CUPRINS

Lexic şi Lexicologie, Lexicografie

Gramatică, Semantică, Stilistică şi Textologie

Traducere, Terminologie, Terminografie

Formatul $60 \times 84\ ^1/_8$.
Coli de tipar 40,2. Coli editoriale 45,0.
Comanda 264. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A.Mateevici, 60. Chişinău, MD 2009

TENTATIVE BRITANICE DE ASOCIERE A UNIUNII SOVIETICE LA GARANȚIILE ANGLO-FRANCEZE ACORDATE ROMÂNIEI ŞI POLONIEI

Denis FABIAN

Catedra Istorie Universală

In the inter-war period, a special place was held by the problem of the European security. In this case there were started negotiations about this problem between the great powers: Great Britain, France and the Soviet Union. A special role in those consultations was played by Great Britain, in addition, Romania was implicated too in those discussions. In this study, we are trying to show the action, which was taken by Great Britain and Romania in creating a new system of collective security.

În cadrul relațiilor internaționale din perioada interbelică, un deosebit interes ştiințific îl prezintă tentativele de creare a unui sistem de securitate colectivă prin asocierea Uniunii Sovietice la garanțiile anglo-franceze acordate României şi Poloniei. Aceste încercări s-au concretizat prin negocierile anglo-franco-sovietice din vara anului 1939, culminând cu tratativele militare tripartite de la Moscova din august 1939. Chestiunea respectivelor negocieri este destul de controversată, în istoriografie existând mai multe puncte de vedere. Istoriografia occidentală consideră că britanicii şi francezii au fost puşi în situația de a căuta o alianță cu sovieticii, alianță pe care ei nu o doreau şi nici nu se aşteptau să o primească [1]. Din aceste considerente, negocierile purtate cu Rusia au fost dintre cele mai incompetente [2], iar demersurile britanice pe lângă URSS au fost lente şi şovăitoare [3]. De asemenea, guvernul sovietic a fost tot timpul hotărât să ajungă la o înțelegere cu Germania şi a negociat cu Marea Britanie şi Franța doar pentru a provoca o propunere germană. În acest sens, ei au tergiversat negocierile cu puterile occidentale astfel încât să provoace o ofertă atractivă din partea lui Hitler, la momentul decisiv [4]. Elisabeth Barker consideră însă că tratativele au eşuat din cauza Poloniei şi României [5]. Poziția românească este justificată de istoricul american Paul Quinlan, care afirmă că românii se temeau că dacă vor permite trupelor ruseşti să intre în țară, ei „vor lua înapoi Basarabia" [6]. Istoriografia sovietică consideră că Anglia nu dorea să creeze un sistem de securitate colectivă în care să fie inclusă şi URSS [7], cursul politicii britanice fiind de a provoca un război între URSS şi Germania [8]. Iar tratativele au eşuat din cauza puterilor occidentale [9] şi mai ales din cauza poziției duplicitare a Marii Britanii, o vină mai mică având-o Franța, Polonia şi România [10]. A.Iazikova consideră că guvernul polonez şi român au făcut tot posibilul ca tratativele tripartite să sufere eşec [11]. Falimentul acestor negocieri a dus la schimbarea direcției politicii Kremlinului şi la semnarea pactului Molotov-Ribbentrop cu importante consecințe pentru poporul român, resimțite şi în prezent. Din aceste considerente, este important de observat locul şi rolul pe care l-a avut în cadrul acestor evenimente din primăvara şi vara lui 1939 atât România, cât şi Marea Britanie, inițiatoarea negocierilor tripartite.

În condițiile unui pericol tot mai mare al penetrației germane în România, Anglia şi Franța, după îndelungi tratative diplomatice, acordau la 13 aprilie 1939 garanții politice României. Pentru a complementa sistemul de securitate europeană prin asocierea Uniunii Sovietice la garanții, ministrul de externe britanic, Edward Halifax îl întreba pe ambasadorul sovietic la Londra, Ivan Maiski, sub ce formă URSS putea ajuta România. Maiski a răspuns că Moscova nu era indiferentă față de soarta României, dar dorea să cunoască mai întâi cum putea concret guvernul britanic să ajute România. La această întrebare Halifax a evitat să răspundă [12] continuând să se intereseze de poziția sovietică. În acest sens, lordul Halifax i-a dat instrucțiuni ambasadorului britanic în Uniunea Sovietică, W.Seeds, să-l întrebe pe ministrul de externe, Maksim Litvinov, dacă guvernul sovietic putea face o declarație publică din propria sa inițiativă privitoare la situația internațională. În această comunicare guvernul sovietic urma să arate că „în cazul unui act de agresiune împotriva oricărui vecin european al Uniunii Sovietice, la care țara interesată ar rezista, ajutorul guvernului sovietic va fi disponibil, dacă va fi dorit, şi va fi acordat în modul care va fi găsit cel mai convenabil" [13]. Este interesant, în această propunere britanică, faptul că în timp ce Marea Britanie se angaja să apere doar independența Poloniei şi României, URSS ar fi trebuit să apere pe lângă aceste țări şi Statele Baltice. Acest lucru este semnalat şi de F.D. Volkov, care a caracterizat propunerea guvernului britanic ca având un caracter provocator [14]. Kremlinul nu dorea să se implice doar la nivel declarativ şi în răspunsul său, de la 17 aprilie, solicita ca Marea Britanie, Franța şi URSS

să încheie un pact tripartit de asistență mutuală şi o convenție militară. De asemenea, să acorde garanții tuturor statelor dintre Marea Baltică şi Marea Neagră, învecinate cu Uniunea Sovietică. Această propunere a fost adusă de Halifax la cunoştința guvernului englez în şedința din 19 aprilie. Guvernul britanic a aprobat propunerea ministrului de externe ca problema răspunsului ce urma să fie trimis guvernului sovietic să fie analizată de către Comitetul de Politică Externă [15]. Elisabeth Barker consideră că propunerea sovietică a fost determinată de dorința lui Stalin de a evita războiul cu orice preț [16]. În timp ce Sovietele din motive de securitate proprie doreau încheierea unei alianțe cu Marea Britanie, Londra dorea doar să aibă URSS de partea sa, eschivându-se de a se angaja efectiv într-o alianță cu Moscova.

Pentru a cunoaşte ce atitudine urma să ia în cazul tratativelor diplomatice care au demarat între Anglia, Franța şi URSS, guvernul englez a solicitat opinia statelor vecine Uniunii Sovietice. În acest sens, cu prilejul vizitei sale la Londra între 24 şi 25 aprilie Grigore Gafencu, ministrul de externe român, a discutat pe larg cu Halifax despre tratativele anglo-franco-sovietice. Edward Halifax i-a explicat că guvernul englez a fost nevoit să înceapă tratative cu guvernul sovietic, deoarece el era conştient de faptul că, în caz de dificultăți, România şi Polonia ar avea nevoie de ajutorul sovietic. Apoi, el l-a informat pe G.Gafencu despre propunerea sovietică din 17 aprilie, adăugând că guvernul englez nu va accepta această propunere, pentru a nu pune în dificultate Polonia şi România şi va cere guvernului sovietic să reconsidere această propunere [17]. Gafencu i-a argumentat ministrului de externe britanic poziția română față de negocierile tripartite. Conform acesteia, guvernul român evita să se sprijine pe un vecin puternic împotriva altui vecin, lucrul cel mai important pentru el fiind „asigurarea unui echilibru în Europa” [18]. De asemenea, guvernul român avea mari dubii față de dorința Moscovei de a apăra pacea. De aceea, România nu dorea să aibă o alianță cu Rusia Sovietică împotriva Germaniei, în orice caz, ministrul român nu excludea acceptarea ajutorului sovietic în caz de război [19]. Astfel, România şi-a exprimat rezervele față de o eventuală participare sovietică la crearea unui sistem de securitate colectivă, dar în caz de război totuşi accepta ajutorul sovietic.

După trei săptămâni de consultări, la 8 mai, guvernul britanic trimitea răspunsul său la propunerea guvernului sovietic din 17 aprilie 1939. Aceasta, în linii generale, repeta propunerea britanică din 14 aprilie ca URSS să acorde garanții unilaterale Poloniei şi României. A doua zi, într-o vizită la Halifax, Tilea se interesa cum evoluau negocierile cu Rusia Sovietică. Lordul Halifax l-a informat că guvernul englez continua să ceară de la guvernul sovietic o declarație unilaterală. De asemenea, i-a comunicat că a avut o întrevedere cu Maiski, care i-a arătat că Uniunea Sovietică se temea să nu fie amestecată singură în conflictul cu Germania. Diplomatul român i-a spus, la rândul său, şefului diplomației engleze că şi el l-a văzut pe Ivan Maiski, care l-a întrebat dacă guvernul român se opunea la o alianță tripartită, întrebare la care el a răspuns că România nu avea a se amesteca în acea chestiune, nefiind de competența ei. El nu i-a spus însă şefului Foreign Office-ului că diplomatul sovietic i-a sugerat că britanicii motivau refuzul de a încheia o alianță cu sovieticii pentru că guvernele de la Bucureşti şi Varşovia s-ar fi opus acesteia [20]. Informând, la 13 mai, guvernul român că tratativele Angliei şi Franței cu URSS decurgeau foarte greu, Tilea arăta că a aflat de la Maiski că nu se va accepta propunerea engleză, ci se va stărui pentru alianță [21]. La 19 mai, guvernul britanic l-a însărcinat pe Reginald Hoare, ministrul britanic în România, să solicite opinia guvernului român față de negocierile tripartite. Hoare a făcut acest demers pe lângă guvernul român a doua zi la 20 mai, remițându-i lui Gafencu un memoriu. După ce se făcea o mică descriere a negocierilor dintre guvernele de la Londra şi Moscova, guvernul britanic se declara bucuros să afle, cât mai repede posibil, care ar fi reacția guvernului de la Bucureşti în situația creată [22]. Ministrul de externe englez a primit răspunsul guvernului român de la secretarul Ministerului Afacerilor Străine, Alexandru Cretzianu. Acesta a precizat că România nu dorea să stea în calea puterilor occidentale în negocierile lor cu Uniunea Sovietică şi, de asemenea, nu dorea să fie menționat numele României în cadrul acestor negocieri [23]. Potrivit instrucțiunilor primite de la Gafencu, Cretzianu i-a arătat că România nu voia să ia parte la nici un sistem care implica ajutor de la Uniunea Sovietică şi că guvernul român putea accepta asistența sovietică în cazul unui război, dar refuza să facă astfel de aranjamente în timp de pace. Halifax a acceptat argumentele guvernului român şi a promis că nu va fi menționat numele României în tratativele cu sovieticii şi de asemenea va insista ca URSS să acorde ajutor victimei agresiunii doar dacă acest ajutor va fi solicitat de țara atacată [24]. Astfel, guvernul român deşi a precizat că nu dorea să se implice în negocierile ce se desfăşurau între marile puteri, totuşi prin poziția luată dădea de înțeles guvernului englez că România era cointeresată în crearea unui sistem de securitate colectivă chiar şi cu o participare sovietică.

La 24 mai, ministrul de externe britanic i-a dat instrucţiuni lui Hoare să-i comunice lui Gafencu că guvernul englez va ţine cont de poziţia guvernului român şi că o cooperare efectivă împotriva agresiunii în Europa trebuia legată de un sistem de garanţii mutuale între guvernele britanic, francez şi sovietic, în conformitate cu principiile Ligii Naţiunilor. Halifax era convins că aceasta putea fi făcut fără a expune România la dificultăţile asupra cărora i-a atras atenţia guvernul român. Şeful diplomaţiei britanice l-a mai informat pe R.Hoare că guvernul britanic va supune foarte curând guvernului sovietic schiţa unei formule, care va traduce în viaţă principiile indicate mai sus, şi că această formulă îi va fi telegrafiată, simultan, pentru a o comunica guvernului de la Bucureşti [25]. Într-adevăr, la 27 mai, Seeds a înmânat guvernului sovietic noile propuneri engleze. Acestea prevedeau că Anglia, Franţa şi URSS, acţionând în conformitate cu principiile Ligii Naţiunilor, îşi vor acorda reciproc ajutor. Aceasta se va întâmpla dacă una dintre ele era obiectul unei agresiuni comise de o putere europeană sau era antrenată în acţiuni militare, ca urmare a garanţiilor acordate vreunui stat european [26]. Dar guvernul sovietic n-a acceptat aceste propuneri, considerându-le neconvenabile, el dorea în continuare semnarea unui pact tripartit şi a unei convenţii militare.

În ceea ce priveşte poziţia română, la 1 iunie Tilea într-o convorbire cu directorul politic al Foreign office-ului, Orme Sargent, i-a cerut ca România să nu fie menţionată cu numele în pactul anglo-franco-sovietic şi să se precizeze că ajutorul sovietic se va da numai la cererea expresă a guvernului de la Bucureşti. O.Sargent i-a declarat că a luat notă de aceasta şi a promis să-i comunice ministrului român orice schimbare în acea chestiune, înainte ca guvernele englez şi francez să-şi dea asentimentul pentru semnarea unui acord cu sovieticii [27]. Această doleanţă a guvernului român este explicată de faptul că deşi, oficial, existau relaţii diplomatice între URSS şi România, hotarul estic al României nu era recunoscut de sovietici, de aceea România nu dorea să fie garantată de Uniunea Sovietică. Guvernul de la Bucureşti bănuia şi, probabil avea dreptate, că sovieticii urmau să garanteze doar independenţa şi nu integritatea statului român, astfel, în acest caz, apărea pericolul ocupării sovietice a Basarabiei de către armata sovietică.

La 2 iunie, guvernul sovietic a înmânat ambasadorilor britanic şi francez la Moscova proiectul sovietic al tratatului de asistenţă mutuală, care prevedea că Franţa, Anglia şi Uniunea Sovietică îşi vor acorda reciproc ajutor imediat, dacă vreuna din părţi va fi antrenată în acţiuni militare cu o putere europeană, în următoarele cazuri: a) dacă agresiunea acelei puteri a fost comisă împotriva uneia din cele trei ţări; b) dacă agresiunea a fost comisă împotriva Belgiei, Greciei, Turciei, României, Poloniei, Letoniei, Estoniei şi Finlandei; c) dacă unul din cele trei state a acordat ajutor unei puteri europene, care a solicitat acel ajutor pentru a se opune violării neutralităţii ei [28]. Propunerea sovietică repeta, în mare parte, conţinutul propunerilor engleze din 27 mai, doar că specifica ţările care trebuiau să primească asistenţă în cazul unei agresiuni, fapt cu care nu era de acord guvernul român.

La 13 iunie, V.Tilea informa guvernul român că Halifax i-a spus că se convenise deja ca România şi Polonia să nu fie numite în pactul tripartit [29]. Această informaţie a lordului Halifax era falsă, deoarece guvernul sovietic n-a fost de acord cu cererea guvernului englez ca statele garantate să nu fie specificate nominal în textul pactului. Deoarece guvernul englez a continuat să insiste, aducând diferite argumente, în sprijinul cererii sale, guvernul sovietic a propus, la 16 iunie, să se renunţe la garantarea anumitelor ţări europene şi să se semneze numai un pact tripartit de asistenţă mutuală între Marea Britanie, Franţa şi URSS [30]. Guvernul britanic a respins însă această propunere şi a revenit la formula pactului tripartit, însoţit de garanţii date altor ţări. În cele din urmă, s-a căzut de acord, la propunerea făcută, la 21 iunie, de ambasadorul francez, ca lista ţărilor garantate să fie inclusă într-un protocol secret, anexat la pact. Guvernul sovietic a refuzat însă să accepte includerea Olandei şi Elveţiei în lista secretă. Totodată, el a propus ca agresiunea indirectă să fie definită ca „o lovitură de stat internă sau o schimbare de politică în interesul agresorului" [31]. Intenţia sovietică de specificare a statelor care urmau să primească asistenţă creează impresia că guvernul sovietic special căuta sau crea noi impedimente în crearea unui sistem de securitate colectivă. De asemenea, sovieticii erau interesaţi doar în semnarea unui pact tripartit de asistenţă mutuală, pentru a nu se confrunta singuri cu o eventuală agresiune germană.

Tergiversarea tratativelor anglo-franco-sovietice începuse să indispună foarte mult cercurile politice londoneze, după cum informa, la 7 iulie, Tilea guvernul român. Ştirile care circulau acuzau fie pe englezi, fie pe sovietici, de nesinceritate în purtarea negocierilor. Chestiunea esenţială era aceea a încheierii unui pact de asistenţă mutuală tripartit, garantând opt ţări, cinci solicitate de Anglia şi Franţa – Belgia, Polonia, România, Turcia şi Grecia – şi cele trei State Baltice cerute de URSS. După încheierea unui asemenea acord, britanicii

au cerut garanții şi pentru Olanda, Elveția şi Luxemburg. În schimb, Moscova solicita încheierea unui pact de asistență mutuală cu Polonia şi înăsprirea clauzei agresiunii indirecte prin care, de fapt, putea să califice o eventuală schimbare de regim în statele vecine drept agresiune şi, prin urmare, avea dreptul de amestec în treburile interne ale acesteia. Această clauză indispunea Foreign Office-ul, deşi şeful acestuia se arăta optimist şi încrezător în negocierile ulterioare [32]. A doua zi Gafencu îi răspundea lui Tilea că a citit cu interes informațiile cu privire la negocierile tripartite, expunând punctul de vedere al guvernului român că în nici un caz el nu putea fi angajat mai mult decât prin garanția engleză din 13 aprilie şi că el considera că clauza agresiunii indirecte ar însemna un drept de imixtiune în treburile interne ale României, pe care el l-ar respinge cu aceeaşi hotărâre cu care era gata să reziste cu armele la orice agresiune. Grigore Gafencu spera că guvernul britanic va refuza categoric orice clauze de asemenea natură [33]. La 10 iulie, Tilea i-a expus lui Orme Sargent punctul de vedere românesc, conform telegramei lui Gafencu din 8 iulie, şi a găsit la el înțelegere deplină, primind, la cererea sa, promisiunea fermă că guvernul englez va ține cont de opinia guvernului român privitoare la agresiunea indirectă [34]. La 20 iulie, V.Tilea a comunicat la Bucureşti că Halifax, nedorind să accepte o formulare a clauzei agresiunii indirecte propusă de sovietici care indispunea guvernul român, a propus ca acea clauză să fie definită prin „ocupare militară sau trimitere de material de război cu personal tehnic străin" [35]. Guvernul englez a încercat să impună această variantă guvernului sovietic, dar fără succes, pentru că sovieticii, fiind preocupați numai de securitatea statului lor doreau să prevină o eventuală agresiune germană pe teritoriu străin, şi nu pe cel sovietic.

Şeful diplomației române interesându-se la ce formulă de acord anglo-franco-sovietic s-a ajuns, îi dădea, la 27 iulie, dispoziții ministrului român la Londra în acest sens. De asemenea, el îi făcea cunoscut lui Tilea că a primit o informație precum că ar fi vorba de un protocol secret, care ar prevedea agresiunea indirectă pentru Polonia şi România. G.Gafencu şi-a exprimat, totodată, speranța că informația nu corespundea realității, dat fiind faptul că guvernul român arătase din timp, precis şi categoric, că nu putea accepta o asemenea clauză [36]. La 29 iulie, V.Tilea a raportat că acordul anglo-franco-sovietic s-a realizat asupra a şapte din cele opt puncte, ultimul fiind clauza agresiunii indirecte, asupra căruia englezii nu voiau să cedeze [37]. De asemenea, în convorbirea pe care o avea la 3 august cu Viorel Tilea, Edward Halifax îl informa că principala dificultate a guvernului englez în negocierile tripartite era aceea de a găsi o definiție a agresiunii indirecte care să satisfacă cerințele tuturor celor interesați, fără a deschide uşa pentru încălcarea independenței a terțe state [38]. Abia la 17 august, E.Halifax i-a trimis lui W.Seeds o telegramă conținând patru formule alternative ale agresiunii indirecte şi autorizându-l pe ambasadorul englez să reia discuțiile politice cu guvernul sovietic. Seeds a raportat însă că el şi colegul său francez propuneau să aştepte reînceperea tratativelor militare, înainte de a-l aborda pe Molotov pe liniile indicate în telegramă [39]. Pregătirile pentru tratativele militare începuseră la sfârşitul lui iulie 1939, la 31 iulie era anunțată componența misiunii militare engleze, iar în primele zile ale lunii august a sosit la Londra delegația franceză. Cele două delegații au părăsit Londra la 5 august, plecând cu un vapor de pasageri spre Moscova, unde au ajuns abia la 11 august, a doua zi începând tratativele militare. Referindu-se la plecarea misiunii militare engleze la Moscova, Halifax i-a spus lui Tilea că acest pas, de care el nu era încântat, era făcut în speranța calmării suspiciunilor pe care părea să le aibă guvernul sovietic în legătură cu intențiile guvernului englez [40]. Astfel, până la urmă s-a ajuns la ceea ce doreau sovieticii de la început, şi anume, tratative militare tripartite cu semnarea eventuală a unei convenții militare.

Tratativele militare dintre URSS, Marea Britanie şi Franța din august 1939 de la Moscova au pus problema trecerii armatelor sovietice prin România şi Polonia. Şeful delegației sovietice, Voroşilov, a declarat în cadrul negocierilor de la Moscova că trecerea trupelor sovietice pe teritoriul polonez şi prin România era condiția preliminară a negocierilor, iar dacă ea nu se rezolva pozitiv, el considera tratativele inutile. Era însă cunoscut tuturor părților implicate în tratative că atât Polonia, cât şi România se opuneau acestui fapt. Pe lângă acestea, neîncrederea reciprocă dintre puterile occidentale şi URSS, eschivarea anglo-francezilor de a se angaja mai complet şi mai rapid în această acțiune cu forțele lor militare, ca şi dificultățile de natură juridică sau procedurală, au creat, desigur, impedimente care au încetinit mersul tratativelor. Delegația sovietică însă a transformat aceste piedici şi mai ales rezervele guvernului român şi polonez în obstacole insurmontabile. Astfel, tratativele militare de la Moscova s-au încheiat printr-un eşec, din cauza că misiunile militare engleză şi franceză n-au putut da un răspuns afirmativ la întrebarea pusă de Voroşilov, dacă li se va permite trupelor sovietice să treacă pe teritoriile polonez şi român pentru a lua contact cu inamicul [41]. Emisarii britanic şi francez au afirmat că nu trebuia uitat faptul că Polonia şi România erau state suverane, drept care era necesar

ca Uniunea Sovietică să se adreseze direct guvernelor de la Varşovia şi Bucureşti. Mareşalul Voroşilov a răspuns ca Rusia Sovietică nu punea în discuție suveranitatea Poloniei şi României, ci, dimpotrivă, tocmai pentru că ştia acest fapt indiscutabil, a rugat misiunile militare occidentale să precizeze dacă forțele armate sovietice vor fi autorizate să traverseze teritoriul polonez şi român în cazul unei agresiuni împotriva Marii Britanii şi Franței sau împotriva Poloniei şi României. Este de remarcat, în legătură cu aceasta, că dacă Halifax, urmându-l pe Bonnet, i-a cerut ministrului de externe polonez să-şi dea consimțământul la trecerea trupelor sovietice pe teritoriul polon, el n-a făcut un demers similar pe lângă Gafencu. La 17 august, vicontele Halifax i-a telegrafiat lui Le Rougetel, însărcinatul cu afaceri englez la Bucureşti şi i-a comunicat că el nu intenționa să abordeze deocamdată guvernul român, aşa cum abordase guvernul polonez, în chestiunea trecerii trupelor sovietice [42]. Guvernul de la Londra, într-adevăr, nu a făcut nici un demers la Bucureşti în problema trecerii trupelor sovietice pe teritoriul României. În acest sens, ministrul de externe român menționa: „În ceea ce priveşte România, ea n-a fost amestecată în ultima fază a dramei. Puterile occidentale nu o informaseră despre ultimele negocieri; nu i-a fost comunicată întrebarea pusă de mareşalul Voroşilov. Guvernul român n-a fost sesizat de nici o cerere şi n-a avut de luat nici o hotărâre" [43].

Este adevărat că guvernele Poloniei şi României s-au opus trecerii trupelor sovietice pe teritoriul lor, dar din unghiuri şi de pe poziții diferite. Astfel, guvernul de la Bucureşti aprecia că, în condițiile în care guvernul sovietic nu recunoştea *de iure* granița estică existentă între cele două țări, o acceptare a intervenției trupelor sovietice fără nici o garanție asupra statutului teritorial existent era nu numai inacceptabilă, ci şi imposibilă. În acest context, regele Carol al II-lea declara, la 14 august, într-o discuție cu preşedintele turc, Ismet Inönu, că nu doreşte semnarea unui pact de asistență mutuală cu Moscova, pentru că ar putea provoca Germania şi nu crede că Uniunea Sovietică ar recunoaşte suveranitatea României asupra Basarabiei [44]. Guvernul român nu putea să consimtă la trecerea armatei ruse pe teritoriul său decât după ce se încheia acordul politic anglo-franco-sovietic, deoarece numai atunci putea să conteze pe protecția marilor aliați deja uniți în cadrul unei coaliții puternice. Recunoscând această posibilitate, Grigore Gafencu dădea dreptate ministrului de externe francez, care observa că „îndată ce între Occident şi URSS s-ar fi încheiat un acord real care să constituie o garanție efectivă, România n-ar mai avea motive să se țină la distanță şi deci rezervele române ar cădea de la sine" [45]. Dar nici anglo-francezii, nici sovieticii n-au încercat să exploateze aceste posibilități pe care le oferea înclinația României de a primi ajutor militar de la alianța ce se pregătea.

Având în vedere că nu s-a ajuns la nici o înțelegere, la 17 august tratativele au fost întrerupte, rămânând a fi reluate la 21 august 1939. Deoarece nici în acea zi delegațiile britanică şi franceză nu aveau răspunsul la problema trecerii trupelor sovietice pe teritoriile Poloniei şi României, Voroşilov a comunicat că tratativele sunt suspendate pe o perioadă mai îndelungată, membrii misiunii sovietice urmând să participe la manevrele militare de toamnă [46]. Reluarea tratativelor militare tripartite nu a mai avut loc pentru că Moscova şi-a schimbat orientarea politică, marcând prin aceasta eşecul negocierilor anglo-franco-sovietice din primăvara şi vara lui 1939. Este interesant că la 27 august 1939, şeful misiunii militare sovietice, în interviul acordat ziarului „Izvestia", a dat următorul răspuns referitor la divergențele ce au determinat eşuarea tratativelor tripartite: „Misiunea militară sovietică estimează că URSS, neavând frontiere comune cu agresorul nu poate veni în ajutorul Franței, Angliei şi Poloniei decât cu condiția că trupele sale să fie autorizate să treacă prin teritoriul polonez, deoarece nu există nici o altă cale pentru trupele sovietice de a intra în contact cu trupele agresorului. La fel cum nici trupele britanice şi americane nu ar fi putut, în timpul ultimului război mondial, să coopereze cu forțele armate ale Franței dacă nu ar fi avut posibilitatea de a opera pe teritoriul francez, de asemenea, forțele armate sovietice nu ar putea coopera cu forțele armate ale Franței şi Angliei fără să fie autorizate să pătrundă pe teritoriul polonez. În pofida justeței acestei poziții, misiunile militare engleză şi franceză nu au fost de acord în aceasta cu misiunea sovietică şi guvernul polonez a declarat deschis că el nu are nevoie de sprijinul militar al URSS şi că nu-l va accepta. Această circumstanță a făcut imposibilă cooperarea dintre Uniunea Sovietică şi aceste țări. Aceasta este baza divergențelor. Pentru aceasta negocierile au fost întrerupte [47]. Voroşilov nici măcar nu menționează România, probabil sovieticii erau la curent că guvernul român era dispus în caz de necesitate să accepte asistența sovietică.

În concluzie, putem afirma că tratativele au început la inițiativa Marii Britanii care dorea să asocieze şi Uniunea Sovietică la garanțiile anglo-franceze acordate României şi Poloniei. URSS a fost receptivă la inițiativa britanică şi dorea să ajute România, pentru că nu dorea ca Germania să atace URSS de pe teritoriu românesc sau în alianță cu România. Dar fiind preocupată, în primul rând, de propria securitate, Moscova dorea

semnarea unui pact tripartit de alianță şi a unei convenții militare. Guvernul englez nu intenționa însă să se angajeze într-o alianță cu guvernul sovietic dorind doar ca URSS să acorde garanții unilaterale României şi Poloniei, eschivându-se permanent de la orice acțiuni ce ar fi dus la o alianță anglo-sovietică. Cu toate acestea, sovieticii au reuşit să aducă la masa tratativelor puterile occidentale în privința semnării unei convenții militare. Dar fiind preocupată excesiv de securitatea sa, URSS dorea să preîntâmpine o eventuală agresiune germană chiar pe teritoriu străin. În acest sens, de la începutul negocierilor, delegația sovietică a cerut dreptul de trecere a armatei sovietice prin teritoriul românesc şi polonez. Această cerere nu a putut fi satisfăcută, lovindu-se de refuzul categoric polonez şi de rezervele româneşti. România era pentru crearea unui sistem de securitate colectivă, dar fără ca URSS să fie implicată. Oricum, în ultimă instanță, guvernul român era dispus să accepte o eventuală asistență sovietică. Cu toate acestea, refuzul polon şi român de a permite tranzitul trupelor sovietice a servit drept pretext oficial pentru eşecul negocierilor anglo-franco-sovietice. Deşi încercarea de a crea un sistem de securitate colectivă nu a fost încununată de succes, locul statului român în cadrul acestui proces a fost însemnat. Rolul activ pe care l-a jucat diplomația românească în cadrul tratativelor a determinat creşterea considerabilă a prestigiului acestei țări pe arena internațională interbelică. De asemenea, poziția guvernului român a contat pentru diplomația engleză, în cadrul negocierilor tripartite, Londra străduindu-se să apere interesele țărilor mai mici, chiar şi cu prețul eşecului tratativelor.

Referințe:

1. Fontaine André. Istoria războiului rece. Vol.I. - Bucureşti: Editura Militară, 1992, p.135; Taylor A.J.P. Originile celui de-al doilea război mondial. - Iaşi: Polirom, 1999, p.157.
2. Taylor A.J.P. Op. cit., p.178.
3. Liddell Hart. Istoria celui de-al doilea război mondial. Vol.I. - Bucureşti: Orizonturi şi Lider, p.21.
4. Medlicott W.N. Contemporary England. - London, 1967, p.408.
5. Barker Elisabeth. British Policy in South-East Europe in the Second World War. - Bristol, 1976, p.5.
6. Quinlan Paul D. Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România, 1938-1947. - Iaşi: Fundația Culturală Română, 1995, p.45.
7. Čikvaidze A.D. Anglijskij kabinet nakanune vtoroj mirovoj vojny. - Tbilisi: Micnereba, 1976, p.157; Živkova Lûdmila. Anglo-tureckie otnošenia. 1933-1939. - Moskva: Progress, 1975, p.102.
8. Čikvaidze A.D. Op.cit., p.130; Ryžykov V.A. Zigzaghi diplomatii Londona. - Moskva: Meždunarodnye Otnošenia, Moskva, 1973, p.106.
9. Lebedev N.I. SSSR v mirovoj politike, 1917-1982. - Moskva: Institut Meždunarodnyh Otnošenij, 1958, p.94.
10. Ibidem, p.95.
11. Iazikova A. Rumynia nakanune vtoroj mirovoj vojny, 1934-1939. - Moskva: Akademia Nauk SSSR, 1963, p.265.
12. Documents on British Foreign Policy (DBFP), Third Series, vol. V. - London, 1952, p. 202.
13. Ibidem, p.205-206; Dokumenty i materialy kanuna vtoroj mirovoi voiny, 1937-1939. Vol.II. - Moskva: Politiceskaia Literatura, 1981, p.71.
14. Volkov F. D. SSSR-Anglia. - Moskva: Meždunarodnye Otnošenia, 1964, p.250.
15. Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României (ANICR), fond microfilme Anglia, rola nr.6, c.314.
16. Barker Elisabeth. Op. cit., p.20.
17. DBFP, Third Series. Vol.V, p.313.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. ADMAER, fond 71/Anglia, vol. 10, f. 282-283.
21. Ibidem, f. 289.
22. Ibidem, fond 71/România, vol. 503, f. 141-142; DBFP, Third Series. Vol.V, p.597-598.
23. DBFP, Third Series. Vol.V, p.658-659.
24. ADMAER, fond 71/URSS. Vol.86, f.345-346.
25. DBFP, Third Series. Vol.V, p.670.
26. Ibidem, p.701-702; Dokumenty i materialy kanuna vtoroj mirovoi voiny, 1937-1939. Vol.II, p.104-105.
27. ADMAER, fond 71/România, vol. 504/1939, f. 54-55; DBFP, Third Series. Vol.V, p.746.
28. DBFP, Third Series. Vol.V, p.743-746; Dokumenty i materialy kanuna vtoroj mirovoj voiny, 1937-1939. Vol.II, p.113-115.
29. ADMAER, fond 71/România. Vol.504/1939, f. 48-49.
30. Dokumenty i materialy kanuna vtoroj mirovoj voiny, 1937-1939. Vol.II, p.122-123.
31. ANICR, fond Microfilme Anglia, rola nr.7, c.4-6.

32. ADMAER, fond 71/Anglia. Vol.40/1937-1939, f.286.
33. Ibidem, fond 71/România. Vol.504/1939, f.27.
34. Ibidem, fond 71/Anglia. Vol.40/1937-1939, f.279.
35. Ibidem, f.284-285.
36. Ibidem, fond 71/România. Vol.504/1939, f.17-18.
37. Ibidem, fond 71/Anglia. Vol.40/1939, f.290-291.
38. DBFP, Third Series. Vol.VI. - London, 1953, p.582-585.
39. ANICR, fond Microfilme Anglia, rola nr.7, c.317-319.
40. Ibidem.
41. ANICR, fond Microfilme Anglia, rola nr.7, c.317-319.
42. DBFP, Third Series. Vol.VII. - London, 1954, p.42.
43. Gafencu Grigore. Ultimele zile ale Europei. - Bucureşti: Editura Militară, 1992, p.221.
44. ADMAER, fond 71/România. Vol.8, f.482-496.
45. Gafencu Grigore. Op. cit., p.156.
46. Gilbert Bently B. Britain since 1918. - New York, 1968, p.116.
47. România în jocul marilor puteri, 1939-1940. - Bucureşti: Cartea Veche, 2003, p.180-181.

Prezentat la 02.05.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

ROMÂNIA ŞI INIȚIATIVA POLITICĂ A MARII BRITANII PENTRU CREAREA UNUI SISTEM DE SECURITATE COLECTIVĂ ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1939

Denis FABIAN

Catedra Istorie Universală

In the inter-war period, a special place was hold by the problem of the European security. In this study, we are trying to show the action, which was taken by Great Britain and Romania in creating a new system of collective security. The primary step of this process was the Anglo-French guarantees given to Romania on 13 April 1939. The second measure was the negotiations between the great powers Great Britain, France and the Soviet Union in the summer of 1939. A special role in those consultations was played by Great Britain, in addition, Romania was implicated too in those discussions.

Garanțiile anglo-franceze oferite României la 13 aprilie 1939 au consemnat o nouă tentativă de creare a unui sistem de securitate colectivă în perioada interbelică. Acest eveniment are o importantă semnificație având în vedere că a avut loc în momentul când relațiile internaționale cunoşteau o divizare accentuată între marile puteri – Franța, Marea Britanie, pe de o parte, şi Germania, Italia, pe de altă parte. În cadrul disputelor diplomatice dintre aceste două grupări de state, un loc aparte îl avea Germania care dorind să devină puterea dominantă pe continentul european emitea noi pretenții teritoriale şi economice față de vecinii săi. Astfel, după ocuparea definitivă a Cehoslovaciei, guvernul german a făcut presiuni economice la Bucureşti. În acest context, guvernul român a căutat sprijin la puterile occidentale, reuşind să obțină garanții anglo-franceze. În istoriografie există mai multe puncte de vedere referitoare la această chestiune, de exemplu istoriografia română consideră că garanțiile anglo-franceze nu aveau valoare practică şi aveau doar scopul de a întări moralmente guvernul român [1]. Istoriografia occidentală consideră că garanțiile anglo-franceze au fost un răspuns al guvernului britanic la inițiativa guvernului român [2]. Pentru istoriografia sovietică, garanțiile au reprezentat un instrument de presiune diplomatică asupra Berlinului. Această presiune s-a exercitat pentru a se ajunge în final la o înțelegere anglo-germană [3]. În general, această problemă a fost cercetată mai mult prin prisma relațiilor internaționale interbelice. Din aceste considerente, în cadrul acestui studiu ne propunem să elucidăm această problemă sub alt aspect, şi anume al rolului pe care l-au avut guvernele britanic şi român în tentativa de a bara creşterea influenței germane în Balcani.

În contextul adâncirii crizei politice europene din martie-aprilie 1939, independența şi integritatea teritorială a României erau deosebit de vulnerabile. Pericolul agresiunii Germaniei, intențiile nemascate ale Ungariei de a anexa teritorii româneşti la cel dintâi moment prielnic, precum şi politica revizionistă a Bulgariei întrețineau o nesiguranță permanentă şi crescândă la Bucureşti. În aceste condiții, activitatea diplomatică românească a urmărit consolidarea securității țării prin dezvoltarea cooperării şi colaborării cu Anglia, Franța şi Uniunea Sovietică. Urmărind aceste obiective, guvernul român a încercat în acelaşi timp să creeze aparența neangajării lui alături de democrațiile occidentale împotriva Germaniei sau alături de cea din urmă împotriva Marii Britanii şi Franței. O astfel de poziție era determinată de neîncrederea românilor în intențiile de asistență afirmate de guvernele britanic şi francez. Neangajarea statului român era considerată utilă intereselor româneşti până în momentul cristalizării unei coaliții a marilor puteri europene, capabilă şi hotărâtă să împiedice prin forță realizarea planurilor germane de dominație mondială.

Momentul care a precipitat evenimentele l-a constituit ocuparea definitivă a Cehoslovaciei de către armata germană la 15 martie 1939. Înaintând în teritoriul cehoslovac, trupele germane au lipit afişe adresate populației locale în limba română, această gafă creând impresia că „următoarea victimă a agresiunii germane va fi România” [4]. A doua zi a avut loc un eveniment controversat care în istoriografie a fost numit „afacerea Tilea” sau „cazul Tilea”. Astfel, Viorel V.Tilea, ministrul român la Londra, s-a prezentat la Ministerul de Externe al Marii Britanii şi i-a comunicat lui Sir Orme Sargent, directorul politic al Foreign Office-ului, că guvernul de la Bucureşti, în secret şi din alte surse, avea motive întemeiate să creadă că în următoarele luni guvernul german va proceda la dezintegrarea României în acelaşi fel cum a procedat şi cu Cehoslovacia [5]. Abia a doua zi, la 17 martie, V.Tilea a primit o telegramă de la Bucureşti, în care ministrul de externe român,

Grigore Gafencu, i-a cerut să atragă atenţia guvernului britanic asupra consecinţelor pe care le poate avea nu numai pentru Europa Centrală, dar pentru întreaga Europă credinţa care se întărea tot mai mult că nu era decât un singur arbitru în Europa de care depindea siguranţa şi pacea naţiunilor [6]. În aceeaşi zi, în vizită la ministrul de externe englez, lordul Edward Halifax, Tilea a executat instrucţiunile primite de la Gafencu şi i-a repetat cele transmise lui Orme Sargent, de asemenea, a declarat că pretenţile germane au fost apreciate de guvernul român ca fiind un ultimatum [7]. În istoriografie acţiunea ministrului român este diferit apreciată, de exemplu, istoricul englez Harry Hanak consideră că Tilea a acţionat conform instrucţiunilor primite de la guvernul român [8]. Rebecca Haynes e de părere că afacerea Tilea poate fi explicată de dorinţa lui Gafencu de a câştiga o garanţie a integrităţii teritoriale româneşti [9]. Un punct de vedere asemănător îl are şi Viorica Moisuc, care consideră că cazul Tilea a reprezentat încercarea disperată a guvernului român de a trezi la realitate factorii politici din Occident, punându-i în faţa pericolului iminent de declanşare a unui război în centrul Europei [10]. Un alt punct de vedere are istoricul român Florin Constantiniu, care e de părere că Tilea nu a acţionat conform instrucţiunilor de la Bucureşti [11]. De asemenea, istoricul american Paul Quinlan consideră că Tilea a acţionat fără ştirea guvernului român şi, în mare parte, a exagerat [12]. Se pare că Constantiniu şi Quinlan au dreptate pentru că Tilea a anticipat instrucţiunile lui Gafencu cu o zi şi chiar le-a exagerat, după cum am văzut, ministrul de externe i-a cerut doar să atenţioneze guvernul englez asupra pericolului german.

Cu toate acestea, majoritatea istoricilor apreciază pozitiv iniţiativa lui Tilea, de exemplu istoricii Ioan Scurtu, Petre Otu şi Livia Dandara consideră că cazul Tilea a fost un incident care a plasat România în centrul opiniei publice mondiale şi a determinat Londra şi Parisul să renunţe la politica de conciliere [13]. Iar istoricii britanici Martin Gilbert şi Richard Gott apreciază acţiunea lui Tilea ca forţă motrice care a permis politicii britanice să-şi găsească orientarea [14]. Într-adevăr, acţiunea ministrului român la Londra a schimbat atitudinea guvernului englez şi a servit drept pretext pentru acesta în luarea unei atitudini mai hotărâte în ceea ce priveşte Germania. În acest sens, guvernul englez a trimis instrucţiuni, în seara de 17 martie, misiunilor britanice de la Paris, Moscova şi Varşovia să ceară guvernelor respectivelor ţări să precizeze ce poziţie vor lua în caz de agresiune împotriva României [15]. A doua zi de la Paris s-a răspuns că în pofida faptului că ştirea despre ultimatum n-a fost confirmată, guvernul francez va sprijini guvernul român în cazul unui atac german. De la Varşovia s-a răspuns prin următoarea întrebare: „Dumneavoastră ne întrebaţi ce vom face noi dacă România este atacată, dar am vrea să ştim ce va face Anglia?" [16]. Prin această întrebare guvernul polonez şi-a definitivat poziţia în ceea ce priveşte România, o poziţie de expectativă care crea impresia că Polonia nu era interesată în crearea unui sistem de securitate colectivă. În ceea ce priveşte Uniunea Sovietică, deşi şeful diplomaţiei sovietice, Maksim Litvinov, s-a arătat mirat că de asistenţa sovietică era interesată partea engleză, şi nu România, totuşi el a declarat că Uniunea Sovietică era cointeresată în menţinerea independenţei României, deoarece ocuparea acesteia de către Germania ar fi permis armatei germane ieşirea la frontiera de vest a statului sovietic [17]. Astfel, URSS fiind într-o poziţie vulnerabilă cauzată de izolarea diplomatică în care se aflase mult timp şi de lipsa unei pregătiri militare adecvate s-a arătat interesată de posibilitatea unei colaborări politice şi militare cu puterile occidentale, colaborare ce putea contribui la întărirea securităţii sovietice.

La 18 martie, prim-ministrul britanic a convocat o şedinţă extraordinară a Cabinetului pentru a discuta chestiunea atitudinii Angliei în cazul unei eventuale agresiuni germane împotriva României. S-a ajuns la concluzia că trebuia să se continue acţiunea diplomatică pentru a obţine concursul Uniunii Sovietice [18]. De asemenea, guvernul englez a hotărât să abordeze guvernele de la Paris, Moscova şi Varşovia, cu scopul de a obţine acordul lor la o declaraţie comună, prin care cele patru guverne se angajau să se consulte imediat, dacă ar fi întreprinsă vreo acţiune care ar constitui o ameninţare pentru independenţa politică a oricărui stat european [19]. Observăm, astfel, tendinţa guvernului englez de a se implica în ajutorarea României doar la nivel declarativ. Cu toate acestea, românii au exagerat valoarea măsurilor luate de guvernul britanic, în acest sens, Viorel Tilea transmitea la Bucureşti că informaţia sa privind cererile germane a produs un efect extraordinar. De asemenea, Tilea comunica că toţi cei contactaţi de el şi de comandorul Dumitrescu, ataşatul militar la Londra, le-au confirmat convingerea lor că dacă românii vor opune rezistenţă unui atac german, Marea Britanie va intra în război alături de România [20]. Acestea erau doar efecte efemere ale unei atât de aşteptate reacţii engleze la impertinenţa germană.

În timp ce Foreign Office-ul se străduia să realizeze un plan care să apere România, guvernul român a negat existenţa ultimatumului german. Astfel, ministrul de externe român îl asigura pe ministrul englez în

România, Reginald Hoare, că pentru moment, nu exista nici o ameninţare pentru independenţa politică sau economică a României. Exprimându-şi mâhnirea că Tilea a denaturat situaţia, dintr-un exces de zel, el i-a dat de înţeles lui R.Hoare că ar fi foarte recunoscător dacă E.Halifax nu va retrage întreaga lui încredere ministrului român [21]. În aceeaşi zi, Gafencu i-a trimis ministrului român la Londra o telegramă, în care îi atrăgea atenţia, cu toată severitatea, să nu mai comunice pe cale oficială informaţiile primite de el pe cale particulară. El i-a cerut lui Tilea să dezmintă versiunile alarmante cu privire la pretenţiile germane. De asemenea, i-a făcut cunoscut că „din Înalt Ordin", era chemat numaidecât la Bucureşti, atrăgându-i însă atenţia să nu plece de la Londra înainte de a executa instrucţiunile primite cu privire la dezminţire [22]. Cu toate acestea, în noaptea de 18 spre 19 martie, în cadrul unei discuţii cu Sir Alexander Cadogan, subsecretar de stat permanent la Foreign Office, Viorel Tilea a continuat să susţină că este convins de existenţa ultimatumului. El argumenta că ultimatumul fusese prezentat cu circa zece zile înainte de criza cehă şi fusese respins atunci de guvernul român, care poate că „nu mai menţinea acum acel refuz" [23]. Informat de Cadogan despre declaraţiile lui Tilea, lordul Halifax l-a însărcinat pe Hoare să insiste să-l vadă imediat pe regele român şi să-l roage să-i declare deschis: a) succesiunea precisă a evenimentelor; b) situaţia din acel moment; c) părerile şi intenţiile guvernului român în viitor [24]. R.Hoare l-a informat pe G.Gafencu despre instrucţiunile primite şi l-a rugat să aranjeze audienţa, care a avut loc la 20 martie. Regele l-a asigurat pe Hoare că n-a fost vorba în nici un moment de ultimatum, deşi propunerile germane nu erau agreabile. El a adăugat că România va rezista presiunii germane, dar că ea nu putea face aceasta la nesfârşit fără sprijin [25]. În aceste condiţii, britanicii au luat în serios alarma declanşată de Tilea şi nu au dat atenţie dezminţirii ultimatumului, pentru că opinia publică engleză nu mai putea accepta o nouă cedare britanică în faţa Germaniei, deci trebuia făcut ceva pentru a contracara o nouă înaintare germană. În acest sens, Tilea vorbind, la 19 martie, cu o serie de deputaţi, mai ales guvernamentali, transmitea la Bucureşti că aceştia i-au comunicat că publicarea informaţiilor de dezminţire a ultimatumului a trezit opinia publică engleză la realitate. De asemenea, a cristalizat credinţa că nu se mai putea admite o eventuală nouă creştere a dominaţiei Germaniei în sud-estul european şi a produs un imens val de simpatie pentru România [26].

Pentru a restabili echilibrul în Europa şi a întări siguranţa statelor europene, guvernul englez, în şedinţa din 20 martie, a ajuns la concluzia că trebuia apărată România. Viorel Tilea considera că pentru realizarea acestui scop, probabil, urma să se lărgească pactul colectiv garantat de Anglia şi Franţa, cuprinzând statele balcanice şi Polonia [27], diplomatul român nu includea în reflectările sale şi o participare sovietică. La şedinţa guvernului britanic din 20 martie, de asemenea, s-a hotărât că trebuia să se solicite şi opinia guvernului român asupra unei eventuale acţiuni comune a puterilor occidentale [28]. Prin această solicitare, importanţa statului român a obţinut o nouă dimensiune pentru securitatea europeană, în general, şi pentru Marea Britanie, în particular. Fapt confirmat şi de Edward Halifax care, la 20 martie, îi declara lui Viorel Tilea că „România constituie pentru Imperiul Britanic un punct vital, care trebuie, numaidecât, apărat" [29]. Având, în vedere această informaţie, guvernul român a considerat necesar să aducă în mod oficial la cunoştinţa guvernelor englez şi francez punctul său de vedere cu privire la acţiunile pe care ar trebui să le întreprindă puterile occidentale pentru a ajuta România şi a stabiliza situaţia în Europa: „pentru noi e necesar ca marile puteri occidentale să lase să se ştie într-o formă cât mai precisă că nu admit noi schimbări în hotarele din Europa şi că sunt hotărâte să ne ajute cu toată puterea lor militară să ne apărăm graniţele" [30]. În ceea ce priveşte implicarea guvernului sovietic în susţinerea României, guvernul român considera că un asemenea ajutor, acceptat înainte, părea o provocare a Germaniei. Iar în caz de război, se putea impune o colaborare între trupele ruse şi române [31]. Observăm, astfel, că diplomaţia română a evitat de la început o participare sovietică în stabilirea unui sistem de securitate colectivă. În acest sens, istoricul britanic Medlicott consideră că refuzul României de a accepta asistenţa sovietică amâna crearea unui sistem de securitate colectivă [32].

Între timp britanicii încep să-şi reconsidere atitudinea faţă de Rusia Sovietică, puterea militară sovietică fiind considerată slabă, ea era privită mai mult ca o suplinire a forţei militare poloneze. În acest sens, Halifax şi Bonnet au ajuns la concluzia că era absolut esenţial să se obţină şi adeziunea Varşoviei, în apărarea României, fiindcă eventualul ajutor sovietic era eficace numai dacă Polonia colabora [33]. Ministrul de externe polonez, Josef Beck, refuza însă o colaborare alături de Moscova, acceptând să se asocieze cu Anglia şi Franţa numai dacă URSS nu era inclusă [34]. Pentru a convinge guvernul de la Varşovia să se angajeze să sprijine statul român, guvernele de la Londra şi Paris au hotărât să promită Poloniei că dacă ea va interveni, Marea Britanie şi Franţa, de asemenea, se vor implica [35]. Dar guvernul polonez căuta să se eschiveze de la extinde-

rea alianței polono-române, în acest sens, la 24 martie, ambasadorul român la Varșovia, Richard Franasovici, comunica la București că, în cursul acelei zile, avusese o întrevedere cu ambasadorul francez, Noël, care i-a relatat discuția avută cu Beck. Acesta i-a declarat lui Noël că nu s-a luat o hotărâre în privința ajutorului polonez în cazul unui atac german asupra României [36]. Astfel, pe lângă faptul că nu dorea o asociere cu Anglia, Franța și URSS, guvernul polonez tergiversa extinderea tratatului de alianță româno-polon în cazul unei agresiuni germane.

La 30 martie 1939, guvernul britanic a adoptat formula pactelor de asistență mutuală cu România și Polonia, în calitatea lor de țări amenințate, în caz de agresiune, Anglia obligându-se să le ofere asistență militară [37]. Iar la 31 martie, guvernul englez și-a făcut cunoscută, oficial, intenția [38] de a consolida siguranța „statelor cele mai expuse", considerate a fi România și Polonia, oferindu-se să le dea garanții, dar condiționând acordarea ajutorului englez de extinderea *erga omnes* a tratatului de alianță româno-polon [39] și, respectiv, de ralierea Greciei și Turciei la cauza comună. În aceeași zi, guvernul britanic a acordat garanții Poloniei, angajându-se să-i furnizeze „tot ajutorul ce îi va sta în putere, în cazul în care un atac i-ar primejdui existența, iar guvernul polonez va considera vital să reziste" [40]. Din punctul de vedere britanic, declarația din 31 martie obținea o pronunțată valoare teoretică demonstrativă. Practic, guvernul Chamberlain nu precizase modalitatea de a sprijini direct Polonia, dar teoretic își manifestase prezența în desfășurarea evenimentelor politice din Europa, reclamând respectarea intereselor și pozițiilor sale în aceste regiuni.

Printr-o telegramă din 31 martie, vicontele Halifax îl însărcina pe R.Hoare să explice imediat guvernului român că guvernul englez a întreprins acțiunea provizorie privind Polonia, numai datorită informației care părea a indica posibilitatea unei acțiuni imediate împotriva acelei țări [41]. A doua zi, Grigore Gafencu a comunicat nota engleză regelui Carol al II-lea și prim-ministrului Armand Călinescu. În cursul convorbirii care a urmat, Gafencu a comentat nota cu oarecare rezervă, arătând că nu știa ce va face Polonia și că nu voia ca România să provoace Germania. Rezervele românești erau întărite și de experiența ultimelor evenimente din ajunul semnării tratatului economic româno-german din 23 martie, când, în fața pericolului iminent al atacului germano-maghiar, supusă presiunilor cu caracter ultimativ ale Germaniei, România nu se putea bizui decât pe propriile posibilități de rezistență.

În scopul stabilirii unei colaborări mai strânse între Anglia și Polonia și, de asemenea, al clarificării poziției guvernului polonez față de România, între 4 și 5 aprilie la Londra au avut loc convorbiri anglo-poloneze. Acestea au arătat că extinderea *erga omnes* a alianței polono-române nu corespundea liniei politicii externe a regimului polonez, ale cărui principii erau de a nu „provoca în nici un fel Germania" [42]. Ministrul de externe polonez a refuzat să se angajeze în vreun fel, afirmând că statul român trebuia lăsat deoparte până ce problema danubiană va fi clarificată [43]. Astfel, guvernul britanic nu reușea să atragă guvernul polonez în garantarea României, singura alternativă rămânând URSS, dar în cazul acesteia guvernul român nu era interesat de asistența sovietică fiind îngrijorat de o eventuală ocupare a Basarabiei de către trupele sovietice.

Teama față de eșuarea proiectelor de asistență sau de limitare strictă a garanțiilor la noțiunea de „independență" i-a determinat pe regele Carol al II-lea, A.Călinescu și G.Gafencu să trimită la Londra un demers al guvernului român. Nota românească depusă la Foreign Office, la 6 aprilie, arăta: „Considerăm că orice rezervă cu privire la asistența pe care Marea Britanie se gândește s-o ofere statelor răsăritene contribuie să tulbure stările pe care guvernul englez ar vrea să le liniștească, slăbind în același timp linia pe care Anglia înțelege să reziste. Experiența Cehoslovaciei a dovedit cu prisosință că nu se discută și nu se slăbesc de mai înainte hotarele unei țări pe care vrei s-o aperi și s-o întărești. În ce ne privește, am dori ca toți prietenii noștri să știe că înțelegem prin „asistență" un sprijin menit să întărească, iar nu să slăbească pozițiile pe care suntem hotărâți să le apărăm cu intransigență" [44]. Lordul Halifax îl informa pe R.Hoare, tot la 6 aprilie 1939, că precizările din nota română au fost examinate cu simpatie la Londra și se va ține cont de ele [45]. Dar guvernul român nu s-a mulțumit cu acest răspuns și a hotărât să trimită pe Viorel Tilea și Alexandru Cretzianu, secretarul Ministerului Afacerilor Străine, în misiuni speciale la Londra și Paris. Ei trebuiau să clarifice intențiile reale ale guvernelor britanic și francez și să obțină declarația de garanție din partea acestora într-o formă corespunzătoare punctului de vedere românesc. De asemenea, diplomații români urmau să dea asigurări guvernelor occidentale că în caz de război România va fi alături de Anglia și Franța [46]. A.Cretzianu împreună cu V.Tilea au fost primiți la Foreign Office de lordul Halifax la 10 aprilie. Alexandru Cretzianu a relevat încă o dată marele interes și plăcerea cu care a primit guvernul român propunerile anglo-franceze din 31 martie, care arătau că poziția guvernului român în Europa era importantă pentru guvernul englez și că Marea Britanie era

gata să apere România, dacă ea însăşi se apăra împotriva oricărui act de agresiune. Halifax a făcut observația că în comunicarea guvernului britanic a mai fost stipulată o condiție: acordul Poloniei de a se asocia în garantarea României, adăugând că Beck, în timpul vizitei sale la Londra, şi-a exprimat dorința de a discuta problema tratatului polono-român mai întâi cu guvernul de la Bucureşti. Cretzianu a replicat că guvernul român era gata să discute cu colonelul Beck, dar tratatul era foarte clar: potrivit articolelor I şi II, el se aplica împotriva oricărei agresiuni, deşi aranjamentele tehnice au fost făcute numai cu privire la agresiunea din partea Uniunii Sovietice. De asemenea, l-a informat pe Halifax că guvernul român era dornic ca guvernul englez să facă o declarație privind hotărârea sa de a ajuta la apărarea frontierelor române. El şi-a exprimat, totodată, părerea că un pact incluzând Anglia, Franța, Polonia şi România nu va putea fi realizat, deoarece Polonia şi România se temeau de orice ar semăna cu o încercuire a Germaniei şi ar putea s-o provoace şi să precipite criza pe care toți doreau s-o evite. Ministrul britanic a răspuns că înțelegea punctul de vedere expus de diplomatul român, dar nu putea merge mai departe, înainte de a cunoaşte rezultatul negocierilor dintre Varşovia şi Bucureşti [47]. În continuare, Cretzianu a amintit că declarația care a fost dată Poloniei s-a referit la independența şi nu la frontierele ei şi a exprimat părerea guvernului român că o declarație similară cu privire la România ar trebui să conțină o indicație clară că frontierele nu vor fi discutate. O asemenea asigurare acoperind frontierele ar avea un efect întăritor asupra locuitorilor, fiindcă ar şti că chiar dacă teritoriul lor ar fi invadat, ei ar avea o speranță de a-l redobândi la conferința de pace. Şeful diplomației engleze n-a făcut nici un comentariu asupra acestor observații, spunând numai că va lua notă de ele [48]. Expunând apoi poziția guvernului român în chestiunea ajutorului sovietic, Alexandru Cretzianu i-a comunicat lui Edward Halifax că România nu dorea să beneficieze de asistență militară din partea Uniunii Sovietice. Această asistență putea să însemne ocupația militară sovietică în România. Iar în această privință opinia publică română dacă era vreodată silită să aleagă între ocupația militară sovietică şi ocupația militară germană „nu va alege ocupația sovietică" [49]. Însă A.Cretzianu a menționat că dacă războiul ar izbucni, România n-ar refuza acest ajutor, ba poate că l-ar şi căuta, dar ar fi imposibil ca ea să-l accepte de mai înainte, în timp de pace. Ministrul englez de externe a remarcat că era important, din punct de vedere general, ca în anumite circumstanțe România, dacă va fi invadată, să poată conta pe ajutorul sovietic [50]. În urma acestor discuții, putem trage concluzia că Marea Britanie nu dorea singură să ajute România, de aceea condiționa ajutorul său de extinderea *erga omnes* a alianței româno-poloneze. Având în vedere poziția poloneză față de acest subiect, unicul aliat posibil al Angliei rămânea URSS, dar de ajutorul acesteia nu era cointeresată România. Astfel, guvernul român dorea crearea unui sistem de securitate colectiv, dar fără ca să fie implicată Uniunea Sovietică, deşi în caz de război România era dispusă să accepte ajutorul sovietic, prin aceasta având o atitudine mai conciliatoare în comparație cu Polonia.

Cu toate acestea, guvernul britanic a acordat totuşi, la 13 aprilie 1939, garanții unilaterale României, deşi condiția prealabilă de extindere *erga omnes* a alianței polono-române nu fusese îndeplinită. Acțiunea guvernului englez a fost determinată de evoluția raportului internațional de forțe la începutul lunii aprilie care reclama imperios britanicilor definirea poziției lor politice, cu atât mai mult, cu cât interesele engleze în Marea Mediterană erau serios periclitate de acțiunile Italiei. Pregătindu-şi invazia în Albania, guvernul italian a precizat şi planul unei eventuale acțiuni de împărțire a Iugoslaviei, rezervând Ungariei un important rol. După cotropirea Albaniei, măsurile luate de Italia în legătură cu întărirea efectivelor sale militare în Albania, Libia, Somalia şi Sardinia, precum şi continuarea chemării sub arme a noi contingente, anunțau perspectiva săvârşirii altor acte de agresiune în bazinul Mării Mediterane, primele ținte fiind, evident, Grecia şi Iugoslavia. În aceste condiții, în şedința guvernului britanic, ținută la 13 aprilie la ora 11 dimineața, Nevile Chamberlain a propus ca guvernul britanic să facă o declarație unilaterală privind acordarea unei garanții României. Cabinetul a aprobat această propunere [51]. Astfel, în aceeaşi zi Chamberlain după ce făcea o prezentare a situației internaționale în Camera Comunelor declara că în urma conjuncturii internaționale create guvernul britanic a ajuns la concluzia că „în cazul unei acțiuni care ar fi întreprinsă şi care ar amenința precis independența Greciei şi a României şi la care guvernele grec şi, respectiv, român ar considera ca vital să reziste cu toate forțele lor naționale, Guvernul Maiestății Sale se simte legat de a da imediat guvernelor grec şi român, după cum va fi cazul, tot sprijinul pe care îl are în puterile sale" [52].

În concluzie, putem afirma că acțiunea politico-diplomatică întreprinsă la 16 martie de către ministrul român la Londra a determinat un şir de acțiuni diplomatice din partea guvernului britanic. Acesta fiind influențat de opinia publică engleză şi-a manifestat atitudinea hotărâtă de a nu mai permite creşterea influenței germane pe continentul european. În acest scop, s-a dorit crearea unui sistem de securitate colectivă la care

trebuia să participe Marea Britanie, Franţa, Polonia şi URSS. Moscova fiind într-o poziţie vulnerabilă cauzată de izolarea diplomatică în care se aflase mult timp şi de lipsa unei pregătiri militare adecvate s-a arătat interesată de posibilitatea unei colaborări politice şi militare cu puterile occidentale, colaborare ce putea contribui la întărirea securităţii sovietice. Dar o eventuală colaborare între Londra, Paris şi Moscova a eşuat datorită intransigenţei guvernului polonez şi rezervelor româneşti. Cu toate acestea, au fost acordate garanţii ţărilor interesate în speranţa că Rusia Sovietică se va asocia, ulterior, acestora, contribuind, astfel, la crearea unui sistem de securitate colectivă. Deşi garanţiile anglo-franceze acordate României nu aveau o valoare practică, pentru că nu erau însoţite de o convenţie militară, totuşi acordarea acestora a arătat că Anglia aprecia la justa valoare atât situaţia strategică a României, cât şi importanţa ei ca element indispensabil în păstrarea păcii în Europa.

Referinţe:

1. Constantin Ion. România, Marile Puteri şi problema Basarabiei. - Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1965, p.42; Talpeş Ioan. Diplomaţie şi apărare, 1933-1939. - Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, p.293. Moisuc Viorica. Istoria relaţiilor internaţionale până la mijlocul secolului al XX-lea. - Bucureşti: Fundaţia „România de mâine", 2003, p.271; Preda-Mătăsaru Aurel. Tratat de relaţii internaţionale şi contemporane (1648-1947). - Bucureşti: Lumina Lex, 2001, p.259; Scurtu Ioan. Istoria contemporană a României (1918-2001). - Bucureşti: Fundaţia „România de mâine", 2002, p.80.
2. Barker Elisabeth. British Policy in South-East Europe in the Second World War. - Bristol, 1976, p.4; Pearton Maurice. British policy towards Romania, 1939-1941 //Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", nr. XIII/2. - Iaşi, 1986, p.550.
3. Lebedev N.I. SSSR v mirovoj politike, 1917-1982. - Moskva: Institut Meždunarodnyh Otnošenij, 1958, p.94; Ševeakov A.A. Sovetsko-rumynskie otnošenia i politika evropejskoj bezopasnosti. - Moskva: Nauka, 1977, p.309; Truhanovskij V.G. Vnešniaia politika Anglii na pervom ètape obŝčego krizisa kapitalisma (1918-1939 gg.). - Moskva: Institut Meždunarodnyh Otnošenij, 1962, p.343.
4. Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al României (ADMAER), fond 71/Anglia. Vol. 40/1937-1939, f. 165.
5. Documents on British Foreign Policy (DBFP), Third Series. Vol.IV. - London, 1951, p.284.
6. ADMAER, fond 71/Anglia. Vol. 40/1937-1939, f. 165.
7. Arhivele Naţionale Istorice Centrale ale României (ANICR), fond Microfilme Anglia, rola nr.5, c. 43; DBFP, Third Series. Vol.IV, p.366.
8. Hanak Harry. Romania in 1938 and 1939 and the end of the british appeasement //Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", nr. XXII/1. - Iaşi, 1985, p.175.
9. Haynes Rebecca. Romanian Policy towards Germany, 1936-1940. - London, 2000, p.76.
10. Moisuc Viorica. Op. cit., p.269.
11. Constantiniu Florin. O istorie sinceră a poporului roman. - Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1997, p.364.
12. Quinlan Paul D. Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană faţă de România, 1938-1947. - Iaşi: Fundaţia Culturală Română, 1995, p.39.
13. Scurtu Ioan, Otu Petre. Istoria Românilor. România întregită (1918-1940). Vol.VIII. - Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2003, p.520; Dandara Livia. România în vâltoarea anului 1939. - Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p.168.
14. Gilbert Martin, Gott Richard. Conciliatorii. - Bucureşti: Editura Politică, 1966, p.309.
15. DBFP, Third Series. Vol.IV, p.367.
16. Arhive secrete, secretele arhivelor. Vol.I. - Bucureşti: Mica Valahie, 2005, p.20-21.
17. DBFP, Third Series. Vol.IV, p.372.
18. ANICR, fond Microfilme Anglia, rola nr.5, c.52-62.
19. Ibidem, c.73-83.
20. ADMAER, fond 71/Anglia. Vol.10, f. 95-97.
21. DBFP, Third Series. Vol.IV, p.369-370.
22. AMAER fond 71/Anglia. Vol.10, f. 102.
23. DBFP, Third Series. Vol.IV, p.389-390.
24. Ibidem, p.390.
25. Ibidem, p.398.
26. ADMAER, fond 71/Anglia. Vol.10, f. 107-108.
27. Ibidem, vol. 40/1937-1939, f. 178.
28. ANICR, fond Microfilme Anglia, rola nr.5, c.73-83.

29. ADMAER, fond 71/Anglia. Vol.40/1937-1939, f.186.
30. Ibidem, fond 71/România. Vol.503/1939, f.1-3; DBFP, Third Series. Vol.IV, p.421.
31. Ibidem, fond 71/Anglia. Vol.40/1937-1939, f.182.
32. Medlicott W.N. Op. cit., p.401.
33. DBFP, Third Series. Vol.IV, p.425.
34. ADMAER, fond 71/România. Vol.503/1939, f.18.
35. DBFP, Third Series. Vol.IV, p.422-427.
36. ADMAER, fond 71/România. Vol.503/1939, f.18.
37. ANICR, fond Microfilme Anglia, rola nr.5, c.161; DBFP, Third Series. Vol.IV, p.545.
38. Diplomatul român, Florescu, relata de la Londra: „Consiliul de Miniştri de azi dimineață a hotărât formula pactului de asistență mutuală. România şi Polonia sunt recunoscute ca țări amenințate şi, ca atare, în caz de agresiune, Marea Britanie şi Franța, laolaltă, se obligă să ne ofere asistența lor militară. Sir Cadogan mi-a spus că condițiunea asistenței din partea celor două mari puteri este ca alianța noastră cu Polonia să opereze şi în cazul unei agresiuni germane împotriva noastră. Prin aceasta, independența României este considerată de cea mai mare importanță pentru Marea Britanie. Rămâne ca Polonia să hotărască dacă ne va da asistența cerută" (ADMAER, fond 71/România. Vol.503/1939, f.30).
39. Refuzată de Polonia ori de câte ori a fost sugerată de România.
40. ADMAER, fond 71/România. Vol.503/1939, f.38; DBFP, Third Series. Vol.IV, p.552.
41. DBFP, Third Series. Vol.IV, p.553.
42. Ibidem, vol.V. - London, 1952, p.2.
43. Ibidem.
44. ADMAER, fond 71/România. Vol.503/1939, f.83.
45. DBFP, Third Series. Vol.V, p.46.
46. Călinescu Armand. Însemnări politice, 1916-1939. - Bucureşti: Humanitas, 1990, p.414.
47. DBFP, Third Series. Vol.V, p.75.
48. Ibidem.
49. ADMAER, fond 71, România. Vol.503, f.86-87; DBFP, Third series. Vol.V, p.76.
50. DBFP, Third Series. Vol.V, p.76.
51. ANICR, fond Microfilme Anglia, rola nr.6, c.286-298.
52. ADMAER, fond 71/Anglia. Vol.40/1937-1939, f.227.

Prezentat la 02.05.2007

SEMNIFICAŢIA GARANŢIILOR ANGLO-FRANCEZE DUPĂ SEMNAREA PACTULUI RIBBENTROP-MOLOTOV

Denis FABIAN

Catedra Istorie Universală

In the inter-war period, a special place was held by the problem of the European security. The Anglo-French guaranties given to Romania on April 13, 1939 were a part of this system. In this study we are trying to show the meaning of these guaranties after the signing of the Ribbentrop-Molotov pact.

Acordarea garanţiilor anglo-franceze statului român la 13 aprilie 1939 a contribuit la stabilizarea temporară a situaţiei internaţionale în ajunul celui de-al II-lea război mondial şi a oferit, în acelaşi timp, un sprijin moral guvernului de la Bucureşti. Acest fapt a avut loc înaintea semnării pactului Ribbentrop-Molotov care a precipitat declanşarea celei de-a doua conflagraţii mondiale. Impactul acestor evenimente a marcat profund soarta garanţiilor din 13 aprilie 1939 şi, în special, pe cea a poporului român. Din acest punct de vedere, dorim să analizăm semnificaţia pe care au primit-o garanţiile acordate României după semnarea înţelegerii dintre Germania şi URSS.

Garanţiile anglo-franceze apar, din nou, în prim-plan după 1 septembrie 1939, datorită politicii din ce în ce mai agresive a Kremlinului. La 17 septembrie trupele sovietice au intrat în Polonia, iar la 19 septembrie Armand Călinescu, prim-ministrul român, nota în jurnalul său că trupele române trebuiau concentrate în valea Siretului [1]. În acest context, diplomaţia britanică dorea să afle care era poziţia reală a Moscovei faţă de Bucureşti. Astfel, într-o discuţie cu Ivan Maiski, ambasadorul sovietic la Londra, Edward Halifax, ministrul de externe englez, l-a întrebat care sunt intenţiile URSS faţă de România, la această întrebare Maiski nu a putut da un răspuns [2]. În situaţia creată, la 26 septembrie, Sir Orme Sargent, directorul politic al Foreign Office-ului, a elaborat un memorandum asupra politicii externe engleze. În acest document, referindu-se la extinderea garanţiilor, Sargent sublinia că, în situaţia unui atac sovietic asupra României pentru ocuparea Basarabiei, garanţia nu putea acţiona, deoarece era concepută în termeni generali. De asemenea, O.Sargent considera că trebuia informat şi Parisul în legătură cu această chestiune importantă, deoarece Marea Britanie nu dorea ca garanţia anglo-franceză să fie îndreptată împotriva URSS [3]. În acest sens, guvernul englez îşi explica poziţia faţă de această problemă guvernului francez prin Sir Eric Phipps, ambasadorul britanic la Paris. În esenţă, se sublinia că anexarea Basarabiei de către Rusia Sovietică nu ar fi ameninţat independenţa României şi că guvernul englez nu putea da practic nici un fel de ajutor guvernului român, mai ales dacă Turcia nu i se va alătura. Se aprecia că era puţin problabil ca guvernul turc să ajute o ţară aflată în conflict cu Moscova şi că Londra nu era în poziţia de a ajuta Bucureştiul împotriva agresiunii sovietice [4]. Astfel, guvernul britanic la acel moment se arăta interesat doar de independenţa statului român, dar nu şi de integritatea acestuia.

În condiţiile în care situaţia internaţională se agrava, guvernul român dorea să cunoască atitudinea guvernului englez faţă de Uniunea Sovietică şi dacă garanţiile anglo-franceze se vor aplica şi faţă de Soviete, în caz de necesitate. Aceste întrebări Viorel Tilea, ministrul român la Londra le acorda, la 27 septembrie, lui Sir Alexander Cadogan, subsecretar de stat permanent al Ministerului de Externe englez. Cadogan i-a răspuns că, în eventualitatea agresiunii sovietice, Anglia nu-şi putea asuma nici o acţiune directă pentru a opri Moscova, dar că problema va fi supusă discuţiilor. În acelaşi timp, lordul Halifax, ministrul de externe englez, considera că, în situaţia unei agresiuni sovietice faţă de România, o intervenţie britanică era în dezavantajul guvernului englez [5]. Astfel, guvernul englez deşi dădea de înţeles guvernului român că nu putea interveni în cazul unui atac sovietic, totuşi pentru a păstra România în tabăra puterilor occidentale se eschiva să-şi precizeze poziţia faţă de integritatea teritorială românească.

Între timp guvernul sovietic ducea o politică din ce în ce mai ostilă faţă de statul român. În acest sens, la 4 octombrie Alexandru Gurănescu, ministrul român în Elveţia, comunica la Bucureşti că conform serviciului de presă de la Londra, Moscova solicita guvernului turc să facă presiuni asupra guvernului român pentru a încheia un pact de asistenţă mutuală în aceleaşi condiţii ca şi Estonia. Cu alte cuvinte, se cerea dreptul pentru Kremlin de a avea o bază navală la Constanţa, precum şi dreptul de liberă trecere a trupelor sovietice prin

România spre ţările balcanice. Gurănescu preciza că aceste ştiri erau confirmate de mai multe agenţii de presă britanice [6]. În aceste condiţii, Viorel Tilea a luat legătura cu misiunea militară turcă din Marea Britanie, care i-a repetat asigurarea primită de guvernul Turciei de la cel sovietic că URSS nu va ataca România. De asemenea, Tilea transmitea că aplicarea garanţiei engleze şi la frontiera estică românească depindea, în primul rând, de atitudinea guvernului de la Ankara şi în al doilea, de interesul guvernului britanic, care la acel moment era menţinerea unei Rusii Sovietice neutre [7]. Informaţii îngrijorătoare cu privire la atitudinea sovietică erau trimise, la 6 octombrie, şi de la Londra de către Dimăncescu, consilier de presă pe lângă Legaţia română în Anglia. El comunica că Radio-Londra a difuzat următoarea ştire: „Rusia aşteaptă să termine seria de pacte cu ţările baltice pentru a propune României un pact similar celui încheiat cu Estonia, şi anume: dreptul de instalare a unei baze navale sovietice lângă Constanţa ca şi dreptul de a transporta trupele sovietice pe teritoriul României pentru asigurarea Mării Negre şi în special a Dardanelelor contra unei escadre străine" [8]. În aceeaşi zi, V.V. Tilea, fără instrucţiuni de la Bucureşti, a întrebat la Foreign Office dacă garanţia enfleză va fi operativă şi împotriva Moscovei. Lordul Halifax i-a răspuns că se va consulta cu guvernul francez. Acesta din urmă însă era pentru o aplicare a garanţiilor doar în cazul unei agresiuni germane şi era împotriva unei extinderi a garanţiilor şi în cazul URSS [9].

Difuzarea ştirilor alarmante de către agenţia britanică de presă „Exchange Telegraph" precum că guvernul sovietic sprijinit de Germania ar fi pus condiţii guvernului român care „ar echivala cu împărţirea României" [10] şi că ministrul de externe turc, Sükru Saracioglu, ar fi adus aceste condiţii la cunoştinţa ambasadorului englez, a provocat îngrijorarea guvernului de la Bucureşti. În acest sens, ministrul de externe român, Grigore Gafencu, i-a dat instrucţiuni lui Tilea să roage guvernul britanic să prezinte lămuriri în privinţa acestor informaţii. Iar dacă guvernul englez nu va confirma aceste ştiri, atunci „să ia măsuri severe pentru a împiedica răspândirea unor zvonuri alarmante care în împrejurările de azi ne pot aduce un grav prejudiciu" [11]. Pe lângă aceasta, şeful Legaţiei române i-a solicitat vicontelui Halifax şi un credit suplimentar pentru guvernul român, apoi a ridicat, din nou, chestiunea garanţiei oferită României şi funcţionarea sa în cazul unei agresiuni sovietice. E.Halifax declara că spera ca Bucureştiul să nu intenţioneze a discuta oficial acest subiect, deoarece răspunsul englez era foarte probabil să fie negativ. V.Tilea a replicat că un răspuns afirmativ ar fi contribuit la clarificarea situaţiei în Balcani, la care Halifax a răspuns: „cu cât se discută mai puţin despre această problemă, cu atât este mai bine" [12]. Ulterior, la 26 octombrie, Alexander Cadogan i-a făcut următoarea declaraţie lui Viorel Tilea: „e drept că atunci când v-am dat garanţia, nimeni nu putea prevedea o agresiune din partea Uniunii Sovietice şi nu vedem nici astăzi posibilitatea materială de a împlini garanţia noastră faţă de o agresiune rusească" [13]. Astfel, guvernul englez nu dorea extinderea garanţiilor britanice şi faţă de Rusia Sovietică şi nici nu dorea să se discute această chestiune, poziţia britanică nefiind clară.

Această problemă a fost atinsă, din nou, într-o discuţie la 30 octombrie, între ministrul român la Paris, Richard Franasovici, cu diplomatul francez Robert Coulondre. Coulondre i-a declarat ministrului român că atunci când URSS va avea ocazia, va pune problema Basarabiei. În acest context, R.Franasovici n-a dorit să ridice direct chestiunea garanţiilor în cazul unui atac sovietic, dar i-a arătat diplomatului francez că guvernul român întâmpina greutăţi în privinţa livrării comenzilor militare româneşti şi dacă această problemă era rezolvată, atunci aliaţior le va fi mult mai uşor în cazul unei agresiuni sovietice asupra României. R.Coulondre a recunoscut că ministrul român avea dreptate şi a adăugat că „în cazul unei agresiuni a Rusiei, flota engleză şi flota franceză, trecând strâmtorile, ar veni imediat în ajutorul României" [14]. Afirmaţia diplomatului francez a fost confirmată de ambasadorul japonez în URSS, Togo, care îi comunica ministrului român la Moscova, Gheorghe Davidescu, că în capitalele occidentale se vorbea de eventuala trecere a vaselor de război franco-britanice în Marea Neagră [15]. Aceste informaţii au creat impresia optimistă la Bucureşti că garanţiile anglo-franceze erau valabile şi în cazul unui atac sovietic.

Ulterior, chestiunea basarabeană a revenit, din nou, în actualitate. Astfel, la 2 noiembrie, Legaţia română de la Moscova transmitea la Bucureşti că cercurile politice sovietice considerau că „în momentul în care s-ar pune guvernului român chestiunea Basarabiei, aceasta va fi cedată fără luptă, aceeaşi părere având-o şi unele cercuri franceze" [16]. De asemenea, ambasadorul italian la Moscova, Augusto Rosso, îşi exprima opinia că problema Basarabiei va fi ridicată de Soviete îndată ce vor fi terminate negocierile cu Finlanda. Mai mulţi diplomaţi acreditaţi la Moscova erau de acord cu punctul de vedere al colegului lor italian [17]. Gheorghe Davidescu raporta la Bucureşti că într-o discuţie avută cu ambasadorul german la Moscova, Friedrich Werner von der Shulenberg, acesta i-a declarat că „în cursul unei conversaţii mai vechi, dl Stalin a menţionat, în forma

unei propoziții secundare că: „Guvernul sovietic nu poate renunța la pretențiile sale asupra Basarabiei" [18]. În acest sens, ministrul de externe român a convocat a doua zi pe miniştrii englez şi francez în România pentru a obține lămuriri cu privire la atitudinea Angliei şi Franței în cazul unui atac sovietic împotriva statului român. Ministrul britanic, Reginald Hoare, a repetat cele spuse de Cadogan la 26 octombrie şi a precizat că se îndoia de valabilitatea garanțiilor în cazul unui atac sovietic. Atunci Grigore Gafencu a amintit de declarația făcută de Robert Coulondre lui Franasovici la 30 octombrie 1939, la care Andrieu Thierry, ministrul francez, a răspuns că nu cunoaşte asemenea declarații şi va cere explicații la Paris [19]. Se manifesta, astfel, o tendință din ce în ce mai puternică a puterilor occidentale de a se eschiva de la clarificarea poziției lor față de extinderea garanțiilor şi în cazul frontierei estice româneşti. Această tendință a devenit mai slabă după izbucnirea războiului sovieto-finlandez [20], eşecurile militare ale URSS determinând apariția unei atmosfere antisovietice în corpul diplomatic francez şi englez. În acest context, R.Hoare se adresa Foreign Office-ului ca garanțiile britanice oferite României să fie extinse şi împotriva unei agresiuni sovietice. Diplomatul englez considera că Rusia era un colos cu picioare de lut şi dacă Marea Britanie îl bătea pe Stalin atunci, ea nu trebuia să se teamă de Germania. La Londra mesajul lui Hoare a fost primit cu scepticism. Fitzroy Maclean, diplomat englez care a stat trei ani în Uniunea Sovietică, a comentat că Anglia nu avea nimic de câştigat dacă declara război Sovietelor sau extindea garanțiile pentru România. Un alt colaborator al Ministerului de Externe britanic, Laurence Collier era şi mai categoric, el considera că era normal pentru diplomații britanici care se aflau în țările vecine cu URSS să considere că Stalin este un pericol mai mare decât Hitler, dar aceasta nu era adevărat, iar afirmațiile că dacă „Marea Britanie îl bate pe Stalin nu are de ce să se teamă de Germania", în genere, nu aveau nici un sens [21]. Cu toate acestea, într-o nouă şedință a guvernului englez de la 8 decembrie s-a discutat şi problema referitoare la o eventuală agresiune sovietică împotriva României. S-a hotărât, inițial, ca garanția acordată României să fie aplicată atât în cazul unei agresiuni germane, cât şi sovietice, urmându-se a se reveni, ulterior, la acest subiect [22]. După mai bine de o lună de discuții privind funcționarea garanțiilor anglo-franceze şi în cazul unei agresiuni sovietice, la 14 decembrie, guvernul român era informat oficial de ministrul plenipotențiar britanic despre hotărârea guvernului englez şi francez. Conform acestei decizii, garanția acordată statului român putea fi menținută în cazul unui atac sovietic numai dacă Turcia venea imediat în ajutorul României şi dacă nu exista teama unei opoziții din partea Italiei. Dacă guvernul român putea da un răspuns pozitiv la aceste două întrebări, „guvernul britanic era dispus să examineze imediat, împreună cu guvernul francez, situația nou-creată, pentru a stabili cum ar putea contribui la apărarea României" [23]. A doua zi Gafencu îi răspundea lui Hoare că nu era în intenția guvernului român de a obține o declarație publică potrivit căreia garanția se referă şi la o agresiune rusă. Guvernul român insista însă ca la Londra şi Paris „să nu mai exprime public nici o rezervă în privința valorii garanțiilor anglo-franceze față de Uniunea Sovietică, întrucât asemenea rezerve ar putea să pară o invitație la o agresiune rusă împotriva României" [24]. Cu toate acestea, guvernul englez a continuat să-şi exprime rezervele sale, la 19 decembrie, Sargent afirmând ataşatului militar român la Londra, Florescu, că „totul depinde de măsura în care Turcia se va angaja ca beligerantă în cazul unui atac sovietic" [25]. Dar aceste declarații erau false şi nu aveau nici o valoare având în vedere prevederile Protocolului secret al Pactului tripartit anglo-franco-turc, semnat în capitala Turciei la 19 octombrie 1939 [26].

În ceea ce priveşte problema Basarabiei, Foreign Office-ul considera că atât timp, cât durează războiul sovieto-finlandez, Moscova nu va întreprinde vreo acțiune ostilă împotriva României [27]. Iar la 1 martie 1940 ambasadorul englez la Ankara, Hughe Knatchbull-Hugessen, era informat că în opinia ambasadorului turc la Londra, după ce URSS va semna pacea cu Finlanda, va adresa un demers României în problema Basarabiei şi era foarte posibil ca sovieticii „să aibă succes în această acțiune" [28]. Ambasadorul britanic era şi el de aceeaşi părere comunicând la 15 martie la Londra că Rusia era liberă după terminarea războiului sovieto-finlandez să-şi orienteze atenția spre Basarabia şi spre Balcani, în general [29]. În acest context, la sfârşitul lui martie, Molotov a ținut un discurs în care menționa şi problema Basarabiei [30], ridicând, astfel, oficial chestiunea basarabeană. În legătură cu acest discurs, ambasadorul român în Turcia, Vasile Stoica, a avut o convorbire la 5 aprilie cu Hughe Knatchbull-Hugessen. Stoica i-a precizat că din punct de vedere românesc discursul sovietic nu putea fi considerat ca liniştitor, dar nici alarmant, oricum guvernul român era preocupat foarte mult de această problemă. Pentru a sprijini moral guvernul de la Bucureşti, ambasadorul englez i-a răspuns lui Vasile Stoica că sporirea rezistenței româneşti face parte din preocupările britanice [31].

La 12 aprilie, ataşatul militar în Turcia, Traian Teodorescu, transmitea la Bucureşti că a avut o discuție cu ataşații militari sovietic şi german în Turcia, Kutusoff şi, respectiv, Wittlich. Ataşatul militar sovietic l-a asigurat pe Teodorescu că numai propaganda anglo-franceză era de vină că s-a creat o stare de neîncredere între România şi Soviete şi că URSS nu intenționa să atace statul român [32]. Aceeaşi asigurare a dat-o şi Wittlich [33]. Dar diplomația română avea altă părere în acest sens şi căuta să-şi asigure securitatea frontierelor sale. Având în vedere că Marea Britanie se eschiva să garanteze integritatea teritorială a României, guvernul român a început să caute sprijin la Berlin. Despre această tendință în politica externă românească informa Reginald Hoare guvernul britanic după o vizită făcută la regele Carol al II-lea. De asemenea, Hoare a atenționat guvernul englez că dacă Anglia nu va ajuta România în privința amenințării sovietice, atunci, inevitabil, aceasta se va îndrepta spre Germania [34]. În acest sens, încă la 26 ianuarie 1940, O.G. Sargent recunoştea, într-un memorandum asupra situației internaționale, că Germania „ar face tot posibilul să nu admită o pătrundere sovietică spre Sud" [35]. Dar guvernul englez nu a ținut cont de atenționarea lui Reginald Hoare şi, drept urmare, Bucureştiul şi-a schimbat cursul politicii externe, la 1 iunie fiind destituit din post ministrul de externe prooccidental, Grigore Gafencu, în locul lui fiind numit progermanul Ion Giugurtu.

Deşi Marea Britanie, ulterior, a început să fie preocupată ca România să nu se orienteze spre Germania pentru găsirea unui sprijin mai efectiv împotriva Sovietelor, ea nu a întreprins acțiuni serioase în această direcție [36]. Astfel, la 14 iunie, Stafford Cripps, ambasadorul britanic la Moscova, a avut o discuție cu V.M. Molotov în care i-a declarat că statele balcanice ar trebui să-şi păstreze independența pentru a putea lupta împotriva Germaniei şi Italiei. De asemenea, Cripps argumenta că Anglia şi URSS au interese comune în formarea unui bloc din statele balcanice îndreptat împotriva Germaniei. Diplomatul sovietic s-a arătat interesat de sugestia britanică. Ulterior, la Londra s-a hotărât ca ambasadorul britanic să-i transmită un mesaj lui Iosif Stalin de la prim-ministru, Winston Churchill, prin care se dorea o colaborare între Londra şi Moscova împotriva hegemoniei germane pe continentul european. În acelaşi timp, Cripps a primit instrucțiuni să nu-i creeze impresia lui Stalin că Marea Britanie „fuge după el" şi să nu discute cu acesta pretențiile sovietice asupra Basarabiei. S.Cripps a transmis mesajul personal lui I.Stalin şi, de asemenea, a ridicat chestiunea creării unui bloc balcanic sub egida Moscovei. La aceasta Stalin a răspuns că nu doreşte ca URSS să conducă un asemenea bloc pentru că ar fi o politică incorectă şi periculoasă. Cripps a replicat că probabil nu a fost înțeles corect, el nu a sugerat ca Uniunea Sovietică să conducă statele balcanice, Londra considera că fără o conducere a acestor state nu se putea stabiliza situația în Balcani, iar Rusia şi Turcia puteau realiza aceasta [37]. Această tentativă engleză de a ajunge la o colaborare cu Kremlinul a suferit eşec, pentru moment, Moscova avea alte intenții față de Balcani şi față de România în primul rând. În condițiile izbucnirii conflagrației mondiale, guvernul sovietic a crezut oportun transpunerea în practică a înțelegerii din 23 august 1939, înaintând guvernului de la Bucureşti, la 26 iunie 1940, un ultimatum prin care cerea cedarea teritoriului dintre Prut şi Nistru. În acel moment, Marea Britanie nu mai putea lua poziție față de notele sovietice pentru că corpul forțelor militare engleze şi franceze era anihilat, astfel, nu se mai putea concepe o intervenție britanică pe continent. Reacția diplomației britanice la anexarea Basarabiei şi Bucovinei a fost resemnată şi pasivă. Foreign Office-ul considera că mai devreme sau mai târziu aceasta trebuia să se întâmple şi nu schimba cu nimic situația. România a mers prea departe în relațiile cu Germania şi Italia pentru a se mai pune întrebarea de a apela la garanțiile engleze. Totuşi, Anglia a făcut un gest de solidaritate cu poporul român şi nu a recunoscut de iure ocuparea sovietică a Basarabiei şi a nordului Bucovinei [38].

Urmarea firească a anexării Basarabiei a fost denunțarea garanțiilor anglo-franceze de către guvernul român la 3 iulie 1940. Repudierea şi, mai ales, forma cum era ea prezentată, fără notificare prealabilă, i-a impresionat neplăcut pe britanici şi îndeosebi pe Reginald Hoare, care contribuise personal la actul din 13 aprilie 1939. Renunțarea la garanții a constituit schimbarea definitivă a cursului politicii româneşti spre Berlin şi Roma, private ca o contrapondere față de Moscova. Inițial, garanțiile au întărit moralmente poziția internațională a României față de Bulgaria, Ungaria şi Germania, însă evenimentele produse la finele lui august 1939 au slăbit poziția statului român. În acest context, diplomația românească a căutat, mai ales la Londra, o lărgire a sferei garanțiilor. Însă analiza contactelor dintre guvernul român şi cel britanic, privind garanțiile anglo-franceze, demonstrează clar că Londra s-a eschivat permanent de la extinderea acestora în cazul unei agresiuni sovietice, influențând, în acest sens, şi guvernul de la Paris. Acest fapt a evidențiat încă o dată că garanțiile acordate României garantau independența politică, nu şi integritatea teritorială, mai ales în ceea ce priveşte frontierele estice. Având în vedere eficacitatea, întinderea, cuprinsul şi aplicarea garanțiilor şi, mai ales, modul cum ele

s-au terminat, se poate trage concluzia că unicul scop urmărit de guvernul britanic a fost de a lega cât mai strâns România de politica statelor occidentale împotriva Germaniei. Interesele engleze nu coincideau însă cu concepţia română asupra garanţiilor, diplomaţia românească era îngrijorată nu numai de Germania, dar şi de Ungaria, Bulgaria şi, mai ales, de Uniunea Sovietică. Posibilitatea unor garanţii eficace contra unui atac sovietic însă a lipsit de la început, astfel, atunci când au intervenit ultimaturile sovietice, ele nu mai aveau nici o valoare.

Referinţe:

1. Călinescu Armand. Însemnări politice, 1916-1939. - Bucureşti: Humanitas, 1990, p.432.
2. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României (AMAER), fond 71/Anglia, vol. 40/1937-1939, f.347.
3. Dobrinescu Valeriu Florin. Emigraţia română din lumea anglo-saxonă, 1939-1945. - Iaşi: Institutul European, 1993, p.21.
4. Idem. Bătălia pentru Basarabia 1918-1940. - Iaşi: Junimea, 1991, p.64.
5. Ibidem.
6. AMAER, fond 71/Anglia, vol. 40/1937-1939, f. 348.
7. Ibidem, f. 351.
8. Ibidem, f. 355.
9. Arhivele Naţionale Istorice Centrale ale României (ANICR), fond microfilme Anglia, rola nr.8, c.217.
10. AMAER, fond 71/Anglia, vol. 40/1937-1939, f.356.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem, fond 71/URSS, vol. 88, f.24.
14. Ibidem, fond 71/Anglia, vol. 40/1937-1940, f.365.
15. Ibidem, fond 71/Rusia, vol. 88, f.221-222.
16. Ibidem, f.19.
17. Ibidem, f.53.
18. Ibidem, f.184-187.
19. Ibidem, f.26-28.
20. Războiul sovieto-finlandez a durat în perioada 30 noiembrie 1939 - 12 martie 1940.
21. Barker Elisabeth. British policy în South-East Europe în the Second World War. - Bristol, 1976. - p.22.
22. ANICR, fond microfilme Anglia, rola nr. 8, c.246-247.
23. AMAER, fond 71/Anglia, vol. 40/1937-1939, f.401.
24. ANICR, fond microfilme Anglia, rola nr. 303, c.65-69.
25. AMAER, fond 71/Anglia, vol. 40/1937-1939, f.430.
26. Conform Protocolului secret, se precizau următoarele: „Franţa şi Marea Britanie se angajează să coopereze efectiv cu Turcia şi să-i acorde, la cererea sa, ajutorul şi asistenţa ce le stă în putere, în momentul în care ofensiva militară declanşată de o putere europeană ar atinge frontierele Bulgariei sau ale Greciei". (Woodward Llewellyn. British policy în the Second World War. Vol.I. - London, 1970, p.25.) Rezultă că dacă România ar fi fost atacată de indiferent care putere europeană şi ar fi cerut ajutor garanţilor săi, în conformitate cu garanţiile din 13 aprilie, opunându-se cu armele unei agresiuni neprovocate, Franţa şi Anglia nu i-ar fi venit în ajutor conform prevederilor acestui Protocol secret.
27. ANICR, Microfilme Anglia, rola nr. 309, c.102-104.
28. Ibidem, c.97-98.
29. Ibidem, c.93-96.
30. AMAER, fond 89/URSS, vol. 89, f.421.
31. Ibidem, vol. 90, f.35-39.
32. Ataşaţii militari transmit… Vol. II. - Bucureşti: Europa Nova, 2002, p.175.
33. Ibidem, p.177.
34. Barker Elisabeth. Op. cit., p.72.
35. ANICR, Microfilme Anglia, rola nr. 303, c. 120-131.
36. AMAER, fond 71/URSS, vol. 89/1940, f.291.
37. Barker Elisabeth. Op. cit., p.25.
38. Ibidem, p.72.

Prezentat la 27.04.2007

INSTITUŢIONALIZAREA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ISTORIC SUPERIOR ÎN EPOCA STALINISTĂ. ASPECTE ISTORICO-TEORETICE

Adrian DOLGHI

Catedra Istorie Universală

Dans cet article on analyse le procès de l'institutionnalisation de la formation historique supérieure en URSS. On met en relief les directions de la politique de l'Etat soviétique dans le domaine de la formation historique supérieure et de la science historique. On a apporté les preuves de l'intervention grossière du parti-Etat et de l'homme-Etat - Staline dans l'activité didactico-scientifique des écoles supérieures et des centres de recherches.

Par le prisme des procès de l'institutionnalisation de la formation historique supérieure et de la science historique on découvre la politique de l'Etat soviétique d'idéologisation et de répression de la science historique, d'établissement du marxisme comme base idéologique de l'enseignement et de la recherche

Atitudinea societăţii faţă de trecutul său reprezintă o importantă condiţie a existenţei sale. În trecut se găsesc originile, bazele fiecărei epoci istorice; prin urmare, societatea nu poate să nu ţină cont de aceasta la rezolvarea multiplelor probleme de ordin politic, social-economic etc. Trecutul este un element indispensabil al conştiinţei istorice a popoarelor. A distruge conştiinţa istorică, a o fragmenta înseamnă a pune bazele autodistrugerii unei naţiuni.

Lovitura de stat în Rusia din anul 1917 a determinat instaurarea, pe o durată de şapte decenii, a monopolului marxist-leninist asupra procesului de scriere şi interpretare a istoriei. „Destinul muzei Clio a fost încătuşat de urmările revoluţiei condusă de Lenin, apoi de directivele trasate de Stalin. Astfel, practic întreaga concepţie despre istorie, ca şi libertatea celui care o scria, a fost anulată" [1]. Revoluţia a marcat descompunerea structurilor socioculturale, a determinat nefast destinul a zeci de popoare, cu manifestări relativ diferite în anumite perioade ale regimului sovietic.

În prezentul articol ne-am propus drept scop să analizăm procesul instituţionalizării învăţământului istoric superior şi a ştiinţei istorice sovietice în perioada 1917-1938 – oficializarea şi organizarea studierii/ cercetării istoriei prin prisma ideologiei marxist-leniniste, subordonate organelor de partid şi de stat. Totodată, vom cerceta procesul de formare şi dezvoltare a sistemului de pregătire a istoricilor marxişti (cadre de partid, didactico-ştiinţifice şi propagandistice) pentru fundamentarea şi justificarea ideologiei comuniste, şi a regimului instituit în URSS şi de instituire a unui control total asupra activităţii istoricilor şi procesului didactico-ştiinţific.

Procesul instituţionalizării învăţământului istoric superior şi ştiinţei istorice se desfăşura printr-un şir de acţiuni întreprinse de puterea sovietică: a) lichidarea vechilor şi crearea noilor instituţii de învăţământ superior de predare/învăţare a istoriei; b) crearea centrelor ştiinţifice noi de cercetări şi transformarea celor vechi în instituţii marxist-leniniste; c) formarea şi consolidarea sistemului de propagandă; d) atragerea reprezentanţilor vechii şcoli în şcoala marxistă şi înlăturarea istoricilor incomozi etc. Acţiunile enumerate aveau caracter ideologic şi propagandistic, creându-se de fapt sistemul de propagandă şi agitaţie. Totodată, propaganda marxist-leninistă se desfăşura în strânsă legătură cu activitatea „ştiinţifică", pregătind şi argumentând tezele ideologice ale partidului-stat. Deşi putem evidenţia mai multe direcţii în procesul instituţionalizării, totuşi se evidenţiază tranşant o singură politică (multiaspectuală) a regimului sovietic faţă de învăţământul istoric superior – formarea şi consolidarea sistemului instructiv-educativ, de pregătire a specialiştilor în domeniul ştiinţei istorice-marxiste, şi subordonarea acestuia Partidului-stat, în vederea manipulării maselor, argumentării şi justificării regimului instituit.

În atenţia cercetătorilor au fost până în prezent diverse aspecte ale evoluţiei învăţământului istoric superior din URSS, relaţiilor partidului-stat cu ştiinţa istorică şi savanţii din domeniu, instituţionalizării învăţământului istoric superior şi ştiinţei istorice. Istoriografia din fosta URSS a avut de înregistrat rezultate „semnificative" ale impactului său cu puterea sau cu anumite curente politice şi sociale influente în zona habitatului şi a activităţii istoricilor. Situaţia de colonie a republicilor unionale a determinat, pentru cercetătorii locali, o aservire aproape fără excepţii a acestora de către putere. În cadrul acesteia, se evidenţiază câteva tendinţe: a) **studii referitoare la istoria universităţilor,** în care autorii elucidează evoluţia universităţilor din URSS,

şi a facultăţilor de istorie din cadrul lor [2]; b) o altă categorie sunt **studiile consacrate evoluţiei învăţământului şi ştiinţei istorice**. Studiile la tema dată din perioada sovietică au un caracter fragmentar şi tendenţios [3].

În istoriografia postsovietică, cercetările asupra problemei date abia încep să capete amploare. O primă categorie a studiilor sunt publicaţiile ştiinţifice ale unor autori ce se referă nemijlocit la unele aspecte ale impactului regimului totalitar comunist asupra evoluţiei învăţământului universitar şi a ştiinţei din URSS. Printre cele mai importante enumerăm: M.G. Iaroşevski [4]; B.C. Ilizarov face unele incursiuni în politica lui Stalin faţă de învăţământul şi ştiinţa istorică [5]; Stephane Courtois [6]; V.S. Braciov [7]; D.D. Tumarkin [8]; S.Markedonov [9].

Direcţiile politicii statului sovietic în domeniul învăţământului istoric superior şi metodele de realizare a acesteia se desprind din documentele şi actele care de fapt le-au generat, şi care servesc drept suport documentar al investigaţiei. Întregul proces de creare a *„societăţii comuniste"* se baza pe lucrările „clasicilor": K.Marx şi F.Engels [10], V.Lenin [11], care au determinat evoluţia învăţământului istoric şi a ştiinţei istorice în ansamblu din statul sovietic; Hotărârile CC al PCUS, ale Sovietului Miniştrilor URSS, Materialele Congreselor PCUS şi alte documente cu referire la învăţământul istoric superior [12].

Deschiderea parţială a arhivelor după 1991 a permis accesul cercetătorilor la documente secrete. Totodată, multe personalităţi, participanţi la exercitarea puterii sau jertfe ale regimului, după destrămarea URSS, s-au ocupat de scrierea memoriilor, analiza şi comentarea evenimentelor care s-au produs. Un şir de documente şi mărturii de acest gen sunt publicate pe pagini Web [13]. Documentele nominalizate vorbesc despre caracterul ideologizat al procesului de studii şi de cercetare în instituţiile de învăţământ superior şi ştiinţifice, despre imixtiunea brutală al partidului-stat (în perioada stalinistă a „Omului-stat" – Stalin) în aceste procese.

În această ordine de idei se înscrie aprecierea impactului regimului stalinist asupra ştiinţei istorice. În perioada *„socialismului"* au fost falsificate şi chiar nimicite formele de organizare socială a societăţii, încercate de experienţa civilizaţiei mondiale, formele vieţii spirituale şi morale. Dauna a fost colosală şi greu de întregit. Din fericire, definitiva „mancurtizare" a societăţii nu s-a reuşit, despre ce vorbeşte renaşterea spirituală a popoarelor după dezintegrarea URSS. Atenţia asupra acestei teme în ultimul timp a diminuat. Dar anumite elemente ale mentalităţii staliniste persistă în gândirea unor reprezentanţi ai societăţii. De aceea este necesar a analiza în continuare acest fenomen în diversele manifestări ale sale, în calitate de obstacol principal pe calea eliberării conştiinţei maselor de confuziile utopice ale epocii sovietice.

Procesul instituţionalizării învăţământului istoric superior şi ştiinţei istorice în URSS nu poate fi cercetat separat de impactul regimului totalitar comunist asupra societăţii, în general, şi procesului didactico-ştiinţific, în particular. Totodată, în tratarea unor aspecte ale problemei este necesar a ţine cont de legătura strânsă dintre învăţământul universitar şi ştiinţă. Învăţământul superior este în strânsă legătură cu dezvoltarea ştiinţei, iar dezvoltarea ştiinţei nu poate avea loc fără pregătirea specialiştilor în învăţământul superior. Acest adevăr a fost constatat chiar şi în Hotărârile Consiliului Comisarilor Norodnici, a Ministrului Învăţământului superior şi Comitetului Central al PC (b) [14]. Accentuarea legăturii strânse între învăţământul superior şi ştiinţa istorică în URSS se făcea centralizat, prin directive şi hotărâri de partid şi de stat, nu atât în scopul propăşirii ştiinţei istorice şi învăţământului, cât în scopul direcţionării şi ideologizării lui prin fixarea şabloanelor istoriografice, a principiilor marxist-leniniste, şi metodelor specifice de predare/învăţare a istoriei, şi în scopul creării cadrelor de istorici-marxişti, de partid şi de stat loiali partidului comunist.

Institutul social al învăţământului şi ştiinţei include în sine un şir de concepte, printre care se numără o structură organizaţională deosebită, subiecţi ai muncii didactico-ştiinţifice (cadrele), mijloace ale activităţii didactico-ştiinţifice, baza materială etc. Printre factorii ce influenţează dezvoltarea învăţământului şi ştiinţei, o importanţă mare o are politica statului, în general, faţă de educaţie, ştiinţă şi savanţi. Pentru ţara, unde puterea practic de la început s-a format ca o dictatură de partid şi de stat, factorul politic este hotărâtor. Impactul său asupra dezvoltării nu numai economice, dar şi spirituale era enorm. Rolul şi locul altor componente în istoria învăţământului şi ştiinţei pot fi apreciate adecvat doar prin prisma factorului politic, inclusiv şi factorilor interni ca structura şi sistemul organizării învăţământului, ştiinţei şi savanţilor.

În statul sovietic, ştiinţa istorică avea o importanţă deosebită. Conform istoriografiei sovietice, ce *„ajuta la educarea politică a muncitorilor, conştientizarea schimbărilor istorice, ce aveau loc ca rezultat al revoluţiei din Octombrie"* [15]. Cu alte cuvinte, ştiinţa istorică a devenit o unealtă a noului regim de justificare a crimelor şi un mijloc de manipulare ideologică a maselor.

Evoluţia ştiinţei în general în URSS nu poate fi cercetată independent, fără a ţine cont de factorul politic. Impactul regimului sovietic, în special stalinist, cu ştiinţa istorică, cere de a pătrunde în esenţa sistemului

politic, social şi ideologic instituit de Stalin – „Om-stat". „Omul-stat" – fenomen unic în istorie, creează un astfel de sistem politic, în cadrul căruia îi sunt supuse nu numai institutele de bază ale societății. Voinței unui singur om îi este subordonată întreaga sferă materială, spirituală şi culturală, şi total înrobit aparatului de stat sau partidului-stat. Conducătorul, cum nu s-ar numi, îşi subordonează totul sie prin teroare, intrigi, intelect, corupere – cu toate mijloacele. Omul care a realizat toate aceste lucruri capătă nu, pur şi simplu, putere asupra țării, resurselor şi instituțiilor sale, dar controlul asupra tuturor oamenilor acestei țări de la mic la mare. Puterea îi este atât de nelimitată, că el poate nu numai să reconstruiască trecutul (istoria) după bunul plac, dar şi viitorul. Aceasta nu este o metaforă, dar un rezultat real al activității lui Stalin [16]. Stalin a distrus aparatul de stat, reprimat şi supus sie personal într-un mod cumplit. Acelaşi lucru îl făcea şi cu alte pături sociale. În pofida opiniei oficiale, devenită obligatorie pentru toți locuitorii URSS pentru toate timpurile, în societate domina frica [17].

Toate manualele şcolare de istorie au fost studiate minuțios de Stalin nu numai din punctul de vedere al conținutului, dar şi al imaginilor vizuale. El a fost un formalist total în tot ce se referă la creativitate – în treburile de stat, politice şi ştiințifice. Ca urmare, veşnic flămândă şi ruinată până în temelii, țara a fost transformată într-un lagăr de concentrare, declarându-se raiul mult aşteptat pentru omul muncitor. Şi toți care se aflau fie la libertate, fie în lagăre trebuiau să repete aceasta la infinit până nu credea în aceasta. Propaganda declara că în țară este cea mai deplină din lume democrație şi cel mai corect sistem politic. Şi deşi inițial nimeni nu credea, se credea formal.

Ştiința este materia cea mai fină, domeniu fără care nu poate avea loc progresul societății. Dar Stalin s-a infiltrat în ea. Formalismul odată şi pentru totdeauna s-a încetățenit prin scheme învechite ale manualelor pentru şcoala primară, medie superioară, formalismul adunărilor de partid, al mitingurilor stihiinice, al demonstrațiilor bine dirijate, formalismul proceselor judiciare, formalismul în cultură şi artă în toate manifestările sale. Chiar cei mai apropiați lui Stalin trăiau într-o lume formală inventată de dânsul. Unicul care era creatorul real şi absolut liber al acelei lumi, era doar el – Stalin [18].

Dictatul ideologic de monopol s-a conturat pe parcurs. În anii '20, ştiința istorică încă nu era unificată total de teoria marxistă a istoriei. După Octombrie 1917 continuau să activeze reprezentanți de vază ai şcolilor istorice „vechi" (N.I. Kareev, D.M. Petruşevski, E.V. Tarle ş.a.), erau publicate lucrările lor, neînscrise în limitele ideologiei oficiale de stat. Anume cadrele ştiințifice vechi au făcut foarte mult pentru recunoaşterea ştiinței istorice sovietice peste hotare. Ei reprezentau în sine ştiința istorică națională şi păstrau într-o anumită măsură o linie a continuității în dezvoltarea ştiinței istorice ruse, pregătind un şir de discipoli. Erudiția largă a lor, profesionalismul, cultura cercetării, analiza minuțioasă a izvoarelor etc. – trezeau stimă din partea savanților europeni şi ofereau ştiinței istorice sovietice o posibilitate recunoscută de a participa la dialogul ştiințific pe arena internațională [19].

În primii ani de activitate (1917-1920), Guvernul Sovietic şi Partidul comunist au avut o atitudine prudentă față de şcoala superioară prerevoluționară şi, în primul rând, față de cadre. În primul deceniu după Revoluția din Octombrie, meseria de istoric a fost dominată de istorici necomunişti. Noului regim nu-i ajungeau forțe pentru a asigura instituțiile de învățământ cu cadre marxiste. Profesorii au avut posibilitatea de a-şi continua activitatea la catedrele universitare. Totodată, se întreprindeau măsuri pentru a rezolva problema cadrelor marxiste şi crearea centrelor de propagandă. În societate exista un pluralism teoretico-metodologic binecunoscut, deşi limitele lui se diminuau an de an. Anul de cotitură în acest sens a fost 1929, când conducătorul oficial al ştiinței istorice M.N. Pokrovski a anunțat despre sfârşitul *„perioadei de coexistență paşnică"* cu savanții şcolii din perioada țaristă, s-a început purificarea Academiei de Ştiințe, iar V.M. Molotov, devenit preşedinte al Sovietului Comisarilor Norodnici, a declarat că anul 1930 trebuie să devină *„…ultimul an pentru vechii specialişti"* [20], activitatea cărora a fost sfârşită prin bine cunoscutul *„Dosar academic"* al lui S.F. Platonov şi a unui şir de istorici renumiți în anii 1929-1931.

Comanda socială a noii orânduiri punea pentru istoriografia sovietică nou „născută" scopul de a crea noi instituții ştiințifice şi de învățământ, de asemenea şi tematici de cercetare, corespunzătoare postulatelor comuniste. Cea mai mare atenție a fost acordată organizării noilor centre ştiințifice, propagandei teoriei marxism-leninismului, cercetării ideilor socialiste şi comuniste, mişcării revoluționare internaționale etc.

Primul centru marxist de ştiințe sociale a fost Academia Socialistă (în continuare Comunistă), creată la 25 iunie 1918. Pentru atragerea savanților în tabăra marxistă, din noiembrie 1919 în Academie au început să fie formate cabinete speciale (de istorie a socialismului, a internaționalei II şi III, a politicii externe), în fața cărora era pus scopul de a cerceta problemele importante ale istoriei moderne şi contemporane [21]. Dar din cauza

că majoritatea istoricilor şcolii vechi au întâmpinat cu precauţie aceste măsuri, iar unii chiar au luat o atitudine ostilă faţă de noua ideologie, puterea sovietică a recurs la lichidarea facultăţilor de istorie şi a secţiilor de istorie (din cadrul facultăţilor de istorie şi filologie, a facultăţilor de istorie şi drept), având ca scop de a dezrădăcina „…ştiinţa istorică ţaristă şi metoda ei de pregătire a cadrelor" [22].

Dintre instituţiile de pregătire a istoricilor-marxişti, prima a fost Universitatea Comunistă „I.M. Sverdlov" organizată în anul 1919 [23]. Iar în locul facultăţilor de istorie, lichidate în anul 1919, au fost create la universităţile din Moscova şi Petrograd Facultăţi de Ştiinţe Sociale (aşa-numitele *ФОНы*) cu secţii economice, politico-juridice şi istorice [24], dar în care în parte procesul de studii prioritar avea loc după metodele vechii şcoli.

Situaţia a început să capete culoare spre sfârşitul anului 1920 – începutul anului 1921, când *„Republica Sovietică a biruit forţele contrarevoluţionare"*. În anul 1920, prin Hotărârea CC al PC a fost adoptată decizia de a crea Muzeul Marxismului care în 1921 s-a desprins din Academie în Institutul „K.Marx şi F.Engels" [25]. Un pas hotărâtor spre transformarea şcolii sovietice a fost adunarea de partid pe problemele învăţământului la 31 decembrie 1920-4 ianuarie 1921 la Moscova. În cadrul acestei adunări, au fost discutate propunerile Comisiei pentru reorganizarea radicală a predării ştiinţelor umanitare în şcolile superioare, creată în noiembrie a aceluiaşi an. Scopul acestei comisii, în frunte cu F.A. Rotştein era de a revizui programele de studiere a ştiinţelor umanitare şi de a rezolva problema pregătirii cadrelor marxiste pentru şcoala superioară şi a pregăti planul „reformării radicale" a învăţământului public [26]. În baza raportului Comisiei şi a articolelor lui Lenin, a fost finisată elaborarea *„strategiei"* de reorganizare a învăţământului public. V.Lenin a emis trei decrete: Decretul Consiliului Comisarilor Norodnici de la 11 februarie despre înfiinţarea aşa-numitelor „Institute ale Profesurii Roşii" [27] şi două la 4 martie 1921 despre Planul fixării minimului ştiinţific, obligatoriu pentru predarea în toate şcolile superioare din RSFSR, ce au jucat un rol decisiv în predarea ştiinţelor umanitare în învăţământul superior de pe principii marxiste şi în pregătirea cadrelor. Fiecare cadru didactic, pentru a putea preda în instituţiile de învăţământ superior, trebuia să posede, conform decretelor, un minim de cunoştinţe despre marxism, şi să împărtăşească viziunile partidului de la guvernare, transformându-l în unul ideologizat, instaurând, totodată, controlul asupra cadrelor ce urmau să fie angajate în instituţiile de învăţământ superior. Pe lângă ideologizarea învăţământului universitar şi pentru o subordonare mai strictă a cadrelor, s-a recurs la crearea diverselor societăţi şi organizaţii „ştiinţifice", "culturale", propagandistice etc.

În anul 1921 a început reorganizarea facultăţilor de ştiinţe sociale, şi crearea altelor noi. În 1923, la universităţile din Rusia Sovietică erau şapte facultăţi de ştiinţe sociale (în cadrul cărora erau incluse facultăţile de istorie şi de litere şi facultăţi de drept) [28]. La aceste facultăţi a fost create secţii sociopedagogice care aveau drept scop a pregăti cadre de ştiinţe sociale (adică de filosofie marxistă, de materialism istoric, ideologie comunistă în ansamblu). Au fost anulate cursurile *„vechi"* de istorie, ceea ce a *„a dat o lovitură zdrobitoare asupra istoriei burgheze"* şi au fost introduse cursuri noi de *„ştiinţe sociale"* (printre care şi *istoria socialismului*, *istoria mişcării revoluţionare*, *a revoluţiei*), întrucât noua armată de profesori *„nu era suficient pregătită politic"* – nu era pătrunsă îndeajuns de ideologia marxistă, şi nu erau convinşi de veridicitatea ei, nu era gata să elaboreze cursuri şi manuale noi bazate pe principiile marxism-leninismului şi să reorganizeze de sine stătător predarea istoriei. De asigurarea cu cadre, de care duceau lipsă *Facultăţile de ştiinţe sociale,* se ocupa *Secţia de Agitaţie şi Propagandă a CC PCR(b)* şi secţiile respective din organizaţiile de partid din Moscova şi Petrograd care *„rezolvau activ toate problemele legate de activitatea Facultăţilor de ştiinţe sociale"* [29]. Observăm că de problemele legate nu numai de educare a tinerei generaţii, dar şi de pregătire a specialiştilor în instituţiile de învăţământ superior se ocupa de fapt nu *Comisariatul Norodnic al Învăţământului Public,* dar *Secţia de Propagandă a PCR (b)* şi secţiile respective din organizaţiile orăşeneşti de partid, subordonând întregul proces de studii, de asigurare cu cadre didactico-ştiinţifice, chiar tehnico-materială, având în mâinile lor toate pârghiile puterii centrale şi locale. Cerându-i-se opinia referitor la politica puterii sovietice în învăţământul superior şi la reformarea acestuia, Nicolai Berdeaev a răspuns: „Nu compătimesc politica puterii sovietice referitor la învăţământul superior, întrucât ea încalcă libertatea ştiinţei şi a predării şi constrânge libertatea vechii filosofii [30].

În anii 1921-1923, Universităţi comuniste au fost organizate încă în nouă oraşe din Rusia Sovietică. Acestea pregăteau lucrători de partid, profesori pentru şcolile de partid, inclusiv profesori de istorie [31].

Societatea ştiinţifică a marxiştilor, creată în anul 1921, era după revoluţie primul centru ideologic, ce reunea cadre ştiinţifice din cel mai mare oraş al ţării – Petrograd. Iar în anul 1922 a fost creată *Asociaţia institutelor de cercetări ştiinţifice din Rusia* (РАНИОН), în componenţa căreia a intrat *Institutul de Istorie* [32]. O amploare mai mare, la nivelul întregii ţări, a căpătat-o *Societatea istoricilor-marxişti,* organizată pe

lângă *Academia Comunistă*. În primii ani ai existenței sale (1925-1929), ea includea o secție unică de *Istorie a Occidentului*. Din 1929 ea a fost despărțită în două secții: de *Istorie a Capitalismului Industrial* şi de *Istorie a Imperialismului*. Cea mai mare realizare a *Societății Istoricilor-marxişti* consta în unirea savanților, ce lucrau în centru şi în regiuni, petrecerea reuniunilor unionale, de asemenea, organizarea discuțiilor pe diverse probleme ale metodologiei şi istoriei ştiinței istorice. Momentul de cotitură în dezvoltarea instituțiilor istorice a fost anul 1929, când *Institutul de Istorie* a fost transferat în cadrul Academiei Comuniste. Explicând motivarea acestei măsuri, *patriarhul* ştiinței istorice sovietice explica că *„РАНИОН nu este un organ științific, iar pe doctoranzi acolo îi pregătesc după rețeta anului 1910”* [33], astfel politicul se implica din ce în ce mai mult în ştiință.

Cel mai mare rol în pregătirea cadrelor de propagandă a metodologiei marxist-leniniste a istoriei a avut-o activitatea *Institutelor „V.I.Lenin”*, *Institutul „K.Marx şi F.Engels”*, *Institutul de Istorie a Partidului*. În anul 1928 Institutul „V.I.Lenin” a fost unit cu *Institutul de Istorie a Partidului*, iar în anul 1931 în urma fuzionării acestuia cu *Institutul „K.Marx şi F.Engels”* a fost creat *Institutul „Marx-Engels-Lenin” (IMEL) pe lângă CC PC (b)*.

Începând cu 1925, istoricii nemarxişti au fost treptat înlăturați din pozițiile academice de conducere. În anul 1925 a fost creată Asociația istoricilor-marxişti, iar lucrul cabinetelor Academiei Comuniste se realiza în contact cu secțiile respective ale Asociației. Din decembrie 1922 Academia a început să publice organul periodic „Mesagerul Academiei Socialiste” [34]. O mare rezonanță a avut-o prima *Conferință Unională a istoricilor-marxişti* la sfârşitul anului 1928 - începutul anului 1929. Activitatea de propagandă lua amploare prin organizarea discuțiilor de demascare a capitalismului, a caracterului său exploatator etc. în contextul înăspririi regimului de teroare în URSS [35].

Instituționalizarea ştiinței istorice marxiste se realiza în URSS pe diverse căi, una dintre cele mai „efective” erau represiunile împotriva istoricilor, reprezentanți ai *„şcolii vechi”*. Silirea lor de a se încadra în noile organizații de partid şi instituții de învățământ şi de cercetări ştiințifice create de bolşevici, concedierea, exilarea, lichidarea fizică erau metode obişnuite practicate de organele de partid şi serviciile speciale. Pe lângă represiunile de masă, se ducea lupta împotriva intelectualității, pentru a o ține într-o permanentă frică. O astfel de politică, ce s-a răsfrânt asupra unor reprezentanți ai intelectualității încă în anii 20 (de exemplu, exilarea din țară în anul 1922 a celor mai reprezentativi gânditori) a luat în continuare o formă de dosare falsificate, care au fost un preludiu pentru procesele viitoare din 1937-1938 şi anii următori [36].

Cea mai mare parte a lucrărilor savanților, ce au respins marxismul dar n-au emigrat, n-au fost acceptate. Una dintre cele mai mari figuri din numărul lor a fost patriarhul istoriografiei ruse N.I. Kareev, care a fost înlăturat de la predarea în universitate [37]. În mare parte, cele întâmplate nu doar cu Kareev, dar cu întreaga ştiință istorică din URSS era o urmare a instaurării unui regim nou, deosebit de cel instaurat în 1917 şi 1922, odată cu formarea URSS şi chiar deosebit de cel ce a urmat până în anul 1929 – ***stalinismul***.

Către anul 1929, rețeaua instituțiilor de învățământ superior şi de cercetare s-a consolidat într-un sistem centralizat, formalizat şi dirijat din centru. Structura instituțiilor, calitatea cadrelor didactico-ştiințifice, numărul studenților, conținutul programelor de studii – toate erau planificate şi orientate spre săvârşirea *„revoluției culturale”* şi crearea unei noi *„societăți sovietice”* şi a unui cetățean tipic *„homo-sovieticus”*. Ceea ce a urmat după anul 1929 a fost – *perfectarea* şi înăsprirea sistemului de îndoctrinare, *mancurtizare* şi de teroare (fizică şi intelectuală) a maselor.

Cartea neagră a comunismului a consemnat că în URSS anii 30 au cunoscut *„o represiune fără precedent la scara întregii societăți”,* fiind lovite *„toate păturile populației sovietice, – de la membrii Biroului Politic până la cetățenii de rând, arestați în stradă pentru îndeplinirea planului de represiune a „elementelor contrarevoluționare”* [38].

Începând cu intelectualitatea tehnică („Dosarul minerilor”, 1928), Stalin în curând şi-a orientat atenția asupra reprezentanților ştiințelor socioumanistice. Prima acțiune s-a răsfrânt asupra istoricilor, majoritatea cărora era legată de Academia de Ştiințe. Lansarea primului plan cincinal de către Stalin, în 1928, s-a soldat şi cu o campanie generală împotriva ultimilor istorici „burghezi”, iar în 1929-1930 aceasta a culminat cu epurarea de cadre în Academia de Ştiințe [39]. Astfel au început prigonirile academicienilor incomozi. Din academie au fost concediați 800 de savanți, fiind astfel distrus potențialul ştiințific al ştiinței ruse şi continuitatea fără de care nu era posibilă dezvoltarea normală a ştiinței. Se creau premise pentru stagnarea gândirii ştiințifice în statul sovietic [40]. *„Purificarea”* în Academia de Ştiințe a durat mai mult de un an şi s-a terminat în februarie 1931 prin aşa-numitul *Dosar al Academicianului S.F. Platonov* [41].

 ISSN 1857-209X

În 1931, pe neaşteptate, Stalin a intervenit printr-o scrisoare adresată ziarului *Revoluția proletară* [42], în care critica istoricii fiindcă *„puneau discutarea axiomelor înaintea intereselor vitale ale Partidului"*, impunând istoricilor propria sa definiție privind *„spiritul de partid",* supunerea față de ordinele curente ale partidului. În acest mod, *Misiunea istoricului* nu mai era să investigheze în mod critic trecutul, bazându-se pe marxism, ci de a modela istoria după axiomele politice la zi şi de a denunța, de regulă, toate celelalte opinii. Astfel, Stalin a făcut din scrierea istoriei un instrument de îndoctrinare a întregului popor şi în mod special a membrilor partidului [43].

Unul dintre cei mai activi participanți la propaganda comunistă şi primul director al Institutului „K.Marx şi F.Engels" a fost D.B. Riazanov. Acesta nu se considera Leninist, dar cunoaşterea profundă a lucrărilor lui Marx şi Engels îl apropia de bolşevici. El menționa: „Eu nu sunt bolşevic, nici menşevic şi nici leninist. Eu sunt doar marxist şi ca marxist sunt comunist" [44]. Din cauza spiritului său activ şi agitat, a trezit nemulțumirea lui Stalin, astfel în februarie 1931 Riazanov a fost demis din funcția de director al Institutului, exclus din partid şi exilat în oraşul Saratov, în anul 1937 a fost din nou arestat, iar în 1938 executat [45].

Sarcina de bază a Institutului de Istorie în primii ani era de a scrie manuale şcolare de istorie. Începând cu anul 1935, din ce în ce mai mult loc în planurile sectoarelor Institutului Academiei Comuniste încep să aibă monografiile. Aceleaşi procese aveau loc şi în cadrul Institutului de Istorie a secției Academiei Comuniste din Leningrad. Dar în curând, prin decizia SCN (Sovietului Comisarilor Norodnici) din 8 februarie 1936, Academia Comunistă a fost lichidată, iar institutele ei au trecut în cadrul Academiei de Ştiințe a URSS. Primul dintre directorii acesteia a fost numit unul dintre cei mai de seamă savanți – şi propagandişti sovietici – specialişti în domeniul istoriei moderne – academicianul N.M.Lukin [46].

În anii '30-40, în cadrul discuțiilor desfăşurate în ştiința istorică sovietică, s-a reliefat o tendință definitorie a ei – renunțarea la vechile tradiții istoriografice şi izolarea de realizările ştiinței istorice din alte țări. Obligatoriu pentru istoricii sovietici devenise necesitatea de a se călăuzi în activitatea lor de clişeele teoretico-metodologice trasate de faimosul „Краткий курс историй ВКП(б)". Ca rezultat, în ştiința istorică a fost acceptat un stil dogmatic de interpretare a trecutului care, în mare măsură, continuă să contamineze şi astăzi lucrările şi mințile multor savanți [47]. Pentru a consolida regimul stalinist şi pentru a face să crească sprijinul popular, istoricii trebuiau să rescrie istoria, iar pentru a convinge masele de corectitudinea interpretării comuniste a istoriei, prezentarea politică a istoriei trebuia înlocuită cu cea social-economică. Iar pentru a sublinia modul în care popoarele Uniunii Sovietice au împărtăşit trecutul comunist, trebuia dedicat mai mult spațiu istoriei prerevoluționare, eroilor ei, *„trecutului comun trăit de popoarele URSS"* [48].

Vorbind despre teroarea ştiinței, trebuie de înțeles sub aceasta nu doar totul ce a fost rezultatul represiunilor, în sensul exterminării oamenilor, cărților, convingerilor, lichidării ştiințelor şi altele. Represați într-un anumit sens s-au dovedit a fi, de asemenea, şi savanții, care nu au nimerit în măcel. Majoritatea dintre ei, supunându-se dictatului birocrației de partid, pe de o parte, păstrând receptivitatea față de glasul conştiinței, pe de altă parte, trebuiau să trăiască cu conştiința scindată, cu morală dublă [49]. Istoricilor le-a fost rezervat de Stalin un mare rol în bătălia inițiată cu „cosmopolitismul". Campania prescria de a trasa calea ştiinței sovietice, de a o izola de la cea universală, confirmând întâietatea ştiinței sovietice în toate domeniile. Cu aceasta o astfel de disciplină ca istoria, chemată să oglindească faptele trecutului, se transforma într-o ştiință represată. Să reconstruiască adecvat faptele trecutului, otrăvită de stalinism, istoria nu putea. Dar cunoaşterea trecutului serveşte o condiție obligatorie de înțelegere nu numai a originilor, dar şi a căii spre viitor [50].

Procesul instituționalizării învățământului istoric superior şi al ştiinței istorice sovietice reprezintă politica Statului sovietic de ideologizare şi represare a ştiinței istorice – statornicire a marxismului ca bază în predarea şi cercetarea ei.

Referințe:

1. Teodorescu L. Clio după Gratii // Lucrările Congresului al XXII-lea al Academiei româno-americane de ştiințe şi arte (26-29 iunie 1997). - Târgovişte, 1997, p.104.
2. Тираспольский государственный педагогический институт имени Т.Г. Шевченко. - Кишинев, 1980. - 264 с.; Мавродин В.В. История ленинградского университета 1819-1969. - Ленинград, 1969. - 664 с.; От учительского института до педагогического университета (история ПГПУ им. В.Г.Белинского: 1939-1999 гг.). - Пенза: Пензенский государственный педагогический университет имени В.Г. Белинского, 1999. - 76 с.; Хохлов А.Ф. Университет рожденный трижды. История создания и становления Нижегородского университета. - Н.Новгород: Нижегородский Университет, 2001. - 70 с.

3. Развитие исторического образования в СССР (Межвузовский сборник научных трудов). - Воронеж: издательство Воронежского Университета, 1986. - 149 с.; Иванова Л.В. У истоков советской исторической науки (Подготовка кадров историков-марксистов в 1917-1929 гг.). - Москва: Издательство «Мысль», 1968. - 197 с.; Очерки истории исторической науки в СССР. В 7 томах. - Москва: Изд-во АН СССР, 1955-1988.
4. Ярошевский М.Г. Сталинизм и судьбы советской науки // Репрессированная наука. - СПб.: „Наука”, 1991, с.9.
5. Илизаров Б.С. Сталин, штрихи к портрету на фоне его библиотеки // Новая и Новейшая История. - 2000. - №3, 4. - С.164-166.
6. Stephane Courtois et al. Cartea neagră a comunismului. Crime. Teroare. Represiune. - Bucureşti: Editura Humanitas/ Fundaţia Alianţa Civică, 1998, p.175, 192.
7. Брачев В.С. „Дело” академика С.Ф. Платонова // Вопросы истории. - 1989. - №5. - С.117; Брачев В.С. Опасная профессия – историк. - СПб.: Стомма, 2005. - 372 с.
8. Репрессированные этнографы. Вып. 2 / Сост. Д.Д. Тумаркин. - Москва: Вост. лит., 2003. - 495 с.
9. Маркедонов Сергей. Историческая наука в посткоммунистической России. От несвободы к непрофессионализму? // Русский Журнал / Политика / www.russ.ru/politics/20011003-mar.html
10. Маркс К., Энгельс Ф. Об историческом опыте и его уроках. - Москва: Издательство политической литературы, 1989. - 155 с.; Маркс К., Енгелс Ф. Опере алесе ын трей волуме. - Кишинэу: Едитура „Картя Молдовенеаскэ”, 1977.
11. Ленин В.И. Опере комплете ын 50 volume. - Кишинэу: Едитура «Картя Молдовенеаскэ», 1975 .
12. Сборник декретов и постановлении Рабоче-крестьянского правительства по народному образованию. Вып.II. - Москва: Высшая школа, 1920; Основные постановления, приказы и инструкции / Под редакцией Л.И. Карпова и В.А. Северцева. - Москва, 1957. - 655 с.; XVIII съезд всесоюзной Коммунистической партии (б). 26 января-10 февраля 1934 г. Стенографический отчет. - Москва: Партиздат, 1934. - 720 с.; Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928-1929 гг. В 5-ти томах. (Россия. XX век.) / Ред. коллегия: В.П.Данилов, О.В.Хлевнюк и др. - Москва: Партиздат, 2000; Общество и власть: 1930-е годы. Повествование в документах / Отв. ред. А.К. Соколов. - Москва: РОССПЭН, 1998. - 351 с.; Академия наук в решениях Политбюро ЦК РКП(б)-ВКП(б)-КПСС. 1922-1991/1922-1952. - Москва: РОССПЭН, 2000. - 592 с; Аппарат ЦК КПСС и культура. 1958-1964: Документы. - Москва: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2005. - 872 с. etc.; Народное хозяйство СССР за 60 лет. Юбилейный статистический ежегодник. - Москва: Статистика, 1997. - 710 с.
13. История (документы, мемуары) // http://elibrus.1gb.ru/ist.shtml; Рожденным в СССР посвящается. СССР „История-Анализ-Коментарии-Обсуждения-Архивы” // http://cccp.narod.ru/; Сборники документов „Россия XX век” на сайте Международного фонда „Демократия” (Фонд Александра Яковлева)// http://www.idf.ru/almanah.shtml; Документы (сентябрь 1922-сентябрь 1927 гг.) // http://his95.narod.ru/doc3.htm; Документы по советской истории // http://www.memo.ru/links/links33.htm.
14. Научно-исследовательская работа в высших учебных заведениях. Из Постановления СНК СССР и ЦК ВКП (б) от 23 июня 1936; О мерах улучшения научно-исследовательской работы в высших учебных заведениях. Из приказа Высших учебных заведениях. Из приказа министра высшего образования СССР от 24 апреля 1956 г. №.357 // Основные постановления, приказы и инструкции / Под редакцией Л.И. Карпова и В.А.Северцева. - Москва: Высшая школа, 1957, с.213-215.
15. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.54.
16. Илизаров Б.С. Op. cit., c.164-166.
17. Ibidem.
18. Ibidem.
19. Дунаевский В.А. Становление и развитие советской историографии нового и новейшего времени стран Европы и Америки // ИСТОРИЯ США В МГУ. http://www.amstud.msu.ru/
20. Ibidem.
21. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.55.
22. Иванова Л. В. Op. cit., p.12.
23. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.58.
24. Постановление о создании факультетов общественных наук от 3 марта 1919 г. // Сборник декретов и постановлении Рабоче-крестьянского правительства по народному образованию. Вып.II. - Москва: 1920, с.16.
25. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.55.
26. Иванова Л. В. Op. cit., p.14.
27. „Институты Красной Профессуры”; Берхин И.Б. История СССР (1917-1978): Учеб. пособие. 3-е изд., пераб. и доп. - Москва: Высш. школа, 1979, с.325.
28. Tioulpanov S.I. L’enseignement supérieur des humanités en URSS // Études et documentes d’éducation. - UNESCO. - 1962. - No39. - P.34.
29. Иванова Л.В. Op. cit., p.23.

30. Протокол допроса Н.А. Бердяева. Отдел секретный 18 августа 1922 г. // История России. 1917-1940: Хрестоматия / Сост. В.А. Мазур и др. - Екатеринбург, 1993 // http://his95.narod.ru/doc20/id30_4.htm
31. Историография истории СССР (эпоха социализма), с.58.
32. Дунаевский В.А. Op. cit.
33. Ibidem.
34. Вестник Социалистической Академии (în continuare: Вестник Коммунистической Академии); Дунаевский В.А. Op.cit.
35. Всесоюзный XVI съезд Коммунистической партии (б). Стенографический отчет. - Москва-Ленинград, 1930, с.417.
36. Wilhelmus Petrus Van Meurs. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. - Chişinău: Editura Arc, 1996, p.24.
37. Дунаевский В.А. Op. cit.
38. Stephane Courtois. Op. cit., p.175, 192.
39. Meurs W.P. Op. cit., p.24.
40. Рокитянский Я.Г. Трагическая судьба академика Д.Б.Рязанова // Новая и новейшая история. - 1992. - №2. - С.122, 123.
41. În istoriografie referitor la acest proces mai este utilizată şi sintagma: *„dosarul istoricilor"* sau mai cunoscut prin denumirea *„Dosarul Academiei de Ştiinţe"*. Брачев В.С. „Дело" академика С.Ф. Платонова // Вопросы истории. - 1989. - № 5. - С.117-129; Перченок Ф.Ф. Дело Академии наук // Природа. - 1991. - № 4. - С.96-104.
42. *Пролетарская революция.*
43. Meurs W.P. Op. cit, p.24.
44. Вестник Коммунистической Академии. - 1924. - № 8. - С.392.
45. Дунаевский В.А. Op. cit.
46. Ibidem.
47. Ţaranu Anatol. Istoriografia Naţională imperativ al timpului // Revistă de istorie a Moldovei. - 1992. - Nr.1. - P.3-4.
48. Meurs W.P. Op. cit., p.25.
49. Ярошевский М.Г. Op. cit., p.10-12.
50. Ibidem.

Prezentat la 04.05.2007

COLABORAREA BILATERALĂ MOLDO-UCRAINEANĂ

Tatiana BÎZGU

Catedra Istoria Românilor şi Antropologie

L'Ukraine est l'un des deux états voisins, situés a l'est de la République de Moldavie. L'Histoire des relations moldo-ukrainiens est assez longue, complexe et tumultueuse. Les deux capitales, devenues après la disparition de l'URSS des sujets indépendants de la vie internationale, ont essayé de développer un cadre favorable et qualitatif concernant les rapports bilatéraux. La République de Moldavie, ayant seulement deux voisins, a reconnu la nécessité de la création à ses frontières d'une atmosphère stabile.

După proclamarea independenţei la 27 august 1991, a început procesul de edificare a statalităţii Republicii Moldova. Unul din elementele-cheie ale acestui proces l-a constituit, pe de o parte, formularea intereselor naţionale ale tânărului stat pe plan extern şi, respectiv, elaborarea şi promovarea priorităţilor în politica externă. În Concepţia politicii externe, adoptată de Parlamentul de la Chişinău, se subliniază că Republica Moldova menţine şi va dezvolta raporturi de bună vecinătate cu statele limitrofe România şi Ucraina [1].

Relaţiile diplomatice dintre Republica Moldova şi Ucraina au fost iniţiate în martie 1992. La 23 octombrie 1992, ambele state au semnat Tratatul de bună vecinătate, prietenie şi colaborare între Republica Moldova şi Ucraina [2]. Prin acest Tratat s-a pus baza unor relaţii noi ale ţărilor independente. Acest Tratat a fost ratificat la 1 noiembrie 1996 de Rada Supremă a Ucrainei şi la 3 decembrie 1996 de Parlamentul Republicii Moldova.

Prevederile Tratatului au creat condiţii propice pentru o cooperare fructuoasă în economie, transporturi, învăţământ, ştiinţă, sănătate, informatică, turism, sport etc.

Într-un interviu acordat Agenţiei „Infotag" la 18 mai 2001, în ajunul vizitei sale oficiale în Ucraina, preşedintele Republicii Moldova, V.Voronin, a menţionat: „De Ucraina ne leagă o lungă istorie şi realitatea zilelor de azi. În Moldova se află cea mai mare diasporă ucraineană – 630.000 de persoane" [3].

Interesele comerciale şi economice contribuie la apropierea dintre cele două state. Ucraina dispune de o uriaşă piaţă de desfacere pentru produsele moldoveneşti. Unul din cei mai importanţi indicatori ai dezvoltării relaţiilor noastre cu Ucraina este volumul operaţiilor comerciale, evaluat în 1995 la 270 mln. dolari SUA, în 1996 – 300 mln. dolari SUA [4], iar în 2000 – 350 mln. dolari SUA [5].

Comerţul este acea verigă de legătură care poate stimula nu doar relaţiile economice, dar şi pe cele politice dintre statele noastre. Astfel, în decurs de numai cinci ani de colaborare moldo-ucraineană, din 1994 până în 1999, au fost încheiate mai mult de 20 de tratate şi 64 acorduri bilaterale. O realizare de succes este crearea unei zone economice libere în regiunea Odesa cu participarea Ucrainei, Republicii Moldova şi României [6].

Colaborarea economică a Republicii Moldova cu Ucraina a decurs în baza acestor acorduri. O importanţă majoră are, de exemplu, Acordul dintre Guvernul Republicii Moldova şi Guvernul Ucrainei cu privire la folosirea în comun şi protecţia apelor de frontieră, semnat la Chişinău la 23 noiembrie 1994 [7].

La 13 decembrie 1993, la Kiev a fost semnat, între Republica Moldova şi Ucraina, Tratatul privind asistenţa juridică şi relaţiile juridice în materie civilă şi penală, ratificat la 4 noiembrie 1994 [8]. Acest act contribuie la menţinerea unor relaţii de prietenie între cele două state, precum şi la extinderea colaborării în sfera juridică.

În mod inevitabil, după declararea independenţei, între cele două state au apărut anumite disensiuni teritoriale sau legate de disputarea proprietăţilor rămase pe teritoriul vecin.

Timp de şapte ani, 1992-1999, grupuri de experţi au lucrat la soluţionarea acestor probleme. Se schimbau preşedinţi, guverne, parlamente, dar economiştii, serviciile de grăniceri, topografii continuau să negocieze linia viitoarei frontiere. Graţie unor compromisuri reciproce, s-a ajuns la o variantă finală şi au fost aprobate materialele cartografice respective.

Tratatul cu privire la frontiera de stat a fost semnat la 18 august 1999, în timpul vizitei oficiale a Preşedintelui Republicii Moldova, P.Lucinschi, la Kiev. Acest document prevede un schimb original de teritorii: Moldova cedează Ucrainei 7,7 km ai autostradei ucrainene Odesa-Reni care trec pe lângă satul Palanca şi primeşte ieşire la Dunăre şi Marea Neagră în regiunea satului Giurguleşti, unde se construieşte un terminal petrolier, precum şi proprietăţile Căilor Ferate ale Moldovei aflate pe teritoriul Ucrainei, în apropiere de Basarabeasca, şi terenul aferent [9].

Este imposibil a stabili cât de adecvat este acest schimb teritorial, unic, în felul său, în istoria mondială. Experții ambelor părți consideră că acesta era singurul aranjament mulțumitor. Desigur, ei erau conștienți că şi în Moldova, şi în Ucraina se vor găsi forțe politice care vor critica dur documentul semnat. Anume din aceste considerente, în timpul semnării tratatului, părțile contractante au convenit cu privire la sincronizarea procedurii de ratificare.

Merită să fie apreciat efortul deputaților din Rada Supremă, care au ratificat tratatul în cauză în condițiile unei situații politice interne extrem de complicate, în ajunul alegerilor prezidențiale din toamna anului 1999, şi în pofida acuzațiilor de „trădare a intereselor naționale", care se făceau auzite la Kiev la adresa autorilor acestui document.

Conform unor surse, Ucraina a cedat în raionul Basarabeasca proprietăți în jur de 50 mln. dolari. Moldova a primit aproape 200 ha de teren. Valoarea financiară a terenului de la Giurgiuleşti nu este mare, dar valoarea sa strategică este greu de estimat, datorită faptului că, odată cu construirea terminalului, Moldova va avea acces liber la Marea Neagră.

Dintre toate formele de colaborare transfrontalieră regională cel mai înalt grad de instituționalizare la nivel de organe publice locale revine euroregiunilor.

Chestiunea creării euroregiunilor „Prutul de Sus" şi „Dunărea de Jos" a fost pusă în discuție la întâlnirea dintre preşedinții celor trei state vecine: Ucraina, Moldova şi România, din 3-4 mai 1997. Discuțiile s-au soldat cu luarea deciziei de a include în cadrul acestor euroregiuni unitățile administrativ-teritoriale corespunzătoare din Republica Moldova.

Această decizie şi-a găsit expresia în Declarația comună a Preşedinților Republicii Moldova, României şi Ucrainei privind colaborarea trilaterală din 4 iulie 1997. În art. 5 se stipula: „A susține inițiativele şi proiectele desfăşurate cu participarea celor trei state, în special dezvoltarea colaborării transfrontaliere şi a legăturilor directe între unitățile administrativ-teritoriale, crearea euroregiunilor *Dunărea de Jos* şi *Prutul de Sus*, precum şi a unei zone economice libere în regiunea Reni–Galați–Giurgiuleşti".

Continuarea acestui proces a fost asigurată de Declarația privind colaborarea trilaterală dintre Moldova, România şi Ucraina, făcută la întâlnirea la nivel înalt de la Chişinău, la 22 octombrie 1998. Acest act accentua necesitatea de a sprijini organele administrației publice locale în eforturile de creare a euroregiunii „Prutul de Sus". De asemenea, se acorda o atenție sporită eficientizării colaborării în cadrul euroregiunii „Dunărea de Jos", creată cu puțin timp înainte [10].

Pe lângă documentele sus-numite, baza juridică a creării euroregiunilor „Prutul de Sus" şi „Dunărea de Jos" este asigurată de Tratatul de bună vecinătate, prietenie şi colaborare dintre Ucraina şi Republica Moldova, semnat în octombrie 1992, şi de Acordul încheiat între Guvernul Republicii Moldova şi Guvernul Ucrainei cu privire la punctele de trecere la frontiera de stat moldo-ucraineană şi simplificarea formalităților la trecerea frontierei de către cetățenii care locuiesc în raioanele de frontieră, semnat la 11 martie 1997.

Trebuie de menționat că la summitul moldo-româno-ucrainean, desfăşurat la 3-4 iulie 1997, a fost acceptată propunerea părții ucrainene referitor la crearea euroregiunii „Prutul de Sus" ca proiect-pilot, cu extinderea sa ulterioară şi succesivă în euroregiunea Carpați–Marea Neagră, în bazinele râurilor Prut, Nistru şi Siret, cu elaborarea şi aplicarea, în regiunile de frontieră, a unui sistem de cooperare între organele administrației de stat şi ale administrației publice locale, între organisme specializate în protecția mediului, securitate ecologică, monitoring, apărare civilă, control sanitaro-epidemiologic, precum şi între agenții economici.

Necesitatea fondării unei euroregiuni a devenit evidentă odată cu determinarea de către organele administrative centrale şi locale şi în special de către agenții economici din cele trei țări ale cointeresării lor reciproce în implementarea unor mecanisme moderne de administrare, care ar asigura siguranța ecologico-tehnogenă la toate etapele ciclului vital de producție şi consum. Ambii factori ar contribui la ridicarea capacității concurențiale a producției, ar stimula procesele de privatizare, atragere a investițiilor şi reconstrucție, simultan cu crearea unui climat sigur de dezvoltare social-economică în regiune.

De asemenea, se proiecta crearea premiselor necesare pentru prelucrarea, realizarea şi propagarea unor soluții noi unificate, care îmbină organic dezvoltarea social-economică a regiunilor cu principiile dezvoltării durabile (siguranță ecologico-tehnogenă, formarea unei conştiințe ecologice a populației etc.).

Un vector important al parteneriatului regional dezvoltat de Republica Moldova este regiunea Cernăuți. În decurs de mai mulți ani, raioanele Briceni, Edineț şi Ocnița au colaborat fructuos cu această regiune ucraineană preponderent în sfera agriculturii. Era o colaborare directă, la obiect, în vederea soluționării unor

probleme concrete apărute la partenerii de pe cele două părți ale graniței, fără pompă şi politicianism. După reforma administrativ-teritorială din Moldova, conducerea regiunii Cernăuți s-a adresat consiliului județului Edineț, ce reunea raioanele sus-numite, cu propunerea de a se semna un protocol de cooperare.

Dat fiind că Moldova şi Ucraina sunt legate nu doar de o frontieră comună, ci şi de tradiția unor relații de bună vecinătate, oficialitățile de la Chişinău şi Kiev au trecut la o nouă etapă de cooperare, în care prioritare sunt aspectele economice.

La 9 iunie 2000, la Odesa, a avut loc Summit-ul Belarus–Republica Moldova–Ucraina. El a fost consacrat problemelor de asigurare a unor condiții favorabile pentru tranzitul de mărfuri pe teritoriul Ucrainei în direcția nord-sud, cu toate tipurile de transport. Programul întâlnirii prevedea şi alte chestiuni importante cu privire la comerț şi aprovizionarea cu energie [11].

La 16 iulie 2001, între Guvernul Republicii Moldova şi Cabinetul de Miniştri al Ucrainei a fost încheiat Acordul cu privire la regimul de utilizare a sectorului de autostradă ucraineană Odesa-Reni, care trece prin teritoriul Republicii Moldova, precum şi a sectorului prin care trece acesta [12].

Datele statistice denotă că parteneri prioritari în comerțul exterior al Republicii Moldova rămân a fi statele din cadrul CSI, României şi țărilor din Uniunea Europeană revenindu-le partea mai mică a exportului moldovenesc. În ce priveşte importul din țările CSI, acesta, începând cu anul 1998, a început să scadă, iar din țările Uniunii Europene şi România să crească, ceea ce vorbeşte despre o relativă apropiere a mărfurilor moldoveneşti de standardele europene.

Republica Moldova se orientează spre a se integra în spațiul economic european şi mondial, în primul rând spre o colaborare economică fructuoasă cu Ucraina.

În ceea ce priveşte relațiile economice ale Republicii Moldova cu Ucraina, de menționat că în acest sens deja au fost semnate peste 100 de acorduri, tratate, convenții şi protocoale de colaborare ce acoperă tot spectrul de probleme de interes comun.

Valoarea comerțului cu Ucraina a înregistrat o creştere de la 175,5 mln. dolari în 1992 la 308,4 mln. dolari în 1996, după care a urmat o scădere până la 11,7 mln. dolari în 1999, ca apoi să crească la 265,0 mln. dolari în 2002. Ponderea Ucrainei în totalul comerțului exterior a înregistrat o fluctuație între 10,6% (în 1999) şi 18,1% (în 1995), iar ponderea în comerțul cu țările CSI s-a situat între 21,5% şi 26,1% în anii 1992-2000, fiind în creştere în ultimii doi ani, ajungând în 2002 până la 34,1%.

Valoarea exportului s-a redus de la 8,5 mln. dolari în anul 1992 la 32,6 mln. dolari în anul 1999, înregistrând o creştere mai accelerată în ultimii doi ani, ajungând la valoarea de 61,4 mln. dolari în anul 2002.

Valoarea importurilor a înregistrat oscilații între 104,6 mln. dolari (în anul 2000) şi 261,9 mln. dolari (în anul 1996), excepție fiind anii 1992 cu o valoare de 94,0 mln. dolari şi 1999 cu o valoare de 79,1 mln. dolari. Soldul balanței comerciale cu Ucraina este cronic deficitar, având un grad de acoperire al exporturilor cu importuri de 86,7% în anul 1992 şi de doar 17,8% în anul 1996.

În primul semestru al anului 2003, valoarea comerțului exterior cu Ucraina a fost de 188,8 mln. dolari, fiind deci în creştere cu 62,9 mln. dolari față de aceeaşi perioadă a anului 2002; exporturile s-au micşorat cu 2,6 mln. dolari, iar importurile s-au majorat cu 65,5 mln. dolari, sau cu 171,7%, ceea ce a dus la mărirea deficitului balanței comerciale de la 56,7 mln. dolari la 124,8 mln. dolari [13].

În cadrul vizitei Preşedintelui V.Voronin în regiunea Odesa din noiembrie 2002, autoritățile Republicii Moldova şi ale acestei regiuni din Ucraina au semnat un Protocol de colaborare între Republica Moldova şi regiunea Odesa în domeniul economic, al ocrotirii sănătății, ecologiei şi învățământului [14].

Protocolul prevede crearea unor condiții mai favorabile pentru atragerea investițiilor în sfera industrială, în sectorul agricol, precum şi intensificarea cooperării în vederea contracarării migrației ilegale, a contrabandei de transportarea mărfurilor, a criminalității transfrontaliere.

În anul 1998 Ucraina a devenit al doilea partener la importuri cu Republica Moldova (de exemplu, în 1998 toată energia electrică importată de către Moldova – 1869,6 mln. kWh – provenea din această țară). În plus, în 1998 Moldova importa din Ucraina: 86,2% din cantitatea totală de cărbune; 97,8% din cantitatea totală de cimenturi hidraulice etc. Drept consecință, ponderea exportului României a trecut, de pe locul doi pe locul cinci, iar al Ucrainei, invers – de pe locul cinci s-a plasat către anul 2000 pe locul doi. În ce priveşte derularea importului, în anii 2000-2001 România şi Ucraina, de asemenea, s-au schimbat cu locurile: în anul 2001 pe locul întâi s-a plasat Ucraina.

În ultimii ani au fost atinse înțelegeri principiale într-un şir de chestiuni contradictorii, de exemplu: recunoaşterea proprietăților Republicii Moldova din Ucraina, problemele teritoriale ş.a. Anume acest nod de prob-

leme împiedică dezvoltarea relațiilor moldo-ucrainene. Totuşi, a mai rămas un mic „nod": amplasarea pe teritoriul ucrainean a unor posturi vamale moldo-ucrainene, a căror creare este o măsură indispensabilă după ce Chişinăul oficial a introdus noi sigilii vamale la 1 septembrie 2001, iar administrația de la Tiraspol nu doreşte să recunoască regulile vamale internaționale.

În problema Transnistriei Ucraina a susținut consecvent la toate nivelurile integritatea teritorială a Moldovei. Fiind un stat-garant, Ucraina propune efectuarea unor consultații multilaterale, cu participarea părților din conflict şi a Ucrainei, Rusiei şi OSCE în calitate de mediatori.

În octombrie 2001, şefii cabinetelor de miniştri ai Moldovei şi Ucrainei au parafat protocoalele cu privire la schimbul de instrumente de ratificare a Acordului privind frontiera de stat dintre Moldova şi Ucraina, încheiat în 1999, şi a Acordului privind reglementarea proprietății, încheiat în 1994. Miniştrii Culturii ai Moldovei şi Ucrainei au semnat un Acord de cooperare pentru anii 2001-2005. Conducătorii organelor administrației locale din județele de frontieră din Moldova (Edineț, Cahul, Lăpuşna, Soroca şi Tighina) şi regiunile învecinate din Ucraina (Odesa, Vinița şi Cernăuți) au elaborat împreună un protocol privind întâlnirea consacrată dezvoltării cooperării transfrontaliere şi regionale. În afară de aceasta, cei doi prim-miniştri au semnat un protocol conform căruia părțile se obligă să încheie procesul de negocieri în problema creării unor posturi vamale mixte. Acest document cuprinde şi angajamentul părții ucrainene de a institui o comisie guvernamentală specială care va studia chestiunile legate de proprietățile Republicii Moldova din Ucraina, precum şi includerea pe agenda Comisiei interguvernamentale pentru cooperare comercial-economică a chestiunilor referitor la reducerea taxelor vamale în vederea creşterii exportului şi tranzitului de mărfuri moldoveneşti prin Ucraina. Părțile au discutat, de asemenea, posibilitatea de a exporta energie electrică din Ucraina în Moldova.

Declarația proeuropeană a noului Preşedinte ales al Ucrainei, Victor Iuşcenko, subliniază tendința de colaborare şi bună vecinătate cu toate țările, inclusiv cu Republica Moldova.

În perioada 14-21 iunie 2004, Liga Națională pentru dezbateri din Moldova şi Centrul de cercetare a problemelor societății civile din Ucraina au realizat un proiect orientat spre o cercetare comparată a particularităților dezvoltării sectorului asociativ în Moldova şi Ucraina în condițiile schimbării tabloului politic regional [15]. Acest proiect a contribuit la cercetarea şi soluționarea anumitelor probleme ale societății civile din ambele țări.

În consecință, menționăm că relațiile bilaterale moldo-ucrainene au evoluat în anii 1991-2005 în ascensiune, iar dialogul politic dintre cele două state a dobândit un caracter constant constructiv. Drept urmare, raporturile moldo-ucrainene au devenit mai bogate în conținut şi mai intense, extinzându-se pe multiple planuri. La temeliile juridice ale acestor raporturi stau circa 100 tratate, acorduri şi convenții care se referă la un spectru larg de probleme politice, economice şi umanitar-culturale. Acestea sunt menite să asigure în continuare o dezvoltare a relațiilor de prietenie şi colaborare reciproc avantajoase între Republica Moldova şi Ucraina.

Practica istorică a demonstrat că Republica Moldova poate să se dezvolte şi să avanseze în toate domeniile vieții numai în cadrul colaborării fructuoase cu Ucraina.

Referințe:

1. Cernencu M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. Republica Moldova: Istoria Politică (1989-2000). Documente şi materiale. Vol.1. - Chişinău, CE USM, 2000, p.97.
2. Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990- 1998). Vol. XXII. - Chişinău: Moldpres, 1999, p.8-14.
3. Независимая Молдова, 18 мая 2001.
4. Moldova şi Lumea. - 1998. - Nr.7-8. - P.2.
5. Moldova Suverană, 25 decembrie 2000.
6. Moldova şi Lumea. - 1999. - Nr.3-4. - P.3.
7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1995. - Nr.3. - P.128.
8. Бюллетень Арбитража Республики Молдова. - 1995. - №2. - С.22-26.
9. Экономическое обозрение. - 2000. - №22 (июнь). - С.21.
10. Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. - Chişinău, 2000, p.219.
11. Независимая Молдова, 13 июня 2001.
12. Независимая Молдова, 17 июля 2001.
13. Anuarul Statistic al Republicii Moldova 1993-2000; Moldova în cifre. Culegere succintă de informații statistice. - Chişinău, 2003.
14. Moldova Suverană, 2 noiembrie 2002, p.3.
15. Енин Е., Левусь Д., Чиримпей К. Особенности развития негосударственного сектора в Молдове и Украине в условиях изменения региональной политической картины // Cooperare regională şi integrare europeană în sud-estul Europei: Studii de caz. - Chişinău, USM, 2006, p.46-52.

Prezentat la 10.04.2007

ÎN CĂUTAREA PIETREI FILOSOFALE: MIRCEA ELIADE – 100 DE ANI DE LA NAŞTERE

Vasile ȚAPOC

Catedra Filosofie şi Antropologie

Eliade, the great scholar of religion and myth, whose explorations of archaic 'realities' in *The Myth of the Eternal Return* and *Archaic Techniques of Ecstasy* regenerate the heart sickened by history, horrified by philosophies of progress, was one of that group of remarkably gifted Romanians in exile which included Brancusi, Paul Celan, Emile Cioran, Ionesco and others. As a theorist of myth, Eliade ranks along with Levi-Strauss, Malinowski and Cassirer.

„Anii de formație ai lui Mircea Eliade
ar trebui să constituie pentru fiecare adolescent
un îndreptar, un strălucit exemplu".
Mircea Handoca, *Viața lui Mircea Eliade*

Mircea Eliade s-a născut la Bucureşti, la 13 martie (28 februarie, stil vechi) 1907, ca fiu al lui Gheorghe Ieremia. Acesta în 1899, din admirație față de scriitorul şi omul politic Eliade-Rădulescu, cel care în 1848 a citit la Islaz în numele Comitetului Revoluționar *Proclamația* care anunța că Țara Românească este independentă legislativ şi administrativ prin înlăturarea protectoratului străin – şi-a schimbat numele în Eliade.

Tot la Bucureşti, mai întâi la şcoala primară din strada Mântuleasa şi apoi la Liceul „Spiru Haret", M.Eliade face primii paşi în universul cunoştințelor. Dorința de perfecțiune, de autodepăşire, permanenta aspirație spre noi şi fascinante tărâmuri ale cunoaşterii sunt caracteristicile care de acum se observă la elevul cu vocație de savant, care era Mircea Eliade. Însă scânteia acestei vocații n-ar fi fost valorificată, dacă ar fi lipsit munca îndârjită, perseverentă, continuă. Înțelegând toate acestea, M.Eliade înainte de a fi împlinit 15 ani îşi impune un program strict:

„Ce trebuie să fac:

1. Să-mi pregătesc zilnic lecțiile, ca să cunosc concepțiile didactice şi să pot să le combat.
2. Să citesc în fiecare zi o carte românească sau să încep, să continui alta. Critica se impune.
3. Să traduc în fiecare zi o pagină din volumul *Die gluckene Glocke* şi să notez cuvintele şi cinci numere din *Manualul didactic.*
4. Să învăț în fiecare dimineață trei cuvinte franțuzeşti, *dar să le învăț*. La prânz, seara, operația se repetă.
5. Să scriu în fiecare zi cel puțin zece pagini, literatură sau ştiință. Şi transcrisul se socoteşte.
6. Să nu neglijez laboratorul, pianul şi fanfara.
7. Tot timpul liber să mi-l petrec printre cărți sau animale. Să nu pierd nici o secundă cu fleacuri. Gimnastică nu trebuie să fac decât seara şi la şcoală.
8. Să citesc, înainte de a mă culca, câte o pagină de educație.

Aşa să m-ajute voința! [1, p.8].

Şi voința a fost nevoită să-l ajute, deoarece adolescentul Eliade face exerciții de educare a voinței, dormind patru sau cel mult cinci ore pe noapte. Avea nevoie de timp, pentru că trebuiau citite cărțile adunate în vrafuri pe masă şi în rafturi şi pentru că începuse să scrie în zeci de caiete rezumate, critici, articole şi chiar romane.

La 16 ani, de rând cu greaca, latina, franceza şi germana mai învăța italiana ca să-l poată citi în original pe Papini, engleza pentru a putea studia opera lui Fraser şi mai începe să studieze ebraica, persana şi sanscrita. Jurnalul anilor de liceu al lui M.Eliade oferă un bogat material documentar asupra personalității în formare a autorului lui, a felului cum, treptat, pasiunea pentru ştiințele naturii e înlocuită cu cea pentru chimie, iar aceasta din urmă cu preocupările de filosofie, orientalistică şi istoria religiilor.

Tot în anii de liceu a învățat să asimileze învățămintele izvorâte din cultura clasică românească, „sorbindu-i" pe Eminescu, Hasdeu şi Iorga, idoli ai adolescenței şi tinereții sale. Liceul l-a învățat să evite superficialitatea cugetării, „ lipsa de plan, obscuritatea exprimării, retorismul searbăd, şirul de fraze dezarticulate" şi să impună textelor sale chiar de la început „ ... preciziunea, claritatea, documentarea şi sobrietatea" [1, p.21]. A finisat munca asiduă din liceu cu susținerea bacalaureatului şi cu sărbătorirea publicării celui de-al sutălea articol [1, p.22].

Ca student la facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti (noiembrie 1925-noiembrie 1928), după ce susţine examenele anului II, M.Eliade împreună cu câţiva alţi colegi pleacă la Geneva, în scopul elaborării tezei de licenţă *Contribuţii la filosofia Renaşterii* [6] obţinând o bursă studenţească oferită de Societatea Naţiunilor. Aici studiază la bibliotecă, ascultă orga şi trimite între 6 septembrie-19 noiembrie 1927 la ziarul *Cuvântul* 12 articole care au constituit ulterior *Itinerariul spiritual* [2, p.21-79] al tinerei generaţii. În primul articol *Idei de orientare* M.Eliade anunţă crezul său: „Datoria noastră, a celor mai tineri, e de a ne trudi să pătrundem cât mai adânc în suflete ... Din neliniştea şi dorurile şi preocupările noastre – vom cunoaşte şi preocupările reprezentative pe care noi suntem datori să le apărăm şi să le impunem ... Şi ne va sili să cultivăm, să dezvoltăm, să promovăm în conştiinţe germenii fecunzi şi specifici. Ne va hotărî să fim noi înşine (...). De aceea pentru noi, – viaţa lăuntrică e atât de cruntă, de diversă de proteică. În noi, izbândeşte *Spiritul.* Noi am înţeles că viaţa îşi merită suferinţele – e pentru a concretiza, a vieţui, a actualiza Spiritul" [2, p.24-25]. După critica diletantismului din următoarele două articole, M.Eliade în articolul *Între catedră şi laborator* se opreşte asupra metodelor de cercetare a „autenticilor savanţi". El atenţionează: „Metoda lipsită de elanul avântat al entuziasmului, al anticipării, al salturilor în întuneric (necunoscut – *V.Ţ*) – nu culege decât rezultate mediocre... . Metoda însă alăturată patimii ... creează veritabilul tip al savantului. O cercetare ştiinţifică ... e exerciţiul unui complex de funcţiuni psihice şi armonizarea lor. Armonizare fără canoane, pentru că la fiecare nouă experienţă contribuţiile funcţiunilor se dozează diferit [2, p.40]. Această armonizare include acordul intim între problemă şi conştiinţa ce intenţionează să o rezolve şi apelează la resursele lăuntrice, îmbogăţite cu experienţe ale personalităţii savantului, o problemă mare şi inedită poate fi rezolvată întotdeauna doar prin „creaţia personalităţii [2, p.41], care e posibilă doar în prezenţa atmosferei alimentată de o puternică cultură spirituală. Asupra acestui moment M.Eliade va insista şi în alte articole ale programului său. El va considera **cultura,** teritoriul ce trebuie să devină comun pentru fiecare tânăr al noii generaţii şi „pe care îl cultivă fiecare şi din ale cărui roade se înfruptă toţi... [2, p.46]. Şi continuă: „ Numai în măsura în care a simpatizat cu domenii, sisteme şi oameni străini specialităţii – se poate numi un *om cult,* poate împrăştia şi respira atmosfera culturală" [2, p.46-47]. Cu referire la spiritualitatea religioasă, studentul M.Eliade recomandă colegilor de generaţie: „ ... să ai încredere în Dumnezeu, *dar să lucrezi ca şi cum izbânda ar depinde de tine, nu de Dumnezeu"* [2, p.71]. În articolul *Final* al *Itinerariului spiritual,* autorul atenţionează asupra faptului că „toate cunoştinţele culese rămân corpuri străine, dacă nu sunt cernute, alese şi topite de acel sens pe care personalitatea îl imprimă lucrurilor, oamenilor, vieţii, morţii". Şi „deoarece preţuirea vieţii nu o face traiul bun, nici ştiinţa omenească, ci valoarea pe care omul şi-o dă şieşi, lumii şi existenţei – siguranţa şi seninătatea creştinului, absenţa disperării, sunt comori după care sufletele jinduiesc. Şi nu se poate ca un suflet de elită să nu ajungă la creştinism, când va fi încercat de experienţe. Noi nu socotim această ajungere ca o refugiere într-un port pe vreme de furtună, sau ca o renunţare la luptă. Ci ca o iluminare lăuntrică, împlinită necesar de funcţionarea conştiinţei pe toate planurile" [2, p.78].

Prin acest *Itinerariu spiritual,* tânărul student de 20 de ani – M.Eliade, a îmbogăţit considerabil consistenţa vieţii spirituale româneşti şi i-a determinat vectorul pe viitor. Despre aceasta ne vorbeşte rezonanţa ce-a produs-o în rândurile generaţiei tinere şi, poate şi mai convingător, roadele culese ulterior de cultura românească şi mondială. Spre exemplu, la 27 noiembrie 1927, fără să-l cunoască personal, Şerban Cioculescu (1902-1988) – viitorul critic şi istoric literar, „expert al amănuntului" – aflat la studii în Paris, îi solicită lui M.Eliade *Itinerariul spiritual:* "Mărturisesc că erudiţia dumitale în istoria religiilor şi culturilor orfice şi altele m-a depăşit de la început ... Dar sunt un stăruitor şi te-am citit de câte ori te-am avut înainte, negru pe alb, te-am citit cu persecuţie, dacă pot spune". Şi continuă în aceeaşi scriere: „Am fost atras de sinceritatea dumitale, ... de probitatea de anxietate morală ... şi de calitatea scrisului dumitale" [1, p.30-31]. În articolul *Un Itinerariu spiritual,* publicat în ziarul *Viaţa literară,* la 26 mai 1928, Ş.Cioculescu continuă să elogieze erudiţia, sinceritatea şi expresivitatea lui M.Eliade: „Remarcabilul *Itinerariu spiritual* al domnului Mircea Eliade exprimă cu pasiune, nerv şi personalitate crezul generaţiei tinere ... D-sa a exprimat ... trepidant, tumultuos şi expresiv o poziţie spirituală ca exponent al generaţiei sale" [1, p.31].

Mircea Vulcănescu (1904-1952) – viitorul filosof, sociolog şi economist, ce-a murit în închisoarea din Aiud îi scria la 8 noiembrie 1927, rugându-l şi el pe M.Eliade să-i trimită numerele lipsă din *Cuvântul* spre a intra în posesia întregului *Itinerariu spiritual.* La 28 noiembrie, le primeşte, le copiază şi le înapoiază: „Noi aici (la Paris – *V.Ţ.*) ne-am „smuls" aproape numerele unii la alţii şi tot atât interes i-au arătat şi unii tineri de altă formaţie intelectuală..." [1, p.32].

Radu Drăgan din Cluj face în *Gândirea* o anchetă asupra generației celor de 20-25 de ani. La 11 iunie 1928 îi scria lui M.Eliade: „Am zis în *Gândirea* că de la generația *naționalului* ne-am îndreptat spre generația *spiritualului*, iar pentru cine s-ar îndoi iau de mărturie scrierile domnului Mircea Eliade" [1, p.32].

Această „turnură" de la național spre cultural, conştientizarea ei, aşa cum s-a produs, ne-o mărturiseşte M.Eliade în amintirile sale de mai târziu astfel: „Spre deosebire de majoritatea tinerilor, nu credeam că generația mea avea destin politic, aşa cum avusese generația războiului şi cum speram că vor avea generațiile care vor veni după noi. Destinul nostru era exclusiv cultural. Aveam de răspuns la o singură întrebare: suntem sau nu capabili de o cultură majoră, sau suntem condamnați să producem, ca până în 1916, o cultură de tip provincial, traversată meteoric, la răstimpuri, de genii solitare ca Eminescu, Hasdeu, Iorga?" [3, p.291-292].

Itinerariul spiritual, deşi e întocmit de M.Eliade la anul III de Universitate – e rodul muncii mai îndelungate, începute, după cum s-a menționat, încă pe băncile liceului „Spiru Haret". Aceasta se datorează cărților şi profesorilor. Anume cărțile *Manualul* lui Epictet şi *Către sine însuşi* a lui Marc Aureliu pare să-l fi convins să se adreseze către confrații săi de generație. Într-un comentariu la cărțile filosofilor sus-numiți, proaspăt citite, M.Eliade va scrie în *Vlăstarul,* nr.2 din ianuarie 1925: „Mă conving pe zi ce trece că fără seriozitate, fără muncă şi fără suflet, o să sfredelim pământul cu călcâiele şi mai departe n-o să mergem (...). Drept e că majoritatea generației poartă în trupuri bolnave un suflet uscat sau fărâmițat de viermii oboselii şi îndoielii, dar nu-i mai puțin drept că mulți dintre frații mei întru suferință se zbuciumă conştienți de sufletul lor ... Anarhia postbelică, zăduful, stricăciunea, nebunia n-au făcut decât să oțelească sufletele lor. Rezistența va fi cu atât mai îndârjită, cu cât iureşurile vor fi mai aprige; duşmanii din afară şi, mai ales, cei dinăuntru le vor căli sufletele" [4, p.205-206]. Pe lângă cărțile lui M.Eminescu, Bogdan-Petriceicu Hasdeu, N.Iorga nu trebuie neglijate nici cele ale lui Vasile Pârvan, de la care a înțeles „rostul istoriei". Într-un comentariu la lucrarea lui Vasile Pârvan *Începuturile vieții romane la gurile Dunării* publicat în *Universul literar,* nr.6 din 8 februarie 1925 sub titlul *O sinteză istorică a dlui Pârvan,* M.Eliade va menționa: „Dl Vasile Pârvan e unul din puținii care au înțeles rostul şi ființa istoriei. A înțeles menirea documentului şi valoarea studiului său; a înțeles trecutul nu ca un prilej de citații şi de hârtie tipărită, ci ca un aspect al aceleiaşi vieți mărețe, care ne învăluie, ale cărei forme s-au repetat necontenit în omenire. De aceea judecă faptele trecutului neîndepărtându-se niciodată .... şi păstrând temeinic contactul cu realitatea" [4, p.212].

Deşi Mircea Eliade a avut la Universitate în calitate de profesori de filosofie aşa personalitți ca Petre P. Negulescu (1872-1951), Mircea Florian (1888-1960), Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957) ş.a., totuşi cea mai puternică influență formativă, după cum rezultă din propriile mărturisiri, au avut-o Nicolae Iorga (1871-1940), Vasile Pârvan (1882-1927) şi, îndeosebi, Nae Ionescu (1890-1940). Fără aceştia ar fi fost de neînchipuit „producerea fenomenului M.Eliade", a *Itinerariului spiritual* şi, în fine, a ceea ce a rodit generația tânără de atunci. Într-un studiu „ ... *Şi un cuvânt al editorului*", publicat cu ocazia editării culegerii de articole ale lui Nae Ionescu din perioada 1926-1933, apărută în timpul vieții lui Nae Ionescu sub denumirea *Roza vânturilor,* sub îngrijirea lui M.Eliade, ultimul scria: „Studenții nu caută la Universitate numai o bună şi precisă învățătură. Caută, mai ales, o metodă de viață şi de gândire; un maestru spiritual, adică un om destul de sincer .... Nu este de loc întâmplător că cei trei profesori care au condus generațiile de studenți de la 1900 încoace – Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nae Ionescu – au mărturisit toți trei o *conştiință tragică* a existenței... Şi cu toate acestea, în lecțiile şi conferințele acestor trei mari învățători ai neamului nostru – au aflat generații întregi de studenți adevărata lor hrană spirituală, şi fundamentarea teoretică a unei vieți autentice şi creatoare. Este una din caracteristicile culturii româneşti moderne această conştiință tragică a existenței (Eminescu – Hasdeu – Iorga – Pârvan – Nae Ionescu) ... [5, p.274]. Existența e tragică prin faptul că numai murind omul îşi găseşte liniştea. De-aceea liniştirea, oprirea în loc este „ispita împotriva vieții". Atâta timp cât eşti în viață, consideră M.Eliade, „... nimic nu este pierdut. Orice rigiditate, orice împietrire, poate fi însă fatală. De aceea, groaza pe care o mărturiseşte Nae Ionescu față de orice fenomen de „moarte în viață", de oprire pe loc; fie el fenomen individual, trădat prin sterilitate fizică şi spirituală, fie fenomen social, trădat prin descoperirea formelor de viață civilă care i se subsumează. Nimeni, în afară de Mihai Eminescu, n-a scris cu atâta emoție şi atâta severitate, despre „moartea în viață", despre blestemul nerodirii, ca Nae Ionescu" [5, p.279]. Şi conchide M.Eliade: „A fi viu, şi a rodi – aceleaşi criterii care orientau problematica omului domină şi istoria unui neam. Omul se verifică prin viața şi capacitatea sa de rodire" [5, p.282]. La un bilanț parțial al „rodniciei" generației sale M.Eliade va constata: „... în matematică (Gr.Moisil, Țiteica şi N.Teodorescu), în filosofie (C.Noica, E.Cioran), în sociologie (H.H.Stahl şi Tr.Herseni), literatură (An.Holban, Mihail Sebastin, Ion Biberi, Dan Botta), regie de teatru (Haig Acterian) ..." [1, p.32].

În încheiere menţionăm cu regret sincer, că astăzi s-au înteţit pe toate fronturile, inclusiv şi peste hotare (D.Dubuisson, spre ex.) atacurile, promovate sub masca „demitizării" operei şi personalităţii lui M.Eliade (după M.Eminescu, N.Iorga ş.a). Lucru extrem de urât şi periculos, îndeosebi pentru formarea actualei generaţii tinere. Aceştia trebuie să decidă de partea cui stă modelul formativ, rodnicia spirituală şi de partea cui – reavoinţa distructivă.

Referinţe:

1. Handoca Mircea. Viaţa lui Mircea Eliade. Ed. a 2-a revizuită şi adăugită. - Cluj-Napoca: Dacia, 2000. - 288 p.
2. Eliade Mircea. Itinerariu spiritual // Eliade Mircea. Lucrurile de taină: Eseuri. - Bucureşti: Eminescu, 1995, p.21-79.
3. Râpeanu Valeriu, Iorga Nicolae, Eliade Mircea. Polemici. Controverse. Elogii. Ed. a 2-a (ed.1 ap.1993). - Bucureşti: Lider. - 334 p.
4. Eliade Mircea. Epictet şi Marc Aureliu // Eliade Mircea. Cum am găsit piatra filosofală: Scrieri de tinereţe 1921-1925. - Bucureşti: Humanitas, 1996, p.205-206.
5. Eliade Mircea. ... Şi un cuvânt al editorului // Ionescu Nae. Roza vânturilor, 1926-1933. - Chişinău: Hyperion, 1993, p.270-284.
6. Eliade Mircea. Contribuţii la filosofia Renaşterii (Itinerar italian): Colecţia „Capricon". - Bucureşti, 1984. - 174 p.

Prezentat la 04.04.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2007, nr.4

CONCEPTUL MARELUI ANONIM ÎN SISTEMUL FILOSOFIC AL LUI LUCIAN BLAGA

Svetlana COANDĂ

Catedra Filosofie şi Antropologie

This paper is dedicated to the study of the concept "the Great Anonymous", and about the correlation between human being and "the Great Anonymous" investigated by Lucian Blaga in his works "*The Trilogy of Knowledge*", "*The Trilogy of Culture*" etc. The argumentation of conclusions of the Romanian philosopher, that the only human being by its specific existence as "existence for mystery and revelation" has a creative destiny of values and culture, able to understand the sense of life is presented as well.

De rând cu conceptul de mister, un concept fundamental al filosofiei (metafizicii) lui Blaga este cel de fiinţă transcendentă, de transcendent, definit ca ceea ce „depăşeşte" umanul, ceea ce depăşeşte atât domeniul experienţei concrete a omului, cât şi cel al gândirii sale logico-abstracte. Fiinţa transcendentă este „iniţiatorul original al existenţei", menţionează L.Blaga [1]. În *Censura Transcendentă* (fundamentare metafizică a cunoaşterii), *Geneza metaforei şi sensul culturii* (fundamentare metafizică a culturii), *Fiinţa istorică* (fundamentare metafizică a istoriei) şi, în special, în *Diferenţialele divine,* L.Blaga evită să-i atribuie fiinţei transcendente numele de Dumnezeu şi o denumeşte Factor metafizic central, Marele Mister, Fond generator anonim, Principiu suprem al existenţei, Absolutul, Transcendentul, Divinitatea, Necunoscutul sau, cel mai frecvent, Marele Anonim, nume dat lui Dumnezeu şi de gânditorul patrolog Dionisie Pseudo-Areopagitul [2]. Aşadar, principiul metafizic absolut, conceput de alţi filosofi ca fiind Substanţa, Eul absolut, Raţiunea imanentă, Inconştientul, Tatăl extramundan etc., la L.Blaga este Marele Anonim. L.Blaga preciza chiar de la început că ideea marelui Anonim este o construcţie mentală personală, un postulat pe care se fundamentează metafizica sa, „un mit metafizic" prin care el face „o anticipaţie" ce-i permite construirea viziunii metafizice personale. Ca mit filosofic, Blaga atribuie Marelui Anonim posibilitatea de a se reproduce *ad infinitum*, în chip identic... fără de a-şi asimila substanţe din afară" [3]. Marele Anonim se deosebeşte de Dumnezeul conceput de teologie prin faptul că are şi trăsături negative, demonice, contradictorii, paradoxale, fapt pentru care Blaga deseori îl numeşte pe Marele Anonim „Dumnezeu-Demon" [4].

Marele Anonim este o existenţă transmundană, atemporal şi aspaţial, un tot unitar de maximă complexitate substanţială şi structurală. El este o existenţă „deplin autarhică", adică suficientă sieşi şi „hegemonică", iar în calitate de centru generator al lumii este altceva ca esenţă decât lumea pe care o creează, deşi o anumită parte a naturii sale „periferale" şi „mai puţin nucleară" constituie fondul metafizic al lumii aşa cum o cunoaştem. Chiar de la început Marele Anonim se găseşte într-un „paradoxal impas", anterior oricărei existenţe generate, „prilejuit atât de ceea ce ar putea să aibă loc, cât şi de necesitatea evitării unor consecinţe egale cu dezastrul existenţei" [5].

În aspect cosmologic, grija supremă a Marelui Anonim, care are posibilităţi infinite de „generare", este de a împiedica o teogonie infinită, care ar duce la descentralizarea existenţei. Pentru aceasta el îşi limitează la maximum posibilităţile de generare ce le are, emiţând doar „diferenţiale" – fragmente infime, indestructibile, ideale, care dispun substanţial şi structural de o „elementaritate maximă" şi faţă de care particulele aşa-zise elementare sunt existenţe extrem de complexe. „O diferenţială divină este echivalentul unui fragment infinitezimal din Totul substanţial şi structural, deplin autarhic, transspaţial, al Marelui Anonim" [6]. Ele sunt supracosmice, supraspaţiale, atemporale, de aceeaşi natură cu Fondul care le-a generat şi deci nu pot fi imaginate concret, ci doar posibil de a fi gândite.

L.Blaga deosebeşte în procesul genezei cosmice trei faze:

I. Faza precosmică, egală cu limitarea maximă a posibilităţilor generatoare ale Marelui Anonim.

II. Faza genezei directe sau emisiunea diferenţialelor divine.

III. Faza genezei indirecte sau integrarea cosmică a diferenţialelor divine.

În aşa mod, din diferenţialele divine, prin procese de integrare şi datorită posibilităţilor incluse în ele, iau fiinţă lumea şi omul, care, în viziunea lui Blaga, este „plafonul" de integrare a diferenţialelor divine. Acest

mod de realizare a genezei lumii se deosebeşte de geneza gnostică, hegeliană, leibniziană etc., deoarece Marele Anonim, prin reproducerea sa în forma diferenţialelor divine, realizează o reproducere parţială, fapt ce dă naştere la o „dizanalogie" între Marele Anonim şi creaţia sa, garantându-i astfel siguranţa hegemoniei şi a centralismului existenţei.

Cu toate acestea, Marele Anonim se teme că diferenţialele divine, păstrând atributul creativ în totalitate, ar putea da naştere unor creaturi (existenţe) din ce în ce mai complexe (în viziunea lui Blaga manifestarea supremă a acestei complexităţi, după cum am menţionat, este omul), care să tindă spre modelul absolut şi care i-ar pune în pericol situaţia sa de centru absolut al existenţei. Doar la nivelul omului diferenţialele divine sunt integrate la nivel de conştiinţă şi el devine unica fiinţă din Univers orientată spre căutarea misterelor şi relevarea lor. De aceea Marele Anonim instituie principiul conservării misterelor prin intermediul cenzurii transcendente şi a frânelor stilistice abisale. Doar El are capacitatea de cunoaştere absolută. În om Marele Anonim a implementat formele sensibilităţii, categoriile conştientului şi ale inconştientului, pentru a-i oferi un instrument al înţelegerii şi cunoaşterii. Totodată, spaţiul, timpul, categoriile sunt şi frânele transcendente ale cunoaşterii, sunt Cenzura Transcendentă. Dacă omul ar şti totul, nu ar mai avea nevoie de căutare, cercetare, creaţie. Ar persista o imensă plictiseală – fapt prevenit de L.Blaga prin afirmarea existenţei cenzurii transcendente. În *Cenzura Transcendentă*, raportul dintre "principiul metafizic absolut" şi al "cunoaşterii individuate" este privit drept "relaţiune de la o existenţă productivă la o existenţă produsă", adică raportul dintre creator şi creat. Pentru Marele Anonim, nu există mistere, el posedă o cunoaştere nelimitată. Raportul dintre Marele Anonim şi cunoaşterea individuată este explicat de L.Blaga în felul următor: "Din motive care ţin de domeniul echilibrului existenţial, Marele Anonim se apără pe sine şi toate misterele derivând din el de aspiraţiile oricărei cunoaşteri individuate, creând între aceasta şi misterele existenţei o reţea de factori izolatori. Reţeaua izolatoare pusă – între misterele existenţiale şi cunoaşterea individuată – se manifestă în forma specifică a unei cenzuri. De vreme ce cenzura aceasta îşi are centrul iniţiator dincolo de orizontul nostru cronospaţial, o numim cenzură transcendentă." Aşadar, nu e vorba de incapacitatea sau imposibilitatea omului de a ajunge la o cunoaştere pozitivă a obiectului transcendent, ci de intervenţia Marelui Anonim care prin intermediul cenzurii transcendente împiedică subiectul să pătrundă în misterele existenţiale. L.Blaga spune că Marele Anonim intervine cu cenzura transcendentă „fiindcă o cunoaştere absolut obiectivă, adică pozitiv transcendentă, implică probabil o primejdie pentru echilibrul şi pentru intenţionalitatea existenţială" [7].

Justificarea cenzurii transcendente este expusă de L.Blaga prin trei motivări: minimală, medie şi maximală:

1. A poseda adevărul absolut înseamnă a condamna viaţa şi spiritul la o *stază* perpetuă care ar zădărnici orice tensiune şi orice creaţie, reducând cunoaşterea la o repetiţie stereotipă. Creând cenzura transcendentă, Marele Anonim imprimă cunoaşterii individuate tendinţa dinamică de a se depăşi în fiecare moment. "Dacă am fi în stăpânirea adevărului absolut, ar încremeni în noi orice tensiune spre altceva, ni s-ar tăia orice dinamică, şi în vinele noastre ar îngheţa, nemaigăsindu-şi justificarea, orice efort, – ne-am preface în cristale văzătoare şi imobile. Faptul că nu suntem cristale văzătoare şi imobile, sau făpturi hieratice, ci configuraţii larvare, în spaţiu şi timp, faptul că nu suntem zei în acord permanent cu ei înşişi, ci molecule neîmplinite, bolnave de un lăuntric dezechilibru, faptul că nu suntem statici oglinzi ci fiinţe urzite din instabilitate şi efort, *constituie o dovadă că suntem creaturi înadins refuzate de adevăr, spre a fi cu atât mai mult destinate creaţiei*".

2. O cunoaştere individuată absolută ar fi o primejdie pentru individ, pentru că ea i-ar tulbura fiinţa şi i-ar distruge echilibrul interior – pericol şi pentru obiectul cunoaşterii, el putând fi creat şi distrus, totodată, după capriciile unui subiect atotputernic: "Dar o cunoaştere absolută ar alcătui o primejdie şi pentru obiectul cunoscut, care ar putea fi după plac creat şi astfel şi distrus pe această cale. Aceste primejdii au toate caracterul unei perturbaţiuni virtuale a echilibrului existenţial".

3. O asemenea cunoaştere ar constitui o primejdie pentru Marele Anonim însuşi, a cărui potenţă ar putea fi scăzută şi ale cărui intenţii zădărnicite de un subiect egal lui: „Motivarea maximală: o cunoaştere individuată absolut obiectivă ar reprezenta o primejdie pentru Marele Anonim însuşi, care ar fi scăzut în potenţa sa, şi în parte zădărnicit în intenţiile sale de o asemenea cunoaştere individuată. Orice eventuală cunoaştere absolută proprie unui punct periferial al existenţei, ar însemna un pericol de descentralizare a existenţei".

Aşadar, conflictul dintre om şi Marele Anonim este unul permanent. Marele Anonim este creatorul suprem, iar omul doar creatura. Cu toate că modul ontologic al omului este cel mai înalt mod existent în natura creată, omul e cenzurat, limitat şi împiedicat să ajungă la adevărul absolut. Din structura metafizică a omului lipsesc posibilităţile fundamentale pe care Marele Anonim le are de a crea la infinit şi de a cunoaşte absolut în mod

adecvat-pozitiv. Marele Anonim este cel ce potențează misterele, cel din care toate misterele derivă. El este „de un egoism sacru", este o natură „prăpăstioasă", demonică şi contradictorie, deoarece l-a situat pe om într-o antinomie de nerezolvat: a pus în om dorința de cunoaştere pozitiv-adecvată a absolutului şi puterea de creație, dar din start, prin instituirea Cenzurii transcendente şi a frânelor stilistice abisale (matricea stilistică) i-a refuzat omului această cunoaştere, oferindu-i doar posibilitatea unor creații supuse vremelniciei, istoricității şi perisabilității.

Însă omul, încercând în permanență să reveleze misterul, devine creator de cultură. „Cultura în această perspectivă nu este un lux, pe care şi-l permite omul ca o podoabă care poate să fie sau nu; cultura rezultă ca o emisiune complementară din specificitatea existenței umane ca atare, care este existență întru mister şi revelare", menționa L.Blaga [8].

Prin urmare, în sistemul filosofic al lui L.Blaga adevărul suprem e sacrificat creației; creația devine valoarea centrală, ea fiind posibilă în permanență, deoarece omul va sonda infinitul misterelor mari şi mici, principale şi secundare, fără a ajunge la un rezultat pozitiv, misterul rămânând „tâlcul" posibilităților şi limitelor cunoaşterii şi al creației umane, iar existența specific umană fiind "existență întru mister şi revelare". Rezultatul acestei necontenite creații – istoria şi cultura, constituie marele compromis care atenuează conflictul dintre om şi Marele Anonim.

Referințe:

1. Blaga Lucian. Trilogia cunoaşterii. - Bucureşti, 1943, p.445.
2. Frăteanu Vasile. Lucian Blaga, „un model metafizic" // Eonul Blaga – Întâiul veac. - Bucureşti, 1997, p.331.
3. Blaga Lucian. Diferențialele divine. - Bucureşti, 1940, p.67.
4. Ibidem, p.104.
5. Ibidem, p.69.
6. Ibidem, p.93.
7. Idem. Censura transcendentă. - Bucureşti, 1993, p.43.
8. Idem. Geneza metaforei şi sensul culturii. - Bucureşti, 1994, p.170.

Prezentat la 15.05.2007

COMUNICAREA INTERCULTURALĂ – MODALITATE DE PREVENIRE SAU ATENUARE A CONFLICTELOR

Aliona ONOFREI

Catedra Filosofie şi Antropologie

The article argues the idea that intercultural communication could be also seen as a way of preventing and cancelling conflicts issued from the community life. The intercultural communication is an important element of the contemporary human behaviors. The author tries to emphasize how difficult the relationships issued from multicultural space propose educating actions for preventing and cancelling them.

Schimbările care au bulversat planeta în acest sfârşit de secol au fost pentru unii transformări progresive, pentru alții evenimente neaşteptate şi bruşte. Toate sectoarele şi toate aspectele vieții noastre au fost atinse de schimbări.

Multe modificări sunt observate la nivel politico-economic. Până la sfârşitul anilor '80 sec.XX rivalitatatea dintre blocuri a guvernat organizarea politico-economică a lumii şi s-a manifestat până la nivelul ajutorului economic şi tehnic pe care marile superputeri ale lumii le acordau țărilor ce se aflau sub dominația lor. Căderea zidului de la Berlin şi fragmentarea Blocului sovietic au bulversat echilibrul fragil ce exista în lume. Conflictele etnice şi războaiele civile au răbufnit cu o nouă putere. De asemenea, rivalitatea dintre statele industriale a luat o formă nouă – geoeconomică. Nemaiputând fi vorba de cucerirea unor noi teritorii, ele luptă acum pentru cucerirea unor noi piețe – şi aceasta la scară mondială.

Ideologia pusă în mişcare de la începutul anilor '80 de SUA (privatizare, decentralizare) a antrenat după o perioadă de dezvoltare progresivă, o explozie economică ale cărei repercusiuni sunt importante: operațiunile financiare luând conducerea asupra activității economice propriu-zise, banul devenind suveran şi modificând comportamentul cultural şi moral, instaurând un dezechilibru care afectează lumea întreagă.

Se schițează şi regrupări economice. Acordurile semnate între diverse state, cum ar fi *Acordul de liber shimb nord-american,* între SUA, Canada şi Mexic, *Forumul de cooperare Asia-Pacific*, care anunță o dezvoltare a relațiilor dintre America de Nord şi Asia. Uniunea Europeană primeşte cereri de adeziune de la toate statele Europei, state participante la Asociația economică europeană de liber schimb. Pe de altă parte, mai multe regrupări economice şi zone regionale de liber schimb sunt pe cale de constituire în America Latină, în Africa şi Asia. Aceste regrupări şi redistribuiri de putere antrenează un şir de tensiuni. În timp ce marile puteri îşi împart majoritatea piețelor de desfacere ale planetei, țările „periferice" se tem de imposibilitatea de a ieşi din sărăcie şi de a se dezvolta. Se constată o sărăcire continuă a regiunilor celor mai sărace şi o îmbogățire a celor mai bogate, care se luptă pentru a-şi proteja privilegiile; se prevede amplificarea acestui proces: cei puternici vor deveni şi mai puternici, îşi vor împărți roadele muncii la scară planetară, iar cei slabi vor fi şi mai slabi. Începem să conştientizăm faptul că atâta timp, cât economicul va domina asupra spiritului, iar socialul va rămâne undeva în spate, globalizarea problemelor nu va permite rezolvarea lor.

Un fenomen care preia forme noi în condițiile schimbărilor menționate este cel migraționist. Receptat ca un fenomen conjunctural şi local la sfârşitul secolului trecut, el devine un element structural constitutiv al societății moderne. Se ştie că migrațiunea a existat dintotdeauna, poate că este mai veche decât umanitatea. Dar dacă migrațiile pentru supraviețuire, pentru cucerire sau exploatare au existat dintotdeauna, apariția economiei de piață a dus la creşterea complexității dinamicii migratorii şi a făcut din acest fenomen o problemă cu efecte nedorite. Internaționalizarea fenomenului a avut repercusiuni importante asupra mediului, asupra populațiilor, educației etc.

Fenomenul migrator a fost studiat în mod particular în ultimii treizeci de ani. În țările industrializate, au fost realizate proiecte de protecție a muncitorilor şi a familiilor lor, de şcolarizare a copiilor, de integrare a lor în mediul sociocultural, de asemenea au fost propuse şi politici migraționiste. Recent, atracția banului a dus la apariția unei noi forme de migrație, fluxuri transeuropene de prostituție, organizate de noii mafioți ai comerțului cu sex şi vânzării tinerelor fete (din Europa Centrală şi Orientală) pentru a lucra în baruri şi în cabarete în Europa Occidentală.

Din această perspectivă, fenomenul migraționist începe să fie privit printr-o perspectivă mai largă: protecția imigranților tinde să se înscrie în contextul drepturilor omului, fenomenul migrator este regândit în relațiile sale cu dezvoltarea, cu dreptatea socială, pacea şi protecția mediului; drepturile şi îndatoririle imigranților sunt luate în considerare în cadrul problematicii mai largi a drepturilor populațiilor minoritare, instaurând necesități particulare şi relații interculturale. Când spunem intercultural, avem în vedere în mod necesar interacțiune, schimb, reciprocitate, interdependență. Spunem, de asemenea, recunoaşterea valorilor, a modurilor de viață, a reprezentărilor simbolice la care se raportează ființele umane, individual sau grupurile în relație cu semenii şi în înțelegerea lumii; recunoaşterea interacțiunilor care intervin la un moment dat între multiplele aspecte ale aceleiaşi culturi şi între culturi diferite în timp şi spațiu.

Mediul cultural, care ființează la un moment dat, este fundamental pentru crearea unei identități. Suntem ceea ce suntem nu numai prin determinații fizico-materiale, ci şi prin asumțiile sau referințele noastre spirituale, înainte de a fi diferiți din punct de vedere psihosomatic, ne diferențiem şi pornind de la valorile pe care le adorăm sau le întrupăm. Suntem limitați de trăsăturile corpului nostru, dar suntem încapsulați într-un perimetru spiritual pe care greu îl putem pune între paranteze. Apar situații când, dintr-un motiv sau altul, suntem nevoiți să „părăsim" propriile noastre ancadramente culturale, să experimentăm, pentru mai mult sau mai puțin timp, valori care ne sunt oarecum nefamiliare. Fenomenul este des întâlnit şi el are cauze şi reverberații dintre cele mai felurite. Departe de a fi o „despărțire" lineară, liniştită, trecerea de la un stadiu la altul a „ființei" noastre culturale ridică numeroase probleme. Care sunt posibilitățile de a ne deschide către alte sfere culturale? În ce măsură ne putem reforma identitatea spirituală? Ce forme de conflict intrapsihic sau intercultural se nasc şi cum pot fi ele prevenite sau rezolvate? Putem să fim educați pentru o depăşire a acestor dificultăți relaționale? Iată câteva întrebări care se nasc, în mod firesc, atunci când se atinge un aspect al comunicării – oarecum neglijate – comunicarea interculturală.

Comunicarea interculturală este acel schimb (tranzacție) valoric însoțit de înțelegerea semnificațiilor adiacente între persoane sau grupuri care fac parte din culturi esențialmente diferite. Schimburile se pot realiza la nivel verbal/nonverbal, comportamental, organizațional. Pot fi implicite sau explicite, inconştiente sau reflectate. Comunicarea culturală este cu atât mai dificilă, cu cât cea mai mare parte a elementelor ei componente sunt destul de evanescente, mai puțin vizibile şi mai greu comprehensibile. Precum aisbergul, a cărui măreție nu se vede, două treimi din el fiind cufundate, tot aşa, cea mai mare parte a culturii rămâne ascunsă celor care iau contact pentru prima dată cu ea. Este drept că aspectele exterioare ale culturii (arhitectura, artele, îmbrăcămintea, ritualurile etc.) sunt uşor reperate şi cunoscute. Rămân însă mentalitățile, concepțiile, idealurile – un câmp vast, aproape indeterminat. O comunicare interculturală veritabilă cere timp şi răbdare din partea protagoniştilor. Cu cât cunoaşterea unei culturi străine se adânceşte, cu atât mreaja viitoarelor descoperiri se lărgeşte. Familiarizarea cu o parte, invizibilă a aisbergului stârneşte curiozitatea pentru aflarea altora. Cumulul valoric achiziționat, precum şi antecedentele culturale funcționează ca un filtru de lecturare a noilor stimuli culturali. Predeterminările culturale (cultura inițială a celui care se apropie de una străină) sunt resemnificate ele însele prin comparări cu noile date culturale. Cunoscându-i pe alții, mă cunosc mai bine şi pe mine. Comunicarea interculturală constituie o coordonată importantă, având ca obiectiv cultivarea receptivității față de diferență, integrarea optimă a noutății valorice, mărirea permisivității față de alteritate, formarea unei competențe interculturale.

Elementele unei culturi primesc semnificații determinate în funcție de sistemul de referință propriu acelei culturi. Nici o formă culturală nu are semnificație numai atemporală şi aspațială. Ca să „învii" o secvență culturală oarecare, e nevoie să restabileşti întregul său context. Familiarizarea cu ceva necunoscut presupune naşterea sau actualizarea unor legături noi. Accesul la o cultură anterioară sau la o altă cultură se realizează printr-un soi de traducere şi interpretare permanentă. Reformularea şi transmutarea sunt exerciții intersemiotice, prin care o cultură încorporează elemente ale altei culturi. Această relecturare intraculturală conduce la ceva mai mult sau mai puțin decât a fost. Echivalările sunt aproximative şi schimbă deseori sensurile prime. Reactualizarea unei culturi este „creatoare", „îmbogățitoare". Persoana care transgresează propria cultură, pentru a ajunge într-o alta, nu va avea capacitatea de a reformula unitatea originară a noii culturi, ci va crea un nou registru, un nou câmp de ramificații semiotice şi noi contexte ilustrative, prin îmbinarea experienței culturale vechi cu elementele nou-ivite. Noul este lecturat însă prin intermediul instrumentelor culturale vechi. Niciodată individul nu va putea renunța la schemele culturale achiziționate mai demult, înțelegerea altuia înseamnă un act interpretativ şi presupune o minimă poziționare hermeneutică. Ea nu este repetare, preluare identică, ci reajustare şi reasamblare. Când un individ se situează între două culturi, există riscul apariției unui

dezechilibru transcultural, din cauză că apare o tensiune între valorile specifice celor două sisteme culturale; în acest tranzit cultural, individul riscă să se „rătăcească", deoarece valorile „vechi" nu sunt (încă) validate şi confirmate în cultura nouă, de inserție. Criteriile axiologice sunt prost reperate sau nu sunt identificate. Se pare că e necesară o anumită perioadă de timp, de acomodare, pentru discernerea sau descoperirea valorilor analoge ale „noii" culturi (sau valorile „de substituție"), în vederea stabilirii unui referențial valoric restructurat, din perspectiva căruia să se poată descifra satisfăcător noul spațiu spiritual.

Fenomenul trecerii spre o altă cultură poate fi înțeles mai uşor apelând la conceptul de topologie, preluat din matematică. Topologia este o ramură a matematicii, care studiază procesul conservării unor proprietăți fundamentale ale unor figuri, atunci când acestea apar în contexte cu totul schimbate (de pildă, atunci când foaia de hârtie pe care am desenat un triunghi este deformată, mototolită). Cu alte cuvinte, se are în vedere o serie de invariabile care supraviețuiesc unor modificări. La nivel cultural, constantele pot fi verbale, tematice sau formale [1]. Marile arhetipuri, precum şi unele mărci expresive pot fi detectate în mai multe culturi, înțeleasă din punct de vedere topologic, o cultură apare ca un şir de traduceri şi transformări. Cultura contemporană poate fi considerată ca o suită de traduceri/transformări constante ale câtorva motive de bază. Prin această „traducere" (transcripție, transpoziție, reiterare, variație), „structurile de profunzime" ale unei culturi rezistă şi se actualizează contextual în „structuri de suprafață", în funcție de o refențialitate socioculturală determinată. Configurațiile spirituale occidentale sunt, în fond, variații tematice ale aceloraşi motive care se pot găsi în toate culturile. Aşa-numitele renaşteri culturale nu sunt decât mutații de accente, redescoperiri ale unor expresii spirituale ocultate, restabiliri ale unor coduri culturale uitate. Orice nouă expresie culturală apare în interiorul şi pe o bază valorică preexistentă. Tradiția noastră culturală se instalează pe aceeaşi „sintaxă", dimensionată funciarmente pe măsura omului dintotdeauna şi de pretutindeni. Persoana care penetrează într-un alt orizont cultural se va vedea confruntată cu un alt sistem de percepții ale realului, un ansamblu de viziuni culturale specifice asupra timpului şi spațiului, un mod diferit de relaționare față de altul, în situația creată, trebuie să se exploateze simbolurile comune, elementele culturale asemănătoare care fac o breşă şi pot facilita „pasajul" dintr-o lume (cu valorile ei) în alta, mai bogată şi mai permisivă la valori eterogene. Pentru înțelegerea mutuală, este necesară o negociere a sistemului de referințe comune între partenerii acestui schimb. Elementele comune se pot converti în suporturi pentru catalizarea procesului de integrare. Se va forma o competență interculturală, adică acea capacitate de a transgresa în mod optim limitele propriei culturi spre stimuli valorici străini, care vor fi semnificați din perspectiva referințelor culturale inițiale, de bază. Competența culturală, după unii autori [2], presupune mai multe componente: contextul schimbului cultural, trebuințe şi oportunități valorice interiorizate, motivații, cunoştințe, acțiuni promovate de protagonişti. Atunci când contactele dintre purtătorii a două culturi devin antagoniste, este de dorit să se creeze zone de intercomprehensiune, adică un spațiu de întâlnire pe baza unor valori comune ce asigură funcționarea unui dialog acceptabil. Această zonă face trecerea către un dialog efectiv, lipsit de pericole, în acest proces, „prima" identitate se va eroda (sau va intra) într-o „a doua", pe cale de a se naşte, dar care va fi înglobată şi mai largă, în legătură cu această situație, se pun câteva întrebări: este, oare, necesar să se oculteze anumite valori, pentru a se decanta mai bine cele nou-venite? Care valori joacă rolul de rampă de translare către noile coduri de valori, cele identitare sau cele diferite, sau chiar contrastante? Aceste valori antagoniste (în cazul în care ele există) să constituie, oare, obstacole pentru procesul de tranziție a individului spre o altă cultură? Încorporarea noilor valori se produce printr-o necesară „devalorizare" a altora? La aceste chestiuni trebuie să se răspundă de o manieră atentă şi nuanțată, într-o interacțiune culturală autentică, credem că este de dorit să se realizeze un continuum valoric şi nu o ruptură sau o negare, chiar şi parțială, a unor valori preexistente.

Procesul de primire/acceptare naşte un perimetru cultural nou, mai bogat şi mai divers în stimuli culturali. Acesta nu cuprinde exclusiv elemente dintr-o direcție sau alta, ci sinteze noi, ca urmare a îngemănărilor, continuităților şi complementarităților datelor culturale preexistente. Cultura este un prealabil la ivirea unor evenimente sau situații multiple. Ea este „determinantul care determină", este factor activ al transformării şi evoluției sociale viitoare. Stipularea existenței unor diferențe valorice între culturi diferite devine din ce în ce mai problematică. Perspectiva disjunctivă asupra acestei probleme este deosebit de malefică. Este naivă tranşarea între valori „rele" şi „bune", în materie de cultură. Trebuie păstrate şi exploatate valorile „vechi", identice sau nonidentice culturii „gazdă", în chip contextual. Doar astfel individul se va „acorda" cu o multitudine de stimuli culturali, poate diferiți, dar importanți, asigurându-se o receptare şi o trăire a diversității modalităților culturale din noul mediu. Este foarte plauzibilă necesitatea restabilirii conjuncturale a unei alte ordini de priorități axiologice. Dar sunt obligatorii acumularea şi semnificarea tuturor valorilor neexperimen-

tate încă, pentru îmbogățirea spirituală a insului, ce este nevoit să transgreseze spre alte orizonturi culturale. S-ar părea că liantul comun, platforma de legătură dintre diferiții protagoniști culturali, este deținut de meta-comunicare. Aceasta este constituită, după Demorgon, din componente direct perceptibile, precum dispozitivul nonverbal care însoțește comunicarea verbală (suport imagistic, mimică, pantomimică, gesturi, tăcere, mod de rostire a numelor proprii etc.) [3].

Comunicarea culturală dobândește, astăzi, noi trăsături: raționalizare și internaționalizare. A comunica a devenit o întreprindere ce este gestionată cu multă acribie. Totodată, penetrarea simbolurilor culturale s-a mondializat, prin unificarea codurilor formale, cromatice, sonore, lingvistice, sociale, culturale, simbolice, la scară planetară. Această tentă de masificare asigură, dincolo de pericolele inerente, și o nivelare culturală care poate facilita o mai bună comunicare și înțelegere între mase de oameni cu tradiții culturale diferite sau contrastante. Era informatică și generalizarea inteligenței artificiale au ca finalitate reformarea canalelor de transmisie culturală (atât calitativ, cât și cantitativ), în perspectiva asigurării unui liant comun care să garanteze o aliniere la aceleași standarde valorice. Rămâne însă ca înzestrarea cu sens a acelorași simboluri culturale să asigure diferențierile necesare și firești dintre persoane și indivizi. Altfel, dacă toți ar înțelege la fel obiectele culturale, s-ar ajunge la nivelări și omogenizări deosebit de periculoase. Idealul în materie de cultură este nu de suprapunere absolută, de ștergere a diferențelor, ci de crearea unor punți de legătură spirituale care vor fi frecventate sau exploatate, parțial și temporar, în funcție de cerințe grupale sau mobiluri individuale.

Un rol important în actul difuziunii valorilor îl are implicitul cultural. Cultura implicită se referă la formele de organizare și principiile care stau la baza structurării și funcționării sociale într-o comunitate. Mai mult sau mai puțin direct, urme ale acestor forme sunt inferate și devin consistente la nivelul comportamentului individual.

Implicitul cultural joacă un rol deosebit de important în realizarea unei înțelegeri interculturale. Prin implicitul cultural se înțelege „o organizare a realității, o logică acceptată și difuzată de către membrii comunității. El presupune un ansamblu de opinii și credințe care se vor a fi indiscutabile și care, atunci când sunt susținute de convingeri, au forța evidenței și virtutea absolutului" [4]. Modul de a saluta, de a mânca, de a bea, de a te raporta la alții, gesturile și cuvintele folosite pot îndepărta sau apropia oamenii între ei. Implicitul cultural este dobândit în mod difuz, anodin, ca o însumare de experiențe multiple care reflectă o anumită viziune despre existență. Aceste elemente conduc de multe ori la serioase neînțelegeri dintre oameni, pentru că sunt luate drept coduri universale, interpretate de către toți la fel. Fiecare interpretează gesturile și comportamentele semenului prin propriile grile valorice. Se alunecă, deseori, în multe capcane interpretative. Nu întotdeauna unul și același gest are o aceeași semnificație. Bine ar fi ca implicitul cultural să fie interpretat și lecturat în mod contextual, raportându-1 la propriile cadre care 1-au generat și întreținut. Să remarcăm faptul că implicitul cultural nu se transmite de la antecedenți la descendenți numaidecât pe o cale discursivă. Acesta se perpetuează difuz, prin imitație și contagiune socială. Implicitul cultural joacă rolul de liant care cimentează unitatea unui grup. Dacă cel din exteriorul grupului nu conștientizează valorile acestui implicit, nu are șanse reale de a se integra în comunitatea respectivă. Elementele implicite ale unei culturi se ascund în spatele obișnuințelor de zi cu zi, a regulilor nespuse ce reglementează viața intimă a unui grup uman. Aceste elemente se pot naște și în perimetrul școlar, sub forma unui etos specific. Uneori, pentru a intra într-un grup, trebuie mai întâi să-i cunoști și să-i accepți implicitul cultural, regulile sale nescrise de funcționare. Interiorizarea implicitului în timp, prin efort, reorganizarea și decentrarea axiologică interioară vor facilita nou-venitului o intrare satisfăcătoare în noul teritoriu cultural. Se poate vorbi de un context tare și unul slab, care pot naște o anumită semnificație pentru un oarecare element cultural. Culturile individualiste vor avea o comunicare cu context slab (informația se găsește cuprinsă aproape în totalitate în mesajul explicit), pe când în cazul culturilor colective contextul este important și vehiculează o mare parte de informație (ceea ce înseamnă că nu s-ar percepe decât o parte din informație...) Așadar, cultura presupune mai multe registre de ființare cu disponibilități de deschidere sau de interpretare diferite, ce trebuie să fie exploatate în situațiile de interacțiune culturală. Rămâne ca sarcină de viitor identificarea acestor potențe de facilitare a difuziunilor, pentru ca, pe baza lor, să se ajungă la forme convenabile de dialog intercultural.

De multe ori, deosebirile interumane servesc pentru accentua și mai mult separațiile și distanțele dintre noi. Starea de confuzie se adâncește și vizează chiar componentele intraculturale. Nu ne mai percepem cu claritate propriile referințe culturale. Ne ascundem în spatele neputințelor noastre și facem din această stare de lucruri o baricadă către ceilalți. Ne însingurăm histrionic pe măsură ce ne plângem de izolarea pe care singuri ne-o construim. Declamăm deschiderea, dar vizăm pe ascuns izolarea. „Trebuie să ne deschidem spre

alţii" – este cuvântul de ordine, dar căutăm motive spre a fugi de semeni. „Infernul sunt alţii", iar lamentaţia este însuşită într-un mod sau altul de către noi toţi. „Deschiderea este, deci, o lege naturală. Celula are o membrană şi un corp individual, o piele şi orificii. Toate acestea indică un joc subtil de deschidere şi de închidere care aduce bogăţie vieţii însăşi, în timp ce deschiderea şi închiderea absolută împrăştie, dispersează, dizolvă sau concentrează, reduce sau blochează şi, pe două căi totuşi diferite, conduce către moarte. Avem, deci, o sarcină importantă, cea de a modula, de a regla multiplele noastre schimburi în conformitate cu doze optime de deschidere şi de închidere. Este evident că, foarte adesea, nu prea ştim s-o realizăm" [5].

Cunoaşterea şi înţelegerea altuia este un proces progresiv şi complex. Este firesc ca primele contacte cu alteritatea să fie însoţite de sentimente de insecuritate şi frică, de angoasă sau chiar ură faţă de celălalt. Această experienţă a abisului între mine şi altul ne şochează – nu o percepem chiar dacă ea ne anihilează. Multiple sunt variantele neliniştii faţă de străin: toate reiterează dificultatea de a ne plasa în locul altuia şi refac traiectul de identificare/proiecţie care trimite la fundamentul asccensiunii către autonomie. Din moment ce contactele devin frecvente, necesare, chiar indispensabile, acceptarea şi înţelegerea celuilalt devin comportamente de bun-simţ şi se impun ca dezirabile.

În această ordine de idei, scopul principal al unei Universităţi ar trebui să fie acela de socializare a individului în cadrul culturii comune şi de a-l ajuta să se descurce cu succes în interiorul ei. Universităţile la fel ca şi instituţiile şcolare ar trebui să adopte o atitudine de neutralitate în ceea ce priveşte ataşamentul etnic al elevilor săi. Această apartenenţă ar trebui să fie în atenţia altor instanţe, precum biserica, cluburile comunitare, şcoli private, mass-media. Ideologia educaţiei asimilaţioniste, afirmând că stilul învăţării este universal, conform cunoscutelor stadii de structurare a inteligenţei, după Piaget, pune accentul pe socializarea indivizilor din perspectiva competenţelor şi calificărilor universale, eludând diferenţele culturale şi etnice. Comunitatea universitară îşi fixează finalităţi din ce în ce mai complexe. Printre altele, ea îşi propune să stabilească un echilibru valoric optim şi echitabil între elementele de universalitate ale comunităţii umane şi înrădăcinarea specifică a fiecăruia în valorile specifice comunităţii din care face parte. Universitatea reprezintă locul de întâlnire a mai multor modele de semnificare a lumii, de valorizare a comportamentelor şi de transmitere a experienţei specifice. Ralierea axiologică la diversitate nu este lipsită, totuşi, de apariţia unor conflicte, de situaţii problematice, de punerea în chestiune a reperelor identitare. Cum se poate percepe şi cum poate fi rezolvat dezechilibrul cultural, lingvistic, psihologic? Aceasta rămâne o problemă de rezolvat în continuare. Diversitatea nu este prea uşor de realizat şi gestionat. Ea este o realitate dezirabilă, dar de îndată ce prinde contur apar numeroase probleme de survolat. Se observă că nu suntem suficient de pregătiţi să construim şi să perpetuăm diversitatea. Ne împiedicăm adesea de suficienţele, obişnuinţele şi incertitudinile personale. Dintr-un instinct de securitate, tindem să perpetuăm reprezentări şi stereotipuri. Important este să începem dialogul şi să avem o doză minimă de motivaţie şi încredere.

Referinţe:

1. Steiner G. / După Babel. Aspecte ale limbii şi traducerii. - Bucureşti: Ed. Univers, 1983, p.515.
2. Koester J. Intercutural competence. Interpersonal Communication Across Cultures, Harper Collins, 1993, p.64-69.
3. Demorgon J. L'exploration interculturale. - Paris: Armand Colin, 1989, p.112.
4. Zarate G. Enseigner une culture étrangere. - Paris: Ed. Hachette, 1986, p.19.
5. Demorgon J. Op. cit., p.87.

Prezentat la 15.05.2007

ABORDĂRI PREFILOSOFICE REVELATOARE DE LOK ŞI ETNOS ALE SCRIERII LA DIFERITE POPOARE

Alexe RĂU, Pavel VIZIRU

Catedra Filosofie şi Antropologie

Historinas make an attemps to date exactly the appearance of the written language. But not less important is the examination of the interval pulses, awakening and ideas of those led to the exteriorization of the consciousnesses through the written language.

The authors carry out an instant analysis of people beliefs, view of ideas about reasons and conditions of the appearance, about essence and teleology of the written language as visible and invisible, consciousness and its presence in graphic signs and others.

In the majority of the examined examples it is clearly seen that the written language always reflected the essence of the native lace and the ethnic constitution of the population (people), which created one or an other written language. The mythological outlook is combined at the ancient people with beginnings of the clean philosophy of the written language.

Istoricii datează scrisul din mileniul IV înainte de Iisus Hristos, în Mesopotamia [1, p.17]. El ar fi apărut pentru a răspunde unor noi nevoi: a contabiliza, a repertoria, a marca proprietatea, nevoi generate de dezvoltarea comerțului şi a urbanizării.

Cercetările mai noi insă, cele legate de tăblițele de lut descoperite la Tărtăria, fac dovada faptului că scrierea a apărut cu circa opt mii de ani în urmă pe teritoriul actual al României [2, p.71; 3, p.249-258].

Datarea cronologică insă e un lucru oarecum exterior, de suprafață (superficial). Mult mai importantă ni se pare decodificarea şi interpretarea mobilurilor interioare, subliminale ale apariției şi evoluției scrisului [4, p.417-526].

Cercetarea ontologiei scrierii seamănă a fi o întreprindere a unor spirite de o elevațiune specializată. Dar la altitudinea lor nu se poate ajunge, fără a avea un punct de sprijin în reflecția filosofică colectivă, tradițională asupra scrisului.

Mitologia face din scris un dar divin: Nabu, scribul universului, gravează pe tăblița sa hotărârile zeilor, determinând la începutul anului soarta fiecărui muritor. În Egipt [5, p.462-478], Thot dă oamenilor, la porunca lui Re, cunoaşterea cuvintelor, dupa Platon sacre, hieroglifele, emanație a verbului divin. Aşadar, funcțiile scrisului vor garanta în acelaşi timp ordinea socială şi ordinea lumii dorită de zei.

Etimologia ne spune că a scrie şi a desena înseamnă acelaşi lucru. Desenul, pentru că el reprezintă, păstrează memoria rumorii de dinainte de cuvânt, a forței ființei, el poartă amprenta corpului nostru. Omul a trasat mai întâi semne, crestături în lemn, tăieturi în piatră, picturi pe vaze etc. A SCRIE înseamnă a desena şi a adăuga cuvinte desenului care nu e în stare să exprime ceea ce nu poate fi reprezentat.

Scrisul începe odată cu nevoia de a reprezenta ceea ce nu are nici formă, nici chip. El introduce necesitatea de a spune ceea ce nu poate fi reprezentat şi aceea de a prezenta ceea ce nu poate fi spus.

Scrisul transportă cunoştințe, informație din/despre interiorul uman în exterior, prin intermediul unor traseuri ciudate, nişte cunoştințe care ar fi poate cele ale corpului nostru. Se trece de la desen la utilizarea valorii fonetice a semnului. De la primele pictograme feniciene la simbolurile greceşti, scrisul e o abstracție a sunetelor. De la prima literă a alfabetului fenician la cea a alfabetului grec, apoi la A-ul nostru, din capul de bou originar nu rămâne decât o evocare fonetică şi grafică. De acum înainte, A-ul nu produce sens decât fiind legat de alte sunete din cuvinte.

Scrisurile aparțin la două familii: una mai mult desenează lumea decât o numeşte. Este scrisul Mesopotamiei, Egiptului, Chinei, Americii precolumbiene, Africii. Celălalt desenează cuvântul şi trebuie să fie reflectarea exactă a lumii. Scrisul este un hoț: el fură focul cuvântului şi în el se află energia care a creat lumea. Aşa este scrisul grecilor [6, p.34-35]. Aceştia au grija notației fonetice şi descompun până la atom unitățile discurslui. Este, de asemenea, scrisul indienilor, al evreilor, al arabilor care dezvoltă un sistem silabic şi consonantic.

În Mesopotamia [7, p.28-190], scrisul este receptacolul înțelepciunii. El are un rol în menținerea armoniei. Assurbanipal, rege al Asiriei (600 î.Hr.), datează apariția scrisului cuneiform din timpurile mistice ale începutului omenirii. La Ninive, el constituie o bibliotecă în care adună înțelepciunea Sumerului, Akkadului şi

Babilonului. El o dedică lui Nabu, suveranul care stăpâneşte scrisul, ale cărui decizii sunt fără apel, iar cuvântul este primordial.

NABU deține trestia de scris a scribului. El este totul, înțelege totul, prelungeşte zilele, face să reînvie morții şi emană lumină pentru oamenii căzuți pradă confuziei. Potrivit mitologiei sumeriene, cel mai înțelept dintre zei încredințează scrisul lui Nisaba, zeitate a grăuntelui şi a trestiilor care serveau la fabricarea trestiei de scris pentru scribi. Vârful trestiei de scris este triunghiular pentru a face amprente de o formă trinitară prin care să se facă văzută în materie invizibila şi necesara reuniune a dorinței, a convingerii şi a hotărârii omului de a fi creator, după asemănarea cu zeul.

Despre Enmerkar [8], regele-preot al cetății sumeriene Uruk, se spune că în anul 3000 î.Hr. a inventat Mesajul scris. Dorind să reconstruiască templul zeiței Inana, el cere de la stăpânul cetății Aratta materiale prețioase. Cele două cetăți, însă sunt separate de 7 lanțuri de munți, iar negocierea este atât de îndelungată, încât mesagerul este epuizat. Iată de ce Enmerkar depune cuvintele sale sub formă de cuie, înfigându-le într-o tăbliță de lut. Prin lut, creatorul scrisului se leagă cu facerea lumii şi cu apariția omului.

Ca şi mesagerul lui Enmerkar, omul oare nu se străduieşte din răsputeri să obțină de la ceilalți ceea ce doreşte până a ajunge să formuleze o cerere fermă şi precisă către Creator? [9].

Primul alfabet ne este cunoscut ca o scriitură cuneiformă de 30 de semne. Inventat la Ougarit, pe coasta siriană, către sec. al IV-lea î.Hr., el numără trei vocale. Scrisul hieroglific apare în Egipt la sfârşitul celui de-al IV-lea mileniu î.Hr. Thot este scribul cu mâinile pure, maestrul vorbelor divine, cuvântul zeului creator [10]. Egiptenii [11] cred în eficacitatea magică a hieroglifelor. Ei cred că pot face să trăiască ceea ce ei pictează prin imaginile lor la fel de sigur ca şi prin cuvântul creator. Numele unui om cu caractere hieroglifice conține identitatea sa.

Scrisul este o cale de acces spre eternitate care manifestă misterele Universului, mistere ascunse atât în imagine, cât şi în nume. El ajută cuvântul să învingă pericolele călătoriei sale dincolo şi serveşte drept ghid.

În China, legenda spune că atunci când Tsang Kie observă cu cele două perechi de ochi ale sale urmele lăsate de picioarele păsărilor pentru a trasa primele caractere scrise, cerul şi pământul se cutremură, căci zeii sunt îngrijorați văzându-l pe om cum descoperă secretele creației [12].

În viziunea mayaşilor [13, p.57-58], scrisul alfabetic prezintă pericolul de a solidifica gândirea şi de a reduce misterele lumii. Întrucât scrisul este un fel de a conserva sensul pe care ne temem să îl pierdem, el reprezintă specificul unei societăți care alege calea conservării, nu pe cea a mobilității. Pentru a evita această primejdie, mayaşii dezvoltă un scris glific care dă seama de natura enigmatică a lumii ca fiind enigmatică. Enigma este secretul limbajului, nu limbajul secretului. Aici, scrisul ascunde lumea şi rezistă la interpretare. A citi un text este o întreprindere riscantă. Pentru a restitui primul lor sens al conținutului cărților lor, preoții mayaşi le stropesc cu apa originilor.

Scrisul alfabetic al fenicienilor este strămoşul alfabetelor grec, chirilic, etrusc, latin, arameic, ebraic, arab, indian. El apare în al II-lea mileniu î.Hr. Acesta este un sistem democratic, la îndemâna tuturor care posedă un scris fonetic, fiecare semn reprezentând un sunet.

Alfabetul ebraic [14] nu notează decât consoanele. Pronunțând cuvântul, i se adaugă vocalele. Legate de suflu, acestea sunt partea invizibilă a scrisului şi înfăptuirea sa. Vocalele sunt pentru consoane ceea ce sufletul este pentru corp. Literele sunt după chipul unui zeu: deopotrivă suflu al cuvântului şi al tăcerii.

La arabi [15], scrisul este revelat: Dumnezeu îl învață pe Adam să scrie şi astfel el coboară în mijlocul oamenilor. Scrisul este cuvântul divin făcut vizibil. Caligrafia caută armonia, oglindirea cu lumea cerească a originilor.

Litera este un simbol, un semn al potențialului divin care se află la îndemâna omului. Ca atare, litera poate fi folosită ca un talisman. Litera este primul material al artiştilor. Ea permite a descoperi în interiorul limbii preexistența scrisului oricărui lucru. Scrisul este limba mâinii, deci cea a inimii. El se realizează în funcție de un spațiu gol, o scobitură între vizibilitatea literelor şi mânuirea penei de scris. Scribul este cel care, prin actul său, restabileşte legătura intemporală cu originea şi cu inscripția originară a tuturor lucrurilor.

Greco-latinii împrumută alfabetul fenician şi inventează vocalele. Alfa (alpha), de exemplu, este împrumutată de la consoana aleph. La început, semnele se scriu de la dreapta la stânga, apoi sensul este inversat.

În India, alfabetul silabic simbolizează universul, iar enumerarea literelor sale reprezintă emanația cosmosului. Scrisul joacă un rol în timpul practicilor rituale hermeneutice şi tantrice. Lor le sunt asociate mudra şi tantrele.

Cultul literelor se sprijină pe valoarea fonetică şi pe energia sonoră care sălăşluieşte în ele. La început a fost cuvântul. El deține energia creatoare prin care Sarasvati, fiica lui Brahma, creează universul.

Textul manuscris este chipul acestei zeițe a ştiințelor şi a artrelor. Brahma, prin unirea sa incestuoasă cu ea, devine creator de univers şi inventează scrisul. Potrivit legendei, Brahma se împarte în două: Brahma şi Sarasvati. Brahma care, văzând-o pe Sarasvati, vrea să şi-o facă soție…

Scrisul se naşte pentru a face vizibil invizibilul. Cum ar putea el, care este un medium rece, să conțină focul cuvântului? În tradiția vedică, el apare ca o diminuare a energiei spirituale. La celți, Ogmios este zeul scrisului şi al legăturilor.

În ceea ce îl priveşte pe Platon, acesta a intentat un proces scrisului, sursă de uitare în suflete. Depunându-şi cerneala pe foaia pe care abia o atinge, tocul de trestie scoate din cuvânt tot ceea ce ar risca să limiteze lumea.

Tocul zugrăveşte dispariția şi face vizibil invizibilul. El se supune în fața a ceea ce lipseşte de îndată ce apar semnul şi sensul. Scrisul este un mesaj ce trebuie privit: o constelație de semne dispersate în spațiu, o alternanță de gol şi de plin, de negru şi de alb, o asamblare de bucle şi de trăsături, de puncte şi de linii.

Textul este o imagine ce emite un mesaj care spune ceea ce nu poate fi auzit. În tradiția runică, a scrie înseamnă a şopti. Orice scris este un secret şi el nu îl încredințează decât celui care îl învață [16, p.122-123].

Caligrafia, care face să danseze corpul literelor, participă la visul care ar fi de ajuns să fie văzut pentru a înțelege. Că, într-o viziune tăcută, cuvintele flecare ar înceta să facă zgomot.

În gestul său, caligraful întreabă forța grafiilor, magia arhitecturii lor şi aude, şi face să audă, tăcerea. Arta de a scrie diferă în occident şi în orient. Primul toarnă litera într-un tipar rigid, apoi în materia răcită a plumbului. Pagina orientală te duce cu gândul la o vegetație nebună, abundentă,vie.

Tăblițele de la Tărtăria merită un studiu distinct. Decodificarea lor ne-ar da cale deschisă spre cunoaşterea sufletului, a substraturilor ascunse ale conştiinței noastre naționale, dar şi a mirărilor filosofice primordiale ale neamului nostru*.

Referințe:

1. Flocon Albert. L'Univers de livres. - Paris: Hermann, 1961. - 82 p.
2. Barbulescu C. Primele forme de scriere de pe pământ // Magazin bibliologic. - 2006. -Nr.4. - P.71-75.
3. Săvescu Napoleon. De la noi a inceput scrisul // Savescu Napoleon. Noi nu suntem urmasii ROMEI. - Bucuresti: INTACT, 1999. - 362 p.
4. Platon Phaidros // Platon. Opere. Vol.4. - Bucureşti: IRI, 1988. - 632 p.
5. Ibidem.
6. Flocon Albert. Op. cit.
7. Olteanu Virgil. Din istoria si arta cărții. - Bucuresti: EE, 1922. - 372 p.
8. Rău Alexe. Teze relative la abordarea filosofică a scrisului la diferite popoare // Lectura. - Cluj. - P.30-39.
9. Gimbutas Marijas. Scrierea de la Turdas // Magazin biblilogic. - 2006. - P.68-69.
10. L'Art de l'écriture: Encyclopédie Diderot / Dalambère. - Paris, 1980, p.467.
11. L'écriture égiptene: une image du monde // http://classes.bnf.fr/dossiecr/in-hiero.htm.
12. Écriture chinoise // http://classes.bnf.fr.
13. Владимирова Л. Всеобщая история книги. - Москва: Книга, 1988. - 342 с.
14. Des écritures nabateene, ébraique et siriaque // http://classes.bnf.fr.
15. Écriture arabe: Carte d'identité // http://classes.bnf.fr.
16. Владимирова Л. Op. cit.

Prezentat la 07.05.2007

* În fiece an la Bucureşti se țin Congrese internationale de dacologie, iar lângă asezarea Tărtăria a fost dezvelit, acum câțiva ani un momument al primelor scrieri de pe Pământ.

O VIZIUNE ASUPRA ONTOLOGIEI SCRIERII ÎN LUMINA CONCEPTELOR FILOSOFICE ALE LUI KANT ŞI BERGSON

Alexe RĂU

Catedra Filosofie şi Antropologie

The author ascertains that the mirror effect can be raised to the rang of ontological principle, because he goes through all levels and ontological ways, and simultaneously incorporates the cause and effect.

The writing is, in one way or other, a result of the reflected effect expressed through the transmitting of the sacred codes (codes of species) from one generation to an other. Even the creation of the Universe is a result of this effect, and the ontology of the writing is closely bound by this. In the sacred period of the humanity, when the consciousnesses has not been awaken yet, the hand was the orphan of thought and creation. The stages of the remoteness of the sacred signified the progressive evolution of the consciousnesses and, implicitly, the forms of the writings. Kant and Bergson's works, opposite by their conception, together constitute, however, the integral picture of the ontology of the writing.

Metafizica („filosofia primă", cum a numit-o Aristotel [1, p.54], sau ontologia, cum este numită din sec. al XVII-lea până astăzi) ne-a propus până acum diferite viziuni asupra esenţei Universului şi fundamentelor existenţei, rezultate fie din reflecţia filosofică pură, fie din interpretarea datelor ştiinţei, fie din întreţeserea dintre reflecţie şi interpretare. La grecii antici principiul (arche-ul) lumii erau elementele (apa la Thalles, aerul la Anaximene, focul la Heraclit), atomul (la Democrit), Fiinţa (la Parmenides, Socrate, Platon şi Aristotel) [2, p.44-258]. În Evul Mediu, principiul explicativ cel mai în vogă era divinitatea. În modernitate, au fost propuse drept principiu diferite concepte, printre cele mai memorabile numărându-se ideea transcendentalului (la Kant) [3, p.401], Spiritul absolut (la Hegel) [4], voinţa (la Shopenhauer) [5], elanul vital (la Bergson) [6], Dasein-ul (la Heidegger) [7] etc. Ni se pare că efectul de oglindă, luat în considerare de unii filosofi într-o accepţie mai mult particulară, cu referire îndeosebi la reflectare şi la conştiinţă, ar putea fi ridicat la rangul de principiu ontologic prin excelenţă. Ceea ce justifică opţiunea este, în primul rând, faptul că el trece ca un fir roşu prin toate nivelurile şi modurile ontologice (ca cele evidenţiate, de exemplu, de Lucian Blaga – al cristalelor, al plantelor, biologic şi uman) [2, p.266-267]. Mai mult ca atât, el străbate atât Universul material (trecând prin toate felurile de materie), cât şi Universul ideal (spiritual). Pe deasupra, el incorporează simultan cauza şi efectul, iar nedeterminarea este condiţia *sui generis* a unui principiu universal.

Primul care s-a confruntat cu acest fenomen (de fapt, cu un caz particular al acestuia, dar fără a avea intuiţia de a-l generaliza), a fost Louis Pasteur [8, p.11]. Studiind cristalele de tartrat (sare a acidului tartric, o substanţă importantă din vin), savantul a observat că atunci când este pus în apă, fiecare cristal produce un altul, cel de-al doilea fiind imaginea în oglindă a primului. Cele două cristale roteau lumina polarizată în direcţii opuse. Fenomenul a fost numit „molecule cu imagine în oglindă" (sau, în limbajul ştiinţific convenţional, molecule levogire şi dextrogire). Cercetările efectuate de mulţi alţi savanţi în sec. XIX-XX au arătat că fenomenul acesta e caracteristic pentru toate substanţele. Adică fiecare moleculă acţionează ca tipar pentru formarea altei molecule, iar lucrul acesta ea îl face nu pentru propria ei formă, ci pentru imaginea sa în oglindă. Ea este ca şi cum programată în aşa fel, ca, odată apărută, să aibă grijă să se oglindească, iar imaginea găsită în oglindă să o folosească drept tipar în care să plaseze atomi pentru a construi o moleculă nouă, care, la rându-i, va fi animată de aceeaşi grijă şi tot aşa la nesfârşit. Pentru ca acest program să funcţioneze, sunt necesare doar condiţii (factori) pentru oglindire, o stare de oglindire şi resurse materiale pentru edificarea moleculelor noi. Acelaşi principiu se manifestă şi în cadrul materiei biologice, numai că aici crearea de celule noi se efectuează nu prin constituirea de copii în afară, ca în materia fizică, ci printr-o oglindire lăuntrică. La apariţia imaginii oglindite, celula se divide în două părţi egale, fiecare din ele fiind imaginea în oglindă a celeilalte, după care cele două jumătăţi îşi recapătă dimensiunea normală, apoi în interiorul fiecăreia reîncepe oglindirea şi divizarea şi aşa încontinuu. De fapt, grija de a se oglindi este nu atât a celulei în întregime, cât a părţilor sale componente, în primul rând a nucleului.

Acelaşi comportament îl au şi formaţiunile (agregările) de celule şi de molecule, structurile şi sistemele. Acestea reprezintă, una faţă de alta, o imagine inversată în oglindă, deosebirea dintre ele fiind, cum s-a exprimat Richard Dawkins [9, p.68], ca dintre pantoful drept şi cel stâng, adică, nu pot fi înlocuite una cu alta, şi

nu doar ca formă, ci şi ca funcţionalitate, pentru că unul din cele două sisteme ce se oglindesc este masculin, iar celălalt, feminin. Peste o generaţie însă, când „pantoful" drept se va oglindi, copia lui va fi un „pantof stâng", din care cauză copiii seamănă, de regulă, mai mult cu bunicii decât cu părinţii. Exemple de oglindire la nivel de structuri sunt peste tot. Structura atomului, de pildă, cu nucleu în mijloc, cu ioni şi protoni mişcându-se pe orbite, este aidoma sistemului planetar solar. Partea dreaptă a creierului este o imagine în oglindă a celei stângi. Galaxia noastră e o oglindire a galaxiilor vecine. Toate simetriile din univers sunt produse ale oglindirii etc.

Însă dacă celulele şi moleculele, precum şi structurile şi sistemele lor s-ar oglindi doar ele înde ele, atunci, în condiţii optime şi existând resurse materiale necesare, numărul lor ar creşte exponenţial, nelimitat, ceea ce ar conduce nu doar la un haos universal, ci şi la ieşirea din sine a Universului, la o explozie autonimicitoare. Evoluţioniştii (ale căror idei sunt sintetizate de Richard Dawkins de la Oxford University în cartea *River out of Eden* (un râu pornit din Eden) numesc acest fenomen „bomba replicaţiei". Cel ce ne-a ferit de catastrofă şi a instaurat Ordinea în Univers este codul genetic. El stabileşte arhetipul, tiparul pentru Univers în întregime şi pentru fiecare formă de existenţă în parte, deci are un rol formativ şi în acelaşi timp limitativ. Celulele şi formaţiunile lor, zice Dawkins, sunt cititoare ale codului universal şi ale celui fenotipal, iar structurile şi sistemele ce le alcătuiesc în timpul replicaţiei lor sunt o imagine în oglindă a codurilor, a arhetipurilor codificate.

Aparatul de codificare al genei este foarte asemănător cu cel al unui computer, deosebirea constând în faptul că codul genetic nu este un cod binar, ci unul cuaternar, cele patru unităţi ale lui, A (adenină), T (timină), C (citozină) şi G (guanină) aflându-se la rându-le, într-un necunten proces de oglindire reciprocă (întotdeauna A este tipar (model) pentru T şi viceversa, G este tipar pentru C şi viceversa, este posibilă orice ordonare A, T, C şi G şi ea va fi duplicată cu succes, de unde marea diversitate în chiar cadrul unei specii). Codificarea ADN-ului este una digitală şi, prin urmare, informaţia ce o conţine poate fi modulată, transmisă prin impulsuri, pe calea undelor radio, drept care unii savanţi au formulat ipoteza că lanţurile de ADN sunt o reţea posibilă pentru o explozie informaţională ale cărei reverberaţii ar putea în cele din urmă să depăşească planeta de origine şi să ajungă la stele.

E de remarcat faptul că în contextul acestei diversităţi reale şi virtuale, generată de efectul de oglindă, genele însele nu se amestecă, ci doar efectele lor. Genele în sine manifestă o integritate de piatră. În plus, scrie Dawkins, genele nu se îmbunătăţesc prin funcţionare, adevăr care anulează postulatul marxist-leninist referitor la rolul muncii în crearea omului. Şi adaugă: „Suntem mecanisme de supravieţuire programate să transmită baza de date digitală cu care am fost programaţi".

Ce-i drept, această concluzie a evoluţioniştilor nu prea este, până la urmă, în favoarea evoluţionismului însuşi, pentru că ceea ce este un dat numai are cum să evoluţioneze. Vom vedea, ceva mai încolo, că există şi alte argumente, oferite tot de ştiinţă, care pun la îndoială, cel puţin în cazul omului, existenţa unei evoluţii ortodoxe. Rămâne însă incontestabil rolul factorilor adaptării şi al resurselor, un cod (un plan, dacă vreţi) neputând fi realizat fără resurse şi fără acomodare la locul facerii (*genius locci*). Iar adaptarea este şi ea una din multele forme ale efectului de oglindă: o structură, ori un sistem celular (şi molecular) reflectă schimbările mediului, creează o imagine în oglindă a acestuia, care imagine este folosită apoi ca tipar pentru modificările ce şi le va opera acea structură pentru a fi în concordanţă cu mediul.

Universul fizic este, aşadar, rodul oglindirii şi în acelaşi timp un necunten proces de oglindire. Efectul de oglindă a creat materia, spaţiul (întinderea obţinută prin replicaţie), timpul (succesiunea oglindirii), el este sursa, modul şi direcţia (scopul) mişcării materiei, factorul ce asigură unitatea, diversitatea şi infinitatea lumii materiale.

Dar cum stau lucrurile în Universul ideal (spiritual)? Omul însuşi care e creatorul acestui univers secund, este, precum am văzut, rodul oglindirii materiei biologice în cadrul genetic al speciei. Însă ceea ce ne interesează mai mult acum este doar acea parte din făptura umană care este purtătorul material al Universului ideal, deci creierul. Mult timp s-a crezut că el a evoluat şi s-a perfecţionat în timp. Datele recente ale antropologiei însă, reflectate şi în cadrul a două ediţii speciale ale emisiunii „Evident, neverosimil", prezentată la TV Rusia de acad. Serghei Kapiţa [10, p.10-12] (vezi, de asemenea, şi interviul acordat de domnia sa revistei „Magazin bibliologic"), dezmint acest curent de opinie, demonstrând că starea creierului, complexitatea lui i-a fost dată omului dintr-o dată ca un dar divin. Asta ar însemna, pe de o parte, că codul genetic al omului a fost pus în aplicare mai târziu decât codurile celorlalte vertebrate, provenienţa noastră de la o altă specie devenind astfel improbabilă. Pe de altă parte, în materia neuropsihică replicaţia prin oglindire este mai limitată (celulele ner-

voase, precum știm, nu se restabilesc). În sfârșit, dacă în materia biologică domină dialectica (lupta) pentru resurse și pentru spațiu, apoi în cea neuropsihică cei doi termeni dialectici se află, așa cum a arătat Șt.Lupașcu [11, p.84-94], în stare de echilibru, în starea T, care a și făcut posibilă apariția conștiinței, autoconștiinței, imaginației, adică nașterea omului ca ființă deosebită de celelalte animale. Pentru universul psihic, oglindirea e caracteristică într-o măsură și mai mare [11, p.98]. Conștiința însăși e o oglindă polivalentă și cu multe niveluri, ori, mai bine zis, o rețea, un sistem de oglinzi și de oglindiri. Toate formele de conștiință (filosofia, științele, artele etc.) sunt, la rândul lor, sisteme particulare de oglinzi și oglindiri în cadrul sistemului mare al conștiinței. Efectul de oglindă se manifestă, apoi, ca subsistem și ca proces în cadrul fiecărei forme de conștiință, inclusiv în domeniul scrierii, comunicării, lecturii, informației. Astfel, comunicarea e, în esență, o oglindire spirituală a unui locutor în interlocutorul său, același efect persistă în limbă și în limbaj (semnificatul și semnificantul). Efectul de oglindă e prezent și în subconștient, de vreme ce visele, de exemplu, trebuie interpretate, de regulă, negativ, adică în sens invers. Lectura/citirea, care e prezentă și în Universul material, precum am văzut (citirea codurilor de către celule/molecule și de către agregările lor), e străbătută, ca și bibliologia în general, de diferite forme de manifestare ale efectului de oglindă. Raportul dintre om și Ființă (Archeu) este ca între oglindă și oglindit, or, când gândim Archeul nostru, adică ceea ce vrem să fim, noi ne creăm o imagine în oglindă, ideală, spre care tindem să ne orientăm împlinirea. Însuși Dumnezeu este pentru noi, într-un sens, o oglindă, în care ne uităm periodic pentru a vedea dacă suntem buni sau răi.

Mircea Vulcănescu intenționa să scrie un tratat de metafizică a oglinzii [12, p.105-108]. A schițat un prodrom pentru acea lucrare, care, din motive necunoscute, nu a fost realizată. Însă chiar planul schițat de el ne sugerează un șir de idei esențiale. Filosoful distinge, la om, două moduri ale efectului de oglindă: oglindirea și uitatul în oglindă. Primul se referă la reflectarea în conștiința noastră a Universului. Al doilea este născătorul și întreținătorul conștiinței de sine a ființei umane. Sunt revelatoare condiționările spațiale ale oglinditului sugerate de Vulcănescu: într-un fel sunt viziunile noastre în fața unei oglinzi plane și de alt fel în fața oglinzilor concave și convexe, între două oglinzi, între mai multe oglinzi, într-o oglindă sferică etc. Vom vedea, într-un window următor, că în funcție de cum ne exteriorizăm conștiința prin semne și imagini, cum plasăm aceste semne și imagini pe un suport material, se poate deduce ce fel de oglinzi au avut impact asupra conștiinței noastre, iar în cele din urmă – ce formă are Universul pe care îl reflectă conștiința.

Acum însă, pentru a avea o temelie pe care să așezăm viziunile bibliologice și bibliosofice ce vor urma, este momentul și locul potrivit în care să încercăm, după ce am relevat principiul ontologic al oglinzii, o reconstituire a facerii Lumii, a Genezei.

Eu cred că la început era Dumnezeu. Spun acest lucru nu doar dintr-un imbold onomastic (precum se știe, numele Alexei, în traducere din greacă, înseamnă „omul lui Dumnezeu"). Chiar datele biologiei și ale fizicii moleculare, ale antropologiei mai ales ne arată că Universul nu s-a născut din haos, din jocul întâmplării. Codul acela digital, multele coduri digitale, este imposibil să fi fost un rod al hazardului. Căci dacă ar fi fost astfel, atunci genele nu ar avea statornicia de neclintit ce le caracterizează. Așadar, la început a fost Creatorul Suprem. El putea fi ca un punct, cum a presupus Eminescu. Sau poate ca sfera aceea cu diametrul de un centimetru, pe care Borges a văzut-o în dreptul treptei a nouăsprezecea a scării ce dădea în subsolul casei lui Argentiniano din Buenos Aires, sferă pe care scriitorul a numit-o Aleph și în care i s-a arătat întregul Univers, în mărime naturală, sau avea o altă formă.

La început Dumnezeu a conceput Universul în conștiința sa, sub formă de cod digital. Pentru a-l crea însă, avea nevoie de resurse materiale și de spațiu. Și atunci El a ales autosacrificiul. Printr-o concentrare, inimaginabilă pentru oameni, a energiei spirituale și fizice, el a rupt din sine o jumătate, trecându-și în ea energia fizică, iar în jumătatea rămasă, și-a concentrat energia spirituală și codurile creației. A implantat în jumătatea fizică, prin impulsionare, programul replicației prin oglindire și astfel lanțul creării materiei s-a declanșat cu o viteză uriașă, până când s-a împlinit spațiul și apoi s-a produs marea explozie a bombei replicației, din care s-a născut Universul material. Acestea au fost primele minute ale Universului. După care Dumnezeu, rămas în entitate spirituală, a început a pune în aplicare, modulându-le prin impulsuri, codurile creațiilor sale, cu toate posibilitățile combinatorii, de care am vorbit, pentru că și Creația divină conține elementul ludic. Cum are loc acest proces, am văzut în rândurile de mai sus. Creația are doar început, deci este un proces infinit [13, p.41]. Dumnezeu este prezent în fiecare formă de existență atât prin materie (care s-a născut din trupul sacrificat al Creatorului Suprem), cât și, mai ales, prin codurile și prin impulsurile spirituale. Puterea Lui rezidă în faptul deținerii Codului și a codurilor. Prin ele El s-ar putea întrupa în orice formă materială, atunci

când crede că este momentul să se ivească sau când este invocat de oamenii cu spirit deosebit de puternic. Creația privilegiată a Lui este omul, pentru care a elaborat un cod deosebit, pe care l-a aplicat, precum am văzut, un pic mai târziu, ca şi cum ar fi exersat mai întâi la crearea celorlalte lucruri, pregătindu-se pentru opera sa principală. Acest cod prevede conştiința umană, un dar divin deosebit, un fel de oglindă cu coduri, pentru ca omul să poată deveni, la rându-i, un creator. Creația umană presupune o concentrare deosebită a spiritului. A fi dăruit cu har înseamnă a atinge o astfel de concentrație, încât materia spiritului tău să se apropie, dacă se poate spune aşa, de lungimea de undă a impulsurilor ce vin de la Spiritul Divin. Oamenii cei mai deosebiți se pot apropia, printr-o concentrație enormă, atât de tare de acea lungime de undă, încât pot impulsiona, la rându-le, spiritul sacru întru a-l face să intervină în codurile lucrurilor, declanşând o replicație (ca în cazul celor trei pâini cu care Hristos a săturat un popor), ori schimbând morfologia şi mişcarea materiei (ca în cazul cu apele mării ce s-au dat în lături, ca prin coridorul astfel croit să treacă Moise cu poporul său) ş.a.m.d. Concentrările de mai multe spirite înalte creează anumite Locuri spirituale în care divinitatea e mai simțită.

Acum putem înțelege mai bine semnificația sacrei trinități: Duhul Sfânt este entitatea de energie spirituală (de coduri impulsionate) rămasă după ce Dumnezeu şi-a sacrificat trupul. Tatăl semnifică materia creată prin replicația trupului divin, materia prin care să se realizeze codurile spirituale, iar Fiul înseamnă procesul Creației divine.

Este clar că pentru a te autodepăşi, pentru a atinge performanțe, pentru a crea, se cere un fel de sacrificiu, o precumpănire a spiritului asupra materiei. În subconştientul colectiv sunt înregistrate ecourile marii explozii generată de sacrificiul fizic al divinității (aşa-numitul zgomot de fond al Universului). Dar a mai reținut inconştientul şi sacrificiul adus în numele creației de Meşterul Manole (soția, „o jumătate a sa", sacrificată pentru a dura întruparea în materie a unui concept spiritual), ca un ecou al sacrificiului divin. Există chiar o luptă între materie, care e dominată de proliferare şi de tipare, şi spirit, acesta tinzând spre libertatea de expresie şi spre autenticitate.

Dar nu cred că ar avea vreo justificare separarea materialului de spiritual. Universul este integru. Materialul şi spiritualul se condiționează reciproc şi nu pot exista autonom. Fără codurile spirituale, universul material ar fi o lume moartă, precum fără materie, codurile şi impulsurile spirituale nu s-ar putea transpune în creații. Căderea în materialism ne-ar include total în programul replicației, al luptei sălbatice pentru perpetuarea speciilor, luptă care nu ia în seamă durerea, nu ştie de milă, compasiune, caritate şi alte calități care ne țin oameni. Căderea în spiritualismul pur ne-ar face incapabili de creație, în sensul că nu am avea resurse pentru Facere. Or, nevăzutul nostru univers ideal, spiritual poate fi făcut vizibil, perceptibil doar cu ajutorul materiei ce acționează asupra simțurilor noastre. Prin urmare, nu este bine să fim nici materialişti puri, nici idealişti. Esența Universului în care trăim ne obligă să fim înțelepți şi să căutăm mereu echilibrul. Iar echilibrul se obține numai pe cale dialectică, prin luptă.

Vocația scrierii, cărții, lecturii, a formelor de conştiință în general este de a contribui la atingerea acestui echilibru, prin „unitățile de măsură" ce le adaugă pe talgerul spiritului, întru a menține cumpăna dreaptă [14]. Pentru că rolul principal în evoluția Universului, cum am văzut, şi a comunității umane, aşa cum a demonstrat-o, în alt fel ce-i drept, Francis Fukuyama, îi revine spiritualității, codurilor spirituale.

Primii oameni şi-au primit codul direct de la divinitate. Generațiile următoare şi l-au primit şi îl primesc indirect, îl preiau una de la alta, prin oglindire. Întrebarea ce se iscă în acest context este dacă transmiterea indirectă a codului spiritual conduce la crearea unor diferențe între generații, dacă există o îndepărtare de statutul spiritual primordial al omului. Or, dacă primii oameni aveau contact direct cu impulsurile ce veneau de la spiritul sacru, generațiile următoare, pentru a ajunge la o astfel de comunicare cu divinitatea, trebuie să depună eforturi de o aşa manieră, încât să atingă o astfel de concentrare a spiritului lor, care să le permită să ajungă la „lungimea de undă" a impulsurilor ce vin de la Spiritul Sacru. Ca bibliologi, nu putem să nu ne întrebăm, de asemenea, când, cum şi de ce au apărut, în această succesiune a generațiilor, scrierea, vorbirea şi limbajul. Şi care dintre ele a apărut mai întâi?

În toate secolele, exista la marii gânditori convingerea că în preajma divinității omul devine orb şi mut. Apropierea de marile taine ca şi cum îți ia graiul şi vederea, ba chiar îți aduce întunecarea, adică te scoate în afara intelectului, a inteligenței a rațiunii Holderlin [15, p.192-201] ar fi în acest sens un exemplu primordial. Oamenii care au fost predestinați să aibă acces la marile taine ancestrale, au început a vorbi foarte târziu, ca în cazul lui Lucian Blaga [16, p.7], sau pătrundeau cu mare greutate în câmpul cunoaşterii conceptualizate, intelectuale, aşa ca Einstein. Iar cunoaştere înseamnă conştiință. În afara ei nu se poate vorbi de scriere sau

de vorbire, nici de gândire. Kant scrie că gândirea înseamnă întotdeauna limitare, ea presupune un orizont [17, p.169-171]. În afara conceptelor nu există cunoştinţe. Dumnezeu însă nu are orizont. Nu are limite. El vede totul direct, iar ceea ce vede, creează. Omul însă, pentru a vedea, trebuie mai întâi să măsoare. Inteligența, gândirea înseamnă măsurare. Suntem nevoiţi să gândim pentru că suntem inferiori divinităţii. Tot Kant a stabilit cum apare conştiinţa. Una din cele trei condiţii transcendentale ale cunoaşterii este unitatea sintetică a apercepţiei, adică crearea în interiorul nostru a unei reprezentări a reprezentării obiectului, una care rămâne în mintea noastră chiar şi atunci când obiectul şi reprezentarea lui dispar". Pentru a cunoaşte însă ceva în spaţiu, de exemplu o linie, scrie filosoful, eu trebuie să o trag mai întâi în minte şi să înfăptuiesc astfel o legătură determinată în mod sintetic, aşa că unitatea acestei acţiuni este totodată unitatea conştiinţei" (cf. "Critica raţiunii pure" [3]. Această unitate a conştiinţei, această apercepţie este conştiinţa de sine, apariţia căreia nu e posibilă fără acţiunea de a trage imaginar acea linie, adică de a o desena în minte. Conştiinţa de sine e legată de această „desenare"/oglindire, iar scrierea este şi ea rezultatul unei astfel de acţiuni. Prin urmare, apariţia scrierii e legată de apariţia conştiinţei, fiind şi ea un fel de desenare, în exterior, ea apare în legătură cu desenarea în interior. Dar poate invers? Cel puţin aşa ar reieşi din cercetările lui Bergson, care era un antikantian. Vom încerca să clarificăm, ceva mai încolo, acest lucru, recurgând la metoda lui Kant de căutare a adevărului în jocul antinomiilor.

Ar urma, aşadar, din cunoştinţele, cercetările şi speculaţiile acumulate până acum de omenire, că prima generaţie de oameni era ca şi cum scufundată în sacralitate. Ea era inclusă în viziunea divină, în cea nelimitată, şi deci nu avea nevoie de „măsurări". Odată cu succesiunea generaţiilor însă, se produce o îndepărtare, o derivare, care îl scoate pe om din sacralitatea nemijlocită, sau invers, sacralitatea se retrage (căci receptarea umană a resimţit mai mult o retragere decât o îndepărtare), iar omul, pentru a continua să vadă, dar cu viziunea proprie, e nevoit să se înveţe a măsura, căci, vorba aceluiaşi Kant, mâna este aceea care învaţă ochiul uman cum să vadă. Iar mâna, cum vom vedea în continuare, înseamnă, cel puţin cu referire la omul primordial, inteligenţă, gândire. Totuşi, ar fi vorba, în acest proces de îndepărtare, nu atât de apariţia conştiinţei (căci ea este un dat), cât de trezirea treptată a ei. O îndepărtare care este, într-un sens, este un fel de evoluţie. În celebrul său jurnal de lectură, intitulat „Zbor în bătaia săgeţii", H.-R.Patapievici [18, p.278] face o expunere a tot ce a citit despre aceasta (şi trebuie să remarcăm că a lecturat aproape totul). Iată care au fost, în prezentarea lui, etapele acestei îndepărtări/retrageri.

La primele generaţii ce i-au urmat generaţiei originare, sacrul se retrage în anumite receptacole. Zeul celest a fost primul receptacol al sacralităţii în momentul în care şi-a pierdut actualitatea religioasă. Pe măsură ce sacralitatea primordială a lumii se subţia, s-a accentuat necesitatea de a da nume lucrurilor care îşi declină prezenţa. Aceasta s-a întâmplat în perioada culturii agrar-neolitice, şi anume acum apar primele nume de zei. Numirea însă porneşte dintr-un sentiment subiacent şi iminent al pierderii: numim pentru a reţine, iar odată numit, lucrul este pentru totdeauna îndepărtat din câmpul cunoaşterii, el este substituit, în mintea noastră, de către concept. Conştiinţa îşi începe exerciţiul odată cu apariţia zeilor cereşti, odată cu numirea lor. Altfel spus, prin trecerea sacralităţii din receptacole în transcendental, iar transendenţa divinităţii absolute este echivalentă cu retragerea ei în om, sub forma unui „spaţiu" de iluminare care este conştiinţa. "Iluminare" înseamnă trezire. Transcendenţa este conştiinţa, iar conştiinţa este îndepărtarea. Totuşi, retragerea din lume a zeilor, după retragerea divinităţii absolute, a creat prestigiul unei obişnuinţe: înaltul, verticalul, elevatul continuă să exprime modalitatea prin excelenţă a sacrului. Abia când se eliberează raportul de transcendenţă, conştiinţa poate începe să funcţioneze. Începând cu acest moment abia, oamenii devin capabili să gândească, nu doar să resimtă, transcendenţa. Rolul conştiinţei, în interioritate, este analog rolului zeului suprem, în lume. Dacă zeul creează lumea, conştiinţa, naşte obiectul. Întrucât a fi conştient înseamnă a-ţi putea povesti experienţa, conştiinţa se rafinează prin limbaj, „a cărui expresie este" (Janet) [19, p.67]. Totodată, civilizaţiile conştiinţei sunt „scrise", pentru că limbile care nu sunt scrise nu sunt limbaje adevărate, ci mai degrabă sisteme de semnalizare. Această retragere treptată a sacralităţii din lume în conştiinţă e numită de Patapievici „prima cădere a omului". A doua s-a produs atunci când sacrul a trecut din conştient în subconştient.

Însă Patapievici pare a fi un cititor şi un prezentator într-o anumită măsură interesat. El este preocupat de evoluţia spiritului, trecând oarecum cu vederea interacţiunea acestuia cu materia. El este kantian. Deşi, chiar numai cercetarea acestei laturi a problemei ne permite să elucidăm unele lucruri esenţiale. De exemplu, de pe acest palier am putea descifra cunoscutul dicton biblic „La început a fost cuvântul". Se conturează aici un fel de paradigmă. Cuvântul scris conduce la trezirea conştiinţei succesiunii generaţiilor, adică a conştiinţei istorice

(şi nu pur şi simplu a conştiinţei de sine, cum crede Patapievici, căci aceasta e o etapă anterioară), conştiinţa conduce la apariţia credinţei (credinţa este conştiinţa faptului că actul de a fi conştient implică prezenţa zeului), iar credinţa, la rândul ei, a generat apariţia culturii şi civilizaţiei. Iată ce avea în vedere evanghelistul Ioan când scria că la început a fost cuvântul. Or, Cuvântul de început era numele (receptacolul) în care s-a retras divinitatea (din care cauză era de la Dumnezeu şi era însuşi Dumnezeu). Iar acest început l-a pus, în Biblie, tabla în care era săpată cu litere Legea, tablă pe care Avram o primeşte, pe munte, de la Dumnezeu. Se pare că Eminescu, atunci când scria versul „Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici", gândea în această paradigmă (zugrăvirea ca act al conştiinţei, ca la Kant, credinţa ca o conştiinţă superioară, creaţiile culturii generate de credinţă).

Celălalt aspect al problemei este abordat de antikantianul Bergson, cât şi de colegii şi succesorii săi. Acest filosof a venit în metafizică din psihologia experimentală, era un cunoscător pe dinafară al vitalului, iar în domeniul existenţei, cum a demonstrat-o chiar Kant, totul este dictat de necesitate. Ce au demonstrat cercetarea „urmelor" lăsate de omul preistoric şi experienţele psihologice efectuate de echipa condusă de Bergson? Că inteligenţa, gândirea, care îşi începe exerciţiul în faza trezirii conştiinţei, însemna, la omul primordial, şi înseamnă şi astăzi, facultatea de a mânui materia. Ea ne-a fost dată pentru a ne dirija conduita, la fel cum albinelor le-a fost dat instinctul. Şi dacă insectele, de exemplu, sunt date cu instrumentele lor de-a gata, omul era nevoit să-şi fabrice instrumentele. „Trebuie să trăieşti, scrie Bergson, ca să poţi să faci mai apoi speculaţii, iar viaţa ne cere să ne alăturăm materiei, fie prin organele noastre, care sunt un fel de unelte naturale, fie cu uneltele propriu-zise, care sunt organe artificiale" (cf. "Introducere în metafizică", partea a II-a) [20, p.40]. Cu mult înainte de a exista o filosofie şi o ştiinţă, rolul inteligenţei era de a fabrica instrumente şi de a dirija acţiunea corpului nostru asupra corpurilor înconjurătoare. Inteligenţa este o prelungire a simţurilor. Dar ce însemna, în faza ei incipientă, inteligenţa? În faza începutului trezirii omului, când el începe să ia primul contact conştient cu realitatea, inteligenţa însemna pipăire. Mâna, pipăitul îi dădea omului simţul măsurii. Abia într-o fază imediat următoare inteligenţa se va urca de la mână la cap. Abia atunci conştiinţa trezită îi va deschide omului ochii şi auzul, care, în esenţa lor intimă, tot pipăire înseamnă. Şi abia după ce va deschide ochii şi auzul, omul va trece la comunicare, la vorbire şi la limbaj. Întrucât însă, în acel segment al începutului de trezire, complexitatea creierului exista, căci ea este un dat, aşa cum a afirmat şi S.P.Kapiţa (vezi interviul acordat de el pentru revista „Magazin bibliologic"), primele urme culturale lăsate de om sunt cele ale mâinii, iar scrierea ţine de acest organ. Aceasta ar fi, zicem noi, dovada metafizică a primatului scrierii.

Aşadar, cu ce concluzie ne alegem din jocul acestei antinomii? Condiţia trezirii conştiinţei este într-adevăr transcendenţa, mai exact, retragerea sacrului în transcendental. Numai că în segmentul cât a durat această retragere, transendenţa, gândirea au trebuit să intre în exerciţiu treptat, iar aici a fost decisiv rolul mâinii. Scrierea, „desenatul" au stat la baza acestei treziri, au determinat-o. Kant şi Bergson sunt (în problema abordată de noi, desigur) două părţi din întregul care comportă adevărul. Căci adevărul se constituie, de regulă, din mai multe „dreptăţi". Şi asta tocmai din cauza că omul, spre deosebire de Dumnezeu, nu vede totul direct, într-o viziune integrală, absolută, că el este o fiinţă derivată şi, deci, limitată.

De asemenea, n-ar trebui să excludem din câmpul nostru de vedere şi rolul pe care l-o fi avut la apariţia scrierii, în perioada sa incipientă, jocul, care a fost creatorul culturii. Johan Huizinga [21] a făcut, în tratatul său „Homo ludens", o deschidere revelatoare pentru o astfel de abordare.

Totuşi, vom vedea că aici primatul a fost al necesităţii. Vom încerca, în window-ul următor, să ilustrăm aceste teze cu artefacte, cu mostre de scriere din diferite perioade ale istoriei comunităţii umane, care ne vor releva şi efectele de oglindire prezente în acest domeniu. În pauza dintre „ferestre" însă să nu uităm să aducem un elogiu mâinii.

Referinţe:

1. Aristotel. Metafizica. - Bucureşti, 1965. - 502 p. (segmentul 982d9).
2. Capcelea V. Filozofie. - Chişinău: Arc, 2001. - 443 p.
3. Kant Immanuel. Critica raţiunii pure. - Bucureşti, 1987. - 672 p.
4. Hegel G.F.Spritul absolut. - Bucureşti: Humanitas, 2006. - 652 p.
5. Shopenhauer Artur. Le monde comme volonté et comme représentation. - Paris: PUF, 1989.
6. Bergson Henry. L'évolution creatrise . - Paris: PUF, 1989.
7. Heidegger Martin. Fiinţă şi timp. - Bucureşti: Humanitas, 2003.

8. Dawkins Richard. River out of Eden. - Oxford, 2002.
9. Ibidem.
10. Capitza S.P. Adevărata mare schimbare a societăţii abia urmează să se producă // Magazin bibliologic. - 2003. - Nr.4. - P.10-12.
11. Lupaşcu Ştefan. Universul psihic: sfârşitul psihanalizei. - Iaşi: Institutul European, 2000. - 354 p.
12. Vulcănescu Mircea. Prodrom pentru o metafizică a oglinzii // Mircea Vulcănescu. Pentru o nouă spiritualitate filosofică. - Bucureşti, 1966. - 425 p.
13. Anania Valeriu. Cartea deschisă a împărăţiei. - Bucureşti, 2005. - 268 p.
14. Vornicescu Nestor. Cosmografia şi alfabetul lui Aethicus Histricus. - Craiova, 1996.
15. Heidegger Martin. Holderlin şi esenţa poeziei // Martin Heidegger. Originea operei de artă. - Bucureşti: Univers, 1982. - 415 p.
16. Bălu Ion. Viaţa lui Lucin Blaga. - Bucureşti: Libra, 1995. - 178 p.
17. Vezi eseul: Revoluţia lui Kant // Rău Alexe. Magister dixit. - Chişinău: Museum, 2004, p.169-168.
18. Patapievici Horia-Roman. Zbor în bătaia săgeţii. - Bucureşti: Humanitas, 1995. - 328 p.
19. Janet Pierre. De la angoasă la extaz. - Masson, 1988. - 366 p.
20. Bergson Henry. Introducere în metafizică. - Iaşi: Institutul european, 1998. - 248 p.
21. Huizinga Johan. Homo ludens. - Bucureşti: Humanitas, 2002.

Prezentat la 15.03.2007

ALEXANDRU STURZA – ÎN CONSONANȚĂ CU DIALOGUL EUROPEAN DE AZI

Octavian MOŞIN

Catedra Filosofie şi Antropologie

The article represents a study on the activity of Alexandru Sturza, which was in concordance with the European dialogue. Alexandru Sturza was writing in the 19th century something that stay valid even for nowadays. He lives again all the ethical fallings and understands the origin of the problems that are in the absence of the true faith.

Epoca în care a trăit Al.Sturza se deosebeşte, bineînțeles, cu mult de timpurile noastre, deşi există şi o mulțime de similitudini. Aşa se face că, începând cu anii 70 ai secolului trecut, o mare parte a populației a început să acumuleze bogății materiale. Averea nu este un lucru rău, dacă e agonisită pe căi cinstite. Din păcate, însă, viața ne oferă tot mai puține exemple de acest fel. Nu în zadar creşte numărul furturilor, escrocheriilor, cazurilor de mituire şi al altor fapte rele. Astăzi multe fraude sunt legiferate, cum ar fi specula, de exemplu, exploatarea nemiloasă a salariaților, care muncesc pentru o remunerare mizeră. În zilele noastre, educarea unui mod modest de trai e o raritate. Cam aceleaşi tendințe se observau şi la începutul sec. XIX.

Pe atunci se prăbuşea morala, astăzi această cădere e şi mai mare: bodegi la fiecare zece metri, pornografie, sex – ziua în amiaza mare. Unii copii de la grădinițe ştiu mai multe în ale dragostei decât cei vârstnici. Îndrăgostiri şi relații prin intermediul Internetului. Droguri, SIDA, jocuri de hazard. Crime, ură, invidie. Filme de o cruzime nemaipomenită. Şomaj, sărăcie. Târg de ființe umane. Pentru unele femei prostituția a devenit chiar o mândrie. Slavă Domnului, de aceste rele e molipsită o parte nu prea mare a societății. Dar nu trebuie să uităm că aceste vicii sunt deosebit de contagioase.

Pe atunci se purtau războaie de cucerire a pământurilor străine, astăzi acestea se numesc confruntări pentru obținerea zonei de influență, pentru apărarea intereselor geopolitice. Deşi conflictele armate sunt de proporții mai mici, ele sunt totuşi mai distrugătoare.

Au fost numite doar o parte din imoralități. Şi nu poți să nu te întrebi: cum să opreşti aceste lucruri groaznice? Unul din mijloacele principale sau poate cel mai principal mijloc este credința, formarea convingerilor despre existența lui Dumnezeu, respectarea legilor Lui, teama de Atotputernicul, chemarea la pocăință, la salvare. La aceste fapte bune ne îndemna filosoful Al.Sturza, dar glasul lui, alături de ale sutelor de apologeți ai creştinismului, nu este dat ascultării. Mai degrabă sunt auzite chemările partidelor politice răufăcătoare, ale filosofilor „preaînțelepți", noțiune preluată de gânditorul nostru de la Sf.Apostol Pavel. Astăzi la mijloacele de combatere a tendințelor negative pe Terra noastră e necesar de adăugat şi concilierea nu numai dintre creştini, ci şi dintre diferite religii, căci Dumnezeu este Unul.

Al.Sturza astăzi ne poate ajuta, ne poate încuraja la combaterea celor rele, la răspândirea credinței, la unirea credincioşilor, la desfăşurarea chibzuită a dialogului european contemporan şi atingerea unui scop comun. Drept exemplu vom aduce doar câteva pasaje, câteva chemări din scrierile lui:

„Trebuințele (necesitățile – *n.n.*) unei națiuni sunt de diferite feluri. Ele sunt reale şi artificiale, parțiale şi generale. Datoriile ei sunt de o îndoită natură. Ca un tot izolat şi distinct, cea dintâi datorie a unei națiuni este de a nu se denatura şi de a rămâne ea însăşi. Ca parte dintr-un tot datoria ei e să se supună impulsiunii universale şi de a merge în rând cu neamul omenesc" [1].

„Ştiința cârmuirii este strâns legată cu cea a educației şi numai printr-o educație într-adevăr națională şi esențial religioasă se poate câştiga unanimitatea conştiințelor" [2].

„Această învățătură mare (filosofia creştină – *n.n.*) serveşte pentru a materializa un adevăr sublim şi anume: că cel dintâi simptom, ca şi cel dintâi rod al inițierii noastre în adevăr trebuie să fie virtutea toleranței. Căci adevărul naşte dreptate, dreptatea conduce la iubire, dar şi iubirea este ea oare compatibilă cu intoleranța?" [3].

„Sufletul nemuritor trebuie de asemenea să aibă o hrană specifică lui din izvorul existenței spirituale. Această necesitate determină prezența în sufletul nostru a ideilor înnăscute despre Dumnezeu, despre bine şi rău... Conştiința de sine, darul vorbirii, voința comună umană constituie chezăşia triplă a unicității nemuritoare a conştiinței sale" [4].

Despre identitatea noastră creştină Al.Sturza menţiona frumos în cartea sa *Grecia la 1821-1822*: „Secole urmează unul după altul, ele trec şi umbrele lor fugitive se proiectează pe plăcile vii ale legii eterne. Incinta adevăratului templu se ridică fără a ţine seama de delirul pasiunilor omului şi fiecare secol vede o nouă faţă a edificiului fără a-i putea tăgădui unitatea şi identitatea" [5].

Al.Sturza rămâne actual prin gândirea sa şi în domeniul spiritualităţii creştine, opera lui e în consonanţă cu dialogul european de azi. Mai ales publicistica lui s-a dovedit a fi în armonie cu problemele zilei: problema Orient–Occident, renaşterea Bisericii Creştine, revenirea la credinţă în ţările cu un fost regim totalitar, intensificarea activităţii diferitelor comunităţi religioase, care subminează autoritatea Bisericilor, problema educaţiei şi instruirii în şcoală şi altele.

Gânditorul nostru analizează problemele de pe vremea sa, tendinţele filosofice, mai cu seamă din Europa, pentru că aici dorea mai întâi să fie ordine, să fie rezolvate problemele stringente: sărăcia, războaiele, încălcarea libertăţii oamenilor, popoarelor. El a fost un mare apologet al ortodoxiei, adept al creştinismului, al revenirii la Biserica-mamă şi al filosofiei creştine. Numai ce definiţie face el acestei filosofii: „Ea ne învaţă, că orice cunoştinţă, chiar şi cea empirică, porneşte de la credinţă, adică de la izvorul său, de la acceptarea datelor de bază inaccesibile raţiunii. Din cele trei sisteme ale cosmogoniilor (descrise, explicate la pag. 43 şi 45 – *n.n.*), ea acceptă şi recunoaşte acea care, nefiind născocită de mintea omenească, legiferează o comportare dreaptă şi armonioasă a omului şi naturii cu Dumnezeu – sistem care nu e supus cercetării analitice, dar care lămureşte tot ce este derivat în fenomenele lumii materiale şi spirituale".

O definiţie şi o explicaţie mai rar întâlnită chiar şi în enciclopedii. Concis şi clar. Dar autorul mai precizează un cuvânt. Cuvântul „a lămuri", scrie el, noi îl concepem nu ca o dezvăluire a esenţelor, imposibile în lumea fenomenelor, ci ca o satisfacere a bunului simţ şi a conştiinţei de sine pure" [6].

La Al.Sturza găsim multe pagini, unde el meditează despre siguranţă, bunăstare, încredere şi stabilitate în societate şi spune că toate aceste tendinţe sau rezultate ale ordinii sociale sunt incompatibile cu intoleranţa, şi compatibile deci cu toleranţa, cu iubirea, cu virtuţile, plăcute lui Dumnezeu. Desigur, se cer anumite forţe, care ar consolida societatea. Conştiinţa religioasă ar trebui să fie una din principalele forţe şi să fie considerată tot atât de importantă ca şi factorii economici, politici etc., iar filosofia creştină, în viziunea gânditorului nostru, trebuie să joace un mare rol în consolidarea edificiului social. Ea, această filosofie, fiind „un centru viu al tuturor raţionamentelor abstracte, apropie şi împacă opiniile duşmănoase ale diferitor filosofii" [7].

Nu e vorba de o unică ideologie (noţiune care îi înspăimântă grozav pe unii „ideologi" de la noi), ci de un sistem de idei, de concepţii, care contribuie la dezvoltarea societăţii, alături de alte ţări civilizate. Spunând că „nu aprobă nicidecum eforturile guvernelor, care tind să încătuşeze activitatea spiritului uman" [8], Al.Sturza parcă comentează, susţine formula de azi „unitate prin diversitate".

Dar cum rămâne cu sutele de secte, desprinse din comunităţile religioase principale, cu atâtea culte? Şi-a pus această întrebare şi Al.Sturza şi ne dă un răspuns aproape complet în câteva scrieri ale sale. La două dintre ele ne vom opri mai jos.

Identitatea creştină, apărarea curăţeniei şi autenticităţii credinţei ortodoxe a fost tema centrală a mai multor lucrări ale lui Al.Sturza, începând chiar cu primul său studiu mai valoros, scris doar la vârsta de 25 de ani şi editat la 1816. El e intitulat *Considerente despre doctrina şi spiritul Bisericii ortodoxe* sau *Priviri istorice asupra învăţăturii şi duhului Bisericii ortodoxe*, după cum a fost tălmăcit din limba franceză şi cea germană de teologul Ilie Beleuţă în limba noastră la 1931.

Motivul apariţiei acestei scrieri a fost, după cum confirmă autorul, „încercările unor eterodocşi, domiciliaţi în Rusia, de a agita conştiinţele şi a aţâţa îndoielile în sânul credincioşilor asupra curăţeniei dogmelor, mărturisite de Biserica de Răsărit" (Constantinopol – *n.n.*). E o ripostă a lui Al.Sturza la unele idei, propovăduite de reprezentanţii societăţilor secrete ale teosofilor, masonilor, iansenīştilor, comunităţilor religioase, apărute la începutul secolului XIX în Rusia, precum şi întru combaterea unor convingeri, lansate în saloanele Sankt Petersburgului de filosoful francez Joseph de Maistre.

Al.Sturza revine la această temă şi în lucrarea *Dubla paralelă sau biserica în faţa papalităţii şi a reformei sec. al XVI-lea* (redăm aici forma corectă a denumirii cărţii, iar în referinţe – titlul publicat la 1851 – *n.n.*). Această compunere a fost scrisă în limba franceză şi publicată la Paris în *Opere postume...* şi tradusă în limba română de protosinghelul Neofit Scriban.

Lucrarea sus-menţionată e o reacţie la enciclica Scaunului de la Roma din noiembrie 1847, în care creştinii răsăriteni de pe teritoriul Imperiului Otoman sunt chemaţi să adere la credinţa catolică. Autorul polemizează cu oponenţii săi, explică adevărul şi cheamă la unire, şi nu la dezbinare.

Alexandru Sturza numeşte unsprezece deosebiri între Biserica Ortodoxă şi cea Catolică: dogma purcederii Sfântului Duh, existența purgatoriului, necesitatea şi folosul cuminecării, întreita cufundare la Botez, întrebuințarea pâinii dospite şi cea a azimelor pentru prosforare, definiția primatului scaunului de la Roma, nunta, iertarea mădularelor clirosului lumesc, Sfântul Mir, Sfânta Cuminecare învoite celei întâi pruncii şi indulgențele.

Ca temă a polemicii filosoful ia mai întâi problema definiției primatului scaunului de la Roma. După cum se ştie, primele Sinoade Ecumenice nu au recunoscut scaunului de la Roma nici o suveranitate peste celelalte Biserici, socotindu-l egal cu cele din Alexandria, Constantinopol, Antiohia şi Ierusalim. Apostolul Petru, primul episcop de la Roma (până în anul 67 d.Hr. – *n.n.*), nu-şi însuşi nici o suveranitate şi se mulțumi de a fi întâiul, primul între egali în adunarea Apostolilor. „Iară dacă titlul de Principe al Apostolilor, aplicat Sfântului Petru te încurcă, scrie Alexandru Sturza, învață-te (ia aminte – *n.n.*) că el nu se află nicăieri în Testamentul Nou" [9].

Aducând oponenților săi cuvintele din Biblie, unde Iisus Hristos spune „Tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea", Alexandru Sturza deduce că de aici nu rezultă că adevărata credință creştină este cea catolică. El explică că cuvântul „*piatră*" înseamnă Iisus Hristos, mărturisit înalt prin credință, iar cuvântul „*Biserică*" înseamnă Trupul Domnului şi ea nu poate fi întemeiată decât pe Iisus Hristos, mărturisit înalt prin credință.

Scriitorul-teolog menționează faptul că egalitatea între Biserica de la Roma şi cea de la Constantinopol a fost respectată timp de opt secole şi ceva după Hristos şi doar abia în secolul al nouălea Biserica de la Roma a întreprins prima încercare de a uzurpa puterea şi de a se separa de Biserica de la Constantinopol.

Vorbind despre purgatoriu, Alexandru Sturza spune, în această lucrare, că termenul acesta sau altfel zis „focul curățitor" era necunoscut vechimii creştine. Biserica Ortodoxă de Răsărit, spune el, a învățat totdeauna, după Sfântul Chiril al Alexandriei, nu o curățire oarecare pentru cei morți, care se realizează prin chinuri şi patimi în purgatoriu (doctrină care nu ni s-a descoperit nicicum, zice el), ci simplu, numai prin rugăciunile şi darurile celor vii pentru cei răposați.

Alexandru Sturza arată aceste şi alte divergențe importante şi mai puțin importante, demonstrând că Bisericile au o origine şi temelie comună. În dispută, spune el, sunt nepotriviri şi întrebări secundare între ambele Biserici, cum ar fi întreita cufundare la botez, folosirea pâinii dospite şi a azimelor la împărtăşanie, care n-ar trebui să trezească dezbateri aprinse. Căci dacă indulgențele, de exemplu, presupun penitența inimii şi mărturisirea gurii, sunt oare ele, se întreabă autorul, neapărate credincioşilor, nu fac ele oare un mare rău?

Filosoful încheie gândurile despre controversa dintre Bisericile de Apus şi de Răsărit (Constantinopol – *n.n.*) cu chemarea ca tot ce e lăsat de Dumnezeu să fie lăsat neatins şi cu o afirmare care te face să meditezi şi iarăşi să meditezi. După o experiență dureroasă de zece secole, poate oare mintea omenească să se mai contrazică fără a înnebuni sau blestema? Unde este ieşirea din labirintul cu luciri false?

Alexandru Sturza în mai multe pagini ale lucrării *Dubla paralelă...* apără Ortodoxia şi de protestantism. Se ştie că în secolul al XVI-lea protestanții s-au separat de catolici din cauza, după părerea autorului, „*abuzurilor autorității*", pe care le comitea puterea catolică, şi cruciadei a IV-a din anul 1204, când catolicii au cotropit Constantinopolul. Alexandru Sturza scrie că încă din secolul al XVI-lea printre protestanți erau oameni de bună credință, care simțeau necesitatea de a se alipi la „trunchiul primordial al creştinismului", dar tratativele din secolele al XV-lea şi al XVI-lea dintre aceste două părți nu s-au încununat cu succes.

Autorul numeşte şapte deosebiri principale dintre protestanți şi ortodocşi: învățătura despre credință şi fapte bune, apreciate drept condiții indispensabile ale mântuirii noastre veşnice; doctrina despre împărtăşanie (protestanții n-o recunosc); învățătura despre autoritatea Bisericii şi tradițiile sfinte; învățătura despre cultul Sfintei Cruci, a Preasfintei Fecioare Maria, a îngerilor şi a sfinților, precum şi chemarea lor în rugăciune (protestanții nu recunosc această doctrină); învățătura despre venerarea sfintelor icoane şi sfintelor moaşte (protestanții nu le recunosc); doctrina despre posturile şi ajunurile lor religioase, aşezate de Biserică (protestanții nu le țin) şi învățătura despre starea sufletelor după moarte şi despre rugăciunea pentru cei trecuți din această viață (protestanții nu împărtăşesc această învățătură).

În cadrul polemicii sale, Alexandru Sturza apără toate pozițiile Ortodoxiei, dar mai întâi se opreşte la capitolul despre credință şi fapte bune, subliniind gândul că omul e salvat numai confirmând credința sa prin fapte bune. Alexandru Sturza aminteşte că protestanții, începând cu Luther şi continuând cu cei care au apărut după el, considerau că omul este îndreptat şi salvat numai prin credință. Savantul polemizează şi îşi

expune punctul său de vedere, că anume credința „*făcută lucrătoare*”, prin dragoste şi caritate, poate fi adevărată credință.

O completare a acestei teme, care se înscrie în dialogul european contemporan, e prozelitismul religios. Subiectul a fost abordat nu o singură dată de filosoful nostru. El sublinia că mulțimea de comunități religioase sau secte subminează autoritatea Bisericii creştine, iar în capitolul „Instituții religioase ale Rusiei” din cartea sa *Mențiuni despre Rusia* analizează adevăratele cauze ale apariției lor. „Reforma introdusă în chip despotic de Petru cel Mare în guvernarea Bisericii, scrie el, a scăzut autoritatea ei legitimă asupra conştiințelor, a denigrat caracterul sacru al slujitorilor ei, i-a răpit preotului sentimentul demnității sale cu încrederea respectuoasă care până atunci el o inspirase credincioşilor, şi a introdus în ordinea socială dualismul poruncii şi al ascultării, lipsit de intervenția unei puteri moderatoare” [10]. Oare aceste rânduri nu sunt actuale în multe țări, dependente până odinioară de regimul antihrist?

Printre cauzele creşterii numărului de sectari, Alexandru Sturza enumeră şi instinctul natural de libertate al omului, dar şi „lâncezeala învățământului religios”, care nu e organizat aşa ca să cucerească copilăria şi să influențeze masele, şi ajunge la o concluzie profundă: „Atâta timp cât va dura această sterilitate a învățământului catehetic, spiritul de sectă își va urma ravagiile” [11].

Cuvinte profetice, căci şi astăzi problema rămâne a fi nerezolvată.

Referințe:

1. Sturza Al. Priviri istorice asupra învățăturii şi duhului bisericii ortodoxe / Traducere din l. franceză şi cea germană de I.I. Beleuță. - Făgăraş, 1931, p.11.
2. Ibidem, p.140.
3. Ibidem, p.130.
4. Стурдза А. Нечто о философии христианской // Москвитянин (Москва). - 1844. - № 1. - С.211.
5. De Stourdza A. La Grèce en 1821 et 1822. - Paris: Dentu, 1861, p.223.
6. Стурдза А. Нечто о философии христианской, с.200.
7. Ibidem, p.118.
8. De Stourdza A. Essai sur les lois fondamentales de la société et les institutions humaines // Oeuvres posthumes... Vol. IV. - Paris: Dentu. - 1861, p.66.
9. De Sturza Alexandru. Dublul paralel sau biserica în fața papalității şi a reformei veacului XVI. - Iaşi, 1851, p.38.
10. De Stourdza Al. Notions sur la Rusie. - Paris: Dentu, 1858, p.53.
11. Ibidem, p.53.

Prezentat la 15.05.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

ALEXANDRU STURZA – CONTINUATOR AL FILOSOFIEI CREŞTINE

Octavian MOŞIN

Catedra Filosofie şi Antropologie

The article represents an analysis of the work and activity of Alexandru Sturza – a successor of the Christian philosophy. The scholar Alexandru Sturza is a genuine Christian thinker of the 19th century, that presented diverse aspects of the inwardness. Although he follows the course of the previous philosophers, the Christianity remains the center of his thinking, life and aspirations.

Tot ce a scris şi a publicat Alexandru Sturza îl prezintă ca pe un savant care şi-a dedicat întreaga sa capacitate spirituală „nu ca să-şi facă un nume, care să rămână, ci ca să fie folositor", vorba lui Dentu, editorul lui de la Paris. Sturza e original în felul său. Ca şi alte personalități, el împrumută unele gânduri din clasicii antici şi ai epocii Renaşterii, de la Părinții Bisericeşti, dar le dezvoltă, vine cu idei noi, folosind datele ştiințifice de pe timpul său şi adaptându-le la epoca sa.

Opera lui Alexandru Sturza în întregime rămâne originală, contemporană. Pentru a vă convinge, vom analiza mai întâi lucrarea lui *Considerente despre filosofia creştină*.

Original şi destul de surprinzător este preambulul scrierii, unde autorul meditează: „Mintea prezicătoare a omului demult s-a personalizat pe sine însăşi şi şi-a descris soarta în chipul titanic al legendarului Prometeu. Miticul grai al vremurilor prezintă adesea o manifestare şi un ecou al înțelepciunii preistorice. Şi, într-adevăr, răpitorului focului ceresc, care năzuia să găsească izvorul tainic al cauzelor originare, din vremurile străvechi i-a fost sortit să se chinuie în sclavie, ca un rob al soartei vitrege, zădarnic încercând să se avânte în lumea sublimă şi veşnic să pătimească moral şi fizic din cauza setei de cunoştințe şi a mustrării de conştiință care s-au înfipt în el ca un uliu înaripat şi carnivor din mitul antic – simbol impresionant al predispoziției spre visare şi al senzualității în firea omenească" [1].

Dar această alegorie, care-i o frântură din mitul originar şi autentic despre păcatul primilor oameni, scrie Al.Sturza, nu i-a avertizat pe prometeii de mai târziu, pe cei care visează să fondeze ştiința ființelor pe o bază, proporționată cu mărginirea concepțiilor noastre. De aici au provenit toate cosmogoniile. Mai jos autorul explică sensul noțiunii „*cosmogonie*", nu doar cel pe care îl cunoaştem, ca domeniu al ştiinței ce se ocupă cu studiul universului, ci şi de problema: de unde a apărut mişcarea universală, cu alte cuvinte, de unde a apărut existența, care se manifestă în timp, în spațiu prin aceeaşi mişcare; de unde îşi trag rădăcinile legile încercate de mecanică. Să ocoleşti aceste întrebări, spune Alexandru Sturza, e cu neputință, pentru că ele sunt cheia tuturor cunoştințelor exacte şi armonioase ale intelectului uman. Anume de aceea filosofii antici şi moderni în mod inconştient încep a teoretiza de la cosmogonie, cum au făcut-o sincer Zoroastru, Confucius, Thales, Anoxagora, mai iscusit şi mai precaut – Aristotel, la fel stoicii, dar şi ipotezele ultimilor gânditori presupun o oarecare cosmogonie. Vorba latinilor: totul începe de la Jupiter.

În primul compartiment, intitulat „Critica", autorul menționează, că problema originii şi ordinii universului e una din principalele în filosofie. Deşi pe parcursul secolelor au fost înaintate mai multe puncte de vedere, Alexandru Sturza afirmă că există doar trei cosmogonii: cea bazată pe panteism sau materialism, alta – pe dualism şi cea de a treia – pe credință. Ele sunt inventate sau acceptate de mintea omenească.

Alexandru Sturza demonstrează în continuare că adevărata filosofie creaționistă, adică bazată doar pe credință, a accepta datele de neconceput, nu e singura din toate ştiințele. Acestei legi e supusă şi teoria numerelor şi începuturilor matematicii şi chimiei. În orice ştiință, face autorul o concluzie profundă, toate datele pot fi uşor însuşite anume de aceea că numai cu forțele mintale nu poți descoperi. În toate domeniile de cunoştințe rațiunea noastră e capabilă să-şi construiască o pârghie, iar punctul de sprijin se cuvine să fie de Sus.

Viziunea despre cosmogonie, spune Alexandru Sturza, serveşte drept criteriu şi piatră de încercare a oricărei filosofii. Pornind de la acest adevăr, filosoful nostru îl aplică la doctrinele lui Kant, Hegel, Lamennais. Meritul lui Kant, în opinia savantului, spre exemplu, constă în subminarea edificiului uriaş şi secular, dar imperfect al tuturor filosofiilor anterioare. Kant s-a dedat cercetării formelor de cugetare umană, ca în felul acesta să dezvăluie imperfecțiunea aparatului de gândire. Fiind înzestrat cu o minte profundă şi pătrunzătoare şi mer-

gând pe urmele marelui Leibniz, Kant, observă autorul, a ştiut să ferească filosofia sa de atracția distrugătoare față de materialism.

Lui Kant filosofia creştină îi datorează una din cele mai importante afirmații, la care a ajuns cugetarea sa îndelungată despre calitățile şi limitele rațiunii umane. Filosoful german declară, fără şovăială, că existența lui Dumnezeu, prin urmare şi începutul creării lumii, nu sunt accesibile formelor obişnuite ale înțelegerii şi, în al doilea rând, că în sufletul omului predomină o oarecare înclinație spre rău. Cu aceste două afirmații uluitoare, spune filosoful nostru, Kant în mod direct mărturiseşte inconştiența tuturor cosmogoniilor, care sunt create de un autodidact, şi identifică pe tărâmul filosofiei două date prețioase: caracterul de neconceput al creării universului şi caracterul de neînțeles al căderii omului în păcat.

În privința celor trei cosmogonii (în sensul apariției existenței, ce se manifestă în timp şi spațiu), Al.Sturza are perfectă dreptate. În afara celor enumerate de el, altele nu pot exista. E incontestabil şi faptul că cei care au însuşit, au urmat filosofia revelatoare, au simțit că merg pe calea dreaptă, cei care au fluturat drapelul panteismului şi materialismului presărat cu antiristism, au avut numai de suferit, iar dualitatea nu a dus niciodată la ceva bun.

Analizând în continuare lucrarea sus-menționată, se poate afirma că autorul a fost un continuator consecvent al filosofiei revelatoare, că el visa la o armonie în relațiile interumane, o profundă credință a omului în binele său. Iată doar câteva raționamente:

- problema originii universului şi ordinii universale e una din principalele probleme în filosofie. Al.Sturza afirmă că există doar trei cosmogonii: cea bazată pe panteism sau materialism, alta – pe dualism şi a treia – pe credință. Ultima, considerată de el cea adevărată, bazată pe faptul de a crede, a accepta datele de neconceput, pe tradițiile străvechi, a fost urmată de filosofii antici Pitagora, Thales, Platon, Aristotel şi alții. Apărând şi dezvoltând filosofia revelatoare, savantul nostru evidențiază un şir de gânduri profund umane: e nevoie de apologia Creatorului, ce duce omul numai la bine, de a susține ideea Teodiceei, e necesară o cunoaştere fundamentală a omului etc.;
- experiența celor 40 de secole trecute a demonstrat lipsa de siguranță a tuturor teoriilor, care nu sunt de acord cu mitul universal, că multe minți luminate s-au străduit să distrugă sistemele precedente şi când au ocolit mărturia speciei umane, atunci toate elanurile geniului şi ale voinței n-au produs şi nu produc nimic trainic. În acest context, este fructuoasă chemarea lui Al.Sturza „de a încadra fenomenele ambelor curente (*dualismul* şi *penteismul* = *n.n.*) sub legi comune, ca să ne ținem tari pe un fundament statornic şi ca să presurăm hrana noastră spirituală cu sarea veşnică a ideilor înnăscute şi revelate de Sus";
- Al.Sturza propune o nouă clasificare a filosofilor din antichitate: categoria înțelepților cu umilința, care au mers pe urmele lui Pitagora, şi cea a preaînțelepților (sau a înțelepților în sine, după expresia profundă a Sf. Apostol Pavel), care au mers pe urmele acelor filosofi, care s-au bazat pe principii născocite de ei în mod arbitrar;
- filosoful nostru dezvăluie esența filosofiei creştine şi susține că Dumnezeu, omul şi natura constituie obiectul triplu al activității acestei filosofii. La baza ei sunt puse totdeauna adevărurile de continuitate şi datinile omenirii, adică cele universale şi veşnice, care se deosebesc de datinile particulare şi locale, deformate de rătăcire. Numai primelor datini le sunt proprii universalitatea şi incontestabilitatea.

Al.Sturza a examinat profund problemele filosofiei creştine, situația ei în decursul aproximativ a patru milenii a subliniat nimicnicia confruntărilor pe viață şi pe moarte dintre diferite curente filosofice şi propune împăcarea lor sub auspiciul filosofiei revelatoare.

Pe parcursul analizei lucrării, au fost scoase în evidență un şir de raționamente prețioase ale filosofului nostru. Mai întâi, factorii multor rele ce pun stăpânire pe unii oameni. Al.Sturza spune că nu lupta aparentă a principiilor echivalente ale binelui şi răului, nu limitarea organică a făpturilor raționale a fost cauza abaterii lor de la legea rațiunii şi a iubirii, ci un singur lucru: abuzul de bunul plac, posibilitatea nefolosită de a te stăpâni pe sine. Aceşti factori au devenit rădăcina păcatului, i-a îndepărtat pe unii oameni de Dumnezeu. Ca rezultat, întunecarea în om a chipului şi asemănării Creatorului, adică slăbirea în el a puterii rațiunii şi a voinței, a devenit cauza maladiilor, mâhnirilor şi a morții duble – a spiritului şi a trupului.

În al doilea rând, a fost subliniată problema existenței perpetue a neamului omenesc, tendința omului spre desăvârşire. Descoperind vădit în spiritul omenesc unicitatea, conştiința de sine şi atracția spre infinit, Al.Sturza conchide din aceste atribute problema nemuririi ca scop al facultăților sus-numite, dăruite de Creator ființelor libere în mod rațional.

În al treilea rând, problema chezăşiei triple a unităţii nemuritoare a sufletului omenesc. Spiritul nemuritor al omului, spune savantul, e dator să aibă hrana sa potrivită din izvorul existenţei spirituale. Această necesitate logică determină prezenţa în sufletul nostru a ideilor înnăscute despre Dumnezeu, despre bine şi rău, despre calităţi, despre legile abstracte şi generale ale gândirii. Anume conştiinţa de sine, darul cuvântului, forţa reciprocă a voinţei omeneşti şi constituie chezăşia triplă a unităţii nemuritoare a sufletului lui.

De preţ în această lucrare a savantului e şi ideea înţeleaptă, actuală şi astăzi, de a uni eforturile tuturor creştinilor întru binele omenirii.

Titlul acestui articol suna la început altfel: „Continuator şi inovator al filosofiei creştine", apoi am scos cuvântul „inovator", ca cineva şă nu-şi pună întrebarea: şi ce a putut inova, mă rog, acest filosof necunoscut, de numele căruia lumea nici măcar nu a auzit, dar, mite, de noile lui idei.

Într-adevăr, să descoperi ceva absolut nou e un lucru cam dificil şi o astfel de posibilitate nu se oferă oricui. Al.Sturza ne-a descoperit mai multe lucruri noi. E suficient doar să-i citim lucrările. Modul lui de a interpreta principiile ortodoxiei, de a le explica prin prisma datelor ştiinţifice acumulate pe vremea sa, prin viziunea sa de cărturar al epocii – iată esenţialul. Mai multe argumente la această teză vom aduce în capitolul de recapitulare – „Valoarea şi actualitatea operei". Aici vom menţiona doar faptul că aproximativ în aceeaşi cheie îşi tratau lucrările şi alţi gânditori din prima jumătate a sec.XIX: mitropolitul Moscovei Filaret şi arhimandritul Harkovului Inokentii. „Ei ţineau în mâinile lor răbojul descrierilor de moravuri, răbojul legislaţiei, al preacuratelor cugetări despre Dumnezeu şi ale vieţii creştine", spune despre aceşti prelaţi Al.Sturza, citat de G.Domnikova în monografia sa *A.S. Sturza* (p.266), editată la Sankt-Petersburg.

Dar ce spun alţi adepţi ai filosofiei creştine din perioada respectivă şi cum tratează ei anumite probleme religioase şi sociale din acele vremuri? Să-l luăm, de exemplu, pe P.Ceaadaev (1794-1856) şi pe A.Homeakov (1804-1860), filosofi creştini, contemporani ai lui Al.Sturza. Biografiile şi concepţiile lor sunt incluse în cartea *100 de mari gânditori*, scoasă de sub tipar la Moscova în 2004 de editura „Vecea". Deşi autorul acestei cărţi I. A. Musski se opreşte în articolele sale mai mult asupra datelor biografice, coliziunilor vieţii şi activităţii filosofilor, putem desprinde totuşi esenţa teoriilor, concepţiilor savanţilor. Astfel, despre *Scrisorile filosofice* ale nefericitului P.Ceaadaev, autorul scrie: „În prima din scrierile sale filosofice P. Ceaadaev o sfătuie pe corespondenta sa (E.Panova) să respecte ritualurile bisericeşti, să fie smerită, căci aceasta, după părerea lui, „dezvoltă mintea". În opinia lui Ceaadaev, numai un mod ritmic de viaţă corespunde dezvoltării spirituale. În privinţa Rusiei, Ceaadaev se pronunţă destul de critic, considerând că „singurii în lume noi (ruşii – *n.n.*) n-am dat nimic lumii, nimic n-am învăţat-o, noi n-am adus nici o idee în mulţimea de idei ale omenirii. Noi am trăit şi continuăm să trăim numai pentru aceea, ca să fim un fel de mare exemplu pentru generaţiile foarte depărtate" [2].

În aceeaşi lucrare, P.Ceaadaev glorifică Europa Occidentală, unde, consideră el, ideile dreptăţii, echităţii, ordinii s-au născut din înseşi evenimentele care au format acolo societatea şi ele sunt elemente necesare în aportul social.

Mai jos întâlnim un nume cunoscut – F.Wieghel, vice-guvernator al Basarabiei în anii 20 ai sec. XIX, cel care l-a învinuit pe Al.Sturza de unionism, iar acum îl vedem în postul de şef de departament al treburilor ecleziastice. De data aceasta, el îi scrie mitropolitului o scrisoare plină de indignare despre lucrarea mai sus citată a lui Ceaadaev: „În articolul scârbos pentru Dumnezeu... nu găseşti rând, care n-ar fi o clevetire a Rusiei... nimeni nu şi-ar fi permis o astfel de obrăznicie". Ca urmare, Benkendorf îl denunţă ţarului Nicolai I, care îl diagnostichează pe Ceaadaev ca fiind alienat.

Prietenul decembriştilor e considerat de autorul cărţii *100 de mari gânditori* drept întemeietor al filosofiei religioase ruse, iar cu referire la concepţiile lui declară că acest filosof a dat o mare importanţă ortodoxiei, care „e capabilă să înviorează corpul bisericii catolice".

După cum vedem, şi în privinţa respectării tradiţiilor creştine, şi în privinţa asimilării a tot ce e de valoare în Europa P.Ceaadaev şi Al.Sturza au multe lucruri în comun.

Alexei Homeakov e o personalitate originală, plină de energie, enciclopedică, un întemeietor al slavofilismului în Rusia. E mai mult publicist, poet şi orator, decât filosof religios.

Profesorul I.Musski expune pe scurt lucrarea lui A.Homeakov *Semiramida* (în trei volume), scrisă în stilul slavofililor: din cele trei posibile divizări ale omenirii (după neam, stat şi credinţă) mai importantă, consideră A.Homeakov, e ultima, dar pentru a înţelege credinţa unui popor în toate aspectele ei, e necesar să studiezi etapa iniţială a existenţei lui – „tribul", care concentrează „fiziologiă" acestui neam. Urmărind mişcarea iniţială a triburilor, scrie autorul cărţii sus-menţionate, A.Homeakov ajunge la concluzia: „Fiecare popor a avut pa-

siunea sa deosebită...", adică a avut stihia, forţa sa exclusivă. Analizând „pasiunile deosebite" ale popoarelor antice, A.Homeakov evidenţiază două stihii antinomice, care determină caracterul existenţei iniţiale a oamenilor pe pământ: „popoare războinice" şi „popoare agricole". Această antiteză, acest conflict A.Homeakov îl aplică la celelalte epoci istorice, iar mai departe face mai multe invenţii inutile cu noţiunile de „iranism" şi „cuşitism", prima având ca simbol libertatea, cealaltă – necesitatea. „Iranismul" reprezintă la Homeakov religiile panteiste – budismul, şivaismul, iar „cuşitismul" – confesiunile popoarelor Europei de Nord (unde intrau şi slavii).

Pentru a ne convinge de inconsistenţa „teoriilor" slavofile, dar şi de ideile progresiste despre libertatea spirituală, vom reproduce un fragment din cartea prof. Musski: „Libertatea spirituală trebuie să fie absolută, iar orice cedare în faţa necesităţii duce la dispariţia libertăţii spirituale, afirmă filosoful sec.XIX. Acest proces Homeakov îl ilustrează, cercetând istoria Greciei şi Romei Antice, *istoria victoriei „cuşitismului" la popoarele Europei de Nord*, care la început erau „iraniste". Apariţia creştinismului a fost o încercare eroică de opunere „cuşitismului" mondial, care în ţările creştine s-a transformat în logica şcolilor filosofice". Şi concepţiile lui Hegel, care erau negate de Homeakov, au devenit un fel de triumf al „cuşitismului" în sec. XIX-lea" [3].

La Al.Sturza concepţiile religioase sunt mult mai clare: trebuie să urmăm studiul vieţii şi al operelor părinţilor Bisericii creştine şi cu ajutorul credinţei şi ştiinţei să pătrundem, să descoperim tainele cărţii naturii. Unii filosofi (de până şi după la Al.Sturza, la fel contemporanii lui) au preamărit omul şi vedeau în el unica forţă dominantă în viaţă, alţii au glorificat natura şi găseau în ea sursa principală de existenţă. Pe când Al.Sturza, dezvoltând ideile filosofiei creştine, e de părerea că cea mai bună soluţie e să ne orientăm la trei puteri, trei valori – Dumnezeu, omul şi natura, cel mai important izvor fiind totuşi Atotputernicul Dumnezeu. Aceasta e cea mai înţeleaptă concepţie, sistem de idei al gânditorului nostru, care presupune o armonie salvatoare între pietatea creştină, învăţământ, ştiinţă şi existenţa civilă.

Dar lucrarea filosofică principală a lui Al. Sturza *Considerente despre filosofia creştină* n-a avut rezonanţa cuvenită. Ea a fost publicată numai în ruseşte în revista nu prea citită *Moskviteanin*, în limba franceză n-a fost tradusă pentru a fi publicată în ţările apusene şi astfel studiul a fost curând dat uitării. Studiu cu o mulţime de idei folositoare, călăuzitoare şi pentru ziua de astăzi. Cât de povăţuitor (!) este citatul, adresat oamenilor de ştiinţă, extras din lucrarea sus-menţionată: „Cu cât mai profund vor pătrunde cercetătorii nepărtinitori ai ştiinţelor în esenţa ştiinţelor abstracte, pragmatice şi naturale, cu atât mai clar ei vor descoperi minunata şi perfecta armonie a cărţii naturii cu tainele şi poveţele creştinismului. Vor dispărea îndoielile, vor fi înţelese enigmele şi în vastul domeniu de pricepere va străluci pentru ochiul sănătos un unic şi spiritual soare. Zicem: *pentru ochiul sănătos*, deoarece în sfera inferioară a existenţei pământeşti contemplarea nu poate să aibă loc fără o îndrumare a credinţei; şi omul care-i o fiinţă căzută şi renăscută de Dumnezeu, are succese în cunoaşterea adevărului ştiinţific exact în măsura succeselor lui pe tărâmul adevărului religios [4].

Bineînţeles, se vor găsi unii, care ar putea pune la îndoială aceste afirmaţii, dar, mă întreb, pe cât de necesar este acest lucru? Cui ar putea folosi?

Referinţe:

1. Стурдза А. Нечто о философии христианской // Москвитянин (Москва). - 1844. - №1. - С.174.
2. Мусский И.А. Сто великих мыслителей. - Москва: Вече, 2004, с.423.
3. Ibidem, p.423.
4. Ibidem, p.26.

Prezentat la 15.05.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

СТИЛЬ МЫШЛЕНИЯ КАК ХРОНОТОП НАУКИ

Ж.С. СЫДЫКОВ

Нарынский государственный университет (Киргизия)

In the article the question on value of historical time and cultural space in reconstruction of style of scientific thinking is considered. The main idea consists in the fact that the style of scientific thinking is the demonstration of style of culture in concepts, principles and laws of science as a results the of activity of a person, the subject of cultural-historical creativity. The metascientific reflection on reconstruction of style of scientific thinking represents the process of dialogue (communication) of the past, present and future in the development of science.

Одно из возможных направлений разработки логически непротиворечивой концепции стиля научного мышления может быть представлено в следующих положениях:

Наука есть *человеческое* творение. Следовательно, в науке отражается сам человек: его *внутренний мир*, отличающий его от других живых существ; его *биологическая структура* как один из результатов эволюции жизни на Земле; его *социальные качества*, приобретаемые в данном человеческом обществе. Однако прежде всего наука есть предельное развитие специализированного человеческого мышления, особенности которого заключены в характере получаемого знания. Как и всякое человеческое мышление, формирующееся в условиях человеческой жизнедеятельности и общения, оно определяется социальной наследственностью – *культурными генами* как системами материальных и духовных ценностей, созданных в прошлом и создаваемых в настоящем. Культурные ценности – это та общая почва, на которой произрастают разнообразные плоды человеческой деятельности, в том числе научные знания. Именно поэтому научные знания имеют не только познавательные, но и культурные различия. Поскольку культурные различия наиболее зримо овеществлены в *стилях* культур, научные знания, возникшие в их лоне, несут в себе соответствующие стилевые признаки.

Наука – это свойство стиля культуры. Иначе, например, нельзя объяснить, почему она возникает на Западе, а не на Востоке, и именно у древних греков, а не у древних египтян? Или: почему начало классического естествознания было положено эпохой европейского Возрождения, а не значительно раньше – высокоразвитой арабской наукой (математикой, астрономией, химией и др.)? Или: почему квантовая механика (идея квантованности действия), с которой связана естественнонаучная постановка проблемы изменения стиля научного мышления, возникает в XX веке…?

Стиль культуры демонстрируется в стиле *мышления* точно так же, как и в стиле искусства, жизни, одежды, речи, общения, производства, политики, власти и т.д. В разных стилях культуры – разные стили мышления (логические категории и принципы) и разные стили мировоззрения (картины мира). *Стили мышления* – это логическая архитектоника культур, рациональные формы ценностного освоения мира, предельно общие понятия и принципы, в которых обобщены культурные универсалии целых исторических эпох и пространств. Разные стили мышления (и мировоззрения) обусловливают различные стили *научного* мышления. В стиле научного мышления заключается не то, что отличает науку от ненауки (метод), а то, что их связывает и объединяет – существенное внутреннее единство данной культуры, ее целостность и завершенность перед лицом других культур. С точки зрения стиля мышления методы, понятия, принципы научного знания античности, средневековья, Возрождения, Нового времени и XX века предстают как такие элементы исторически своеобразных типов научной рациональности, в которых соответствующим образом оформлены универсальные ценности, нормативные требования и идеалы своего времени.

Можно говорить об экономических, социальных, политических, духовных, одним словом – цивилизационных условиях, предпосылках и причинах возникновения самого стиля научного мышления. Но решающее значение при наличии всех этих обстоятельств будут иметь изменения, происходящие в общем стиле мышления субъектов данной культуры. Так, идея науки (научной закономерности) заключена уже в древнейших мифологических представлениях греков о возникновении порядка из хаоса. В библейских (как и в коранических) догматах о предопределенности всего сотворенного можно увидеть абстрактно-логическую возможность идеи механического, жесткодетерминистического закона

(классической физики). А в формалистическом и плюралистическом мышлении западного человека XX века коренятся концепции (квантовой механики) о принципиально вероятностном, неопределенном и дополнительном характере элементарных процессов в природе. Т. е. *изменения в стилях научного мышления коррелятивны изменениям в стилях культуры и мышления вообще*.

То, что в науке зависит от объекта и определяет степень объективности научного знания, концентрируется в методе научного мышления; *стиль* научного мышления зависит от *субъекта* познания и в этом смысле в содержании науки указывает на ее историческую *субъективность* – на факты самопроявления (самораскрытия) субъекта научного познания как субъекта культуры в целом.

Люди отличаются друг от друга в пространстве и во времени. Они различаются тем, что и как создают. Науки как результаты их рационального отношения к окружающему миру имеют специфицирующие признаки не только по содержанию получаемых знаний и по характеру их применения в практической жизни, но и по тем ценностным предпосылкам, которые существенно обусловили *именно такие знания и именно такие их применения*. Как люди представляют себе мироздание? Какое место в мире они определяют для себя и для своих наук? Что считают наукой, что ненаукой? В чем они видят предметы, цели, средства, методы своих наук, их истинность, научность? Что допускают их научные сознания теоретически или практически возможными, а что невозможными? Какие объекты, аспекты, связи, зависимости и так далее в познаваемом и какие факты, понятия, теории, гипотезы, закономерности в познанном являются для них важными, существенными, главными, а какие нет? Какие явления они видят, а какие не видят или не могут видеть? Какими представляют они прошлое, настоящее и будущее своих наук? Эти и т.п. вопросы проясняют стилевые особенности исторически данных научных эпох и научных дисциплин.

Поскольку культура, созданная в данное время и в данном месте, не повторяется более в другом месте и в другое время, постольку и наука как органически неотъемлемая часть культуры, в которой она возникла и вместе с которой она остается навсегда, сохраняет в себе самобытную, неповторимую, уникальную *историческую индивидуальность* культурного субъекта. В учебниках научных дисциплин эта культурная индивидуальность субъектов науки исчезает (элиминируется), поскольку в них представлены только результаты, а не условия, предпосылки, мотивы, цели, процессы, контексты и конфликты научного мышления, приведшего к данным результатам. В них фиксируются готовые научные методы и требования к их правильному применению. Именно поэтому научные методы могут передаваться, перениматься, конкретизироваться и развиваться поколениями, научными школами и отдельными учеными. И именно поэтому в науке существует внутренняя преемственность и непрерывность поступательного развития, тогда как стили научного мышления *непередаваемы и неперенимаемы*; как порождения несоизмеримых культурных субъектов, времен и пространств несоизмеримы и их ценностные предпосылки.

В науке, как и в искусстве, стили неотчуждаемы: им можно подражать, но нельзя повторять. Современный ученый не может мыслить так, как античный грек или средневековый схоласт или даже представитель классического естествознания XVII, XVIII, XIX веков. Стили мышления А. Эйнштейна и Н. Бора, Э. Шредингера и М. Борна, как утверждает последний, в корне противоположны и «перспектив на соглашение мало», их нельзя соединить. *Критерии научности меняются вместе с изменениями в стилях научного мышления*. Другими словами, стили мышления – это хронологически замкнутые, концептуально самодостаточные и логически завершенные формации, моменты *прерывности и непредсказуемых скачков* в историческом движении науки. *Изменения в стиле научного мышления необратимы, неконтролируемы и непрогнозируемы*.

Стиль объективируется не в абсолютных (как это верно в отношении научного метода), а в относительных истинах (относительных к историческому периоду в развитии науки) и воспринимается (если вообще воспринимается) носителями другого стиля как «ограниченность», «недостаток» и т.п. Законы Ньютона объективны, т.е. соответствуют объектам классической механики, а потому и абсолютны, так как выполняются всегда при наличии требуемых условий и в этом смысле неопровержимы. Методы, понятия и принципы, с помощью которых Ньютон открыл законы, названные его именем, тоже объективны и абсолютны и навечно сохранены в арсенале естественной науки как образцы естественнонаучного подхода к объяснению мира. Но то, что впоследствии было названо ньютоновским *механицизмом* и отвергнуто, составляет неотъемлемое качество ньютоновского *стиля*

научного мышления. Существенно в данном случае то, что без ньютоновского механицизма не были бы открыты и законы механики Ньютона. Классическая механика как метод науки есть прямое следствие механицизма как стиля научного мышления, точно так же как неклассическая (квантовая) механика есть следствие вероятностного стиля мышления.

В логической реконструкции исторически данных стилей научного мышления особенно важны такие составляющие знаний, которые обычно квалифицируются как предрассудки, заблуждения, наивности, абсолютизации, фантазии, ошибки, интуиции, умонастроения, предположения и т.п. Все, что в прошлой истории научного знания для «современных» ученых и для «современных» историков и методологов науки представляется субъективными отклонениями от объективной, «научной» истины, служит неоценимым материалом воссоздания «современности» актуальных когда-то стилей научного мышления.

Если исходить из того, что идея поступательного приближения объективной науки ко все более точной и адекватной научной истине есть лишь идеализация историко-методологической рефлексии, исключающей *субъективные предпосылки получения объективных научных истин*, в которых имеются начала, далекие от конечных результатов, но тем не менее сыгравшие свою роль в их достижении, то именно последние являются важнейшими фактами обоснования стилевой детерминации науки. Сама эта методологическая идея о систематическом исключении субъективного из объективного знания соответствует определенному стилю научного мышления – стандартам научности классического естествознания. Однако неклассическое естественнонаучное мышление в лице современной физики с середины XX века выступает против абсолютного противопоставления объективного и субъективного, необходимого и случайного, определенного и неопределенного в научном познании (принцип дополнительности Н. Бора, статистическая интерпретация пси-функции М. Борном, соотношения неопределенностей В. Гейзенберга).

В процессе методологического воспроизведения логической структуры стиля мышления того или иного исторического периода науки, или исследовательского направления, или научной школы, или даже отдельного ученого особо ценными поисковыми указателями выступают сознательные предположения или бессознательные допущения о возможности научного исследования тех или иных явлений, связей, зависимостей и закономерностей. Иначе говоря, стилевые особенности научного мышления наиболее отчетливо проявляются в совершенно очевидных или, быть может, вовсе неочевидных самосознанию субъектов науки позициях логической допустимости феноменов исследуемого именно в качестве *научных* объектов, предметов, фактов и проблем. Не важно, подтверждаются ли эти интуитивно-логические или рационально-теоретические допущения в последующей истории науки; важно то, что, возникнув в данном времени и в данном месте, они прямо или косвенно, «сейчас» или «после», непосредственно или опосредованно (через иные стили мышления) послужили достижению научных результатов. Методологическое значение логических допущений субъектов науки в конституировании их стилей научного мышления заключается в том, что они очерчивают когнитивные границы внутренней свободы научного поиска, горизонты творческой фантазии и инициативы, простирающиеся настолько, насколько допускают интеллектуальные возможности культуры, в которой создаются научные понятия и принципы. Проблема стилей мышления возникает в науке тогда, когда ученые начинают сознавать внутреннюю конфликтность логико-методологических оснований фундаментальных научных теорий в терминах «классических» и «неклассических» понятий и принципов. Яркий пример открытого конфликта стилей научного мышления в XX веке – идейная борьба в интерпретации квантовой механики.

Сама проблема стилей научного мышления как проблема естественной науки XX века возникла в связи с осознанием принципиальных различий в логике *предсказаний* классической и неклассической физики. Предсказания как основная функция науки основываются на определённом понимании научных законов, а потому обусловлены, прежде всего, критериями *научности* предположений и допущений, сознательно или бессознательно предполагаемых научными. Статистический (вероятностный) «индетерминизм» современного квантово-механического стиля мышления, позволяющего предугадывать (предвосхищать) результаты научных экспериментов с микропроцессами, столь же научен, сколь и динамический детерминизм механистического стиля мышления классической физики, исключающей вероятностный характер макропроцессов и делающей жесткодетерминистические предсказания. Тем

не менее, эти два стиля мышления логически не совместимы: в одном случае необходимость есть основа случайности, а в другом наоборот, случайность – основа необходимости. Из этих формул вытекают совершенно противоположные стратегии научного поиска в зависимости от того, предполагается ли за случайным – необходимое или за необходимым – случайное.

В XVIII веке Лаплас оправдывал существование категории «случайное» в структуре научного знания несовершенством человеческого разума, не способного охватить все возможные причины событий в бесконечном мире, и полагал, что для совершенного разума, способного мыслить весь мир, ничто не являлось бы случайным, всё было бы объяснено причинно с необходимостью научного (механического) закона. В XX веке М. Борн утверждает, что случайность является более фундаментальным понятием, чем причинность (необходимость, закономерность), которая есть лишь «стопроцентная вероятность» случайности.

Такие исторические дилеммы можно проследить по всему комплексу методологических понятий, так или иначе имеющих отношение к критериям научности человеческого знания, принятых субъектами науки и тем самым определяющих специфику стиля научного мышления и его результатов: например, субъект и объект, субъективное и объективное, истина и заблуждение, возможное и невозможное, доказательное и недоказательное, закономерное и незакономерное, знание и незнание и т.д. По сути дела, все *философские* категории, могущие иметь научное значение, могут образовывать критерии научности научного мышления. Стиль научного мышления можно было бы коротко определить как философскую методологию науки, философское самосознание науки, коль скоро понятия и принципы, бессознательно действующие в структуре данного научного мышления, становятся предметом рефлексии и фиксируются специальным теоретическим анализом. Тогда обнаруживается, что понятия и принципы научного мышления и способы теоретической рефлексии над ними имеют культурно-исторические границы, за которые они не могут «выскочить»; что логические категории естествознания человекоразмерны: они тоже имеют пространственно-временную, социально-культурную континуальность. Культурные горизонты, показывающие одновременно и безграничность и ограниченность научного мышления, наиболее ярко демонстрируются научными *гипотезами* своего времени, а потому они могут стать объектами реконструкции «культурной среды» науки.

Таким образом, проблематика стиля научного мышления резюмируется в принципе культурно-исторической относительности науки и научного познания. Но если наука есть органическая часть культуры, вследствие чего её положения (законы и принципы, понятия и факты, гипотезы и теории) существенно обусловлены субъектом культуры; если наука не только (не всецело) объективна, но в своем объективном содержании имеет фундаментально субъективный смысл (стиль); если объективность (даже естественной, образцово-объективной) науки есть (в культурном измерении) результат субъективности (духа) времени; если стили научного мышления несоизмеримы и невоспроизводимы – тогда неизбежно встает вопрос о возможности *поступательного* развития науки по пути всё более глубокого познания объективной истины, о *преемственности* в этом процессе, без чего невозможен прогресс в научных знаниях об окружающем мире.

До Эйнштейна исследователи природы руководствовались принципом «природа любит скрываться»; она закрыта для познания, и чтобы открыть её замки, необходимо изготовить *подходящие* ключи. *Эйнштейн* первым в науке провозгласил обратный принцип: самое удивительное заключается в том, что природа познаваема; она открыта для познания, и *какие бы ключи не изготовил человек, в природе всегда найдутся замки, к которым они подойдут*. Наука есть тип рациональности (человеческого разумения), логическим схемам которого поддаются *эти, а не другие* закономерности бытия. Другим типам рациональности (например, «нетрадиционной науке») соответствуют *другие, а не эти* закономерности, которые недоступны научной рациональности. То есть *рациональность абсолютно относительна.*

Исторически известные (надо полагать, и неизвестные) стили научного мышления как типы научной рациональности есть системы логических форм, возникшие в данное время и в данном месте, которые позволили открыть вполне определенные законы природы (научные законы). Коль скоро законы природы приобрели форму научных законов, они вновь материализуются в формах человеческой жизнедеятельности и её предметных результатах, сохраняются в человеческой духовной и материальной памяти как научные знания и передаются от поколения к поколению, образуя непре-

рывную преемственность, пока живо данное человечество. Однако истины, открытые в рамках данного стиля научного мышления, всегда *относительно абсолютны*, поскольку в рамках других стилей научного мышления открываются другие научные истины (как, например, евклидова и неевклидова геометрии).

Полное понимание стилей научного мышления исторически иных культур, скорее всего, невозможно, поскольку живая «душа» этих культур уже принадлежит прошлому. Но диалог между прошлым и будущим на почве стиля науки возможен, поскольку объекты науки – наличная природа, процесс познания и познающий человек – всегда актуальны, пока существует наука. Вглядываясь в стили прошлых наук, носители научных стилей будущих времён будут видеть в них не только собственные отражения и собственные творения, но и те *предвосхищения*, которые из «тогда» проложили путь к тому, что «сейчас». Каждый новый (иной) стиль мышления – это не только новая картина мира, но и новая картина «души», в которой возможны новые (иные) перспективы. А вместе с изменениями перспектив изменяются и ретроспективы, следовательно, и видение перспектив из прошлого, следовательно, и собственных перспектив в будущем. Так происходит *трансформация времени* в стилях мышления различных культур и их наук.

Таким образом, стили научного мышления можно определить как многоразличные стороны плюрального мыслительного диалога времён, без которого невозможно поступательное развитие науки в человеческой истории = познание объективных законов природы и их использование человеком для утверждения и продолжения жизни во Вселенной.

Prezentat la 16.05.2007

 ISSN 1857-209X

РАЗНОВИДНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ПОГОВОРОК

Всеволод ЧЕРНЕЛЕВ

Кафедра русской филологии

În acest articol, pentru prima dată în istoria folcloristicii, este prezentată clasificarea intraspecifică a zicătorilorr contemporane. Deşi în calitate de material de bază au fost folosite în exclusivitate zicătorile ruseşti, acest fapt nu împiedică aplicarea rezultatelor studiului la oricare alt fond național de zicători.

For the first time in the history of folklore an intra-specific classification of contemporary sayings is presented in this article. Although Russian paremia were exclusively used as the basic material, this fact by no means interferes with the application of the study's results to any national fund of sayings.

Поговорка как вид современного фольклора, особенно последние ее модификации, развивается не менее бурно, чем бивелеризм. Единственной преградой на пути ее *адекватной* идентификации был и остается формалистический и описательный подход в исследовании. Поговорки (ПГ) традиционно рассматривались как тексты, состоящие из каких-то букв, слогов, каких-то слов и даже образов, но никогда – как живые субстанции: объекты, способные к рождению, росту, размножению и нередко – что характерно для данного вида – к умиранию (частичному – в виде *криоконсервации,* и полному – в устном бытовании). Существенный момент жизни (СМЖ) проявился конкретно в наличии у ПГ многочисленных родичей: на ***с и н хроническом*** уровне – *братьев и систер* (вариантов и версий), на ***д и а хроническом*** – *предков и потомков* (древних источников как фольклорного, так и литератуного происхождения, и гибридов-мутантов, сконтаминированных из разномастных фрагментов). Ошибка исследователей – в том, что к изучению ПГ они подходят лишь с позиций синхронии и не в общемировом масштабе, а на уровне современной цивилизации (в лучшем случае истоки упираются в XVIII в.), тогда как без знания – отчасти, может быть, гипотетического – о происхождении и развитии нельзя понять сущность явлений и объективно судить о предмете.

О нахлесте пословицы на поговорку известно еще со времен В.И. Даля. Эта узловая проблема почти полтора века служила камнем преткновения и препятствовала дивергенции всех прочих малых жанров русской паремики. Только разграничение самых крупных видов позволяет охватить всю систему в целом. Такая операция была проведена нами еще в 1991 году (в 1998 весь состав русских паремий был дифференцирован и насчитывал, как минимум, 27 видов и разновидностей) [13;14]. Тем не менее, по-прежнему упорно все паремии скопом именуются *пословицами,* а их фривольно-эпатажные отпочкования по обе стороны океана названы ***анти****пословицами* [1;16-17]. Почему же *анти*…? Разве они противостоят, противоречат коренным ПС? Вовсе нет, они отнюдь не «смысловые антиподы», а на ½ пасынки (субкультура – не антикультура): последние (*по-братски,* генетически), используя структуру и идею первых (*архетипов*), по-родственному попросту паразитируют на них (по большей части *для прикола*).

Рассмотрим ПГ в хронологическом порядке на русском материале, по мере поступления в национальный репертуар (результаты могут быть экстраполированы на другие современные языки применительно к любому этническому корпусу ПГ). Для простоты картины разобьем их на 2 группы: a) классические поговорки (или старинные, традиционные) и b) трансформы (современные, эксклюзивные).

I. ПГ классические

Благословен Господь, содеявший все нужное
нетрудным, а все трудное ненужным.
Григорий Сковорода

Если пословицы (ПС) принято считать «опытной мудростью», «осколочной философией», в к-рой образно зафиксированы этические заповеди и физические либо биологические законы, то ПГ – «апокриф» по отношению к ПС, производна от нее (переделка, пародия, существенно сужающая возможности ее

актуализации): *'Каков хан, такова и орда'* (от др.-рим. *'Qualis rex, talis grex' – «Каков царь, таковы и подданные»*); → *'Каков поп, таков и приход'* (ПС) → *'Каков пан, таков на нем и жупан', 'Каков Пахом, такова и шапка на нем', 'Каков Савва, такова ему и слава'* (ПГ).

1. Собственно ПГ

Не учи ученого хлеба есть печеного!

Возникли в период максимальной кристаллизации и декоративизации языка (ко втор. пол. XIX в.). СПГ – сугубо национальные образования, не поддающиеся пересадке на чужую почву (т. е. переводу) без ущерба для их художественных достоинств, а порой – и для смысла. По степени обобщения ситуации СПГ соотносятся с ПС как закономерность частного случая и закономерность правила (закон): *'Залетела ворона в боярские хоромы'* → *'Старый ворон зря не каркнет'.* СПГ от ПС легко отличить по внешним признакам – индикаторам: наличию имен собственных (ИС, см. п.2), по «ладу и складу» – рифме, аллитерации и проч., т. е. эвфонии: *'На брюхе-то шелк, а в брюхе-то – щелк',* по образам и реалиям: *'Ладил мужичок челночок, да свел на уховертку',* экспрессивности: *'С разбегу – мордой об телегу!',* сатирической характеристике: *'Модная – 3 дня сидит голодная',* по некодифицированному языку: *'Наша невестка все трескат'* и по ряду иных параметров.

2. Ономастические ПГ

Пиши короче, ты не Гоголь!

ПГ, как правило, эндемичны (узкоареальны) и экзотичны (безэквивалентны), насквозь пропитаны национальным («туземным») колоритом, и вся эстетика их зиждется на этническом своеобразии. В частности, образы и реалии в ПГ любят выступать под видом ИС. Вследствие этого ономастика – яркий и верный признак того, что ПГ «натурализовалась». Ономастические поговорки (ОП) представлены 2-мя основными видами:: a) использующими топонимику и отражающими памятные вехи отечественной истории *('Вот тебе, бабушка, и Юрьев день!')* и b) использующими антропонимику, дающую оценку (часто сатирическую) какому-л. лицу либо его действиям *('Голодному Федоту и репа в охоту', 'Наша Дунька не брезгунька, жрет и мед').*

Некоторые ОП обладают смешанной ономастикой: либо топонимы в них служат оценке лица, а не места *('Мажет Клим телегу, едет в Крым по репу'),* либо, наоборот, антропонимы в них служат оценке не лиц, а событий *('Пропал как швед под Полтавой').*

Стоит ли акцентировать внимание на том обстоятельстве, что ОП практически непереводимы на другие языки? Если угодно, можете попробовать, например, перевести на английский *'Насилу Ненилу свалили в могилу'* или *'А у нас на Рязани и свинья в сарафане!'.*

3. ПГ-прибаутки

*Где чихнулось – запятая, где икнулось – двоеточие,
где табаку понюхать – точка*

ПП – развернутый вид ПГ, представляющий собой высказывание в духе народного балагурства, в стиле масленичных дедов («балконных комиков») – ярмарочных зазывал и мастеров по части потешной рекламы (самопрезентации). Призванные скрасить досуг, украсить («сдобрить») речь, они являются типичным образчиком декоративного суесловия. Обладают 3-х'частной *('Первая чарка колом, 2-я – соколом, 3-я – мелкими пташками')* и 4-х'частной *('Флаг тебе в руки, ветер в спину, 3 пера в задницу и паровоз навстречу!')* структурой, иногда превращаясь в псевдосюжетную картинку *a la* русский лубок (нередко с «картинками»: 'Пальцы веером, губы шифером, сопли пузырями, а на ногах дульки!'). Так же, как и др. поговорки, ПП отличают развитая рифмовка и едкая сатира *('За матерью, за отцом и свинья идет молодцом, да как идет – кверху нос дерет!').*

4. ПГ-компаративы

Сказал как узлом завязал

Внутри класса собственно ПГ находится большая, исключительно богатая по части образов и не уступающая по объему даже итальянским (насчитывающим более 900 ед.) группа ПГ-ных сравнений – так наз. ПГ-компаративов (ПГК). Нетрудно обнаружить, что наиболее распространенным является тип ПГК, основанный на сопоставлении с животными и – реже – с растениями *('Глух как тетерев'; 'Тощ как хвощ').* Однако все параллели с культурной фауной и флорой, несмотря на внешнее проявление качеств сближения, почти всегда подразумевают в ПГК внутреннее содержание перенесенного объекта, поэтому важна его моральная, оценочная подкладка *('Надулся как мышь на крупу'; 'Надоел как горькая редька').*

ПГК обычно подчеркивает какой-нибудь яркий отличительный признак изображаемого, определяющий характеристику объекта в целом, но случаются и разветвления, раскрывающие несколько качеств субъекта действия: *'Блудлив как кошка, а труслив как заяц',* либо *'Пил как лошадь, а надрался как свинья'* – и тогда перед нами полновесная СПГ.

Русские ПС и ПГ: дифференциальная схема развития и взаимодействия

На схеме: 1 [B] – Библия как первоисточник.
2 Стык, переходная форма между ПС и ПГ, - так наз. *народный афоризм*
3 Заветы (*льзя*) и запреты (*нельзя*).
4 Топонимические и антропонимические ПГ.
5 «Утечка» паремий во фразеологический фонд.

II. Трансформы

Неправо изъясняющим богомудрые изречения – анафема!

Из византийского анафемствования XI в.

На всем протяжении истории культуры человеком изобреталась масса как генетических, так и поэтических химер. В итоге современный паремийный репертуар представляет собой живописную разношерстную картину. Мы наблюдаем появление новых видов путем гибридизации (комбинирова-

ния, контаминации) – слияния старых форм с новыми (не без озорства и хулиганства) на стыке народного (фольклорного) и авторского (книжного) начал в любых (законченных, полных либо частичных, фрагментарных) сочетаниях. Если ПГ – *апокриф* по отношению к ПС, то ТФ по отношению к ПГ – уже чистейшей воды *ересь*. Следует иметь в виду, что народное сознание растет в направлении от общинного (коллективного) к «самостному» (индивидуальному), от эпоса (пафоса) к лирике (смеху и юмору). Этот процесс в каждом частном случае является конкретным подтверждением и выражением общего закона о переходе *одно*родных явлений в *разно*родные.

Позволим себе еще одно важное наблюдение. Если комическое, как утверждают теоретики фольклора, завершает эволюцию народного рационализма, то следует признать, что на заключительной стадии культурного развития все без исключения виды и жанры устного творчества претерпевают некую гротескно-шутовскую метаморфозу. И если Кун-цзы в глубокой древности призывал «родивших мысль» проверять ее на прочность, подвергая осмеянию, то в наше время, как показывает паремийный опыт, мысль сразу же рождается смешливой, пародийной и передразнивающей самое себя. Переделки коснулись даже палиндромов – из классического текста «Аргентина манит негра» (Н.Булгаков) уродились: *'Аргентина барабанит негра'; 'Аргентина ритмом тиранит негра'; 'Аргентина – мачо: хохоча, манит негра'; 'Аргентина-мучача на чачу манит негра'* и проч.

1. Парафразы

Как хороши, как свежи были розги!

Язык как средство общения находится в непрерывном движении, и генератором (а также творческой лабораторией) является живая речь, или, выражаясь по-фольклорному, живое бытование. Посредством метатезы (перестановки) и обыгрывания звуков, букв, слогов, отдельных слов и фраз возникают комические парафразы (ПФ), каламбуры, «ашипки и очепятки».

В общем потоке подобных мутаций, травестий и трансформаций выделяются клишированные изречения как устного, так и книжного происхождения, к-рые чаще всего обыграны и фольклоризованы на уровне: a) **лексики** ('Квазиморда'; 'Нервотряпка'; 'Мужеловка'; 'Шансовнетка'; 'Бизнесушка'; 'Шахермахерезада'; 'Голо*LADY*ца' *etc.*); b) **фразеологии** ('ОМОНа Лиза'; 'Мадам БАРТЕРфляй'; 'Сифилиса Прекрасная'; 'Девочка с персями'; 'Девушка на шару'; 'Угарна дивчина'; 'Инфу*ZORILE* туфелька' *etc.*) и c) **п а р е м и к и** *('Человек познается в еде', 'Друзья познаются в биде'. 'Мы рождены, чтоб сказку сделать пылью', 'Мы рождены, чтоб Кафку сделать былью', 'Куда ни кинь – всюду клип', 'Куда ни кинь – всюду клан', 'Куда ни кинь – всюду «блин!»' etc.*).

Следует отметить, что парафраз и трансмутация затронули повально весь общемировой процесс. «…Мы отнюдь не одиноки в этом смеховом мире и смеховом море», – резюмирует В.М.Мокиенко [1, с.7][1], что подтверждается в том числе и американскими примерами (*'Dove is Blind'; 'No body is perfect'; 'Dime is money'; 'Time is honey'; 'Pleasure before business' etc*. [16-17]).

2. Миксантропизмы

У нас все делается через задницу. Кроме клизмы
А.Кнышев

Перманентный бунт здоровых творческих сил против ветхих отживших норм и кондовых, приевшихся форм, против любых авторитетов и стереотипов всегда приобретал на Руси особо острый характер. Отсюда – демифологизация популярных сюжетов (чаще всего – в анекдотах), дегероизация легендарных образов, ставших национальными символами.

Не избегли этой участи и паремии. Миксы (МА) мы выделяем по аналогии с мифическими существами – полулюдьми-полуживотными: сфинксами, кентаврами, сатирами, сиренами, русалками и прочими антропо-зооморфными персонажами (отголосок тотемных верований). Несмотря на явную, с

[1] Либо Х.Вальтер, либо как Ильф и Петров, оба наперебой: вступит. ст. не подписана.

точки зрения биологической науки, абсурдность их существования, они весьма живучи в поэтическом сознании[2].

В МА все дуалистично и амбивалентно: связь непечатного фольклора с изящной литературной словесностью, известного (*Tema*) с неведомым (*Rema*), традиционного с креативным, салонного с площадным (*в одном флаконе* – пошлость, пафос, кич и стеб), вполне приличного с пощечиной общественному вкусу и, наконец, прекрасного с безобразным – как в древнейшем архетипе *«Beauty & **The Beast**»*. Для иллюстрации: *'Тиха украинская ночь, но сало треба перепрятать'; 'Кишка тонка, но танки наши быстры'.*

Тексты МА, как видим, созданы искусно (и искусственно) из расчлененных (обычно надвое) и до оскомины растиражированных ПС, ПГ, (А), песенных отрывков, лозунгов, цитат *etc.* С помощью нехитрой операции разрезки и сшивания («косметической подтяжки») они на некоторый эфемерный срок способны возвратить себе утраченные живость и краски. Обратимся к примерам: a) контаминация ПС + ПГ *('Не плюй в колодец: вылетит – не поймаешь'.* Ср. с МП: *'Не ссы в компот: там повар ноги моет');* b) паремия + авторский комментарий *('Возлюби ближнего своего (как самого себя). Не можешь любить – сиди и дружи!* (Библия + М. Жванецкий'); c) контаминация цитат *('Как бы мне, рябине, к дубу перебраться? Златая цепь на дубе том'* (нар. песня + А. Пушкин = В. Колечицкий).

3. Миксы-парафразы

Сделай доброе дело, и оно тебя достанет!

Если в стародавние времена христианство еще пребывало в ладу, в гармонии с языческой мифологией (яркий пример – «Слово о полку Игореве»), то в нынешнем веке подобный союз и даже соседство попросту смешны, воспринимаясь как абсурд и мезальянс (подобно браку великанши с лилипутом), став трофеями сферы комического *('Реплика в бане: – Добрыня Израилевич, вы либо крестик снимите, либо трусы наденьте!').*

Именно этот архетипически универсальный принцип – соединение несоединимого, несоответствие (несостыковка) ожидаемого с полученным результатом («эффект обманутого ожидания»), а также так наз. пуант – «выстрел в финале» – оказались наиболее близки поэтическому слову (метафора, оксюморон): «Высшая цель поэзии заключается в сведéнии воедино 2-х предельно далеких друг от друга предметов» (А. Бергсон). К примеру: *'Взвейтесь, соколы, ужами!'* или *'Над седым раввином Борей гордо реет Голда Меир'.* МП, таким образом, – смешанный вид современных паремий, своеобразный «буфер» для промежуточных и потенциально фольклорных форм. В качестве иллюстрации (от притчи до «черного юмора»): *'Сколько ни корми корову шоколадом «Dove», все равно не выдоишь из нее какао'; 'Сколько волку палец в рот ни клади, он все равно его откусит'.*

4. Миксы сказочные

Сошлись как-то Илья Муромец и Соловей-Разбойник.
Но церковь не одобрила их брак

Разновидностью МА и МП являются тексты, пародирующие (в т. ч. паразитирующие и эпатирующие) фразы-выдержки из популярных сказок (изредка – былин), как народных, так и литературных (в частности, поэтических сказок А.С. Пушкина). Евг. Обухову, сочиняющему в этом ключе (и пришедшему на смену известному *людоведу* и *душелюбу* Евг. Сазонову), принадлежит, на наш взгляд, удачный, хотя и ненаучный термин, метко характеризующий МС, – *«с к а з я в к и»*. Остроумной (либо с претензией на остроумие) переделке подвергаются большей частью начальные формулы сказки (изредка – медиальные и финальные): *'Скакал Иван Царевич 3 дня и 3 ночи, скакал… пока скакалку не отобрали'; 'Натянул Иван Царевич лук – и пошел на карнавал в костюме Чиполлино'; 'Поднял Иван Царевич чудо-меч… и заработал чудо-грыжу'; 'Поймал мужик золотую рыбку, а она ему говорит: «Отпусти меня, а то я тебе 3 желания испорчу!»'; 'Закинул старик носки в море – потемнело синее море… И взмолилась золотая рыбка…'* и т. д. и т. п. со множеством версий.

---

[2] Когда древние римляне, отлавливавшие в Африке диких животных для кровавых представлений в *Coliseum'e*, впервые наткнулись на экзотического жирафа, они впопыхах дали ему имя на основе уже 2-х известных им существ: верблюда и леопарда – *camilopardalis* (по-др.-русски – *вельблюдопардус*). Существует, впрочем, и словесный бестиарий, напр.: оксюморонный *стрекозел*.

5. Спунеризмы

За что же, не боясь греха, Петушка хвалит Кукуха?
За то, что хвалит он Петушку

Многие паремии из серии «нарочно не придумаешь» (ННП) и «не вырубишь топором» (НВТ) рождаются в речи благодаря так наз. *lapsus linguae* – различным оговоркам, обмолвкам и сбоям в произношении (так наз. *ашипкам и очепяткам*) из-за внезапного разлада между мыслью и речью, когда, выражаясь по-спунерски, *заплетык языкается* (по ряду причин: аффект, подпитие[3], усталость, стресс, депрессия и проч.). Так, знаменитому герою Отечественной войны 1812 г. атаману Платову приписывают фразу, произнесенную им в большом волнении, когда вдруг выяснилось, что на параде в честь победы над Наполеоном его казаки должны проехать по Парижу на лошадях с обрезанными хвостами (дань французской моде): «Ежели кобыле хвост отрезать, чем она от мах отмухиваться будет?». Среди спунеризмов (*S*) попадаются шедевры *(‘Императрина Екатерица заключила перетурие с мирками’,* а также *‘Посетителей не будят’* – переделка из высказывания самой *Екатерицы* по поводу победы молодого А. Суворова). (*S*) могут возникнуть в результате слабого владения не только родным, но и чужеземным языком: «Марагобуматели, – сказала Бригитта. – Твой неприятель говорит понятно» (Энт. Берджес. «Трепет намерения»). Возможно, г-н Спунер и не говорил всех тех вещей, к-рые ему инкриминируют (*‘sin twister’* вместо *‘twin sister’*), но некоторые *дюди лумают,* что говорил.

6. Х-поговорки

Учение без рассуждения бесполезно,
рассуждение без учения опасно
Кун-цзы

ПГ-хиазмы (или икс-ПГ), построенные по типу перевернутого параллелизма, когда 2-я половина фразы построена в обратном порядке членов (т.е. с крестообразным расположением элементов 2-х словосочетаний), до недавнего времени встречались нечасто – в отгадках загадок «армянского радио»: *‘Чем отличается пессимист от оптимиста? (Пессимист говорит, что коньяк пахнет клопами, а оптимист, что клопы – коньяком)’;* или *‘Чем отличается пиво от лекарства? (Тем, что лекарство сначала выписывают, а потом пьют, а пиво – наоборот – сперва пьют, потом выписывают)’.* Сегодня хиазм – вездесущий принцип, встречаемый и в тостах *(’За чувство истины и истинные чувства!’),* в МА *(‘Ямщик, не гони!.. Ты гонишь, ямщик!’),* в квази- *(‘Коротко о главном: «У главного короткий»’)* и бивелеризмах *(‘Сталкиваются 2-е: – Смотри, куда идешь! – Иди, куда смотришь!’),* в грегериях и афоризмах *(‘Народный юмор – это пошлость, доведенная до искусства. А эстрадный юмор – это искусство, доведенное до пошлости’; ‘Дети на заднем сиденье автомобиля являются источником инцидентов. Инциденты на заднем сиденье автомобиля являются источником детей’),* в ПС-сравнениях *(‘Художественный перевод – как жена: если красив, то неверен, если верен, то некрасив’),* в палиндромах *(‘Баб у воров – как воров у баб’)* и в др. фольклорных видах и жанрах (см. эпиграф к п.I). По сути в связи с ХПГ мы имеем дело с так наз. *рекомбинацией,* представляющей собой универсальный биологический механизм перераспределения родительских генов в потомстве. Смысловой диапазон ХПГ довольно обширен – от притчи, аллегории и заповеди *(‘Одни едят, чтобы жить, другие живут, чтобы есть’; ‘На Западе сделал дело – получи деньги, в России сделал деньги – получи дело’,* в т.ч. даоских изречений: *‘Верные слова неизящны, изящные слова неверны’; ‘Кто знает – не говорит, кто говорит – не знает’; ‘О несчастье! Оно является опорой счастья. О счастье! В нем притаилось несчастье’)* до шутки, каламбура и прикола *(’Лучше собака – друг, чем друг – собака’; ‘Всегда лучше жена друга, чем друг жены’; ’Лучше трусы в горошек, чем горошек в трусах’; ‘Финская водка в теплой компании лучше теплой водки в финской компании’; ’Это не синички нахохлились, это хохлы насинячились’; ’Сели за стол добры молодцы и красны девицы, а вышли из-за стола красны молодцы и добры девицы’; ‘Кого знаю – не хочу, а кого хочу – не знаю’; ‘Если мужчине плохо – он ищет жену, если мужчине хорошо – жена ищет его’; ’Шути любя, но не люби шутя’; ‘Солнце светит, но не греет, отпуск греет, но не светит’; ‘Чемодан в зубы, зубы в чемодан – и в Париж!’).*

---

[3] В давнем, дореволюционном еще анекдоте некто подшофе вытряхивается из шинка (трактира, ресторана) и зычным голосом орет: *– Извощик! На Плоицкую трощадь! – На Плоицкую трощадь, барин, корок сопеек. – Ка-а-ак?!. Корок сопеек – на Плоицкую трощадь?!! – Да. А дули ты хумал?..*

* * *

Разумеется, объять необъятное разом нельзя, особенно когда идешь по непроторенной дороге. В современном бытовании встречаются целые группы *неоприходованных* паремий, к-рым еще предстоит подобрать подходящее имя, будь то термин или «кличка». За бортом в океане народной словесности плавает масса непойманных перлов – формул и присловий, речевых стереотипов и клише из арсенала нечленимых фраз, часть из которых близка поговорке: ПГ-выражения, «молвушки», народные афоризмы (НА), так наз. городской дистих (ГД), или «дистрофик». Ждать погоды у *этого* моря – только время терять. Поэтому *в данных условиях* все средства хороши – и *спиннинг,* и *трал,* и заштопанный *невод.* Когда мостят дорогу или возводят дом, камни укладывают один за другим. Так и в культуре – науке, искусстве, педагогике – важны преемственность, последовательность и накопленный багаж. «Во всем большом есть постепенность, а не внезапность и мгновенность» (И.В.Гете. «Фауст»).

Литература:

1. Вальтер Х., Мокиенко В.М. - Антипословицы русского народа. СПб., 2006.
2. Даль В.И. Пословицы русского народа. - М., 1957 (1862).
3. Зимин В.И., Спирин А.С. Пословицы и поговорки русского народа. - М., 1996.
4. Русопят (В.И.Даль). Русские заветные пословицы и поговорки. - Б/м, б/г (шифр: Ф.Р1, оп.1, № 112).
5. Рыбникова М.А. Русская поговорка / Избранные труды. - М., 1985. С. 213-224.
6. Рыбникова М.А. Русские пословицы и поговорки. - М., 1961.
7. Чернелев В.Д. Миксантропизм и веселящийся «appendix» (J.A.) // Analele ştiinţifice ale USM. Seria «Ştiinţe filologice». - Chişinău, 1998. С. 67-71.
8. Чернелев В.Д. Паремия как объект сравнительного исследования // Филологические науки, 5. 1990. С.21-29.
9. Чернелев В.Д. Поговорки (Лекция X) / Структура русского фольклора. - Кишинев, 2001 (1996). С.46-49; 85-93; 125-126.
10. Чернелев В.Д. Поговорка как отражение этико-эстетических норм быта и языка // Тезисы докладов и сообщений респ. науч. конф. - Свердловск (Екатеринбург), 1991. С. 66-67.
11. Чернелев В.Д. Пословица и поговорка в свете компаративистики // Пути анализа художественного текста. - Кишинев, 1997. С. 118-132.
12. Чернелев В.Д. Проблема дифференциации современных поговорок // Материалы научно-теоретической конференции «Славянские чтения – IV». - Кишинев, 2006.
13. Чернелев В.Д. Русские паремии в сравнительном аспекте. - М., 1991. С. 54-118.
14. Чернелев В.Д. Русские паремии – 7777: Сборник старинных и новых пословиц, поговорок, загадок, велеризмов и проч. - Кишинев, 1998. С. 105-221; 286-287.
15. Чернелев В.Д. Сравнительная паремиология: История. Теория. Практика. - Кишинев, 1999.
16. Litovkina Anna T. & Mieder Wolfgang. Old Proverbs Never Die, They Just Diversify: A Collection of Anti-Proverbs. - Burlington, 2006.
17. Mieder Wolfgang & Litivkina Anna T. Twisted Wisdom: Modern Anti-Proverbs. - Burlington, 1999.

Prezentat la 02.05.2007

TERMENI PENTRU CONSTRUCȚII VITICOLE DUPĂ *ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. BASARABIA, NORDUL BUCOVINEI, TRANSNISTRIA (ALRR.Bas.)*

Stela SPÎNU

Institutul de Filologie al AȘM

La viticulture, ancienne et importante occupation du peuple roumain. Dans l'étude ci-dessus l'auteur détache les sources de l'histoire, qui se rapportent à la construction viticole de la Moldavie.

Aşa cum o atestă izvoarele scrise, cultivarea viței de vie a fost o ramură importantă a agriculturii practicate de strămoşii noştri. Despre construcții viticole (crame, pivnițe de piatră boltite, şoproane), în care se păstrau vasele de vin şi uneltele viticole, aflăm din vechile documente şi urbării feudale (4, p.235). Cercetătorii români, studiind aceste vechi construcții sub aspect etnografic, le împart, în dependență de funcția pe care o au, în trei mari categorii:

1) construcții uşoare cu caracter mai mult sau mai puțin sezonier, destinate pentru a asigura paza viei;

2) construcții temeinice, pe sol, destinate a adăposti uneltele şi operațiile de prelucrare a strugurilor, servind şi pentru depozitarea vinului;

3) construcții temeinice sub nivelul solului, destinate în principal depozitării şi conservării vinului, dar putând adăposti şi o parte din inventar (5, p.111).

Etnografii români, referindu-se la distribuția regională şi la stabilirea formelor locale ale construcțiilor viticole pe întreg arealul dacoromân, au constatat că construcțiile de pază se întâlnesc pe tot teritoriul viticol; cât priveşte celelalte două categorii de construcții, se poate spune că în Banat, Crişana şi, în general, în Transilvania, locul dominant îl deține pivnița şi beciul, în timp ce în Oltenia şi Muntenia de Vest domină aproape în exclusivitate sistemul „pivnițelor”, construite pe sol, iar în Muntenia de Est şi Moldova coexistă sistemul cramelor construite pe sol cu cel al pivnițelor săpate (5, p.142).

Articolul de față reprezintă o încercare de a studia, din punct de vedere lingvogeografic, termenii care denumesc în graiurile româneşti construcțiile viticole. Cercetarea se întemeiază, în principal, pe materialul faptic extras din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria (ALRR.Bas.)*, dar şi din alte surse (atlase, glosare, dicționare, texte dialectale). La descrierea microsistemului terminologic se va ține cont de criteriul răspândirii geografice, criteriul vechimii şi de aspectele semantico-onomasiologic şi etimologic.

Termenii referitori la construcțiile viticole, înregistrați în *ALRR.Bas.*, desemnează noțiunile de *zemnic*, *pivniță* şi *gârlici la pivniță.*

Termeni pentru «zemnic»

În graiurile vechi moldoveneşti, încăperea săpată (pe jumătate) în pământ, nepietruită, unde se păstra vinul, era desemnată în nordul țării şi în unele localități sudice, situate pe malul Prutului, prin termenul *zemnic*; în zona graiurilor centrale, sudice şi în regiunea nistreană – prin vocabula *bordei*, care sporadic era concurată de varianta lexicală *groapă* (3, p.325).

Actualmente, în graiurile moldoveneşti, pentru aceeaşi realie, notăm variantele lexicale *zemnic, bordei, groapă*, *magaz, pivniță, pohreb, başcă, beci* etc. Ariile cele mai largi de circulație aparțin lui *zemnic* (< bg. *zimnik*) şi *bordei* (cuvânt de origine autohtonă). *Zemnic* este un cuvânt vechi (*Şi avea starețul zemnic şi ... să rugă starețului să-l lase să lăcuiască într-însul* (1; p.327), care şi-a păstrat influența peste timp, în special, în graiurile de nord-est, nord-vest şi de sud-vest (var. fon.: *zKmnic*). Unitatea lexicală *bordei* este menționată în documentele slavo-române vechi din Țara Românească, datate cu anul 1595, cu sensul de „colibă” (2, p.20). Ca termen viticol, *bordei* este utilizat în urma extinderii semantice, în special în zona graiurilor centrale şi de nord-est (var. fon.: *bordé!*).

În mai multe localități (regiunile Cernăuți – pct. 7, 10, 21; Odesa – pct. 186, 200, 216, 219, 221; reg. Transcarpatică – pct. 1-4) şi, izolat, în unele graiuri centrale (pct. 156, 166, 169) a fost notat *groapă* (var. fon. *gr²pă*, *gr©ápî*), cuvânt vechi, de întrebuințare generală în limbă, utilizat pentru realia dată în urma asocierii prin

asemănare formală. Înregistrarea termenului *groapă,* în special în arii laterale, ne vorbeşte despre vechimea acestuia. După N.Demcenco, în trecut asemenea spaţii pentru depozitarea vinului erau caracteristice unor localităţi din sud-vestul şi centrul Basarabiei (satele Bardar, Rusenii Noi, Văsieni), fiind numite *groapă de vin* (3; p.100).

În urma anchetei dialectale, efectuate pe teren, autorii ALRR.Bas. au înregistrat în satele Badicul Moldovenesc şi Andruşul de Jos, raionul Cahul, construcţii similare celor analizate anterior şi anume fântâni cimentate, săpate sub casă ori alături de pereţii casei, în care se păstrează vinul iarna, numite de băştinaşi *bazin*, unitate lexicală, recent preluată din franceză (<fr. *bassin*), utilizată ca termen viticol în urma extinderii semantice.

Pe alocuri, în zona graiurilor centrale (pct. 60, 92, 122, 127, 132, 133, 163, 176) îl notăm pe *pivniţă* (var. fon.: *WíMniţî; Wímniţî*), termen care, în graiurile moldoveneşti, denumeşte, în special, realia mai nouă „încăperea de piatră de sub casă sau aflată în curte, unde se păstrează vinul", iar în urma procesului de asociere prin asemănare, acesta desemnează şi realia mai veche „încăperea săpată (pe jumătate) în pământ, nepietruită, unde se păstra vinul".

În medii alogene a fost semnalată vocabula preluată din graiurile ucrainene *pogrib* (var. fon.: *póMrib* – pct. 112; *póMreb* – pct. 101, 120, 210, 229, 231-234), care a suferit modificări doar la nivel fonetic, şi *magaz* (var. fon.: *măgáz* – pct. 188, 190; *magáz* – pct. 225), cuvânt vechi de origine neogreacă, utilizat în limba veche cu sensul primar de „depozit", iar prin extensiune semantică şi pentru „zemnic". În unele localităţi din reg. Cernăuţi (pct. 15, 18) notăm coexistenţa variantei lexicale mai noi *beci* cu vechiul termen *zemnic* (ALRR.Bas., h. 256).

Actualmente „sistemul zemniţelor" tot mai rar este întâlnit în satele moldoveneşti, acesta fiind înlocuit de pivniţe „încăperi de piatră de sub casă sau aflate în curte, unde se păstrează vinul".

Termeni pentru «pivniţă»

În arealul dacoromân, pentru denumirea încăperii de piatră de sub casă sau aflate în curte, unde se păstrează vinul, sunt notaţi termenii *beci, pivniţă, pohrib, magaz, başcă, bordei, zemnic, podrum*, unii dintre ei fiind iniţial înregistraţi pentru realia mai veche „încăpere săpată (pe jumătate) în pământ, nepietruită" (ALRR. Bas., III, h. 253-254; NALR. Olt., h. 204; ALRR. Mar., II, h. 270; ALRR. Munt., Dobr., II, h.185; NALRR. Banat, II, h. 228; NARR. Mold. şi Bucovina, II, h. 156). Termenii care profilează arii întinse în graiurile moldoveneşti, fiind cel mai mult apropiaţi din punct de vedere semantic, sunt *pivniţă* (<sl. *pivĭnica*) şi *beci* (<tc. *beç*).

Beci este un cuvânt vechi (*Pasă de vezi beciul plin.* Minunile Maicii Domnului, 1775, 59 r.; *Beciuri îndoite şi-ntreite o vei face, iară eu iaca voi aduce potop* (Dosoftei, *Parimiile preste an*), care nu şi-a pierdut vitalitatea în dacoromână nici în prezent, fiind înregistrat în întregul areal moldovenesc şi doar pe alocuri este strâmtorat de alţi termeni. În graiurile din dreapta Prutului *beci* (var. fon. *beĉ* – Banat, Bucovina, Muntenia, Dobrogea; *beß* – Moldova) numeşte, în special, încăperea săpată într-un mal şi îmbrăcată pe dinăuntru în piatră, bolta construcţiei fiind cilindrică, iar treptele coborând în pantă. Celelalte construcţii viticole poartă aici denumirea de *pivniţă*. În graiurile moldoveneşti, *beci*, în urma extinderii semantice, desemnează toate tipurile de construcţii viticole temeinice, şi anume: 1. „încăperea de piatră de sub casă, unde se ţine vinul" (ALRR. Bas., III, h. 253), 2. „încăperea de piatră aflată la o oarecare depărtare de casă" (ALRR. Bas, ps., h. 254), 3. „construcţia de pământ cu lemn de asupra, făcută în ogradă" (DD, I, 128). Atenţionăm asupra faptului că vocabula *beci* este în continuă concurenţă cu *pivniţă* şi în cazul acestor realii.

Pivniţă este o vocabulă veche, menţionată în izvoarele basarabene, datate cu anul 1411 (3; p.109). Actualmente, acest termen formează arii întinse în Moldova (var. fon.: *WíMniţî*), Maramureş (*äíMniţî*, *äígÇiţî*), Banat, Muntenia, Dobrogea (var. fon.: *pímniţă*), suferind modificări la nivel fonetic. În graiurile moldoveneşti din stânga Prutului, *pivniţă* a cedat teritoriu termenului mai recent *beci,* fiind în unele localităţi semnalat pentru realii înrudite: 1. „încăperea de piatră de sub casă, unde se ţine vinul" (ALRR. Bas., III, h. 253), 2. „încăperea de piatră aflată la o oarecare depărtare de casă" (ALRR. Bas., h. 254), 3. „construcţia de pământ cu lemn de asupra, făcută în ogradă" (DD, II, p. 182). Termenul *pivniţă* este notat şi la unele popoare slave: la polonezi, cehi şi slovaci (*pivnice).*

În localităţile situate în medii aloglote, unde contactul dintre limbi este mai intens (pct. 19, 34, 49, 52, 146, 194, 202, 205, 207, 209, 224, 230, 235), apare vocabula preluată din graiurile ucrainene *pogrib* (var. fon. *póMrib*), care a fost înregistrată şi în cazul realiei mai vechi „încăperea săpată (pe jumătate) în pământ, nepietruită, unde se păstra vinul".

În localităţile Crocmaz (raionul Ştefan Vodă) şi Kazaţkoe (reg. Odesa) este notat *magazie*, cuvânt vechi, de origine neogreacă, specific Moldovei (DLR, III, p.3), înregistrat în textele vechi pentru „încăperea în care se depozitează provizii alimentare etc., lemne, materiale". În urma evoluţiei semantice, *magazie* desemnează şi „încăperea de piatră de sub casă sau aflată în curte, unde se păstra vinul".

În graiurile moldoveneşti variantele lexicale *başcă* (var fon. *báşcî* – pct. 40, 77, 95, 97, 111, 123, 135-137, 138) < polon. *baszta*, *bordei* (var. fon.: *bordé!* – pct. 101, 119, 142, 150, 186) de origine autohtonă, *podval* (var. fon.: *podvál* – pct. 48, 118, 228, 232) < rus. *podval*, *zemnic* (var. fon.: *zámnic* – pct. 35)< bg. *zimnik* circumscriu arii înguste, nesemnificative pentru realia „pivniţă".

Termeni pentru «gârlici (la pivniţă)»

Pentru denumirea intrării înguste într-o pivniţă *ALRR.Bas*. înregistrează termenii *gârlici, scări, ganuc, gura zămnicului, gât, trepte* etc. (ALRR.Bas., h. 255; DLR, II, p. 390).

Cea mai largă arie de circulaţie îi aparţine vechiului termen *gârlici* (var. fon.: *gârlíŝ*, *gârlíĉ)* < sb. *grlič* şi derivatului acestuia *gârlan* (var. fon.: *gârlán* – pct. 142,143, 149, 150), notaţi în întregul areal dacoromân (DLR, p. 390, vol. II).

Consultând *Dicţionarul limbii române*, constatăm că cea mai veche semnificaţie a cuvântului *gârlici* a fost „încăpere scundă, îngustă, care formează intrarea într-o pivniţă, beci sau bordei" (DLR, II, p. 390). Prin extindere semantică, *gârlici* este notat în dacoromână şi cu sensul de „intrare, coridor".

Variantele lexicale recente *scări* (var. fon.: *scăr@* – pct. 23, 24, 204, 216, 225, 230, 235) < lat. *scala* şi *trepte* (var. fon.: *trépti* – pct. 1-4, 8, 10, 13)< lat. *traiecta*, înregistrate în medii aloglote, formează arii mici în graiurile moldoveneşti. Arii izolate şi nesemnificative aparţin creaţiilor metaforice *gura beciului* (var. fon.: *gúra bêcũlu!* – pct. 14, 18, 21), *gura pivniţei* (var. fon.: *gúra WíMniţî* – pct. 74, 81), *gât* (var. fon.: *gât* – pct. 98, 101), a dialectismului lexical *ganuc* (var. fon.: *gánuc* – pct. 101, *gánoc* – pct. 120) şi a împrumutului direct din graiurile ucraineşti – *vihod* (var. fon.: *víhod* – pct. 190).

Aşadar, termenii care denumesc în graiurile româneşti construcţiile viticole sunt numeroşi, deosebindu-se după vechime, provenienţă şi după ariile de circulaţie. Vechii termeni *zemnic, groapă* îşi strâmtorează treptat aria de răspândire în graiuri în urma dispariţiei realiei pe care o desemnează („încăperea săpată (pe jumătate) în pământ, nepietruită, unde se păstra vinul"), iar utilizarea aceloraşi termeni (*pivniţă, beci, pogrib, magaz, bordei* şi *zemnic*) pentru realiile „zemnic" şi „pivniţă" este o consecinţă a asocierii prin asemănare funcţională între aceste două construcţii viticole.

Referinţe:

1. Costinescu M., Georgescu M., Zgardan F. Dicţionarul limbii române literare vechi (1680-1780). Termeni regionali. - Bucureşti, 1987.
2. Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374-1600) / Redactor responsabil Gh. Bolocan. - Bucureşti, 1981.
3. Демченко Н.А. Земледельческие орудия как материал для изучения этногенеза истории молдавского народа. - Chişinău, 1974.
4. Istoria României, vol. II. - Bucureşti, 1962.
5. Mironescu Al., Petrescu P. Construcţii viticole din zona Huşilor // Revistă de folclor. - Bucureşti, 1963, a. VIII, nr.3-41.
6. Vasile Pavel. Terminologia agricolă moldovenească. - Chişinău, 1973.

Surse bibliografice:

ALRR.Bas.	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria.* Vol.II / V. Pavel. - Chişinău, 1998.
ALRR.Mar.	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş.* Vol.II / P. Neiescu, Gr. Rusu, I. Stan. - Cluj, 1971.
ALRR.Munt.Dobr.	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea.* Vol. II / T.Teaha, M.Conţiu, I.Ionică, P.Lăzărescu, B.Marinescu, V.Rusu, N.Saramandu, M.Vulpe. - Bucureşti, 2001.

Prezentat la 02.04.2007

SOLUŢII PRIVIND EVITAREA UNOR CONTROVERSE ŞI PARADOXURI CE ŢIN DE ABORDAREA UNITĂŢILOR LIMBII ÎN PROCESUL DE CERCETARE ŞI PREDARE

Vasile BOTNARCIUC

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

Le domaine de la syntaxe englobe quatre éléments essentiels: la partie de l'énoncé, le groupe de mots, l'énoncé et la phrase. On essaie de délimiter ces catégories linguistiques, car dans la plupart des grammaires de la langue roumaine il n'existe pas de définition claire en ce qui concerne les termes abordés dans notre étude. On analyse toutes les parties d'une phrase ou d'un énoncé sous l'aspect formel et sémantique, on définit tous les types des structures générées par le groupement de mots.

Se consideră, şi pe bună dreptate, că, nimerind în procesul didactic, orice ştiinţă, afară de faptul că îmbogăţeşte cunoştinţele celui instruit cu date, cu informaţii valoroase din domeniul dat, contribuie la dezvoltarea gândirii logice a acestuia. Ştiinţa limbii nu numai că nu face excepţie în această privinţă, ci s-ar cuveni să ocupe un loc de frunte, dat fiind că logica drept ştiinţă a luat fiinţă anume pe baza limbii şi imixtiunea logicii în ştiinţa limbii, mai ales în gramatică, se face simţită şi acum. În cele ce urmează, ne propunem să urmărim în ce măsură sunt respectate rigorile elementare ale logicii în procesul de predare a limbii sau, mai corect, a ştiinţei limbii. De fapt, ne vom referi nu la logica formală ca ştiinţă, scopul propus fiind mult mai modest: să vedem cum se respectă „logica naturală a conştiinţei" [1, p.204] în expunerea materialului ce urmează a fi predat.

Deoarece manualele de limbă pentru şcolile de toate gradele se elaborează pe baza tratatelor teoretice de referinţă, anume de la ele vom porni. Cele mai recente de care dispunem şi în care gândirea tradiţională şi-a găsit expresie plenară sunt: *Gramatica pentru toţi* (1997) semnată de Mioara Avram şi *Gramatica uzuală a limbii române* (2001) elaborată de un grup de cercetători de la Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Tema fiind mult prea largă, o vom îngusta, limitându-ne doar la sintaxa limbii române, a cărei unitate fundamentală este considerată **propoziţia.** „Ea este, – ne asigură cercetătoarea Mioara Avram, – cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare sau, altfel spus, care poate alcătui singură o comunicare" [2].

Paralel cu propoziţia, „uneori se foloseşte termenul **enunţ** ca termen supraordonat şi nedistinct pentru propoziţie (independentă) şi pentru frază" [3].

Altă unitate a sintaxei este fraza, despre care prof. M.Avram ne comunică următoarele: „Unitatea sintactică superioară propoziţiei, întrucât este constituită din cel puţin două propoziţii, este **fraza,** care este totdeauna de sine stătătoare. Caracterizarea frazei, continuă autoarea, drept o unitate superioară propoziţiei sau de grad mai mare decât ea se referă exclusiv la organizarea sau structura acestor unităţi sintactice, fraza fiind o comunicare cu structura mai complexă decât propoziţia tocmai pentru că ea este o îmbinare de două sau mai multe propoziţii" [4].

Se disting în sintaxă şi unităţi mai mici decât propoziţia. Despre ele prof. M.Avram spune următoarele: „Unităţile sintactice inferioare propoziţiei sunt îmbinările de cuvinte sau grupul de cuvinte şi partea de propoziţie; ambele sunt lipsite de predicaţie, nu pot apărea niciodată de sine stătătoare şi nu pot constitui unităţi de comunicare decât prin încadrarea într-o propoziţie. **Îmbinarea (sau grupul) de cuvinte** (pentru care se foloseşte şi termenul **sintagmă**) este un constituent al propoziţiei alcătuit din cel puţin două cuvinte cu sens lexical deplin şi reprezentând cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic (**producţia, locală)".** În continuare se subliniază că „partea de propoziţie este un constituent al propoziţiei alcătuit dintr-un singur cuvânt cu sens lexical deplin **(producţia, locală)** sau dintr-un cuvânt de acest fel şi unul ajutător **(de la începutul, în mod):** ea reprezintă cea mai mică unitate sintactică, în interiorul căreia nu se stabileşte un raport sintactic, dar care se află în raporturi sintactice cu alte unităţi (părţi de propoziţie)" [5].

Prin urmare, în conformitate cu punctul de vedere oficial, explicitat în termeni foarte clari de M.Avram, compartimentul limbii denumit **sintaxă** este compus din următoarele **patru** elemente: **partea de propoziţie,**

îmbinarea de cuvinte, propoziția şi **fraza,** pentru care se folosesc **şapte** termeni: **parte de propoziție, îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă, propoziție, enunț, frază**.

Deşi nu la fel de explicit şi cu atâta claritate, *Gramatica uzuală* în principiu se solidarizează cu *Gramatica pentru toți*. Astfel chiar de la bun început se menționează că printre unitățile de bază ale limbii se numără „sintagmele (grupurile de cuvinte) şi propozițiile care se prezintă ca „entități materiale care pot fi percepute cu ajutorul organelor de simț" [6], iar mai apoi aflăm că „sintaxa are sarcina de a delimita propoziția, care devine unitate a actului comunicativ datorită predicativității, de o îmbinare obişnuită de cuvinte, care nu are statut de unitate comunicativă. A se compara: **a mânca plăcinte** (îmbinare de cuvinte) – **Mănâncă plăcinte** (propoziție) [7]. Autorii *Gramaticii uzuale* ne previn să nu confundăm **propoziția** cu **enunțul**: „Spre deosebire însă de propoziție, a cărei sens poate fi perceput fără context, înțelesul enunțului este legat de o situație comunicativă concretă, precizată de context". Şi în continuare se aminteşte că „Propozițiile, ca unități comunicative elementare, participînd la formarea textului, se unesc în unități mai mari – fraze, între propozițiile constituente stabilindu-se raporturi semantico-funcționale de diferite feluri" [8]. Iar spre a spulbera orice iluzie în privința altor entități sintactice, la pagina 235 se spune categoric: „Unitățile de bază ale sintaxei sunt părțile de propoziție şi părțile frazei". **Sintagma, grupul de cuvinte, îmbinarea de cuvinte** şi **enunțul** menționate pe parcurs ca unități sintactice în această formulare generalizatoare, după cum vedem, nu şi-au găsit loc. Logica elementară ar cere, parcă, odată ce le consideri unități ale sintaxei, să le consacri un spațiu cât de mic, în prealabil clarificând care e termenul adecvat, ce merită să fie popularizat. Observația aceasta se referă mai ales la entitatea sintactică pentru care, bănuim, au fost rezervați tocmai trei termeni: **îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă.** Ar fi meritat unele descifrări şi perechea de termeni: **enunț /propoziție**, cu atât mai mult, cu cât în lingvistica actuală s-au făcut delimitări şi precizări principiale în privința lor. Ambele lucrări citate trec cu uşurință peste aceste cerințe elementare, iar în **Gramatica uzuală** se comite o confuzie regretabilă a enunțului cu propoziția. Citām: „Cuvintele în fluxul vorbirii nu apar izolat, ci în anumite îmbinări, legătura lor păstrându-se şi atunci când o replică dintr-un dialog, de exemplu, este prezentată printr-un singur element lexical. Chiar şi în cazul acesta unitatea lexicală dată este legată, semantic şi gramatical, de enunț în genere. Astfel, într-un dialog ca: – **Când va veni Vasile? – Mâine**, prin replica-răspuns (mâine) se subînțelege o întreagă propoziție (***Vasile va veni mâine***), în care adverbul în cauză (***mâine***) este legat de celelalte elemente ale enunțului, în particular, de verbul **a veni**, indicând timpul realizării acțiunii" [9]. Pe de o parte, structura **Vasile va veni mâine** este considerată propoziție, iar pe de alta, adverbul **mâine** e legat de celelalte elemente ale enunțului, în particular, de verbul **a veni**. Cu alte cuvinte, **Vasile va veni mâine** este o dată propoziție, o dată enunț. **Şi laie, şi bălaie în acelaşi timp!**

Să vedem acum cum sunt tratate celelalte elemente ale sintaxei. Mai întâi să clarificăm un lucru simplu de tot, dar de o importanță principială: ce prezintă unitățile sintactice menționate – entități concrete sau abstracte, empirice sau raționale? Răspunsul e categoric şi nu admite nici umbră de îndoială: „Părțile de propoziție sunt cuvinte sau grupuri de cuvinte din alcătuința unei propoziții care constituie unități sintactice identificate după funcția îndeplinită în propoziție" [10]. O afirmație similară găsim şi în *Gramatica uzuală* în care se consideră că una dintre sarcinile sintaxei o constituie analiza şi stabilirea legăturilor dintre cuvinte sub aspect formal şi semantic, descrierea tipurilor de structuri obținute prin îmbinarea cuvintelor". Şi ceva mai jos: „Sintaxa stabileşte condițiile în care şirul de logoforme devine propoziție" [11]. Totodată, mai putem afla că propoziția este alcătuită din cinci părți de propoziție: „subiectul, predicatul, elementul predicativ suplimentar, atributul şi complementul" [12].

Să le luăm pe rând: a) cuvintele, sintagmele (grupurile de cuvinte, îmbinările de cuvinte) şi propozițiile sunt entități materiale, sesizabile cu organele de simț; b) atât îmbinările de cuvinte, cât şi propozițiile sunt alcătuite din cuvinte (mai corect, din logoforme); c) Totodată, propoziția se consideră că e alcătuită din părți de propoziție, care sunt „cuvinte sau grupuri de cuvinte... care constituie unități sintactice identificate după funcțiunea îndeplinită în propoziție" [13] şi se numesc: subiect, predicat, atribut, complement etc.

Dacă în toate cazurile menționate avem de a face cu entități materiale, sesizabile, care este rațiunea de a fi a acestei jonglări terminologice: cuvânt, parte de propoziție, subiect (predicat etc.)? Să încercăm a căuta răspunsul în paragrafele consacrate părților de propoziție.

Astfel, „subiectul este partea principală de propoziție care arată cine săvârşeşte acțiunea exprimată de un predicat verbal activ" [14] sau „subiectul este partea principală a propoziției care desemnează obiectul despre care se comunică ceva prin intermediul predicatului" [15]. Într-un exemplu ca **Mama spală copilul** este con-

comitent entitatea **mama** logoformă, parte de propoziţie şi subiect, entitatea **copilul**, la fel, este concomitent logoformă, parte de propoziţie şi complement. Deci, ambele ţin de nivelul concretului, a empiricului, sesizabilului. Rămâne neclar atunci de ce subiectul, la fel ca şi celelalte părţi de propoziţie, toate entităţi concrete, trebuie să se exprime prin ceva tot concret? De exemplu, „subiectul se exprimă printr-un substantiv sau orice altă parte de vorbire cu valoare de substantiv" [16]; „Predicatul verbal propriu-zis este cel exprimat printr-un verb sau locuţiune verbală" [17].

De reţinut: dacă în exemplul de mai sus **subiectul** este **exprimat** prin **logoforma *mama*,** rezultă că ele nu-s de acelaşi rang? Şi atunci se cere o altă întrebare: **părţile de propoziţie şi subiectul, predicatul, complementul, atributul** etc. sunt elemente ale limbii care s-ar bucura de acelaşi statut onomasiologic ca şi cuvintele (logoformele)? Obiectele denumite de ele pot fi văzute, pipăite, sesizate etc.?

Rezultă că da, deoarece „părţile de propoziţie sunt cuvinte sau grupuri de cuvinte" şi „ele sunt următoarele cinci: subiectul, predicatul, elementul predicativ suplimentar, atributul şi complementul" [18]. Să revenim la exemplul nostru. **Logoforma** *mama* denumeşte o femeie considerată în raport cu copilul ei; **partea de propoziţie** denumeşte un segment din enunţul **Mama spală copilul.** Da ce denumeşte **subiectul**, **predicatul** etc.? Nimic! Subiectul, predicatul etc. se exprimă doar. Se exprimă prin logoforme, prin părţi de vorbire. Deci, între logoforme şi parte de propoziţie, pe de o parte, şi subiect, predicat etc., pe de alta, există o deosebire tranşantă. Dar în ce constă ea nu se spune, de ea nici nu se vorbeşte! Ce e drept, în *Gramatica pentru toţi* se menţionează că părţile de propoziţie se identifică după funcţiunea lor în propoziţie şi din punctul acesta de vedere s-ar identifica cu subiectul, cu predicatul etc. Să apelăm la câteva exemple: *Copilul doarme, Pavel scrie, Mămica cântă*. Sub aspectul funcţiunii logoformele **copilul, Pavel, mămica** se deosebesc categoric, la fel ca şi logoformele **doarme, scrie, cântă.** E cu desăvârşire neclar de ce logoformele din prima categorie trebuie să se numească Subiect, iar cele din a doua – Predicat? De unde şi cum au apărut aceste entităţi cu numele de P, S, Cd, A, Cind, CCl etc.?

Subiectul, predicatul etc. sunt categorii gramaticale, abstracţii ştiinţifice, deduse de specialişti pentru a denumi cu totul alte realităţi decât, aşa cum am văzut în cazul subiectului, „să desemneze obiectul despre care se comunică"? Dar să mergem mai departe. Deci, admiţând că S, P, A, Cd etc. sunt **abstracţii** şi, în acelaşi timp, sunt **părţi de propoziţie**, suntem forţaţi să recunoaştem că şi **propoziţia** este **o abstracţie**, deoarece dacă o entitate sintactică e alcătuită din abstracţii, rezultă că şi ea este o abstracţie? Cu alte cuvinte, o structură ca **Mama spală copilul** nu poate fi considerată propoziţie, deoarece ea este o entitate concretă, sesizabilă, empirică; ea este forma de exprimare a propoziţiei , dacă admitem în continuare că **subiectul** (S), **predicatul** (P) etc. sunt părţi de propoziţie. Dacă s-ar fi dat dovadă de mai multă onestitate ştiinţifică şi, respectiv, de mai puţină îndărătnicie, logica ar fi avut doar de câştigat. Răspunsul temeinic fundamentat îl găsim în monografia prof. I.Eţcu şi într-o serie de studii semnate de dânsul şi discipolii lui.

Să revenim iar la părţile de propoziţie. Subiectul şi predicatul sunt considerate principale, iar celelalte – secundare. Motivul e simplu: „Părţile principale sunt cele care constituie minimul necesar pentru existenţa unei propoziţii şi nucleul ei central de organizare" [19]. Deci, **principiul necesităţii, obligativităţii** este pus la baza ridicării unei aşa-zise părţi de propoziţie în rang de parte principală. Dar cum ne vom descurca în cazurile în care vom avea de a face cu structuri de felul: **Soarele a intrat în nori, Furtuna a răsturnat un copac** şi multe altele de acest fel. În virtutea cărei logici vom considera elementele **în nori, un copac** secundare?

Soluţia a fost găsită, numai că de ea nu se ţine cont. Se vede că e mai convenabil să repeţi nişte formulări depăşite de timp şi chiar penetrate de rugină decât să te conformezi unui spirit novator. Să admitem, aşa cum a demonstrat prof. I.Eţcu, că sintaxologia, adică ştiinţa despre nivelul sintactic al limbii, se prezintă ca un sistem de sisteme şi nu-l reprezintă un singur sistem, cel bimembru SP, şi atunci lucrurile se limpezesc cu desăvârşire. Alături de sistemul SP, vom distinge sistemele SPCd, SPCind, SPCl, SPCt etc., etc. [20].

Dacă în *Gramatica pentru toţi* problema entităţii numită cu trei termeni e abandonată complet, *Gramatica uzuală* încearcă să formuleze unele precizări, fără a arăta, fie şi în treacăt: **sintagma, îmbinarea de cuvinte** şi **grupul de cuvinte** denumesc aceeaşi entitate sintactică sau ţin de niveluri diferite. Îmbinarea de cuvinte, se subliniază în tratat, „reprezintă doar elemente, blocuri de construcţie a unităţilor comunicative (propoziţie, frază). E vorba de structuri de tipul: **a trăi la ţară, cartea elevului, copilărie fericită, casa de sub deal, cârd de gâşte** etc.)" [21]. Dar în paragrafele consacrate părţilor de propoziţie, structurile de tipul celor citate sunt dizolvate în structura unităţilor comunicative. Să nu ştie oare că **bloc,** conform DEX-ului, înseamnă: „1. *Bucată mare dintr-o materie solidă şi grea, masă solidă dintr-o singură bucată. 2. Grămadă de lucruri considerate*

ca alcătuind o masă unică” [22]. Deci, constituind o singură bucată în cadrul unității comunicative, alcătuind o **masă unică,** îmbinarea de cuvinte se încadrează în structura aşa-zisei propoziții cu o singură funcție. În afara enunțului îmbinarea poate şi trebuie să fie analizată, deoarece ea, într-adevăr, reprezintă „cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic” [23].

Să vedem acum cum stau lucrurile cu fraza. Conform definiției, „fraza este o unitate de sine stătătoare alcătuită din două sau mai multe propoziții” [24].

Cât priveşte fraza formată prin coordonare, afirmația ar putea să fie justă, în privința celor formate prin subordonare există multe semne de întrebare. Să revenim la definiția aşa-zisei propoziții. E vorba de „cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare sau, altfel spus, poate constitui o singură comunicare” [25]. În exemple de felul: **Cine seamănă vânt culege furtună, Cine are bani bea şi mănâncă** putem oare vorbi de existența a două aşa-zise propoziții? În nici un caz! Nici una, nici alta nu pot constitui aparte unități de comunicare. Raportate la sisteme abstracte de care am vorbit mai sus, aceste exemple vădesc realizarea în primul caz a sistemului propozițional trimembru **SPCd**, iar în al doilea – a sistemului bimembru – SP.

Dacă s-ar face abstracție de ambițiile sintaxologilor ce împărtăşesc conceptul tradițional, lesne s-ar putea observa că aşa-zisele subordonate, întocmai ca şi îmbinările de cuvinte, realizează o singură funcție propozițională, funcția ei de bază devenind cea nominativă.

Dacă ar fi să rezumăm cele de mai sus, concluzia ar suna în felul următor: teoria sintactică oficială, expusă în tratate cu mare autoritate şi promovată în manualele pentru şcolile de toate gradele, este greşită din punct de vedere metodologic. Toate controversele, toate paradoxurile cu care se confruntă profesorul în procesul de predare a materiei de sintaxă ar dispărea de la sine, dacă s-ar conştientiza necesitatea delimitării realităților sesizabile, empirice, ontice de cele abstracte, raționale, gnostice şi dacă acest principiu **s-ar aplica consecvent** atât în procesul de analiză sintactică, cât şi în cel de sinteză sintactică. Şi atunci ar deveni limpede necesitatea a două serii de termeni sintactici: o serie de termeni pentru denumirea entităților concrete, sesizabile, cu care operează orice vorbitor de română, iar o altă serie – pentru denumirea entităților abstracte, teoretice, care au fost deduse de savanți şi cu care se operează doar în procesul de studiere şi predare a materiei de sintaxă. Cu atât mai mult, cu cât termeni, după cum s-a văzut, sunt destui. Rămâne doar să fie specificată sfera de utilizare a lor. Urmând exemplul prof. I.Ețcu, care a tras o brazdă adâncă în acest domeniu, vom admite că sintaxa, adică nivelul sintactic realmente existent în limbă, este reprezentată printr-o serie de unități, de entități, pentru denumirea cărora se propun termenii, denumirile: **îmbinare de cuvinte, enunț** (**simplu** şi **complex**), **parte a îmbinării de cuvinte** şi **parte a enunțului**. Iar ştiința despre această sintaxă, adică **sintaxologia**, este reprezentată printr-o serie de categorii abstracte, care reflectă esența unor clase de entități concrete omogene, din punct de vedere structural, semantic şi funcțional, pentru denumirea cărora se propun termenii: pentru clasa de îmbinări de cuvinte – **sintagmă;** pentru clasa parte a îmbinării de cuvinte – **parte a sintagmei;** pentru clasa de enunțuri (simple şi complexe) – **propoziție;** pentru clasa parte a enunțului – **parte a propoziției**.

În felul acesta, predarea sintaxei poate deveni un mijloc eficient de dezvoltare şi disciplinare a gândirii logice, iar controversele şi paradoxurile cu care se confruntă astăzi profesorul de limbă română ar deveni apanajul arhivei ştiințelor.

Referințe:

1. Богородицкий В.А. Общий курс русской грамматики. - Москва-Ленинград, 1935.
2. Avram Mioara. Gramatica pentru toți. - Bucureşti, 1997, p.299.
3. Ibidem.
4. Ibidem, p.300.
5. Ibidem.
6. Gramatica uzuală a limbii române. - Chişinău: Litera, 2000, p.6.
7. Ibidem, p.219.
8. Ibidem, p.220.
9. Ibidem, p.235.
10. Avram Mioara. Op. cit., p.321.
11. Gramatica uzuală a limbii române, p.219.
12. Avram Mioara. Op. cit., p.321; Gramatica uzuală a limbii române, p.237.
13. Avram Mioara. Op. cit., p.321; Gramatica uzuală a limbii române, p.237-238.
14. Avram Mioara. Op. cit., p.326.

15. Gramatica uzuală a limbii române, p.238.
16. A se vedea: Avram Mioara. Op. cit., p.328; la fel: Gramatica uzuală a limbii române, p.238.
17. Avram Mioara. Op.cit., p.331.
18. Ibidem, p.321.
19. Avram Mioara. Op. cit., p.321; a se vedea şi: Gramatica uzuală a limbii române, p.237.
20. Eţcu I. Tipologia propoziţiilor în limba moldovenească. - Chişinău, 1979; Idem. Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie. - Chişinău, 2000; Idem. Unele consideraţii cu privire la conceptul de propoziţie // RLŞL. - 1995. - Nr.3.
21. Gramatica uzuală a limbii române, p.219.
22. DEX. - Bucureşti: Univers enciclopedic, 1998, p.103.
23. A se vedea şi lucrarea: Dîrul A. Categoriile gramaticale din perspectiva unităţilor limbii de diferite nivele. - Chişinău, 2005, p.6-130.
24. Avram Mioara. Gramatica pentru toţi, p. 401; a se vedea de asemenea: Gramatica uzuală..., p. 287.
25. Avram Mioara. Op. cit., p.299.

Prezentat la 03.05.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

COMUNICAREA UMANĂ ŞI COMPONENTELE EI INDISPENSABILE

Vasile BOTNARCIUC

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

Le phénomène complexe de la communication est interprété de différentes perspectives. Elle constitue un attribut essentiel de la vie humaine dans sa plénitude. Elle assure le développement de l'humanité.

La communication ne peut pas être encore englobée dans une définition concrète, d'ici la diversité d'opinions existantes. Certes, elle constitue un processus d'échange d'information. L'auteur de l'article met l'accent sur les unités communicatives qui sont le fondement du message, car chaque mot, groupe de mots, énoncé ou phrase ont un rôle important et décisif dans la communication. L'auteur a comme objectif d'illustrer le fonctionnement de toutes les unités communicatives dans l'acte communicatif et leur impact sur la communication.

Disponibilitatea de a comunica este un atribut fundamental al viului. Instituită ca un imperativ sau ca o necesitate pentru toţi vorbitorii, comunicarea este cea care asigură progresul şi prosperarea speciei umane, căci, comunicând, oamenii se împărtăşesc de la aceeaşi sursă, care este **viaţa însăşi.** Considerată, de asemenea, ca atribut fundamental al fiinţei umane (acesta e capabil să vorbească, să salute, să scrie, să gesticuleze, să zâmbească, să se înfurie, să asculte, să citească, să pipăie, să miroase etc.), comunicarea a fost definită drept „mod fundamental de interacţiune psihosocială a persoanelor, realizat prin intermediul simbolurilor şi al semnificaţiilor social-generalizate ale realităţii în vederea obţinerii stabilităţii ori a unor modificări de comportament individual sau la nivel de grup" [1].

Astăzi nimeni nu poate tăgădui adevărul că omul este unica fiinţă informavoră, recunoscându-se, totodată, şi faptul că foametea de informaţii este imposibil de satisfăcut. Drept urmare, ca răspuns la nevoile de informare mereu în creştere ale individului şi ca reacţie la cererile din ce în ce mai diversificate din societatea contemporană, mediile comunicaţionale s-au multiplicat şi s-au ramificat de o manieră fără precedent [2].

Este cert faptul că astazi fenomenul comunicării este investigat din variate perspective, având şi câteva obiective mai importante, printre care unul vizează formularea unor răspunsuri argumentate la câteva întrebări cardinale, cum ar fi: Ce înseamnă a comunica? De ce adeseori este destul de dificil să comunicăm? Ce îngreuează comunicarea interpersonală şi cum se poate ea facilita?

A comunica, într-o accepţie simplistă, înseamnă a transmite un mesaj despre ceva sau cineva unui anumit receptor. Emiţătorul e obligat să formuleze informaţia într-un aşa limbaj ca ea să fie clară şi inteligibilă pentru destinatar, care, la rândul său, datorită unui proces destul de complex (manifestat printr-o diversitate de activităţi) de decodificare, îl recepţionează şi pătrunde esenţa acestuia, cu scopul de a-l asimila şi acţiona. Eficienţa actului de comunicare poate atinge cote însemnate în funcţie de faptul dacă se reuşeşte a fi antrenate şi alte câteva activităţi, chemate să controleze, să regleze fluxul comunicaţional în vederea contracarării comiterii unor inexactităţi sau erori regretabile. Din această perspectivă, anume **feed-back-ul** pare a fi un garant menit să asigure o comunicare cât de cât pertinentă şi de calitate.

După cum bine se ştie, în actul de comunicare sunt antrenaţi anumiţi subiecţi sau grupuri de indivizi (vorbitori), ale căror trăsături sau particularităţi sunt generate de un anumit context social. Bineînţeles, el (actul de comunicare) nu se prezintă ca un flux liniar constituit din secvenţe întâmplătoare şi eterogene de comunicare, difuzate după bunul plac şi haotic de la destinatar la receptor. Orice act de comunicare înseamnă, întâi de toate, o interacţiune, care derulează ca un proces circular de excepţie, de unde se desprind mesajele de ordin stimulativ orientate în ambele părţi. Din această perspectivă, comunicarea se prezintă ca un ansamblu de procese prin care se efectuează schimbul de informaţii între persoane aflate într-o situaţie socială dată [3].

Comunicarea reprezintă, după convingerea unor specialişti, coloana eternă a vieţii sociale şi a celei spirituale. Tot ce face omul sau e capabil să facă în comun cu cineva se bazează pe un schimb de informaţii în perpetuă completare şi reînnoire în vederea impulsionării şi revigorării proceselor de comunicare. Din cauza diversităţii codurilor, canalelor şi mijloacelor de efectuare a comunicării, până în prezent nu dispunem de un punct de vedere comun în ceea ce priveşte definirea comunicării. În acest sens, este destul de edificatoare concluzia la care ajunge cercetătorul Ştefan Pruteanu, şi anume: „Comunicarea scapă încercărilor de a o defini. Americanii Frank Dance şi Carl Larson au adunat 126 de definiţii ale comunicării, de la diverşi autori şi din diverse cărţi. După 20 de ani de trudă, nici una dintre definiţii nu s-a dovedit satisfăcătoare. Semantica termenului **comunicare** nu încape într-o definiţie, dar fiecare definiţie posibilă surprinde câte ceva din ceea ce este comunicarea" [4].

 ISSN 1857-209X

În funcţie de numărul de actori ai actului comunicativ şi de tipul de relaţie stabilit între aceştia, cercetătorii au inventariat şi delimitat mai multe tipuri de comunicare:

- ❖ **intrapersonală;**
- ❖ **interpersonală;**
- ❖ **de grup;**
- ❖ **publică;**
- ❖ **de masă;**
- ❖ **verbală;**
- ❖ **paraverbală;**
- ❖ **nonverbală;**
- ❖ **didactică etc., etc.**

În cele ce urmează, noi vom discuta într-o formă concisă doar despre două tipuri de comunicare din şirul enunţat. Vom începe cu **comunicarea verbală** care se constituie pe baza cuvintelor selectate nu la întâmplare şi nici alese pe sprânceană pentru a epata, ci în funcţie de logica firească a lucrurilor şi din dorinţa nesimulată de a transmite destinatarului anumite informaţii cât mai inteligibile. La construcţia unui mesaj, fiecare lexemă sau logoformă va avea un rol destul de important, dacă nu chiar unul decisiv. Dar comunicarea verbală prezintă o serie de particularităţi, care reflectă un grad ridicat de complexitate. Ea este o activitate, de regulă, unidirecţională (lansată dinspre emiţător spre destinatar), liniară (expresie a unei realităţi de tip cauză/efect), manifestările de fiecare dintre cei doi poli (emitere şi receptare) aflându-se într-o strânsă interdependenţă (constituind, în acelaşi timp, o cauză şi un efect pentru manifestările de la polul opus). De aceea, afară de alegerea chibzuită a cuvintelor, o atenţie deosebită trebuie să se acorde unităţilor comunicative în care va fi turnat mesajul. Lucrul acesta are mare importanţă când comunicarea decurge în limba maternă, dar atinge cote maxime când e vorba de învăţarea dirijată a unei limbi străine, în cazul nostru de învăţarea limbii române de către alolingvi. În asemenea situaţii, alegerea unei concepţii asupra comunicării şi, prin consecinţă, a unei teorii lingvistice, influenţează asupra unor aspecte ale metodologiei, în special asupra obiectivelor ce trebuie atinse, a conţinuturilor ce trebuie delimitate şi a conceptelor şi tehnicilor performante ce trebuie puse în aplicare. Se cer totuşi făcute unele precizări cu scopul de a releva anumite nuanţări, ce se impun în legătură cu cele discutate. E ştiut că nu există o relaţie cu sens unic între teoria lingvistică, descrierea şi predarea limbilor. Deşi impactul teoriei nu mai este orientat în termenii de utilizare a descrierii limbilor particulare, care derivă de aici, descrierile rămânând mult prea parţiale în raport cu necesităţile didacticii, soluţia ideală ar fi ca în persoana profesorului să-şi dea întâlnire lingvistul şi pedagogul. Se ştie că impactul teoriei nu se orientează în termenii de implicare la nivelul principiilor celor mai importante. În învăţarea direcţionată a unei limbi străine, studentului i se predau forme şi reguli, se recurge la metode pentru a face mai uşoară deprinderea limbii vorbite de care studentul are nevoie ca instrument de comunicare.

De regulă, pentru realizarea unei comunicări, se face uz nu de cuvinte izolate, ci de enunţuri. După cum menţiona reputatul lingvist Em. Benveniste, spre deosebire de celelalte unităţi ale limbii, numărul enunţurilor e infinit [5]. Pedagogul, dacă nu doreşte să rătăcească prin hăţişurile nelimitate ale limbii predate, va fi nevoit să ţină cont de una dintre cele mai profunde, esenţiale însuşiri ale limbii la toate nivelurile ei – interacţiunea permanentă, atotcuprinzătoare, pătrunsă de un adânc sens, a invariantelor şi variantelor [6]. Altfel spus, e vorba de corelaţia dintre esenţe şi forma lor de manifestare.

Deoarece în privinţa enunţurilor lucrurile sunt mai mult sau mai puţin puse la punct [7], vom reţine atenţia cititorului doar asupra îmbinărilor de cuvinte, care se folosesc ca material, blocuri de construcţie a enunţurilor [8] şi care reprezintă „cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic" [9]. Îmbinările de cuvinte, sub aspect cantitativ, se prezintă ca o imensitate nelimitată de fapte concrete, individuale, sesizabile cu organele de simţ [10].

Pentru ca să ne putem orienta în diversitatea nelimitată a acestor fapte concrete, e nevoie ca ele să fie grupate în clase de îmbinări omogene din punct de vedere semantic şi formal. Urmează apoi ca fiecare clasă să fie redusă la invarianta generală şi esenţială, făcându-se abstracţie de însuşirile individuale, facultative, neesenţiale. Invariantele obţinute sunt nişte entităţi ştiinţifice, insesizabile cu organele noastre de simţ. Ele se fixează în noţiuni ştiinţifice, în termeni ştiinţifici. Un singur exemplu. Îmbinările de cuvinte: ***mere acre, cer întunecat, profesor competent, clasă luminoasă*** etc. diferă din punctul de vedere al înţelesului concret şi al formei concrete, termenul subordonat denumind fie calitatea, fie semnul, însuşirea obiectului denumit de termenul subordonator. Dar există un „ceva" care le uneşte şi care ne permite să le grupăm într-o categorie: acest „ceva" consistă în identificarea unui obiect oricare. Deci, toate aceste îmbinări sunt formate pe baza raportului atributiv. Dacă vom adopta ca termen ştiinţific pentru invariantele esenţiale, obţinute în felul acesta, denumirea de

sintagmă, atunci îmbinările de tipul celor de mai sus vor fi reprezentate de **sintagma atributivă**. Procedând astfel, varietatea nelimitată de îmbinări de cuvinte poate fi redusă la un număr finit de sintagme. Ceea ce-i rămâne studentului să facă e să cunoască sintagmele, adică invariantele, şi interacțiunea, de care vorbea Roman Jackobson.

Aşadar, importanța atât a cuvântului potrivit la locul potrivit, cât şi a îmbinărilor de cuvinte, construite în conformitate cu normele literare actuale, devine indispensabilă pentru comunicarea scrisă, dar şi pentru cea orală, pentru că în baza acestora se produce înmagazinarea şi expedierea diverselor tipuri de informații, care urmăresc scopuri diferite: în primul caz, ea va asigura sau garanta contactul social dintre oameni; în al doilea caz, ea va ghida sau influența manifestările atitudinale şi cele comportamentale ale diferitelor grupuri şi colectivități umane; în al treilea caz, fluxul de informații la direct își va spune cuvântul în desfăşurarea procesului educațional, modelându-l şi influențându-i vădit pe tineri la toate nivelurile.

De reținut şi faptul că unitățile lexicale, pe lângă încărcătura pozitivă, benefică pe care o stăpânesc, mai au sau pot avea şi efecte negative, care în nici un caz nu trebuie neglijate. Este vorba că omul e capabil să folosească uneori cuvintele cu scopul de a muşamaliza sau ascunde realitatea lucrurilor. Urmărind nişte interese meschine, perfide sau chiar mârşave, unii pot apela la o gamă diversă de mijloace şi procedee, cu ajutorul cărora se produce persuadarea celor din preajmă cu scopul prestabilit – de a-i manipula şi dirija după bunul lor plac [11].

În acest context, în literatura de specialitate se vorbeşte despre existența mai multor tipuri de enunțuri, şi anume:

- **enunțuri locuționare** („a spune ceea ce se spune") – în cadrul unui act locuționar enunțurile sunt independente de contextul comunicativ şi sub aspect locuționar pot fi gramaticale şi negramaticale;
- **enunțuri ilocuționare** („a spune ceea ce trebuie să se facă") – în cadrul unui act ilocuționar la conținutul unui enunț se adaugă o forță mobilizatoare specifică, a cărei intensitate depinde de intențiile comunicative ale emițătorului. De exemplu, enunțuri de tipul: ***Adă apă!; O să-ți trimit o carte poştală!; Afară ninge!*** ş.a. se caracterizează nu numai prin semnificațiile lor, dar şi prin anumite intenții ale celor care le rostesc cu scopul de a transmite fie o solicitare, în primul caz, fie o promisiune, în cel de al doilea, fie o aserțiune sau o gamă întreagă de semnificații (avertisment, bucurie, spaimă etc., în cel de al treilea caz). De reținut: invitațiile, felicitările, mulțumirile, scuzele îmbracă tot forma unor enunțuri ilocuționare.

Forța ilocuționară a unui enunț depinde în mod direct de contextul comunicării: unul şi acelaşi conținut al enunțului poate fi asociat cu forțe ilocuționare diferențiate situațional. Bunăoară, în dependență de circumstanțele în care e rostit, enunțul ***Am să aduc vărguța*** poate căpăta valoarea unei aserțiuni, a unei amenințări sau a unei promisiuni. Forța ilocuționară a enunțurilor cunoaşte două modalități de exprimare: directă şi indirectă. Exprimarea directă are loc cu ajutorul **verbelor performative**, adică a acelor verbe care la persoana I, singular, indicativ prezent activ, de obicei, în propoziții regente, implică nu numai desemnarea unei acțiuni, ci şi realizarea ei: **a porunci, a ordona, a afirma, a mulțumi, a promite, a invita, a se scuza** etc. [12]. Cu aceeaşi funcție se folosesc şi unii **indicatori polifuncționali**, cum ar fi: **intonația** (pentru actele ilocuționare directive), **modurile verbale** (**imperativul,** pentru actele ilocuționare directive), **unele adverbe** (***sigur, precis, negreşit***, pentru promisiuni), **negația** (pentru refuz) etc.

Intonația, generând melodia enunțului, transmite anumite informații gramaticale. Pe baza ei receptorul poate determina scopul urmărit de emițător, poate stabili tipul de enunțuri în funcție de scopul comunicării: **declarativ** (*Limba noastră-i o comoară* (A.Mateevici), **interogativ** (*Voi sunteți urmaşii Romei*? (M.Eminescu), **exclamativ** (*Vântul urlă / Cerul tună* (Gr.Vieru), dar şi semnificații de tip conotativ, legate de starea afectivă a emițătorului, atitudinea şi intențiile atinge uneori cote atât de înalte, încât sparge conturul structural al enunțului şi în dependență de intenția comunicativă a emițătorului poate realiza orice funcție propozițională:

Zi cu soare, ger cu stele! Hai, iubită, la plimbare! (V.Alecsandri); *El intră în sala de bal. Cântare, vuiet, danț..., dar mai ciudat; se părea că orice femeie îi zâmbea. Noapte. Vânt. Lună. Vifor alb şi dor de o noapte bună* (L.Deleanu);

Primăvară. Oamenii /simt pornirea apei/ ca bătaia-n inimi (G. Meniuc);

Viața omului – floarea câmpului (folclor); *Vorba multă – sărăcia omului* (folclor);

Adam îşi activează şi el pana. Schițe, reportaje, traduceri.

Interesant de observat aici că informația ca mijloc de exprimare a forței ilocuționare asociază această forță nu doar conținutului unui enunț, ci şi conținutului unor logoforme şi îmbinări de cuvinte, schimbându-le statutul nominativ în statut comunicativ. În asemenea cazuri, intonația preia asupra sa funcția sintactică, logoforma-enunț devenind unica obiectivare a esenței propoziționale.

Folosită pentru aprecierea peiorativă a personalului, intonaţia asociată conţinutului unor cuvinte le transformă în enunţuri-apoziţii:

*Stă aici ca o sperietoare şi mai are şi pretenţii. **Matahala**!* (Ana Lupan)

***Radu**. Aşa a spus domnul Ţugui...*

Inspectorul** (aparte). **Măgarul (Em. Bucov)

*- A-a-a, **calicilor**! Ia staţi să vă învăţ eu minte* (I. Druţă)

- Treci la noi, în cămin!

*- De-e-e ce? Ca-a-aşă îţi trebuie? **Ţăranule*** (N.Costenco)

Asociată conţinutului unui cuvânt sau îmbinări de cuvinte cu scopul de a aduce în memorie imaginea unui obiect, persoane sau situaţii şi a le aprecia cu un sentiment de admiraţie, încântare, groază, regret, nostalgie etc. Intonaţia generează enunţuri evocative. Caracteristic pentru astfel de entităţi este valoarea lor nominativă preponderentă. De exemplu:

*Bătrânii spuneau de acestea, fetele şi flăcăii vorbeau de Măriuca ...**Măriuca**!*
Şasesprezece ani, faţă de trandafir şi de spumă de lapte, ochi de mură ...;
(A.Russo)

*Dar când ştia că are să dee peste Ivan, i se tăiau picioarele, ş-o strângea în spate de frică. **Turbinca**! Afurisita de turbincă mă vâră în toate boalele, – zicea moartea suspinind.* (I.Creangă)

Mai de dorit ce soartă pot ei să aibă-n lume
Decât să-i ducă-n luptă un mare, un sfânt nume?
***Un nume**! Ce-i mai mare decât un nume oare?*
(M. Eminescu)

*Lipicescu (citeşte): „Pentru slujbele ce ai făcut ocârmuirii, ne milostivim a te înălţa la rangul de spătar"... (Vorbeşte) **Spătar!** Bun nume am tras la loteria boieriei! **Spătar!...** Spătarul Năstăsachi Lipicescu! ... Bine sună la ureche!"* (V.Alecsandri)

Intonaţia face să sporească considerabil forţa ilocuţionară a mesajului când îmbinările de cuvinte constituie obiectivizarea funcţiei propoziţionale atributive din esenţa propoziţională SPA. De exemplu:

*Lord Artur se puse pe o canapea de bronz şi, după câteva minute de contemplare, zise: – **Frumoasă seară**!*
(V.Alecsandri)

sau:

*Cât de dulci sunt amintirile bătăilor învăpăioase sunt sărutările tinereţei înflorite... Dar serile satului meu, când luna se ridică asupra părului şi cumpăna fântânii se părea un cocostârc cu pliscul întins... **Ce seri senine!***
(Al.Russo)

Inversarea ordinii fireşti a atributului şi introducerea pronumelui relativ **ce** intensifică la maximum potenţialul calificativ şi, respectiv, forţa ilocuţionară a acestor îmbinări-enunţuri. Mai citām câteva exemple:

Şi ne-ncleştam la luptă, grămadă, chiar ca orbii. Ce groaznică trânteală! (V.Alecsandri);

Şi e prea mulţumită dacă, după ce merge pe jos prin pulbere pân-în glezne...ajunge la o căsuţă cunoscută... intră obosită şi trudită şi vede că îi aduc dulceţi...
– O, ce bun obicei!
(C. Negruzzi)

Datorită intonaţiei, uneori nu se mai simte nevoia obiectivării termenului calificativ al îmbinării de cuvinte, ideea cea mai generală de admiraţie, încântare, ură, dezaprobare etc. putând fi exprimată graţie intonaţiei. De exemplu:

Şi în haosul uitării oricum orele alerge,
Ea din ce în ce mai dragă ţi-ar cădea pe zi ce merge.
***Ce iluzii**! Nu-nţelegi tu, din a ei căutătură*
Ca deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură (M. Eminescu)

sau

Răzvan (către Zbierea). *Să plec?... Cum?... Adevărat?*
*O, **ce om**!* (B.P. Hasdeu).

Exprimarea indirectă a forţei ilocuţionare este o strategie folosită, de obicei, în realizarea actelor cu un potenţial agresiv şi presupune unii indici asociaţi, de obicei, de un alt tip de act. Astfel, solicitările pot fi realizate nu prin enunţuri imperative, ci interogative, prefaţate adesea de **verbe modale**: ***Vrei să mergem la cinema? Poţi să deschizi fereastra? N-ai vrea să facem o plimbare? Ai putea să cânţi ceva?*** etc. Folosirea altor procedee de exprimare indirectă a forţei ilocuţionare depinde de iscusinţa individuală a enunţătorului.

De exemplu, **refuzul** poate fi exprimat printr-o aserțiune fără nici un element de negație, ca în cazul răspunsului ***Mă simt cam obosită*** la întrebarea ***Vrei să mergem la cinema?***

- **enunțuri perlocuționare** („a face ceea ce se spune") – în cadrul unui act perlocuționar rostirea unor enunțuri cu o anumită forță ilocuționară produce anumite efecte asupra receptorului [13]. Efectele perlocuționare nu au indicatori expliciți în structura enunțurilor, ci sunt legate de mecanisme exterioare planului verbal, putând însă fi desemnat prin anumite verbe, ca: ***a convinge, a amuza, a liniști, a consola, a flata, a calma, a îndemna, a alina, a îmbărbăta, a încuraja, a potoli, a domoli, a tempera, a ogoi, a îmblânzi, a măguli, a astâmpăra*** etc.

În partea finală a acestui paragraf, vom insista asupra celui de-al doilea tip de comunicare, întitulat **comunicarea paraverbală,** care, după cum bine se știe, cuprinde o suită de componente. Aceste componente nu constituie nici unități segmentale, nici unități suprasegmentale; ele țin de particularitățile vocii și ale lanțului vorbirii, ale structurii fonice a enunțurilor. Sunt componente deloc neglijabile care însoțesc fie concomitent, fie complementar cuvântul și comunicarea, întregind-o și nuanțând-o implicit și explicit. Atare elemente ale paraverbalului „viețuiesc", adică sunt funcționabile doar în simbioză cu exprimarea verbală, fiind determinate de calitățile vocii și de „vocalizarea" propriu-zisă: timbrul, volumul și inflexiunile vocii (șoptită, stridentă, șuierătoare, mormăită etc.), tonul, cursul, ritmul, tactul cuvintelor și ale frazei, pauzele, modul de articulare a sunetelor. Paraverbalul asigură necondiționat expresivitatea comunicării, nuanțează expresia, o face mai agreabilă, mai accesibilă pentru receptori, sporindu-i gradul de autenticitate și asigurându-i, totodată, transmiterea unor semnificații suplimentare. Așadar, elementele paraverbale urmăresc câteva obiective concrete și chiar modificarea sensului literal al enunțurilor, care-i dictat de unul din scopurile trasate: să faciliteze actul cognitiv, să direcționeze sau să redirecționeze semnificațiile, să fructifice spectrul de intenții și de influențe, altfel spus; să ofere receptorului repere utile pentru decodare. Componentele în discuție au o relevanță decisivă în tentativa de definire a sensului celor comunicate, sens care trebuie neapărat să se caracterizeze prin exactitate și corectitudine [14].

Așadar, componentele paraverbale sunt de o importanță indiscutabilă dat fiind faptul că o logoformă (sau o îmbinare de cuvinte, sau în definitiv un enunț) rostită cu intonații diferite va avea numaidecât semnificații diferite. Pe bună dreptate se afirmă în literatura de specialitate că există o sută de feluri de a spune „nu" și o mie de a spune „da". În funcție de intonație, un „**da**" ar putea însemna „**nu**", și, dimpotrivă, în anumite situații un „**nu**" pentru receptor ar putea să însemne „**da**"; iată de ce componentele paraverbalului: ***tonul, ritmul*** și ***melodia vocii, intonația, pauzele*** au un scop bine definit – de a personaliza actul comunicării, relevând cu certitudine starea afectivă, emotivitatea și intențiile atitudinale și cele comportamentale ale emițătorului vizavi de ceea ce spune [15].

Referințe:

1. Dicționar de psihologie socială. - București, 1981, p.54.
2. Bîrliba M.C. Paradigma comunicării. - București, 1987; Lohisse J. Comunicarea. De la transmiterea mecanică la interacțiune. - Iași: Polirom, 2002.
3. Abric Jean-Claude. Psihologia comunicării. Teorie și metode / Trad. Luminița și Florin Botoșineanu. - Iași: Polirom, 2002, p.11-194.
4. Pruteanu Șt. Manual de comunicare și negociere în afaceri. Comunicarea. - Iași: Polirom, 2000, p.27.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика. - Москва, 1974, с.139.
6. Якобсон Р. Речевая коммуникация // Избранные работы. - Москва, 1985, с.307.
7. Ețcu I. Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie. - Chișinău, 2000.
8. Gramatica uzuală a limbii române. - Chișinău, Litera, 2000, p.219.
9. Avram Mioara. Gramatica pentru toți. - București, 1997, p.300.
10. Dîrul A. Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române. - Chișinău, 2002, p.188-200.
11. A se vedea în acest sens: Slama-Cazacu T. Psiholingvistica. - București: Ed. All, 1999.
12. Constantinovici E. Semantica verbelor acțiunii fizice // BIL AȘM. - 2005. - Nr.3. - Anul III. - 2005. - P.3-7.
13. Vezi: Slama-Cazacu T. Op. cit.
14. A se vedea în acest sens: Commarmond Gisèle, Exiga Alain. Arta de a comunica și de a convinge / Trad. de Beatrice Stanciu. - Iași: Polirom, 2003, p.7-189.
15. A se vedea: Pruteanu Ș. Op. cit.; la fel: Dinu Mihai. Comunicarea. - București: Editura Științifică, 1997; Stanton Nicki. Comunicarea. - București: Editura Științifică și Tehnică, 1997; Șoitu Laurenția. Comunicare și acțiune. - Iași, Institutul European, 1997 etc.

Prezentat la 03.05.2007

SINTAXOLOGIA ROMÂNEASCĂ: PARADOXURI TERMINOLOGICE

Vasile BOTNARCIUC

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

La syntaxologie constitue un vaste domaine qui connaît un permanent développement. Il est évident que le langage scientifique change et s'enrichie avec une série de termes nouveaux.

Si jusqu'à présent on parlait de l'énoncé, de la partie d'énoncé et de la phrase, on utilise maintenant une complexité de termes : syntagme, groupe de mots, syntagmatique, configuration, texte, paragraphe, etc.

L'auteur se propose de définir deux entités linguistiques : la plus petite unité indépendante de la communication et la plus petite unité syntactique de dénomination. Ce fait constituera un bon repère pour tous les linguistes dans leurs recherches scientifiques.

Știința despre nivelul sintactic al limbii române, adică sintaxologia românească, ca orice altă știință se află în permanentă dezvoltare. Au fost scoase la iveală noi fapte, noi aspecte ale faptelor deja cunoscute, noi relații între elementele sintactice. Odată cu dezvoltarea și îmbogățirea cunoașterii științifice în domeniul sintaxologiei, evoluează și limbajul științific. Unii termeni sintaxologici s-au modificat sau chiar au dispărut, au apărut alții noi. Dacă e să ne menținem doar în cadrul sintaxologiei clasice sau, cum i se mai spune, tradiționale, de rând cu mult discutații termeni de **propoziție**, **parte de propoziție** și **frază,** în lucrările de sintaxologie românească se folosesc pe larg și termeni ca: **sintagmă, îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, enunț, sintagmatic, sintagmic, configurație, paragraf, text** ș.a. Și nu e nimic de mirare aici, deoarece acesta nu e altceva decât rezultatul „cunoașterii mai întinse și al înțelegerii mai adânci și mai precise a limbii" [1]. O dovadă elocventă a acestei „înțelegeri mai adânci" a limbii ar putea servi și unitatea de bază a nivelului sintactic a cărei definiție o numără astăzi nu doar zeci și zeci, ci sute de variante [2]. Și acest număr mai mult decât impunător de definiții demonstrează existența și posibilitatea dezvăluirii unor noi și noi fațete ale fenomenului dat. Deci, evoluția și schimbarea limbajului științific sunt expresia evoluției și dezvoltării cunoașterii din domeniul respectiv [3]. În această ordine de idei, s-ar cere menționat încă un lucru. Deși până în prezent nu s-a ajuns la o înțelegere unanim acceptată a esenței gramaticale a principalei unități comunicative a limbii, în urma analizei continue a acesteia de la câteva părți de propoziție cândva, s-a ajuns astăzi la mai bine de douăzeci de părți. E interesant de observat dinamica creșterii numărului părților de propoziție. Astfel, dacă în 1963 gramatica academică înregistra 19 părți de propoziție [4], în 2002 în tratatul de sintaxă elaborat de C.Dimitriu numărul lor se ridică de acum la 26 [5].

La prima vedere această îmbogățire a limbajului sintaxologic este îmbucurătoare, vădind un interes crescând față de nivelul sintactic al limbii noastre, despre care N.Drăganu menționa următoarele: „Lingviștii au neglijat mult timp acest domeniu, pentru că el le da mai puțin prilej de comparație ca fonologia, morfologia și etimologia, care cu numeroasele lor probleme și importantele rezultate spre care-i ademeneau, nu le lăsau de ajuns timp liber pentru astfel de cercetări. Afară de aceasta, **sintaxa cere o cunoaștere mai întinsă și o înțelegere mai adâncă și mai precisă a limbii decât celelalte părți ale gramaticii**" (sublinierea noastră – *V.B.*) [6].

Dintre mulțimea de termeni care se întâlnesc actualmente în sintaxologia românească, vom discuta ceva mai pe îndelete doar despre termenii care desemnează două entități, două realități sintactice; cea mai mică unitate independentă de comunicare și cea mai mică unitate sintatică nominativă.

Pentru prima se folosesc termenii **propoziție, enunț, frază**, iar pentru cea de-a doua – **îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă**.

Înainte de a vedea ce se ascunde în spatele acestor termeni sau, mai precis poate, pentru a putea vedea ce se ascunde în spatele termenilor menționați, e necesar, credem, să ținem cont de constatarea principială a reputatului psiholog și specialist în teoria cercetării științifice C. Enăchescu, și anume, că „nu se poate face nici o cercetare științifică având un caracter riguros științific, fără ca aceasta să fie guvernată de anumite „principii" sau „legi", care să le conducă. Aceste principii sunt necesare, întrucât ele reprezintă normele călăuzitoare de care orice cercetător este obligat să țină seama în activitatea sa. Dincolo de acestea, șansele și posibilitățile de empirism cresc. Principiile cercetării științifice, – continuă autorul, – nu sunt numai „legi". Ele sunt repere absolut necesare, la care cercetătorul științific serios și onest trebuie să-și raporteze permanent ideile și activitatea practică, pentru a putea menține și urma „calea cea mai dreaptă", respectiv metoda, în aflarea și descoperirea adevărului aplicat la obiectul cercetării sale" [7].

Cu certitudine că au dreptate savanții care afirmă că știința autentică e pătrunsă de spiritul filozofiei şi se află într-un raport de condiționare reciprocă cu teoria cunoaşterii, iar ignorarea acestui fapt, mai exact a acestui adevăr incontestabil face ca știința să devină primitivă şi confuză [8].

Înainte de toate, necesită un răspuns clar şi univoc întrebarea: ce este cunoaşterea? Potrivit opiniei lui C.Enăchescu, „cunoaşterea este rezultatul acțiunii, al operațiilor gândirii asupra fenomenelor din realitate. Ele pot fi direct şi indirect accesibile gândirii pentru a fi cercetate în vederea cunoaşterii lor" [9].

Dintre principiile gnoseologice necesare la care trebuie să fie raportate permanent ideile şi activitatea practică în procesul de cunoaştere a faptelor sintactice, ne vom strădui să ținem cont de următoarele: distingerea consecventă a entităților ontice de cele gnostice, a faptelor sesizabile de categoriile științifice [10], a nivelului empiric al cunoaşterii științifice de cel al cunoaşterii raționale [11], a termenilor empirici de cei teoretici [12]. Dintre principiile absolut obligatorii ale cunoaşterii științifice ar mai putea fi menționate: descoperirea generalului în particular, a constantului în variabil [13], a invariantei abstracte şi esențiale în diversitatea faptelor senzoriale, demonstrând astfel caracterul universal al organizării sistemice [14]. Încă un reper absolut necesar, la care cercetătorul științific trebuie să-şi raporteze permanent eforturile, îl constituie folosirea atât a analizei, cât şi a sintezei [15].

Actul de cunoaştere luat în ansamblu parcurge mai multe faze. Având ca punct de plecare senzațiile, contemplarea vie trece la rațiune, care „reprezintă instanța supremă pentru prelucrarea reprezentărilor concrete" [16], pentru a identifica şi descrie „necesitatea internă a obiectului" [17].

Că apariția unor noi termeni în sintaxologia românească este dovada unei dezvoltări, unui progres în domeniul respectiv, este incontestabil. Să vedem acum, prin prisma principiilor cunoaşterii științifice menționate, care este orientarea şi valoarea acestui progres.

Se ştie că limbajul științific este rezultatul gândirii obiectului cunoaşterii, în felul acesta între gândire şi cuvânt stabilindu-se un raport viu. Iar „obiectul cunoaşterii este cuprins între două momente ale gândirii cercetătorului. Primul este momentul lui „cogito proreflexiv", care-şi pune **întrebarea** despre obiectul cunoaşterii sale, iar cel de-al doilea este momentul lui „cogito postreflexiv", care dă **răspunsul** la natura sau semnificația obiectului cunoscut. Momentul lui „cogito proreflexiv" este exterior obiectului, pe când momentul lui „cogito postreflexiv" este interior acestuia" [18]. Primul obiect al cunoaşterii sintaxologului este unitate comunicativă minimală de tipul **Universul există**. Această entitate sintactică poartă numele de **propoziție.** Primul lucru care se cere menționat este că **propoziția** este un fapt concret, sesizabil. După convingerea unor lingvişti notorii, numărul unor asemenea entități în limbă este infinit [19]. E lesne de înțeles de ce până în prezent se menține discrepanța dintre fonologie şi morfologie, pe de o parte, şi sintaxologia clasică, pe de alta. Doar atât sunetele limbii, cât şi logoformele de care dispune limba, nu se pretează la numărătoare, numărul lor teoretic este infinit, dar şi fonologia, şi morfologia operează cu numere finite de unități. Confruntarea fugitivă a sintaxologiei cu fonologia şi morfologia sub aspectul respectării principiilor fundamentale ale cercetării științifice scoate la iveală o greşeală gravă de ordin strategic, cercetătorii fiind entuziasmați doar de principiul **analizei,** ignorând cu desăvârşire **sinteza.** Şi lucrul acesta nu-i prea deranjează pe sintaxologi, ba din contra. Astfel, Ion Diaconescu menționează literalmente următoarele: „Analiza constituie baza metodologică a tuturor gramaticilor româneşti, **oferind avantajul de a deschide calea spre inventarierea a tot ceea ce alcătuieşte o structură sub aspectul unităților comunicative, al relațiilor ce le unesc şi al funcțiilor pe care le îndeplinesc"** (sublinierea ne aparține – *V.B.*) [20].

În această odine de idei, prof. I.Ețcu menționa că, drept rezultat al unei erori metodologice, „astăzi dispunem de o informație foarte bogată privind elementele componente ale propoziției, fără a şti cu precizie ce este propoziția ca atare" [21]. E drept, **analiza** în urma unei atomizări riguroase a unităților comunicative a deschis „calea spre inventarierea a tot ce alcătuieşte o structură" aptă de a înfăptui un act de comunicare, dar nici principiul atomismului nu a fost aplicat până la capăt, deoarece, după opinia lui E. Coşeriu, „**principiul faptului individual** sau al „**atomismului**" științific înseamnă că atenția cercetătorului se concentrează asupra fiecărui fapt particular şi că universalitatea este considerată ca fiind rezultatul unei operații de abstractizare şi generalizare pornind de la un număr mare de fapte particulare" [22].

Într-adevăr, sintaxologia clasică a acumulat „un număr mare de fapte particulare" şi s-a împotmolit în ele menținându-se la nivelul onticului sesizabil, particular şi variabil. De ce? Răspunsul ni-l dă tot marele E.Coşeriu: „După cât se pare, dintr-o dorință de autonomie rău înțeleasă mulți lingvişti continuă să considere filosofia ca pe un exercițiu zadarnic şi inutil" [23].

O unitate comunicativă mai întinsă, dar cu două centre verbale, se numeşte **frază**. Tot cu denumire a unităţii comunicative se mai foloseşte un al treilea termen, **enunţul**. Prof. I.Eţcu, după ce a parcurs întreaga cale a cunoaşterii ştiinţifice, respectând cu stricteţe toate etapele şi aplicând consecvent principiile fundamentale epistemologice, a demonstrat în cărţile şi studiile sale [24] că, spre o mai bună înţelegere a situaţiei, trebuie să dezambiguizăm termenul **sintaxă**, întrebuinţat în mod tradiţional cu două semnificaţii: de nivel al limbii, adică de obiect de cercetare şi de ştiinţă despre acest nivel, propunând pentru denumirea ştiinţei despre „sintaxă" termenul **sintaxologie**. A urmat apoi dezambiguizarea, adică limpezirea sau explicitarea celorlalţi termeni folosiţi de sintaxologia clasică cu referire la unitatea comunicativă. Raţionamentul s-a dovedit simplu. După ce în urma operaţiilor de clasificare, de generalizare a unităţilor comunicative au fost obţinute nişte abstracţii – esenţe ale claselor de unităţi comunicative cu statut de categorii ştiinţifice. Pentru denumirea acestor esenţe, adică în calitate de termen teoretic, a fost aleasă **propoziţia**, funcţia de termen empiric rămânând după termenul **enunţ** [25]. Alegerea a fost sugerată de chiar sintaxologia clasică. Pe de o parte, se afirmă că „Propoziţia este unitate fundamentală a sintaxei pentru că ea constituie cea mai mică unitate care poate apărea de sine stătătoare: comunicarea se realizează prin **integrarea cuvintelor în propoziţii**, iar din acestea se formează fraze, raporturile dintre propoziţiile unei fraze fiind aceleaşi cu cele dintre părţile unei propoziţii" (sublinierea ne aparţine – *V.B.*) [26].

Despre partea de propoziţie se spune că „este un constituent al propoziţiei alcătuit dintr-un singur cuvânt cu sens lexical deplin (**producţia, locală**) sau dintr-un cuvânt de acest fel şi unul ajutător (**de la începutul, în mod**): ea reprezintă cea mai mică unitate sintactică, în interiorul căreia nu se stabileşte un raport sintactic" [27].

Părţile propoziţiei se identifică „după funcţiunea îndeplinită în propoziţie. Ele sunt următoarele cinci: subiectul, predicatul, elementul predicativ suplimentar, atributul şi complementul" [28]. Pe de altă parte, se afirmă că subiectul, la fel şi celelalte părţi de propoziţie, se exprimă prin cuvinte [29].

Să încercăm acum să descurcăm iţele tradiţionale. Dacă propoziţia e alcătuită **din cuvinte**, părţile propoziţiei **sunt cuvinte; subiectul, predicatul** etc. sunt părţi ale propoziţiei, adică sunt tot cuvinte, în baza cărei logici subiectul, predicatul etc. sunt părţi ale propoziţiei, adică sunt tot cuvinte, şi din nou ne întrebăm în baza cărei logici subiectul, predicatul etc. se exprimă tot prin cuvinte? **Cuvântul se exprimă prin cuvânt!** Se vede clar că **subiectul, predicatul etc. nu sunt altceva decât nişte funcţii generalizatoare, nişte abstracţii ştiinţifice, deduse de cercetători şi fixate în termenii ştiinţifici respectivi.** De aici se impune concluzia pe care ar fi trebuit s-o formuleze sintaxologia clasică: **dacă subiectul, predicatul etc. ca abstracţii ştiinţifice, ca funcţii generalizatoare sunt părţi de propoziţie**, şi propoziţia însăşi nu este altceva decât o abstracţie ştiinţifică.

Concluzia pe care a formulat-o în termeni clari prof. I.Eţcu, dar pe care nu-şi dau osteneala s-o înţeleagă sintaxologii noştri!

În final, în urma cercetării unităţilor comunicative, se conturează tabloul: **nivelul raţional, teoretic** e reprezentat **de propoziţie** şi părţile ei: **subiectul, predicatul, complementul, atributul** etc.; **nivelul empiric**, sesizabil, ontic, este reprezentat **de enunţ** şi **părţile** lui constitutive, adică de **cuvintele care îndeplinesc funcţia** de subiect, predicat, atribut, complement etc.

Repunerea în drepturile sale a **sintezei** a condus la o justă apreciere a valorii funcţionale a părţilor de propoziţie şi la demonstrarea caracterului de sistem al nivelului sintactic al limbii române. De rând cu sistemul bimembru SP, există o serie întreagă de alte sisteme propoziţionale: SPA, SPCd, SPCl, SPCt etc.

Să revenim acum la unitatea sintactică nominativă minimă, care e cunoscută sub numele de **îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă**. Se repetă aceeaşi situaţie ca la unitatea comunicativă: „**Îmbinarea (sau grupul) de cuvinte** (pentru care se foloseşte şi termenul **sintagmă**) este un constituent al propoziţiei alcătuit cel puţin din două cuvinte cu sens lexical deplin şi reprezentând cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic" [30].

Indiferent cărui termen i se dă peferinţă, se are în vedere, fără excepţie, doar un fapt concret, ontic, sesizabil [31].

Urmând calea parcursă la cercetarea unităţilor comunicative, se poate constata cu uşurinţă că în diferite clase de unităţi nominative omogene îşi găsesc realizare lexicală, afară de funcţia subiectului şi a predicatului, toate celelalte funcţii de care s-a vorbit la cercetarea unităţii comunicative. Deci, e raţional să se vorbească de existenţa unor entităţi sintaxologice abstracte, raţionale, teoretice, care constituie esenţa unor clase de unităţi sintactice nominative minime. **Îmbinarea de cuvinte**, caracterizându-se printr-o transparenţă mai vădită, a fost preferată ca termen empiric, iar pentru desemnarea rezultatelor gândirii cercetătorului a fost ales **sintagmă** [32].

În felul acesta, ne-am ales cu următorul tablou: **nivelul ontic nominativ** al sintaxei e reprezentat de termenul empiric **îmbinarea de cuvinte**, în cadrul căreia cuvintele exprimă anumite funcții sintagmice, iar **nivelul gnostic**, teoretic, sintaxologic este reprezentat de termenul **sintagmă,** care desemnează o serie de entități teoretice ce se constituie într-un **sistem sintagmic** [33].

În urma discuțiilor de mai sus, tabloul general se prezintă astfel: sintaxă: **enunț, îmbinare de cuvinte**; sintaxologie: **propoziție, sintagmă**.

Fiecare dintre termenii menționați are o destinație bine conturată și corespunde rigorilor cercetării științifice. Totodată, sunt eliminate toate paradoxurile terminologice, deci și conceptuale, care sunt cu prisosință în sintaxologia clasică.

Referințe:

1. Drăganu N. Istoria sintaxei. (Lucrare postumă). - București, 1945, p.7.
2. Ețcu I. Unele considerații cu privire la conceptul de propoziție // RLȘL. - 1995. - Nr.3. - P.69.
3. A se vedea: Popa Gh. Locuțiunea – frazeologismul – expresia: unele precizări terminologice // Buletinul Institutului de Lingvistică, AȘM. - 2005. - Anul III. - Nr.4. - P.4-13.
4. Gramatica limbii române. II. - București, 1963.
5. Dimitriu C. Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa. - Iași, 2002.
6. Drăganu N. Op. cit., p.7.
7. Enăchescu C. Tratat de teoria cercetării științifice. - Iași: Polirom, 2005, p.257.
8. Vezi: Эйнштейн А. Собрание научных трудов. - Москва, 1967; Борн М. Наука для меня лично и для общества // Комсомольская правда, 1972, 9-XII; Coșeriu E. Lecții de lingvistică. - Chișinău: Ed. Arc, 2000; Idem. Prelegeri și conferințe (1992-1993). - Iași, 1994; Idem. Lingvistica integrală: Interviu realizat de Nicolae Saramandu. - București: Ed. Fundației culturale române, 1996 etc.
9. Enăchescu C. Op. cit., p.100.
10. Coșeriu E. Sincronic, diacronic și istorie. - București, 1997, p.24-25; Долгова О.В. Синтаксис как наука о построении речи. - Москва, 1980, с.37.
11. Диалектика научного познания. - Москва, 1978, с.417.
12. Швырев В.С. Теоретическое и эмпирическое в научном познании. - Москва, 1978, с.183-249.
13. Петрушенко Л.А. Самодвижение материи в свете кибернетики. - Москва, 1971, с.18.
14. Режабек Е.Я. Научный поиск и его этапы. - Ростов, 1972, с.63.
15. Эшби У.Росс. Общая теория систем как новая научная дисциплина // Исследования по общей теории систем. - Москва, 1969, с.126-127.
16. Кант И. Критика чистого разума. - Петерсбург, 1915, с.203.
17. Гегель. Сочинения. IV. - Москва, 1966, с.29.
18. Enăchescu C. Op. cit., p.247.
19. Martinet A. Elemente de lingvistică generală. - București, 1970, p.39; Бенвенист Э. Общая лингвистика. - Москва, 1974, с.139.
20. Diaconescu I. Sintaxa limbii române: I. Unitățile sintactice. - București, 1992, p.17.
21. Ețcu I. Capacitatea sistemigenă a părților de propoziție // RLȘL. - 1992. - Nr.6. - P.34.
22. Coșeriu E. Lecții de lingvistică generală. - Chișinău: Arc, 2000, p.21.
23. Coșeriu E. Op. cit., p.26.
24. Ețcu I. Tipologia propozițiilor în limba moldovenească. - Chișinău, 1979; Idem. Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie. - Chișinău, 2000; Idem. Unele considerații cu privire la conceptul de propoziție // RLȘL. - 1995. - Nr.3; Idem. Capacitatea sistemigenă a părților de propoziție // RLȘL. - 1992. - Nr.6.
25. A se vedea: Bărbuță I. Cu privire la unitățile minime din structura nivelului referențial al enunțului // BIL, AȘM. - 2005. - Anul III. - Nr.4. - P.32-47.
26. Avram Mioara. Gramatica pentru toți. - Ed. a II, revăzută și adăugită. - București, 1997, p.301.
27. Ibidem, p.300.
28. Ibidem, p.321.
29. Ibidem, p.327.
30. Ibidem, p.300.
31. A se vedea: Iordan I. Limba română contemporană. - București, 1956, p.500; Stati S. Sintagma și sistemul sintactic al limbii române // SCL. - 1957. - VIII. - Nr.4. - P.431; Rizescu I. Observații asupra îmbinărilor de cuvinte // LR. - 1962. - XI. - Nr.5. - P.514; Gramatica uzuală a limbii române. - Chișinău: Litera, 2000, p.218-278; Dimitriu C. Tratat de gramatică. Sintaxa. - Iași, 2002, p.1108 și urm.; Diaconescu I. Op. cit., p.77 și urm.
32. Ețcu I. Sintaxa elementară a limbii române, p.166.
33. A se vedea: Ungureanu E. Elemente pentru o teorie a atributivității. - Chișinău: CE USM, 2002, p.31.

Prezentat la 03.05.2007

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ МИФА О ЖЕРТВОПРИНОШЕНИИ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ А.С.ПУШКИНА (*«МЕДНЫЙ ВСАДНИК»*) И Л.БЛАГИ (*«МАСТЕР МАНОЛЕ»*)

Наталья МИТРИНЮК

Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо

În articolul dat este prezentată analiza comparativă a transformării mitului de sacrificiu din punct de vedere estetic şi filosofic în textele literare ale lui A.S.Puşkin (*Călăreţul de aramă*) şi L.Blaga (*Meşterul Manole*).

The presented article is dedicated to the examination of transformation of the myth of sacrifice in the artistically-aesthetic and philosophical aspects in different works of art. The subject of investigation are works written by A.S. Pushkin (*Mednii Vsadnik*) and L.Blaga (*Meşterul Manole*). The comparative aspect of the selected theme determines the novelty of the investigation.

Миф играет особую роль в формировании художественного текста. Его можно соотнести с природой этого текста. Со временем в канве большинства художественных текстов, переосмысливаясь, проявляются своеобразные мифологические элементы. Первые попытки переосмысления мифологического материала в составе художественных текстов были предприняты еще в античности. Изучением мифов в разные периоды времени занимались: Ф.Шеллинг, А.Афанасьев, А.Потебня, Б.Малиновский, З.Фрейд, К.Юнг, В.Топоров, Е.Мелетинский, М.Элиаде и другие. Но до настоящего времени роль мифов как обязательного структурного элемента художественных текстов до конца не выяснена. Обратимся к конкретным художественным текстам. С этой целью необходимо уточнить, какое содержание следует вкладывать в понятие «миф». Литературный энциклопедический словарь дает следующее определение: «Мифы – создания коллективной общенародной фантазии, обобщенно отражающие действительность в виде чувственно-конкретных персонификаций и одушевленных существ, которые мыслятся реальными» [1]. Данное определение квалифицирует миф как условную реальность, созданную общенародной фантазией. Применительно к художественным текстам ряд исследователей отмечали такие характеристики, как сакрализация мифического «времени первотворения», в котором кроется причина установившегося миропорядка (М.Элиаде) [2]; нерасчлененность образа и значения (А.Потебня) [3]; всеобщее одушевление и персонализация (А.Лосев) [4]; тесная связь с ритуалом; циклическая модель времени; метафорическая природа; символическое значение (Е.Мелетинский) [5]. С одной стороны, мифы являются важнейшим источником сюжетов и образов во все времена развития искусства, с другой – мифом может стать созданная автором по законам художественной правды новая реальность, которая моделируется в соответствии с предполагаемыми законами древнего сознания.

Мифологические элементы в художественных текстах не ограничиваются мифологическими персонажами. Так как структура содержания отличает миф от всех других продуктов человеческой фантазии, то именно она способна определять принадлежность некоторых элементов произведения к мифологическим. Мифологическим элементом может быть и нечто реальное, интерпретированное особым образом (битва, болезнь, вода, земля, предки, числа и пр.) Как отмечает Р. Барт, «мифом может быть все» [6]. Е.М.Мелетинский включает в круг мифологических элементов очеловечивание природы и всего неживого, приписывание мифическим предкам свойств животных, т.е. представления, порожденные особенностями мифопоэтического мышления [5].

Чтобы увидеть мифологические элементы в художественном тексте, необходимо обратить внимание и на исторический фон литературного произведения. Так, исторические личности и события предстают в художественном тексте, наделенные чертами мифических персонажей, а факты истории несут те же функции, что и мифологические элементы. Наше мнение подтверждается словами М.Элиаде. Он отмечает «одну из важнейших характеристик мифа, которая заключается в создании типичных моделей для всего общества», признавая «общую человеческую тенденцию... выставлять в качестве примера историю одной человеческой жизни [2]. М.Элиаде приводит пример – образ Дон Жуана, который возникает в творчестве многих писателей в разных трактовках: как политический или военный

герой, незадачливый любовник, циник, нигилист, меланхолический поэт и т.д. М.Элиаде утверждает: «Копирование этих архетипов выдает определенную неудовлетворенность своей собственной личной историей. Смутную попытку ... снова очутиться в том или ином Великом Времени» [2] (очевидно, это является одной из причин обращения писателей к мифологическим элементам в своих произведениях). Сведения о процессе мифологизации истории отмечены и в Литературном словаре, где наряду с этим утверждается возможность и обратного процесса – историзации мифа [1].

В связи со сказанным нам представляется возможным даже не выделять исторические реалии из круга мифологических элементов, а причислив исторические элементы к кругу мифологизированных, исследовать их целостно. Миф, использованный писателем в произведении, приобретает новые черты и значения. Авторское мышление накладывается на мышление мифопоэтическое, рождая, по сути, новый миф, несколько отличный от своего прототипа. Именно в «разнице» между первичным и вторичным («авторским мифом») кроется, по нашему мнению, заложенный писателем смысл, подтекст, ради выражения которого автор воспользовался формой мифа.

Попытаемся проследить, как трансформируется миф в русской и румынской литературах, в произведениях таких авторов, как А.С.Пушкин (поэма «Медный всадник») и Л.Блага (драма «Мастер Маноле»), так как сравнительно-историческое изучение широкого круга мифов позволило установить, что в мифах различных народов мира – при чрезвычайном их многообразии – целый ряд основных тем и мотивов повторяется. Весьма сходные мифы часто существуют у разных народов, в самых различных частях мира: это круг тем, сюжетов, затрагивающих вопросы происхождения мира, человека, культурных благ, социального устройства, тайны рождения и смерти и др.

Произведения А.Пушкина и Л.Благи воспроизводят один из антропогонических мифов, являющихся составной частью мифов космогонических, – миф о человеке как жертве исторического события. Мифы о таких героях повествуют о том, как человечество овладевало секретами ремесла, земледелия, оседлой жизни, пользования огнем – иначе говоря, как в его жизнь внедрялись те или иные блага цивилизации. У А.С.Пушкина таким благом можно назвать строительство культурной столицы России – Петербурга, у Л.Благи – строительство чудесного монастыря. В центре произведений – Петр I и Мастер Маноле.

В основе использованного в произведениях А.С.Пушкина и Л.Благи мифа – строительный обряд и связанный с ним ритуал строительного жертвоприношения, воспринимающегося как залог успеха строительства.

После А.С.Пушкина в русской литературе к данной теме обращались Н.Некрасов («Железная дорога»), А.Платонов («Котлован»). В румынской литературе народная легенда о строительстве монастыря за счет человеческой жертвы воспроизведена в произведениях А.Маню («Meşterul»), В.Ефтимиу («Legenda meşterului Manole»), A.Blandiana («Manole, Manole»).

Сближает эти произведения своеобразный строительный обряд, лежащий в основе художественного конфликта. Исполнение обряда одинаково: заказчик → строитель → строительная жертва → «творение».

В исследуемых текстах заказчиками являются: в пушкинской поэме – Петр I, в драме Л.Благи – румынский господарь Негру-Водэ – легендарные герои, полубоги, полулюди, символизирующие собой идею всемирной силы. Русский царь в пушкинской поэме не назван по имени. Вместо него поэт использует описательные конструкции: «Петра творенье», «державец полумира», «властелин судьбы», «строитель чудотворный» и др. Блага также лишает господаря имени, оставляя только «Vodă», тем самым его герой воспринимается читателями как прототип правителя.

По высочайшему велению этих героев начинается строительство: Петербурга – у Пушкина, чудесного монастыря – в драме Благи. Но место строительства выбирают крайне неудачное:

1) «мшистые, топкие берега» („Медный всадник") [7];

2) место буйства стихий: „Puteri fără noimă n-au de lucru şi macină din stîncă făină pentru gurile morţilor. E o învărtire. E un vîrtej..." („Мастер Маноле") [8].

И Петр I и Негру-Водэ стремятся обуздать стихию. На строительство Петербурга согнаны сотни тысяч строителей со всех краев земли русской. А румынский господарь выбирает десять лучших мастеров по числу румынских провинций. Здесь важна идея национального единства. В «Медном всаднике» эта идея в речи Петра подчеркнута личным местоимением 1 лица мн.числа «мы»: „Природой здесь нам суждено…" [7].

В пушкинской поэме процесс строительства не отражен: автор перешагивает столетний рубеж и переносит читателя от замыслов Петра на улицы Петербурга:

Прошло сто лет, и юный град,
Полнощных стран краса и диво,
Из тьмы лесов, из топи блат
Вознесся пышно, горделиво... [7]

Л.Блага же старался передать то нечеловеческое напряжение в процессе строительства и состояние аффекта, которое на время заглушает боль Мастера Маноле в связи со смертью Миры, замурованной заживо в стену монастыря. Реплики строителей кратки и отрывисты, напряжение растет от реплики к реплике, начинается игра с жизнью и смертью.

Manole: Lăuntric un demon strigă: "clădeşte !.." [8].

Manole: Aprindeţi pădurile, să se vadă de departe că aici zece draci clădesc biserica lui Hristos [8].

У Л.Благи процесс строительства связан также с космогоническим мифом о сотворении мира за семь дней. Семь лет Маноле пытался построить монастырь, но начатое днем рушилось ночью.

Manole: De şapte ani pierd credinţa, pierd ziduri şi somn [8].

После жертвоприношения монастырь был выстроен в течение нескольких дней.

В румынской литературе, в отличие от литератур других народов, тема жертвоприношения связана с монастырем, в котором, как правило, живут люди, посвятившие или, вернее сказать, пожертвовавшие свою жизнь служению Богу.

Сказочный мегаполис у А.С.Пушкина также не удовольствовался громадной строительной жертвой, т.е. многочисленными смертями строителей в холодных бараках, в студеной воде. Время от времени разъяренная Нева выходит из своих берегов и уносит человеческие жизни (смерть невесты Евгения).

Перегражденная Нева
Обратно шла, гневна, бурлива,
И затопляла острова,
Погода пуще свирепела,
Нева вздувалась и ревела,
Котлом клокоча и клубясь,
И вдруг, как зверь остервенясь,
На город кинулась... [7].

Жертвы продолжаются. Таково художественное решение проблемы у А.С.Пушкина.

Жертвами являются и главные герои – Маноле и Евгений.

Евгений – «маленький человек». Перед нами – мелкий чиновник, обыватель, ничем не примечательный.

О чем же думал он? О том,
Что был он беден, что трудом
Он должен был себе доставить
И независимость и честь;
Что мог бы бог ему прибавить
Ума и денег [7].

В мечтах Евгения рисуется предстоящая женитьба, «смиренный приют», «хозяйство и воспитание ребят». Но взбунтовавшаяся Нева разрушает надежды Евгения на тихое счастье. Его невеста становится очередной жертвой мегаполиса. В порыве безумия Евгений решается на бунт и грозит «строителю чудотворному»: «Ужо тебе!». Сталкиваемся с необычным: Пушкин, столь восторгавшийся творением Петра (во Вступлении), глубоко сочувствует трагедии Евгения. Тему грандиозного вытесняет тема «власть – человек».

Герой Л.Благи – Маноле. Перед нами личность неординарная, можно сказать, исключительная в отличие от остальных девяти строителей, которые просто хорошо выполняют свою работу. Он – творец.

Не случайно именно он видит вещий сон, в котором предопределена цена успеха строительства: жена или сестра одного из строителей должна быть замурована в монастырские стены. И в роли строительной жертвы выступает жена Маноле – Мира. Маноле находится перед трудным выбором. Его

терзает вопрос: почему Бог при сотворении мира не жертвовал ничем, а от него, Маноле, он требует этого:

Manole: A fost odată săpat în piatră: să nu ucizi. Şi alt fulger de atunci n-a mai căzut să şteargă poruncile! (...) Jertfa aceasta de neînchipuit – cine-o cere? Din lumină, Dumnezeu nu poate s-o ceară, fiindcă e jertfă de sînge, din adîncimi, puterile necurate nu pot s-o ceară, fiindcă jertfa e împotriva lor [8].

Но Маноле – художник. Мира, понимая, как много для него значит строительство монастыря, помогает ему принять решение, превращая жертвоприношение в своеобразную игру. Боль потери заглушается актом творения, в результате чего возникает монастырь, равного которому нет. Но после этого великого события возвращается боль утраты, с которой исключительный герой уже не может примириться. Его терзает вопрос: а имел ли он право на убийство? Эстетическое благо уже идет в разрез со злодеянием (жертвоприношением).

Герои – Маноле и Евгений – тяжело переживают гибель близких им людей. Но если в сердце Евгения только одна боль – утрата невесты, то у Маноле их две – утрата Миры и вина за это. Маноле превращается в героя не только мифического, но и одновременно трагического. Очевидно, что миф у Л.Благи представляет собой отправную точку в создании драматического конфликта.

Но ни пушкинский герой, ни герой Л.Благи не могут изменить хода истории и, в свою очередь, становятся жертвами: Евгений – Петербурга, Маноле – рефлексирующего сознания.

Итак, миф в художественном тексте русской и румынской литератур находит воплощение в общности художественного мотива, сюжета, конфликта, и в то же время решение проблемы у каждого из авторов своеобразно.

Приходим к выводу: функции мифа, мифологических элементов в художественных текстах Пушкина и Благи заключаются в следующем: миф призван найти образец утерянной гармонии (согласно М.Элиаде, одна из функций мифа – установить пример, достойный подражания [2]), а также как живая память о прошлом способен излечить недуги современности. «...мифология способствует преобразованию мира...», – утверждает Р.Барт [6].

Следует отметить своеобразие стилистико-языкового воплощения мифологических элементов в структуре поэмы А.Пушкина и драмы Л.Благи. У А.Пушкина – это использование старославянизмов при описании исторических событий, умелое их соединение с разговорными и просторечными элементами в повествовании о жизни обычного человека, динамичность в развертывании художественных картин, афористичность синтаксических конструкций, их прозрачность, легкость, создаваемая непринужденными переходами от одного стиля художественного повествования к другому.

В пьесе Л.Благи мы наблюдаем влияние экспрессионизма. Избегая описательных конструкций, драматург создает персонажи-идеи, персонажи-концепты, акцентируя внимание на внутреннем конфликте, на конфликте идей.

Литература:

1. Литературный энциклопедический словарь. / Под ред. Кожевникова В., Николаева П.М. - Москва: Сов. энциклопедия, 1987. - 752 с.
2. Элиаде М. Аспекты мифа. - Москва: Парадигма, 2005. - 223 с.
3. Потебня А.А. Слово и миф. - Москва: Правда, 1989. - 624 с.
4. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. - Москва: Политиздат,1991. - 525 с.
5. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. - Москва: Восточная литература, 1996. - 408 с.
6. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. - Москва: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994 - 265 с.
7. Пушкин А.С. Медный всадник. - Ленинград: Наука, 1978. - 286 с.
8. Blaga L. În marea trecere. - Chişinău: Litera, 1997. - 319 p.

Prezentat la 29.03.2007

ЮРОДСТВО И ДУХОВНЫЕ ИСКАНИЯ ДРЕВНОСТИ

Вячеслав ДОЛГОВ

Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо

În prezentul articol se face o comparare a practicilor spirituale şi filozofice ca «bizarerie», cinism şi sofism.

The essay is an attempt to compare religious and philosophical practices of Orthodox Christianity, Islam and Ancient Paganism.

Для русской культуры знаковой фигурой является «святой безумец» – юродивый. Освещение самобытности этого образа православного подвижника важно для интерпретации многих произведений А.С. Пушкина, Н.В. Гоголя, А.И. Герцена, А.Н. Островского, Л.Н. Толстого, Н.С. Лескова, Ф.М. Достоевского, М.Е. Салтыкова-Щедрина, И.А. Бунина, А.М. Ремизова, М. Волошина, А.П. Платонова и др.

Сопоставление литературного персонажа с образом юродивого требует терминологической и понятийной определенности описания последнего.

В этом плане необходимо также установить точки соприкосновения и разграничения таких внешне похожих духовных и философских практик, как юродство, кинизм и суфизм, путём обобщения данных их историко-религиозных, философских и культурологических описаний.

Крестившаяся Русь, перенявшая основополагающий для православия концепт святости, воспринимает из Византии и юродство как вполне сложившийся религиозный феномен. Истоки юродства обнаруживаются в IV веке в Египте. Об этом свидетельствует, как отмечает Иоанн Ковалевский [1], Ефрем Сирин, незадолго до своей смерти посетивший пустыни Египта и описавший жизнь Христа ради юродивой Исидоры. Евагрий Схоластик в «Истории церкви» описывает различные формы бытования в монастырях и лаврах Византии. Говоря о пустынножителях, которые прикрывали одеждой «одни тайные члены своей природы», питались «прямо от земли, срывая проросшие семена», получали необычный облик (становились «зверовидными») и даже «образ мыслей… несвойственный людям», бежали от всяких сношений с людьми, он обращает внимание на выделявшуюся среди них малочисленную группу, «род жизни» которых «превосходнее всех». Они, «через добродетель достигнув бесстрастия, возвращаются в мир и, среди шума притворяясь помешанными, таким образом попирают тщеславие... Любомудрие научило их есть без чувства и в харчевнях и в мелочных лавках, не стыдясь ни места, ни лица, вообще ничего. Нередко посещают они бани, и там бывают и моются большей частью с женщинами, покорив страсти так, что имеют полную власть над своей природой... Кратко сказать: в доблестной и богоносной их жизни, добродетель противодействует законам природы и предписывает ей собственные законы, чтобы… она не принимала ничего необходимого до сытости… Враги своих хотений и своей природы, они служат хотениям ближних, чтобы всеми средствами изгонять удовольствия плоти и чтобы правительницей была душа, всегда избирающая и сохраняющая наилучшее и богоугоднейшее» [2]. Согласно житию Леонтия Неаполитанского, юродивый Симеон Эмесский, пользовавшийся широкой популярностью на Руси, был выходцем как раз из такой среды. Таким образом, уже ранние адепты этой духовной практики обнаруживают базовые характеристики юродства.

Для восточного православия, в отличие от западного, как отмечают исследователи, характерно представление о растворённой в мире святости, которая обязательно обнаруживается. В Византии, как заметил С. А Иванов, ощущение, что мир «чреват святостью», породило получивший в дальнейшем широкое распространение мотив «о тайных слугах Господа». Он используется в ранних историях о юродивых (и в зрелой византийской агиографии). Но «пока что тайный святой никак не провоцирует агрессии против себя» [3]. Впоследствии, когда юродство перестанет быть своеобразной формой служения в киновии и выйдет к VI веку за пределы монастырей, будут сформулированы основные принципы этого сверхзаконного вида подвижничества, включавшие бесстрастие, аскетизм, мученичество, постоянное стремление к самосовершенствованию и без того совершенного, устремленность к Абсолюту, примат этического, травестизм, провокативность и др.

Каноническое описание юродивого представляет человека, который добровольно принимает личину безумия, чтобы скрыть от мира свое внутреннее совершенство, и, духовно наставляя, всячески стремится избежать мирской славы. Раскрывая иррационально-сущностное толкование данного феномена, различают «пассивную» и «активную» его составляющие. Так, «пассивный» аспект феноменологии юродства проявляется в обращении на субъект – это аскетическое самоуничижение, иллюзия и/или маска безумия, оскорбление и умерщвление плоти, подкрепляемое буквальным толкованием фрагментов Священного писания («Аще кто хощет по мне ити, да отвержется себе»). Юродство представляется добровольно принимаемым подвигом. Причём подвижник повторяет жертвенный подвиг Христа. «Подражание крестному пути и делает подвиг юродства «сверхзаконным» в представлении агиографов – труднейшим и славнейшим, венчающим лествицу христианского подвижничества: «...выше естества нашего подвизася» [4], – объясняет А.М. Панченко.

«Активный» аспект юродства характеризуется векторной направленностью на объект и заключается в необходимости жить в миру и одновременно – «ругаться миру», обличая пороки и грехи без учета обстоятельств места и времени. Таким образом, феноменология юродства «Христа ради» характеризуется парадоксальным единством смирения и бунта, истины высшего порядка и «безумия».

Психологическая сторона юродства заключается в «сублимации» всех желаний ко Христу: «Мы не знаем более полной сублимации, чем та, которая выражена в словах: «Не я живу, но живет во мне Христос» [5]. Для юродивых недостаточно было найти себя, они стремились найти Бога и никогда не понимали и не принимали всего, что не может быть продолжено в пределах вечности.

Можно согласиться с А.М. Панченко, подчеркивающим содержательные и формальные черты древнерусского юродства, которые вполне приложимы и к византийскому юродству периода его расцвета:

1. Амбивалентность: юродивый принадлежит миру антикультуры, одновременно опираясь на нравственные ценности христианства.

2. Зрелищность: сочетание критики действительности, не соответствующей христианским нормам, и заступничества, бунта и смирения.

3. Приемы самоуничижения, мнимого безумия, презрения к общественным приличиям, эстетика безобразного, аскетизм, использование особого языка, косноязычного бормотания, сходного с языком детей.

Г.П. Федотов в книге «Святые Древней Руси» отмечает, что юродство захватывало не только разумную, но и моральную сферы личности. Святость прикрывалась безумием и имморализмом. Однако в древнерусских житиях, в отличие от византийских, мотив безнравственности чаще всего слабо выражен, и только народные легенды и некоторые замечания в летописях подтверждают, что насмешка над общественной моралью присутствовала и в поведении русских юродивых. В этом отношении выделяются следующие составляющие подвига юродства:

1. Аскетическое попрание тщеславия, всегда опасного для монашеской аскезы. Юродство – притворное безумие или безнравственность с целью «поношения от людей».

2. Выявление противоречия между глубинной христианской правдой и поверхностным здравым смыслом и моральным законом с целью посмеяния миру.

3. Служение миру своеобразной проповедью, которая совершается не словом и не делом, а силой Духа, духовной властью личности, нередко облеченной пророчеством [6].

Если учесть, что христианство зарождается на православном Востоке, то логично предположить, что у юродства корни были как иудаистские, так и эллинистические. Известна степень влияния философии кинизма на культурную парадигму юродства. Преемственность очевидна в том, христиан и киников характеризует специфическое смешение дерзости и смирения. При этом в описании жизни юродивых агиографы заостряли внимание на «кинических» чертах их поведения. «Так, у Леонтия Неапольского Симеон ходит с дохлой собакой и испражняется у всех на виду – совершенно как знаменитый Диоген, а спустя тысячу лет Никифор Григора в житии Иоанна Ираклийского называет юродивого «благочестивый киник»» [7]. Сюда же, кроме зрелищности, следует отнести принадлежность этих обеих маргинальных фигур миру антикультуры, самоограничение, стойкость в перенесении трудностей, утверждение добродетели, эстетику безобразного, двойственность отношения к ним: безумец или мудрец? Следует, однако, отметить, что «скандальный эпатаж» киников связан с невоз-

можностью социальной адаптации и отрицанием всего общественного строя, всех институтов рабовладельческого государства, – его законов, норм, стереотипов, морали, идеологии. Всё это трактуется киниками как «дым», который следует развеять. «Без общины, без дома, без отечества», – сознательный выбор асоциального статуса киника как некой духовной свободы. Но «отсечение» юродивым всех горизонтальных связей призвано, в отличие от кинизма, упрочить связи вертикальные (Бог-человек). Киники утверждают, что человек должен быть «нагим и свободным», потому что ничем не связанный, он неуязвим. Отсюда идеал предельного бытового аскетизма киников вплоть до бездомного нищенства, что дало основание такой этимологии данного термина, которая возводит его к греч. kinikos – собачий (видимо, ведущий «собачью жизнь»). При этом в кинизме нет ничего от смирения, которое становится одной из главных характеристик юродства, да и аскетизм юродивого, что гораздо важнее, определяется иным посылом – его сознательным отречением от всего «мирского» и «плотского» (а киника, по сути, мир отвергает).

От юродства кинизм отличает «раскрепощённость» (С. Иванов), с которой осуществляется высшая свобода (киник «низвергает ложных кумиров не от имени божества, но авторитетом собственной мудрости»), а также сосредоточенность на себе («...они интересовались другими лишь постольку, поскольку понимали, что человек по природе существо политическое»). Изучая источники описания, следует отметить: кинизм отличала критика традиционных религиозных представлений, цель которого – низвержение установленных идеалов. «Богохульство» отличает и юродство, однако оно в своем отрицании никогда не ставит под сомнение истинность и ценность идеалов, основополагающих положений православия. Более того, киническая этика – «негативная, «перечеканивающая» общепринятые ценности и требующая «отучения от зла», т. е. разрыва со всеми старыми нравственными нормами, освящавшими социальное зло» [8]. Зло здесь «ограничивается» социальными рамками, это значительно удаляет философию кинизма от восприятия зла в православии. Отрицание, «поругание миру», провокативность юродства направлены на утверждение непреходящей ценности духовных истин, стремление утвердить их в миру, ведь юродивый своим «служением» не себя спасает, он призван привести к спасению других. «Разумному эгоизму» киника противопоставлен жертвенный альтруизм и безграничная любовь к людям юродивого.

Очевидно, что последователи этой светской философии лишь напоминают юродивых. Таким образом, сближения (но не совпадения) феноменологии киников и юродивых определяются их похожестью в ряде характеристик (но не сущностных), что, в свою очередь, не даёт оснований возводить юродство к кинизму, культурная парадигма которого, без сомнения, оказала влияние на этот вид подвижничества. В этом отношении нельзя согласиться с отождествлением кинизма и юродства в философском энциклопедическом словаре [9]. Эту попытку повторила исследователь Горичёва, которая утверждала, что юродивые, как и киники, близки животному миру, потому что любят грязь [10].

А вот философия суфизма обнаруживает более прочные содержательные связи с юродством [11]. Объясняется это, прежде всего, тем влиянием, которое начинает оказывать юродство на восточное религиозно-мистическое учение с середины VII века, когда арабами было отвоевано у Византии Восточное Средиземноморье и в их руках оказались древнейшие центры христианства – Иерусалим, Антиохия, Александрия, а также центры юродства – Эмес, Амида, долина Нила. В специальной литературе, посвященной бытованию этого самого известного явления в исламе[12], подчёркивается его изменчивость, обусловленная появлением различных школ и течений. Яблоков, например, выделяет крайний суфизм, умеренный, повседневно-практический, интеллектуальный, философский. Ограничение описания суфийской деятельности рамками сугубо религиозного, литературного, философского или другого течения чревато односторонностью. Но мы, исходя из целевой установки исследования, вынужденно остановимся лишь на крайнем суфизме как одном из ранних.

Известно, что начало формирования суфизма связано с движением мусульманских подвижников-аскетов, призывавших к отрешению от мирского, культивировавших бедность. В проповедях ранних адептов учения нашли выражение пессимистические настроения, обусловленные страхом перед божьим судом, мысли о тленности земных наслаждений, мистические мотивы всепоглощающей, бескорыстной любви к Богу и стремления сблизиться с ним. Всё это вполне приложимо и к юродству. Заметим, что уже сам термин суфизм, восходящий к арабскому «суф» – шерсть; суфи, суфий – носящий шерстяной плащ [13], указывает на близость юродству, сторонники которого носили в том числе и власяницы (одежды из грубой шерстяной ткани).

Высшей целью сторонников крайнего суфизма становилась не просто эманация в аскете Бога, а слияние с ним. В основе процесса сближения с Аллахом лежало интуитивное познание божественной истины, приобщение к ней, что само по себе делало добившегося этого суфия своего рода святым. Крайние суфии выдвинули концепцию особого состояния, когда устами мистика начинал говорить Аллах. Так, например, суфию аль-Халладжу принадлежит известное высказывание «Я - Истина (Бог)». «Проповедь» и «похабство» юродивого также призваны обнаружить истину, явно противопоставленную мирской.

Суфии крайнего толка отдавали предпочтение внутренней религиозности. В IXв. в Хорасане оформилось движение аль-маламатийя («люди порицания»), сторонники которого расценивали самодовольство и гордость достижениями в аскетизме как величайшую опасность для «спасения души». Обращённость всех помыслов к Богу сочеталась с сокрытием образа мыслей и успехов от окружающих. Преемники аль-маламатийи афишировали свое пренебрежение к внешнему благочестию, безразлично относились к ритуально-обрядовой практике ислама. Кроме того, их отличало вызывающее поведение, нарушающее общепринятые правила общежития, поэтому они навлекали на себя раздражение и порицание со стороны других людей. А ортодоксальные богословы вообще подозревали суфиев в ереси, с которой пытались бороться. Двойственность отношения, внутренняя религиозность, аскетизм, провокативность, как и в случае с юродством – налицо.

Таким образом, можно сделать вывод, что в ходе диалога культур сложные процессы заимствования, влияния, переработки на новой основе определённых философских и религиозных представлений о «святом глупце», «мудром безумце» породили синтез, ставший основой содержательной самостоятельности кинизма, юродства и суфизма. Эти духовные искания, нередко накладываясь на фольклорные пласты словесной культуры, нашли отражение в художественных текстах известных писателей – представителей разных литератур, прежде всего при создании оригинальных образов персонажей, внутренний мир которых не совпадает с установленными стереотипами.

Литература:

1. Ковалевский Иоанн. Подвиг юродства. - Москва, 2000, с.100-104.
2. Евагрий Схоластик. История церкви. Книга I, раздел 21. Размещена в Интернете по адресу: http://agioskanon.ru/hist-evagriy/001.htm
3. Иванов С.А. Византийское юродство. - Москва: Международные отношения, 1994 - 38 с.
4. Лихачев Д.С., Панченко А.М., Понырко Н.В. Смех Древней Руси. - Ленинград: Наука, 1984, с.88.
5. Вышеславцев Б. П. Этика преображенного Эроса. - Москва, 1994, с.67.
6. Федотов Г. Святые Древней Руси. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1999, с.257-258.
7. Иванов С. А. Византийское юродство. - Москва: Международные отношения, 1994, с.15.
8. Нахов И.М. Очерк истории кинической философии // Антология кинизма. Антисфен.Диоген. Кратет. Керкид. - Москва: Наука, 1984, с.5-52.
9. Философский энциклопедический словарь. - Москва, 1983, с.255.
10. Горичёва Т. Православие и постмодернизм. - Ленинград, 1991, с.47.
11. В статье «Какое евразийство нам нужно» Юрия Каграманова, опубликованной в журнале «Новый мир» (№3 за 2002 год), сделана попытка установить «созвучия и подобия, точки схождения и моменты единочувствия» православия и мусульманства в его суфийском изводе.
12. Васильев Л.С. История религий Востока. 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Высшая школа, 1988; Элиаде М. История веры и религиозных идей: В 3-х томах. Том третий: от Магомета до Реформации. - Москва: Критерион, 2002; Яблоков И. Основы религиоведения. - Москва, 1994; История этических учений: Учебник / Под ред. А.А. Гусейнова. - Москва, 2003; Иванов С.А. Византийское юродство. - Москва: Международные отношения, 1994.
13. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 4-е изд. - Москва: Политиздат, 1981, с.445.

Prezentat la 23.03.2007

ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА В РОМАНЕ И.А. ГОНЧАРОВА «ОБЛОМОВ»

Владимир БРАЖУК

Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо

Este cercetată sub aspect istorico-literar, culturologic şi simbolic problema imaginii artistice în romanul „Oblomov" de I.A. Gonciarov.

The problem of artistic image of the novel "Oblomov" by I.A. Goncharov is examined in the historic-literary and cultural-symbolical aspects.

Интерес к творчеству И.А.Гончарова как у российских, так и у западных славистов со временем не пропадает, а напротив – возрастает. Большинство исследователей признают необходимость более адекватного и современного прочтения и осмысления творческого наследия И.А. Гончарова.

Центром научного внимания по-прежнему остаётся роман «Обломов». Споры, возникшие с появлением романа, не угасают и по сей день. Спорят, прежде всего, о специфике главного героя романа: положительный он или отрицательный, а если положительный и отрицательный одновременно, то в чём причина этой двойственности. Критики не могут определиться, к какому литературному типу отнести протагониста романа: то ли это тип помещика, подобный гоголевским помещикам из «Мёртвых душ» (много общих черт находят у Обломова и Манилова); то ли это тип «лишнего человека», замыкающий галерею Онегин–Печорин–Бельтов–Рудин; то ли это национальный, всероссийский тип, схожий с персонажем русских народных сказок Емелей и с героем былин Ильёй Муромцем; то ли это общечеловеческий тип, близкий Дон Кихоту, Гамлету, князю Мышкину (и здесь речь уже идёт не о схожести, не о типическом человеке, а о символичности героя и романа в целом). Отсюда исходит и неопределённость понятия «обломовщина»: то ли это местное, национальное, русское явление, то ли – мировое, общечеловеческое; то ли оно ограничено временными рамками русской жизни периода крепостного права, то ли это вневременное явление, и тогда речь идёт о национальном архетипе.

Суммируя все позиции, приходим к выводу: интерпретация романа Гончарова «Обломов», и в особенности главного героя, представляется наиболее спорной. Мы считаем, что Обломов – это цельный художественный образ, однозначное толкование которого ведёт к упрощению смысла романа. Можно согласиться с мнением В.Н. Криволапова, который писал, «когда речь заходила об образе Обломова, то усилия критиков, направленные к постижению его структуры, неизбежно уклонялись в сторону её упрощения. Постижение явления осуществлялось на путях его спрямления. Цели при этом преследовались разные (либо развенчать Обломова, либо возвеличить), инструментарий использовался тоже различный (от категорического объявления "неправдой" всего положительного в Обломове до расчленения его на двух героев, а романа – на две части), но основной метод оставался единым – спрямление и упрощение, замена многозначности однозначностью» [1].

Выстраивая повествование с помощью художественных образов, автор проявляет интенцию через образную структуру показать свою точку зрения по отношению к изображаемому, тем самым раскрывается идея произведения. При всех разногласиях критиков относительно романа «Обломов», единственное, что выделялось всеми, это художественное мастерство Гончарова. Так, В. Белинский отмечал, что Гончаров увлекается своим умением рисовать. Добролюбов видит силу гончаровского таланта в «умении охватить полный образ предмета, отчеканить, изваять его», «спокойствие и полноту поэтического миросозерцания» [2]. Дружинин проводит параллель между талантом Гончарова и талантами первоклассных живописцев фламандской школы [3], где художники, используя различные выразительные средства, наполняют сочными красками формы обычных вещей, заставляя ощутить их цвет, вкус, запах. Для А. Милюкова автор «Обломова» – мастер, подтверждением чего служит «верность рисунка», «поразительная живость красок», «природа», «отчётливость форм», но при этом герои, идеи, понимание русской жизни у Гончарова Милюков считает неправдой [4]. По Ин. Анненскому

особенности гончаровской поэтики заключаются в преобладании живых зрительных элементов над слуховыми музыкальными, описания над повествованием, отсюда исключительная образность [5]. Н. Пруцков писал, что «Гончаров – мастер точного и пластического воспроизведения предметов домашнего быта, всякого рода деталей, поз, взгляда, жеста, фигур, обстановки» [6]. В. Недзвецкий отмечает: «В "Обломове" ярко проявилась способность Гончарова с живописной пластичностью и осязаемостью рисовать русский быт» [7]. И. Сухих говорит о том, что Гончаров принадлежит к числу объективных, пластических писателей, для которых изображение (образ-персонаж, пейзаж, предмет, деталь) значит больше, чем философия, мысль или собственно идея [8].

Не понятно, как получилось, что единство мнений относительно живописного мастерского создания Гончаровым художественных образов не отразилось на едином мнении по поводу главного героя романа «Обломов», ведь идеи, мысли о сущности показанных событий и характеров в художественном произведении могут быть переданы только, или по преимуществу, в художественных образах, в их связях и взаимодействиях. Следовательно, когда критики по-разному трактуют Обломова, они зачастую выделяют в образе те черты, которые подтверждают их идейную предопределённость. Так, для революционера-демократа Добролюбова Обломов будет барином-паразитом, а для славянофила Ап. Григорьева – народным поэтом. Если образы мастерски написаны, они должны полно выражать авторские идеи. В высказывании Сухих о том, что для Гончарова изображение значит больше, чем идея, мы видим противоречие, алогизм. Как образ может значить больше, чем идея? Художественный текст – это не научная статья. В художественном тексте идея, философия, мысль выражены через художественные образы. Гончарова задевало то, что в нём видели только блестящего бытописателя: «Эти похвалы имели бы для меня гораздо более цены, если бы в моей *живописи*, за которую меня особенно хвалили, найдены были те идеи и вообще всё то, что… укладывалось в написанные мною образы, картины и простые несложные события. Иные не находили или не хотели находить в моих образах и картинах ничего, кроме более или менее живо нарисованных портретов, пейзажей, может быть живых копий с нравов – и только» [9]. Нам близко суждение Пруцкова Н.И. об особенностях творческой манеры Гончарова: «Каждая мелочь в художественной системе романиста становится поэтически ощутимой. Она получает свой образ и гармонически входит в ткань романа, служит раскрытию идеи и характеров» [10].

Собственную методику создания художественного образа сам Гончаров подробно разъясняет в своих критических статьях. Так, в статье «Лучше поздно, чем никогда» Гончаров разделяет и противопоставляет творчество сознательное и бессознательное:

«Художник мыслит образами, – сказал Белинский, – и мы видим это на каждом шагу… Но как он мыслит… Одни говорят – сознательно, другие – бессознательно.

Я думаю, и так и этак: смотря по тому, что преобладает в художнике, ум или фантазия и так называемое сердце.

Он работает сознательно, если ум его тонок, наблюдателен и превозмогает фантазию и сердце. Тогда идея нередко высказывается помимо образа. И если талант не силён, он заслоняет образ и является тенденциею.

У таких сознательных писателей ум досказывает, чего не договаривает образ – и их создания бывают нередко сухи, неполны; они говорят уму читателя, мало говоря воображению и чувству. Они убеждают, учат, уверяют, тем самым мало трогая.

И наоборот – при избытке фантазии и при – относительно меньшем против таланта – уме образ поглощает в себе значение, идею; картина говорит сама за себя…» [11].

Гончаров относит себя к «бессознательным» художникам, которые «пишут инстинктом», фантазией, более сердцем, чем умом. Споря с неореалистами, призывавшими отказаться от фантазии в искусстве и «делать снимки с природы и жизни "умом"», Гончаров замечает:

«Эти снимки никогда не заменят картин, освещённых лучами фантазии, полных огня, трепета и горячего дыхания. Писать художественные произведения только умом – всё равно, что требовать от солнца, чтобы оно давало лишь свет, но не играло лучами – в воздухе, на деревьях, на водах, не давало бы тех красок, тонов и переливов света, которые сообщают красоту и блеск природе! Разве это реально?

И что такое ум в искусстве? Это уменье создать образ. Следовательно, в художественном произведении один образ умён – и чем он строже, тем умнее. Одним умом в десяти томах не скажешь того, что сказано десятком лиц в каком-нибудь "Ревизоре"!» [12].

Образ, безусловно, приоритетен для Гончарова и по-своему «автономен», это первоэлемент в поэтике писателя, более важный, чем сюжет и архитектоника произведения. Гончаров признаётся:

«Рисуя, я редко знаю в ту минуту, что значит мой образ, портрет, характер: я только вижу его живым перед собою и смотрю, верно ли я рисую, вижу его в действии с другими – следовательно, вижу сцены и рисую тут этих других, иногда далеко впереди, по плану романа, не предвидя ещё вполне, как вместе свяжутся все пока разбросанные в голове части целого… У меня всегда есть один образ и вместе главный мотив: он-то и ведёт меня вперёд – и по дороге я нечаянно захватываю, что попадается под руку, то есть что близко относится к нему» [13].

Поскольку Гончаров причисляет себя к типу «бессознательных» художников, утверждая, что у него «всегда есть один образ», следовательно, именно образ у Гончарова, то, как он сам это понимал, «поглощает в себе значение-идею».

Основой художественного образа является изображение человеческой жизни, представленной в индивидуализированной форме, но в то же время заключающей в себе обобщенное начало, за которым угадываются те закономерности жизненного процесса, которые формируют людей именно такого типа. Другими словами, при создании художественных образов на первый план выдвигаются категории *типа* и *характера*. Если тип – это проявление общего в индивидуальном, то характер – это, прежде всего, индивидуальное: «Тип – это понятие социальное или сословное. Его формирование определяется историческими условиями, классовыми взаимоотношениями, бытовыми обстоятельствами (тип помещика у Гоголя, тип купца у Островского). Но каждый тип имеет свои многочисленные разновидности – характеры, то есть более индивидуальные оформленности психики человека, зависящие от его внутренних качеств. Гоголь и Островский делали упор на изображение типов; Тургенев и Толстой – на изображении характеров» [14].

Мы считаем, что рассматривать и исследовать главный персонаж романа «Обломов» надо как художественный образ, совмещающий черты типа и характера в равной мере. На наш взгляд, нельзя ограничиваться лишь выделением общего социального типа («психологии барина-помещика» или «лишнего человека»), что сделал Н. Добролюбов и его последователи; либо определять только индивидуальные черты характера (живую душу, сердце, совесть), что предпочёл А. Дружинин и его последователи. При таком подходе исчезает сам художественный образ, ибо достоинства и недостатки Ильи Ильича возможны только в единстве: человеческая драма, с одной стороны, предопределена социальным положением героя, его воспитанием и поведением помещика, а с другой стороны – нравственными, философскими поисками Обломовым ответа на вечные вопросы о смысле бытия.

В своих критических статьях И. Гончаров выделяет индивидуально-природное и социально-типическое в человеке. Подобная философско-эстетическая концепция восходит к идеям эпохи Просвещения (просветительско-руссоистским), когда в человеке разделялись природное (естественное) и социальное, привнесённое извне (воспитание, образование, влияние среды и прочее). У Гончарова разведены, как отмечает В.А. Недзвецкий, «…вечные духовно-нравственные потребности, стремления и коллизии человека и материальные, социальные, бытовые "условия жизни", изменчивые и преходящие» [15].

Г.М. Фридлендер подчёркивает: «Обломов в романе Гончарова… тип бытовой, но одновременно и социальный, и психологический. И вместе с тем жизненная история Обломова имеет философский смысл, она ставит перед читателем определённые большие и важные нравственные и исторические вопросы. Другими словами, быт и психология, с одной стороны, история, социология, философия – с другой, нераздельны в предмете изображения, с которым имеет дело художник реалист» [16]. Именно при целостном подходе к образу возможно раскрыть идею художественного произведения и авторскую позицию, проследить и показать единство в романе Гончарова вечного и современного, философского и бытового, трагического и комического, нравственного и социального: «…через образ, соединяющий субъективное с объективным, сущностное с реальным, вырабатывается согласие всех этих противостоящих друг другу сфер бытия, их всеобъемлющая гармония» [17].

В художественном образе проявляется не только типическое и индивидуальное, но и идеал писателя: «Вымысел усиливает обобщённое значение художественного образа, неотделимое от представления

писателя об идеале, подчёркивает в нём то, что помогает утверждению этого идеала или противоречит ему» [18]. Интересны два высказывания Гончарова об идеале. Так, в письме И.И. Льховскому 1857 года он отмечает: «Меня иногда пугает, что у меня нет ни одного типа, а всё идеалы: годится ли это? Между тем для выражения моей идеи мне типов не нужно, они бы вели меня в сторону от цели» [19]. В письме к С.А. Никитенко 1866 года читаем: «Скажу Вам, наконец, вот что, чего никому не говорил: с той самой минуты, когда я начал писать для печати…, у меня был один артистический идеал: это изображение честной, доброй, симпатичной натуры, в высшей степени идеалиста, всю жизнь борющегося, ищущего правды, встречающего ложь на каждом шагу, обманывающегося и, наконец, окончательно охлаждающегося и впадающего в апатию и бессилие от сознания слабости своей и чужой, то есть вообще человеческой натуры… Но тема эта слишком обширна, я бы не совладал с нею, и притом отрицательное направление до того охватило всё общество и литературу (начиная с Белинского и Гоголя), что и я поддался этому направлению; вместо серьёзной человеческой фигуры стал чертить частные типы, уловляя только уродливые и смешные стороны. Не только моего, но и никакого таланта не хватило бы на это. Один Шекспир создал Гамлета – да Сервантес – Дон Кихота – и эти два гиганта поглотили в себе почти всё, что есть комического и трагического в человеческой природе. А мы, пигмеи, не сладим с своими идеями – и оттого у нас есть только намёки» [20].

Казалось бы, в высказываниях Гончарова наблюдаем противоречие: то он говорит, что у него типов нет, а всё идеалы; то – что всегда стремился изобразить честного, доброго, симпатичного человека, ищущего правды и разочаровавшегося; то – что вместо характера он писал частные типы. На самом деле здесь нет никакого противоречия: органично совместив в художественном образе Обломова характер (индивидуальное), тип (исторически и социально детерминированное обобщение) и идеал (вневременное, универсальное обобщение, что иногда в литературоведении называют сверхтипом, вечным образом), Гончаров тем самым и высказал свои социальные, исторические, философские, психологические идеи. Вот почему Гончаров, с одной стороны, восторженно принимает статью Добролюбова о романе «Обломов», пишет, что «мне прежде всего бросался в глаза ленивый образ Обломова» [21], что «Обломов был цельным, ничем не разбавленным выражением массы, покоившейся в долгом и непробудном сне и застое» [22]. А с другой стороны, в письме к П.Г. Ганзену 1878 года отмечает: «…в Обломове… с любовью выражается всё то, что есть хорошего в русском человеке» [23].

Конечно, желание художника при создании образа может полностью не реализоваться в произведении. Гончаров сам о себе говорит, что у него только «намёки»: «На глубину я не претендую, поспешаю заметить: и современная критика уже замечала печатно, что я неглубок» [24]. Одни критики полагают, что типическое в образе Обломова преобладает над индивидуальным, а другие, напротив, видят в Обломове «живую душу», и не тип, а идеал, близкий к сверхтипам, к вечным образам Гамлета и Дон Кихота. Несмотря на то, что Гончарову, как любому настоящему художнику, свойственно сомневаться в силе своего таланта, мы полагаем, что автор «Обломова» "глубок", и не согласны с критиками, идущими по пути обособления в образе Обломова какой-то одной доминирующей составляющей. Стремление ограничиться при анализе текста «Обломов» лишь абстрактной социальной сущностью героя ведёт к схематизму, к нивелировке и обесцвечиванию художественного образа, выхолащиванию из него индивидуального богатства и своеобразия. И, напротив, акцентирование внимания только на индивидуальных чертах героя приводит к потере в образе исторической, социальной, временной составляющих, что также является важным в художественном образе. «Цель образа – пре-обра-зить вещь, превратить её в нечто иное – сложное в простое, простое в сложное, но в любом случае достичь между двумя полюсами наивысшего смыслового напряжения, раскрыть взаимопроникновение самых различных планов бытия» [25].

При анализе романа И.А. Гончарова «Обломов» необходимо учитывать единство и взаимообусловленность всех пластов (тип, характер, идеал) художественного образа Обломова, а также помнить, что акцентирование внимания только на одном из элементов образа Обломова разрушает сам художественный образ и тем самым искажает авторскую позицию и ведёт к крайнему обеднению художественного смысла и идеи произведения в целом.

Литература:

1. Криволапов В.Н. Еще раз об "обломовщине" // Русская литература. - 1994. - №2. - С.30.
2. Добролюбов Н.А. Что такое обломовщина? // Роман И.А. Гончарова «Обломов» в русской критике. - Ленинград, 1991, с.35.
3. Дружинин А.В. «Обломов». Роман И.А. Гончарова // Роман И.А. Гончарова «Обломов» в русской критике. - Ленинград, 1991, с.108.
4. Милюков А.П. Русская апатия и немецкая деятельность // Роман И.А. Гончарова «Обломов» в русской критике. Ленинград, 1991, с.125-143.
5. Анненский И.Ф. Гончаров и его "Обломов" // Роман И.А. Гончарова «Обломов» в русской критике. - Ленинград, 1991, с.211-212.
6. Пруцков Н. И. Мастерство Гончарова-романиста. - Москва; Ленинград, 1962, с.93.
7. Недзвецкий В.А. Романы И.А. Гончарова. - Москва, 1996, с.38.
8. Сухих И. Русская литература XIX века. «Обломов» // Звезда. - 2006. - №6. - С.225.
9. Гончаров И.А. Статьи, заметки, рецензии, письма // Гончаров И.А. Собрание сочинений: В 8-ми тт. - Москва, 1980, т.8, с.102.
10. Пруцков Н. И. Мастерство Гончарова-романиста, с.93.
11. Гончаров И.А. Статьи, заметки, рецензии, письма // Гончаров И.А. Собрание сочинений: В 8-и тт., т.8, с.104-105.
12. Там же, с.141.
13. Там же, с.105.
14. Пустовойт П.Г. От слова к образу. - Киев, 1974, с.111.
15. Недзвецкий В.А. Публицистика романиста // Гончаров И.А. На родине. - Москва, 1987, с.12.
16. Фридлендер Г.М. К проблеме типологического своеобразия реализма Достоевского. - Slavia. - 1980. - №4. - С.345.
17. Эпштейн М.Н. Образ // Литературный энциклопедический словарь. - Москва, 1987, с.252.
18. Энциклопедический словарь юного литературоведа. - М., 1988, с.195.
19. Гончаров И.А. Статьи, заметки, рецензии, письма // Гончаров И.А. Собрание сочинений: В 8-ми тт. т.8, с.244.
20. Там же, с.318-319.
21. Там же, с.106.
22. Там же, с.117.
23. Там же, с.461.
24. Там же, с.107.
25. Эпштейн М.Н. Образ // Литературный энциклопедический словарь, с.252.

Prezentat la 23.03.2007

ЭМОЦИОНАЛЬНО-СМЫСЛОВЫЕ РЕФЛЕКСИИ ПОЭТИЧЕСКОГО СЛОВА

Л.Ф. СОЛОВЬЕВА

Тираспольский государственный университет

În articol se examinează reflexivitatea emoțional-semantică a cuvântului poetic, inclusiv a cuvintelor cromatice, în textul artistic.

The article examines the meaning and emotional transformation of poetic words, chromatic and achromatic colors words on the basis of metaphoric context.

Поэтический язык, будучи организованным особым образом, предопределяет специфическую роль слова, семантика которого практически целиком может изменяться контекстом (Полтавцева) вплоть до его превращения в своего рода символ или образ. Поэтическое словоупотребление отличается стремлением к преодолению стереотипного восприятия смысла лексических средств, традиционный набор семантических признаков и ассоциативных связей которых в художественном тексте расширяется за счет переосмысления семантики лексем, присутствия значений их культурной составляющей. Крайнюю степень художественного преобразования семантики лексической единицы в целях создания уникального эстетического смысла и особого прагматического эффекта представляют семантические метаморфозы (термин Н.С.Болотновой). Поэтическое слово, таким образом, являясь средством выражения эстетического видения мира, реализует свой коммуникативный потенциал путем его «расширения» либо «сужения», при этом всегда наблюдается соответствие внетекстового потенциала его текстовой реализации. Все эти реализации коррелируют со смысловыми модификациями слова [3].

Сужение**,** акцентуализация коммуникативного потенциала и ассоциативных связей характерны для слов, отражающих внутренний мир лирической героини. Например, слово *дом* является ключевым в творчестве М.Цветаевой и А.Ахматовой [1, 8]. У А.Ахматовой символонесущая лексическая единица «дом» получает положительное и отрицательное психологическое осмысление. Восприятие поэтом идеи собственного дома также было двойственным: с одной стороны, дом – это дом-тюрьма, откуда героиня не может вырваться, и дом, где она была дурной матерью; с другой, – мечта о собственном доме, обычной женской судьбе: *А веселое слово - дома - Никому теперь не знакомо, Все в чужое глядят окно.* (Реквием); *Тихий дом мой пуст и неприветлив, Он на лес глядит одним окном* (Здесь все то же, то же, что и прежде...). Бездомность А.Ахматовой была личного свойства, в отличие от эмигрантов «ее дома были карикатурами на само это понятие» [7, с.101]. В дальнейшем это слово приобрело для нее новый смысл, «однако чем яснее она понимала значение слова «дом», тем горше ей было осознавать, что на ее то дом это не распространяется» - *Я давно предчувствовала этот Светлый день и опустелый дом* (Реквием). У героини А.Ахматовой тоже нет дома, но он существует как место, где жил или живет ее возлюбленный. И этот дом всегда либо таинственный для нее, либо уже забытый, либо она стремится покинуть его: *По твердому гребню сугроба В твой белый, таинственный дом*, *Такие притихшие оба В молчании нежном идем*. (По твердому гребню сугроба...); *Здесь дом был почти что белый, Стеклянное крыльцо. Столько раз рукой помертвелой Я держала звонок-кольцо…Волынки вдали замирают, Снег летит, как вишневый цвет... И, видно, никто не знает, Что белого дома нет.* (Белый дом); *Твой белый дом и тихий сад оставлю. Да будет жизнь пустынна и светла. Тебя, тебя в моих стихах прославлю, Как женщина прославить не могла.* (Твой белый дом и тихий сад оставлю...). *Белый дом* для героини – прибежище покоя и счастья, где она могла себя чувствовать, как все обычные женщины; этот дом мог быть для нее полон таинственной прелести и загадочности, и, наконец, это был дом, где осталась ее любовь; она ищет его, помнит и «стеклянное крыльцо», и «зеленый плющ», и «кольцо-звонок». Для нее встреча с ним – это награда за долгие годы ожидания, потери и неудачи. В *белом доме* воплотились прошлое и настоящее, предметы и цвет, отблеск волнения и томление сердца. Но действительность стерла *белый дом*, и героине остается только смириться со случившимся. В контексте актуализируются ассоциаты: *белый, таинственный, тихий, опустелый,* которые создают контекстуальные положительные и отрицательные эстетические смыслы *дома* – ‘*пустота как утрата любви*’ и ‘*радость, полнота жизни*’.

У М.Цветаевой лексема *дом* воплощает интимное пространство ее души и актуализируются признаками: *мой, родной, отчий.* Например: *«дом – будто юности моей день, будто молодость моя – меня встречает, девический дагерротип души моей».* Дом, стоящий на границе миров, служит одновременно защитой от жестокой реальности и надежным оплотом в эфемерности поэтического вымысла. В тексте актуализируются ассоциаты, формирующие общий смысл *дома* – '*мечта о защищенном, изолированном от тягот и невзгод окружающего мира месте*'. Наряду с метафоризацией коммуникативного потенциала *«дом»,* лексема *сад* интерпретируется как тихое убежище от мира; *рай* – как воображаемое место покоя избранных; *остров* – как уединенное пространство. Экспрессивно-смысловая трансформация смысловых признаков этих ассоциатов передает стремление автора защитить, сберечь чистоту и целостность своего *Я,* оградиться от враждебной и чуждой окружающей действительности.

В цикле "Тайны ремесла" А.Ахматовой – «*...Подслушать у музыки что-то И выдать шутя за свое. И чье-то веселое скерцо В какие-то строки вложив…А после подслушать у леса,У сосен, молчальниц на вид…Налево беру и направо, И даже без чувства вины, Немного у жизни лукавой, И все – у ночной тишины»* – актуализаторами концепта *творчество* являются слова *подслушать, брать, вложить, выдать за свое*. Для выражения концепта творчества как процесса перенесения поэтом звуков, услышанных в окружающем мире, в свое художественное произведение служат слова со значением звучания – *музыка, скерцо, тишина.*

В творчестве М.Пришвина актуализаторами большой и малой родины выступают цветообозначения. В повести «Жень-шень» «наше, свое» противопоставляется таежной природе: «*Любимая его [Лувена] ворона была не серая, как у нас, а черная... Так, это ворон! И вдруг из того черного ворона и крикнет наша обыкновенная ворона... Еще голубая сорока жила на дереве, пересмешник, зимородок, дрозды, иволга, кукушка, прибегала перепелка и кричала в кустах не «пить-полот», как у нас, а вроде как бы: «му-жи-ки!» И так все до одной птицы были видом точно как наши, сразу узнаешь, а что-нибудь одно маленькое в них так и не так*» [4]. Изображение среднерусской полосы дается писателем в неярких, приглушенных красках, причем цветовая палитра в описании природы может меняться в зависимости от того, взглядом какого героя показана. Например, цвет выступает актуализатором эмоционального состояния героя романа «Кащеева цепь» Алпатова и автора. Алпатов, мечтая в тюрьме о скором освобождении, даже через решетку видит мир природы в изысканных тонах: снег – *матовый,* лес – *шоколадный*. Слышимый авторский голос передает ту же картину природы в «скучных» печальных красках: «*опустились сизые тучи, пошел мелкий дождь, и на окнах тюрьмы показались первые серые слезы весны*» [4]. Символический образ «*серые слезы»* амбивалентен – он не только передает цветовое видение первых дней весны, когда свежесть и яркость листвы и неба еще только мыслятся, но и участвует в реализации художественной идеи: состояние радости всегда сопровождается неизбежным страданием. Редко писатель употребляет при изображении картин природы народно-поэтические цветообозначения – «*В лесу пестро: где белое, где черное, на черном виднеются зеленые листики. Ели цветут красными свечами и пылят желтой мучицей…Возле меня стояла береза на обнаженных корнях, как на шести ногах. Две ноги впереди, две позади, а середина той и другой стороны каждая раздваивалась, и между ногами росла наполненная водой белая сыроежка»* [5].

Расширение коммуникативных возможностей семантики слова сопровождается необычными ассоциациями. Особенно значительные семантические преобразования происходят в контексте со словами, обозначающими наиболее значимые для А.Ахматовой и М. Цветаевой понятия и явления окружающей действительности. Имя собственное «Пушкин», благодаря ассоциативно-смысловым парадигматическим и синтагматическим связям слова в поэтическом тексте, передает различные индивидуально-авторские эмоционально-оценочные представления. На фоне таинственного Летнего сада, серебристого Исаакиевского собора постоянный символический цвет Пушкина у А.Ахматовой – *белый*, связанный с «белизной царскосельских статуй и колоннад, стройностью парков и невских набережных». Межтекстовое ассоциативно-смысловое поле, сопровождающее имя «Пушкин» в цикле «Царское Село», *«*Царскосельская статуя*»,* формируется на основе двух парадигм: а) *«Пушкин - мраморный двойник, смуглый отрок, запекшаяся рана»* и б) *«Пушкин - Царское Село, шелест шагов, шорохи зелени, статуя-фонтан, царскосельский лицеист, томик Парни».* Эти парадигмы и ассоциативно-смысловое поле «*смуглый, задумчивый*, *бессмертный, царственный»* выступают актуализаторами нежно-интимного отношения А.Ахматовой к Пушкину-юноше, к его будущему бессмертию, к царскосельскому парковому пейзажу, который был свидетелем и участником формирования поэтического дара.

У М.Цветаевой «Пушкин» *черный – «Африканский самовол»* («*черная дума, черная доля, черная жизнь*») – *Черного не перекрасить В белого – неисправим! Недурен российский классик, Небо Африки – своим, он «бич жандармов, бог студентов, услада жен, нагловзорый, скалозубый, веселый, живой, кучерявый, мой»*, это живая и яркая личность. В контексте *«Цыганская страсть разлуки! Чуть встретишь – уж рвешься прочь! Я лоб уронила в руки И думаю, глядя в ночь: Никто, в наших письмах роясь, Не понял до глубины, Как мы вероломны, то есть – Как сами себе верны»* в ассоциатах *страсть, разлука, вероломство* за счет новых неожиданных ассоциативных связей происходят семантические метаморфозы, которые расширяют коннотативный потенциал лексем – они становятся не только элементами образного строя произведения, реалиями поэтического мира, но и отражают мироощущение автора. На основе номинативного значения у существительного *вероломство* – «вера + ломать» в условиях метафорического контекста происходит забвение исходной семантики, известной адресату, и рождение обобщенно-символического значения ‘*верность*’, то есть на внутреннюю семантическую мотивированность ключевого слова эксплицируется собственно-поэтическая интерпретация («то есть сами себе верны»); отрицательная экспрессивно-эмоциональная окраска актуализатора «*вероломство»* изменяется на положительную и приобретает новый эстетический смысл – ‘*стремление любой ценой сохранить свое Я* ’ [6]. «*Цыганская страсть разлуки*» – это жажда свободы и независимости от всего, даже от любимого, единственный компромисс, который принимает героиня – это переписка, своеобразный «мостик», помогающий преодолеть расстояния.

Таким образом, каждый из рассмотренных типов семантических модификаций слова в художественном тексте – расширение, сужение, семантические метаморфозы лексической единицы – представляют собой некую обобщенную модель, демонстрирующую перераспределение семантических признаков поэтического слова, причем выдвижение на первый план доминантных или фоновых признаков определяется эстетически обусловленной коммуникативной задачей автора. Семантические метаморфозы как эстетическое семантическое переосмысление в поэтическом контексте возможны в тех случаях, когда автор, опираясь на известные адресату реалии существующего мира, создает ассоциативно-образное представление о мире поэтическом. В соответствии с этим акцентируется либо ядерная зона узуального коммуникативного потенциала слова, либо периферия, отражающая его авторскую интерпретацию, либо то и другое. Индивидуально-авторские коннотации у разных авторов играют значительную, если не ведущую, роль в процессе коммуникации, они почти всегда основаны на объективных свойствах элементов лексической системы. Вместе с тем, каждый писатель, создавая собственную картину мира, переосмысливает общеязыковые значения и отношения слов, тем самым способствуя дальнейшему развитию внутрисистемных отношений между разными лексико-семантическими разрядами и расширению художественного пространства.

Литература:

1. Ахматова А.А. Сочинения: В двух томах. - Москва: Изд-во «Правда», 1990, т.1.
2. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. - Москва: Наука, 1959. - 653 с.
3. Евдокимова С. Процесс художественного творчества и авторский текст // Автор и текст. - СПб., 1996.
4. Куликова И.С. Семантико-стилистическая характеристика атрибутики именных словосочетаний на материале световых и цветовых прилагательных в произведениях Паустовского и Пришвина. - АК ФН, 1966.
5. Пришвин М.М. Собр. соч.: В 6-ти томах. - Москва, 1956, т.4, с.217.
6. Саакянц А. Два поэта-две женщины-две трагедии (Анна Ахматова и Марина Цветаева). - Москва: «Эллис Лак», 1998.
7. Хейт А. Поэтическое странствие. - Москва: Радуга, 1991. - 382 с.
8. Цветаева М. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения. - Кишинев: Лумина, 1988; - Москва: Изд-во «ХЛ», 1980. - 574 с.

Prezentat la 05.04.2007

К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОБРАЗА ИИСУСА ХРИСТА В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

Ольга ГЕРЛОВАН, Юля МОШНЯГА

Тираспольский государственный университет

În articol se examinează problema interpretării chipului evanghelic al lui Isus Cristos de către scriitorii ruşi, specificul întruchipării lui artistice în operele lor. În literatura medievală şi în literatura secolului al XVIII-lea, întruchiparea chipului lui Cristos a fost posibilă doar în context sacru şi sacralizat. Chipul lui Isus Cristos capătă pentru prima dată întruchipare artistico-literară în literatura rusă abia în secolul al XIX-lea în creația lui I.S. Turgenev. Pe baza analizei operelor scriitorului, se ajunge la concluzia că Turgenev îl redă pe Cristos urmând tradiția evanghelică.

In this article the problem of interpretation of Jesus Christ evangelical type by Russian writers is considered, the specific character of its artistic embodiment in the Russian writer's works. In the Medieval literature and literature of 18th century the embodiment of the Christ type was possible only in the sacral and sacralized context. The Jesus Christ type gets literary-artistic embodiment for the first time in the Russian literature only in 19th century and exactly in the works of I.S. Turgenev. On the base of analysis of writer's works the conclusion is made that Turgenev portrays Christ, following the evangelical tradition.

Русская литература, да и русская культура в целом, как выразительница загадочной русской души, как носительница гуманизма и высшей духовности не состоялась бы таковой без «величайшего духовного и политического переворота нашей планеты» (А.С.Пушкин), каким явилось христианство.

Тема Христа и христианства волновала воображение не одного поколения русских писателей и поэтов, что обусловило наше внимание к вопросу интерпретации евангельского образа Христа русскими художниками слова, к тому, как и каким изображается, воспроизводится Он в литературно-художественных произведениях.

Общеизвестно, что Христос является центральным персонажем евангельского текста. В синоптических Евангелиях повествуется о рождении Иисуса Христа, о внешних событиях Его жизни – чудесах, путешествиях, беседах, однако его внешний облик не детализируется. Так, евангелист Матфей подчеркивает в облике Христа лучезарность, светоносность Его: «Народ, сидящий во тьме, увидел *свет* великий, и сидящим в стране и тени смертной воссиял *свет*» [Мф. 4:16]; «И преобразился перед ними: и просияло лице Его как *солнце,* одежды же Его сделались *белыми как свет*» [Мф. 17:2]. Евангелист Марк отмечает следующее: «Одежды его сделались *блистающими,* весьма *белыми, как снег*, как на земле белильщик не может выбелить» [Мк. 9:3]. Как видим, оба евангелиста для внешней характеристики облика Христа используют близкие сравнения – лицо просияло как солнце, одежды, белые как снег, как свет. Солнце, свет, снег выступают здесь символами явленности Божественного в образе Иисуса Христа. В Евангелии от Иоанна прямо звучит утверждение, что Бог – это свет: «Доколе *свет* с вами, веруйте в *свет*, да будете сынами *света*» [Ин. 12:35-36]. Эстетика света приобретает первостепенное значение для характеристики Иисуса Христа в Евангелии. Заметим, что уже в античности представление о свете шло от солнца и огня. У Платона все прекрасное, совершенное определяется через светлое, яркое, блестящее и максимально ясное, поскольку высшая идея сущего есть солнце. И на протяжении всей своей истории христианская эстетика будет развивать эту концепцию: византийский богослов Симеон Новый (XI век) будет утверждать, что «Бог есть свет», Григорий Палама (конец XIV – XV в.) разработает учение о Фаворском Свете, Николай Кузанский (XV век) определит вечный божественный свет и высшее сияние как универсальную форму и источник видимого бытия. Можно предположить, что образ Света, используемый авторами Четвероевангелия для описания Иисуса Христа, позволил подчеркнуть Его совершенство. Иисус Христос совершенен соединением в себе небесного, Божественного, и земного, Человеческого: Он делит кров и пищу с мытарями и грешниками, исцеляет простых людей, прощает грехи. Ему присущи различные человеческие чувства, сильные эмоции: Он «кроток и смирен сердцем» [Мф.11:29]; Он строг, яростен и гневлив, если вера попрана – «И вошел Иисус в храм Божий, и выгнал всех продающих и покупающих в храме, и опро-

кинул столы меновщиков, и скамьи продающих голубей» [Мф.21:12]; «Но Он строго запрещал им, чтобы не делали Его известным» [Мк.3:12]; «А кто соблазнит одного из малых сих, верующих в Меня, тому лучше было бы, если бы повесили ему жерновный камень на шею и бросили его в море» [Мк.9:42]; «Увидев то, Иисус вознегодовал и сказал им: пустите детей приходить ко Мне» [Мк.10:14]; Он способен на сопереживание и удивление – «Увидев ее, Господь сжалился над нею и сказал ей: не плачь» [Лк.7:13]; «Услышав сие, Иисус удивился ему и обратившись сказал идущему за ним народу: сказываю вам, что в Израиле не нашел Я такой веры» [Лк.7:9]; Он сам нуждается в участии и утешении, подвержен слабости в минуты отчаяния – «Говоря: Отче! о, если бы Ты благоволил пронесть чашу сию мимо Меня! впрочем не Моя воля, но Твоя да будет. Явился же Ему Ангел с небес и укреплял Его» [Лк.22:42-43]; «В девятом часу возопил Иисус громким голосом: Элои, Элои! Ламма савахфани?», что значит: «Боже Мой, Боже Мой! Для чего Ты Меня оставил?» [Мк.15:34].

Следует отметить, что в Евангелии от Луки приводятся некоторые биографические данные Иисуса Христа, что подчеркивает его земное начало («И когда Он был двенадцати лет, пришли они также по обычаю в Иерусалим на праздник» [Лк.2:42]; «Иисус, начиная Свое служение, был лет тридцати, и был, как думали, сын Иосифов, Илиев» [Лк.3:23]). А в Евангелии от Иоанна выделяется по преимуществу божественная природа Христа («Он сказал им: вы от нижних, Я от вышних; вы от мира сего, Я не от сего мира» [Ин.8:23]; «На это сказали Ему иудеи: Тебе нет еще пятидесяти лет, и Ты видел Авраама? Иисус сказал им: истинно, истинно говорю Вам: прежде нежели был Авраам, Я есмь» [Ин.8:57-58]). Кроме того, на протяжении всех четырех Евангелий Иисуса Христа называют по-разному: Сын Человеческий, Сын Божий, Спаситель Мира, Мессия, Пророк, Ищущий и Судящий, Равви (учитель), Пастырь, Учитель, Наставник. Все эти названия, одномоментно используемые по отношению к одному лицу, призваны подчеркнуть двуединую, человеческую и божественную, природу Христа и его основное предназначение – явить миру совершенство.

Евангельский Иисус Христос представлен не через описание внешних данных, портрета, а большей частью через речь, которая полна сравнений, аллегорий, метафорична и притчеобразна, и деяния. Иисус через притчи открывает людям истину, которую они не воспринимают в своей обычной жизни, с целью их приближения к совершенству.

Можно предположить, что отсутствие портретного описания, внешности Иисуса Христа подчеркивает, с одной стороны, обычность его внешнего облика, ничем неприметного, а с другой – обусловлено сосредоточенностью авторов на внутреннем мире Иисуса, Его духовном начале, что обусловливает его святость.

Между тем, каждый совершенно ясно представляет себе внешний облик Иисуса Христа благодаря Его иконописному изображению. «Ни один элемент лица не подчеркнут чрезмерно – все пропорционально и согласовано: Он рус, глаза его не преувеличены, нос прямой и тонкий, рот мал, овал лица хотя и удлиненный, но не узкий, в нем совсем нет аскетичности, голова с густой массой волос со спокойным достоинством возвышается на сильной, стройной шее. Самое значительное в новом облике – взгляд. Он направлен прямо на зрителя и выражает живое и деятельное внимание к нему; в нем чувствуется желание вникнуть в душу человека и понять его. Брови свободно приподняты, отчего нет выражения ни напряжения, ни скорби, взгляд ясный, открытый, благожелательный. Перед нами как бы сильный деятельный человек, который имеет достаточно душевных сил, чтобы отдать себя на поддержку тем, кто в этом нуждается»[2, 120],- писала Н.А.Демина, исследуя творения А Рублева.

Евангельские и иконописные изображения в своей совокупности создают целостный, единый, живой образ Христа, в котором неразделимы небесное и земное и высвечивается идеал, с которым соотносится смысл и ценность человеческой жизни.

Литературно-художественное воплощение образ Иисуса Христа впервые получает в русской литературе лишь в XIX веке, что обусловлено спецификой, своеобразием развития русского художественного сознания.

В русской средневековой культуре и культуре XVIII века образ Иисуса Христа принадлежал к кругу сакральных ценностей высшего порядка (что, впрочем, относится и к более поздним временам). Воплощение Его возможно было только в сакральном и сакрализованном контексте: евангельском тексте, литургической лирике, учительной литературе. По мнению О.А. Савельевой, единственным книжным текстом до XVII века, который выводил Христа «как бы на периферию сакрального, было

апокрифическое Евангелие Никодима», однако «о художественной разработке образа Христа … говорить не приходится». О.А. Савельева рассматривает анонимную апокрифическую повесть XVII века «Страсти Христовы» как «первую в русской литературе осторожную попытку включить образ Христа именно в художественный контекст» [5].

Образ Христа появляется в своеобразном лирическом дневнике последних лет И.С. Тургенева – «Стихотворениях в прозе» (1878-1882). Писателю не была свойственна определенная концепция мировоззрения – он как бы колеблется на границе веры и неверия, он признает «живую душу» в человеке, но избегает говорить о Божественном начале. Вместе с тем приход Тургенева к теме Христа не был случаен: все его творчество – это утверждение духовности, высокой нравственности, идеала. В статье «Гамлет и Дон Кихот» (1860) он прямо заявил, что для всех людей идеал – «цель их существования», выразил преклонение перед высоким началом самопожертвования и отметил существенные духовно-нравственные черты: самоценность, абсолютное бескорыстие в стремлении к идеалу – «правде, красоте, добру». Тургенев свое понимание сущности духовного отношения к миру определил как «веру в нечто вечное, незыблемое, в истину, находящуюся вне отдельного человека, не легко ему дающуюся, требующую служения и жертв, – но доступную постоянству служения и силе жертвы». Воплощением духовности и является для Тургенева герой Сервантеса, «смиренный сердцем», «великий духом» и «смелый», «чуждый тщеславия», не сомневающийся, умилительно набожный, «самое нравственное существо в мире…». «Дон Кихот проникнут весь преданностью идеалу, для которого он готов подвергаться всевозможным лишениям, жертвовать жизнью: саму жизнь свою он ценит настолько, насколько она может служить средством к воплощению идеала, к водворению истины, справедливости на земле» [7, XI: 170-171]. Далее Тургенев особо отмечает, что «он весь живет вне себя, для других, для своих братьев, для истребления зла, для противодействия враждебным человечеству силам…<…> он не заботится о себе, он весь самопожертвование» [7, XI: 171]. Отмеченные качества с полным основанием можно отнести и к интересующему нас евангельскому персонажу. Образ Дон Кихота созвучен образу идеального человека – Иисуса, что, собственно, и предопределило обращение Тургенева к художественному воплощению Иисуса Христа. Кроме того, последнее было обусловлено и широко обсуждавшейся в те годы философами и историками проблемой реально-исторической личности Христа, когда возникла идея написать реалистическую биографию Христа в противовес каноническим евангельским текстам (трактат «Жизнь Иисуса» Д.Штрауса, «Жизнь Иисуса» Э.Ренана). Русские художники, скульпторы, писатели не остались в стороне в попытках создать художественный образ Христа (А.Иванов, И.Крамской, М.Антокольский, Ф.Достоевский, Н.Лесков и др.) [7, VIII: 508].

Стихотворение «Христос» (1878) – сюжетная миниатюра, действие которой происходит в «низкой деревенской церкви». Авторское воображение уносит нас в прошлое: он видит себя мальчиком, с которым произошел удивительный случай – встреча с Христом. Однако использование таких глаголов, как «почувствовал», «почудилось», «пришел в себя» создает впечатление сна, «лучезарного видения» (П.В. Анненков). Необычность, чудесность происшедшего поддерживается фрагментарностью композиции – «вдруг», «неожиданно»; состоянием лирического героя – «умиление, любопытство, страх», «жутко»; местом действия – «церковь», «старинные образа», «восковые тонкие свечи», теплившиеся «красными пятнышками». Описание места действия передает удивительную атмосферу в церкви, атмосферу покоя, тишины, умиления, доброты, сопричастности, подготовившую неожиданную встречу: «Красными пятнышками теплились перед образами восковые тонкие свечи. Радужный венчик окружал каждое маленькое пламя. Темно и тускло было в церкви… Но народу стояло передо мной много. Всё русые крестьянские головы. От времени до времени они начинали колыхаться, падать, подниматься снова, словно зрелые колосья, когда по ним медленной волной пробегает летний ветер» [7, VIII: 494].

В центре внимания – Христос, что определено уже самим названием произведения. Герой видит перед собой «лицо, как у всех, – лицо, похожее на все человеческие лица. Глаза глядят немного ввысь, внимательно и тихо. Губы закрыты, но не сжаты: верхняя губа как бы покоится на нижней. Небольшая борода раздвоена. Руки сложены и не шевелятся. И одежда на нем, как на всех» [7, VIII: 494]. Описание увиденного говорит не об исключительности, а об обычности Христа: он такой же, как мы, что не может не вызвать у героя сомнения в реальности увиденного: «Какой же это Христос!.. Такой простой, простой человек! Быть не может!» [7, VIII: 494]. Заметим, что именно таким пришел Господь на землю, как предсказывали пророки, «не имея ни вида, ни величия»[4, 16]. Тургенев изображает

Христа, следуя евангельской традиции. Перед нами своеобразный литургический образ – лик, передающий неизреченную высшую духовную сущность человека. Автор не случайно трижды повторяет «лицо, похожее на все человеческие лица», определение «простой» по отношению к Христу, поскольку именно Он объединяет в себе и выражает собой человеческое начало – высшую духовность. Образ Христа неподвластен слову человеческого языка, его надо пережить в себе.

Стихотворение «Христос» – плод размышлений, раздумий автора о вере, о Боге, о душе, приведших к постижению носителя незыблемых ценностей – «правды, красоты, добра».

Литература:

1. Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового Заветов. - Москва, 1968.
2. Демина Н.А. Русская иконопись. - Москва, 1998.
3. Лебедев Ю.В. Тургенев. - Москва, 1990.
4. Мень А. Библия и литература. Лекции. - Москва, 2002.
5. Савельева О.А. Русский апокрифический Христос: к постановке проблемы // Slavia Orientalis. - T.LII. - 2003. - №2. - С.159-178 – www.philologu.ru/literature2/savelyeva-03.htm
6. Степанов Н. Религия И.С. Тургенева. - Саратов, 1913.
7. Тургенев И.С. Собр. соч.: В 12-ти тт. - Москва, 1956, т.VIII, с.494, 506; т.XI, с.168-187.
8. Шаталов С.Е. «Стихотворения в прозе» И.С. Тургенева. - Арзамас, 1961.
9. Шаталов С.Е. Художественный мир И.С. Тургенева. - Москва, 1979.

Prezentat la 02.05.2007

TEHNOLOGIA DEZVOLTĂRII POTENȚIALULUI CREATIV AL ELEVILOR LA DISCIPLINA LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ

Zorina GHILEȚCHI

Colegiul Național de Comerț

The article is related to one of the most important and most actual problems of the formative education - the development of the creative potential of high school students in the process of teaching the Romanian language and literature.

It recommends a system of actions to the teacher whose goal is to increase the productivity of the creative potential of high school students. The experiment carried out validated the efficiency of the applied technology in the teaching process (studying the Romanian language and literature in upper school).

The technology of the creative potential of the high school students contains all the necessary components for its theoretical and practical use.

Motivație

Se pare că omul timpurilor noastre e atât de preocupat de ideea de rentabilitate a vieții sale concrete, încât uită adesea sensul investițiilor care îl pot păstra demn de condiția umană. Este nevoie mereu să i se amintească faptul că gradul de civilizație a unei epoci se măsoară printr-o sumă de valori morale şi spirituale. Indubitabil, şcoala are sarcina să-i atragă atenția elevului şi să-i pregătească permeabilitatea la idei emoționante şi înălțătoare, la decodificarea perceptului de frumos, la explorarea *in extenso* şi *in intenso* a noțiunii de cultură cu toate subaspectele sale atât teoretice, cât şi factologice.

Conceptul pedagogic de cultură include interferența mai multor domenii. Aici se subinclud: cunoştințele artistice, tehnologice, lingvistice, filozofice, istorice, literare etc., validate pe parcursul activității cognitiv-formative. Astfel valorile culturale constituie acele resurse pedagogice care participă la formarea şi dezvoltarea permanentă a personalității: atât în mediul şcolar, cât şi extraşcolar.

E de menționat, în acelaşi context, că şcoala de astăzi tinde să eficientizeze procesul de asimilare a cunoştințelor. Reuşita asimilării are corespondență logică cu reuşita aplicabilității ei. Accentul în cazul dat se face pe efectul de reversibilitate a celor învățate.

La obiectul de literatură română în clasa a XI-a, conform curriculumului, se studiază curentele literare. Ar fi judicios în acest sens să utilizăm aşa-zisa teorie „*asimilare prin aplicabilitate*" şi viceversa.

Nu avem pretenția de a cuprinde aria vastă a metodicii de predare a cunoştințelor noi la o lecție de literatură română. Ne-am propus doar să observăm posibilitățile de învățare a unor unități de conținut. Astfel, fiind ghidați de două motive: primul – facilitarea comprehensibilității, precum şi al doilea – extinderea ariei culturale a elevilor, am urmărit influența şi confluența ariei literare şi a celei picturale.

În cazul nostru, poezia şi pictura nu se vor condiționa, ele îşi vor stabili suprafețele continue.

Este ştiut că literatura română şi pictura au adesea aceleaşi efecte. Culoarea poate exploda cu intensitatea unui cuvânt. Cuvântul realizează imaginea unei culori. Ele au calitatea, puterea de a reproduce şi de a evoca senzații similare. Putem vorbi, aşadar, de „*pictura poeziei şi poezia picturii*". Doar în asemenea tandem (alăturarea poate fi extinsă) putem cunoaşte, după noi, eficient şi creativ profilul artistic al anumitelor epoci.

Astfel, în decursul demersului pedagogic, am reuşit să observăm că pe lângă randamentul emoțional, acest gen de lecții realizează o eficientă însuşire a unui material care, prin tradiție, pare neatractiv. În speranța că demersul pedagogic propus va reuşi să depăşească aceste „dificultăți" ale procesului didactic, vom urmări posibilități (tehnologii) de escaladare a acestora.

Mai cu seamă că este demonstrat: tehnicile de instruire auditive bazate doar pe ceea ce aude elevul asigură însuşirea a 20% din materialul propus învățării. Tehnicile vizuale, bazate doar pe ceea ce elevul vede, asigură însuşirea a 30% din material. Doar tehnicile audiovizuale în acelaşi timp asigură o însuşire de 65% din materialul propus.

Praxis pedagogic

Bunăoară, pentru unitatea de conținut „***Imitația literaturii antice. Umanismul. Renaşterea. Caracteristici şi reprezentanți***" (clasa a XI-a), se vor propune următoarele repere:

1. Umanismul. Începuturile. Coordonatele axiologice ale umanismului.
2. Reprezentanții culturii umaniste: segmentul „Pictura sec. XIV-XVI”.
3. Caracteristicile umanismului.

Fiecare dintre aceste secțiuni tematice urmărește obiectivul său. Implicarea anumitelor eforturi afectiv-intelective din partea elevului pregătește și asigură succesul realizării obiectivului final: să-și sporească competența de amator cultivat al artei (în general) prin formarea unor abilități vizual-senzorial-intelective.

Așadar, ***obiectivele operaționale*** sunt:

OO1 să demonstreze, prin gradul de implicare, nivelul de comprehensibilitate a conținutului tematic;

OO2 să aplice noile cunoștințe la elaborarea ariei lexicale a profilului artistic al umanismului;

OO3 să omogenizeze experiența de receptor al artei frumosului cu identificarea unor judecăți finale valorice;

OO4 să „traducă” materialul cognitiv din perspectiva formatului inductiv-deductiv și viceversa.

Finalmente, scopul a fost să ilustrăm posibilități de utilizare a modelelor picturale la obiectul de literatură română.

Lucru cert este, consemnat de practica realizării, că asemenea lecții creează posibilitatea dobândirii unor virtuți estetice, care fiind conjugate cu cele intelectuale, vor permite realizarea unor judecăți creative. Urmărind algoritmul tematic, profesorul, după ce va relata despre condițiile istorice ale apariției umanismului, va fixa (colaborând cu elevii) aria lexicală ce determină profilul artistic al acestei epoci.

Astfel la tablă vor fi scrise cuvinte, îmbinări de cuvinte de tipul:

Rațiune
Spațiu deschis
Perspectivă
Lumină
Mișcare
Spargerea șabloanelor
Năzuința spre „în afară”
Dorința de cunoaștere, autocunoaștere, atotcunoaștere
Spirit nou, critic
Tendința către surse „ad fontes”
Sentimentul propriei demnități

Spirit științific
Erudiție
Individualitate
Conștiința unicității sale
Trupul și sufletul – o unitate
Virtutea
Descoperirea omului ca centru al universului
Cultul perfecțiunii
Respectul trupului omenesc – consecință a descoperirii frumosului și a respectului pentru om
Antidogmă, gândire nonscolastică

Ca urmare, elevii într-o formulă de sinteză vor conceptualiza umanismul, din perspectiva unor repere-cheie. În același timp, profesorul va accentua că oamenii Renașterii păreau a crede posibilă atotcunoașterea. Adesea, ei sperau să-și satisfacă dorința de a depăși vechile orizonturi prin noi experiențe. Tocmai de aceea geniul artistic al Renașterii se desfășoară în această epocă în chip neobișnuit: *universalitatea preocupărilor, titanismul activității, erudiția înaltă* – iată trăsăturile specifice ale oamenilor de cultură din această epocă.

Unul dintre reprezentanții marcanți ai acestei culturi, remarcabil prin multilateralitatea direcțiilor cercetării, prin înțelegerea evenimentelor surprinzătoare și stabilirea legăturilor dintre atâtea fapte diverse, este Leonardo da Vinci (1452-1519). Ghidați de cuvintele artistului „Pictura nu este totuși o operă pasivă asemănătoare oglindirii. Ca și rațiunea, ea are puterea de a da la o parte „vălul” înapoia căruia se află adevărata existență spirituală”, profesorul îi va îndemna pe elevi prin experiența observației să studieze tabloul pictorului „*Doamna cu hermina*” (reproducția se anexează la sfârșit).

Prin remarcă, ținem să aducem aminte că, după Kant, frumosul nu este o calitate a lucrului în sine, ci depinde de cugetarea subiectului. Așadar, inițierea artistică a elevului va avea un suport inițiatic (ghidaj intelectiv). Acest suport fixează următoarele momente:

1. Sursele luminii. Volumul ei. Cantitatea ei.
2. Poziționarea figurilor animate/inanimate în compoziție.
3. Dinamica compoziției. Termenii de referință ai dinamicii.
4. Caracteristica figurilor ce alcătuiesc compoziția.
5. Paleta culorilor.
6. Tematica. Modurile de exprimare a ei.

Astfel, elevii se vor angaja la stabilirea unor observații de valoare, de tipul:
- Lumina este una artificială, cu o cădere masivă asupra obiectului poziționat în centrul compoziției.
- Este o senzație de mişcare. Termenul de referință al dinamicii este răsucirea în direcția opusă, nenaturală, a capului şi a corpului. Mai mult decât atât, hermina reia mişcarea tinerei femei.
- Fața este clară în prezentare, urmărind sugestia unei priviri în perspectivă, deschisă pentru cunoaştere.
- Ținuta doamnei sugerează sentimentul de demnitate, unicitate, precum şi unitate dintre trup şi suflet.

Profesorul va remarca neapărat simbolul herminei, completând cu alte date studiul acestui tablou.

Observațiile vor fi înregistrate de către elevi în caiete, identificând, în acelaşi timp, corespondențele lor din aria lexicală pentru umanism. În cele din urmă, profesorul va îndemna pe elevi să-l ajute la formularea caracteristicilor umanismului, la nivelul culturii universale, conform experienței vizualizate.

Lumina este una artificială, cu o cădere masivă asupra obiectului poziționat în centrul compoziției.	1. Se opune dogmatismului şi fanatismului medieval. 2. Cultivă sentimentul de admirație față de Antichitate.
Este o senzație de mişcare. Termenul de referință al dinamicii este răsucirea în direcția opusă, nenaturală, a capului şi a corpului. Mai mult decât atât, hermina reia mişcarea tinerei femei.	1. Se preocupă de armonia dintre om şi natură. 2. Încrederea în rațiunea umană, în valoarea omului.
Fața este clară în prezentare, urmărind sugestia unei priviri în perspectivă, deschisă pentru cunoaştere.	Promovează ideea că rațiunea şi conştiința sunt supremele însuşiri ale omului.
Ținuta doamnei sugerează sentimentul de demnitate, unicitate, precum şi unitate dintre trup şi suflet.	Pune accent pe libertatea, perfectibilitatea şi demnitatea ființei umane.

Avem certitudinea că formatul creativ al acestei lecții va contribui şi la completarea cunoştințelor elevilor la aspectul pictură, cultură.

După cum am menționat, literatura poate realiza conexiune cu oricare alt gen de artă în proiectarea profilului artistic al unei epoci. În cele ce urmează, vom propune un demers pedagogic pentru unitatea de conținut „*Clasicismul*". În acest caz, vom apela la arta arhitecturală.

Propunem elevilor imaginea Castelului Versailles. Îndemnăm elevii să determine stilul arhitectonic al acestuia. Din perspectiva observației vizuale, elevii au remarcat: Castelul Versailles are un ritm uniform de proiectare arhitectonică. Domină orizontalitatea şi simetria. Este un ansamblu riguros, de simplitate regală, bazat pe măsură, claritate, armonie, ordine.

Profesorul va accentua că este modelul clasicismului francez, construit în secolul al XVII-lea. În acelaşi timp, este indicat ca profesorul să facă o incursiune în istoria construcției acestui fastuos castel. Se va menționa, de exemplu, că după primele victorii militare, Ludovic al XIV-lea transformă Versailles într-o adevărată reşedință începând din 1668.

După ce elevii vor remarca decorația arhitecturală, profesorul îi va motiva să schițeze aria lexicală ce proiectează stilul artei de la Versailles.

Impozanță	*Echilibru*	*Sobrietate*	*Perfecțiune*	*Simetrie*
Claritudine	*Măsură*	*Armonie*	*Nimic în plus*	*Regulă*

Prezența acestui model desăvârşit al *Clasicismului* îi va stimula pe elevi să realizeze o conexiune emotiv-intelectivă dintre opera de referință şi doctrina estetică a acestui curent. Transferul în literatură din arhitectură creează impresia unei unicități culturale, a unei corespondențe estetice.

Aşadar, elevul este impus să conştientizeze că arta este un produs pluriaspectual cu aceleaşi coordonate estetice, axiologice. Conform experienței vizualizate, elevii vor conjuga efortul senzorial acumulat cu raționamentul – luate împreună căile de succes în asimilarea materialului.

Eficiența comunicării pedagogice impune validarea calității demersului pedagogic din perspectiva comportamentului său creativ. Prin urmare, creativitatea devine o cerință inerentă a unei lecții contemporane, explorând un bagaj informațional cu o aplicabilitate vastă.

Leonardo da Vinci. Doamna cu hermina (*reproducție*)

Bibliografie:

1. Gîrboveanu M., Negrescu V. Nicola, G. Stimularea creativității elevilor în procesul de învățământ. - București: Editura Didactică şi Pedagogică, 1981.
2. Ailincăi Cornel. Introducere în gramatica limbajului vizual. - Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1982.
3. Ghițescu Gheorghe. Leonardo da Vinci şi civilizația imaginii. - Bucureşti: Editura Albatros, 1986.

Prezentat la 13.03.2007

ALEGEREA CUVINTELOR ÎN REVISTELE PENTRU COPII

Liliana AGACHE

Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti, România

L'oeuvre présente la manière par laquelle les revues pour les enfants influencent négativement leur éducation communicative et leur façon de s'exprimer. Nous valorisons le langage audio-scripto-visuel et notamment le rôle du texte et de son rapport avec l'image dans les bandes dessinées. Notre corpus de recherche provient des revues comme „Super eroi", „Doxi", „În lumea lui Tanu", „Lumea copiilor".

Într-o comunicare [1] prezentată la Colocviul internaţional *Tratamentul neologismelor în mileniul al III-lea*, prezentam modul în care, prin actul de comunicare televizuală, se impune copiilor de vârstă mică un limbaj de cele mai multe ori neadecvat competenţei lor lingvistice şi chiar sociale. Dacă în comunicarea menţionată interesul nostru era să subliniem efectele negative produse de limbajul din filmele de animaţie asupra dezvoltării comunicării la copiii de vârstă mică, de această dată vom insista asupra importanţei alegerii cuvintelor în procesul decodificării imaginii prin text, în revistele pentru copii.

Sub raportul imagine/text, banda desenată a înlesnit cunoaşterea de către auditor a unui mesaj dublu: mesajul dat de imagine, distinct de cel dat de text, evoluţia lor realizându-se separat.

Celor mai citite reviste, *Super eroi, Doxi, În lumea lui Tanu, Lumea copiilor* li se dă posibilitatea să intervină în procesul de comunicare la nivelul copiilor de vârstă preşcolară şi şcolară mică pentru a le stimula şi îmbunătăţi vocabularul, prin folosirea de termeni, de cele mai multe ori, neologici. Se ştie că logica mediatică stimulează receptarea, iar limbajul audio-scripto-vizual îşi propune să insiste atât pe fundalul şi finalitatea textului, cât şi pe analogia şi corespondenţele simbolice [2].

Instanţa de difuzare a comunicării prin scris, alături de cea a mesajului, a construcţiei personajului ori a receptării trebuie să urmărească îndeaproape conţinutul reprezentat, starea psihologică pe care o poate declanşa acesta şi scopul lui. Problema apare în momentul în care fiecăreia dintre aceste instanţe i se neglijează importanţa textului ataşat.

1. Alegerea cuvintelor, respectiv decodificarea imaginii prin text, se face după simţul lingvistic al traducătorului ori al celui care scrie textul. Scriitorul trebuie să ia în consideraţie cunoaşterea universului de interes al receptorului, de fapt să aparţină aceleiaşi comunităţi de gândire ca şi lectorul, permiţându-i astfel să recunoască mai uşor care termen, de cele mai multe ori nou, îşi adaptează funcţiile contextului nou-creat.

Există o tendinţă evidentă în a oferi publicului un limbaj încărcat de termeni neologici cu scopul unei perfecţionări rapide a vocabularului. Alături de acest fenomen se manifestă şi tendinţa de a vulgariza limbajul. Problema intervine în momentul în care traducătorul (scriitorul) nu respectă exigenţa principală în cazul unui astfel de proces, mai exact, adecvarea, adică acea calitate pe care o are un termen în contextul precis al textului: *Mick: Ce tâmpit sunt!...; M: Curată aventură!... Brr! Admit că sunt un fraier. Mai bine ies să mă răcoresc la aer* ; *De asta idioţii de egipteni nu se vedeau când ieşeau pe uşă; Doc: ştii, când am ajuns, ceasul infernal suna în disperare! S-au adunat o groază de egipteni curioşi* ; Gyro Drege Tot: *Mulţam! nu mai întârziem în vacanţă!; poliţai: Şi acela bleg!, La o parte papagalule!, OK!, dacă nu vrei să pleci, te luăm ostatic!...; GDT: Ce-i cu idiotu ăsta nebun?.. Furăm o barcă şi scăpăm de animalele astea turbate!...Ţine minte, tembelule, nu sufli un cuvânt poliţailor!, Adio fraiere* [3].

Alegerea cuvintelor presupune cunoaşterea universului de interes al receptorului, graţie căreia scriitorul aparţine aceleiaşi comunităţi de gândire ca şi lectorul. Propunerea anumiţilor termeni poate duce la o interpretare defensivă şi la o dezechilibrare a sistemului de valori al copilului deja aflat în faza de cercetare.

Dacă informaţia ridică anumite probleme, receptorul are tendinţa să o devalorizeze, punând la îndoială autoritatea, competenţa şi buna credinţă ale celui ce se află la originea acestuia. Informaţia astfel devalorizată îşi pierde statutul de informaţie, putând fi neglijată sau eliminată.

2. Contextul

Copiii au o gândire concretă.

Procedurile pragmatice au un rol foarte important în acest proces de preluare, procesare şi interpretare a informaţiei. Lectorul [4] nu-şi defineşte întotdeauna termenul contextual, învăţarea nu se face absolut tacit, con-

substanțial activității verbale, ci presupune existența unei explicații logice. Contextului explicit îi poate lua locul subînțelesul, presupunerea, sugestia. Enunțurile nu sunt destinate să fie înțelese în sensul obişnuit al cuvântului, ci simulează căutarea ludică a semnificație: Donald Duck (*Vremuri moderne): DD: trăim în secolul 21, băieți! E timpul să ne modernizăm!;…rățuştele: Toate astea au costat o groază!; DD: Asta-i bine! Fleacurile astea economisesc timp, şi cum timpul e bani, vor produce bani!…Doar nu crezi că sunt dependent de tehnologia modernă?..; rățuştele: Poate situația era alta dacă unchiul programa în computer adevărata lui personalitate…; DD: eşti nervos, încăpățânat şi cap-pătrat! Aşa că stai acasă şi apără-ți sărăcia!*[5]

În alte situații, apar unele clişee declanşate mecanic, realizate în urma unor asociații pe care copilul nu le poate justifica logic. Necunoaşterea cuvântului atrage, în cazul cel mai grav, inhibiția reacției. Cuvintele necunoscute "se instalează" la copii prin asocierea prin contaminare, pe baza asemănării formei sonore a stimulului cu alt cuvânt [6]. Sunt de fapt cuvinte puțin familiare pentru copil, cuvinte clădite pe foarte slabe legături temporale şi intrate în foarte puține țesături de asociații corelate pe care el să fie capabil să le facă.

Frecvența cu care apar cuvintele în diferite contexte reprezintă punctul de reper pe care se sprijină copilul în momentul însuşirii unor cuvinte noi. El va face o ierarhizare în funcție de frecvența cuvintelor concrete, față de aceea a abstractelor, care sunt mai rare şi puține [7]. Semnificația vagă, neclară, neprecisă a multor cuvinte, lipsa unui contur precis nu numai semantic, dar şi sonor, dizolvarea unora în ansamblurile frazeologice în care au fost deprinse, indică o stăpânire incompletă a unor cuvinte, totuşi corect folosită de către copii în limbajul activ. *Huey, Dewey şi Louie* [8]: (Donald se bucură că a venit toana şi rățuştele au început un nou an şcolar); *rățuştele: E prima zi de şcoală! Azi e primul contat cu infernalul penitenciar educațional!; DD: A sunat adunarea, microbi mizerabili; rățuştele: dar, unchiu! Chiar vrei să ne trimiți la nenorocita aia de şcoală?; DD: Pe pariu! Ca în fiecare an! Valea!; rățuştele*: *la naiba! Sper să nu ne căptuțim cu vreun ratat!.. N-ați auzit? Profa e nouă la şcoala priamară din Rațburg! Hei! cred că-i putem juca o festă!…Simplu, Dnă Istețica, o eroare tipică în catalog!; (la şcoală, se vorbeşte despre biologie) rățuştele: Uuaa1 Am nevoie de extra-oxigen ca să rămân treaz!, Curată tortură! Nu mai accept niciodată!; (se află că cei trei rățoi au făcut o farsă şi au venit cu rândul la şcoală) dna Istețica*: *În acest caz, mă te că suntem amândoi victimele unei farse diabolice!; DD: Sfinte! Ajută-mă! Poate găsesc o cale să le dau acestor termite o lecție!*

Copilul preşcolar nu are un vocabular omogen constituit în toate elementele sale, ci se află într-o fază corespunzătoare unei anumite trepte de realizare a conştiinței cuvintelor, şi chiar în dificultate de a le utiliza în mod "normal" (în raport cu limba întregii societăți adulte).

Este clar că o îmbogățire şi o amplificare a asociațiilor din limbaj atrage progrese corespunzătoare ale gândirii. Intrarea în automatism a asociațiilor dintre cuvinte devenite "uzuale" asigură punerea promptă în relații, rezolvarea fără efort a problemelor de comunicare, dar această fixare fără efort a termenilor vulgari produce o automatizare a unor stereotipuri cu efecte negative. Există la copilul preşcolar un specific al relațiilor dintre limbaj şi gândire, în sensul că limbajul oferă tipare care ajută gândirii să se organizeze.

Datorită tendinței pe care o au copiii de a interpreta cuvintele noi prin asemănările sonore cu alte cuvinte, dar şi datorită tendinței de a le menține relațiile strict concrete dintre semnificațiile cuvintelor luate fiecare în parte, este evident faptul că, la copiii de vârstă mijlocie, cel puțin, contextul joacă un rol mai mic decât la adulți, în ceea ce priveşte interpretarea. Sensul general contextual este cel care dă nota finală comprehensiunii. Limbajul introduce organizare în gândirea copilului, îi dă unele cadre relaționale, iar această manieră de prezentare a limbajului neadecvat va face ca legătura asociativă să aibă efecte negative. O dată corelația făcută, copilul va respecta, ca în cadrul fiecărui proces, relația stabilită.

Stereotipurile joacă un rol nu numai în exprimarea gramaticală ca atare, dar şi în formarea sensurilor primare ale cuvintelor. În contexte noi, cuvintele nu mai sunt înțelese sau sunt greşit folosite, adică sunt în contrast cu sensul general al frazei, pe care uneori pot chiar să-l denatureze. Greşelile de sens în folosirea diferitelor cuvinte provin şi din faptul că semnificațiile cuvintelor respective nu au la bază un suport senzorial suficient de bogat, că experiența concretă întârzie. (Mickey a fost angajat de Doc Static să-l ajute la o expediție specială de pescuit…) [9]: *Timpul şi iar timpul*; *Doc: Eu îi zic Curentul Timpului Mickey! Dar de fapt este o fantă în conținutul spațiului timp! Arunc undița şi pescuiesc momente din diferite epoci istorice!.....; Doc: Mersi de ajutor, Mick!; Mick: E important ca fiecare fapt să fie catalogat!; Doc: Simpatic mod de a cerceta trecerea anilor! ...Doamne Sfinte! Ceasul a căzut chiar în curentul timpului!; Mick: Ce tâmpit sunt!, Curată aventură!... Brr! Admit că sunt un fraier. Mai bine ies să mă răcoresc la aer!.. Pariez că zona de lângă Curentul Timpului*

generează un fel de deplasare a câmpului temporal! Da! Asta e! În câmp nu eram afectat de schimbarea istoriei! De asta idioţii de egipteni nu se vedeau când ieşeau pe uşă; Doc: ştii, când am ajuns, ceasul infernal sune în disperare! S-au adunat o groază de egipteni curioşi!; ... Mick: O drace! Asta a fost şi frica mea! Dar a fost atât de hazliu, încât am uitat de toate! Dar ce-i de făcut?...Când ne apropiem de "prezent" o să mă contopesc cu sosia mea! Totul va reveni la normal! Sper!

3. Rolul contextului în emiterea şi receptarea limbajului oral şi scris

Cuvântul ca unitate izolată nu apare decât în dicţionar, iar "atunci semnificaţia lui e specificată prin definiţia dată"[10]. În procesul perceperii limbajului, omul nu se comportă ca un "receptor pasiv de informaţii, ci "ca un subiect activ" [11]. Contextul "ca ansamblu în funcţie de care trebuie interpretat orice fapt de limbaj" şi, din punctul de vedere al exprimării, "ca o organizare creată intenţionat", cu scopul de a transmite un mesaj partenerului, prezintă, în concepţia autoarei menţionate, o serie de "niveluri": contextul lingvistic propriu-zis şi cel extralingvistic – oferit de gesturi, mimică – alcătuiesc "contextul explicit" (desigur, şi la acest nivel intervin nuanţe de "explicit" şi "implicit"). Alături de acesta, în comunicare participă şi un context "implicit", dat de sistemul lingvistic individual al emiţătorului şi al receptorului, de ceea ce cunoaşte fiecare dintre partenerii comunicării despre celălalt, de cadrul situaţional în care are loc comunicarea.

Aşadar, din contextul implicit fac, în primul rând, parte contextul fizic şi cel social. Contextul explicit împreună cu cel implicit reprezintă ceea ce T.Slama-Cazacu numeşte "context total". Numai prin prisma *contextului total* pot fi apreciate atât emiterea, cât şi receptarea unui mesaj [12].

Într-un articol referitor la rezolvarea omonimiei în funcţie de poziţia omonimului în propoziţie [13], T.Slama-Cazacu vorbeşte despre "o poziţie contextuală favorabilă" , care, contrar aparenţelor, nu este întotdeauna avantajată de apropierea sa faţă de sfârşitul enunţului, dat find că pot exista "contexte echivoce, insuficient organizate, care nu conturează un sens clar până la sfârşitul enunţului sau care necesită prelungirea acestuia". Această "poziţie contextuală favorabilă" ar fi locul unde se produce un mare stocaj de informaţie. Autoarea consideră că ar fi legitim să se vorbească şi despre *relaţiile poziţionale* din enunţ, care au rol (uneori) şi care "sunt definite prin cantitatea de informaţie adunată înainte de o componentă sau un grup şi în funcţie de care creşte probabilitatea, deci scade valoarea de informaţie" a componentei care urmează. *Probleme la standuri: (cursa de formula 1- Hockenheim, Germania! echipa lui DD a luat conducerea în grand Prix, cu un punct înaintea echipei lui Glogold Duru< Glogold Duru: Sigur, Donald se întrece în prostie!..; DD: treci în maşină sau te dezoştenesc, îţi iau capu; DD: Ce! O hârtie cu semnătura mea?; GD: just! Un contract legal semnat de mâna ta!.., DD: Să nu discut salariul şi să lucrez cu juma de sumă tot sezonul!; Fetele: E simpatic şi când face pe nebunul!...*

4. Concluzii

Pentru ca locutorul să-şi însuşească cu uşurinţă un termen nou-întâlnit, este important ca acesta să apară într-un context cât mai potrivit interesului social şi intelectual al receptorului, pentru că rezonanţa simbolică a unui cuvânt are un efect aparte de la un individ la altul. Un cuvânt va declanşa o serie de asociaţii personale cu efecte diferite. Pe de o parte, poate bloca un eventual act de comunicare, dacă receptorul este în imposibilitatea de a plasa cuvântul nou într-un context corect, pe de altă parte, poate stimula creaţia în feluri dintre cele mai reuşite.

Atunci când, într-un act de comunicare, alegem un termen în favoarea altuia, trebuie cunoscute competenţele reale lingvistice, sociale, intelectuale ale receptorului şi relaţiile lui cu obiectul mesajului. O perfecţionare a vocabularului doar prin sugestie şi presupunere, asociere liberă fără referent bine cunoscut, stimulează creaţia, dar riscă să provoace neajunsuri la nivelul psihologic şi al interpretării semantice, încă de timpuriu.

Referinţe:

1. Agache L. Neologisme şi sinonime neologice în filmele de animaţie. - Bucureşti, sesiunea septembrie 2004.
2. Haneş R. Comunicarea televizuală. - Bucureşti, 2000, p.95.
3. Mickey Mouse. - Bucureşti: Editura Egmond, septembrie 2002, nr.18.
4. Ne ocupăm de grupa de vârstă mijlocie.
5. Mickey Mouse. - Bucureşti: Editura Egmond, septembrie 2002, nr.18.

6. Slama-Cazacu T. Cercetări asupra comunicării. - Bucureşti: Editura Academiei, 1973, p.133.
7. Slama-Cazacu T. Limbaj şi context. - Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1959, p.142.
8. Mickey Mouse. - Bucureşti: Editura Egmond, septembrie 2002, nr.17.
9. Mickey Mouse. - Bucureşti: Editura Egmond, septembrie 2002, nr.18.
10. Slama-Cazacu T. Cercetări asupra comunicării, p.133.
11. Leontiev A.A. Psixilingvističeskije ediniczi poroždenie rečevogo vzskazzvanij. - Moskva: Nauka, 1969, p.118.
12. Această concepţie este expusă în Limbaj şi context, ed. cit., p. 290-299, şi The power and limits of the social context of language behaviour: "Cahiers de linguistique théorique et appliquée". - 1970. - VII. - P.32-33.
13. Slama-Cazacu T. Despre studiul omonimiei în lanţul discursiv // Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani. - Bucureşti: Editura Academiei, 1965, p.846.

Prezentat la 02.05.2007

NOTE PRIVIND COMPUSELE SINTAGMATICE ÎN LIMBA ITALIANĂ

Lidia CAZACU

Catedra Filologie Spaniolă şi Italiană

An attempt is made to characterize a certain type of compound words with a sintagmatic structure similar to nominal syntactic groups. This is the N+N, N+A şi N+di+N formation, created in line with a model alien to the Roman languages (usually more relevant to the English or German languages). Nevertheless this model is very often met in the modern Italian language being somehow requested by the linguistic economy phenomenon. The purpose here is to observe the way these structures behave in the modern Italian language, to look at the morpho-syntactic and semantic peculiarities that place them in the category of compounds as well as their role in the dynamics of the contemporary Italian lexis. This is mostly met in new creations produced during the last decades both in the specialized and social literature. Very often this is the outcome of authors" creations in different works both local or influenced by foreign opera. Characteristic for these formations is the fact that they contain very expressive compounds able to transfer the semantic meaning. The latter, having certain metaphoric value, constitute the focus of the present article.

Ca şi în celelalte limbi romanice, în limba italiană modernă compunerea se caracterizează ca un proces marcat în plan sintagmatic. Din punct de vedere formal, compusele formate pe această cale nu se deosebesc de sintagmele nominale sau de alte structuri asemănătoare, cum sunt, de exemplu, locuţiunile, frazeologismele etc. Din această cauză, problema principală apare atunci când trebuie de stabilit care sintagmă dintre multe altele ar putea fi considerată cu certitudine un cuvânt compus şi care este o sintagmă nominală propriu-zisă. Cele mai discutabile, în acest sens, se dovedesc a fi formaţiile de tipul N+N, N+A şi N+prep.+N structurate în mod separat.

Mai mulţi lingvişti încearcă să rezolve această problemă recurgând la diferite strategii şi criterii metodologice, printre care se consideră de bază cel puţin două. Prima ţine de determinarea *a priori* a anumitelor condiţii pe care trebuie să le îndeplinească grupul sintagmatic pentru a nu fi considerat un tip special de sintagme, ci realmente un compus propriu-zis. În acest scop, e necesar să se stabilească un minim de caracteristici, care ar fi în favoarea compunerii, ţinându-se, totodată, cont de faptul că, practic, este imposibil ca absolut toate condiţiile să fie prezente în toate exemplele. În acelaşi timp, este necesar să se identifice priorităţile unor particularităţi faţă de altele, cu alte cuvinte, să se stabilească o ordine ierarhică a valorii componistice a acestor condiţii.

O altă strategie presupune examinarea unui corpus documentar destul de reprezentativ, care ar putea să ofere diferite tipuri de unităţi cu anumite trăsături particulare şi să determine, prin intermediul comportamentului acestora la diferite niveluri (fonetic, morfosintactic şi semantic), care din ele pot fi considerate compuse sintagmatice.

În prezentul articol, vom recurge la această metodă, deoarece nu credem că ar exista o deosebire tranşantă între tipurile prezente în materialul faptic cercetat de noi. În cazul dat, avantajul pe care îl vedem în metoda respectivă constă în reflectarea cu o mai mare veridicitate şi exactitate a realităţii lingvistice.

Dintre tipurile amintite mai sus (N+A, N+N şi N+di+N), ne vom opri mai pe larg asupra celui din urmă – N+di+N–, acesta fiind cel mai asemănător cu sintagmele nominale ale sintaxei libere.

Din punct de vedere fonetic, toate formaţiile sintagmatice din această grupă se caracterizează printr-o pluralitate logică de accente, dacă ţinem cont de prezenţa unui element de legătură între cele două unităţi lexicale, reprezentat, de regulă, de prepoziţia *di*[1]: *bócca di leóne, língua di gátto, ócchio di búe* etc. Excepţie fac structurile aglutinate, acestea fiind însă foarte puţine (*capelv**è**nere* < *capello di Venere; boccad**ò**ro* < *bocca di oro*). Din această grupă un caz aparte îl constituie compusele cu componentul „bocca". În linii mari, se poate afirma că atunci când conţinutul semantic al cuvântului „bocca" corespunde sensului de „intrare" sau „început" are loc obligatoriu elidarea prepoziţiei şi formarea compusului din două substantive în relaţie asindetică: *boccamina, boccascena, boccaporto* etc. În schimb, structura sintagmatică rămâne în cazurile

[1] În cazuri foarte rare se poate întâlni şi prepoziţia ***da*** *(bocca* ***da*** *fuoco),* aceasta fiind de fapt adaptată după modelul francez.

când îşi păstrează sensul său sau uzul metaforic*: bocca da fuoco, bocca di lupo, bocca di dama, bocca della verità* etc. Particularitățile semantice ale exemplelor de mai sus nu constituie un criteriu suficient pentru a determina propria posibilitate de amalgamare, întrucât aceasta afectează atât cazurile de endocentrism, cât şi cele de exocentrism.

În plan morfosintactic, de regulă, se cercetează comportamentul acestor grupuri din perspectiva unităților cu funcție lexicală sau a unităților cu funcție sintagmatică; în acest scop, grupurile respective se supun unei serii de probe care ar permite să se deducă dacă există sau nu vreun tip de diferențe în comportamentul cuvintelor vizavi de sintagme. Trebuie însă să prevedem că nu întotdeauna vom putea atribui o valoare absolută rezultatelor acestor probe: oricum, va fi indispensabilă o analiză semantică ulterioară. Vom examina acele fenomene, care apar în interiorul microsintagmei reprezentate de cuvânt ca unitate funcțională, iar în plan sintactic – posibilitățile de combinare a cuvintelor în unități superioare, cum sunt sintagmele sau propozițiile.

Din punct de vedere morfologic, prezintă interes categoria genului şi a numărului, celelalte aspecte caracteristice unităților lexicale (cum ar fi, de exemplu, derivarea) nefiind semnificative pentru structurile respective. Examinarea genului este importantă în cazul grupelor exocentrice, întrucât cele endocentrice, în linii generale, păstrează întotdeauna genul nucleului sau al determinatului grupului (*gonna a portafoglio: una gonna a poratafoglio*). Situația este mai complicată la compusele exocentrice, în care se pot întâlni diferite posibilități de gen: fie că genul grupului se poate identifica cu cel al nucleului sau determinatului[2], ca, de exemplu : *mi piacerebbe assaggiare un dolce; prenderei* **un dito di apostolo**, în care atât referentul (*un dolce*), cât şi nucleul sunt de genul masculin; fie că nu există această coincidență: ***Il capello di Venere*** *(bot.) è una felce delle Polipodiacee*. În acest caz, vedem că referentul (*una felce*) este de genul feminin, în timp ce nucleul sau determinatul este de gen masculin. În baza corpusului examinat de noi, putem constata că cele mai numeroase sunt exemplele în care genul grupului coincide cu cel al determinatului, iar referentul compusului exocentric nu posedă semnul semantic [+ uman]. În cadrul acestui grup, distingem nume de animale, plante sau obiecte. Ca şi în cazul cuvintelor simple, în majoritatea denumirilor de obiecte şi plante, genul este convențional: *bella di notte*, *viola del pensiero*, *dente di leone*, *dente di cane*, *piede di leone, piede di oca* etc. În cazul când este vorba de un referent-animal, nu există variație de gen, fiind vorba de aşa-numitele substantive epicene: de exemplu, *riccio di mare*, *volpe di mare*, *gallinella d'acqua, re di guaglie* etc.

Variația de gen prezintă dificultăți de clasificare şi în cazul grupului în care apare semnul semantic [+uman] [3]. Este vorba de expresiile care definesc o persoană caracterizată de un anumit mod de a vorbi (*bocca di oro*), de a gândi (*testa di legno, testa di cavolo*) sau activa (*testa d'uovo*) etc.

Prin urmare, din cele observate mai sus, putem să deducem că genul nu poate servi drept criteriu de bază pentru a marca diferențele esențiale dintre compusele sintagmatice şi sintagmele nominale corespunzătoare.

În linii generale, am putea spune acelaşi lucru şi despre categoria numărului la acest tip de formațiuni. Analiza materialului faptic disponibil ne demonstrează că formarea numărului este identică în acest tip de compuse şi sintagme nominale corespunzătoare: determinarea numerică se atribuie nucleului sau determinatului: *occhio di bue/occhi di bue*, *volpe di mare/ volpi di mare*, *riccio di mare/ ricci di mare* etc. Dacă şi sunt unele exemple cu anumite particularități visavi de sintagmele corespunzătoare, atunci acestea ar putea fi formațiunile cu formă fixă a pluralului, în general, la primul element al grupului: *occhi del pavone, occhi del formaggio, occhi da basilico, capelli d'angello, zampe di gallina* etc. Această fixare morfologică a compuselor sintagmatice are loc mai ales în grupurile de natură exocentrică.

---

[2] De obicei, pentru determinarea apartenenței exemplelor la un grup sau altul, se examinează posibilitățile combinatorii ale acestora cu articolul, adjectivele demonstrative etc. Acest criteriu este propus mai ales pentru identificarea compuselor din limba română. Vezi: Mirsca Halina, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor in limba romana* // SMFC. Vol.1. -Bucureşti: Acad.RPR, 1959.

[3] În primul rând, datorită faptului că în dicționarele limbii italiene acestea sunt reunite într-o serie de grupuri care cu greu corespund definiției pe care ne-o oferă înseşi dicționarele. De exemplu, majoritatea exemplelor selectate de noi sunt etichetate în dicționarele limbii italiene (LIP,DISC,GRADIT) ca locuțiuni, în timp ce în publicațiile de specialitate mai recente, deseori întâlnim cazuri când aceste formațiuni sunt cercetate în contextul compuselor sau al structurilor polirematice nominale.

Cât priveşte compusele sintagmatice binominale N+N şi N+A, ambiguitatea pe care o denotă acestea (din cauza fluctuaţiei între unităţile lexicale integrate şi sintagme) ţine şi de flexiune (Scalise, 1994, p.194). În ipoteza unei teorii mai ample, flexiunea nu se produce în interiorul unei structuri compuse, după cum nu se produce în interiorul unor lexeme afixate, însă la compusele sintagmatice, spre deosebire de cele ortografice, se modifică, de regulă, numai primul element, adică acestea manifestă o flexiune internă fără marcă externă de plural: it. *notizia bomba/notizie bomba*. În alte exemple, ca N+A *vicolo cieco/vicoli ciechi*, marca externă a pluralului se adaugă la adjectiv, deoarece acesta se acordă cu substantivul-nucleu.

În plan sintactic, structurile examinate de noi se comportă realmente ca unităţi funcţionale.

Acest lucru este demonstrat la aplicarea anumitor criterii folosite tradiţional pentru delimitarea compuselor, cum ar fi: topica fixă, substituirea acestora prin unităţi lexicale simple, comportamentul visavi de actualizatori şi posibilitatea de a primi determinanţi parţiali. În situaţia dată, ordinea fixă nu prezintă interes, deoarece nu ne permite să stabilim diferenţe în raport cu sintagma nominală corespunzătoare; în ambele cazuri, ordinea fixă şi permutarea elementelor implică variaţii şi în relaţiile sintactico-semantice existente în interiorul sintagmei. În schimb, poate fi considerat valabil criteriul substituţiei propus pe larg în diferite publicaţii de specialitate.

Să urmărim cum se manifestă aplicarea acestuia la elementul determinant, pentru a vedea dacă putem stabili sau nu opoziţii. Privind din această perspectivă, ar exista un grup de compuse caracterizate de posibilitatea de substituire a acestui element, în serii de tipul *filo bianco/filo nero; mercato grande/mercato piccolo* şi vizavi de alte cazuri, în care nu există o opoziţie determinată de prezenţa /absenţa unei trăsături anumite sau există o „pseudoopoziţie", în măsura în care termenii puşi în relaţie desemnează realităţi total diferite. Astfel, de exemplu, *mercato nero* se opune lui *mercato*, dar nu are un ipotetic *mercato bianco*. Pe de altă parte, valoarea de „ilegal", "ilicit" a cuvântului *nero* apare în alte compuse, ca, de ex., în *magia nera*. Prin urmare, din punct de vedere semantic, apropierea (afinităţii) cu sintagma nominală este destul de mare. Cu toate acestea, modelul *mercato nero* figurează aproape la toţi autorii care au cercetat compusele sintagmatice ca un tip reprezentativ al acestora. Acelaşi lucru am putea spune şi de structurile de tipul N+N (*parola chiave*) sau N+di+N (*braccio di fero*).

În opinia lingvistei italiene An.Bisetto (2004), un criteriu util pentru a stabili dacă astfel de formaţii sunt compuse sau nu reiese din însăşi definiţia de compus şi aşa-numitele *formaţiuni polirematice*[4]. Formaţiile polirematice sunt considerate rezultatul unor procese de lexicalizare, sensul cărora nu se deduce din suma sensurilor componentelor sale; drept rezultat, sensul acestor formaţii poate fi figurat şi să nu manifeste hiponimie în raport cu nucleul său. Dacă la această caracteristică a polirematicelor am adăuga proprietatea definitorie a compuselor endocentrice, care se bazează pe relaţie de hiponimie/hiperonimie între compus şi nucleul său şi au un sens compozitiv, am putea stabili, cu un înalt grad de aproximaţie, cazurile când acestea sunt compuse şi când sunt construcţii polirematice. În baza acestor afirmaţii, am putea considera compus sintagma *capitale sociale*, iar *anima gemella* – o formaţie polirematică. După părerea noastră, distingerea compuselor de sintagmele asemănătoare nu este atât de simplă; cel puţin în cazul grupului N+A, vom avea, cu siguranţă, o dificultate mai mare. După cum se ştie, adjectivul manifestă două proprietăţi sintactice: a) acordul în gen şi număr cu numele şi b) poziţia postnominală. Acestea sunt fenomene tipice în construcţiile sintagmatice din limba italiană. Însă se întâlnesc cazuri când nu este atât de simplu să considerăm o formaţie N+A drept sintagmă nominală care conţine un adjectiv. Spre exemplu, *nave spaziale*. Unitatea complexă indică, de fapt, un concept unic, relaţia dintre nume şi adjectiv poate fi diferită; adjectivul nu poate să se realizeze independent în vorbire; pe de altă parte, este vorba de un tip de *navă*, chiar dacă nu putem vorbi de hiponimia expresiei complexe visavi de cuvântul *nave*, ci mai curând de extensiunea conceptului. Cu atât mai greu de stabilit este hotarul dintre compus şi sintagmă, când determinantul este un adjectiv relativ (de ex., *spaziale* din *nave spaziale*); în acest caz, autonomia sintactică a expresiei complexe mai poate depinde şi de natura adjectivului, care, fiind relativ, nu admite modificări. Pentru a verifica stabilitatea formală şi integritatea semantică a formaţiunilor în cauză, se recurge, de obicei, la anumite testări. De exemplu, în cazul polirematicelor cu caracteristici de compuse, probele care se aplică sistematic ţin de estimarea gradului de mobilitate şi segmentabilitate morfosintactică internă, în baza cărora am putea vedea dacă polirematicele se

[4] Termen folosit în lingvistica italiană pentru unităţile lingvistice complexe, dintre care fac parte şi formaţiunile examinate de noi.

comportă ca şi compusele a căror structură internă este cristalizată. De obicei, se testează: a) flexiunea nucleului, b) introducerea modificatorilor nucleului, c) pronominalizarea nucleului, d) topica şi schimbarea locului nucleului.

Vom lua spre examinare cele trei tipuri: N+di+N (*luna di miele*); N+N (*decisione chiave*), A+N (*alte sfere*)[5].

1. luna di miele
   a. *Lun***e** di miele (flexiunea nucleului)
   b. *luna ***bella*** di miele (inserțiunea *bello)*
   c. di che luna parlavi? – Di ***quella*** di miele (pronominalizarea :quella)
   d. * E di miele la luna di cui parlavi?(dezlocarea nucleului)
2. decisione chiave
   a. decision***i*** chiave
   b. *decisione importante chiave
   c. Di che decisione mi parlavi? Di ***quella*** chiave
   d. *E chiave la decisione che dobbiamo prendere?
3. alte sfere
   a. *alt***a*** sfer***a***
   b. *alte e ***importanti*** sfere
   c. a qualli sfere alludevi? A ***quelle*** alte, naturalmente!
   d. *Sono alte le sfere di cui ti parlavo

Din testările de mai sus, rezultă că polirematicele nominale, constituite din sintagmele nominale N+di+N, N +N şi A+N, în mare parte a cazurilor prezintă o coeziune care se apropie de cea a compuselor, admițând tot mai mult flexiunea nucleului. Totodată, se observă o mare varietate de comportamente în ce priveşte structura sintactică. Prin urmare, putem deduce că criteriile morfosintactice nu sunt suficiente pentru a explica lexicalizarea acestor structuri; în schimb, factorii semantici au un rol decisiv. Pentru determinarea gradului de coeziune semantică şi statutul lexical, vom face verificarea prin comutare, adică substituirea constituentului-nucleu.

a)		b)
vicolo cieco	nu poate fi înlocuit cu	* *viuzza* cieca
guerra fredda cu		* *lotta* fredda,
după cum şi		
luna di miele	nu poate fi înlocuit cu	* *giorno* di miele
		* *settimana* di miele

Imposibilitatea de a crea fraze de tipul (b) scoate la iveală coeziunea lexicală şi semantică a celor de tipul (a). Acest lucru este o dovadă în plus care ne permite să apropiem sintagmele respective de compuse.

După cum se ştie, sintagma trebuie să reprezinte o unitate semantică coerentă vizavi de noile concepte şi obiecte. De ex., *filo rosso, conto corrente, mani pulite, borsa nera,* se încadrează în această tipologie. În exemplele vizate, elementele constituente nu pierd conținutul lor semantic de bază atunci când se combină, cu toate că, datorită uzului metaforic, se poate întâmpla să fi pierdut unele nuanțe – şi să fi căpătat altele – (de ex., *filo* în *filo rosso*). Însă, după cum putem vedea din exemplele cercetate mai sus (*vicolo cieco, guerra fredda, luna di miele*), nu sunt puține cazurile, în care combinarea lexemelor adaugă o nouă dimensiune semantică, care nu este în mod obligatoriu deductibilă din sensul fiecărui component în parte: de ex., în *luna di miele*, se pierde sensul literal de *miele*. Transferul semantic care se produce în constituente poate fi marginal, moderat sau accentuat, după cum urmează în exemplele:

Zampe di gallina (*ridurile de la ochi*) ≠ Zampa di gallina (*labă de găină*);
Occhio della Madonna(*floare de" nu-mă-uita"*) ≠ Occhio della Madonna(*Ochiul Fecioarei*);
Cavallo di battaglia (*probă de maximă abilitate*) ≠ Cavallo di battaglia (*cal de bătaie*).

Aceste exemple constituie formații omosemice exocentrice din perspectiva semantică şi nu pot fi analizate literal prin folosirea parafrazelor: *laba care aparține unei găini, ochi care aparține Fecioarei* etc.

---

[5] Am aplicat metoda preluată de An.Bisetto din: *Grande grammatica italiana di consultazione* (a cura di) Lorenzo Renzi. Bologna, il Mulino, 1995.

Acest tip de compuse lexicalizate sunt de fapt cele care prezintă mai puține probleme, fiindcă semnificatul lor este idiosincrastic în raport cu componentele sale.

Din câte am văzut mai sus, coeziunea semantică este un criteriu semnificativ, care implică diferite grade de transfer semantic al bazelor sintagmei.

Prin urmare, confruntând compusele sintagmatice cu sintagmele nominale respective la nivelurile propuse la începutul prezentului studiu, am putea spune că asemănarea dintre ele rezultă, în mod evident, din însăşi perspectiva fonetică, mai puțin din perspectiva morfosintactică şi foarte puțin din cea semantică.

Pe lângă criteriile aplicate mai sus, care demonstrează caracterul compozitiv al structurilor examinate, se mai adaugă şi altele, cum ar fi cel al frecvenței uzului[6], al inovației conceptului, care reprezintă în mod justificat, şi de fiecare dată o mai mare răspândire în realitatea contemporană, în cazul când conceptele exprimate sunt reale, iar constituentele sintagmei nu sunt incompatibile din punct de vedere semantic.

Urmărind tendințele şi dinamica lexicului italian contemporan, observăm o răspândire tot mai largă a formațiilor N+N, al căror element nenucleu este echivalent, din punct de vedere semantic, cu un adjectiv standard: *notizia bomba = noutate senzațională*; *freddo cane = frig cumplit*; *decisione chiave = decizie critică* etc., în care cel de-al doilea constituent desfăşoară o funcție hiperbolică substituind alte posibile structuri sintactice alternative (cfr. *noutate care cauzează o mare surpriză*, *frig care este insuportabil*, echivalând în plan semantico-funcțional superlativelor cu sufixul -*issimo* (cfr. *Freddo cane – fredissimo, decisione chiave – decisione importantissima*). În acelaşi timp, cel de-al doilea component este asemănător cu un termen de comparație ascunsă, ceea ce ne determină să le considerăm drept compuse metaforice: *parola chiave* – un cuvânt dintr-o structură care este tot atât de importantă ca o cheie pentru o casă etc.

În cadrul acestui grup funcțional N+N, sunt de o vitalitate deosebită seriile de elemente formative. Numeroase exemple de acest fel găsim în dicționarele de neologisme din ultimele decenii[7]. Printre cele mai productive sunt elementele determinante din poziția a doua: *simbolo*[8], *chiave*[9], *lampo*[10], *bomba*[11], *fantasma*[12], *fiume*[13] etc.

Tot în poziție secundă şi cu aceeaşi funcție adjectivală se întâlnesc diferite lexeme de origine străină[14] care continuă să prezinte semne de o productivitate foarte înaltă: în engleză *killer* (cu mai mult de 51 formațiuni înregistrate), *record* (10), *baby* (deja în uz de mai mulți ani în poziție secundă). Din franceză s-a înrădăcinat cuvântul *choc* prezent în 7 compuse, din germană – *lager*, care apare în 4 compuse noi; două cuvinte japoneze: *kamikaze* şi *bonsai* figurează respectiv în 13 şi 5 formații noi. De obicei, substantivul străin este folosit în funcție adjectivală: *orchestra jazz, stile liberty, quadro kitsch, autista kamikaze* . Sunt şi cazuri când se repetă primul element, care, de regulă, este nucleu: *uomo rana, uomo scimmia, uomo ragno, uomo ombra, uomo-uccello, uomo sandwich, uomo-radar* etc.

Tot în funcție adjectivală mai întâlnim şi structutri binominale cu un element compus V+N:

Candela mangiafumo, corsa ammazzacavalli, star spacca-botteghini, volo spacca vertebre, sbarramento taglia-matricole, procedure taglia-tempo, pareggio spezza-illusione, dossi spezzavelocità, interventi strappavoti etc.

---

[6] Vezi şi: Spence Nicol C.W. Composé nominal, locution et syntagme libre // La Linguistique. - 1969. -Nr.2.

[7] Exemplele care urmează sunt preluate din: Adamo G. , Della Valle V. Neologismi quotidiani. Un dizionario a cavallo del millennio (1998-2003). -Firenze: Leo S. Olschki,2003.

[8] Printre 19 formații înregistrate, menționăm: *azienda-simbolo, bersaglio-simbolo, coppia-simbolo, gesto-simbolo, immagine-simbolo, luogo-simbolo, obbiettivo-simbolo*.

[9] Din cele 16 exemple, cităm: appuntamento-chiave şi incontro-chiave, momento chiave, poltrona-chiave şi questione chiave.

[10] Printre cele 16 neologisme înregistrate, figurează: *approvazione-lampo, divorzio-lampo, indagine-lampo, rapimento-lampo* şi *sequestro-lampo, udienza lampo*.

[11] Printre cele 16 formațiuni atestate, evidențiem: *aereo-bomba, camion-bomba, farmaco-bomba, intervista-bomba, lettera-bomba* şi *uomo-bomba.*

[12] Printre cele 9 formațiuni cu fantasma, prezentăm: *decreto fantasma, docente-fantasma,famiglia-fantasma, gol-fantasma, presenza-fantasma* şi *reggiseno-fantasma.*

[13] Din cele 8 exemple adunate, cităm: *assemblea-fiume, consiglio-fiume,intervista-fiume, racconto-fiume* şi *telefonata-fiume.*

[14] Exemplele prezentate mai sus constituie de fapt un model de juxtapunere sintactică caracteristic mai mult pentru limba engleză, dar care pare totuşi deja aclimatizat pe deplin în practica lingvistică italiană.

Printre creații mai recente se întâlnesc şi unele compuse juxtapuse al căror statut lexical este dubios, deoarece prezintă o structură mai închisă a unei sintaxe libere. Este cazul formațiilor *lista nozze şi notizia-curiosità*, care reflectă un tip de limbaj modern foarte extins, ce tinde să elideze prepozițiile (*a, di, con, per*) în favoarea economiei de expresie[15].

Ținând cont de afirmarea lui Benveniste (1967) despre originea sintactică a compuselor, se cere a pune în lumină transformările incipiente ale structurilor de tipul *lista nozze* şi *notizia-curiosità* în structuri sintactice sintetice şi economice la care se recurge din necesități de expresivitate verbală, fie în scris, fie în vorbire, cu rezultate de o înaltă eficiență comunicativă. Evoluția recentă a structurilor de tipul *lista nozze* (care „conviețuieşte" cu polirematica *lista di nozze* de la care derivă prin elipsa prepoziției *di*) demonstrează o schemă sintagmatică de apropiere a substantivelor conform secvenței determinat + determinant asimilabilă şi reproductibilă. Multe dintre acestea sunt unități lexico-sintactice, utilizate de creații ocazionale şi temporare şi iau naştere de la aplicarea instantanee a unor modele (de ex., *parola-chiave* interiorizată)[16].

După cum s-a mai spus, compusele sintagmatice din limba italiană, de regulă, nu au o ortografiere continuă. Totuşi, în ultimul timp, tot mai des întâlnim cazuri când acestea se scriu prin cratimă. Atare tendință se observă mai ales la neologismele juxtapuse cu structura N+N. Acest lucru se vede foarte clar din exemplele examinate mai sus (vezi notele). Unele dintre acestea se întâlnesc în ambele variante: *momento chiave, questione chiave,* dar şi *appuntamento-chiave, incontro-chiave; udienza lampo şi sequestro-lampo, indagine-lampo*[17]. Acelaşi lucru putem constata şi la unele structuri binominale cu un element compus V+N: *star spacca-botteghini, sbarramento taglia-matricole, procedure taglia-tempo, pareggio spezza-illusione.* Probabil, explicația nu este alta decât cea de a da senzația că este vorba totuşi de compuse. În concluzie, am putea spune că productivitatea acestui tip de compunere este foarte înaltă sincronic. Avantajul folosirii se datorează faptului că se admite ca numele să se grupeze în structuri clare, dar fără a le „oferi" imediat un statut de formă lexicală deplină care le-ar „legifera" şi o ortografiere grafică continuă.

Bibbliografie:

1. Adamo G., Della Valle V. Neologismi quotidiani. Un dizionario a cavallo del millennio (1998-2003). - Firenze: Leo S. Olschki, 2003.
2. Benveniste E. Fondaments syntactiques de la composition nominale // BSL. - 1967. - T.62.
3. Bisetto An. La composizione // La formazione delle parole in italiano. - Tubingen: Grossmann, Maria & Rainer Franz (a cura di), 2004.
4. Mirsca Halina. Unele probleme ale compunerii cuvintelor in limba română // SMFC. Vol.1 - Bucureşti: Acad.RPR, 1959.
5. Scalise S. Morfologia. - Il Mulino, Bologna, 1994.

Prezentat la 30.03.2007

[15] Pentru acest tip de N+N ar putea fi valabilă afirmația lui M.Dardano (1988: 61) referitoare la sufixate: *"La creazione di nuovi derivati secondo serie prevedibili [...] segna una fase di riassestamento della lingua che tende a una maggiore regolarità e trasparenza. Tale fenomeno comporta al tempo stesso: 1) una ricerca di nuovi significati; 2) una semplificazione sintattica e testuale; 3) una stilizzazione del discorso (orale e scritto) secondo modelli diffusi dalle nuove fonti di lingua (mass media, comunicazione internazionale)".*

[16] În realitate, au o interpretare semantică diversă; în plus la aceasta, ***parola-chiave*** a fost deja acceptată în lexicul italian (este înregistrată în dicționare); *notizia-curiosità*, însă este o creație nouă, cu o situație incertă deocamdată.

[17] Vezi: Adamo G., Della Valle V. Le novita del lessico italiano // La Crusca per voi. - Firenze: Accademia della Crusca. - 2004. - Nr.28. - P.7.

COMPUSE CU VALOARE AFECTIVĂ ÎN LIMBA ITALIANĂ LITERARĂ

Lidia CAZACU

Catedra Filologie Spaniolă şi Italiană

An attempt to highlight the advantages of word composition technique in the Italian literary language is made. Very often writers and poets, while looking for stylistic effects use certain linguistic instruments, one of these being the word formation procedure. We see this approach at different stages in the works of a number of Italian writers distinguished by an original style (Chiabrera, Gadda, Zanzotto, Beni, etc.). One explanation is the need of a stylistic diversity against boring imitations of the standard style. The concise form of the compound word has the power of description and the capacity to highlight certain characteristics, which otherwise would be very difficult, or even impossible, to render. The numerous examples found in the fiction literature demonstrate the unlimited capacity of the language to permanently create new words.

Procedeul compunerii cuvintelor este folosit de poeţi şi scriitori începând cu cele mai vechi timpuri. Uneori compusele sunt, pur şi simplu, preluate din limba comună, alteori sunt rodul fanteziei şi al spiritului inventiv al diferiţilor autori. Noile formaţii pătrund în limbaj la început ca ocazionalisme, iar mai apoi, graţie actualizării în diferite contexte şi folosirii frecvente, pot fi acceptate în lexicul usual. Urmărind evoluţia acestui procedeu de îmbogăţire a vocabularului, pe parcursul mai multor perioade, distingem o categorie de compuse, a căror semnificaţie stilistică este neîndoielnică. Este vorba de formaţiile de tipul V + S, care, de altfel, este şi cel mai productiv în limba italiană. Despre geneza acestor compuse s-a discutat mult în literatura de specialitate; se presupune că la început au apărut în limbajul popular, având o difuziune mai mică şi posedând doar trasaturi{+uman} şi{+comic}. În consecinţă, figurează cu diferite caracteristici contextuale în care apare foarte clar nuanţa afectivă de nemulţămire, dispreţ, batjocură, satiră. Echivalentele lor în stilistica afectivă ar putea fi epitetele, care din punct de vedere gramatical se comportă ca adjectivele şi pot avea grade de comparaţie: de exemplu, „è uno dei più grandi *pappalasagne*" (este unul din cei mai mari mâncăcioşi); „è il più grande *leccapiedi*" (este cel mai mare lingău)[1]. Luate aparte, cuvintele care formează compusele respective, nu ar putea produce impresia pe care o capătă în structura compusului în ansamblu. În unele compuse, lipseşte valoarea pur afectivă (de ex.: *mangiapreti*), însă ele posedă o deosebită expresivitate datorită faptului că sunt produsul combinării a două cuvinte dintre care cel puţin unul este sau poate fi expresiv prin conţinutul său semantic (*mangiare*).

Caracterul sintetic al compuselor expresive de diferite tipuri constituie dominanta comună a acestora: locul sintagmei prepoziţionale în formaţiile de tipul N+prep.+N sau N+N îl ocupă unităţile lexicale sau polirematice provenite din fuziunea cel puţin a două elemente, care se scriu, de regulă, separat. Am putea să amintim aici de perechile de substantive juxtapuse cu sau fără cratimă. Sinteticitatea (la care recurg poeţii şi din exigenţe metrice) este determinată, desigur, în opoziţie cu analitismul, dar ar trebui să se ţină cont şi de faptul că în asemenea cazuri deseori intervin analogiile false şi impresiile personale ale vorbitorului. În plan semantic, sinteticităţii i se alătură deseori tropii (transferul de la concret la abstract şi viceversa), sinesteziile (între diferite sfere semantice), diferite efecte de condensaţie şi abreviere stilistică. Aceste compuse, fiind de fapt nişte neologisme expresive, pot fi considerate drept tipuri "marginale"(periferice) ale formării cuvintelor care se prezintă în diferite configuraţii (în dependenţă de opţiunea formală şi semantică) şi ierarhii (care sunt în raport cu distribuirea şi frecvenţa fiecărui tip în diferite perioade istorice). În afară de factorii structurali, opţiunile sunt condiţionate şi de factori extraglotici, fie de modă şi de exprimare poetică, fie de înseşi preferinţele autorilor.

În limba italiană literară, procedeul compunerii cuvintelor este folosit încă din sec.XIII-XIV, adică de pe timpurile lui Dante, Petrarca şi Boccaccio. În opera *Decameron* chiar în primele nuvele apar două exemple semnificative: un *tagliaborse* (2, 1, 21)", *una vecchia picchiapetto*" (p.5, 10, 56). La Dante, în cantul delapidatorilor (*Inferno*, *XXI*), numele diavolilor *Calcabrina*, *Graffiacane* au o evidentă intenţie comică; de asemenea şi în *Fiore* întâlnim compuse "comice" de tipul: *pappalardo* (LXI, 9) şi *tagliagola* (CXXX, 11). O

[1] Acelaşi lucru îl observăm şi în formaţiile respective din limba română (un "*pierde-vară*", "*târâe-brâu*", *gură-cască*", *papă-lapte*"): *este cel mai mare „gură-cască" ..., e un mare „zgârie-brânză"...* Spre deosebire, însă, de italiană, în română numărul compuselor de acest tip este mult mai mic.

astfel de tradiție reînflorește în continuare în comedia Cinquecentescă (sec. XVI): *sorbibrodo, pappa-fava, tranguigia-lasagne* (P.Aretino, „Il marescalco" II,1).

În parte, multe din compusele din italiană sunt modelate după limbile clasice. Astfel, din greacă sunt preluate tipuri fundamentale ale compunerii, care, în italiană se scriu separat. Datorită diversității structurale dintre cele două limbi, recalchierea acestor tipuri de compuse nu era deloc ușoară. Totuși, uneori autorii italieni reușesc s-o facă. Migliorini (1960: 485) citează „giustaposizioni di due sostantivi [...] spesso sfrutate a scopo scherzoso: „*pesciuomo, donnadragone, asinibbio (de la asino+nibbio)*; am putea adăuga și adjective binare ca *lietofestoso, dolcepiccante* (este vorba de compusele „dvanda", care trebuie distinse de tipul „dnt+dt": *dolcesonante*).

Compusele cu valoare afectivă erau îndeosebi frecvente în sec.XVIII. Acest fapt este demonstrat cu prisosință încă la 1847 de L.Fornacciari[2]. Într-o replică la adresa unor compatrioți care considerau abuzivă și neîntemeiată folosirea compuselor în limba italiană literară, Fornacciari prezintă un numar relevant de exemple din operele diferiților autori (clasici și mai puțin cunoscuti din diferite perioade), vorbind cu multă pasiune despre utilitatea și avantajele acestui tip de cuvinte pentru creația poetică. Unul dintre motivele care sunt în favoarea acestui procedeu de exprimare poetică apare, după părerea autorului, din necesitatea diversității stilistice, menite să se opună imitațiilor plictisitoare a stilului petrarchian. *"Credo che una maggior frequenza e novità nell'uso delle medesime, nascesse in Italia per amore della varietà*"(p.64). În acest context, se menționează contribuția lui Gabriello Chiabrera (1552-1638), considerat unul dintre primii „experimentatori" în stil și în lexic, care a încercat să transfere "comorile frumuseții poeziei grecești" în poezia italiană. Pe lângă alte "virtuți", remarcate de Fornacciari, acest procedeu mai are și menirea de a face "stilul grav și magnific", din care motiv, susține autorul," *potranno di piu valersene i nostri poeti[...] perciocche nell'italiana favella l'uso di siffatte parole è minor di gran lunga che presso i Greci"*(p.65). Drept exemplu se contrapun epitetele *fremente* și *suonante*, folosite în limbajul comun la descrierea zgomotului mării, creat de valuri, cu compusele *ondifremente* și *ondisonante* întâlnite respectiv la Menzini (1646-1704) și Algarotti (1712-1764), atrăgând atenția la forța imaginativă produsă de formațiile date: "*non lo strepito solo del mare ci offeriscono essi al pensiero, ma eziandio le acque che lo producono; e quasi ci fanno vedere que'cavalloni andare in alto, e urtarsi, e giù cadere con orribile scroscio"* (p.66).

Pe lânga valoarea pur stilistică a compuselor respective, autorul mai întrezărește și alte avantaje, printre care cel de a face propoziția mai scurtă, intuind astfel un fenomen foarte actual în zilele noastre, cum este cel al mijloacelor economiei lingvistice. Folosindu-se, la rândul său, de aceeași modalitate lingvistică expresivă pentru a le defini, autorul citat compară compusele cu niște "*monete d'oro, di cui una sola equivale a molte altre"* (p.66). Pe lângă forța discursului pe care o poate conferi forma concisă a compusului, aceasta mai are și capacitatea de a scoate în relief anumite caracteristici, care, în anumite situații, ar fi mai greu sau chiar imposibil de redat: " *senza di essa, alle volte bisognerebbe tacere concetti bellissimi, o dirgli in modo, che sarebbe stato men danno il tacereli".*

Mai multe exemple care caracterizează neologia expresivă din diferite perioade și manifestarea acestui fenomen în literatura italiană găsim în publicațiile lingvistului italian Maurizio Dardano (1987;1994; 2001). În proza și în poezia sec. XX prezența neologismelor – compuse depinde deseori de căutarea unei stilizări care ar îndeplini funcția de corectiv (amendament) la reluarea particularităților lexicale ale limbii vorbite și a simplificării sintactice. Noile compuse din limba literară, marcate de diverse modalități de formare și de exprimare poetică, care variază de la un curent literar la altul, de la un autor la altul, interferează cu alți factori, căpătând în acest fel caracteristici și conotații particulare. Dardano menționează două aspecte care deosebesc opțiunile expresive ale scriitorilor sec. XX de predecesorii lor: o mai mare atenție asupra reflecției pe care o au neologismele expresive asupra contextualității și o răspândită polemică – contestație față de structurile lingvistice tradiționale. Chiar dacă unele modele sunt comune diferitelor perioade istorice, modalitățile și circumstanțele sunt diferite: diverse sunt grilele contextului. Astfel, în categoria compuselor cu ordinea "dnt+dt" cu valoare expresivă, trebuie, fără îndoilă, să fie diferențiate cele alogene din limbajele stiințifice, care intră în diverse terminologii cu destinație pur clasificatorie. În această privință, Benedetto Fioretti (Udeno Nisiely) face o distincție și remarcă că procedeul compunerii are menirea să soluționeze două cerințe: "la *necessità* delle scienze e la *leggiardia* o *piacevolezza* dei poeti" (Migliorini, 1969: 485). De obicei, aceste opțiuni sunt privite ca niște tendințe antitradiționale: noile formații vor fi interpretate de gramaticieni și lingviști drept un "moft stilistic", sau, în cel mai bun caz, ca aspecte unice ale fenomenului, fiind justificate doar din motive

[2] Luigi Fornacciari. Delle trasposizioni e delle parole composte nella poesia italiana. - Lucca, 1847.

stilistice. Este cazul să amintim aici de Gabriello Chiabrera (menţionat mai sus), compusele căruia sunt considerate" în afara oricăror principii de formare a cuvintelor din itliană" (Elwert, 1967: 105); autorul recurge de mai multe ori în ditirambul său la compuse verbale de tipul "V+N"(*cacciaffanni, spezzantenne, tagliaborse* ş.a.). Aceste compuse-neologisme (care ocupă anumite spaţii ale denotaţiei şi ale conotaţiei) manifestă uneori tendinţa de a se reproduce în serie. La diferiţi autori regăsim: *chiomazzurro, chiomindorato*, *choiminevoso,* cu ordinea componentelor inversă vizavi de *oricrinito* (calchiat din gr. c*hrysokómas*). În astfel de compuse, la particularităţile formei se mai adaugă anumite condiţii specifice de folosire.

În sec. XX, atât în poezie, cât şi în proză, apar noutăţi importante. Spre deosebire de limbajele ştiinţifice, în care, după cum am menţionat, compunerea alogenă are un caracter clasificatoriu, în limba literară succesiunea "dtnt+dt" reprezintă o manifestare a opţiunii expresive şi a diversităţii vizavi de limba standard. În acestă perioadă, exemplul uzului artistic al compuselor netradiţionale vine mai ales de la futurişti. Conform opiniei lui Marinetti[3], un substantiv poate fi legat printr-o cratimă cu perechea sa analogică ; aici se încadrează de ex., "compusele copulative": *uomo-torpediniera, donna-golfo, uomo-risacca* ş.a. (Mengaldo, 1994: 207) . În locul similitudinilor introduse prin *come,* teoria marinetiană a analogiei impune alăturarea directă a substantivelor. Nu mai sunt ierarhii, nici distincţii între frumos şi urât, este important să surprindă, prin analogii şi legături de imagini, prin intermediul "imaginaţiei fără fire". Pentru teoreticianul futurismului, legătura dintre două cuvinte de tipul *fuoco- di- fucileria*, *caricate- alla-baionetta* are într-adevăr o valenţă analogică, dar în acelaşi timp reprezintă iconic rapiditatea unei acţiuni şi manifestarea simultană a componentelor sale.

Folosirea compuselor este prezentă în limba literară din prima jumătate a sec.XX. sub diverse aspecte şi modalităţi. Cu totul neobişnuite, în ceea ce priveşte calitatea uzului, sunt formaţiunile care apar în operele vocianilor[4]. Mengaldo (1994: 212) vede "*l'aspetto forse più nuovo della stilizzazione vociana[...] nella formazione delle parole e dintorni*"; acest lucru are loc fie dezvoltând potenţialul prezent în limbă, fie lărgind, prin analogie, funcţiile sintactice ale anumitelor lexeme. În locul similitudinii, redată prin *come,* se preferă metafora şi analogia, de ex., *fungaia di un morto* 'un morto simile a un ammasso di funghi'; sunt împreunate substantive abstracte şi adjective concrete; parestezii şi sinestezii apar aproape în fiecare pagină.

Prin inventivitatea lingvistică se distinge şi Giovanni Boine (1887-1917), şi Arturo Onofri (1185-1928). Primul propune fuziuni neordinare de tipul: *molle-allacciato, molle-distesa serenità, rosso-ridente; pienissima-vuota giornata, viscide-spalancate occhiaie, angoscie rapide-vaste* şi împerecheri de cuvinte cu care, după cum confirmă însuşi autorul, se realizează "l'intenzione di esprimere una compresenza di cose nella brevità dell'attimo": *riso-rifugio, iride-soffio, volto-vecchiaia, cunicoli-bisce*. Celălalt exponent al perioadei respective, Arturo Onofri, este un înveterat experimentator al conglomeratelor: *turchinio-vertigine del sole, l'intreccio-a-svolio delle sue vesti, balenano-miocorpi, freme-angeli, nata da un volersi-potenza* (Vittorio Coletti, 1989: 126). Pasionat de noi creaţii pare a fi Gadda, neologia căruia este caracterizată de Gelli (1969) fie ca "adibizione parodistica", fie "una funzione metalinguistica" care însoţeşte "la componente espressionistica-realistica". Gelli citează din "*Cognizione del dolore*" numeroase substantive binare (*argonauti-donne, bicicletta-mulo*, *dei-bestie, francobollo-sigillo, groppa-minaccia, macellai-scimitarra, occipite-jungla, pitecantropi-granoturco, praticaccia-omnibus, taglio-limone-selz*), adjective (*vispofarfalesco, vagovulvaceo*); fuziuni de nume substantive (ca *eleganzaflanella*), compuse cu ordinea "dtnt+dt"(*domicilioaggerdita*) etc. Printre atâtea alte "ciudăţenii", care ar mai putea fi citate, se aduce ca exemplu un adjectiv compus din cinci elemente: *accezione satànico-cineàstico- razionalistico-amletico- necrofilica* (*Pasticciaccio* "Letteratura", în Gadda, 1989:II,127).

Influenţa limbii engleze are o mare pondere în limba italiană contemporană. După cum se ştie, o limbă străină impune forme străine structurii şi normelor limbii autohtone. Este vorba de un fenomen, după cum s-a mai menţionat, recent în limbajul jurnalistic şi publicitar, dar şi în limbajele ştiinţifice influenţate de engleză (Dardano, 1994:419). Se pare că este marcat de acest fenomen şi scriitorul Fenoglio Beppe (1922-1963), care în plan stilistic a atins o expresivitate însemnată fiind influenţat de dialecte şi de limba engleză. Numeroase structuri compuse de acest fel întâlnim în cartea sa *Partigiano Johnny* (1994). Multe din acestea amintesc de experienţa futuristă de a crea compuse copulative N+N : *corpo-asta, pioggia-ghisa, ponte-giocattolo, boschi-ripari,paesi-lunapark, cielo-inferno* au o structură implicită de tipul "N+este ca N", altele se reîncadrează intr-o tipologie exploatată deja de italiana literară, însă aspectul semantic este cu totul nou, deseori marcat de un expresionism original. Printre numeroasele creaţii de autor, remarcăm tipul "dnt-N+dt-participiu", care reprezintă una dintre cele mai îndrăzneţe invenţii ale lui Fenoglio: un *coacervo occhi-sgranato*(p.134) 'un

[3] Marinetti Filippo Tomaso (1876-1944), cunoscut promotor al mişcării futuriste din Italia, autorul primului manifest al futurismului (*Figaro*, 1909).
[4] Astfel sunt numiţi colaboratorii revistei florentine "La Voce"(1908-1916).

coacervo di persone che avevano gli occhi sgranati, *dentature splendito-digrignante*' (p.136) 'dentature che erano digrignante splendidamente', '*occhisgranoto*' (p.224) 'con gli ochhi sgranati' *bocchisgranati* (p.231) 'con la bocca sgranata' etc. Un caz aparte îl constituie formația *forno-commestibili* 'commestibile dopo il forno', adică comestibile după ce au fost coapte în cuptor. Acest tip de compuse reprezintă o stilizare "anglicizată" specifică lui Fenoglio, care se manifestă în forma sa extremă în conglomerate mixte de tipul: *company making febriciattola*, *gore-sangue* (engl. *gore* 'sânge coagulat'; *vento-ravaged*, *baiaderalike*, *cittadinalike*, *germanlike*; ultimele trei exemple demonstrează productivitatea unui model cu conotație ironică.

Experimente lingvistice întâlnim și la alți autori contemporani, luați la întâmplare. O bogată varietate de forme și de modulații folosește poetul Andrea Zanzotto (1983). Printre creațiile polirematice se numără mai ales compusele nominale binare scrise prin cratimă, în care ambele elemente de compunere sunt fie la singular (*dio-raggio*, *lucciola-ghiaccio*, *parola-lustro*, *porta-baratro*, *ragazza-osteria*, *sposa-folla*), fie la plural (*anni-teschi*, *case-dicibilità*, *cosette-buchi*, *farmaci-fotoni*, *indizi-alberi*, *piogge-maestre*, *profondità-ruine*, *sangui-cibi*, *verzure-brine*. Ceea ce trebuie menționat este, fără îndoială, excentrismul semantic implicit al acestor îmbinări de cuvinte. În acest sens, prezintă un interes aparte folosirea pronumelui personal binar *Noi-essi*. Anumite discrepanțe creează introducerea unui element de origine străină în structurile nominale (*Knabe-sassolino, spots-spie*), sau combinările de elemente care aparțin la diferite clase gramaticale (*cielo-vissi, muto-lussazioni)*. În cuvintele-hibrid se asistă la un fel de accentuare exasperată expresionistică; de ex., la crearea unui adjectiv binar de culoare, doar din punct de vedere formal se trece la neoformațiuni analoage, care în realitate sunt diferențiate din punct de vedere funcțional și semantic: se merge de la *rosasangue* și *blu-oro* până la *grigio-zen* și la ingeniosul *blu-tzompantli* (toponim aztec).

În literatura italiană din zilele noastre, de asemenea, întâlnim scriitori care se disting printr-un stil aparte, acesta fiind caracterizat de folosirea unor mijloace de exprimare originale. Deseori acest efect este obținut în urma aplicării procedeului compunerii cuvintelor. În principiu, la crearea acestor compuse cu valoare expresivă se recurge la aceleași procedee și modele, preluate prin analogie de la limbi alogene. Cel mai frecventat „traseu" al căutărilor expresive pare a fi cel al „determinantului". Elocvente sunt în acest sens „noutățile originale", selectate doar din câteva povestiri din cartea scriitorului contemporan Stefano Beni „Il bar sotto il mare" (2001: 15, 31): *testa piriforme*, *baffi circonfelessi*, *occhi da sorcetto*, *barbetta anfisbena*, *capelli imbrillantinati color caviale*, *naso da passero*, *fronte acromegalica* etc.

În concluzie, am putea spune că exemplul compuselor cu suport metaforic, prin forma și expresivitatea lor, demonstrează o dată în plus capacitatea inepuizabilă a limbii de a crea în permanență cuvinte care scot în relief anumite aspecte „pitorești", ironice, umoristice sau de-a dreptul exotice, observații ingenioase sugerate atât din experiența cotidiană, cât și de fantezia oamenilor de creație. Fiind în căutarea anumitelor efecte stilistice, limba italiană literară recurge la acest procedeu, contribuind astfel la îmbogățirea lexicului cu mijloace de exprimare inedite și originale.

Surse beletristice:

1. Beni Stefano. Il bar sotto il mare. - Milano, Feltrinelli, 1989.
2. Chiabrera Gabriello. Opere di Gabriello Chiabrera e lirici non marinisti del Seicento, a cura di L.Negri. - Torino, UTET, 2, 1973.
3. Gadda Carlo Emilio. Romanzi e racconti / Ed.diretta da D.Isella. 2 vol. - Milano, Garzanti, 1989.
4. Fenoglio Beppe. Il partigiano Johnny, a cura di D.Isella. - Torino, Einaudi, 1994.
5. Zanzotto Andrea. Fosfeni. - Milano, Mondatori, 1983.

Referințe:

1. Coletti Vittorio. Italiano d'autore. Saggi di lingua e letteratura del Novecento. - Genova, Marietti, 1989.
2. Dardano Maurizio. La nacessitá de'composti // Nuovi annali della Facolta di Magistero dell'Universita di Messina, 1987.
3. Dardano Maurizio. Profilo dell' italiano contemporaneo // L.Seriani/P.Trifone (a cura di), Storia della lingua italiana, Vol.II Scritto e parlato. – Torino: Einaudi, 1994, p.343-430.
4. Elwert Wilhelm Th. La poesia lirica italiana del Seicento. Studio sulla poesia barocca. - Firenze, Olschki, 1967.
5. Fornaciari Luigi. Delle trasposizioni e delle parole composte nella poesia italiana. - Lucca, 1847.
6. Gelli Piero. Sul lessico di Gadda. "Paragone.Letteratura" 20, 230:52-77, 1969.
7. Mengaldo Pier Vincenzo. Il Novecento. - Bologna, Il Mulino, (Collana „Storia della lingua italiana" a cura di F.Bruni), 1994.
8. Migliorini Bruno. Storia della lingua italiana. - Firenze, Sansoni, 1969.

Prezentat la 30.03.2007

DEFINITION OF PROPER NAME VERSUS ITS DICTIONARY DEFINITION

Svetlana CORCODEL

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată

Intenţionăm ca, prin cele ce urmează, să aducem unele clarificări cu privire la natura raportului dintre *sens* şi ceea ce numim „definiţie lexicografică" a sensului unui cuvânt. Lăsând la o parte, pentru simplificare, celelalte părţi de vorbire, se poate spune că numele (proprii şi/sau comune) împreună cu adjectivele au ca denotate clase de obiecte, înţelegând prin obiecte toate entităţile cu care este populat universul nostru. Generalizând, putem spune că, în cele mai multe cazuri, o definiţie lexicografică nu poate servi la definirea propriu-zisă a unei clase-denotat. Aceasta se întâmplă din cauza faptului că definiţia lexicografică a unui cuvânt nu este sensul cuvântului, ci aproximaţia sensului acestui cuvânt – o dovedesc şi definiţiile aceluiaşi sens în dicţionare diferite.

Caracteristicile comune pentru un semn sunt observabile, dar nu în mod necesar şi definitoriu. Lexicograful nu face decât să selecteze una sau mai multe trăsături comune obiectelor denotate de un semn, conferindu-i, prin ipoteză, un caracter definitoriu. Caracterul de ipoteză al acestei selecţii nu este explicit în formularea definiţiei. Admiţând că sensul poate fi aproximat printr-o definiţie lexicografică, atribuim sensului o interpretare conceptualistă.

"Definition – a statement which captures the meaning, the use, the function and the essence of a term or concept." [12]

Definition is one of the most crucial issues in any science; an improper understanding of it can vitiate the success of the whole enterprise not because valid theorems will fail to appear, but because their import will not be grasped. The subject has been much discussed, and many different kinds of definitions – distinguished – one recent work lists eighteen and another still more recent gives simple instructions for generating seventy two. The Wikipedia Encyclopedia distinguishes a number of different kinds and techniques of definitions including the: *lexical definition, contextual definition, intensional definition, extensional definition, ostensive definition, operational definition, theoretical definition, definition by genus and difference, recursive or inductive definition, circular definition, stipulative definition, précising definition and persuasive definition* [11].

Socrates believed that there were three kinds of definition: real, stipulative and lexical [13]. He believed that real definitions are eternally true statements that capture the essence of the concepts they define, while stipulative definitions are created when people bring new words into being by some kind of creative act, and lexical definitions are descriptions of how words are used by particular groups of people at particular times and places. Unlike stipulative definitions this can be true or false.

The concept of definition has had a long and tortured history dating back to the ancient Greeks, and in its long history, many strands have become tangled together, so that "definition" has come to mean many things to many people. One Oxford philosopher, Richard Robinson, found that "definition" has been used variously to describe relations between: Words and Other Words, Words and Things and Things and Things.

Robinson's analysis of "Word-Thing" definition revealed two variants: Lexical and Stipulative definitions. Lexical definitions seek to pinpoint what was meant by some word to someone at some time. These definitions reflect the way language is used. Dictionaries may be considered to be compilations of lexical definitions, as they are intended to assist listeners/readers and speakers/writers in using the language being defined. Dictionary definitions of words are not god-given or absolute: they are a social agreement at a particular time and place amongst particular people, and thus belong to history rather than science.

Richard Robinson even suggested that a definition is anything in virtue of which we teach another person how to use a linguistic term. "We need a name for the mere process of imparting the rule that this word means this thing… And the name marked out for it by the history of language is definition" [2, p.48-49]. Any teaching that a certain word is the name for a certain thing should be called 'definition'.

According to the Cambridge International dictionary of English (2001): [5] a definition is a "statement that explains the meaning of a word or phrase". Therefore, a definition is considered a highly structured text, rich in the following types of knowledge:

- **Lexical knowledge** (rich semantic structure, associative patterns between words, feature structure);
- **World Knowledge** (ontology, organization of concepts);
- **Semantic knowledge** (word, sentence, text meanings, predicates).

Dictionary entry construction: The entry consists of two parts: in the first part (which is frequently called the lemma), the lexical unit itself is indicated; the second part contains all the other information.

The most important part of the lemma is the (entry word), which is the indication of each respective lexical unit in its canonical form. The purpose of the lemma is to identify the lexical unit, to locate it in the (formal, frequently morphological) system, and to describe its form. What follows the lemma is the main part of the entry; its basic purpose is to indicate the meaning of the lexical unit in all its aspects.

The basic instruments for the description of lexical meaning are [4, p.252]:

- the lexicographic definition
- the location in the system of synonyms, etc.
- the exemplification
- the Glosses

The lexicographical definition is said to be the most significant entry in the dictionary article. In this regard it functions as teaching device – on a formal and informal level. The lexicographer takes the relevant definition as a result of citations taken from spoken and written languages. [1, p.130] They are said to be *reportive* definitions. They are true or false depending on whether they do or do not accurately report and regulate common usage. It thus becomes possible to say of a given person that s/he is misusing a particular term. If a person's use of a term is at great variance with how that term is being used in a specialized nonstandard way, then s/he is using that term incorrectly.

It enumerates the most important semantic features of the defined lexical unit, which suffice to differentiate it from other units.

As regards the problem of the encyclopedic elements within a dictionary, a neat solution will be possible, if extremely difficult, only in a dictionary with purely scientific aims. In the case of a monolingual dictionary, there will always be some, preferably not to many, such elements. The lexicographic definition should consist exclusively of words which are explained in the dictionary. Nor should the lexicographic definition contain words more difficult to understand than the explained word itself. The defined entry - word must not be used in its definition;

The definition usually has the form of an endocentric phrase. The definition will frequently take into consideration the grammatical status of the defined lexical unit: a substantive will be defined by a substantival construction. But this circumstance must not be conceived as an absolute requirement to be observed in every case.

As far as *set expressions* are concerned it is quite natural for a dictionary to explain the meaning of idiomatic expressions especially if it cannot be deducted from the meaning of their constituent parts. In smaller dictionaries they are listed at the end of the whole entry; not frequently, this "phraseological" part of the entry is separated from the preceding part by a special sign, or these expressions are set in another type than the examples of free combinations.

The same lexical unit may vary from one dictionary or scholar, to another. The fact that different dictionaries have different presentations of the same thing can render equally good services, provided they are materially, factually corrects.

Understanding a dictionary definition: So much information is packed into the typical dictionary definition that some of it is likely to be overlooked if you are not careful.

1. The entry word. The word to be defined is called the *entry word*. It appears in heavy type. You use the entry word to locate a definition, to get the correct spelling of a word, and to find out how it is divided into syllables, if it is has more than one syllable. Most dictionaries also indicate words that are capitalized by beginning the entry word with a capital letter. However, capitalization may be indicated in other ways. A dictionary occasionally gives two ***spellings*** for a word: **Lux·em·bourg** and **Lux·em·burg** [8]. Both spellings are correct. In most cases the first spelling listed is the one that most people prefer to use. You will never go wrong by using the first spelling given in any dictionary.

2. Illustration. Sometimes the best way to indicate the meaning of a word is through an illustration. The definition *tells* you the meaning of the word while the illustration *shows* it.

3. Pronunciation. The pronunciation of a word is usually indicated immediately after the entry word by means of special respelling. This information usually comes immediately after the entry word and is enclosed within small bars or within parentheses e.g: in the Romainian Language = **Andorra la Vella** (andora lave-lia) [6] and in English = **An·dor·ra la Vel·la** [an dàwrə lə véllə] [10].

4. Definition. The definition gives the meaning or meanings of a word. When a word has more than one meaning, each meaning is defined separately in a numbered definition. (Some dictionaries use letters to distinguish between meanings so closely related that they are defined in a single numbered definition.)

5. Illustrative example. For many words, and for different meanings of the same word, sample contexts are provided to show how the word is used. Illustrative examples often provide the clues that will prevent us from making mistakes in usage.

6. Synonyms. Synonyms are words that have similar meanings. Usually, words that are synonymous are alike in some senses and different in others. For example, *broad* and *spacious* [3, p.450] are synonyms when the subject is a landscape. When a list of synonyms is given for an entry word, the list is often accompanied by an explanation of the special meaning or meanings of each word.

7. Usage label. Not all words entered in a dictionary are equally acceptable in all situations. A usage label is a mild warning that people use a word only in certain situations.

8. Run-on entry. Many English words have companion forms that are closely related to them in meaning. At the end of the Proper Name –*Luxembourg*- [7] for instance we may find the notation - Lux·em·bourg·er ***or*** Lux·em·burg·er **noun, –** Lux·em·bourg·i·an ***or*** Lux·em·burg·i·an **n, adjective**. Although often no definitions are given in a run-on entry, a part-of-speech label is provided for each companion form. Some dictionaries also give pronunciation for companion forms.

9. Part of speech. The part of speech of a word is indicated by an italicized abbreviation: *n.* noun; *adv*. Adverb; *pron.* Pronoun; *prep*. Preposition; *v.* or vb. Verb; *conj.* Conjunction. Many English words can be used as more than one part of speech. For such words, a dictionary will indicate how the definitions are related to the part-of-speech labels. In some dictionaries, all the definitions for one part of speech are grouped together after the label. Other dictionaries provide numbered references to the definitions with the part-of-speech labels.

***Dictionaries provide information as follows*:**

<u>*Origin*</u> (for some words only): Such information may appear at the beginning of the definition, or at the end of it. In either case it is usually enclosed in brackets.

Encyclopedic information: A small number of dictionary entries deal with people and places. However, if all you need is a general identification or location, the dictionary will usually provide it, as in the following entry:

<u>Ex:</u> **Arthur, Chester Alan -** 1829-1886. Twenty-first president of the United States, b, Fairfield, Vt. Collector of Port of New York (1871-79).Vice president, United States (Mar.-Sept, 1881); president (1881-85)- on death of Garfield [9].

- In English, proper nouns are ***capitalized*** while common nouns are not. Sometimes a word should be capitalized in one sense but not capitalized in another. In such a case, the dictionary indicates which meaning requires a capital. For example, *Pole* meaning a native of Poland, is printed with a capital; *pole,* meaning a slender piece of wood, is not capitalized [3, p.457].
- A dictionary divides all words into syllables. For example: **Dub·lin** [10], knowing the syllables of a word may help us to divide a word at the end of a line when we are writing, we must know the syllables to divide correctly.
- In words of two or more syllables, one syllable is always pronounced with greater force than the others. A dictionary indicates which syllable needs emphasis by using an ***accent mark.*** Most dictionaries use one of two kinds of accent marks: either the mark ˊ appearing before the syllable or the mark ˊ placed after the syllable. Both marks appear well above the center of a letter. In a word of three or more syllables, a dictionary usually indicates two accent marks, one primary, and the other secondary. When en the mark (ˈ) is used to indicate primary accent, the secondary accent is indicated by a weaker mark (ˊ) or by two marks (ˊˊ).
- A dictionary uses pronunciation symbols to indicate the pronunciation of a word. Most symbols are regular letters of the alphabet, but they are used more strictly than in ordinary writing. For example, the letter *c* can have several different pronunciations, as in the words *city, control* and *cello.* A dictionary would indicate the beginning sounds of these words as *s, k* and *ch.* To show the pronunciation of vowels, which is harder to

indicate than the pronunciation of consonants, a dictionary uses *diacritical* marks – special symbols placed above the letters. Indicating pronunciation is among the dictionary maker's most difficult tasks; and thus it is not surprising that dictionaries should vary in their use of symbols.

Diacritical marks are used by most dictionaries:

To indicate a long vowel, a dictionary generally uses ***a diacritical mark*** called *a macron* – a long straight mark over the vowel. When a macron is used, the *long vowel* is said to have the sound of its own name.

Dictionaries differ in their methods of showing the sound of ***short vowels***. One method uses a symbol called *a breve* over the vowel. Another method is to leave short vowels unmarked.

Ex.: mat (măt) or /mat/; head (hĕd)or /hed/; bid(bîd) or /bid/.

Sometimes, when all that we say in an unaccented syllable is the sound of the consonant, the pronunciation in certain dictionaries may omit the short vowel altogether.

Schwa: most recent dictionaries use an upside-down *e* as a symbol to represent the blurred, unclear sound of "uh." This sound occurs in the phrase *the pen* (thə pen) and in the following words: minute (min´əte); Karen (Kar´ən). Most dictionaries use the schwa only in showing the pronunciation of unaccented syllables and in one-syllable words.

As a conclusion to the above mentioned statements it must be said that the problem of including or not a proper name in a lexicographic source lives place for further discussion and in present this depends only on the wish of the dictionary/encyclopedia editor, but it is obvious that proper names form a huge class of words that are of big importance for every language.

References:

1. Botha Willem J. Lexicography // Journal of Language Teaching. - 2004. - Vol.38 (1).
2. Robinson Richard. Definition. - Oxford: Carlendon Press, 1962.
3. Warriner John E. Sheila Laws. Warriner's English Grammar Composition. Second Course. - Graham, 1977.
4. Zagusta Ladislav. Manual of Lexicography. - Praha, 1971.

Dictionaries:

5. Cambridge International Dictionary of English. - Cambridge University Press, 2001.
6. Dicționar Enciclopedic Român. - București: Editura Politică, 1966.
7. Frederick C. Mish, William A. Webster's Ninth New Collegiate Dictionary. - Springfield, Massachussets (USA), 1983.
8. Merriam-Webster's. - Incorporated Springfield, Massachusetts (USA), 1994.
9. Webster's New Biographical Dictionary. - Merriam-Webster inc., Publishers Spriengfield Massachusets, 1988.

Web site resources:

10. http://encarta.msn.com/dictionary_/Portugal.html 09.02.06 Encarta® World English Dictionary, North American Edition
11. http://en.wikipedia.org/wiki/Definition Wikipedia Online Encyclopedia, 2.03.06
12. http://samvak.tripod.com/define.html Sam Vaknin, The definition of definition, 28.03.06
13. http://www.acsu.buffalo.edu/-jbeebe2/define.htm James R. Beebe, "Socrates, Concept of Definition", 26.03.06

Prezentat la 06.03.2007

THE INFLUENCE OF SEMANTIC ASPECT ON THE LEXICO-GRAMMATICAL COMPATIBILITY OF WORDS

Margareta MORARESCU

Catedra Limba Engleză

Compatibilitatea este o caracteristică inerentă cuvântului, ce se evidenţiază în îmbinarea lui cu alte cuvinte. În acest articol, este analizat fiecare aspect al colocabilităţii: lexical, gramatical şi semantic, legătura dintre ele şi influenţa aspectului semantic.

It is an indisputable fact that words are used in certain lexical contexts, i.e. in combination with other words. All the texts are full of such combinations of words. It seems so easy to speak or write. All we have to do is just combine the words, thus forming different patterns, increasing the number of existing ones when needed. But, A.Drasdauscas [1] catches our attention that the productivity of word-combination patterns is hardly ever absolute, for a number of different factors tend to restrict it.

If we take, for example, an adjective, from the functional point of view, we know that it can be combined with a noun or with an adverb which serves as an intensifier. At the same time it is known that an adjective cannot combine with a verb because only adverbs determine verbs, while adjectives determine nouns. It follows that the patterns are indeed limited in number. It only seems that while speaking or writing we every time create new ones. In fact, we always use the same. More than that, the speaker cannot freely choose the lexical material to 'fill' patterns, one of the constraints imposed upon him being purely collocational, i.e. depending on the lexico-grammatical and semantic combinability of words.

By means of collocations of a word, in I.Constantinescu's words [2], we understand the range of occurences which limit its usage in a certain language. Taken in its general meaning, a collocation also called valency, is the aptness of a word to appear in various combinations, i.e. to combine with other words according to the patterns of a certain language.

According to N.Z.Kotyolova [3], the lexical compatibility is the ability of a word (as a lexame) to collocate with other words (also as lexemes) and the total sum of its lexical valencies. Other authors define it as the ability of a word to collocate syntactically with words from a limited list, i.e. the ability to generally combine with a limited number of words, irrespective of its function in speech.

Having a status of relative independence, the lexical combinability of a word is at the same time interconnected with its grammatical (or syntactic) combinability. The aptness of a word to appear in specific grammatical (or rather syntactic) structures is termed grammatical valency (or combinability). It follows that the minimal grammatical context in which words are used when brought together to form word-combinations is usually described as the pattern of the word-combination.

The grammatical combinability of words may be different. To begin with, the range of grammatical combinability is delimited by the part of speech the word belongs to. For instance, the adjective ***heavy*** can be followed by a noun (e.g. ***heavy storm***) or by the infinitive of a verb (e.g. ***heavy to lift***), etc. It follows that the grammatical combinability of each individual word is dependent on the grammatical structure of the language.

This is not to imply that grammatical combinability of words belonging to the same part of speech is necessarily identical. This can be best illustrated by comparing the grammatical combinability of any two words belonging to the same part of speech, e.g. of the two synonymous verbs ***suggest*** and ***propose***. Both verbs can be followed by a noun (***to propose*** or ***suggest a plan, a resolution***). It is only propose, however, that can be followed by the infinitive of a verb (***to propose to do something***). Another example is that of the adjectives ***clever*** and ***intelligent*** which are seen to possess different grammatical combinability as ***clever*** can be used in word-combinations having the pattern: adj + prep **at** + noun (***clever at mathematics***), whereas intelligent can never be found in exactly the same word-combination pattern.

The grammatical combinability has also been defined as the spreading of a certain word by means of syntactical forms [4]. For example, the verb ***to send*** is used without preposition when first answers the question 'Whom?' (***to send somebody something***) and it is used with preposition **to** when it answers the

question 'What?' (***to send something to somebody***). In this way the grammatical combinability is characterised in forms, while the lexical one is characterised in componential unities.

There is also the idea that the lexical meaning may be described using only the description of syntactical relationships, as there is an identical correspondence between the meaning of the word and its syntactical relationships.

The collocability is, according to many researchers like John Lyons [5], E.M.Mednikova [6] and others, a reliable criterion to bring mainly the semantic laws into relief. It is known that some words seem 'to boast' general, unlimited valencies, while others seem to be restricted in the combinatory power. For example, some very common adjectives such as ***good, bad, big, small, old, new***, combine with almost any noun. The limitation in collocability (= combinability) is considered to be the condition in choosing the word in order to express a certain meaning. The rules that settle the lexical limitations have the status of norms.

In fact, many authors [7] point out that the problem of combinability of words has two aspects – lexical and semantic ones. It follows that the limitation in combinability of words is first of all connected with the laws (norms) of combining their meanings when choosing one word or another.

V.G.Gak [8] was one of the first linguists who paid attention to the study of semantic combinability. He points out that the correct organisation of expression presupposes the observance of the norms of combinability of words not only on the lexical and grammatical but also on the semantic level, i.e. there must be one and the same meaningful component in the meanings of the combined words. V.G.Gak meant by the meaningful components the common seme or syntagmeme.

The same ideas are found expressed in 'К вопросу о лексической сочетаемости' by N.V. Kossek [9]. He defines the lexical combinability as the word's valency which does not depend on the grammatical characteristics and may be specified by the 'agreement' on the level of meaning. The compatibility of every individual word in a certain syntectical structure depends on the partly coincidence / non-coincidence of sememes of the neighbour words. If, N.V. Kossek remarks, the sememe is viewed as a combination of semes (elementary meanings), then the question of lexical compatibility of words can be reduced to the choice of such syntagmas, whose neighbour members have at least one common semantic unit.

It might be thought that the collocational range of an expression is wholly determined by its meaning, so that synonyms must of necessity have the same collocational range. But this does not seem to be so. The range of the lexical valency of words is linguistically restricted by the inner structure of the English word-stock. This can be easily observed in the selection of synonyms found in different word-combinations. Though the verbs ***lift*** and ***raise***, for example, are usually treated as synonyms, it is only the latter that is collocated with the noun question. The verb ***take*** may be synonymically interpreted as 'grasp', 'seize', 'catch', 'lay hold of', etc., but it is only ***take*** that is found in collocation with the nouns ***examination, measures, precautions***, etc., only ***catch*** in ***catch somebody napping*** and ***grasp*** in ***grasp the truth***.

Or, once again the words ***big*** and ***large*** are used as example for J.Lyons explanations. There are many contexts in which ***large*** cannot be substituted for ***big*** (in the meaning which ***big*** shares with ***large***) without violating the collocational restrictions of the one or the other. For example, ***large*** is not interchangeable with ***big*** in ***'You are making a big mistake'***. The sentence ***'You are making a large mistake'*** is, presumably, not only grammatically well-formed, but also meaningful. It is however collocationally unacceptable or unidiomatic. And yet J.Lyons implies that big seems to have the same meaning in the first of the two sentences as it does in phrases such as ***'a big house'***, for which we could, as we have seen, substitute ***'a large house'***.

It is tempting to argue, in cases like this, that there must be some subtle difference of lexical meaning which accounts for the collocational differences, such that it is not synonymy, but according to J.Lyons, near-synonymy, that is involved. Very often, undoubtedly, the author remarks, collocational differences can be satisfactorily explained, in terms of independently ascertainable differences of meaning. But this is not always so. J.Lyons attracts our attention to the fact that we must be careful therefore not to assume that the collocational range of a lexeme is predictable from its meaning. Indeed, there are cases where it can be argued that the collocations of a lexeme are part of its meaning.

The next pattern we are going to deal with (adverb + adjective) will comprise the adverbs ***absolutely***, ***completely***, ***totally*** and ***utterly***. These adverbs are used to express the highest degree of strength of the meaning and are usually collocated with adjectives whose meaning already contains the idea of an absolute

degree and are not used in comparative and superlative forms. These four adverbs express the same degree and thus are considered to be synonyms. If they are synonyms we can admit that they can replace each other in combination with different words, i.e. it does not matter which one we use as they all express the same idea.

From one hundred sentences containing each of these adverbs we have selected only the word-combinations containing ***absolutely***, ***completely***, ***totally*** and ***utterly*** in combination with adjectives.

The adverb ***absolutely***, for example, is frequently found in combinations with the following adjectives: *certain, necessary, imperative, straight, steady, lethal, happy, large, blissful, frontal, senseless, fine, indispensable, sure, essential, appalling, shattered, clear, curable, diabolical, drabulous, fabulous, fantastic, free, gorgeous, justified, normal, precise, satisfied, strong, wonderful.*

The adverb ***completely*** collocates with the adjectives: *successful, covered, egocentric, absent, unaware, black, repeated, naked, rejected, innocent, infeasible, encased, over, deserted, barking, exposed, re-written.*

The following adjectives combine with ***totally***: *confused, unassailable, destroyed, apathetic, deprived, reliable, committed, acceptable, relevant, dependent, perfect, unsuited, predictable, ignored, unexpected, absorbed.*

These are the adjectives which combine with ***utterly***: *compelling, confusing, convinced, foursquare, deliberate, detached, dumb, exhausted, grotesque, helpless, inexcusable, obedient, powerless, silent, splendid, spontaneous, strange, stupid, like, wretched, wrong, reasonable, defeated, ignorant, brilliant, peaceful, impossible, predictable.*

At the same time there are adjectives which are found in combinations not only with one of the four adverbs, like:

	absolutely	**completely**	**totally**	**utterly**
absurd	--	+	--	+
alone	--	+	--	+
delighted	+	--	--	+
different	--	+	+	+
horrible	+	--	--	+
lost	--	+	--	+
safe	--	+	--	+
terrified	+	--	--	+
tired	--	+	--	+
true	+	+	--	--

Chart: Compatibility of adverbs **absolutely, completely**, **totally** and **utterly** with the same adjectives

After studying all these examples we can notice that even if these four adverbs are synonyms, they are not easily replaced by each of them. More than that , long series of adjectives collocate only to one of the four adverbs, i.e. if the word fantastic is found in combination with the adverb ***absolutely***, we will not have collocations like: ***completely*** fantastic, ***totally*** fantastic or ***utterly*** fantastic.

From the chart presented above we may conclude the idea that only a few adjectives have the characteristic to be combined with two adverbs in the same time, again not with all the synonymous adverbs. The adverb ***utterly*** appears to be the most frequently used, being replaced with either ***absolutely*** or ***completely***. On the contrary ***totally*** is the least used adverb, combining only with the adjective different, from the given list.

The conclusion to this study is that while collocating, words have to agree to each other both grammatically and lexically. A combination of words correctly used from the grammatical point of view, does not imply the idea that it is lexically correct, too. At the same time a lexico-grammatically correct word combination may sound unnatural to a native speaker who can suppose its meaning but would never collocate it like that.

Every combination of words is not just a succession of words put together. There are some intralinguistic sense-relations specific for each language that the words settle among them and according to which they combine.

References:

1. Drasdauskas A. An outline of English syntax. - Moscow, 1973. - 214 p.
2. Constantinescu I. Preliminarii la o analiză contrastivă a colocațiilor // SCL, 1976, Bucureşti, an. XXVII, nr.3, p.267-278.
3. Котелова Н. З. Значение слова и его сочетаемость. - Санкт-Петербург, 1975. - 175 с.
4. Ibidem, p.85.
5. Lyons J. Introduction to Semantics. - Uppsula, 1973.
6. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания. - Москва: Высшая школа, 1974. - 202 с.
7. Shalapina P. A course in modern English lexicology. - Moscow, 1979.
8. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. - Москва: Высшая школа, 1986.
9. Коссек Н.В. К вопросу о лексической сочетаемости // Вопросы языкознания. - 1966. - №1. - С.97-101.

Prezentat la 10.04.2007

IDIOM DEFORMATION ON SEMANTIC, STRUCTURAL AND FUNCTIONAL LEVELS

Ümit Öz

Catedra Filologie Engleză

Prezenta lucrare cercetează fenomenul deformării unităţilor frazeologice din punct de vedere semantic, structural şi funcţional.

In spite of the fact that structurally idioms are polylexemic compositions and have a formal identity with the syntactic pattern of a free combination of words, semantically they have long been viewed as indivisible units of meaning. However, the recent research has proved that speakers have their intuitions about the semantic analysability of idioms which play an important role in determining their syntactic productivity and lexical flexibility. The actual usage of idioms in speech is not conditioned by arbitrary rules which are a matter of convention but are often 'motivated by people's understanding of the conceptual structures underlying idioms. In contemporary linguistics this kind of idiom usage is variously designated as 'nonce variation', 'deliberate transformation', 'occasional use' or 'deformation' and is usually regarded as something made for the nonce, as a linguostylistic device aimed at enhancing the expressivity of speech. From this point of view idioms present a threefold unity of the semantic, structural and functional invariants being in the state of uneven balance with one of them playing the leading role.

Idioms have always been 'a pain in the neck' for linguists trying to account for everyday language behaviour when it is used in its basic function - a means of communication. According to the traditional theory of idiomaticity idioms are seen as 'dead metaphors' - 'the end point of the process of idiomatization, by which word combinations first establish themselves through constant reuse, then undergo figurative extension and finally *'petrify"* [1]. The metaphoric nature of an idiom accounts for its idiomaticity which is understood as the unpredictability of the meaning of the whole from the literal meanings of the constituent parts. The common assumption, then, is that in spite of the fact that structurally idioms are polylexemic compositions and have a formal identity with the syntactic pattern of a free combination of words, semantically they are isolated and present one unit of meaning which is roughly equivalent to simple literal paraphrases as the following ones drawn from "Catcher in the Rye":

feel like sth/doing sth - to think that one would like (to do/have) sth; to want (to do) sth, not to care/give a damn (about sth/sb) - not to care at all, take a hint - to understand and do what has been indirectly suggested, let sb/sth drop - to do or say nothing more about sth/sb.

Another very important feature of an idiom is its syntactic stability which is demonstrated by a specially designed set of syntagmatic and paradigmatic tests aimed at specifying the restrictions in the syntactic behaviour of idioms as opposed to non-idiomatic word sequences. For example, substitution test is called upon to show the impossibility of replacing a component of an idiom by another word without destroying its idiomatic meaning unless it is the case of normal accepted variation: *to spend a king's ransom* - and not *to spend a queen's redemption,* For *God's/goodness '/Heaven's, etc. sake.* There are other tests which are meant to show that adding of new components, the elimination of the necessary ones or the change of their order within an idiomatic phrase are impossible and may result in an ordinary syntactic structure.

Restrictions to syntagmatic changes go hand in hand with paradigmatic limitations, i.e. the deformational deficiency of idioms which block the use of idiom constituents as normal, regular lexical units. Thus, the deformational deficiency of an idiom may consist in blocking passive deformation *(hit the ceiling* does not allow the passive construction *the ceiling is hit* or in the case of *keep tabs on sb tabs are kept on sb* would be valid variant) or blocking nominalization deformation *(to play a waiting game - a playing of a waiting game, to kick the bucket - His kicking (of) the bucket was quite unexpected).*

However, it has always been felt, especially by Russian linguists, that the contradiction between the semantic integrity of the whole and formal independence of its parts, which is the basic characteristic of all idioms, cannot but influence their discourse peculiarities. Smirnitsky A.I. pointed out that although the

structural separability of the constituents of an idiom is purely formal and they cannot be regarded as words of full value there is every reason to believe that they remain *'potential'* words'.

The idioms are believed to be very well-known to all speakers of English who can easily establish the necessary links between them which eventually ensures the proper apprehension of the text.

Discourse realizations of the idiom *'a/the skeleton in the cupboard'* (the American variant - *'a/the skeleton in the closet'}* also show how the linguistic convention may give a new semantically independent status to a former component of an idiom. The majority of contemporary uses of this idiom are the result of the restructuring of its components deliberately made by the user of the language:

Michael, it will be seen, had remained quite ignorant of the ***skeleton in Soames' cupboard*** *(J. Galsworthy, Swan Song).*

It was ***the skeleton in his house*** *and the family walked by it in terror and silence (W. Thackeray, Vanity Fair).*

These examples clearly demonstrate that speakers manipulate the components of the idiom 'skeleton' and 'cupboard' rather than the phrase itself arranging them at their will within a sentence in different ways with the words 'skeleton' and 'cupboard' standing out as the key words which constitute the idiomatic meaning of the idiom. 'Skeleton' is used to refer to the idea of something of which somebody is ashamed and which is kept secret, while 'cupboard' is a metaphoric reference to the possible place the secret is being kept. The fact that the word 'cupboard' in the last example is replaced by the word 'house' which, broadly speaking, might be regarded as its metaphoric synonym does not hamper the understanding of the meaning implied.

Recent linguistic and psycholinguistic research in the field has experimentally proved that speakers have their intuitions about the semantic analysability of idioms. Speakers are claimed to be aware of the fact that *'spill the beans'* is semantically analysable because 'beans' is processed by the speaker as 'an idea' or 'secret' and 'spill' - as 'the act of revealing the secret'. The compositional character of metaphoric structure of idioms play an important role in the process of decoding and encoding (listening and speaking) activities as well as the speaker's judgement of the appropriate and effective contextual realisations. It is the people's awareness of the systematic contribution idiomatic components as individual lexemes make to the overall figurative interpretation of idioms that determines, in actual fact, their discourse variability, productivity and effective use [2].

Data that have been discussed above also show that it is the speaker's ability to perform the compositional analysis of the meaning of the idiom strings that makes such uses of the idiom possible.

Being the products of the linguistic activity of the speech community in question the given contextual realizations as, for example, of the idiom *'hit the sack"* or *'hit the hay'* meaning 'to go to bed' may be regarded as its variant uses because the both variants retain the basic semantic concept of the word 'bed'.

The same holds for many English idioms that have two or more concept words in their structure and whose inner form, or metaphoric foundation, is fairly transparent. For example:

'a square peg in a round hole'

Poor little snipe - ***a square peg in a round hole*** *wherever he might be; and all those* ***other pegs*** *- thousands upon thousands, that would never fit in (J. Galsworthy, The Silver Spoon).*

'to keep one's nose to the grindstone'

'If we want you, I suppose we can always find you here'. - 'Always', - said Mr. Bently sweetly. - 7 often whimsically refer to this little table as ***my grindstone. I keep my nose to it'*** *(E. Waugh, Put out More Flags).*

'to skate on thin ice'

David took an inward breath and ***skated hastily over thin ice;*** *explaining about Beth, her sharing his studio at home /.../ (J. Fowles, The Ebony Tower).*

'to pull one's leg'

You 're trying ***to pull the old leg again.*** *Whoever heard of a party in a captive balloon? (E. Waugh, Vile Bodies).*

'to know which side one's bread is buttered'

The vicar of Lyme at that time was a comparatively emancipated man theologically, but he also ***knew very well on which side his pastoral bread was buttered*** *(J. Fowles, The French Lieutenant's Woman).*

'to have a finger in the/every pie'

I had felt the brush take life in my hand that afternoon; ***I had had my finger in the great succulent pie of creation.*** *I was a man of the Renaissance that evening – of Browning's renaissance (E. Waugh, Brideshead Revisited).*

'put all one's eggs in/into one basket'

Well, go ahead if you want to. But you 'II get all your thanks ***in one basket*** *from the good-for-nothing crowd that hangs out here (A. Cronin, Keys).*

'take the guilt off the gingerbread'

Well, Sir, we're not much to speak of out here after a year and a half. I consider there's ***too much gilt on the gingerbread*** *as regards Australia (J. Galsworthy, The Silver Spoon).*

In contemporary linguistics this kind of idiom usage is variously designated as 'nonce variation' (A. Cowie), 'deliberate transformation' (R. Glaser), 'occasional use', 'deformation', etc. and is usually regarded as something made for the nonce, as a linguostylistic device aimed at enhancing the expressivity of speech. At the same time, it is enough to throw a cursory glance at the variety of contextual realisations of idioms to see that nonce-variation is a much more pervasive phenomenon than it is believed to be. Variation of this kind is so wide-spread that lexicographers, as we have seen, register it in dictionaries or simply admit the existence of such possibilities by giving the restructured variants of an idiom as an illustration of its use. However, we still know very little about its mechanics, what types of idioms tend to be inclined to such variation, whether it is systematic or random and what factors, linguistic and extralinguistic, are involved in this process.

Variation of idioms has traditionally been approached statically and regarded as part of the problem 'same'/ 'different'. The range of possible changes in the structure and lexical components of the idiom has been tested from the point of view of the semantic changes, or its desintegration, they may lead to. Dictionaries of idioms provide ample evidence of normal, institutionalised variation that is always characteristically limited. The static view of idioms stems from the fact that for a very long time linguists have been primarily concerned with the semantic and syntactic properties of idioms as part of the lexicon neglecting the dynamic aspect of the problem, i.e. the functional-communicative peculiarities idioms demonstrate in various discourse situations.

In contrast with words idioms are much more involved in the dynamic processes of language development and tend to vary to a much greater extent beyond the limits set by the accepted institutionalized variation. The distinctive properties of their semantics which are characterized by what linguists describe now as 'semantic diffusion' enable the speaker to extend the idiom to as many situations as *'its metaphoric power permits*' [3].

To demonstrate the adaptable quality of the semantics of an idiom I would like to draw the following examples from the work by J. D. Salinger in question to illustrate how the idiom *'big deal* could be stretched to different situations wherever it is appropriate to speak about a somehow grand undertaking or event:

The game with Saxon Hall was ***supposed to be a very big deal*** *around Pencey*. (Chapter 1:2)

All these angels start coming out of the boxes and everywhere, ... ***Big deal***. (Chapter 18:124)

The specific nature of the contextual realization of the idiom in the second example is rendered by encoding in it an ironical tone (Big deal=['m not impressed). Variation being the totality of dynamic states of an idiom can be better understood if approached from the topological point of view, i.e. in terms of invariant/variation which R. Jacobson believed to be the key problem of contemporary linguistics [4].

Analysis of the idioms discussed demonstrates that the structural invariant of the idioms which conditions their framework has become less firm and admits the reshuffling of the components. However, deformation of this kind is possible only provided that the speaker makes use of the concept words of the idiom referring to its invariant meaning which has not altered.

For some idioms deformation presupposes an entire replacement of the components with its structural pattern remaining the same. Phrases *'girls will be girls', 'students will be students'* follow the structural model characteristic of the original idiom *('boys will be boys*') which makes it possible to relate them to it. The numerous contextual realizations of the sentence idiom *'one man's meat is another man's poison*[1] show how the phrase could be adapted to express the speaker's meaning: *'one man's rubbish is another man's treasure', 'one man's superstition is another man's religion', 'one woman's ideal husband is another woman's pain in the neck*[1], etc. All these deformations are made up in accordance with the structure of the idiom which is not altered regardless the fact that some additional components are embedded in it. As for the content of these phrases they all, as *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English* states, contain 'the same comment on the variability of human judgement or taste'. According to the same dictionary the favourable and unfavourable nouns may be reversed. It should be noted that the changes of the structural invariant of an idiom is often accompanied by a certain shift in its functional orientation which in contrast with that of the original one in contemporary English may imply a humorous or facetious use.

Besides the language factors which make this kind of uses possible for a certain type of idioms the spread of deformation of this type can be explained by a number of extralinguistic factors. I have already mentioned that idioms are often referred to as dead or petrified metaphors. In contrast with the individual metaphor created by the speaker for a particular situation idioms are lexicalized metaphors. The stereotyped characteristic of dead metaphors which have lost their metaphoricity in the course of time is the reason why many educated speakers of English regard them as cliches - banal, hackneyed phrases to be either avoided or refashioned. This attitude towards many idioms in the English language especially the ones which enter into the core of the idiomatic stock and are often referred to as 'dead English' determines the lingvo-cultural pattern of their use and is one of the extralinguistic reasons of the pervasiveness of variation of idiom cliches as well as proverbs.

To sum up, the features that idioms reveal in contextual realizations are the result of the deformation of the semantic, structural and functional invariants which are historically conditioned.

References:

1. Cowie A.P., Mackin R., McCaig I.R. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Vol. 2. Phrase, Clause and Sentence Idioms. - London: Oxford University Press, 1983.
2. Nandini P. Nayak and Raymond W. Gibbs J.R. Conceptual Knowledge in the Interpretation of Idioms // Journal of Experimental Psychology: General. - 1990. - Vol. 119. - No3. - P.315-330.
3. Fernando C. Towards a definition of idiom. It's nature and function // Studies in Language. - No2.3. - 1978.
4. Jacobson R. Selected Writings. Vol.2. - The Hague, Paris, Mouton, 1971.

Prezentat la 24.04.2007

STYLISTICO-PRAGMATIC ASPECT OF IDIOMATIC EXPRESSIONS

Vera TABUREANU

Catedra Filologie Engleză

Articolul prezent este consacrat cercetării aspectului stilistic şi celui pragmatic al expresiilor idiomatice în limba engleză. Se întreprinde un studiu descriptiv al expresiilor idiomatice şi clasificarea lor conform particularităților stilistice şi domeniului de întrebuințare a acestora. Sunt comparate definițiile şi clasificările propuse de specialişti în domeniul frazeologiei cu privire la apartenența idiomurilor la diferite straturi ale vocabularului, distingând idiomurile care aparțin limbajului formal şi celui neformal. De asemenea, se analizează idiomuri ce se disting conform criteriului informativ-funcțional în cele ideaționale, interpersonale şi relaționale.

The style of an idiomatic expression is regarded as the reflection of certain variable factors in situations in which that expression is normally used. Among the most significant of those factors are:

1. the social relationship between the speakers or correspondents (which may be that of friend to friend, employer to employee, etc.).
2. the setting (communication may take place over a drink in a bar, or at an official reception).
3. the degree of seriousness, light-heartedness, etc. adopted by the speakers – possibly an imposed or suggested by the setting (the pre-match banter in a changing room in comparison with a discussion at a board meeting). An idiom marked 'formal' will tend to reflect a distant rather than a close relationship, be more likely to be associated with an official setting and tend to suggest a serious or elevated tone: *make answer/ reply*-answer, reply.

According to Schmidt's theory, an idiom marked 'informal' reflects an intimate rather than a distant relationship, a domestic rather than an official occasion; an easy, relaxed attitude: *take it easy*-not become so flustered, angered, excited, etc. [1].

It should be mentioned that most idiomatic expressions are stylistically neutral, in the sense that they fall somewhere between the limits represented by the labels 'formal' and 'informal', and they can be used in any situation. It should be also stated that stylistic values are constantly shifting and the conventions observed by individual speakers and writers differ considerably. One of the main differences is that the learner does not know in which situations it is correct to use an idiomatic expression [2]. He does not know the level of style, that is, whether an idiom can be used in a formal or in an informal situation. This choice is determined by the person one is speaking to and by the situation or place at the time. We may use informal or even slang expressions if the person is a friend and the situation is private. In a formal situation, when we do not know the person one is speaking to very well or the occasion is public, we choose words much more carefully. According to Seidl, it would be wrong to choose an informal expression in some rather formal situation and it would signal bad manners to choose a slang expression [3]. This means that we can express the same information or idea in more than one way resorting to different language registers.

The expressions marked 'formal' are found in written more frequently than in spoken English and are used to show a distant relationship between the speakers. Such expressions would be used for example when making a formal speech to a large audience. Expressions marked 'informal' are used in every-day spoken English and in personal letters. Slang expressions are used in very informal situations between good friends. It is advisable for learners to concentrate on the informal idiomatic expressions, which are neutral in style and can be used in any situation [4]. Another major difficulty is that the learner does not know whether an idiom is natural or appropriate in a certain situation. This can only be learnt by careful listening to native speakers or careful reading of English texts, which contain idiomatic expressions. The third major difficulty is that of fixed idioms and partially fixed idioms. It is most important that the learner should be exact in his use of fixed idioms, as an inaccurate idiom may mean very little or even nothing at all to a native speaker. Above all we have to remember that it is usually extremely unwise to translate idiomatic expressions into English from one's own native language [5]. One may be lucky that the two languages have the same form and vocabulary, but in most cases, the result will be utterly bewildering to the native- speaker, and possibly highly amusing.

Apart from the stylistic value of idiomatic expressions, in analysing idioms, one is confronted with the main informative types. F. Chitra is the linguist who brought into discussion this classification. He recognized three types of idiomatic expressions in this respect: *ideational, interpersonal, and relational idiomatic expressions*. Thus, ideational idiomatic expressions are referred to as representing images of the world, specific emotions, and attitudinal appraisals. Interpersonal idiomatic expressions are viewed in the context of such occasions like Christmas and New Year greetings, birthday greetings, condolence, sympathy, and congratulations etc. Relational idiomatic expressions are considered as vehicles of logical and temporal coherence. All these types are given to show the informational complexities of idioms. It can be noted that ideational idioms of various types convey packages of information about their attributes and circumstances in the world of the senders and receivers of such information. Idioms of this type contribute to the context of a discourse [6].

In real world there is only the concrete, the particular, and the idiosyncratic; vocabulary categorizes and in doing so picks on the shared, unifying features in its real life referents in order to establish super-ordinate classes such as phenomena, entities, creatures, etc. and also their subclasses of increasing particularity, for example, animal, human, men, women, children, etc. Idioms which seem general like *every man and his dog* 'everybody' and *every Tom, Dick, and Harry* 'average people', have bits of information in their semantic make-up, which constrain that generality so that words like 'humans' and 'mankind' do. Terms that underspecify and those that overspecify are marked for contextual distribution.

Different from the general, but applied to it by virtue of the under-specification, is the vague, the imprecise. Vague idioms permit the elimination of superfluous repetition as one of three functions: 'There'd be shadows, the underside would be darker, and the upper side lighter *and so on'*. Vague idioms allow for the imprecision that arises from lack of specific knowledge, or that which comes from memory lapses. Where the information is not significant in itself, the vague idiom is designed to be filler or it is used to refer to the approximate time where this is permissible: 'and er… they couldn't have been more helpful *blah blah blah'*. The specific information is sometimes not available and not even always essential as in casual conversation [7].

Idioms with seeming general reference have restrictive components of meaning, which reduce the generality in comparison with the all-encompassing reference of phenomena, entities, and creatures or the somewhat less encompassing humans and people. Thus *man in the street* refers only to men and women of average ability. Just as there are varying degrees of generality, there are also varying degrees of specificity: 'man' and 'woman' are more specific than 'human'. The specificity of a word is to modify it either adjectivally or adverbially. Ideational idiomatic expressions subcategorize a more general category: human can be categorized as men and women. In Collins' opinion, the lexicalization of such types depends on how culturally salient they are [8].

Language users are able to remember and connect repeated vocabulary items, single and multiword, in different discourses even though these may be separate in time and place. *Wear different hats* tends to be associated with holders of public office and *fat cats* with public servants. Apart from helping the language user to elaborate meaning profiles, repeated contextualization also leads to predictable collocates allied to such items.

Ideational idiomatic expressions include a subgroup of idioms representing the states of heart: grief and anger. Grief and its single-synonymous (anguish, misery, suffering, despondency, distress, sadness, sorrow, pain, disappointment, etc.) are emotion terms whose signification also appears in idioms. If joy makes people behave in a playful, exuberant way, especially at its height, grief produces apathy, lethargy, and immobility. Grief is a component of situations characterized by emptiness and bareness due to the bereavement, the absence of those we love and other sorts of disappointment [9]. Predictably, the metaphor implicit in many of the idioms signifying grief is the opposite of up: grief (sad) is down: 'I slipped steadily *down bill*'. Coldness and sometimes dryness, the typical attributes of fear, also suggest the saturnine influence: *get/ have cold feet; to make one's blood run cold.* The directionality of up and down creates a metaphorical parallelism between an emotional state and a physical direction.

Every emotive expression in English, however, cannot be explained in terms of the theory of rumors. The most vehement expression of anger and disgust are the expletives directed against the self or another. These are the taboo words, profanities relating to religion (*Christ's blood and wounds*) [10]. The body parts in idiomatic expressions signifying disgust are typically those located in the lower part of the body: the stomach

(belly), and the eliminatory and sexual organs. The heart symbolizes the soul, productive of the affections, joy and love, grief and sympathy, and the head symbolizes the spirit productive of intelligence and reason. The lower in contrast, symbolize coarser states like gluttony and lust. Consequently they are just right for vehement expressions of disgust, anger, exasperation, frustration, etc. [11].

Obscenities are often used to express emotions, generally negative; implicitly which are similarly negative evaluations. The four-letter word as an expletive or as one element in some multiword expressions is selected as a vehicle for such emotions and attitudes for obvious reasons: it is one of the most offensive word in English (*the f… bastard*).

Be mad a metaphorical idiom, is interesting because in form it coincides in part with the idiom signifying intense love, *be mad about somebody***.** Here it signifies intense anger. The common semantic component is mental disorientation, a feature seen as being shared by both love and anger. The idioms of emotion are unified by the theory they exemplify, which in turn generates clusters of metaphors characteristic of various aspects of an emotion, such as joy or anger. The idioms signifying anger, caused by choler, exemplify the various characteristics of temperament and complexion of this rumor. The major difference between the folklore view emotion and that of current psychological theories consists in the dichotomy of emotion and reason, appearing in the opposition of heart and head in popular thinking. According to recent psychological theory, emotional action tendencies are preceded by flashes of cognitive appraisals, exemplified by such criteria as 'pleasant', 'unpleasant', and 'safe', 'unsafe'. While emotional idioms are conventionalized, and like all other idioms exemplify the workings of the idiom principle, they are not automatized or formulaic in the way some idioms are, for example *God Save the Queen*[12]. Idioms of emotion do not typically seem to show the elaboration of imagery or the novel variations that so often constitute the innovative element in other sorts of ideational idioms like the *red herring*. Emotions are internal and formless, language in this case primarily idioms signifying internal states through images, gives emotions form and so empowers the language user to concretize the amorphous by bringing two different experiential gestalts into analogical correspondence.

Another subgroup of ideational idiomatic expressions is represented by attitudinal appraisals of manners and morals of men and women. Manners and morals are never neutral as they are attitudinal appraisals. An attitude may be defined as a favorable, unfavorable, or ambivalent emotional bias on the part of a person to other persons, objects, happenings, etc. though not an emotion like joy or anger, an attitude is closely allied to an emotion in that it too is expressive of intra-psychic action tendencies: moving towards (good), moving away from (bad), moving against either bad or good as the case may be. Like emotions, attitudes originate in cognitive appraisal and are, if anything, more strongly evaluative than emotions [13]. According to Chitra's theory, it may be possible to produce a totally neutral, non-committal text, in reality such texts are not produced except in special circumstances. In non-technical, informal discourse such as conversation, or journalism, attitudinal appraisal of the topic of discourse and of the addressee are clearly present, sometimes markedly so.

Thus, attitudes and their implicit appraisals have the following functions: they contribute to making the purpose of a text identifiable, constituting as they do part of the information package exchanged in any interaction. Though an individual item, as *red herring*, can generate different context-specific attitudes, in longer texts there are enough cues for one attitude to emerge and be identified by the addressee as being the preferred one. The identification of such global attitude helps us read between the lines of a discourse to get at covered meanings. Attitudes generate discourse by introducing a dynamic component into an interaction: participants respond to attitudes whether these generate conviviality or conflict.

The discussion will further focus on attitudinal appraisals of manners and morals. An attitude has already been defined as an emotional bias on the part of the sender of that message or to the receiver or to both. Some idioms are used as titles of news reports in newspapers. Such a use foregrounds idioms as succinct appraisals of the way of the world, which place the topic of the text that follows in relation to the value system, the cultural ethos of the readers, and by extension the society they belong to. Ideational idioms, which are proverbs, serve as vehicles of the conventional wisdom. As such they may seem to straightjacket the language user both linguistically and intellectually. However, resourceful language users resort to inventive imitation to express new meanings through variations of conventional expressions [14]. As for the intellectual side conventional wisdom ensures cultural continuity: *let sleeping dogs lie*, for example. To the language user, idioms offer familiar succinct ways of getting across complex information packages, not only in terms of referential function,

but also in terms of the attitudinal, evaluative one. Language users fulfill many roles: that of reporter, persuader, apologist, and so on. But whatever the role, it never brings forth discourse that is neutral in context. Provocative, individualistic ideologies are all very good for philosophers and poets, for example, the idiom *every Tom, Dick and Harry* feels most comfortable with the conventional [15].

The second type of idiomatic expressions issued by F. Chitra is called interpersonal idiomatic expressions, which occur in discourse with a pragmatic function. Personal experiences vary greatly from individual to individual but such idiosyncratic differences are offset by communal, institutionalized events invested with shared meanings and a conventionalized set of expressions conveying these meanings. Those events that are institutionalized are universal, for example, birth, illness and death, marriage, travel, and professional success. The 'borrowed' idioms used by the sender because of their formulaic or semi-formulaic nature are easily interpreted in a culturally way by the receiver. In Cowie's opinion, the sender adopts a persona created by the card industry: humorous, sentimental, sympathetic, genial, etc. The act of sending a card indicates attracttion on the senders' part for the intended recipient. The intention is to maintain and enhance a current relationship [16].

The birthday as a social institution arises only in cultures where ages are known and constitute transitional points in one's life. A common of the birthday message is the speciality of the recipient or the wishes, though in that way remains undefined. The humors birthday card, apart from the formulaic *Happy Birthday*, has to be novel to make its point. A typical gag takes form of: *Turning 39/ 40/ 45, isn't so bad, let's see…*followed by a number of variables such as a broad smile/ your lovely hair, etc. with a drawing of a toothless grin/ a balding head, or some other sign of ageing, generally exaggerated. These examples are modeled on gags from greeting cards. Humorous birthday cards are designed for the ageing in a society where youth is celebrated and consequently, age is something of an embarrassment with humor being one of coming to terms with. Besides there are other events which also have a cultural significance and evoke conventionalized responses. Each has its own formulae expression.

Death like aging is something people can really be certain of. When certain attitude becomes reality, moral support is necessary which unlike in the case of aging appears not as humor, but as sympathy: *Extending/ With Deepest/ Sincere Sympathy*. The key phrase in condolences is *With deepest /sincere sympathy*.

The third type of idiomatic expressions, classified according to their pragmatic status is called relational idiomatic expressions. Language-users employ interpersonal idioms, semi-idioms, and collocations of various types in a variety of interactive functions, greetings and farewells being among the most common. Such idioms also enable their users to signpost verbal interactions so that organizational structure, the beginning, the body, the conclusion, is clear.

The primary function of relational idioms of various types is to make explicit the semantic unit of a discourse. Explicit connectives need to be used at various points in a discourse depending on its length and subject-matter in order to make it more complex semantic connections clear. The relational idiom *not only…but also* establishes an intra- sentential semantic connection between two clauses. Idiomatic relational expressions, like their ideational and interpersonal cousins, are more specific in terms of their semantics than they approximate single-word counterparts. In addition to exemplifying semantic relations such as causality, addition, concession, etc., multiword relational expressions are dead metaphors of a spatial or visual kind: *as far as; in view of*, etc. A few like the contrastive *on the one hand… on the other* show body part imagery. These images reinforce the specificity of relational idiomatic expressions. Some relational idioms with a conjunctive as well as anaphoric function show cohesive functions in the words that are used in their make-up: *in addition, furthermore, on the contrary, quite the reverse*, etc. Other relational idiomatic expressions, for example, *as a result of, in order to, on the grounds of,* etc. make the coherence a logical consistency of a discourse explicit and in this way strengthen its explanatory adequacy [17].

The comparison of ideational, interpersonal, and relational idiomatic expressions focuses on their respective functions. In the formal aspects, these expressions favor different types of constituents in their syntactic make-up, differences corresponding to their different functions: phrasal verbs, noun phrases, and semi-clauses of various types abound among ideational idiomatic expressions; appropriate pronouns mark interpersonal expressions, overtly and covertly; the relational group is distinguished from the other two either by conjunctive or sequencing idioms and by expressions signaling the location in time of an event or of its duration, long or short.

Table

Pragmatic Classification of Idiomatic Expressions proposed by Chitra

Ideational Expressions	Interpersonal Expressions	Relational Expressions
Contribute to the subject-matter of a discourse by functio-ning as impressio-nistic packages of information	Organize the flow of verbal exchanges and facilitate interaction between language users, especially in promoting conviviality	At the micro level they relate phrases or classes within sentences (intra-sentential) or relate sentences within a discourse (inter-sentential), indicate a point in time, or temporal duration. At the macro level they relate portions of a discourse, for example, paragraphs introducing new topics (meta-discoursal). Macro-relational expressions also indicate a global-temporal frame.

In conclusion it should be mentioned that the main distinction within the style of idiomatic expressions offers two main labels of formal and informal. But the majority of idiomatic expressions are stylistically neutral, as they fall somewhere in between the limits of the two labels. From the pragmatic point of view, F. Chitra divided idiomatic expressions into three groups: 'ideational' idiomatic expressions, which offer only over-specification of talking about the world, thoughts, feelings, emotions; 'interpersonal' idiomatic expre-ssions that represent conventionalized universal expressions; and 'relational' idiomatic expressions, which make explicit the semantic unity of a discourse.

References:

1. Schmidt J.E. English Idioms and Americanisms for Foreign Students, Professionals, and Physicians. - Illinois USA, 1972, p.57.
2. Bantas A., Albu R. English Lexicology by Pilch Herbert. - Iasi, 1993.
3. Seidl J. English Idioms and How to Use them. - Oxford, 1983, p.7.
4. Halliday M.A.K. A Course in Spoken English. - London, 1995, p.78.
5. Cowie A.P. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. - Oxford, 1975.
6. Chitra F. Idioms and Idiomaticity. - Oxford, 1997, p.103.
7. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms. - Oxford, 1997, p.103.
8. Collins V. A Book of English Idioms. - London, 1960, p.149.
9. Partridge E. A Dictionary of Catch-Phrases. - London, 1977.
10. Palmer F. Semantics. - Moscow, 1982, p.28.
11. Ullmann St. The Principles of Semantics. - Glasgow, 1959.
12. Sykes B. The Concise Oxford Dictionary of Current English 7th ed. - Oxford, p.67.
13. Kunin A.V. English Idioms. - Moscow, 1967, p.234.
14. Gindzburg R.S. A Course in Modern English Language. - Moscow, 1979.
15. Mednicova E.M. Seminars in English Lexicology. - Moscow, 1978, p.84.
16. Cowie A.P. The Treatment of Collocations and Idioms in Learner's Dictionaries. - Oxford, 1981, p.46.
17. Bolinger D. Aspects of Language 2nd ed. - New York, 1979, p.216.

Prezentat la 28.03.2007

ROLUL ANALIZEI CONTEXTUALE ÎN STUDIUL LEXICAL

Tatiana BABIN-RUSU

Catedra Filologie Germană

The present article focuses in general on some aspects and particularities of the problem of meaning from the point of view of contextual analysis.

Analiza semantică bazată pe trăsături contextuale a fost propusă de mulți lingviști, printre care O.Duchàcek [1], E.Coşeriu [2], S.Berejan [3], J.Lyons [4], A.Bidu-Vrănceanu, N.Forăscu [5] cu unele diferențe terminologice sau metodologice. În prezentul articol, vom face câteva remarce, privind eficiența analizei contextuale din perspectiva studiului lexical.

În general, prin studiul contextelor se verifică identitatea sau nonidentitatea de sens a două unități [6]. Se obține astfel o precizare a analizei componențiale, stabilindu-se identitățile şi diferențele semantice într-un context dat, ceea ce înseamnă relevarea caracterului funcțional al opozițiilor stabilite. Altă perspectivă rezidă în faptul că prin analiza contextuală a unităților lexicale se determină compatibilitățile şi incompatibilitățile lor combinatorii, cercetate în plan semantic, şi nu sintactic [7]. Unele principii care prezintă interes pentru analiza lexicală sunt menționate de autoarea G.Pană-Dindelegan, şi anume:

a) analiza contextuală poate fi aplicată din diferite perspective, având „posibilitatea de a concepe şi de a specifica contextul în diferite feluri”, în funcție de aspectul concret urmărit de cercetător;

b) analiza contextuală poate fi concepută circular, ca suită a etapelor de cercetare, pentru că, uneori, „se dovedeşte insuficientă” şi este necesar să fie completată cu o analiză semantică;

c) analiza contextuală este considerată utilizabilă „numai pentru o limbă cunoscută, rolul ei fiind explicativ, nu şi descriptiv” [8].

Analiza contextuală este utilizată de noi din perspectiva dezambiguizării contextuale a lexemelor, aceasta fiind deosebit de importantă, mai ales, în cazul cuvintelor polisemantice. Deoarece materialul analizat reprezintă adjectivele a căror utilizare este condiționată gramatical de prezența unui alt termen, relațiile contextuale sunt fundamentale pentru încadrarea cuvântului într-o anumită clasă paradigmatică.

În cele ce urmează, vom prezenta unele relații dintre sistemul semantic reflectat de câmpul lexico-semantic MÂNDRU şi câmpul lexico-semantic STOLZ analizate şi actualizarea lor în vorbire. Credem că această investigație reprezintă interes din două perspective: pe de o parte, se verifică valabilitatea datelor descrierii propuse la nivelul limbii şi, pe de altă parte, vom urmări în ce măsură vorbirea dispune de mijloace suplimentare care completează sistemul. Pornim de la premisa că în construirea oricăror enunțuri concrete este necesară cunoaşterea şi respectarea în anumite limite a sensului descriptiv al cuvintelor, aşa cum acesta apare în relațiile paradigmatice determinate într-o limbă oarecare. Dat fiind însă că alegerea unui lexem şi combinarea lui în enunț cu alte lexeme e liberă şi ea, între anumite limite paradigmatice şi sintagmatice, ne interesează, în primul rând, condiționarea semantică a acestor combinații. În contextele concrete care uneori exprimă pur şi simplu valorile semantice ale microsistemului respectiv, alteori acestea se precizează în mod cvasipleonastic. În alte situații, pot să apară caracteristici semantice care nu sunt desemnate în mod explicit de lexemele respective la nivelul sistemului.

De cele mai multe ori, „actualizarea în context a lexemelor (studiate) confirmă trăsăturile semantice pertinente la nivelul sistemului, combinațiile contextuale aducând însă mai multă precizie” [9]. Dacă e să ne referim la analiza contextuală a câmpurilor lexico-semantice, problema aplicării acestui tip de analiză se pune diferit, de la un câmp la altul, în funcție de anumiți factori, unul din aceştia fiind factorul gramatical, şi anume partea de vorbire analizată. „Contextul este mai important în cazul anumitor părți de vorbire (adjective, verbe) şi dacă sensurile analizate sunt secundare”, sunt de părere lingviştii A.Bidu-Vrănceanu, N.Forăscu [10]. „Adjectivele realizează sensuri diferite după contextul mai restrâns sau mai larg, în care sunt plasate”, susțin autorii [11].

În cazul cuvintelor polisemantice, de exemplu, contextul nu numai că dezambiguizează sensurile respective, dar şi completează elementele distinctive prin determinanți, uneori exprimați redundant, care pot depăşi definiția lexicografică respectivă.

Ne vom referi, în primul rând, la hiperonimul „mândru", care formează câmpul lexico-semantic în limba română şi care realizează sensuri diferite în funcţie de context:

„M â n d r u şi *mulţumit* ca orice învingător, Ion simţea totuşi un gol ciudat în suflet" [12]. „M-am *bucurat* nespus şi m â n d r u am fost de faptul că firea le-a rânduit pe toate în aşa fel, că, oricât şi oriunde l-ar mâna soarta pe om..., scrisul îi va rămâne pururea acelaşi" [13]. „La urma urmei se ştia că legionarii nu numai că nu se fereau, dar erau chiar m â n d r i că sunt legionari şi Ştefan, dacă ar fi fost, i-ar fi putut răspunde pe faţă: da, aşa este, ei şi?" [14].

În aceste contexte, se actualizează primul sens al cuvântului „mândru", caracterizat prin trăsăturile semantice /sentiment/, /încredere în/, /calităţi proprii/, /satisfacţie/.

În următoarele exemple, se precizează sensul al doilea al adjectivului, adică trăsăturile /sentiment/, /încredere în/, /calităţi proprii/, /consideraţie/:

„Prevesteşte mereu musafiri m â n d r i şi două picături mici brăzdează obrazul tatei" [15]. „Eu îs m â n d-r u , Ilenuţă. Nu mai vreau să mă întâlnesc cu tine noaptea pe ascunselea, ca hoţul." [16]. „Sunt m â n d r u că *am onoarea* să comand asemenea ofiţeri viteji..." [17].

Cel de-al treilea sens, definit de dicţionare prin semele /sentiment/, /încredere în/, /calităţi proprii/, /exagerare/ îl găsim în contextele:

„Apoi n-ai strâns tu banii de la feciori? N-am strâns, încheie Gheorghe m â n d r u şi *batjocoritor*, punând sticla la gură şi trăgând o duşcă zdravănă" [18]. „Anton al tău e om m â n d r u ?" [19]. „Multe se ţin m â n d-r e şi stau ele închise în casă, dar şi flăcăii parcă încep să aibă ponogul găinilor" [20]. „Sărăntoc ţi-a trebuit, de sărăntoc să ai parte!... Uite-l! Uite-l ce m â n d r u - i !" [21]. „În mijlocul lumii frământate numai avocaţii, cu genţile umflate de acte, păşeau siguri, m â n d r i , ca nişte bondari într-un muşuroi de furnici speriate" [22].

În unele contexte, adjectivul „mândru" realizează sensul popular, definit de dicţionare prin trăsăturile /caracteristică adjectivală/, /frumos/:

„Fetele ... stăteau astfel cu pleoapele peste ochi şi arătau nespus de m â n d r e şi de *frumoase*" [23]. „Badea Arion s-a minunat, cum de n-a văzut până acum, cât i-a slăbit cea mai m â n d r ă fată" [24]. „Uncheşul a cerut şi pentru mine asemenea tacâmuri de la căpitanul de nemţi şi când *m-am împodobit*, m-am simţit mai tare şi mai m â n d r u " [25].

Am menţionat mai sus că uneori contextul actualizează sensuri care nu sunt precizate şi specificate de dicţionare. În următorul exemplu, datorită comparaţiei „ca un vultur", adjectivul „mândru" realizează semul /vitejie/, sem nemarcat la nivelul sistemului:

„Înaintea lor, m â n d r u *ca un vultur*, îşi arăta tuturor dinţii frumoşi şi albi, ca nişte fasole de zahăr, Micandru al ţigăncii" [26].

Alt sens, actualizat de semul /afecţiune/, îl găsim în exemplul care urmează:

„Bine însă că te-a luminat Dumnezeu şi ai stat pe loc, că de puneau mâna pe tine, m â n d r u l mamei, vai Doamne!" [27].

Mesajul nu se va schimba dacă vom înlocui adjectivul „mândru" cu locuţiunea adjectivală „dragul mamei". Vom avea: „...că de puneau mâna pe tine, *dragul* mamei, ...".

Următorul context redă trăsătura semantică /sârguinţă/, care, de asemenea, nu este marcată la nivelul sistemului:

„M â n d r ă fată, m â n d r ă şi cuminte, *saltă pământul sub călcâiul ei*" [28].

Studiul şi analiza contextelor scoate în evidenţă însă şi situaţii contrarii: contextul este astfel construit, încât nu serveşte la precizarea sensului lexemului. În acest caz, „ambiguitatea este înţeleasă ca o calitate a textului literar, care lasă cititorului posibilitatea mai multor lecţiuni, a unei decodări complexe" [29]. În asemenea cazuri, textul în mod intenţionat nu conţine elementele necesare identificării:

„Măi, să fii m â n d r u , măi, auzi? M â n d r u să fii, cum e smicica în codru primăvara [30].

Un alt cuvânt polisemantic, analizat în câmpul lexico-semantic MÂNDRU, este adjectivul „dârz". Şi aici contextul are rolul de a accentua un sens, dintre cele trei definite de dicţionare. De exemplu:

„Dar îndată ce se uita împrejur, curajul îi pierea şi înţelegea că războiul acesta nesfârşit cere voinici *vânjoşi*, d â r z i , *neîmpăcaţi*, care luptă fără a-şi da seama şi fără încetare" [31].

Aici contextul redă trăsătura semantică /vitejie/, care este precizată şi de reluarea ei în cvasisinonimele *vânjoşi, neîmpăcaţi*:

„D â r z i şi *neînduplecaţi* sunteţi însă ca două săbii ce nu încap într-o teacă" [32].

În acest exemplu, este actualizat cel de-al doilea sens, definit prin trăsătura /încăpățânare/, accentuat şi de sinonimul *neînduplecați.*

Următorul sens, redat de trăsăturile /încredere în/, /calități proprii/, /exagerare/ sens, cu care termenul „dârz" a intrat în câmpul lexico-semantic analizat, îl găsim în contextul:

„Îl salută învăluindu-l cu privirea, apoi îşi înălță gâtul şi bărbia şi trecu d â r z pe lângă ceilalți, părăsind odaia" [33].

Uneori, pentru a stabili exact care sens al unui cuvânt polisemantic este actualizat, este necesar să avem un context mai larg, ca şi în exemplul:

„T r u f a ş , fiul cel mic al lui Năstase râse încet, cu o semeție care se vedea că o împrumuta nu de la scârbitul de taică-său, ci de la unchiu-său Aristide" [34].

Am observat că există momente când contextul are rol de auxiliar în interpretarea semantică a lexemelor, servind la actualizarea unei trăsături sau nuanțe de sens, modelând-o şi precizând, totodată, valoarea semantică a lexemului. De exemplu, în textele următoare, m â n d r u caracterizat paradigmatic prin semul /grad nedefinit/ realizează un alt sens rezultat din modelarea trăsăturii graduale:

„Dar nu mai găsi nimic şi, după o pauză scurtă, repetă mai apăsat: Sunt m â n d r u ... *foarte* m â n d r u " [35].

Trăsătura /încredere în/ este apreciată aici ca fiind prezentată într-un /grad mare/, fiind precizată şi de reluarea lexemului.

„Gheorghe era *foarte* v e s e l şi m â n d r u şi se uita din când în când la Nicolae Tătaru să-l surprindă cât e de supărat" [36].

Lexemul „vesel" care, la nivel paradigmatic, este definit prin trăsătura /grad mic/ realizează în acest context semul /grad mare/ datorită determinativului *foarte.* Aceeaşi trăsătură graduală o avem şi în contextele:

„Niculae intră în curtea şcolii, *foarte* m â n d r u de pălăria pe care o avea pe cap şi de cureaua cu cataramă albă cu care era încins peste cămaşă" [37]. „Simțise că eu continuam s-o iubesc ca la început, îmi întorsese spatele la uşă, *foarte* m â n d r ă că putea s-o facă" [38].

În anumite îmbinări contextuale, unele lexeme realizează sensuri speciale, exprimând valori marcate de trăsături semantice neidentificabile la nivelul analizei paradigmatice. Astfel, termenul „îngâmfat" realizează în contextul care urmează trăsătura semantică /prostie/, datorită determinantului *prost*:

„Şi cu noi ar fi vrut să reglementeze chestiunea Basarabiei, dar noi, î n g â m f a ț i şi *proşti*, n-am vrut să ne ducem la masa de tratative, ne-am dus la Paris..." [39].

Şi lexemele din contextele de mai jos nu se mai diferențiază semantic, păstrându-şi numai caracteristicile lor comune:

„Păi sigur că sunt, ce credeai tu? o să-i răspundă el b ă ț o s şi încă *supărat* de câte a îndurat din partea lor" [40]. „Şi toate-s gata, ca să petreceți aicea cu pace, domnia voastră şi nepotul domniei voastre. Văd că-i un domnişor *frumos* şi f u d u l " [41].

Sunt des înregistrate situațiile în care autorul insistă asupra sensului unui lexem prin selectarea unui sinonim al acestuia. Acest termen conține toate caracteristicile semantice ale primei unități, de exemplu:

„Curând după logodnă sosi în Parva un locotenent de vânători imperiali, foarte ț a n ț o ş şi *încrezut*, feciorul judecătorului ungur" [42]. „Cam f u d u l flăcău îi Sidor acela şi *încrezut*, grozav *încrezut*!" [43]. „În schimb Bacaloglu era mult mai s e m e ț şi mai *infatuat* decât pe vremea când se ocupa cu uciderea directă a şobolanilor" [44].

Contextul serveşte adesea şi la actualizarea şi precizarea relației de antonimie dintre doi sau mai mulți termeni. Un exemplu de actualizare a unei relații obişnuite de antonimie, stabilită la nivelul sistemului, o găsim în contextele:

„Am muncit, am avut grijă să ajungi un om care să nu fie *slab* ca mine, dar nici s e m e ț ca taică-tău! S e m e ț în prostie. Cum era mai rău!" [45]. „Din *umilă* şi *plângăreață* devine iar ț a n ț o ş ă şi o b r a z n i c ă" [46].

Aici contextul serveşte şi la actualizarea relației de antonimie dintre lexemul *plângăreață* şi ț a n ț o ş ă , o b r a z n i c ă, termeni pe care nu îi considerăm drept contrapuşi în mod normal. Aceştia apar, prin urmare, ca antonime ocazionale sau contextuale.

Analiza componențială a inventarului lexical, care formează câmpul lexico-semantic STOLZ, a scos în evidență complexitatea şi diversitatea rezultatelor obținute. Acestea însă pot fi completate şi precizate cu date semantice suplimentare, dacă aplicăm analiza contextuală a câmpului. În următoarele exemple, semele variabile semantice /satisfacție/, /considerație/ şi /exagerare/ ale termenului „stolz", hiperonimul câmpului analizat, sunt actualizate numai contextual:

„Tim setzte sich s t o l z und *strahlend* und Doktor Mantelsack schrieb eine wohl befriedigende Note hinter seinen Name" [47]. „Vater, [...] wir haben hier heute so heiter bei einander gesessen, wir haben einen schönen Tag gefeiert, wir waren s t o l z und *glücklich* in dem Bewusstsein, etwas geleistet zu haben, etwas erreicht zu haben" [48].

Aceste contexte pun în evidență trăsătura semantică /satisfacție/, accentuată şi de alți determinanți imediați cum sunt *strahlend* şi *glücklich* sau a unor explicații suplimentare ca „in dem Bewusstsein, etwas geleistet zu haben, etwas erreicht zu haben".

„Kinds-Anna ist ebenfalls mit eingetreten und mit zusammengelegten Händen an der Tür stehen geblieben: in weißer Schürze, mit öliger Frisur, Gänseaugen und einer Miene, in der sich die strenge Würde der Beschränktheit malt. „Die Kinder", erklärt sie, s t o l z auf ihre Pflege und Unterweisung, „entziffern sich wunderbar" [49].

Contextul dat, destul de larg, reprezentat de mai multe fraze cu caracter explicativ, actualizează trăsătura semantică /considerație/, care este accentuată mai ales de substantivul abstract *die Würde*.

Cel de-al treilea sem /exagerare/ îl găsim în contextul:

„…links eine Hand wie auf dem Theater hochwerfend, alle fünf Finger sprechen lassend: „Kommt nur, ihr s t o l z e n Briten!" [50].

Trebuie să menționăm că termenul s t o l z cu acest sens este rar întâlnit în textele literare de orice gen sau în vorbire. Din exemplele selectate pentru această unitate lexicală, mai mult de jumătate revin sensului actualizat de semul /satisfacție/, determinat de cele mai multe ori de sinonimele *glücklich, zufrieden*, *froh* etc.

În contextul unor substantive abstracte care sunt antonime adjectivului analizat, acesta din urmă scoate în evidență şi chiar intensifică valoarea lui semantică. Observăm din exemplul:

„…in einem solchen Lande ist es leicht, h o c h m ü t i g zu scheinen, Tom! Akklimatisieren? Nein, bei Leuten ohne *Würde*, *Moral*, *Ehrgeiz*, *Vornehmheit* und *Strenge*…" [51].

În interpretarea semantică, contextul imediat sau mai larg are adesea rolul de auxiliar. Se actualizează unele trăsături de sens, astfel precizându-se valoarea semantică a lexemului. În textul următor, z u f r i e d e n , caracterizat paradigmatic prin semele /satisfacție/ şi /grad nedefinit/ realizează un alt sens, rezultat din modelarea trăsăturii graduale în funcție de context:

„Ach Bethsy, sie ist z u f r i e d e n mit sich selbst; das ist *das solideste Glück*, das wir auf Erden erlangen können" [52].

Trăsătura semantică /satisfacție/ este actualizată în context ca fiind prezentă într-un /grad maxim/ şi nu unul /nedefinit/. Acelaşi fenomen îl observăm şi în textele:

1. „Zunächst bin ich *sehr* f r o h , verheiratet zu sein und einen eigenen Hausstand begründet zu haben" [53]. 2. „Antonie Grünlich war f r o h , dass Sievert Tiburtius zur Zeit der einzige Geistliche im elterlichen Hause war, [...] sie war *mehr als* f r o h " [54]. 3. „*Sehr* b e f r i e d i g t von diesem Vorschlage lehnte sich Thomas zurück" [55]. 4. „...was selbstverständlich mit jederlei Respekt bemerkt werden sollte, denn die Familie war *hoch* a c h t b a r und die Firma war von höchster Bonität..." [56].

În aceste exemple, se actualizează semul gradual /grad mare/ al termenilor f r o h, b e f r i e d i g t şi a c h-t b a r, paradigmatic nedefiniți gradual, prin determinanții *sehr* şi *mehr als*. În contextul doi, se observă şi un alt fenomen. Pentru a preciza sensul lexemului f r o h, acesta este reluat gradual, astfel fiind marcat mai puternic sub aspectul intensității. În unele contexte, termenul al doilea este un sinonim, ca şi în exemplele următoare:

„Das Volk, e n t z ü c k t über den *glücklichen* Verlauf der Revolution, zog wohlgelaunt umher" [57]. „Ach, wie f r o h , wie g l ü c k l i c h , wie hoffnungsvoll e n t z ü c k t er über jedes geringste Anzeichen dieser Lebenstüchtigkeit war…" [58].

Uneori o anumită trăsătură semantică este pusă în evidență contextual, prin opoziția unui termen cu alți termeni. De exemplu:

„…zwölfeinhalb wäre er, säße in der Quarta, käme jetzt aus Latein heran und trüge sich als ein richtiger kleiner, fleißiger, auch etwas *frecher* und h o c h m ü t i g e r Conradiner" [59].

Termenul h o c h m ü t i g, definit paradigmatic prin trăsăturile /încredere în/, /calități proprii/, /valoare proprie/, /exagerare/ capătă semul /obraznic/, propriu termenului *frech*, astfel intensificându-se valoarea semantică a primului lexem. De asemenea, putem afirma că în contextul dat lexemele nu se mai diferențiază semantic. În combinație reținem numai trăsăturile lor comune a căror prezență redundantă este suficientă, diferența dintre ele nemaifiind importantă în situația dată. Acelaşi fenomen îl observăm şi în exemplul următor:

„…wenn du dich überwinden könntest, einmal nicht gar zu *kriegerisch* und h o c h m ü t i g in die Luft zu blicken" [60].

În unele contexte, lexemele îşi pierd trăsăturile lor semantice, definite paradigmatic, lăsându-se să se înțeleagă alte caracteristici, proprii altor termeni din aceeaşi paradigmă. De exemplu:

„Diese Frau, die kurze Zeit vorher noch *zu* h o c h m ü t i g gewesen wäre, um dem Wunsch ihres Herzens oder ihrer Sinne zu gehorchen…" [61].

Aici, h o c h m ü t i g poate fi interpretat ca „arrogant" sau „überheblich", ce se caracterizează prin /dispreț/, /superioritate/, /distanțare/, seme care nu definesc lexemul analizat.

Un alt fenomen, observat în unele contexte, este trecerea de la un sem modal la altul. De exemplu:

„Als er mich gestern besuchte, tat er erst längere Zeit geheimnisvoll, fischte dann das neunmal gefältelte Papier aus der Brusttasche, reichte es mir *strahlend*, schon s e l b s t g e f ä l l i g " [62].

În acest context, *strahlend* are trăsătura semantică /apreciere în plus/ care trece în /apreciere în minus/ la următorul determinant. Observăm că în contextul dat se actualizează relația de antonimie dintre aceşti termeni care exprimă valori semantice ce, de fapt, nu sunt realizate paradigmatic. Acelaşi fenomen îl atestăm şi în textul următor:

„…wo ich mich und meine Herkunft und meine Erziehung und Alles in mir ganz und gar verleugnen lernen müsste, nur um g l ü c k l i c h und z u f r i e d e n zu erscheinen – das nenne ich *unwürdig*, das nenne ich *skandalös*, will ich dir sagen…!" [63].

O altă situație înregistrată este aceea în care autorul insistă asupra sensului unui lexem prin selectarea unui sinonim al acestuia, termen care repetă astfel toate trăsăturile semantice ale primei unități, de exemplu:

„Andererseits aber empfand er, dass der Zorn des Vaters weit w ü r d i g e r und *respektabler* sei, und war [...] im Grunde ganz einverstanden mit ihm..." [64]. „Er glänzte von oben so s t o l z und *glücklich* aus seinen beiden schwarzen Bärten" [65].

Prin relație cu alți termeni din context, se precizează sensul lexemelor a n e r k a n n t şi s t o l z din exemplele de mai jos. Contextul conține o trăsătură semantică, oarecum redundantă, care contribuie la precizarea sensului prin insistență:

„...er war ein *allgemein* a n e r k a n n t e r Kunstkenner" [66]. „Zu Anfang war ich *wahrhaftig* s t o l z , mit ihnen so im ganz gewöhnlichen Leben sprechen zu können" [67].

Din cele prezentate mai sus, rezultă că contextul, în primul rând, realizează valorile semantice caracteristice la nivel de sistem, dar, de cele mai multe ori, acesta (contextul) are şi o capacitate creatoare, exprimând chiar mai mult decât valorile semantice distinctive la nivelul sistemului. Şi situațiile ambigue pot fi considerate tot ca o îmbogățire la nivelul vorbirii a schemei semantice care ține de nivelul limbii. Suntem de părere că şi redundanța, realizată paradigmatic şi sintagmatic, reprezintă o particularitate a sistemului semantic cercetat. Ilustrările privind analiza contextuală a unor termeni din câmpurile lexico-semantice MÂNDRU şi STOLZ ne permit să evidențiem şi importanța acesteia ca modalitate de rafinare şi completare a analizei componențiale. Analiza semantică, întreprinsă mai sus pe baza textelor concrete, demonstrează şi faptul că aşa-numitele „reguli" semantice corespunzătoare sistemului stabilit, pornindu-se de la dicționare, se respectă în fond. Această idee reprezintă, de fapt, esența problemei şi, din observările făcute, constatăm că actualizarea semantică în orice text şi din orice punct de vedere este mult mai complexă.

Referințe:

1. Duchàcek O. Précis de sémantique française. - Brno: Universita J.E.Purkyne, 1967.
2. Coşeriu E. L'étude fonctionnelle du vocabulaire. Precis de lexematique // Cahiers de lexicologie. - 1976. - Vol. 29. - No2. - P.5-23.
3. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. - Кишинев: Штиинца, 1973.
4. Lyons J. Eléments de sémantique. - Paris: Larousse, 1978.
5. Bidu-Vrănceanu A., Forăscu N. Modele de structurare semantică. - Timişoara: Ed. Facla, 1984.
6. Ibidem, p.28.
7. Ibidem, p.29.
8. Pană-Dindelegan G. Reflecții asupra modalității contextuale de analiză a sensului // Limba română. - 1976. - Nr.2. - P.125-132.
9. Bidu-Vrănceanu A. Structura vocabularului limbii române contemporane. - Bucureşti: Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986, p.280.
10. Bidu-Vrănceanu A., Forăscu N. Op. cit., p.197.
11. Ibidem, p.241.
12. Rebreanu L. Ion. - Chişinău: Ed. Hyperion, 1992, p.316.
13. Druță I. Scrieri I: Horodişte. - Chişinău: Ed. Literatură artistică, 1989, p.20.
14. Preda M. Delirul. - Bucureşti: Ed. Cartea Românească, 1975, p.129.

15. Druță I. Scrieri I: Ultima lună de toamnă. - Chişinău: Ed. Literatură artistică, 1989, p.494.
16. Lupan Ana. La cântatul cucoşilor. - Chişinău: Ed. Lumina, 1966, p.308.
17. Rebreanu L. Pădurea spânzuraților. - Chişinău: Ed. Hyperion, 1993, p.63.
18. Rebreanu L. Ion, p.36.
19. Vasilache V. Povestea cu cucoşul roşu. - Chişinău: Ed. Hyperion, 1993, p.138.
20. Preda M. Delirul, p.29.
21. Rebreanu L. Ion, p.247.
22. Ibidem, p.279.
23. Preda M. Moromeții. I. - Bucureşti: Ed. Cartex Serv., 2004, p.112.
24. Lupan Ana. Op. cit., p.378.
25. Sadoveanu M. Zodia cancerului. - Chişinău: Ed. Hyperion, 1993, p.55.
26. Lupan Ana. Op. cit., p.245.
27. Rebreanu L. Pădurea spânzuraților, p.111.
28. Lupan Ana. Op. cit., p.23.
29. Forăscu N., Bidu-Vrănceanu A. Sistem şi actualizare în semantică // Analele Universității. - Bucureşti: Limba şi literatura română, XXXII, 1983, p.68.
30. Lupan Ana. Op. cit., p.78.
31. Rebreanu L. Ion, p.378.
32. Ibidem, p.370.
33. Sadoveanu M. Zodia cancerului, p.236.
34. Preda M. Moromeții. II. - Bucureşti: Ed. Cartex Serv., 1997, p.90.
35. Rebreanu L. Pădurea spânzuraților, p.63.
36. Rebreanu L. Ion, p.318.
37. Preda M. Moromeții I, p.179.
38. Preda M. Cel mai iubit dintre pământeni I. - Chişinău: Ed. Literatură artistică, 1990, p.445.
39. Ibidem, p.412.
40. Preda M. Moromeții I, p.239.
41. Sadoveanu M. Zodia cancerului, p.14.
42. Rebreanu L. Pădurea spânzuraților, p.26.
43. Druță I. Scrieri I. Aşteptare. - Chişinău: Ed. Literatură artistică, 1989, p.180.
44. Preda M. Cel mai iubit dintre pământeni II. - Chişinău: Ed. Literatură artistică, 1990, p.84.
45. Ibidem, p.134.
46. Lupan Ana. Op. cit., p.197.
47. Mann Th. Buddenbrooks, S.728.
48. Ibidem, p.47.
49. Mann Th. Unordnung und frühes Leid. 192-234 p. // Kaschnitz, M.L. Deutsche Erzähler des 20. Jahrhunderts. - Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1994, S.204.
50. Grass G. Die Blechtrommel. - Deutscher Taschenbuch Verlag, Göttingen, 1997, S.305.
51. Mann Th. Buddenbrooks, S.387.
52. Ibidem, p.164.
53. Ibidem, p.303.
54. Ibidem, p.292.
55. Ibidem, p.302.
56. Ibidem, p.294.
57. Ibidem, p.194.
58. Ibidem, p.629.
59. Grass G. Op. cit., p.172.
60. Mann Th. Buddenbrooks, S.599.
61. Roth J. Stationschef Fallmerayer, p.234-263 // Kaschnitz, M.L. Deutsche Erzähler des 20. Jahrhunderts. - Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1994, S.257.
62. Grass G. Op. cit., p.88.
63. Mann Th. Buddenbrooks, S.385.
64. Mann Th. Tonio Kröger, p.47-106 // Novellen. - Moskau: Proswescenie, 1964, S.51.
65. Mann H. Eugenie oder Die Bürgerzeit. - Berlin: Ullstein Taschenbuch, 1981, S.59.
66. Mann Th. Buddenbrooks, S.17.
67. Ibidem, p.261.

Prezentat la 15.03.2007

LA DIMENSION LINGUISTIQUE DE L'IMPLICITE

Diana BÎȚCĂ, Ion GUȚU

Catedra Filologie Franceză „Grigore Cincilei"

Uzul limbajului implică de fiecare dată şi sensuri care nu sunt exteriorizate, proces completat cu ceea ce este subînțeles. Totodată, acest fapt nu este posibil decât numai atunci, când interlocutorii împărtăşesc acelaşi cadru de experiență sau de competențe. Acceptat în teoria implicitului ca «non-dit», fenomenul dat este, fără îndoială, inevitabil, dar nu şi inocent. Pentru că ceea ce e subînțeles e indispensabil comprehensiunii, ascultătorul este, de fapt, forțat să accepte ideile şi ideologiile conținute în enunț. Astfel, utilizarea lui «non-dit» poate fi o piedică lingvistică. În acest context, trebuie menționată proprietatea cuvintelor de a acumula nu numai sensuri convenționale, ci şi implicite, care necesită a fi descifrate de către destinatar în diferite tipuri de enunțuri, inclusiv texte. Comprehensiunea globală a enunțului este inclusă în cea a subînțelesului şi a presupusului, altminteri spus, pentru a înțelege un enunț e nevoie de a decoda atât conținuturile implicite, cât si cele explicite.

Le langage est un phénomène social complexe qui peut être défini comme la capacité de l'homme d'exprimer ses pensées et ses sentiments en employant un système de signes phoniques et graphiques groupés en mots qui sont mis en rapport avec les objets de la réalité. Il est à remarquer que ce rapport n'est pas toujours direct, ce qui serait d'autant plus simple pour les usagers de la langue. Il y a des cas où le sens des mots est exprimé indirectement, n'étant pas évident dans l'énoncé, mais se greffant sur celui apparent, d'ailleurs explicite, et qu'il faut déchiffrer. Ce sens est nommé ***implicite*** ou «non-dit» [1] et exige, pour être compris, un calcul interprétatif. Le récepteur est obligé à parcourir un itinéraire du contenu explicite de l'énoncé à son contenu implicite, visé par l'énonciateur et qui constitue, en principe, le véritable objet du message. Les contenus implicites pèsent lourd dans les énoncés et ils jouent un rôle crucial dans le fonctionnement de la machine interactionnelle. Quelle que soit la bizarrerie de leur statut topographique, les contenus implicites méritent que l'analyse s'y attarde.

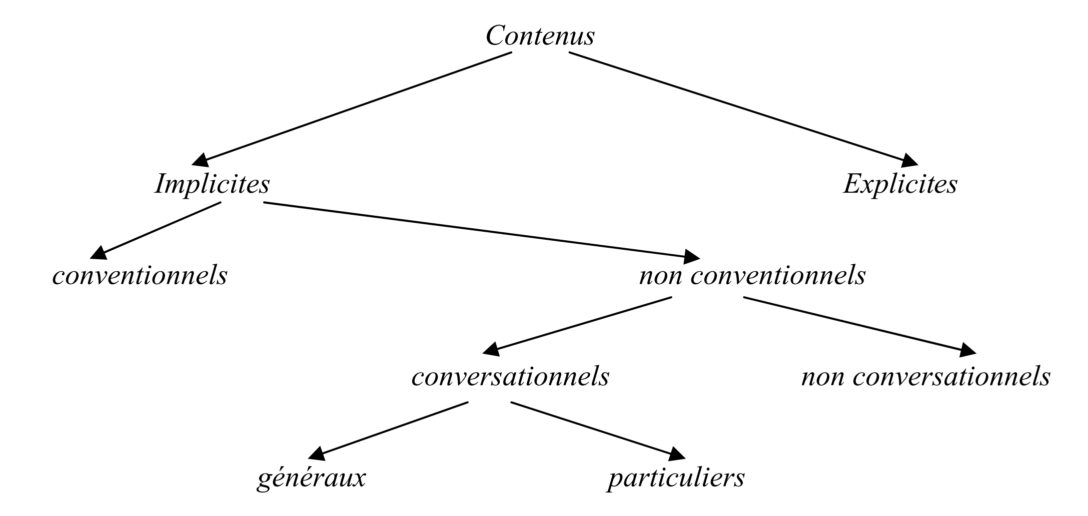
L'emploi du langage implique toujours des non-dits. L'auditeur complète ce qui est dit par ce qui est sous-entendu. Cela n'est pas possible que si le locuteur et l'auditeur partagent un même cadre d'expériences ou de compétences. Si nous disons: *Paul est venu*, il faut que l'auditeur connaisse un même *Paul* que nous.

Le non-dit est sans doute inévitable, mais il n'est pas toujours innocent. Puisque ce qui est sous-entendu est indispensable à la compréhension, l'auditeur est comme forcé, au moins l'espace d'un instant, de s'y référer, de s'en servir et donc d'accepter les idées, voire l'idéologie, qui y sont contenus, même s'il n'est pas d'accord avec elles; ou alors, il lui faut faire semblant de ne pas comprendre. Même le simple fait d'appeler quelqu'un *Paul* peut être une violence; par exemple, il peut s'appeler *Ahmed,* mais s'être vu obligé contre son gré par l'administration de se choisir un prénom français.

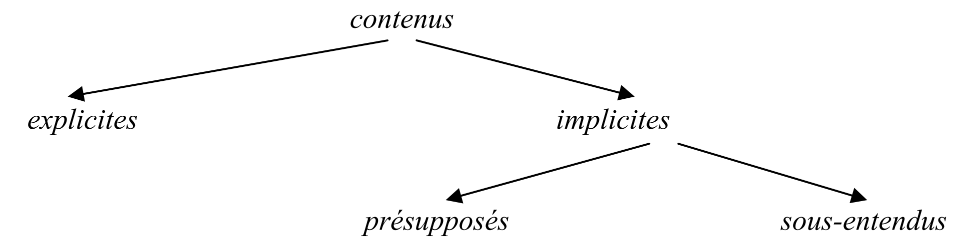
Ainsi, l'emploi du non-dit peut-il être un vrai piège linguistique; et de fait, il est souvent employé comme tel. On a confirmé maintes fois la puissance extraordinaire de cette petite arme de l'homme. Son rôle dans la vie des gens est indicible. Sachant le manipuler avec ingéniosité, on a dans ses mains la clef des coeurs et des âmes. On dit sans dire. On fait entendre quelque chose sans en prendre la responsabilité, en soumettant, ainsi, un monde à ses pieds.

Comment le fait-on? A cet égard il faut mentionner que les mots ont la propriété de prendre, sauf leur sens conventionnel, une signification implicite qui doit être déchiffrée par le destinataire.

Nous proposons dans ce qui suit une analyse des concepts et des conceptions actuelles dans la linguistique contemporaine visant l'implicite et son rôle dans l'organisation du texte, en proposant notre point de vue. Cependant, il est à mentionner que dans la tentative faite par les linguistes de délimiter divers types d'implicite, ils sont parvenus à une opinion différente de classification. A ce sujet, il est à noter la classification faite par le linguiste américain P.Grice [2] qui distingue parmi les contenus implicites deux catégories principales: *implicites conventionnels* et *implicites non conventionnels*. Les derniers se classifient à leur tour en: *conversationnels* et *non conversationnels*. Les implicites conversationnels peuvent être généraux ou particuliers. La classification de P.Grice est présentée comme suit:

En s'inspirant de P. Grice, C. Kerbrat-Orecchioni réalise sa classification où elle nomme les contenus implicites conventionnels - *présupposés* et les contenus conversationnels - *sous-entendus.* Son schéma prend la forme suivante:

Comme on voit, la linguistique traditionnelle distingue habituellement deux types de significations implicites: *les présupposés* et *les sous-entendus*. Mais, il y a de bonnes raisons à distinguer un troisième type de sens implicite que l'on appellera *sens rhétorique* [3].

Un type à part de contenus implicites est représenté par le présupposé. La notion de présupposé est assez ancienne et remonte à G.Fredge, donc, au XIX-ième siècle. Elle a été une source de préoccupation pour beaucoup de linguistes comme O.Ducrot, C. Kerbrat-Orecchioni, Recanati qui ont tâché de lui donner une définition. Mais il faut noter qu'en trouvant des faits linguistiques il est difficile d'en donner une définition complète. Ce fait est de même propre au présupposé, car on se heurte à de graves difficultés, quand on essaie de le caractériser sur une base logique. Les tentatives de formalisation qui ont été faites valent seulement pour une partie des faits qu'on réunit sous la rubrique des présupposés. C'est pourquoi on trouve formulée différemment la définition du présupposé chez différents linguistes.

Ainsi, C. Kerbrat-Orecchioni donne la définition suivante du présupposé: "nous considérons comme présupposé toutes les informations, sans être ouvertement posées (sans constituer en principe, le véritable objet du message à transmettre), sont cependant automatiquement entraînées par la formulation de l'énoncé, dans lequel elles se trouvent intrinsèquement inscrites, quelle que soit la spécificité du cadre énonciatif" [4].

Un autre linguiste comme O. Ducrot, qui a accordé une attention importante à ce type d'implicite, affirme qu'une indication présupposée "est présentée comme une donnée à partir de laquelle on parle, mais qui n'est pas directement mis en jeu dans la parole (...). Grâce au phénomène de présupposition, il est ainsi possible de dire quelque chose tout en faisant comme si cela n'avait pas été dit, possibilité qui nous amène à ranger la présupposition parmi les formes de l'implicite" [5].

Chez Ch.Baylon on le trouve de la façon suivante: "Par exemple, un énoncé (p) présuppose pragmatiquement un sens (q) si, quand un locuteur se dispose à prononcer (p) sincèrement dans un contexte donné, il admet (q) et il admet que les auditeurs admettent (q)" [6].

Un autre type d'implicite que les linguistes considèrent encore plus intéressant c'est le *sous-entendu***.** En comparaison avec les présupposés, ce type présente une plus grande difficulté de définition, puisque son domaine est plus fort, vaste et flou, étant donné le fait qu'il n'est pas entraîné automatiquement par la présence

d'une expression linguistique comme dans le cas du présupposé, mais est inféré à partir de sa forme ou sa signification dans certaines conditions. Le sous-entendu est impliqué par l'interprétation sémantique ou par le cadre syntaxique auquel correspond la phrase qui le contient.

Dans ce sens, on trouve assez logique la dénomination d'implicative conversationnelle que P.Grice donne au sous-entendu. C. Kerbrat-Orecchioni à ce propos se prononce en disant que "le sous-entendu englobe toutes les informations qui sont susceptibles d'être véhiculées par un énoncé donné, mais qui dont l'actualisation reste tributaire de certaines particularités du contexte énonciatif" [7, p.39]. C'est parce que dans de différents contextes la phrase du type: *Il est huit heure* peut avoir différentes significations, c'était selon: *Dépêche-toi!* ou aussi: *Prends ton temps* etc.

Il est important de dire que cette catégorie de sens implicite a été souvent confondue avec celle de sous-entendu. Nous allons, toutefois, voir qu'il y a lieu d'en faire une catégorie à part: en effet, si, sur certains points, les sens rhétoriques se comportent comme les sous-entendus, sur d'autres, ils se comportent comme les présupposés.

En ce qui concerne sa relation avec le code et le contexte alors on peut dire que le lien sémantique entre le sens posé et le sens rhétorique n'est pas inscrit dans l'organisation même du code. *Mamelle* signifie ordinairement *mamelle*. Pour que l'énoncé puisse renvoyer à *carafe,* il faut de complexes manipulations contextuelles, auxquelles nous reviendrons. Sur ce point, la figure rhétorique se comporte comme le sous-entendu et s'oppose au présupposé.

Le trope – nom qu'on donne à la figure sémantique - présente les mêmes propriétés syntaxiques que le présupposé: comme lui, il résiste à l'interrogation et à la négation. Voyons cela avec la négation. Contrairement à une idée répandue, en effet, les proposition rhétoriques ne se définissent pas par leur fausseté. On peut bien introduire la négation dans l'exemple *Achille est un lion***,** ce qui donne *Achille n'est pas un lion.* Cette négation supprime la contradiction et en fait un énoncé vrai, qui s'apparente même à la tautologie. C'est ce statut qu'aussi l'adage célèbre "*Nul homme n'est pas une île*". Ces énoncés vrais restent toutefois rhétoriques, en application du principe de coopération. En effet, si mon interlocuteur prend la peine de m'affirmer qu'un homme n'est pas une île, ou n'est pas un animal, c'est que la possibilité existait qu'il pût l'être. L'énoncé prévoit donc bien la possibilité d'attribuer la qualité d'insularité ou d'animalité à l'entité-homme. Ce qui vaut pour la négation vaut aussi pour l'interrogation: le sens rhétorique subsiste dans *l'homme est-il une île?* ou dans *Achille est-il un lion?* La compréhension globale d'un énoncé inclut celle de ses présupposés et sous-entendus.

Corrélativement, l'entreprise linguistique consistant pour nous à tenter de comprendre comment un énoncé est envisagé, un modèle ne peut être jugé satisfaisant que s'il cherche à expliquer comment s'effectue le décodage des contenus implicites aussi bien qu'explicites. Plus spécifiquement, les contenus implicites jouent un rôle décisif dans l'établissement de la cohérence textuelle, puisque c'est souvent sur la base d'un contenu implicite que s'effectue l'enchaînement d'une réplique à l'autre.

L'implicite est aussi bien répandu et présent dans les figures de style: telles les métaphores, métonymies, synecdoques, litotes, hyperboles, symboles, allégories, ironies où il y a détournement de sens propre. On observe que leur sens dépend du contexte, étant en même temps lié au contenu explicite et implicite.

En conclusion, pour aboutir à une compréhension du sens implicite le récepteur doit avoir des compétences de communication qui sont de nature différente: encyclopédiques, logiques, rhétorico-pragmatiques et d'autres.

Références:

1. Ducrot O. Dire et ne pas dire. - Paris: Hermann, 1972, p.23.
2. P. Grice aput Kerbrat-Orecchioni C. Implicite. - Paris: Armand Colin, 1986, p.25.
3. Klinkenberg J.-M. Précis de sémiotique générale. - De Boek Université, 1984, p.151.
4. Kerbrat-Orecchioni C. Implicite. - Paris: Armand Colin, 1986, p.25.
5. Ducrot O. Op. cit.
6. Baylon Ch. La Communication. - Paris, 1991, p.130.
7. Kerbrat-Orrecchioni C. Op. cit.

Prezentat la 24.03.2005

CONOTAȚIA NUMELOR PROPRII DIN *STĂPÂNUL INELELOR*, DE J.J.R. TOLKIEN

Olesea BODEAN

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată

The names reveal the origin of the one who bears it, because the name is a code containing information about the social status, nature of character and occupation. A wrong spelling of a proper name can be fatal...The more a translator knows the author and their cultural context, the better the translation. In the majority of cases, the names cannot be translated, not even in the case when they are similar, due to their common origin in various languages.

The names used by Tolkien come from the Norse culture and mythology and a great part of them was created by the author, who was a teacher of the English language and literature. The saga puts a stress on the horrible and gruesome creatures, that are depicted by Tolkien in a realistic manner. Reading the work, we had in mind the feeling that they were so alive, so close to the reality.

Numele, mai ales cele proprii, au constituit subiectul unor discuții filozofice din cele mai vechi timpuri. Putem face referință la numele unor savanți iluştri care au studiat în profunzime numele proprii, tratându-le ca semnificanți specifici: Derrida, Foucault, Levinas, Lyotard, Lecercle. Semnificația numelui propriu a fost şi subiectul discuțiilor filozofilor renumiți de la sf.sec.XX. Semantica NP nu pare deloc complicată, dar totuşi, relațiile care există între un nume propriu şi un individ, purtătorul, apare ca paradigma relației de referință. Uneori se susține faptul că numele proprii posedă un sens, care le permite de a face referire, de a prezenta referentul lor într-o anumită manieră [2, p.235].

Numele sunt unități „firave" ale limbii, axându-se imediat pe esența ei. Numele sunt mai întâi de toate nume, apoi semnificații.

Numele sunt forme protolingvistice; ele sunt ceea ce cuvintele au fost mai înainte de a ajunge expresia de funcții comunicative ale limbii, înainte de a achiziționa statut universal.

Numele sunt ambiții universale ale existenței individuale, însă numele întâlnesc dificultăți în transformarea lingvistică şi apare riscul de a le include în universalii [4].

Numele e un proiect al ființei, devansând-o şi proiectând personajul într-o existență ontică. Alegerea antroponimelor în narațiune poate avea caracter motivat şi o funcție ordonatoare; personajele stabilesc diferite tipuri de relații în funcție de numele lor. Studierea etimologiei numelor relevă funcția lor denominativă, generică: ele sunt un element de continuare în gramatica textului. Analiza etimologică a prenumelor vădeşte caracterul complex al personajelor.

Se consideră că numele proprii nu sunt conotative, ele desemnează indivizi, dar ele nu afirmă şi nu implică atributele apartenenței la aceşti indivizi. Semantica numelor proprii este importantă, deoarece rolul unui nume propriu este de a introduce un individ în comunicare. Există totuşi o categorie de nume, care, deşi sunt individuale, în realitate sunt conotative. Numele conotativ este capabil să implice faptul că nu există decât un singur individ care comportă atributul pe care-l enunță. Exemplu: *Primul Împărat al Romei.*

Dacă numele furnizează careva informație despre obiecte, adică dacă el posedă o semnificație, atunci această semnificație nu rezidă în ceea ce el denotă, ci în ceea ce este conotat. Când atribuim un nume propriu, noi denumim nu obiectul, ci noțiunea redată de obiectul respectiv. Un nume propriu nu este decât un semn lipsit de semnificație, care e unit cu ideea obiectului [3, p.33-37].

Numele propriu devine un semn al persoanei, întrucât se identifică cu aceasta, reprezentând-o. Unii semioticieni consideră numele un tip aparte de semne, cu rol de identificator, atribuit unei persoane, pentru a o deosebi de ceilalți. Inițial, numele propriu se referea în exclusivitate la un semn particular al persoanei, cum ar fi, de exemplu, *Sofia* – „înțeleaptă". Multe nume de persoane pot reflecta anumite trăsături caracteristice unei naționalități, informa despre originea socială, apartenența unui anumit grup. Deseori, pentru receptarea corectă a textului, se ia în considerație perioada de apariție a numelui (*Chirița*), formele oficiale/populare (*Elena – Ileana*) şi hipocoristice, care arată atitudinea pragmatică a vorbitorului față de nume şi persoană (*Constantin, Costel, Tinel*) [1, p.171-172].

Textele literare, ca şi cele istorice, trec prin timp. Există două lucruri ce ar trebui să se ia în considerație atunci, când se urmăreşte obținerea echivalenței în traducere:

- transferul cultural;
- dezvoltarea limbilor.

Numele, ca cele mai importante cuvinte din text, sunt punctele de tangență ale valorilor şi puncte de plecare spre o hiperrealitate care există dincolo de textul concret al autorilor, funcționând ca un eveniment lingvistic.

Transformarea numelor în traducere nu se limitează la simpla operație de verificare cu ajutorul dicționarului. Ea este profund inserată în contextul cultural al translației care include competența fonetică şi fonologică, morfologică, înțelegerea perfectă a mesajului, atitudinii corecte față de mesaj, respectarea tradițiilor şi valorilor culturale şi responsabilitatea traducătorului [5].

Romanele istorice, saga, legendele şi miturile sunt destul de importante, deoarece constituie surse pentru apariția numelor date oamenilor în literatură. Ele sunt unice, deoarece se atribuie anumitelor personaje, creaturi supranaturale din literatură şi nu pot fi atestate ca fiind utilizate de oameni reali dintr-o anumită epocă. Fidelitatea traducerii joacă în astfel de situații un rol deosebit. Sursele medievale sunt, de obicei, traduse, iar ortografierea este modernizată. În consecință, un nume poate apărea într-o adaptare sau o traducere contemporană într-o formă improprie culturii şi perioadei din care vine sursa. Astfel de traduceri necesită o atenție deosebită, mai cu seamă atunci, când este vorba despre numele alegorice. De exemplu, în engleza veche, *Everyman* era un nume de bărbat, pe care îl găsim în piesele numite „misterii". Astăzi ne imaginăm cu dificultate că cineva ar putea purta un astfel de nume, căci acest cuvânt semnifică „orice om".

Un alt exemplu: „O mie şi una de nopți" („Alf Layla wa Layla"/ „The Thousand Nights and One Night" / „Mille et une nuit" / „Тысяча и одна ночь"), operă cu numeroase nume, care la fel prezintă dificultăți la traducere: multe nume nu ar fi purtate de muritori, o parte din ele au o semantică alegorică şi, în sfârşit, majoritatea lor nu sunt de origine arabă: printre ele distingem nume din poveştile persiene, turceşti şi indiene. Aceste limbi recurg la diverse procedee de creare a numelor proprii diferite de arabă. Deci faptul că un nume figurează în această operă nu înseamnă că el este un nume real, că e adecvat sau poate fi calificat drept un nume arab. Alteori numele de personaje sunt purtate de către oameni din lumea reală, însă regulile existente în onomastică pot crea nişte bariere ce fac imposibilă utilizarea unor NP, de exemplu a celor mitologice, din anumite considerații socioculturale. Cantitatea numelor de personaje care pot fi găsite în mituri sau legende este uimitoare, însă nu putem afirma cu certitudine că acestea ar fi fost atribuite mai târziu sau chiar în epoca noastră unor persoane concrete în calitate de antroponime. O serie de nume au cunoscut multiple schimbări în timp şi spațiu: li s-a schimbat ortografierea (*Guendolen/ Gwendolen*); au primit forma de masculin sau de feminin sau au fost adaptate la limba latină: *Brian/ Brianus/Briana (fem.)* [6].

„Stăpânul Inelelor" e o istorie fantastică care implică caractere malefice şi oameni bravi, ce doresc să distrugă răul, deşi uneori sunt ispitiți de rău. Personajele centrale ale lui J.R.R. Tolkien sunt umanoizi numiți hobiți, în frunte cu aşa-zisul lor erou care poartă un nume nicidecum eroic – *Frodo*. Umanoizii s-au dovedit a fi personaje atractive, ei fiind foarte neconvenționali. Nu sunt luptători tragici, care înfruntă moartea, ca Ahile, Ajax sau Beowulf. Mai degrabă sunt prezentați ca soldați pedeştri comici şi destul de firavi. Toate numele pe care cititorul le întâlneşte în trilogie provin de la oameni reali, limbi arhaice sau artificiale create de J.R.R. Tolkien. În traducerile din alte limbi, traducătorii au păstrat aceleaşi nume, uneori făcând mici excepții sau pur şi simplu, alături de numele originalului, anexează şi propriile lor nume.

„Stăpânul Inelelor" a fost conceput ca o cercetare a lui J.R.R. Tolkien în domeniul filologiei, poveştilor şi mitologiei celtice şi scandinave. Mai târziu J.R.R. Tolkien îşi extinde creația, alcătuind o adevărată mitologie a lumii fantastice pe care o descrie, genealogii întregi ale personajelor, limbaje speciale, ritualuri. Ficțional, J.R.R. Tolkien se referă la sine ca la un traducător al unui manuscris datând dintr-o epocă arhaică. În acest manuscris, cuvântul utilizat de hobiți pentru a se referi la ei înşişi nu este *hobit,* ci *kuduk*, un termen ce sună destul de straniu şi care ar fi provenit de la un termen arhaic *kud-dukan*, semnificând „cel ce sapă vizuini". Tolkien avea nevoie de un termen englez pentru a-l traduce pe cel de „kuduk". Doring să păstreze sensul acestuia ca derivat de la „kud-dukan", J.R.R. Tolkien a creat un cuvânt pentru engleza veche: *holbytla* – cel ce sapă vizuini, adică „kud-dukan". Apoi a inventat termenul *hobbit*, pentru a reda versiunea modernă a cuvântului *holbytla.* Una din frazele de deschidere a romanului sună în felul următor: *In a hole in the ground there lived a hobbit – a fost odată un hobit care locuia într-o vizuină*. Pornind de la această frază, J.R.R.

Tolkien încearcă să scoată în evidenţă originea cuvântului „hobit". El a optat pentru următoarele limbi, pe care le-a comparat: latina, islandeza, greaca, germana veche (cu un dialect, gothic), anglo-saxona.

Dacă analizăm cuvintele din tabel, observăm că fonetic, ele ţin de alternanţa consoanei; rămâne deschisă întrebarea cu sensul aceloraşi cuvinte. Potrivit tabelului, cuvântul *hobit* trebuie să aibă legătură cu cuvântul *cap* (Hobbit-Head). S-ar părea că nu există nimic comun între istoria unui hobit şi ideea de "cap". Dacă parafrazăm *a fost odată un hobit care locuia într-o vizuină,* atunci obţinem *a fost odată un cap care locuia într-o vizuină.* Pare a fi absurd. Chiar dacă mulţi vor observa legătura fonetică dintre *hobbit* şi *head*, ei vor încerca să demonstreze că acesta e un fenomen apărut accidental. Totuşi, trebuie de notat un fapt remarcabil: familia la care aparţine cuvântul „head" vine printr-un latinism „caput" de la cuvântul „gupa", din sanscrită, ce semnifică „vizuină"!

LATINA	**C**A**P**U**T**	HEAD
GERMANA VECHE	**HOU**B**IT** / **HOU**B**ET**	HEAD
TOLKIEN	**HOBBIT**	
GOTHIC	**H**AU**BIT**H	HEAD
ANGLO-SAXONA	**HOB**HI**D**	HEAD
SUEDEZA	**HU**FV**U**D**H	HEAD
ISLANDEZA	**HU**F**U**D**H	HEAD
ENGLEZA	**H**EA**D**	HEAD

Ceea ce surprinde în „Stăpânul Inelelor" este subiectul original şi neobişnuit, descrierile încântătoare şi, desigur, mulţimea **personajelor** care prezintă un interes vădit. Autorul grandioasei lucrări face unele sugestii în ceea ce priveşte traducerea numelor de personaje. Doar numele următoarelor personaje pot fi traduse, iar restul, care nu vor apărea în listă, trebuie să corespundă originalului, desigur acceptând unele schimbări de ordin gramatical, în ceea ce priveşte pluralul (terminaţiile *-es; -s* din engleză).

O dificultate majoră în traducerea numelor apare, deoarece unele nume nu sunt lipsite de valori conotative. Ele sunt, ca formă, cuvinte englezeşti, conţinând elemente care sunt arhaice, dialectale sau rare. Iată de ce autorul consideră că traducătorul trebuie să posede informaţii şi cunoştinţe despre nomenclatura personajelor. Tolkien permite utilizarea în traducere a cuvintelor arhaice din limbile germane şi scandinave, care vor servi echivalente ale cuvintelor (numelor) similare din engleză.

J.R.R. Tolkien a fost interzis în fosta URSS, dar aceasta nu a împiedicat apariţia după dezintegrarea uniunii, a nouă traduceri contemporane ale romanului. Fiece traducător are metode diferite de tratare a textului şi fiece traducere este o interpretare diferită a lui J.R.R. Tolkien. Se creează impresia că fiece traducător are a spune o poveste nouă şi diferită.

În Esperanto, versiunile pentru „Stăpânul Inelelor" sunt traduceri tipice ale cărţilor lui J.R.R. Tolkien. Tratând nomenclatura complexă a autorului, traducătorii au utilizat anumite strategii, traducând o parte din nume, modificând altele şi chiar lăsându-le pe unele în varianta originală.

În „Stăpânul Inelelor", unele expresii ale personajelor marchează profund trăsăturile acestora, astfel, vorbirea idiosincratică devenind o parte fundamentală a personalităţii lor.

Referinţe:

1. Condrea I. Semiotica textului artistic tradus. - Chişinău: CE USM, 2003. - 280 p.
2. Ludwig P. Le langage. - Flammarion G.F., 1997. - 255 p.
3. Mill J. Systeme de logique. - Mardaga, 1995. - 561 p.
4. www.hp-lexicon.org/index-2.html
5. homepage.ntlworld.com
6. http://en.wikipedia.org./wiki/untranslability
7. Tolkien J.J.R. The Fellowship of the Ring. Part I. - Harper Collins Publishers, 1994. - 535p.
8. Ydem. The 2 Towers. Part II. - Harper Collins Publishers, 1994. - 439p.
9. Ydem. The Return of the King. Part III. - Harper Collins Publishers, 1994. - 554p.

Prezentat la 03.04.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

THE DEFINITION OF PROPER NAME AND ITS PERSPECTIVES

Svetlana CORCODEL

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată

Numele proprii au constituit subiectul unor discuții filozofice din cele mai vechi timpuri. S-au făcut mai multe încercări de a stabili o clasificare a acestora. Cea mai importantă categorizare este cea care se bazează pe natura ontologică a referentului desemnat de numele propriu. Ea este utilizată în lexicografie şi în onomastică.

De regulă, numele proprii nu se integrează în nomenclatura dicționarelor limbii, care au drept scop eliminarea numelor proprii, deoarece acestea din urmă se referă la ceva unic, la un obiect specific, deşi există şi dicționare de nume proprii.

Totuşi, ar fi o greşeală afirmația despre absența studiilor cu referință la numele proprii. Fără îndoială, există o serie de probleme cu care se confruntă lingviştii, începând cu delimitarea unei categorii gramaticale a numelor proprii, definirea numelor proprii, raporturile dintre dicționare şi limbă şi terminând cu problema relațiilor dintre sens şi referință în cadrul numelor proprii.

Ne-am propus să studiem numele proprii din perspectiva definirii acestora în diferite surse lexicografice considerând că este deosebit de importantă, discuțiile rămânând însă deschise.

According to an article from the “International Journal of Lexicography” [1] lexicographic definitions, irrespective of whether they are traditional phrases or more ambitious sentence definitions, can be classified according to which of two “perspectives” they adopt. The more common type, “referent-based definitions” (RBDs), defines the definiendum from the perspective of the entity to which they refer. The other type, “anthropocentric definitions” (ACDs), by contrast are written from the perspective of a person, ACDs can be divided into two groups according to the presence or absence of the second person pronoun.

What are the perspectives of the definition? Human beings refer to entities in the external world, or referents, using linguistic signs. Linguistic signs, or dictionary head words, are defined by people called lexicographers. These definitions are read by other people called dictionary users. Lexicographic definitions are therefore all written and read from a human perspective.

However, the actual process of defining is a little more complicated. Compare the following two definitions of the headword watch:

1) a small clock to be worn, esp. On the wirst, or carried [2];

2) a small clock that you wear on your wrist or carry in your pocket [3].

The two definitions are similar in that they can both be called “analytical definitions”, consisting of the genus proximum (clock) and the differentiae specificae. They are strikingly different, however, not merely because the tone of (2) is rather conversational, using the second person pronoun you, but because the structures of the postmodifiers contrast sharply. In (1), the genus word corresponds to the subject in the infinitive cllause. In (2), on the other hand the antecedent corresponds to the object of the verbs in the relative clause, the grammatical object of which is the second person pronoun. Consequently, the two verbs in each postmodifying clause wear and carry, are in the passive voice in (1), but in the active voice in (2). In this article definitions leke (1) are termed “referent based definitions”, while those like (2) are called “anthropocentric definitions”. As clearly shown in the two ostensive definitions quoted above, lexicographic definitions are more like explanations than definitions.

The RBD is a definition in which the genus word corresponds to the subject of a postmodifier. Postmodifiers can be finite and nonfinite clauses (or both). Finite clauses are usually relative clauses as in (3) and (4), while nonfinite clauses include infinitive clauses, as in (1), ing participle clauses, as in (5), and –ed participle clauses, as in (6). It must be emphasized that the RBD does not necessarily contain a passive construction (4, 5 and 8). Postmodification by prepositional phrases is also very common; (7) corresponds directly to (8):

(3) handgun: a gun that is held and fired with one hand;

(4) hadicap: a thing that makes progress difficult;

(5) handbook: a small book giving useful facts;

(6) handsaw: a saw used with one hand only;

(7) ukulele: a musical instrument like a small guitar with four strings;

(8) a musical instrument that looks like a small guitar and has four strings.

The ACD, on the other hand, is a definition in which the genus word corresponds to the object of the verbs in the postmodifier, which is usually a relative clause, while the subject of the postmodifier is a personal agent.

It should be mentioned that the ACD and the RBD definitions mainly apply to noun entries.

In verb entries, the definition pespective corresponds to the implied subject of the superordinate verb(s) used in the definition. Traditional phrasal definitions very often fail to make explicit their implied subjects. As a conclusion to the analysis of verb definitions, in the article from The International Journal of Lexicography it was said that: "There is an urgent need for more research on the definition perspective, which will require a detailed re-examination of dictionary definitions. User research is also essential."

This is a very true statement, for proper name definitions too because these weren't of much interest for lexicographers. The grammatical construction of their definitions leaves much free space for further analysis whether by lexicographers or simple dictionary users.

After the research done in the field of proper names and their use in lexicography it was made the conclusion that proper names were researched in the field of philosophy, linguistics, and onomastics etc.; thus lexicographical devision was left behind. Even more, many dictionary editors did not introduce them at all or they could be found in separate divisions at the end of the dicitonary (under the heading Geographical names, Personal names) we have such examples in the American Heritage Dictionary and the "Webster's Ninth New Collegiate Dictionary". Many sources state that proper names are not included at all in the dictionary, though these are bearers of a huge amount of information and also these are words present in our vocabularies (words of a language) here, we may ask ourselves: why would these works miss from any dictionary entry? The Encyclopedia Americana [4, p.729] states that: "the lexicographic word is not necessarily the same as a linguistic word or unit. A word is variously defined by linguistic on the basis of its form and function. It is descrybed as "a minimum free form" or a "segment of a sentence bounded by successive points at which pausing is possible". As every language has its own sentence structure, the word is a language specific unit. The scope of the lexicographic word is much wider than this. A lexicographic word need not be minimum, or free."

Berg [5, p.85] calls Dictionary 'a list of socialized linguistic forms'. But all the linguistic forms do not find a place in a dictionary. In order to be included in a dictionary a linguistic form has to have an independent entity, both formal and semantic.

As it was mentionad above, some of these are introduced in special divisions, still most of the dictionary editors considered them to be necessary in a dictionary entry.

The problem of introducing proper names in lexicographical sources: Zagusta [6, p.117-118] states that Proper Names are regarded by lexicographers as those words (lexical unis) which are customarily or at least habitually used in reference to single individual entities in order to distinguish them from other members of their own class of entities Considered from this point of view, it is quite logical that the unique objects of reference of these words are so preponderent that if the lexicographer indicates proper names in his dictionary at all, they usually bring a strong enciclopedic element with them. If the lexicographer decides to avoid any encyclopedic elements, it is possible to treat proper names in a more general way: in those cases it suffices to indicate only their function (ed. Mens' given name; family name, place name; etc). But short explanatory (encyclopedic) glosses are usually expected by the user of the dictionary (such as the situation of a place etc.).

Few personal names show a variation: but there are exceptions, as for example Eng. Charlemange, Ger. Karl der Grobe. But not a small number of the traditional Christian names belong here: for instance, Eng: Charles, German Carl, Italian Carlo. Most important are place names which belong here (for example French Paris, Italian Parigi).

Laurence Urdang in the article "The Uncommon Use of Proper Names" states that: "I concern myself with the basic question of whether Proper Names are ... words that are properly entries in a dictionary" [7, p.30]. In coming to consider monolingual English dictionaries, not all dictionaries include proper names in their main word list, the most notable being Merriam Webster series in which, typically the main A-Z section omits main entries for real people and places except in certain circumstances.

Laurence Urdang touches the question of what criteria characterize a dictionary entry. Linguists are not entirely sure: some of them refer scornfully to proper names entries as "encyclopedic". Many believe that it

is not the function of a dictionary to provide cultural information, but that is often unavoidable if one is to convey the sense of a word to a dictionary user. The proper adjective Shakespearian, aside from its denotative association which one considered to be one of the greatest writers in any language, carries with it no special connotative overtones; Miltonic, on the other hand in adition to its denotative association with John Milton, a major English poet, conjures up the connotative associations of "majesty" and "Classical reference".

If dictionary entries are to be selected on the basis of frequency, then a strong case should be made for the inclusion of, say, Washington, London, Frankfurt, and thosands of other names that appear frequently in all forms of writing and speech. We come to the conclusion that freguency is not a prime factor; though it undoubtedly plays an important role in selecting which improper nouns are to be listed.

Linguists have long and consistently mainained that language is essentially a spoken means of communication; on that ground one cannot support the notion that only words that are not capitalized may be listed for even the most adroit phonetician cannot identify an initial capital letter, and the spelt form of a word cannot therefore be said to be relevant to its selection as a dictionary entry. In any event, proper adjectives and adverbs are usually spelt with initial capitals in the real world. If the editors at Merriam~Webster struggled with this problem, the result of their labours reflected in the Third International, demonstrates that they arrived at the wrong conclusion: every word is entered in small letters, with "usu cap" or "cap" added. The one exception was God, presumably in the fear of divine retribution. It would be difficult to justify sufficient frequency for "Washington" unless it appeared in a letterhead employing modern design; more often, one is tempted to venture, it is spelt with capitals throughout, as "WASHINGTON," which is likely to appear in timetables, road signs, etc.

It is possibly correct to say that, in some contexts, syntax can be used to distinguish a proper from an improper noun. But grammar is ancillary to the lexicographer's task, and the parts of speech given in dictionnaries are a mere convenience in organizing and phrasing the definitions: they serve no specific function that can be characterised as "lexical". Consequently, one would be sore put to justify the exclusion of proper names solely on grammatical grounds.

Having examined frequency, form and function it would seem that the only remaining character is **meaning**. That would prove a very tenuous argument indeed, for most of the dictionaries under consideration contain etymologies, and, if the etymology of a proper adjective and adevrb must indicate its referent, then some form of definition of the proper noun must appear in the etymology. As that is usually the case, one should accuse lexicographers of being ashamed of the information they are offering: if not, why relegate it to etymology. As that is usually the case, one could accuse lexicographers of being ashamed of the information they are offering: if not, why relegate it to the etymology, as if trying to hide it? The OED incorporates information about Freud in its entry Freudian, and has Freudian slip as a subentry; Webster's Third International enters Freudian, gives information about Freud in its etymology, and relegates Freudian slip to a citation:

Freudian.... adj. Often cap [Sigmund Freud 1939 Australian neurologist, founder of psychoanalysis + E -ian] 1: of, relating to, or acording with the theories or practices of Sidmund Freud and his system of psychoanalusis...**2a:** in psychoanalytical readily interpretable terms... **2b:** SEXY, SMUTTY...**-freudianism**... n -s usu cap.

This is of no help whatsoever, for it fails to define Freudian slip.

Although Webster's Third might be justifiably criticized for failing to provide any definition for the common phrase, Freudian slip, that is not the issue here. More to the point is the absence of Jesus, Jesus Christ, or Christ as an expletive, and the total absence of anything but a passing specific reference (in the eymology) to Jesus Christ.

Metaphor is to be considered, perhaps, as an adjunct to meaning. On this point, dictionaries differ. Those that allow proper names as main entries tend to define them with their characteristics so that users who encounter a metaphoric reference to someone as "an Einstein" are able to define what that means; those that deny proper names as headwords define a selection of metaphoric references to real or fictional people somewhat indifferently. Thus, the Third International has entries for Einstein ("genius"), and crusoe ("solitary castaway"), with their origins in the etymologies; but common metaphors like Lady Macbeth, Hitler, and Caruso are totally absent. If the policy is to omit proper names, one might expect more felicitous treatment of metaphor; those dictionaries that include proper names need neither bludgeon users with obvious information about the characteristics of their subjects nor be concerned about a sudden increase in the popularity of the metaphoric use of a name, provided that the definitions are adequate to the purpose.

Thus, we may say that many of the dictionary definitions are constructed on the criteria mentioned above being concise in form but large in meaning. An entire imagine after through the the definitions and analysing them grammatically we come to several conclusions:

- The same head word is very often defined differently as far as the definition perspective is concerned. This is proof that all the lexicographical sources examined are all very different.
- There is much room for further improvements in the semantic descriptions of these dictionaries.

A conclusion would be that proper names – however selective their coverage might be – should be considered as much a part of the language as improper names and other words spelt with a small initial.

References:

1. Kyohei Nakamoto. From Which Perspective does the Definer Define the Definiendum // International Journal of Lexicography. - Oxford University Press, 1998. -Vol.11. -No.3.
2. Procter P. Cambridge International Journal of English. First Edition. - Harlow: Longman, 1995.
3. Summers D. Longman Dictionary of Contemporary English. Third Edition. - Harlow: Longman, 1995.
4. The Encyclopedia AMERICANA / International Edition. I. Grolier Incorporated, U.S.A., "Lexicography", 1993. - Vol.16.
5. The Encyclopedia AMERICANA / International Edition. I. - Grolier Incorporated, U.S.A., "Dictionary", 1993. -Vol.9.
6. Zagusta Ladislav. Manual of Lexicography. - Praha, 1971.
7. Urdang Laurence. The Uncommon Use of Proper Names // International Journal of Lexicography. - Oxford University Press. - Vol.9. - No.1.

Prezentat la 04.04.2007

INTERSECTION OF ENGLISH ASPECT AND TENSE

Silviana CUPCIC

Catedra Filologie Engleză

Acest articol are drept scop evidențierea relației dintre categoriile gramaticale de timp şi aspectele verbului în limba engleză. Pe de o parte, categoria de timp se referă la momentul desfăşurării unei acțiuni, iar aspectul denotă structura temporală internă a situației. Cercetările recente cu contribuția lingviştilor Comrie, Holt, Bennet, Partee, C.Smith au demonstrat că există o relație strânsă între cele două categorii verbale, dar totuşi ele nu trebuie concepute ca un tot întreg, ci analizate separat. Categoria de timp a fost identificată drept o categorie *deictică*, stabilind legătură între diferite tipuri de situații şi momentul vorbirii şi structurându-le prin relații de simultaneitate şi consecutivitate, iar aspectul ca o categorie *nondeictică*. Unii lingvişti specifică diferența dintre aspect şi timp ca o diferență între timpul intern al unei situații, redată de *aspect*, şi timpul extern al unei situații, redată de *timp*. O dificultate aparte prezintă în limba engleză formele de *perfect,* care conform unor opinii lingvistice nu trebuie calificat nici ca timp, nici ca aspect, ci o categorie gramaticală separată ce redă anterioritatea. Articolul include clasificarea verbelor de către Vendler şi trihotomia lui Mourelatos cu privire la clasele aspectuale ale verbelor complexe.

According to grammatical tradition, Aristotle is said to have been the first to recognize the category of *tense*, observed in the systematic variations in the forms of the Greek verbs. These variations could be correlated with time notions such as *past* and *present.* Though English has many fewer such verb forms than the Classical Greek, there are still systematic correlations. Aristotle is also generally credited to be the first who noticed that verbs in natural languages may designate either a kind of activity or the end/result of that activity. He mentions in his work Metaphysics that "since no action which has a limit is an end , but only a means to the end, as e.g. the process of thinning, this process is not an action, or at least not a complete one, since it is not an end; it is the process, which includes the end, that is an action.

In the early 20th century scholars allowed a relatively loose conception of aspect, one in which aspect was understood to cover a variety of oppositions in so far as they are grammaticalized in the structure of particular languages: these oppositions are based on the notions of duration, instantaneity, frequency, initiation, completion.

"Every language has its peculiar problems of meaning", writes Geoffrey Leech, referring to areas of difficulty for language learners. He identifies verb tense and aspect as two of the most troublesome areas of English. A serious problem in dealing with the English tense system is the tendency to treat the verb forms as directly corresponding to the semantic properties of time reference. Form and meaning should be treated as distinct dimensions, since in no language tenses and time references match up on a one-to-one basis.

Tense and aspect have to do with *form*. Tense is the grammatical marking on verbs that usually indicates time reference relative to either the time of speaking or the time at which some other situation was in force. Dealing with tense is actually dealing with language *forms* used to represent time reference notions. English has adverbs like *yesterday, later, meanwhile*, and phrases like *the following day, last Monday.* None of these fall under the category of tense. Aspect is the grammatical marking on verbs of the internal time structure of a situation.

Time reference, unlike tense and aspect, has to do with *meaning* rather than *form*. Events and situations are located in time, perhaps *prior* to the moment of speaking about them (e.g. John *sang.* John *was singing.)*, perhaps *while* speaking about them (e.g. John *is singing*.), perhaps at some *later* time (e.g. John *will sing.* John *will be singing.*). Moreover, we may need to locate situations and events relative not just to the time of speaking but also to some other reference point. The tenses referred to have all related the time of the situation described to the present moment. Such tenses are referred to as absolute tenses. Another possible form of time reference is relative time reference where, instead of the time of a situation being located relative to the present moment, it is related to the time of some other situation. Nonfinite participial constructions involve relative rather than absolute tense. In the sentences (a) *When walking down the road, I often meet Harry* and (b) *When walking down the road, I often met Harry,* the present participle *walking* in both cases indicates a situation located simultaneous with the time of the main verb. In the (a) sentence, the situation

described by *walking* holds at the present, given the present tense *meet,* while in the (b) sentence it held in the past, given the past tense *met.* The relevant factor in the choice of the present participle is thus relative time reference, not absolute time reference. Similarly, the perfect participle in such nonfinite participial constructions indicates relative past time reference: e.g. *Having met Harry earlier, I don't need to see him again* and *Having met Harry earlier, I didn't need to see him again.* Evidently, in English finite verb forms have absolute tense, and nonfinite verb forms have relative tense.

Aspect is quite different from this. The difference between *He was reading* and *He read* is not one of tense, since both sentences have absolute past tense. In this sense aspect is different from tense. The linguist Holt gives a general definition of aspect: "aspects are different ways of viewing the internal temporal constituency of a situation". To illustrate this here is an example: *John was reading when I entered.* The first verb presents the background to some event, while that event itself is introduced by the second verb. The second verb presents the totality of the situation referred to (my entry) without reference to its internal temporal constituency: the whole of the situation is presented as a single whole, with beginning, middle and end rolled into one; no attempt to divide this situation up into the various individual phases that make up the action of entry. Verbal forms with this meaning have perfective meaning and thus it has perfective aspect. In this example reference is made to an internal portion of John's reading, while there is no explicit reference to the beginning or to the end of his reading. This is why the sentence is interpreted as meaning that my entry is an event that occurred during the period that John was reading, i.e. John's reading both preceded and followed my entry. It is relevant to point out that the difference between perfective and imperfective meaning is to say that the perfective looks at the situation from outside, without necessarily distinguishing any of the internal structure of the situation, whereas the imperfective looks at the situation from inside, and consequently is much concerned with the internal structure of the situation. It can both look backwards to the start of the situation, and look forward to the end of the situation.

It is evident that both aspect and tense are connected with time, but they are concerned with time in different ways. Tense appears to be a deictic category: it relates different kinds of events to the speech time and structures them by the relations of simultaneity and sequency. Aspect is not concerned with relating the time of the situation to any time-point, but rather with the internal temporal constituency of the situation. Comrie specifies the difference between aspect and tense as one between situation-internal time (aspect) and situation-external time (tense). He suggests considering the example with a sequence of events indicated by a sequence of forms with perfective meaning: *The wind tore off the roof, snapped the clothes-line, and brought down the apple-tree*. Each of the three situations is presented without regard to its internal constituency, but naturally they are events that occurred in succession, each one complete in itself. They will normally be taken to have occurred in the order in which they are presented in the text. However, it is quite possible for all three events to have been simultaneous, and this possibility can be made explicit by adding an appropriate adverbial to the sentence e.g. *the wind simultaneously…* Another possibility is that the speaker is not interested in the relative order of the three events, but is simply registering his observation of the overall result of the wind's damage. He may not even know the actual order of events.

The two aspects of English, perfect and progressive, can occur together, making possible combinations of tense, aspect, voice and mood: e.g. *I have been reading the boo; I have read the book, I would have read the boo; I am reading the book, I will be reading the book.* There are a number of other aspectual distinctions in English of more limited distribution, including the *'habitual'*,occurring only with the past tense*: I used to read,* and the '*mutative*' , which is restricted to the passive: *I got killed.*

There are some verbs in English which do not normally occur with progressive aspect, even in those contexts in which the majority of verbs necessarily take the progressive form. Zeno Vendler was the first to systematically distinguish among four different aspectual classes of verbs: *states, activities, accomplishments* and *achievements.* Vendler takes TIME as the basic concept in constructing the four types of situations. Classification of situations into sates, activities, accomplishments and achievements is grounded on time schemata presupposed by various verb phrases. Here are Vendler's time schemata used to delineate his verb classes:

States: *A loved somebody from t1 to t2* means that at *any* instant between t1 and t2 A loved that person.

Activities: *A was running at time t* means that time instant t is an *a* time stretch throughout which A was running.

Accomplishments: *A was drawing a circle at t* means that t is on the time stretch in which A drew that circle.

Achievements: *A won the race between t1 and t2* means that *the* time instant at which A won the race is between t1 and t2.

Here are examples of verbs from Vendler's categories to illustrate the four classes of verbs:

States: *know, believe, have, desire, lose*

Activities: *run, walk, swim, drive a car, push a cart*

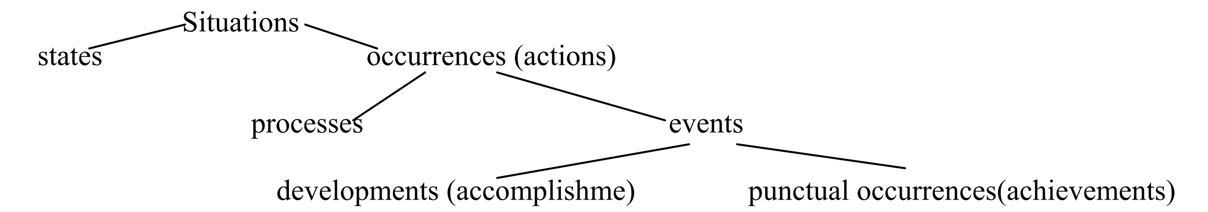
Accomplishments: *make a chair, paint a picture, deliver a sermon, recover from illness*

Accomplishments: *recognize, spot, find, reach, die*

Vendler was also concernedwith how to group together the four categories or classes. He considered *states* and *achievements* to form one 'genus' and *activities* and *accomplishments* to form another one as the members of the former genus share the property of lacking progressive forms (i.e. verb phrases do not have internal temporal constituency and cannot be analysed in phases: *He is being tall, He is finding a penny in the steet*); the members of the latter genus allow the progressive form(i.e. verb phrases can be analysed in subsequent phrases: *He is running, He is building a house*). On the other hand, he noticed that *achievements* and *accomplishments* take adverbials with in , e.g. *in an hour: He noticed the painting in an hour, He ran the mile in a few minutes,* while *activities* and *states* occur with *for* adverbials, e.g. *for an hour: He walked for an hour, He slept for an hour.*

Many scolars added further criteria and parameters to Vendlerian classification of verbs in order to sort out the exact class to which verb expressions belong and to more accurately characterize each verb class. Mourelatos proposed a trichotomy for the aspectual classes of verb phrases. His investigation is based on the existence of common theoretical basis in the investigation of nouns and verbs. The theory assumes as basic the process of individuation i.e. the identification of an individual (object or situation in the case of nouns and verb phrases respectively) out of several individuals (objects or situations). The relation between a whole and its parts is defined by two properties: subdivisibility and homogeneity. Mourelatos draws a parallel between event predications and countable nouns on the one hand, and process predications and states and mass nouns, on the other hand. He sets up a verb phrase classification that does not rest upon the notion of *agent* and control by an agent, as Vendler's classification does, thus managing to include in his classification all those verb phrases that take inanimate subjects.

His trichotomy is based on the notion of *situation.* Situations are of the following kinds: *states, processes and events.* Here is the scheme of this trichotomy:

Mourelatos' trichotomy of situations has become standard in contemporary studies on aspect.

A more complete characterization of verb meanings is connected with the basic fact that the main property of situations is that they have a particular temporal structure. The description of the temporal structure of aspectual situations is grounded on a fundamental idea of modern temporal logic: the idea that propositions should be evaluated with respect to *time intervals,* not moments of time, as Bennet and Hall Partee suggest.

Another problem in the tense-aspect relationship is the treatment of perfect. Some linguists argue that the perfect qualifies neither as an aspect, (because it does not present a situation as incomplete nor as complete at a given point or period of time), nor as a tense , but represents a category of its own: "the recognition that the perfect is a verbal category separate from tense and aspect seems to be an important one and deserves emphasis". According to C.Smith the defining characteristic of the perfect is that of locating a situation prior to the reference point of that situation. Its primary value is that of anteriority of a certain situation relative to some reference time, e.g. *Now, John has arrived; last Saturday, John had already arrived; Next Saturday, John will have already arrived.*

Some linguists have conceived of both the simple and progressive forms and the perfect/non-perfect as demonstrating two separate aspect systems, each involving a binary contrast: e.g. *He sees/he is seeing; he saw/he was seeing; he has seen/he has been seeing; he had seen/ he had been seeing.*

Prospective forms, as Comrie defines them, denote a state related to some subsequent situaton, for instance when someone is in a state of being about to do something. English expressions such as: *to be going to, to be about to, to be on the point of* are often referred to as instances of *prospective aspect*: e.g. The ship is about to sail/ The ship is on the point of sailing. However, it has been argued that prospection is only a relatonship of posteriority in which the predicated event is linked to a reference point anywhere in present, past, or, less commonly, future time.

Bibliography:

1. Baker C.L. English Syntax. - Cambridge, 1989. - 504 p.
2. Comrie B. Aspect. - Cambridge, 1976. - 142 p.
3. Crăiniceanu I. The Category of Aspect in English and Romanian with Special Reference to the Progressive Aspect. - Craiova, 1997. - 292 p.
4. Jacobs R.A. English Syntax. A Grammar for English Language Professionals. - Oxford University Press, 1995. - 378 p.
5. Lyons J. Introduction into Theoretical Linguistics. - Cambridge, 1968. - 519 p.

Prezentat la 05.04.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

L'ASPECT PROBLÉMATIQUE DE L'ALLÉGORIE AU CROISEMENT DE LA LINGUISTIQUE ET DE LA SÉMIOTIQUE

Elvira IAȚCO, Ion GUȚU

Catedra Filologie Franceză „Grigore Cincilei"

Caracterul transsemiotic şi intercultural al alegoriei suscită ambiguitatea clasificării acestei figuri de gândire în rândul faptelor de limbă şi ale celor de gândire. O premisă favorabilă acestei dualități derivă din caracterul problematic al textului, care, în viziunea unor autori, a depăşit deja limita unui discurs materializat, astfel ajungem la noțiunea de text filmic sau muzical. Nucleul problemei apare în momentul în care alegoria depăşeşte cadrul textual şi se prezintă sub forma unui amalgam de imagini. Atât în cadrul textului, precum şi al imaginii, alegoria prezintă un produs al imaginarului care poate fi unul individual (în cazul operelor literare care au autori concreți) sau colectiv (în special, în cadrul mitologiei care reprezintă mentalitatea unei colectivități). Soluția potrivită ar fi acceptarea ideii că, pe de o parte, alegoria se include în câmpul de studiu al lingvisticii, iar pe de altă parte, alegoria ca înlănțuire de semne nu doar lingvistice se include în aria tematică a semioticii. Soluția perfectă ar fi acceptarea ideii că lingvistica este un aspect fertil şi dezvoltat al semioticii.

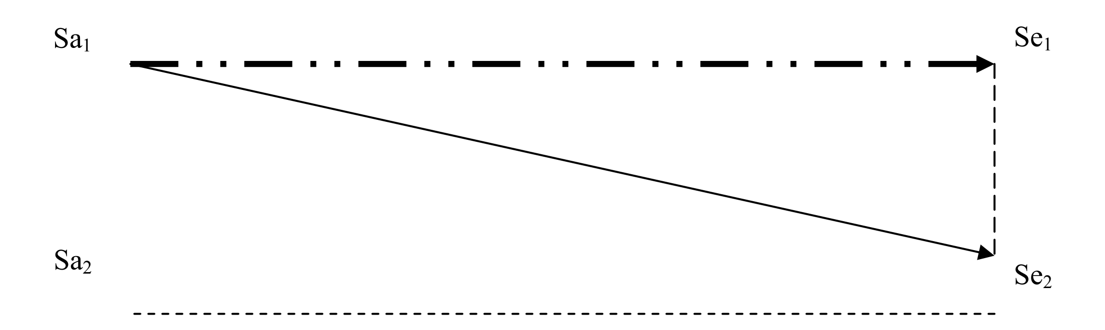
L'allégorie comme figure de pensée a été toujours au carrefour des sciences du langage. En tant que métalogisme l'allégorie s'inscrit dans le cadre de la rhétorique qui à son tour opère avec la notion de texte. Mais le texte est-il le seul noyau pour l'allégorie? Dans les ouvrages contemporains on remarque la tendance d'analyser tout fait de langage par le prisme de l'interculturalité. Le problème consiste dans les interprétations de la notion de texte qui implique ces ambiguïtés.

La notion de texte, largement utilisée dans le cadre de la linguistique et des études littéraires, est rarement définie de manière claire: certains linguistes limitent son application au discours écrit; voire à l'œuvre littéraire: d'autres y voient un synonyme de discours; certains lui donnent une extension transsémiotique, en parlant du texte filmique, texte musical, etc. En accord avec l'usage répandu en pragmatique textuelle, on définira le texte en tant que chaîne linguistique parlée ou écrite formant une unité communicationnelle; peu importe qu'il s'agisse d'une séquence de phrase unique ou d'un fragment de phrase. Le texte connaît une orientation sémiotique, herméneutique, linguistique et littéraire d'où vient le caractère problématique de cette notion. Ainsi, la notion de texte ne se situe donc pas sur le même plan que celle de phrase (ou de proposition, syntagme, etc.).

La création poétique est apparue par l'intermédiaire de la langue comme résultat d'une restructuration totale, le créateur se délivre d'elle dans sa détermination linguistique non par sa négation, mais par sa rénovation «révolutionnaire», ce qui oblige la langue à se dépasser. Les restructurations poétiques de la langue affectent non seulement l'inventaire des unités lexicales, mais aussi le système qui organise leur emploi [1]. Les éléments du système linguistique s'encadrent dans des nouvelles relations spécifiques à la langue. La relation entre la textualité et les phrases dans un texte d'un point de vue herméneutique est la même que celle prévalant entre la signification figurée et la lecture littérale, entre ce qui est implicite et ce qui est explicite [2].

Selon Potebnea, le processus de création des figures ne consiste pas dans la sélection de tels ou tels mots, mais dans les processus littéraires déterminants, le caractère commun et l'image de la langue, et des images «eux-mêmes» [3]. «Le trope est le saut de l'image vers le sens» [4], or l'image est l'unique donnée réelle, moins le sens esthétique (= signification). Les termes vagues créent une atmosphère nébuleuse qui est pris trop souvent pour une atmosphère poétique. Certaines formes assimilent par un jugement sommaire et expressif l'objet dont nous parlons à un autre qui devient son prototype. A ce sujet, l'allégorie superpose le sens littéral d'un mot généralement abstrait à une image à forte puissance représentative. Elle permet une mise en scène habile des idées qui, sous cette forme, prennent vie et se personnalisent. Les figures de pensée comme l'ironie ou l'allégorie sont souvent abordées comme proposant un sens dérivé par rapport au sens propre. Cette distinction sens propre - sens figuré a amené comme corrélat la notion d'écart, théorie à l'homme dans les années 60.

L'étude des sens autres que le sens «propre» faisait traditionnellement partie de la rhétorique, elle constituait plus exactement le chapitre des tropes. Il est commode de garder le terme de trope pour designer l'ensemble de figures microstructurales qui portent surtout le sens des mots. Il y a trope, à propos d'une lexie (Sa_1) dans la ressource ou le signifiant (Sa_2), renvoie, non pas à son signifié habituel (Se_1), mis à un signifié différent (Se_2) qui non pas de signifiant occurrent (Sa_2) dans le segment de discours. Ce qui peut s'exprimer clairement par les formules suivantes:

Ce transfert sémantique, nettement microstructural, n'est possible que parce qu'il existe un rapport sémantique (R) entre le signifié (qu'il ne faut pas comprendre – Sé1), correspondant au signifiant occurrent et le signifié (qu'il faut comprendre – Sé2), ne correspondant à aucun signifiant occurrent [5]. Les figures de pensée sont des tours particuliers données au texte. Toutes ces figures sont au service de celui qui écrit afin de l'aider à convaincre, et lui permettre de varier son style. Dans la science de la linguistique contemporaine, un problème très actuel est celui du contexte et de la dépendance des corrélations contextuelles. On en arrive parfois s'il est possible de donner un sens au mot en dehors des phrases et des circonstances où il est employé. Tout le monde sait ce que signifie «esprit» dans chacune des expressions: *les dons de l'esprit, esprit de vin, faire de l'esprit,* mais ce sont là trois sens différents et non pas trois aspects d'un sens qui appartiendrait au mot en propre. On tient compte des locutions stéréotypées, c'est pour cela que le contexte a une valeur particulière dans le cas d'allégorie en tant que figure macrostructurale. Dans la plupart de cas l'allégorie nous apparaît comme figure macrostructurale exprimée au niveau d'un texte entier, de même que des cas où l'allégorie est dépistée partiellement. Dans l'exemple du roman «Vipère au poing», les vipères changent tout au long du roman ce qui transforme l'allégorie en symbole vers la fin. Un cas similaire s'impose dans la pièce «Les Mouches» de J.P. Sartre. On peut affirmer que l'allégorie est un symbole qui agit, ou le symbole c'est une allégorie paresseuse.

L'allégorie comme figure macrostructurale ne se limite pas au transfert sémantique d'un mot franchissant la frontière de l'imaginaire. L'imaginaire se veut comme un ensemble de signes et de figures, d'objets de pensée, dont la portée, la cohérence et l'efficacité peut varier, dont les limites et la dynamique sont sans cesse à redéfinir, mais qui s'inscrit indéniablement au coeur de notre rapport à la culture, au monde et à l'histoire. L'image s'impose aussi comme un thème privilégié de recherches, que ce soit dans ses relations au texte et les dialogues iconotextuels qui marquent notre culture contemporaine, dans ses liens à l'imaginaire de la jeunesse et aux représentations de soi, ou, de façon plus large, dans ses rapports au sacré et à la violence. C'est notre modernité qui est visée, du modernisme littéraire à la postmodernité critique. Mots et figures sont au service d'une volonté de maximisation de l'écart entre la langue poétique et la langue courante; tout texte allégorique se donne comme but de construire un monde parallèle au monde réel, monde fictif né d'un second langage qui vient doubler le langage commun.

A mesure qu'on s'élève dans l'hiérarchie de la spiritualité, l'allégorie déploie les sens analytiques, tropologiques. Ces définitions savantes cumulent, il est vrai, les inconvénients de la Rhétorique et de la Théologie. Et il est vrai que la religion grecque résistait à la rationalisation d'une mythologie encore toute chargée de magie et de mystère. Mais c'est évidemment le Nouveau testament qui donne sa caution à cette étrange aventure spirituelle qu'est l'exégèse allégorique. Avec les théologiens on s'habitue à fonder l'allégorie non seulement sur une analogie superficielle entre l'image et l'idée, mais sur une relation profonde, métaphysique, entre tous les événements de l'histoire et tous les niveaux de la nature. L'interprétation allégorique est la forme spécifique du commentaire qui dégage à partir des formes apparentes les sens sous-jacents et les valeurs profondes.

L'usage des signes manifeste sa richesse dans la sémiose et celle-ci réclame que la théorie des interprétants soit la plus accueillante possible [6]. Si nous remontons du système des signes à la pensée qu'ils traduisent, nous retrouvons la même solidarité et la même hiérarchie naturelle des éléments linguistiques. Ce mouvement est celui qu'effectue plus ou moins consciemment le lecteur.

Le message est allégorique ou allusif, quand le rapport qui lie le symbolisant au symbolisé est arbitrairement choisi; mais que le choix est néanmoins «motivé», c'est-à-dire qu'il évoque l'objet par n'importe quel

trait de ressemblance ou de contiguïté [7]. L'allégorie, ne réside pas ici dans une coïncidence parfaite entre deux univers sémantiques, mais dans la possibilité de mettre en relation d'équivalence un récit imagé et la morale abstraite qui en découle. Si l'allégorie est une expression artistique qui vient de la rationalisation du mythe, nous pouvons reconnaître les gestes archétypales, les rites liés aux mythes, y compris leur caractère répétitif et cyclique dans les modèles allégoriques. Plusieurs allégories s'axent sur le symbolisme «du centre», témoignage de l'ancien temple, provient de l'archétype mythique analysé par M. Eliade. Quant au mécanisme interprétatif qui est à la base du fonctionnement allégorique, désigné parfois sous le nom d'allégorèse, il a quitté le domaine strictement littéraire pour s'épanouir sous le mode de commentaire dont les limites ne cessent de reculer.

Il est important de dire que l'allégorie est exprimée dans la plupart des cas au niveau des images. «Danone» emploie comme publicité le dialogue entre un pingouin et une vache. Celle-ci essaye de le convaincre à utiliser les produits «Danone». On connaît de même le cas de Coca-Cola qui a choisi les ours blancs. Ceux-ci discutent entre eux sur la qualité des produits de cette entreprise. Ces deux publicités trahissent l'idée implicite que la qualité de ces produits est capable de franchir toutes les frontières, même celles du froid. L'emploi des images de synthèse en publicité a été rendu possible par la convergence de deux secteurs, celui des techniques de production audiovisuelle, basé sur le traitement et la manipulation d'images déjà existantes, et celui du domaine scientifique et industriel (simulations de vols, modélisation et télédétection, entre autres).

L'imagerie synthétique peut être abordée sous l'angle de l'écriture infographique. L'occurrence «écriture» est à comprendre dans ce contexte comme équivalent à toute production de messages comme on parlerait d'écriture littéraire. En effet, l'image animée parait particulièrement propice à ces «opérations d'écriture» que sont «le glissement des images» - le glissement du sens des mots.

Malgré tout ça, l'allégorie est devenue une technique de la publicité. Son succès est assuré par le fait que cette figure peut être employée tant au niveau du slogan qu'au niveau de l'image, son message didactique restant toujours compréhensible pour le public.

Ainsi donc, l'allégorie reste un instrument fort dans la main d'un politicien compétent. On peut choisir un animal pour représenter l'adversaire, mais dans ce cas ce n'est pas un symbole parce que ce n'est pas l'image qui nous intéresse, mais ses actions. La justice d'un lion c'est toujours celle de l'inégalité. Ce symbole qui agit reste en fait une allégorie.

La frivolité de l'allégorie la rend indépendante des standards de la pensée ordinaire, elle reste pour toujours une arme efficace dans les mains d'un auteur moraliste doué. L'allégorie n'est jamais soumise à la mode, c'est elle qui soumet la mode. Parfois elle sert de trait d'union entre plusieurs arts comme la peinture et la littérature (le poème «Madeleine à la veilleuse» de R. Char inspiré de la toile de Georges de la Tour), sujet pour nos futures recherches.

Références:

1. Guțu I. Semnul estetic şi dimensiunea nivelurilor sale de interpretare. - Chişinău: CE USM, 2002, p.43.
2. Meyer M. Langage et littérature. - Paris: Quadrige, 1992, p.220.
3. Потебня А.А. Вопросы поэтики и художественной семантики. - Москва, 1978, с.136.
4. Ibidem.
5. Molinié G. Eléments de stylistique française. - Paris: PUF, 1986, p.106
6. Eco U. Le signe. - Paris: PUF, 1998, p.254.
7. Pohl J. Symboles et langage. - Paris: PUF, 2000, p.58.

Prezentat la 24.03.2007

FORMA ACTIVĂ A VERBULUI ŞI SEMNIFICAȚIA DIATEZIALĂ ÎN LIMBA ENGLEZĂ

Viorica LIFARI

Catedra Filologie Engleză

The topic of the article under discussion is the active form of the verb in correlation with the meaning of voice. The English language is specific in this respect as there are cases when the active form of the verb does not indicate active voice. The meaning of voice depends on the meaning of the verb as a lexical unit because its grammatical marker is „zero". Depending on the type of the verb, the meaning of the utterance can be active, passive, reflexive and reciprocal. Besides the lexical meaning of the verb one should take into consideration the type of the noun in the syntactical function of the grammatical subject. If it is animate, we understand that the voice is acive, if it is inanimate the conclusion we should come to is that the meaning of the voice is passive, as a thing cannot be the Agent of the action.

În limba engleză diateza se numeşte ***„voice"***. Acest termen provine din limba latină (*vox*, având sensul: „sunet", „voce"), care, din cele mai vechi timpuri, se folosea cu două semnificaţii de către gramaticienii romani. Mai târziu, termenul ***voice*** şi-a modificat semantica, desemnând actualmente formele active sau pasive ale verbului în limba engleză.

Diateza este o categorie verbală ce exprimă modul în care se pot altera relaţiile dintre Agentul şi Pacientul unei acţiuni, fără a modifica sensul enunţului [5, p.124]. Această definiţie se referă la diateză ca o categorie gramaticală, deoarece le are în vedere numai pe cele două diateze marcate: activă şi pasivă. Pentru a privi categoria în discuţie ca una conceptuală, e necesar a ţine cont de schemele de corespondenţă dintre participanţii nivelului semantic şi actanţii nivelului sintactic.

Dintre cele două diateze gramaticale ale verbului, cea activă nu are o marcă proprie [1, p.85]. Spre deosebire de diateza pasivă, cea activă este primordială, folosită mai frecvent în comparaţie cu cea pasivă şi denotă restricţii cât priveşte participanţii (chiar dacă semnificaţia nu corespunde formei). Totodată, această diateză este de bază, deoarece procesul mintal este redat prin „formele" ei.

În literatura de specialitate, diateza activă nu se discută pe larg din motiv că nu reprezintă un fenomen specific, pe când diateza pasivă, ca oponent al ei, se cercetează sub diferite aspecte. „Formele" acestei diateze se disting prin opoziţie faţă de formele marcate ale diatezei pasive. Se vorbeşte în acest caz de o marcă zero [1, p.85]. Investigând categoria semnalată, vom încerca să o definim adecvat oferind şi o tipologie a construcţiilor ei.

La determinarea noţiunii de diateză activă se pune accent pe actantul în funcţie de subiect. Astfel, cercetătorii L.S. Barhudarov şi D.A. Şteling consideră că diateza activă se înfăptuieşte de o persoană sau un obiect apt a o realiza [6, p.145].

E.M. Gordon şi I.P. Krylova menţionează: „Diateza activă arată că persoana sau obiectul denumit de subiectul enunţului este Agentul acţiunii exprimate de verbul predicat" [4, p.66].

Lingvistul englez D.Crystal susține că formele active si cele pasive marchează acţiuni orientate spre fiinţe, ce nu coincid cu Agentul. Dacă vorbitorul sesizează cele spuse din punctul de vedere al Agentului, situaţia se redă cu ajutorul diatezei active [2, p.249].

Academicianul A.A. Holodovici consideră că diateza activă redă acţiunea al cărei autor este referentul subiectului. Diateza activă nu are marcheri deosebiţi indicând o relaţie în care subiectul gramatical şi cel semantic coincid. Raportul acţiunii faţă de acest subiect poate fi variat. Fiind exprimat prin subiectul gramatical, subiectul semantic îndeplineşte, de regulă, o acţiune orientată spre obiectul redat printr-un complement (direct sau nepropoziţional):

(1) He took the pen and put it into the bag.

Acţiunea subiectului poate să nu se orienteze spre complement:

(2) Nothing happened. (3) The child was knocking.

Dintre cele două diateze exteriorizate gramatical, cea pasivă este marcată de verbul *to be + participiul II* al verbului de conjugat şi constituie membrul principal al opoziţiei, pe când diateza activă nu are o importanţă primordială, întrucât nu dispune de marcheri specifici [9, p.7].

În opinia lingvistului I.Evseev**,** diateza activă constituie membrul nemarcat al opoziției activ/pasiv. Caracterul „nemarcat" al verbelor tranzitiv-active se manifestă atât la nivelul formei, cât şi la nivelul semnificației. Spre deosebire de diateza pasivă, ea nu posedă morfeme speciale menite a indica „direcția" tranzitivității. Obiectul acțiunii în anturajul unui verb la diateza activă este exprimat prin intermediul complementului de obiect, care apare, de regulă, la cazul acuzativ.

La nivelul semnificației, caracterul nemarcat al diatezei active se manifestă prin faptul că valoarea ei se defineşte în mod „negativ": diateza activă indică necoincidența dintre subiectul şi obiectul acțiunii [3, p.65].

Prin urmare, luând în considerație schema corespondenței participanților la nivel de adâncime şi a actanților la nivel de suprafață, conchidem că la diateza activă subiectul semantic coincide cu cel gramatical, iar obiectul semantic e reprezentat de complement. Direcția acțiunii e orientată de la subiect la complement atunci, când verbul este tranzitiv şi neorientată la complement, dar caracterizând subiectul ca Agent, dacă verbul este intranzitiv.

Cercetătoarea N.A. Kobrina subliniază că diateza activă se întrebuințează pe larg cu toate tipurile de verbe; atât tranzitive, cât şi intranzitive, sensul acesteia fiind condiționat de tipul de verb şi de modelul sintactic al propoziției [7, p.73].

După cum s-a constatat *supra,* diateza activă a verbelor tranzitive prezintă o acțiune orientată de la subiect spre complementul direct. Din punctul de vedere al rolurilor semantice, acțiunea este orientată de la Agent la Adresat. De exemplu:

(4) She sealed and addressed the letter,... (Th. Dreiser, *Sister Carrie,* p.35)

(5) Her husband asked a few questions and sat down to read the evening paper. (Ibidem, p.33)

Dacă verbul la diateza activă este intranzitiv, acțiunea nu se orientează la un obiect, ci caracterizează doar subiectul ca Agent al acțiunii. De exemplu:

(6) Langdon nodded, moving quickly to keep pace with Fache. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.13)

(7) As they descended, they passed between two armed Judicial Police guards with machine guns. (Ibidem)

Verbul din exemplul (7), fiind intranzitiv, urmează un circumstanțial cu valoare locativă şi de Pacient, în funcție de subiect într-un enunț inserând verbul la diateza pasivă: *(7a) Two armed Judicial police guards with machine guns were passed between (by them).*

O propoziție cu forma verbului la diateza activă, în care acesta are funcția de predicat nominal compus, poate avea atât semnificație activă, cât şi cea pasivă, fapt care indică valoarea semantică a fiecărui verb apt a reda diateza:

(8) He was heavily fined. (*Collins Cobuild English Language Dictionary,* London and Glasgow, 1990, p.537)

(9) Tonight, however, the lobby was barren and dark, giving the entire space a cold and crypt-like atmosphere. (Ibidem)

Primul din aceste două exemple are semnificație pasivă, deoarece corespunde lexemului cu sens pasiv, *to be fined***,** pe când al doilea are semnificație activă, deoarece *to be* + adjectivele *barren* şi *dark* reliefează starea, şi nu acțiunea subiectului.

De regulă, verbele mişcării nu se utilizează la diateza pasivă, din motiv că Agentul îndeplineşte acțiunea nefiind forțat. Dacă participantul situației este total independent sau suferă de un handicap, acțiunea o realizează altcineva, adică se schimbă Agentul şi participantul inapt devine Pacient, aceasta redându-se numai cu anumite verbe ale mişcării la forma diatezei pasive, bunăoară: *to move*, *to remove,* pe când *to come, to go, to arrive, to depart, to stand up, to sit down* etc. nu se folosesc nici în acest context. De exemplu:

(10) The invalid was removed from the bed into the mechanical chair.

(11) Nobody goes in or out tonight without the blessing of Capitan Fache. (D.Brown, *The Da Vinci Code,* p.13)

(12) Langdon shook his head. (Ibidem, p.14)

Unele verbe intranzitive ce marchează mişcarea devin tranzitive în context, bunăoară *to run*:

(13) Fache ran a meaty hand across his hair. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.13)

Semnificația derivată a lui *to run* însă nu permite utilizarea lui la diateza pasivă.

Agentul unui enunț inserând diateza activă poate fi reprezentat de mai multe persoane, ce înfăptuiesc o acțiune comună. De exemplu:

(14) "We'd planned to meet at the American University reception following my lecture, but he never showed up." (D. Brown, *The Da Vinci Code*, p.13)

(15) We met at the airport.

Valența verbului *to meet* este subiectiv-obiectivă, cea din urmă nefiind întotdeauna exprimată la nivel de suprafață, atunci când Agentul este redat de un substantiv la plural (exemplul 14). Faptul semnalat denotă caracterul ei facultativ. Dacă însă Agentul este la singular, valența obiectivă devine obligatorie, de exemplu:

(16) I met John at the airport yesterday.

Mostrele (15) şi (16) se deosebesc nu numai după valența verbală, dar şi după direcția acțiunii: Situațiile din exemplele (14) şi (15) presupun o acțiune reciprocă a celor doi actanți din fiecare enunț, chiar dacă ambii sunt Agenți în enunț, pe când în exemplul (16) acțiunea este orientată de la subiect la obiect, nefiind inversată. Luând în considerație fenomenul în cauză, ajungem la concluzia că în exemplele (14) şi (15) verbele au semnificație reciprocă, forma acestora fiind cea a diatezei active, iar exemplul (16) are semnificație activă şi forma verbului este la diateza activă.

Prin urmare, valența verbului poate desemna diateza într-un enunț atunci, când verbul predicat e la forma diatezei active: numai subiectivă sau subiectivă şi obiectivă facultativă pentru semnificația reciprocă, şi subiectiv-obiectivă obligatorie pentru semnificație activă.

Diateza activă se întâlneşte frecvent la descrierea unui spațiu sau a unei persoane, animal, plante, având în calitate de verb predicat copulativul *to be* şi un substantiv, adjectiv şi alți determinanți:

(17) The Devon Wing was the most famous of the Louvre's three main sections. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.13)

În calitate de verb copulativ poate fi utilizat şi alt verb, bunăoară *to seem*:

(18) The question seemed odd. (Ibidem)

Un alt verb copulativ este *to feel:*

(19) Fache fell silent. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.14)

Comparând acest enunț cu *Fache was silent*, observăm că verbul *to fall* indică devenirea stării, iar *to be* desemnează starea ca atare.

Cei doi participanți ai situației când verbul apare la diateza activă, pot fi exprimați de substantive animate sau Agentul este animat şi Pacientul inanimat:

(20) His secretary contacted me a few weeks ago via e-mail. (D. Brown, *The Da Vinci Code*, p.14)

Menționând definiția diatezei active, am constatat că acțiunea este înfăptuită de o persoană sau un obiect apt a o îndeplini. Concluzionăm că nu orice substantiv inanimat e întrebuințat în rol de Agent la diateza activă. În exemplul ce urmează, substantivul inanimat presupune un cauzator şi de aceea poate reda o acțiune:

(21) The pointedness of the question made Langdon uncomfortable. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.14)

Verbul *to make* este cauzativ în mostra (21), pe când în exemplul (22) acelaşi verb denotă potențe combinatorii şi în ambianța unui Agent însuflețit, semnificând diateza activă:

(22) Fache made note of that fact in his book. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.14)

Un substantiv inanimat în funcție de subiect gramatical, utilizat în enunț cu verbul la forma diatezei active, inapt a îndeplini o acțiune, indică diateza medie. De exemplu:

(23) The idiom apparently didn't translate. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.14)

Cele relatate *supra* se pot confirma în felul următor. Verbul *to translate* este tranzitiv atunci, când e utilizat în funcție de subiect gramatical şi arată o persoană. Fiind folosit intranzitiv, acesta devine ergativ (cauzativ) şi exprimă semnificația pasivă, considerându-se la diateza medie.

Revenind la problema semnificației lexicale a fiecărui verb, este importantă ideea savantului A.I. Smirnițki [8, p.252], care consideră că verbele *to see, to suffer* comportă semnificația lexicală a diatezei pasive şi, fiind utilizate la forma diatezei active, au sens pasiv. Susținând această idee, ținem să menționăm că în anumite contexte verbul *to see* poate fi activ. Pasivitatea lui se datorează faptului că cele văzute de o persoană acționează asupra organelor de simț: uitându-se pe geam, de exemplu, omul vede mai întâi ceea ce se mişcă. Fiind însoțit de un alt verb, ce denumeşte o mişcare, verbul *to see* devine activ:

(24) Turning, Langdon saw Fache standing several yards back at a service elevator. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* p.15)

În cazul dat, „Langdon îl vede pe Fache", deoarece „Langdon se întoarce" şi nu „Fache" realizează acțiunea.

(25) Mr. Sauniure suffered a bullet wound to his stomach. (Ibidem, p.21)

În această mostră, subiectul gramatical „suferă" acțiunea cuiva asupra sa.

Enunțul *The door opened* conține un verb la diateza medie, deoarece la nivel de adâncime există un cauzator al acestei acțiuni, „uşa" poate să se deschidă automat doar dacă aparține liftului, ceea ce înseamnă că e condusă de curent şi devine aptă a îndeplini o acțiune. De exemplu:

(26) "We'll take the elevator," Fache said as the lift doors opened. (D. Brown, *The Da Vinci Code,* Chapter 4, p.15)

De notat şi alte substantive inanimate în calitate de Pacienți ai unui enunț inserând verbul la diateza activă şi comportând semnificație pasivă. De exemplu:

(27) As the jet passed over the coast of Portugal, the cell phone in Aringarosa's cassock began vibrating in silent ring mode. (D. Brown*, The Da Vinci Code*, p.19)

(28) The verses told of a prisoner named Silas who lay naked and beaten in his cell, singing hymns to god. (Ibidem, p.37)

Comparând mostrele (27) şi (28), observăm imposibilitatea de a forma construcții la diateza activă cu substantivul *cell phone* în funcție de complement direct, deoarece verbul *to vibrate* este intranzitiv. Acest fapt vorbeşte despre imposibilitatea lui de a fi verb ergativ (cauzativ) şi de a exterioriza diateza medie. Pe de altă parte, la nivel semantic, există un cauzator al „acțiunii" telefonului prin intermediul altui aparat. După părerea noastră, acest tip de enunțuri se aseamănă cu cele care descriu fenomenele naturale şi sunt la diateza activă. Pe de altă parte, dacă considerăm mostra (27) la diateza medie, ea ne ajută să contrazicem ideea că celelalte tipuri de diateză nu derivă de la cea activă ca inițială. Deseori pentru a alcătui o propoziție la diateza activă cu îmbinarea *cell phone* în funcție de complement direct se utilizează verbul *to call*: *(29)* Y*ou are calling her cell phone, right?* (D. Brown, *The Da Vinci Code*, p.50)

A se compara: *to ring a bell – the bell rings; to call a cell phone – the cell phone vibrates/rings.*

Aparatele electrice, electronice sau digitale au proprietatea sau capacitatea de a înfăptui anumite funcții: telefonul, *de a suna*, apa, *de a fierbe*, radioul, *de a emite sunete (a vorbi, a cânta* etc.), maşina automat, *de a spăla*. Aceste capacități sunt cauzate de o persoană sau de curentul electric, pe care omul, de asemenea, îl conectează sau deconectează. Dar, după cum am văzut mai sus, semnificația diatezei exprimate de ele poate fi determinată după criteriul de transformare în tranzitive şi intranzitive, bunăoară *The water boils* poate fi transformată în *The man boils the water*. În aceste enunțuri, verbul *to boil* apare în ipostază de intranzitiv la diateza medie şi tranzitiv la diateza activă, prin urmare, fiind ergativ (cauzativ). Verbele intranzitive folosite cu un subiect inanimat ce nu formează construcții tranzitive cu subiectul respectiv în funcție de complement sunt la diateza activă. Pe de altă parte, definiția diatezei active presupune un Agent pe poziția subiectului gramatical, iar în situațiile redate de verbele sus-numite poziția de subiect o ocupă Instrumentul. De exemplu:

(29) The kettle's boiling. (Collins Cobuild English Language Dictionary, London and Glasgow, 1990, p.793).

În acest enunț, se omite substantivul în rol de Pacient la nivel semantic sau complement la nivel sintactic: *(29a) The kettle's boiling the water.* Dacă spunem *(29b) I boil the water,* la nivel de suprafață se indică Agentul şi Pacientul acțiunii, iar Instrumentul (*the kettle*) este prezent doar la nivel de adâncime: *(29c) I boil the water in the kettle.* Considerând enunțurile (29b) şi (29c) la diateza activă, atunci (29) şi (29a) sunt la diateza medie şi exprimă semnificație pasivă.

Fenomenele naturale sunt dezvăluite cu ajutorul verbelor la diateza activă, deşi nu este cunoscut Agentul. Din punct de vedere structural, propozițiile în cauză conțin un subiect formal (it), deoarece un element indispensabil al enunțului în limba engleză este subiectul care uneori nu indică Agentul acțiunii, înfăptuite spontan:

(31) It rains cats and dogs. (32) It is snowing.

De o importanță deosebită sunt construcțiile sintactice al căror Agent este dezmembrat. În situația vizată, subiectul gramatical (semantic) şi complementul (obiectul) sunt reprezentați de aceeaşi persoană, de un tot întreg, complementul fiind o parte a corpului omenesc. Fiind incluse în enunț din motive diferite, numele omului şi denumirile părților corpului pot ocupa două poziții, având două funcții sintactice pe lângă verbul predicat. Substantivele în cauză corelând cu un singur denotat extralingvistic, actanții nu sunt totalmente independenți. Pozițiile diferite exercită o funcție anumită pe care profesorul S.D. Kațnelison, urmând ideile savantului A.A. Potebnea**,** le-a determinat ca una de perspectivă logică. În limbile moderne, grație perspectivei logice, participanții relației „om (animal) – o parte a corpului" au cazuri diferite [10, p.118].

Lingviştii care cercetează structura sintactică a propoziției nu numai din punct de vedere formal, dar şi semantic, consideră că denumirile părților corpului nu au statut semantico-sintactic independent şi trebuie să fie studiate raportându-le la întreg.

Lingvista Cornelia Cincilei relevă în enunțurile de tipul *Peter washes his hand, cleans his teeth* un izomorfism între structurile semantică şi sintactică. O parte a corpului este supusă acțiunii descrisă de predicat, dar deoarece relația partitivă conexează Agentul acțiunii şi scopul ei, partea corpului nu este un actant obiectiv în

sensul direct al cuvântului. Acțiunea în enunțuri de tipul *Peter closed his eyes*, *opened his mouth* nu este tranzitivă din punct de vedere semantic [10, p.119]. De comparat cu: *Peter closed the book, the door.* Neavând al doilea participant, acțiunea Agentului se orientează asupra lui însuşi, asemănându-se cu situația descrisă de diateza reflexivă. Prin urmare, propozițiile de tipul S (om, animal) + V + CD (parte a corpului S-lui) exprimă semnificațiile reflexivă şi posesivă.

În propozițiile sugerând cauzativitatea mecanică se atestă o situație similară, adică ele pot reda semnificația reflexivă, verbul fiind la forma diatezei active. De exemplu:

(33) He injured his finger. (34) She scratched her leg.

Indicarea locului „vătămării" este doar o specificare, deoarece *finger* sau *leg* aparține Agentului.

Dacă aceste enunțuri sunt transformate la diateza pasivă, semnificația reflexivă dispare:

(35) His finger was injured. (36) His leg was scratched.

Aceste enunțuri pot semnifica starea posesorului sau rezultatul unei acțiuni efectuate asupra lui de către alt actant ce nu este exprimat în enunț.

La tipurile de enunțuri menționate se pot adăuga cele în care sesizăm cauzativitatea psihică. Verbul predicat al lor apare la forma activă, dar exprimă semnificație reflexivă şi posesivă:

(37) I closed my eyes not to see him weeping. [10, p.123].

Forma activă a verbului predicat poate comporta şi semnificație reciprocă. De exemplu:

(38) How they argued! (V. Woolf *Mrs. Dalloway,* p.9)

Generalizând cele expuse *supra,* se poate afirma că din cele 38 de exemple cu forma verbului predicat la diateza activă, analizate în acest subcapitol, opt sunt la diateza medie, având semnificație pasivă, altele opt exprimă semnificație reciprocă, având forma activă a verbului, două exprimă diateza reciprocă, două sunt la diateza pasivă exprimată gramatical, iar celelalte exteriorizează diateza activă atât după formă, cât şi după semnificație. Asemenea date denotă frecvența utilizării celei din urmă şi demonstrează importanța corelării tuturor nivelurilor la care se manifestă diateza, ținând cont de marcarea sau nemarcarea ei specifică în forma verbului-predicat.

Luând în considerație definiția categoriei în cauză, se poate afirma că semnificația diatezei active se determină grație abilității substantivului în rol de subiect gramatical de a realiza acțiunea denumită de verbul predicat. Dacă acesta este activ, şi enunțul este la diateza activă.

Referințe:

1. Bărbuță I., Constantinovici E., Hanganu A. et. al. Gramatica practică a limbii române. - Chişinău: Academia de Științe a Moldovei. Institutul de Lingvistică, 2006. - 240 p.
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopaedia of the English Language. - Cambridge: Cambridge University Press, 1995. - 490 p.
3. Evseev I. Semantica verbului. - Timişoara: Editura Făclia, 1974. - 182 p.
4. Gordon E.M. A Grammar of Present-Day English. - Moscow: Higher School Publishing House, 1974. - 334 p.
5. Panov I. Grammatica descriptivă a limbii engleze. English Descriptive Grammar. - Bucureşti: Editura Lucman, 2004. - 249 p.
6. Ferdinand de Saussure. Curs de lingvistică generală. - Bucureşti: Polirom, 1998. - 426 p.
7. Кобрина Н.А., Корнеева Е.А., Оссовская М.И. и др. Грамматика английского языка. Морфология. - Москва: Просвещение, 1985. - 288 с.
8. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. - Москва: Издательство литературы на иностранном языке, 1959. - 439 с.
9. Холодович А.А. Категория залога // Материалы конференции. - Ленинград: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1970, с.2-25.
10. Чинчлей К.Г. Типология категории посессивности. - Кишинев: Штиинца, 1990. - 154 с.

Prezentat la 27.03.2007

ADVERBELE CU SEMELE DE [+PASIVITATE] ŞI [+RECIPROCITATE] CU VALENŢĂ SUBIECTIV-OBIECTIVĂ

Viorica LIFARI

Catedra Filologie Engleză

The adverb is the part of speech that can render the meaning of voice. These are as a rule those words that are formed from verbs via adjectives. The semantics of these words as introductory ones is of special interest as they give the utterance a particular content in which the author expresses his/her idea about what is being said.

The adverbs denote the meanings of the passive, reciprocal and reflexive voices. The adverbs denoting reciprocal meaning are bivalent on both levels, semantic and syntactic, in comparison with those that render passivity and do not have their subjective valency expressed syntactically. Sometimes the two meanings of voice passive and reciprocal overlap.

Alongside the meaning of voice the adverb expresses the meaning of modality.

Semantica adverbelor obţinute de la verbele tranzitive, prin intermediul adjectivelor, conţine semul de [+Pasivitate]. Propoziţiile ce includ adverbele cu semul de [+Pasivitate] corelează cu cele în care diateza pasivă se formează de la verbul predicat. De exemplu:

(1a) *There is no conceivable reason why there should be any difficulty.*[1, p.287].

(1b) *I might conceivably get somewhere better in Birmingham.* [2, p.287].

Atât adverbele, cât şi propoziţiile în care sunt întrebuinţate indică, deopotrivă, atitudinea subiectului implicit faţă de cele comunicate. Astfel de adverbe sunt raportate la propoziţie în ansamblu şi nu doar la o anumită parte a ei, în funcţie de cuvinte introductive, ce exteriorizează diferite semnificaţii ale atitudinii subiective a autorului faţă de cele relatate.

Lingviştii A.I. Smirniţki [3, p.220-224; 4, p.17]; L.M. Medvedeva [5, p.96]; N.Jigadlo, I.P. Ivanova, L.L. Iofic [6, p.298-299] au studiat cuvintele şi propoziţiile introductive în limba engleză, constatând posibilitatea de a folosi adverbele şi cuvintele modale în calitate de cuvinte introductive.

Cuvintele modale apar şi ele în ipostaza celor introductive, pe care savanţii B.Ilyish [7, p.164], L.S. Barhudarov [8, p.274] şi alţii le-au calificat drept o parte de vorbire aparte. B.Ilyish include în lista cuvintelor modale adverbe de tipul *undoubtedly* şi *presumably.* L.S. Barhudarov susţine că cuvintele modale ar constitui o parte de vorbire deosebită, remarcând rolul lor de a caracteriza cele comunicate din punctul de vedere al legăturii eventuale cu alte fapte şi evenimente. Aceşti doi autori identifică membrii introductivi ai propoziţiei cu cuvintele modale.

Credem că, deşi cuvintele introductive ca *undoubtedly, presumably* conţin atât semul de [+Apreciere], cât şi cel de [+Modalitate], primul exprimă implicit şi părerea autorului, de aceea este mai pronunţat, de exemplu:

(2) *That has undoubtedly made Saddam Hussein and others think, as well* (International Herald Tribune, Thursday, 24 October, 2002, p.7).

Semantica adverbelor şi a cuvintelor introductive prezintă un interes deosebit, deoarece îi atribuie enunţului un conţinut specific, ce denotă atitudinea autorului lui faţă de cele spuse. Organizarea logică a propoziţiei presupune analiza principiilor generale ale mecanismului semantic, condiţionat atât de actul comunicativ, cât şi de numărul „participanţilor", precum şi de modul prezentării lor.

Într-o situaţie, un rol de seamă îi revine persoanei, care recepţionează o acţiune sau o stare; gândul presupune un subiect ce urmează a fi indicat. Enunţul conţine, alături de subiect, elemente, care dezvăluie atitudinea faţă de cele comunicate. Acestea, în opinia savantului elveţian Ch.Bally, formează „modusul" determinat ca o operaţie corelativă, produsă de subiectul gânditor, partea opusă „dictumului". Lingvistul consideră „modusul" drept o parte principală a propoziţiei, ce reflectă participarea activă a subiectului în exprimarea gândului. Partea de exprimare a „modusului", care fixează atitudinea locutorului/autorului faţă de evenimentele descrise şi faţă de activitatea lingvistică personală, se formează prin intermediul verbului modal (*a dori, a gândi, a crede* etc.) asociat subiectului modal. De reţinut că semnificaţia propoziţiilor este condiţionată, în mare măsură, de potenţele combinatorice ale semnificaţiei ce o comportă două elemente diferite după sens, raportată la semnificaţia „modusului" şi a „dictumului" [9, p. 55].

„Modusul" poate să nu fie prezentat de două părţi ale propoziţiei, ci numai de una – obiectul, subiectul atitudinii fiind redat implicit.

(3) *Regrettably, it is not an easy plant to grow in this country.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1214).

„Modusul" poate avea, în calitate de subiect, emițătorul, iar subiectul gramatical poate fi reprezentat de o altă persoană. Posibilitatea de a „separa" subiectul „modus" de cel al propoziției, grație incorporării lui într-un subiect „general", se observă în propozițiile cu verbul la diateza pasivă, exprimată prin mijloace gramaticale. Funcția principală a diatezei pasive rezidă în formarea propoziției neagentive, realizată la constituirea părților „neagentive" ale propoziției „modus". De exemplu: (4) *We report that, X reacts more rapidly... to give easily isolable Y. Recently it has been reported that X can be brought into solution by treatment with Y.* O funcție analogică comportă adverbele cu o singură rădăcină având semul de [+Pasivitate]:

(5) *Reportedly, All Qaeda fighters who had fled to Pakistan are now returning.* (International Herald Tribune, Friday, 15 November, 2002, p.8).

Subiectul „modus" este desemnat implicit într-o construcție pasivă exprimată categorial; în cazul când „modusul" se redă prin adverb (negramatical), subiectul procesului este implicat prin semul de [+Pasivitate] în semantica adverbului.

Atunci când verbul tranzitiv la diateza activă manifestă o valență subiectivă obligatorie şi una obiectivă, acelaşi verb la diateza pasivă se caracterizează printr-o valență semantică asemănătoare şi prin una obiectivă sintactică facultativă. Adverbul cu semul de [+Pasivitate] nu include valența subiectivă la nivel sintactic nici ca una opțională, pentru că ea nu se realizează de alte cuvinte. Conchidem că adverbele nu au valență subiectivă sintactică, iar funcția principală a diatezei pasive de a construi propoziții neagentive se actualizează pregnant în adverbe a căror structură semantică presupune semul de [+Pasivitate].

De remarcat următoarea contradicție: într-un enunț cu „modusul" explicit, componenta principală nu este cuvântul ce indică subiectul, dar cel ce exteriorizează gândul – atitudinea subiectului implicit față de conținutul celor comunicate, inclus în partea numită „dictum". În acest caz, se poate vorbi despre un grad diferit al integrității „modusului": a) „modusul" desfăşurat; b) „modusul" desfăşurat incomplet; c) „modusul" nedesfăşurat: (a) *I suppose that you mean I am right;* (b) *His idea would be supposed to be right.* [10, p. 101]; (c) *The future supposedly belonged to the fleet-footed leaders of the personal computer industry, Microsoft Corp. and Intel Corp.* (International Herald Tribune, Saturday-Sunday, 16-17 November, 2002, p.13).

„Modusul" se redă prin intermediul adverbelor cu semnificație emoțională şi de apreciere: *fortunately, unfortunately, luckily* etc; incluse în propoziție în calitate de „modus", reprezentate de un cuvânt, asemenea adverbelor cu semul de [+Pasivitate]. Acest tip de „modus" nu este nedesfăşurat, ci doar incomplet. Spre deosebire de adverbele derivate cu semul de [+Pasivitate], adverbele semnalate conțin doar un fel de subiect în mod implicit, pe cel definit, personal, iar adverbele pasive, în funcție de semantica lor lexicală, pot implica atât subiectul personal, cât şi cel nedefinit şi generalizat – personal.

În construcțiile cu forma verbului la diateza pasivă se exprimă subiectul logic, pe când adverbul indică subiectul în mod impersonal. Conchidem că în comunicare elementul „subiectiv" se constituie nu numai prin diateza pasivă, ci şi cu ajutorul cuvintelor derivate cu semul de [+Pasivitate]. Adverbul *allegedly,* în calitate de cuvânt „modus", se atestă în situații când locutorul şi subiectul „modusului" sunt persoane diferite, ultimul fiind redat doar implicit. De exemplu: (6) *The crimes he had allegedly committed ...* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.37). Semul adverbului *allegedly* sugerează un subiect personal, nedeterminat şi generalizat.

Atitudinea locutorului sau autorului față de cele spuse de o altă persoană se exprimă prin adverbul *reportedly,* ce indică o atitudine neutră a autorului față de cele comunicate şi de autenticitatea lor: (7) *Tests reportedly showed that the island would be uninhabitable for one hundred years*. (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1227)

Propozițiile inserând adverbe cu sem de [+Pasivitate] sunt polipredicative şi polisubiective, spre deosebire de propozițiile cu adverbe introductive lipsite de semul de [+Pasivitate]. De subliniat că polisubiectivitatea presupune polipredicativitatea, şi nu invers. Propozițiile ce conțin adverbe de acest tip şi cele în care ele nu apar corelează ca expresii indirecte şi directe, deşi structura organizatorică a ambelor propoziții este simplă.

Structura sintagmatică a propozițiilor analizate implică doar o persoană, pe când din perspectivă pragmatică sunt de evidențiat cel puțin două persoane. Atitudinea autorului față de realitatea redată în propoziție se postulează în lingvistică în calitate de însuşire principală a modalității. Apare întrebarea dacă putem să considerăm că adverbele cu semul de [+Pasivitate], introductive posedă semnificație modală.

Lingvistul I.R. Galperin consideră modalitatea drept o categorie ce reprezintă esența procesului comunicativ şi se manifestă în varietatea mijloacelor de expresie a atitudinii locutorului față de realitate [11, p.113].

J.Lyons menționează diverse mijloace de exprimare gramaticală a atitudinii locutorului față de conținutul celor relatate, în legătură cu noțiunea de modalitate [12, p.326].

Indiciul privind gradul de autenticitate a celor comunicate de adverbele *allegedly* şi *reportedly* descinde din semnificația lor de bază redând caracterul indirect al expresiei. În asemenea propoziții, locutorul sugerează că ideea aparține altei persoane şi că cel dintâi nu poartă răspundere despre autenticitatea informației. Prin urmare, adverbul poate fi considerat un indiciu indirect care pune în evidență îndoiala privind autenticitatea celor expuse.

Semantica adverbelor cu semul de [+Pasivitate] denotă necesitatea de a include în categoria adverbelor cu semul de [+Modalitate] şi pe cele menționate mai sus: *presumably, admittedly, believably, unquestionably, unmistakably, undoubtedly, indisputantly, undeniably, unarguably* etc.

Modalitatea exprimată de adverbele în cauză i se „suprapune" modalității comunicării, de aceea L.M. Medvedeva le numeşte „cvasipredicate" [13, p.107]. Modalitatea drept „cvasipredicat" însoțeşte predicatul propoziției. În rol de „cvasipredicate" apar atât adverbele cu semul de [+Pasivitate], cât şi verbele *dicendi* şi *cogitandi* de la care provin adverbele. Ele reprezintă „modusul" desfăşurat şi nedesfăşurat, deoarece nu formează independent predicatul, ci îl însoțesc pe cel din propoziție**:** *(6) I report, It is reported. Reportedly. I don't doubt.*

Fiind dependente în plan semantic, adverbele au un rol „principal" în plan sintactic, realizând funcția de predicat secundar.

Semantica propoziției modale se schimbă în funcție de adverbul folosit. De exemplu: (1) *They were well paid for their job;* (2) *Presumably they were well paid for their job.* – [+Probabilitate] (aproape de adevăr); (3) *Allegedly they were well paid for their job.* – [+Presupunere], [+Ezitare]; (4) *Undoubtedly they were well paid for their job.* – [+Încredere]; (5) *Regrettably they were well paid for their job.* – [+Încredere], [+Regret]; (6) *Incredibly they were well paid for their job.* – [+Ezitare], [+Apreciere pozitivă].

Adverbele în discuție exteriorizează grade diferite de autenticitate, ce se datorează subiectului apreciator. Aprecierea şi subiectul apreciator sunt determinate de „coexistența" integrității lexicale şi gramaticale în cadrul unei unități, în cazul dat, a adverbului.

Referitor la adverbele examinate mai sus, se poate afirma că *allegedly* şi *reportedly* redau atitudinea subiectivă a autorului față de cele comunicate, iar semnificația modală este derivată, însoțind semnificația lor lexicală. Adverbele *presumatly, supposedly, admittedly, undoubtedly, unquestionably, unavoidably* etc. reliefează aprecierea subiectivă a celor comunicate de către autor din punctul de vedere al autenticității ei. Semul de [+Diateză] din semantica acestor adverbe presupune un subiect nedefinit şi generalizat, căruia i se alătură autorul comunicării.

Adverbul *undoubtedly* indică siguranța locutorului privind cele afirmate, autorul comunicării asociindu-se subiectului implicit nedeterminat, denumit de adverb. De exemplu:

(7) *Even then she would have had no conception of the relative value of the thing; her one thought would, undoubtedly, have concerned the pity of having so much power and the inability to use it.* (Dreiser Th. Sister Carrie, p.88).

Structura semantică a adverbului din mostra (7) cuprinde semele de [+Modalitate] (Încredere), [+Pasivitate] şi [+Apreciere pozitivă].

Adverbele cu prefixele *un-* şi *in-* posedă o semnificație negativă, cumulând, alături de semele de [+Modalitate] şi [+Pasivitate] pe cel de [+Negație]. Cuvintele cu semul de [+Negație], marcat de alte prefixe, capătă o semnificație pozitivă, adăugându-le. De exemplu: *doubtedly* are sem negativ, dar, ataşându-şi prefixul *un-,* apare adverbul *undoubtedly* cu o semnificație pozitivă.

Semului de [+Pasivitate] şi celui de [+Negație] li se asociază şi semul de [+Intensificare]. Atât în stilul beletristic, cât şi în cel ştiințific, atestăm exemple în care se exprimă aprecierea autenticității celor comunicate. De exemplu:

(8) *Presumably, formal valuations will only be required when monitoring unveils "substantial" drops in property values*. (Mortgage Information, No2, February 2006, p.1).

Semnificația lexicală a predicatului inițial redând atitudinea indică gradul de încredere, iar semul de [+Diateză] permite omiterea subiectului apreciator. Uneori autorul celor comunicate i se alătură aprecierii

personajului: (9) *This presumably reflects our greater interest, in general, in participants rather than circumstances* [14, p.498] şi atunci apare semul [+Agentiv].

A se compara:

(10) *"That's what the woman says" – said the old man, Clifford presumably.* (Lawrence D.H. Lady Chatterley's Lover, p.87).

În cazul dat, adverbul face posibilă îmbinarea într-o comunicare a vorbirii directe şi celei indirecte. În această situaţie, deosebim cuvintele autorului ce conţin elemente de discurs străin, fapt remarcat de S.D. Kaţnelson. În opinia sa, înregistrarea directă sau indirectă a discursului străin întotdeauna presupune cuvintele introductive, adverbele ce concretizează situaţia intermediară [15, p.105].

Diateza pasivă exprimată prin mijloace gramaticale prevalează în stilul ştiinţific, autorul (Agentul) acţiunii fiind plasat pe planul doi sau nu este menţionat deloc, iar pe prim-plan se află obiectul. De notat şi construcţiile de tipul „nominativul cu infinitivul" (nominative with infinitive): (11) *The pictures are believed to be identical in images*, unde adverbele derivate cu semul de [+Pasivitate] înlocuiesc construcţiile active de tipul *A must admit* cu *admittedly.* Nu doar verbele la diateza pasivă pot elimina subiectul logic, dar şi adverbele derivate cu semul de [+Pasivitate].

Semantica variată a adverbelor modale cu semul de [+Diateză] se deosebeşte de alte mijloace de expresie a diatezei prin faptul că adverbele denotă posibilitatea ce presupune atât ezitarea, cât şi încrederea deplină în cele afirmate. Adverbele *allegedly, reportedly, supposedly* redau ezitarea, iar *undoubtedly, unarguably* etc. Sunt apte a marca încrederea în cele relatate.

Adverbele derivate cu semul de [+Pasivitate] exteriorizează aprecierea emoţională, cu excepţia celor modale şi de apreciere, dezvăluind compătimirea şi regretul faţă de cele comunicate [16, p.114]. De amintit adverbele: *understandably, comprehensibly, regrettably, predictably, incredibly, unbelievably* ce indică atitudinea de apreciere a subiectului (bună sau rea), formând „modusul" calificativ al exprimării.

Adverbele în cauză, asemenea celor cu sem de [+Modalitate], păstrează semnificaţia verbului iniţial, prin intermediul adjectivului. În dicţionare ele sunt fixate, fără definiţii. Semul de [+Pasivitate] a lor confirmă definiţiile adjectivelor derivate de la care se formează adverbele menţionate [17, p.1214, 1589].

(12) *The police were understandably displeased at his driving.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1589).

Predicatele relaţiei prepoziţionale, de la care se formează aceste adverbe, se îmbină obligatoriu cu subiect personal, a cărui atitudine emoţională fixează, subiectul apreciator fiind întotdeauna explicit: *The police were understandably displeased at his driving – I understand why the police were displeased. I would do the same in this situation.*

Dacă în propoziţie se foloseşte un adjectiv derivat ce desemnează atitudinea emoţională, subiectul se subînţelege:

(13) *Heissman, understandably enough, never discussed the past.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1589).

În acest caz, pe prim loc se află semul de [+Apreciere pozitivă] urmat de cel de [+Pasivitate], ultimul având un grad scăzut de manifestare.

Adverbele exprimă aprecierea pornind de la un subiect concret la unul cu caracter generalizat:

(14) *They became, engaged. Five years later incomprehensibly, the engagement was broken.*

În cazul dat, observăm atitudinea vorbitorului şi părerea altor oameni, aprecierea lor reflectând normele unei societăţi. Structura semantică exteriorizează semele de [+Apreciere negativă], [+Intensificare] şi [+Pasivitate].

Natura impersonală a adverbelor cu semul de [+Pasivitate] diferă de sensul impersonal al adverbelor private de acest sem, bunăoară: *unfortunately, luckily* etc. Subiectul implicit al adverbelor cu semul de [+Pasivitate] este unul apreciator, constituind, concomitent, şi subiectul procesului, de la care provine adverbul. Adverbele de apreciere emoţională fără semul de [+Pasivitate] subînţeleg un anumit subiect:

(15) *Luckily, at this time he caught a liver complaint, for the cure of which he returned to Europe, and which was the source of great comfort and amusement to him in his native country.* (Thackeray W.M. Vanity Fair, p.19) → *I consider him lucky (he was lucky) to have caught a liver complaint …*

Adverbele de apreciere cu semul de [+Diateză], spre deosebire de cele modale, redau autenticitatea predicaţiei dependente, reprezentând-o ca un fapt real. De exemplu, adverbul *regrettably,* asemenea verbului

to regret, exprimă atitudinea: al doilea argument al construcției pasive, format de verb, este facultativ, fiind adesea omis. Primul argument al construcției active redă regretul față de cele relatate în propoziția subordonată: [+Apreciere negativă], [+Încredere].

(16) *Regrettably, few of them, if indeed any, have gone to university.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1214).

Adverbele cu semul de [+Pasivitate], în ipostaza cuvintelor introductive, asemenea altor elemente similare, nu ocupă un loc constant în propoziție, şi pot inaugura propoziția. De exemplu:

(17) *Predictably, the affair went hopelessly wrong. (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1128).*

Adverbele intercalate între subiect şi predicat apar frecvent în frazele cu predicate verbale şi nominale. De exemplu:

(18) *He has reportedly instructed his family not to interfere if he tries to kill himself. (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1227)*

Adverbele pasive modale ocupă poziții diferite în cadrul propoziției şi exprimă un anumit grad de încredere a subiectului implicit. Poziția variată vizează corelația lor fie cu propoziția, în ansamblu, fie cu părți de propoziție separate. De exemplu:

(19) *Clean the car from the top, preferably with a hose and warm water.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.1129).

Adverbul *preferably,* exteriorizând „din exterior" părerea, corelează doar cu „*with a hose and warm water"* şi nu se referă la prima parte a propoziției.

De relevat şi funcțiile de legătură ale adverbelor derivate cu sens de pasiv. Uneori două propoziții nu pot fi concepute ca o integritate, iar adverbul realizează legătura dintre ele: (a) *The research was promising.* (b) *It wasted time.*

(20) *Admittedly the research was promising, but it wasted time.*

Uneori adverbele în cauză pot lega nu numai două propoziții simple, dar şi alineate întregi.

Adverbele ce conțin semul de [+Reciprocitate] sunt reduse la număr, în comparație cu verbele cu acelaşi sens şi cu adjectivele reciproce. Asemenea adverbe pot avea şi semnificație pasivă, de aceea unele din ele se repetă, de exemplu, *agreeably, arguably* şi *jointly.*

(21) *As the evening drew on, Andrew and I got agreeably drunk.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.30).

Varianta sinonimică este: *We agree with each other that we got drunk. We got drunk in the same way, reciprocally.* Semnificația reciprocă exprimată de adverb se îmbină cu cea de apreciere şi se adaugă la cea redată de verbul ce marchează acordul locutorului față de acțiune. Valența subiectivă este exprimată la ambele niveluri, pe când cea obiectivă se subînțelege. Semele desemnate de adverbul din mostra (21) sunt: de [+Apreciere], [+Reciprocitate], [+Acord].

(22) *Deforestation is arguably the most serious environmental issue of our time.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.64).

Situația în care se foloseşte adverbul *arguably* în mostra (22) poate fi redată şi altfel: *People argue with each other about deforestation, which is the most serious environmental issue of our time.*

Subiectul implicit al cuvântului în discuție poate fi dedus numai în mod generalizat. În exemplul (22) nici o valență a adverbului nu este exprimată la nivel de suprafață, ceea ce înseamnă că el constituie un context implicit intercalat într-un alt context explicit. Semele desemnate atât de *arguable,* cât şi de construcția sintactică sunt: de [+Reciprocitate], [+Modalitate] (ezitare)şi [+Apreciere].

Adverbul *jointly (to join – joint – jointly)* ale cărui valențe sunt exprimate la ambele niveluri se deosebeşte de cele analizate mai sus prin faptul că semul de [+Reciprocitate] coexistă cu cel de [+Pasivitate] şi de [+Intensificare]. De exemplu:

(23) *They had a huge arguement about their jointly owned car.* (Collins Cobuild English Language Dictionary London and Glasgow 1990, p.783).

Conchidem că diateza gramaticală, redată prin mijloace lexico-gramaticale, are prioritate şi în cazul adverbelor, deoarece, dintre toate diatezele semantice examinate, doar cea pasivă şi cea reciprocă pot fi notate de aceste cuvinte derivate de la verbe. Verbele reciproce sunt puține la număr, referindu-se doar la activitatea verbală.

Investigația noastră demonstrează că adverbele ce denotă semul de [+Diateză] reprezintă o situație în cadrul alteia, cuvântul marcând atitudinea unei persoane față de cele comunicate în propoziție. Prin atitudine se redă semul de [+Apreciere] şi cel de [+Modalitate], ele coexistând cu semul de [+Pasivitate] sau [+Reciprocitate]. Subiectul adverbului, după cum a fost sugerat, este subiect „modus", ce nu coincide cu cel al propoziției, pe când la diateza reciprocă, poate fi definit personal.

Spre deosebire de adverbele cu semul de [+Pasivitate], ce nu au valență subiectivă sintactică, cele cu sem de [+Reciprocitate] o posedă. Atât adverbele pasive, cât şi cele reciproce conțin şi alte seme, bunăoară, de [+Modalitate] şi [+Apreciere].

Referințe:

1. Collins Cobuild English Language Dictionary. - London and Glasgow: Collins Publishers, 1990. - 1703 p.
2. Ibidem.
3. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. - Москва: Издательство литературы на иностранном языке, 1957. - 281 с.
4. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. - Москва: Издательство литературы на иностранном языке, 1959. - 439 с.
5. Медведева Л.М. Части речи и залог. - Киев: Вица школа, 1983. - 144 с.
6. Жигадло В.Н., Иванова И.П., Иофик Л.Л. Современный английский язык. - Москва: Наука, 1956. - 299 с.
7. Ильиш И.Б. Строй современного английского языка. - Москва, Ленинград: Просвещение, 1965. - 378 с.
8. Бархударов Л.С. Очерки по морфологии современного английского языка. - Москва: Высшая школа, 1975. - 156 с.
9. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. - Москва: Наука, 1955. - 403 с.
10. Медведева Л.М. Op. cit.
11. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. - Москва: Наука, 1981. - 139 с.
12. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику. - Москва: Высшая школа, 1978. - 543 с.
13. Медведева Л.М. Op. cit
14. Lyons J. Linguistic Semantics. - Cambridge: Cambridge University Press, 1995. - 376 p.
15. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение. - Москва, Ленинград: Наука, 1965. - 110 с.
16. Медведева Л.М. Op. cit.
17. Collins Cobuild English Language Dictionary.

Prezentat la 28.02.2007

SEMANTIC CHANGE OF BORROWED LEXICAL UNITS

Dumitru MELENCIUC

Catedra Filologie Engleză

În lucrarea dată, se analizează evoluția semantică a unităților lexicale împrumutate din alte limbi. Modificarea semantică a lexemelor nemotivate este considerabilă şi necesită a fi luată în considerație în procesul de predare/învățare a unei limbi străine. Toate cuvintele sunt expuse unui proces continuu de schimbare a structurii semantice în dependență de nivelul şi tempoul de dezvoltare a comunității lingvistice vizate.

In a previous article we analyzed a number of aspects, as to the semantic change of lexical units in the English language, with occasional examples taken from other languages in order to prove the fact that the general linguistic phenomenon of semantic change is common not only to the English language. In the present article we are going to concentrate our attention on the linguistic process of borrowing, taking into consideration the diachronic and synchronic methods. The English basic vocabulary consists of about 70% of the word-stock borrowed from other languages or created by means of word-building mainly of Latin and Greek origin. The process of borrowing has intensified with the sweeping development of science and technology, means of communication, globalization process, political, economic and military relations, etc. English has become an international language and has accumulated an impressive word-stock of more than 2 million lexical units and it started to share this treasure with other languages of the world. Apart from the necessity of borrowing to meet new communicative requirements, there was and still is much redundant borrowing. In particular historical situations, the use of words of another language was, to a certain extent, a matter of fashion or prestige. This applied to donor languages such as French, Latin, which played an important part as languages of international communication, scholarship and learning. French remained an important source of lexical borrowing in the Modern English period, reflecting the character of relations in various spheres of life. Gradually English absorbed about 70% of its modern word stock from various languages of the world and created a rich vocabulary of international words, which now is generously giving to most languages of the world. Borrowing from English now is highly motivated by the rapid development of science and technology, economy, culture, etc. in the USA and Great Britain and the necessity to coin new words or use existing words to express new concepts. Communication and social, political, military and economic relations of the world community have developed to such an extent that now new advanced technologies and goods spread all over the globe, the English language in this case is being used as an international language [1, p.77-80].

It is well known that even within the same language we observe considerable semantic change of lexical units. This concerns not only different English variants, but their regional dialects as well. Thus, in Boston or New England dialect one comes across familiar simple English words with their meanings unusually changed. For example: *He* ***fetched*** *him a kick = He* **hit** *him. He thought for* ***a spell*** *= He thought for* ***a while***. In Pennsylvania Dutch - a kind of pidgin-type dialect one can discover that a religious group is preserving elements of German, with specific syntactic structures: *come and eat yourself =come and have dinner with us, help yourself*; *if I eat myself = if I pay for my food; He* **wants** *rain = He* predicts *rain.* Resulting from this we expect the degree of change to be greater in borrowings.

The words, being borrowed from this or that language, continue to develop their semantic structure under the influence of a given extralinguistic reality of the given linguistic community: historic conditions, traditions, culture, development of science and technology, etc. This fact conditions the difference in the semantic structure of lexemes, which is also connected with the fact that the borrowing of this or that lexeme took place at different times, and that means that the semantic structure of the lexeme at the time was different or could be different. Besides, the lexeme could be borrowed by different languages in different way: a) borrowing the entire semantic structure of the given lexeme; b) borrowing by various languages of only part of the semantic structure of the lexeme, and in this case they may borrow the same part (as being very important at the moment) or every language could borrow different parts of the given semantic structure to be further developed in the target languages. The process of borrowing of lexical units may, like other ways of augmenting the vocabulary, be motivated by the need for adequate denotation of new cognitive contents or concepts

arising in the process of the material and spiritual development of society [2, p.39-51]. Let's take a simple example borrowed from Old Italian: the lexeme 'c*ab' (taxicab)* - an Old Italian term for *goat (Modern Italian – capra; cabra* in Spanish, and *capra* in Romanian). The first carriages bounced so violently that they reminded of goats jumping on a hillside. It is interesting to mention the fact that in Romanian and Russian the seat where the coachman of a cart or a coach would sit had the name of "capra" and "козлы" correspondingly. In Chile a two-wheeled cart is called "cabra'.

The extra-linguistic causes are determined by the social nature of the language: they are observed in changes of meaning resulting from tempo of development of the human mind and the social, political, economic, cultural and technical progress of the given speaking community. Let's take the lexeme "car". In Romanian the semantic structure of the word "car" is usually given as follows: 1. A four wheeled animal driven vehicle; 2. The quantity of the material carried in such a vehicle; 3. Part of a mechanic saw; 4. Part of typewriter. In English the following semantic structure is found: 1. Motor-car or train-car; 2. On a railway in Great Britain: coach, dinning car, sleeping car; in the USA also wagon for goods, freight car; street car (tram); 3. The part of a balloon, airship, or lift used by passengers; 4. (poet.). Wheeled vehicle, chariot: the car of the sun god. The Italian *carro* has been used to form quite a number of words and word combinations (about 150) with various meanings. The English *car* was the source of creating more than 300 words and word combinations in the field of technical terminology, about 60 terms have been found in Spanish, quite a number of word combination exist in French going back to the Latin *carrus*. Only German has a limited number of words of the same origin: Karren, Karosse, Karussell [3]. Thus, the Latin *carrus*, which initially meant *a four wheeled animal driven vehicle* has gradually changed its meaning depending on the development of science and technology. Most of the new terms have been formed in the English language and are borrowed into other languages. The Romance languages can accept such terms easily, the familiar term *car* being part of many compound terms. Sometimes the lexical units "return" completely changed and difficult to recognize. Thus, the term *branch* in English (from the Italian *branca*) was borrowed into Romanian (*branşă, a debranşa*) and it forms an etymological doublet with the existing word *brâncă – hand,* used in colloquial speech.

The causes of borrowing are obviously of sociolinguistic motivation. Apart from the necessity of borrowing to meet new communicative requirements, there was undoubtedly much borrowing which did not serve this purpose, redundant borrowing. In particular historical situations, the use of words of another language was, to a certain extent, certainly, also a matter of fashion or prestige. This applied to donor languages such as French, which was used for several centuries as the first or second language of the upper class of the English society. It also applied to Latin, which had up to the XVIth century played an important part as the language of science and learning. French remained an important source of lexical borrowing in Modern English period, reflecting the character of the relations in various spheres of life. Gradually English absorbed about 70% of its modern word stock from various languages of the world and created a rich vocabulary of international words, which English now is generously giving to most languages of the world. Borrowing from English now is highly motivated be the rapid development of science and technology, economy, culture, etc. In the USA and Great Britain and the necessity to coin new words or use existing words to express new concepts. Communication and social, political, military and economic relations of the world community have developed to such an extent that now new advanced technologies and goods spread all over the globe, the English language in this case is being used as an international language [4, p.39-51].

An English technical metalanguage is being spread all over the world becoming part of various languages. As a good example may serve the metalanguage of informational technologies or informational terminology, which is practically used in most countries. Even in cases when there exist equivalents in the native languages to name some concepts, as a rule, the English term is usually preferred in a more scientific functional style. English has become very popular and is widely taught in the majority of educational institutions and this makes it easier to borrow lexical units from the English language. Tens of thousands of English words have been borrowed by Romanian and have further contributed to the reromanization process, because most of the borrowed words are of Latin or Romance origin, or are words coined by means of morphemes of Latin and Greek origin. A large number of etymological doublets (triplets, n-plets) have appeared in Romanian due to the adoption of large number of lexemes during the transition period to the Market economy. Thus, the above mentioned lexical unit "branch" coming from the Italian "branca" now it has in Romanian two units originating from the same word: "branşă" and "brâncă". The word "market", (from the Italian - "mercata") has been

recently borrowed into Romanian (market, marketing), and it also has quite a number of "relatives" here: *mercantil, comerciant marfa, marchidan, iarmaroc, mercerie, merceologie.* In the colloquial functional style on TV we find out quite a number of words, which are practically not translated into Romanian: *speech, briefing, visa, fast-food, charter, baner* (from the English banner), *caravan* (in the meaning of vehicle or a kind of transportation means), bridge, item, etc. [5, p.54]; You can hear on TV sentences like .. *"de ținut un speech la microfon...,* (registered on May, 10, 2003) *Aveți un așa look de prezentatoare..., Superbook a fost editată în anul 1930..., Comisia a supervizat (the English supervise) activitatea..., Se fac inserții (insertions) sociale pentru categorii defavorizate..., Asistentul maternal social sau mai popular mamele sociale ale copiilor abandonați...,* (registered on February, 28, 2003) *...sistemul educațional..."* Thus, there is a constant stream of lexical units coming from English into Romanian, in most cases there exist synonymous lexemes in the target language, the difference being in their metasemiotic connotation. The forms of some words changed under the influence of the English morphological structure. The following examples help to demonstrate this: *principiul comunicativității, principiul transdisciplinarității și intransdisciplinarității, principiul comunicațional, principiul activității participative, setul obiectivelor operaționale.* Traditionally the forms *de educație* (de învățământ), *de comunicare*, etc. were used. Here we should reiterate the fact that the existing words, like the language as a whole, are in a permanent state of change. Most words become polysemantic and their semantic structure is in permanent development and change, similar to the evolution of the given society or speaking community. It is much easier to use the already existing words to express new concepts and ideas, objects and phenomena instead of coining new words (which would have radically increased the number of words to millions). In this respect we can state that most of the words are in constant state of renovation, possessing one or more sub-meanings relatively "new", and this or that contextual meaning of many words may be considered to be a neologism. Which of the units of the multitude of potential words and new borrowings or meanings are going to be accepted by the speaking community and become part of the official dictionary word-stock? There are various suggestions. But the most important one should be the necessity of the given unit to be used in the language of the speaking community. If there is no need, no place for a word or meaning in the given language to carry out a certain function, they will be soon dropped out of the language.

The well-known lexicologist I. Arnold [6, p.216-220] explains the above mentioned problems connected with the process of the appearance of neologisms and their acceptance by stating that Language, as well as other adaptive systems, is capable of obtaining information from the extralinguistic world and with the help of feedback makes use of it for self-optimization. If the variation proves useful, it remains in the vocabulary. The process may be observed by studying new words or neologisms. New notions constantly come into being, requiring new words to name them. Sometimes a new name is introduced for a thing or notion that continues to exist, and the older name ceases to be used. The number of words in a language is therefore not constant, the increase, as a rule, more than makes up for the leak-out. New words and expressions are created for new things irrespective of their scale of importance. Borrowings do not substitute or oust the native English units. It enriches the English word-stock, changes the stylistic shade of lexical units, their structure, homonymic and synonymic relations are formed. And one more important point is that English has borrowed a great many words from other languages, especially from Latin, Greek and Romance languages, that as a result it has formed a considerable number of international words, and still forming lots of new words by means of derivation, composition, abbreviation, clipping, blending etc. using Latin and Greek elements, boosting in this way the number of international lexemes. All these lexemes, as it was mentioned above, are readily borrowed by many other languages, which accumulate an international word stock characteristic to a great number of languages, facilitating the process of international communication. New notions constantly come into being, requiring new words to name them. Sometimes a new name is introduced for a thing or notion that continues to exist, and the older name ceases to be used. The number of words in a language is, therefore, not constant. New words and expressions are created for new things irrespective of their scale of importance. They may be all-important and concern some social relationships, or something threatening the very existence of humanity, like nuclear war. Or again the thing may be quite insignificant and short lived, like fashions in dancing, clothing, hairdo or footwear. In every case either the old words are appropriately changed in meaning or new words are borrowed, or more often coined out of the existing language material either according to the patterns and ways already productive in the language at a given stage of its development or creating new ones. We should also mention the fact that borrowings do not substitute or oust the native English units. It enriches the English

word-stock, changes the stylistic shade of lexical units, their structure, homonymic and synonymic relations are formed. The word *rich* in Old French, *"riche"* meant "powerful"; it came to mean wealthy only by semantic extension. Originally from the German, Reich. In Modern German adj. "reich" means *rich, abundant, generous*, and the noun "Reich" – *country, kingdom, empire, state, world, sphere, region.* If we compare this lexical unit with the semantic structures of the corresponding lexical units in Spanish (*rico*), Italian (*ricco*) and French (*riche*) we discover that there is much concidence, except the meaning of "Reich" – *country, which is specific only to German.*

Here we should also draw our attention to such a super-productive type of word-building as abbreviation, shortening and blending. There exist dictionaries of about 500 000 curtailed units. Analyzing them we have come to the conclusion that they are also in a constant semantic change. Many of them become independent and are viewed by the speakers as independent lexical units. Thus, the term LASER (Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation) has been used to form more than 500 stable word combinations only in English! The absolute majority of the speakers have no idea that *laser* is an acronym. More than that, *laser* is very often used as an adjective (*laser beam*), a polysemantic verb has been formed (to lase), *laser* has been further curtailed and is part of many abbreviated units: LIF - Laser Interference Filter; LFL - Laser Flash Lamp; LID - Laser Intrusion Detection; LIED - Laser Initiating Explosion Devise, etc. [7]. Laser has been borrowed into many languages, practically becoming an international term, but not viewed as an abbreviation. Thus, in French, Italian, German and Russian, most of the 500 English stable combinations having *laser* as one of the elements (an in texts they are usually abbriviated), are rendered regularly with *laser* being preserved.

Phraseological units, including sayings and proverbs should be mentioned here as well. They are also subject to change. These units start in the language by being regularly used in speech and gradually using their motivation and losing the individual meanings of the component elements in order to express a new global unmotivated meaning. More than that, sometimes they are intentionally changed to produce a certain stylistic impact on the reader, listener or televiewer. Thus for example: *A bird in hand is worth two in the bush – Time was passing his bird in the bush no nearer the hand – He was to be approached with a sizable bird in hand.* This idiomatic expression in different European languages now developed different forms: Romanian - *Nu da pasărea din mână pe cea de pe gard;* Russian - *Лучше синица в руке, чем журавль на небе.* Here we could give examples of deformations of idioms in Russian and Romanian. An example of advertising beer on Russian TV: *Лучше бутылка пива в руке, чем прекрасная девица на песке.* Romanian TV: *Pară mălăiaţă în cavitatea bucală a consumatorului* (deformation of: *Pară malăiaţă în gura lui Nătăfleaţă*). Thus, we should conclude that the process of semantic change in case of unmotivated units is prominent and should be taken into consideration in the scientific research in the field. All the lexemes of the language are subject to change of the semantic structure with the development of the speaking community and of the world civilization as a whole.

References:

1. Melenciuc D., Axenti S. The sociolinguistic motivation of permanent semantic change of lexemes // Probleme actuale de lingvistică, glotodidactică şi ştiinţă literară. Vol.III. - Chişinău, 2004, p.77-80.
2. Melenciuc D. Comparativistics. - Chişinău: CE USM, 2003, p.39-51.
3. Lingvo 10. Multilingual Electronic Dictionary.
4. Melenciuc D. Comparativistics.
5. Ibidem.
6. Arnold I.V. The English Word. - Moscow, 1986, p.216-220.
7. Acronyms and Initialisms Dictionary. - Michigan, 1998.

Prezentat la 05.04.2007

LINGUISTIC UNITS IN A PROCESS OF CONTINUOUS SEMANTIC CHANGE

Dumitru MELENCIUC

Catedra Filologie Engleză

Limba şi vocabularul sunt în permanentă schimbare datorită progresului societății umane în toate domeniile de activitate. În prezenta lucrare, se face o încercare de a analiza unele mijloace de modificare şi schimbare semantică în cadrul structurilor semantice ale unităților lexicale în limba engleză.

Language as a social phenomenon is an integral part of culture and life of society. The vocabulary of the language is strongly influenced by extra-linguistic factors. Social linguistics deals with causal relations between the way the language works and develops and the facts of social life [1, p.39-51]. Akhmanova and Marchenco in their work "Основные направления социолингвистики" (The Main Trend in Sociolinguistics) consider that: "There are three main directions of sociolinguistic researches: 1) Sociolinguistics as a discipline, elaborated on various linguistic materials of languages, reflects such factors as social situation, social-class, age, speakers" educational qualification; 2) Sociolinguistics as a science of the "language existence"; 3) Sociolinguistics as a branch of linguistics, dealing with the establishment of the successive correlations between the microlinguistics phenomenon and the features of public life, within a given community" [2, p.39-51]. In the New Encyclopaedia Britannica we find: "Sociolinguistics is the study of the sociological aspects of language, and concerns itself with the language, which maintains the social roles in a community. Sociolinguistics attempts to single out those linguistic features that are used in particular situations and which mark various social relationships among the participants and the significant elements of the situation, influences on the choice of sounds, grammatical elements and vocabulary items and may include such factors as age, sex, education, occupation, race and peer-group identification, among others" [3]. Among the linguistic and extralinguistic means of semantic change we could mention: generalization, specialization, melioration, pejoration or deterioration, metaphorical usage, etc. Let's give some examples:

1. P**ejoration**. Change of a meliorative meaning into a pejorative one. Thus. the word *'silly'* originally meant *'happy, blessed, punctual',* then it changed to *'deserving pity, helpless'* and now it means *'foolish, stupid, absurd, feeble , frail, weak, insignificant , trifling, feeble-minded , imbecile'*. The verb *to silly* means: *stupefy, stun, fool about.* The OE *cnafa (boy:* cf. German Knabe) became in ME *knave* (sb. dishonest). It also developed the meaning of *boy-servant.* The synonyms of *knave* at present are *scoundrel, swindler, cheat, jack.* Some additional meanings have been registered: слуга (servant), лакей (footman, man-servant; lackey, flunkey), прислужник (servant; fawner, menial, servitor, underling) The Latin *villanus* (a farm servant) turned into *vilain/vilein* (a semi-independent serf) in the Middle English, then in the MnE *villain* acquired the meaning of *scoundrel* or *criminal*. Now it means *scoundrel, swindler, cheat, jack*.

2. **Amelioration.** Lexemes gradually change their pejorative meanings into meliorative ones. Thus, in the EB we find out that *'nice'* goes back to Latin and French Latin: fr.L. 1.nescius – ignorant, fr. nescire – not to know; nescience – LL nescientia, fr.L nescient, nesciens, nescire – not to know; lack of knowledge, ignorance… (Cf. with the Romanian *neştire/necunoaştere.*) In ME *'nice'* had the meanings of *foolish, wanton*. Now such meanings like *wanton, dissolute*, *coy, reticent*, *showing fastidious or finicky tastes, trivial* are considered to be obsolete. Some other meanings have been developed: exacting in requirements or standards); possessing, marked by, or demanding great or excessive precision and delicacy; pleasing, agreeable (a nice time, a nice person); well-executed (nice shot); appropriate, fitting; socially acceptable (well-bread); virtuous, respectable; polite, kind (that's nice of you to say that) syn. correct [4]. Thus, *nice* had meant "ignorant, foolish, stupid" then later it developed meanings like *"loose, extravagant, elegant, rare, effeminate, sly, slender, delicate, unimportant,"* and starting with the 17-18 century there appeared in usage: *over-refined, precise, careful, intricate, difficult, fastidious, dainty appetizing, refined, cultured, agreeable, pleasant, discriminating, pleasing, agreeable, punctual, good, precise, exact, fine, appropriate, fitting, polite, kind, well-bred, virtuous, respectable, coy, reticent, elegant, refined, tasty, dainty, appetizing, keen, accurate, minute, subtle, slight, small, complex, detailed, attentive, close, particular, punctilious, scrupulous, fastidious , finicky , finical, accurate, sensitive wanton, dissolute, trivial* [5].

3. Narrowing of meaning (or specialization) [6, p.61]. The word *"deer"* (from *deor,* after *beast* being borrowed from French) has acquired a more specialized meaning than the meaning of "wild animal" that it used to have (cf. German Tier); and "meat," originally meant food in general and now denotes the flesh of an animal treated as food. Thus, *meat* originally referred to "any type of food", but came to mean *"the flesh of animals as opposed to the flesh of fish"*. The original sense of *meat* is still found in terms like *mincemeat*, *"chopped apples and spices used as a pie filling"; sweetmeat*, "*candy*"; and *nutmeat*, *"the edible portion of a nut"*.

4. Widening of meaning (also extension or generalization) [7, p.62] is the use of a word in a broader meaning semantic structure than it originally possessed, often referring to all items in a class, rather than one specific item [8, p.62]. For instance: *place* (derives from Latin platea) *"broad street", the street, to include "a particular city", "a business office", "an area dedicated to a specific purpose", before broadening even wider to mean "area".* A diachronic analysis of the semantic structure of a lexeme demonstrates the fact that, as a rule, it is expanding, constantly developing, growing and changing depending on the tempo of development of the speaking community. The general or central meaning of the lexeme is related to a considerable number of specialized or contextual denotations.

Let's take the lexeme ***crack*** (having a sound imitation origin) with the initial meaning of the *cracking sound* being preserved. A complex semantic structure with a multitude of sub-meanings has developed, far from being onomatopoeic. Still, in many cases the presence of the sound can still be attested: *There was heard so loud a crack, as if heaven had split asunder. The crack of doom,*(in this case a loud sound is usually followed by an impressing lightning cracking the sky). *The ice cracked as I was walking across the river* (breaking without dividing into separate parts and producing a cracking sound). *He cracked a nut* (to break open or into pieces with a simultaneous specific sound). *You hit him an awful crack! He was cracked on the head with a stick* (he was **hit** and, in the case of a powerful **blow**, there may appear a fissure or a splitting). *I mean to carry you off for a crack at the rabbits* (hunting, shooting – the sound of a rifle). *After the earthquake there were many crack in the walls and even on the roads* (a breaking or splitting – no sound is present, here with the exception of the moment of the quake, when some sounds pay be produced). *He spoke in a voice cracking with emotions* (the voice changes in depth, volume, tone, range, etc.). There are many cases when *crack* is used in a figurative or metaphorical meaning: *the crack of dawn* (very early in the morning)*, the crack of day, The cracks (faults) in the government's economic policy are already beginning to show. Many of them were cracking under the difficult working conditions. Many businesses are cracking because of unfair competition* (no longer able to function normally). *They had questioned him for a long time before he cracked* (tell some secrets, or information). *They worked hard at the project and managed to crack all the problems* (find solution). *They managed to crack all the codes* (decodify). *Scientist managed do create a vaccine in order to crack the bird flu* (to stop the pandemia). *At the birthday party they cracked a bottle of wine and they also cracked some jokes* (open the bottle, drink the wine and tell jokes). *She hopes to have another crack at the world record this year* (attempt). *He's a person who enjoys a drink and a bit of crack* (conversation). In an unabridged dictionary you could find hundreds of meanings, which have drifted far away from the original cracking sound. More than 130 technical terminological units contain the unit "crack" mainly in the meaning of splitting, breaking, narrow space opening Examples of synonyms of crack*: breach, chink, cleft, crevice, fissure, fracture. Crack* may be used in the meaning of: *flaw, deficiency, failing, unsoundness, cracking voice*, *attempt; drug, cocaine, boaster, liar, braggart, firecracker, crusher, nutcracker, narrow space or opening, a sudden loud noise, a sharp blow that can be heard, expert and highly trained*; *accurate and excellent at sth* etc. [9] ***Crack*** is regularly used in idiomatic expressions or phraseological units used both in informal and formal speech: ***get cracking*** (informal speech) - to begin immediately and work quickly; **to be cracked up** - to be not as good as people say; **crack down (on sb/sth)** - to try harder to prevent an illegal activity, severely with people who are caught doing it; **crack on (with sth)** to work hard at sth to finish, pass or continue quickly; **crack up** - to become ill, either physically or mentally, because of pressure; to start laughing a lot; **crack sb up** - to make sb laugh a lot (crack troops, to be a crack shot).

Compound words like *crackajack* (syn. *remarkable*, *outstanding*) are used in colloquial speech in a meaning quite distant from the central one. Conversion is also actively used: **Crackdown** (actions to restrict sbs activities) may be used as a verb **to crackdown** (to take measures to restrict sbs activities). Derivation: **cracker** – biscuit; in the word combination it has the meaning of petard (Christmas cracker). Technical terms: clam cracker, mussel crackers, - air-lift catalytic cracker - cat cracker - kitten cracker, airlift catalytic cracker - boulder cracker - cat cracker - kitten cracker - rope cracker.

5. Semantic change of words can also lead to their **metaphoric use**. A ***metaphor*** is a transfer of name based on the association of similarity and thus is actually a hidden comparison. It presents a method of description that likens one thing to another by referring to it as if it were some other one [10, p.133-136]. A cunning person for instance is referred to as a *fox. A* woman may be called *a peach, a lemon, a cat, a goose, a bitch, a lioness,* etc. The *poetic metaphor* is the fruit of the author's creative imagination, as for example when Shakespeare (in King Richard II) calls England *this precious stone set in the river sea.* Metaphors, may be based upon very different types of similarity, for instance, the similarity of shape: *head of cabbage, the teeth of a saw.* This similarity of shape may be supported by a similarity of function. The transferred meaning is easily recognized from the context: *The head of the school, the key to a mystery.* The similarity may be supported by position: *foot of a page, foot of a mountain,* or behavior and function: *bookworm, wirepuller.* The word *whip* "a lash used to urge horses on" is metaphorically transferred to an official in the British Parliament appointed by a political party to see that members are present to debates, especially when a vote is taken, to check the voting and also to advise the members on the policy of the respective party.

6. Metonymic use of words. ***Metonymy*** is a figure of speech where one word is substituted for a related word; the relationship might be that of cause and effect, container and contained, part and whole [11, p.137-140]. Thus, a figure of speech which designates something by the name of something associated with it: the *Crown* substituting for monarchy, the *stage* for the theatre, the *bottle* for alcoholic drink, *No. 10 Downing Street* for the British Prime Minister, the *White House* for the US President or the Government of the USA. Sometimes word will shift so far from its original meaning that its meaning will nearly reverse. Thus, the word *manufacture* originally meant *"to make by hand",* a *bureau* was once a (camel wool) *woolen covering* used to cover a desk, then it meant *the desk itself and then the office that used the desks.*

7. **Back-Formation –** change of both meaning and form. The creation of one word from another by removing rather than adding an element: [12, p.77] *laze* from *lazy, lase* from *LASER, to beg* from *beggar.*

8. Eponyms – names formed from personal names: mackintosh, to boycott, America, etc.

9. Euphemism – speaking well of something or someone, the use of a mild, comforting, or evasive expression that takes the place of one that is taboo, negative, offensive, [13, p.164]: to join the great majority – to die, is gone – dead: you are misinformed – you are lying, disadvantaged people – poor people.

10. Radiation -: a multiplication in the senses of a lexical unit, within one language or across a number of languages. For example, The word "*starve*" once meant "to die" (cf. Old English steorfan, German *sterben* (to die), (ME. sterven of hunger))*',* in most dialects of English, now it has a more restricted meaning *"to die of hunger"* though in the north of England *"He was starving"* can also mean *"He was very cold'* (i.e., "dying" of cold, rather than hunger*).* If we analyze the semantic structure of the verb sterben in German we discover that its direct meaning in most of the combinations is "*to die": умирать; скончаться; jung sterben – to die young; eines natürlichen Todes sterben – to die of natural death; an einer Krankheit sterben – to die of a desease; aus Gram sterben – to die of sorrow; durch Hand sterben – killed by sb.; er ist in Ausübung seines Berufs gestorben – he died in discharge of duty; über der Arbeit sterben – he died at his work; wir sind vor Lange(r)weile fast gestorben – we were bored to death;* ***Hungers [vor Hunger] sterben – die of hunger;*** *er stirbt nicht an Herzdrücken – he is not afraid of telling the truth; für seine Heimat sterben – to die for his Motherland; für sein Volk sterben – to die for one's people; für eine Idee sterben – to die for an idea; er war bereit, für seine Heimat zu sterben – he was ready to die ofr his Motherland; als sie zurückkamen,* ***waren sie müde und starben vor Hunger – when they were coming back, they were tired and they were dying of hunger****; er stirbt vor Durst, gib ihm zu trinken – he is dying of thirst, give him to drink; sie wollte vor Angst fast sterben – she nearly died of fear.* As we se from the examples given above in the most cases *sterben* corresponds to the English *die* in its direct meaning. Die of hunger is in its direct meaning (*Hungers [vor Hunger] sterben – die of hunger*) and in the second case the meaning is completely changed and it is used to intensify the fact *of being very hungry.* The same intensification is observed in the examples *dying of thirst, dying of fear.* In both languages we can observe a gradual change of meaning from the initial one.

Let's compare the words in Russian and Romanian going back to the same source: in Romanian – ***stârv*** – *hoit, mortăciune* (corpse); in Russian: ***стервенеть*** *– a turba de furie/mânie, a-şi ieşi din fire* (to get extremely furious, etc.): ***стерва*** *–* ***stârv /târfă*** *, ticălos, nemenrnic,* ***târfă*** (damned wretch, stinker, shit); ***стервец*** *- ticălos, nemenrnic;* ***стервоза****- ticăloasă, nemernică:* ***стервятина*** *– hoit* (corpse); ***стервятник****- hoitar* (zool. Egyptian vulture; carrion-crow), *avioane de bombardament - bombers (стервятники бомбили...);* ***остерве****нелый – înverşunat, furios, остервенеть- a se înverşuna, a deveni furios, остервенение – înverşunare, furie, с остервенением – cu înverşunare, cu furie*. In Romanian and Russian the etymological equiva-

lent is not so restricted. Here you can find verbs, nouns adjectives and even adverbs (especially in Russian) going back to the same origin as ***sterben***, like in the word combinations: ***a sterge*** de pe fața pământului – ***стереть*** *с* лица земли, translated as *to raze to the ground, to wipe smb. off the face of the earth.* ***Стереть*** *кого-л. в порошок – to grind smb. into dust, to grind smb. down, to make mincemeat of smb* [14]. Lat. extergere. "A **ştirbi, a strivi**(sl. **sutryvati**)" Here we conclude that the multitude of various equivalents in the three languages go back to a common source unit in the Indo-European Language. [15]

11. Subreption - a process of semantic change in which a shift in a word's reference takes it away from its strict etymological and structural meaning: for example, the use of September and October, November, December (in Latin correspondingly the seventh, the eighth, the ninth, the tenth months of the year).

12. Change from Abstract to Concrete and Vice-Versa: *to crack nuts – the crack of the dawn*, *the gate of the house – stargate.* All the different meanings of a given lexical unit is usually decoded by means of macro- and micro-contexts. Lexical units in different variants of the same language, dialects, or of the same origin in different languages, both related and unrelated, usually develop different meanings, sometimes even antonymous denotations. Thus, the following words have different meanings in the American and British variants: corn (maize-wheat), subway (underground – pedestrian underpass), pavement (roadway - sidewalk). Examples of complete change of the denotation could be found in Romanian as well: *obraznic (impudent, insolent, impertinent, barefaced; cheeky)* is of Slavonic origin, coming from "образный", which had the meaning of "beautiful". The same in the case of the Romanian word "vrednic" with the meaning of *"worthwhile, worthy, diligent",* while the Russian *вредный* means "*mischievous, noxious, malefic, maleficent".*

13. **Loss of semantic link with the initial meaning**. The initial sense of the word may become larger or narrower and/or sometimes can be forever forgotten. In the process of the semantic change the word changes its sense in order to express another meaning. Actually there appears a new word which loses the link with the old lexeme. At the beginning of the 12th century, the word *bureau* (mentioned above), in French meant *"a material from camel's hair"* (bure - camel). After that *bureau* denoted *a table covered* with the same material. In the 16th century the word meant a group of people who were sitting at the round-table even the table was not covered with the same material. Penetrating in other languages including Romanian *"birou"* took another meaning denoting "the whole room" - *"birou de dactilografiat* or even an institution - *"birou de presă".* In Romanian the noun "birou" has the same semantic values: masa de scris, camera de lucru, organ executiv al unei organizatii. Another example: the verb "a *darima"* which means *"a da jos, a doborî la pământ (un zid, o clădire)".* For instance in Creanga's "Amintiri": *"izbind cu picioarele în sobă, o şi dărâma la pamânt".* Originally, the verb *a dărâma* came from Latin *de-ramare (deramare - succidere "a cădea la pământ").*The noun *ramus* means *"ramură, frunziş",* in Latin, *tempora ramis cingere - "a incinge fruntea cu frunziş".* At the beginning the verb "a *dărâma" did not* have the present meaning *(a doborî la pământ),* but *(a tăia ramura copacului).* We can see the meaning of this word in Gr. Ureche's work concerning the drought of 1588 where he wrote: *"dobitoacele neavând ce paşte, le-au fost daramate frunze".* In the present article we have analyzed a number of means of semantic change of lexical units in English, with occasional examples taken from other languages in order to prove the fact that the general linguistic phenomenon of semantic change is common not only to English, but it is a general linguistic phenomenon common to most languages.

References:

1. Melenciuc D. Comparativistics. - Chişinău: CE USM, 2003.
2. Ibidem.
3. The New Encyclopaedia Britannica. Electronic Version: Britannica, Deluxe Edition, 2002.
4. Ibidem.
5. Lingvo 10. Multilingul Electronic Dictionary.
6. Arnold I.V. The English Word. - Moscow, 1973, p.61.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Lingvo 10.
10. Melenciuc D. A Reader in English Stylistics. - Chisinau, 2005, p.133-136.
11. Ibidem.
12. Melenciuc D. A Reader in English Lexicology. - Chisinau, 2005, p.177.
13. Melenciuc D. A Reader in English Stylistics.
14. Lingvo 10.
15. Ibidem.

Prezentat la 05.04.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

UN CAS PARTICULIER D'ARTICULATION REFERENTIELLE DU SENS – LA „REFERENCE DIVISEE" – ET LA DESAMBIGUÏSATION SEMANTIQUE DU SIGNE LEXICAL

Veronica PĂCURARU

Catedra Filologie Franceză „Grigore Cincilei"

Studiul nostru ia în discuție fenomenul de „referință divizată", ca unul dintre mecanismele specifice de articulare a sensului cu referentul, aplicarea căruia în discurs implică o serie de strategii morfosintactice. Acest mecanism, odată relevat, poate servi drept un mijloc de dezambiguizare semantică a semnelor lexicale pasibile, în anumite contexte, de o astfel de referință şi care, în virtutea ei, pot admite plurilecturi. Astfel în articol se supun analizei semantico-referențiale cazuri de plural gramatical al unor nume ce constituie o categorie semantico-gramaticală aparte – substantivele inombrabile (nume „masive" sau/şi abstracte), situație în general improprie acestora prin natura lor, dar în virtutea căreia ele, ca semne lexicale – părți constituente ale unor enunțuri, pot prezenta, în anumite contexte, indeterminare semantică şi referențială, provocând situații de ambiguitate semantică şi făcând inaccesibil sensul enunțului sau chiar şi al întregului text. Întrebările la care se încearcă a găsi răspunsuri în articol sunt: marchează oare acest plural gramatical la substantivele inombrabile ca semne lexicale pluralizarea referenților? sau multiplicarea lor?; constituie oare acest plural gramatical marca unei noi intensiuni, al cărui purtător este semnificantul semnului lexical care, ca substantiv, se specializează semantic în funcție de forma sa gramaticală de plural (id est, are loc lexicalizarea acestei forme gramaticale)? sau poate acest plural gramatical reprezintă doar un mijloc retoric, un instrument de intensificare a sensului pe care în mod obişnuit îl comportă semnul lexical, articulat în discurs într-o structură referențială specifică, prin intermediul acestei strategii morfosintactice?

L'une des caractéristiques essentielles du signe lexical est de renvoyer, de référer (de façon directe ou indirecte) à un „objet" (général ou particulier, concret ou abstrait, réel ou imaginaire) du monde extralinguistique; il se trouve en rapport référentiel avec l'objet, le phénomène, la chose, etc. désignés. Cette particularité lui confère donc un statut spécifique par rapport à d'autres types de signes linguistiques (à savoir, les signes grammaticaux et les signes indexicaux („index" et „embrayeurs") [1] qui, conformément à leur statut sémiotique, expriment dans le cadre du système de la langue des rapports de localisation dans l'espace, de situation dans le temps, de possession, de dépendance, etc. et qui ont dans le discours le rôle de réaliser diverses connexions entre les signes lexicaux ou „d'accomplir des fonctions sous-jacentes, complémentaires, d'actualisation, de quantification, d'identification, de présentation ou, tout simplement, de co-référer aux signes lexicaux, c'est à dire d'établir avec eux des rapports anaphoriques, de désignation médiée" [2].

Les signes lexicaux comportent nombre de possibilités référentielles qui sont définies par le système de la langue, tandis que d'autres virtualités s'actualisent au-delà des limites de la langue, dans le discours, par des manœuvres dans le cadre des catégories grammaticales congrues. En effet, en vertu de leur statut sémantico-fonctionnel spécifique, certains signes lexicaux n'ont pas l'aptitude à la référence singulière ou à la référence plurielle, bref, à la soi disant „référence divisée" [3]. Cette qualité est surtout valable pour une catégorie de noms - signes lexicaux à sémantique particulière, pour lesquels les relations entre signe et structures référentielles dépendent des stratégies morpho – syntaxiques spécifiques mises en œuvre dans le discours pour actualiser certains de leurs sens, ce qui veut dire que ces signes n'actualisent certaines de leurs significations qu'en fonction des formes grammaticales concrètes, qui accomplissent simultanément la fonction de lemmatisation et d'actualisateurs spécifiques des sens acquis par le signe. Les signes visés peuvent recevoir à la fois, dans le discours, des valeurs sémantico - fonctionnelles impropres, spécifiques, c'est à dire acquérir des sens nouveaux, et par conséquent des intensions nouvelles dont ils deviennent ensuite porteurs dans le code linguistique, toujours en fonction des variations de leur forme grammaticale. Ces formes plurielles se lexicalisent, en fin des comptes, et le signe lexical exprime en effet des valeurs sémantiques nouvelles dans le système de la langue ; par conséquent il devient dans le code linguistique le porteur des intensions nouvelles.

On prend donc ces affirmations comme un postulat de départ, et on propose de le valider dans notre étude sur l'exemple des signes lexicaux dont le sémantisme accuse les spécificités susmentionnées. En effet, */terre/* illustre de la meilleure façon cette particularité sémantico-référentielle des signes lexicaux: possédant dans le

système de la langue française plusieurs valeurs sémantiques génériques, il n'est pas habituellement susceptible de référence plurielle. Plus précisément, selon les constats lexicographiques de plusieurs dictionnaires du français, le signe lexical */terre/* comporte au moins deux sens à référence unique qui n'admettent pas de pluralisation, ce qui est spécifié par la marque d'usage *Au singulier*:

1. 'Planète du système solaire, habitée par l'homme' (*s'écrit généralement avec une majuscule*)
2. 'Surface solide, où l'homme marche, se déplace, vit, construit, etc.; sol sur lequel on marche' (*par opposition à la* mer *ou parfois à l'*air)

(Larousse. Lexis)

Toutefois la spécificité d'usage et les différences sémantiques entre les diverses intensions du signe lexical */terre/* ne se feront voir que dans l'extension, où les contextes discursifs actualisent et révèlent les particularités sémantiques du signe visé. Cf.:

(1) *La Terre*[1] *tourne autour du Soleil.*

(Enoncé gnomique)

(2) *Peut-être qu'on meurt pour que la terre* [2] ***ne s'écroule pas sous le poids des pieds***.

(Le Clézio)

(3) *La terre craquelée attendait l'orage. Fintan pensait qu'il connaissait chaque arbre au bord du fleuve, le grand manguier au feuillage en boule, les arbustes épineux, les panaches gris des palmiers inclinés par le vent du nord. Sur les terres pelées, devant les maisons, les enfants jouaient.*

(Le Clézio)

De toute façon, lors du fonctionnement référentiel, le signe lexical */terre/* peut acquérir dans l'usage l'aptitude à la référence divisée (singulière ou plurielle), ce qui entraîne l'acquisition dans le discours de sens nouveaux, tel: 'Étendue de sol qui est la propriété de quelqu'un; domaine' (comme l'attestent les séquences discursives (3) et (4). En effet, la singularisation/pluralisation du signe lexical */terre/* comme actualisation de cette intension spécifique qui lui appartient implique l'emploi de l'article indéfini *une/des* ou d'autres déterminatifs (p. ex., de l'article défini *les*) capables d'accomplir auprès de lui le rôle de quantificateurs logiques et d'exprimer la catégorie grammaticale du 'singulier/pluriel' qui lui est immanente alors, ce qui illustre d'ailleurs la séquence discursive ci-dessous:

(4) *On ne peut pas demander une hypothèque sur une terre qui ne vous appartient pas.*

(M. Duras)

Certes, dans l'exemple ci-dessus la forme grammaticale *une terre* pourrait être remplacée par l'une des variantes plurielles de ce nom - *des terres*, *les terres*. Toutefois, une pareille substitution n'entraînerait pas le changement du sens global de l'énoncé. Ce qui importe, c'est que le repérage du mécanisme d'articulation référentielle du sens (il faut noter que dans la situation visée c'est un mécanisme typique de référence divisée) permet d'éliminer la situation d'ambiguïté sémantique dans la séquence discursive (3) due à la polysémie syntagmatique du signe lexical */terre/*, mais surtout à la structure de référence divisée dans laquelle il s'engage, et de déterminer son sens actuel.

Parmi la totalité des signes lexicaux, le nom possède un statut sémiotique particulier, car il est le plus en mesure d'assumer la relation référentielle et, grâce à la nominalisation, de servir de support de la relation de dénomination en général. De ce point de vue, le phénomène de « référence divisée » est généralement et surtout caractéristique des substantifs comptables, passibles de divisibilité et appartenant à de diverses classes sémantiques. Habituellement les substantifs massifs à référents matériels et immatériels [4], étant pour la plupart des noms de matières, des noms à sens collectifs ou génériques, des noms à référent unique, des noms abstraits, etc., ne sont pas susceptibles de référence divisée ; en effet, leur singularisation ou leur pluralisation dans le discours a comme résultat l'acquisition d'une valeur sémantico- fonctionnelle nouvelle et

[1] La mise en évidence par soulignage, ici et ailleurs dans le texte du présent article, nous appartient (***V. P.***).
[2] Vu la spécificité sémantique et référentielle du signe lexical /*terre* / dans ces séquences discursives, on ne pourrait aucunement modifier dans ces contextes sa forme grammaticale actuelle *la terre* ni par ****une terre***, ni même par la forme plurielle ****les terres***.

de l'aptitude à la référence divisée. Cette faculté s'exprime par le fait que « …les noms massifs (ou non comptables) conditionnent la réalité de façon globalisante. Ils réfèrent à une réalité continue, sans limites internes impliquées. Ils ne disposent pas d'un principe de division en individus d'un même type. D'où la règle: si *X* est une occurrence particulière d'un substantif massif *Y*, on peut dire qu'elle est *du Y*. Une occurrence d'*eau* (un verre d'eau, une goutte d'eau), c'est de l'eau. Il s'agit ainsi de deux types fondamentaux de présentation référentielle et non, comme on pourrait le penser, d'un engagement ontologique en faveur de l'existence de deux types d'entités différentes, les comptables et les massives. La même chose peut être «emballée» de façon individuante comme de façon globalisante» [4]. Il y a donc des différences de structure interne et de saisie référentielle entre les noms massifs et les noms comptables, qui doivent être prises en considération: en tant qu'entités sémantiques, les noms massifs réfèrent de façon *homogène*, à une réalité extralinguistique continue, tandis que la référence opérée par les noms comptables est au contraire *hétérogène*; le référent représente alors une réalité extralinguistique discrète et autorise la divisibilité [5].

Dans leurs manifestations discursives, les noms massifs se trouvent inclus dans des structures référentielles du type «référence divisée», en tant qu'occurrences de pluriel, décalant dans ces emplois de leurs significations codiques ordinaires. Il peut arriver alors qu'ils présentent indétermination sémantique et référentielle et donnent lieu par là à des situations d'ambiguïté sémantique, rendant impossible la compréhension du sens global des énoncés dont ils sont parties constituantes, avec leurs formes grammaticales de pluriel. C'est d'autant plus possible du fait qu' «une entité décrite de façon homogène perd son identité avec un changement de ses parties» [6]. Dans cette perspective, l'indétermination des signes lexicaux visés se présente comme une situation où, la classification référentielle faisant défaut, le statut sémantico-référentiel du nom en tant que signe lexical est incertain, vague, et ça donne lieu à des pluri-lectures, déterminant le locuteur - récepteur de s'enquérir des solutions explicitaires, afin d'aboutir à la compréhension du sens. Seule l'identification des effets de sens provoqués par de pareilles occurrences des noms visés en tant que signes lexicaux – constituants du sens global de l'énoncé, conjuguée avec la clarification de leur statut référentiel, par la mise en rapport des formes linguistiques avec les aspects pertinents des situations extralinguistiques qui les sous-tendent, rend possible l'articulation du sens et de la référence, et par conséquent, la perception et la compréhension du sens global de l'énoncé. À juste titre, ces opérations visent la désambiguïsation sémantique des signes lexicaux qui dans ces occurrences plurielles présentent indétermination sémantique et référentielle, et elle ne peut se produire que dans le discours, à l'intérieur de l'énoncé qui fournit les outils nécessaires aux opérations interprétatives et joue le rôle de contexte désambiguïseur.

Dans la séquence discursive ci-dessous, */monde/* pourrait être pris pour un signe lexical sémantiquement et référentiellement indéterminé, à cause du pluriel qui lui est habituellement impropre. Cf.:

> **(5)** ***Comme il m'aimait, il aurait été enchanté d'apprendre que nous n'avions pas vécu jusqu'ici dans <u>des mondes</u> aussi opposés que Nieves le lui laissait entendre.***
> (Fr. Chandernagor)

Evidemment, selon un modèle général de compétences langagières, */monde/* est perçu par la plupart des locuteurs de la langue française comme un nom massif à référence unique, singularia tantum, dans la majorité de ses significations codiques, ce qui est d'ailleurs certifié par le constat lexicographique de la majorité des dictionnaires de langue. Or, si l'on soumettait la séquence discursive ci-dessus à une analyse semantico-référentielle, on pourrait constater que le signe */monde/* s'y engage dans une structure référentielle atypique pour sa nature sémantique - la «référence divisée», qui est fonction d'une stratégie morphosyntaxique spécifique. Par son occurrence au pluriel, ce signe lexical réfère, dans cette situation discursive, à une réalité discrète soumise à la pluralisation, et l'on peut supposer que par là même le signe visé acquiert une valeur sémantico - fonctionnelle nouvelle, autrement dit il obtient une intension nouvelle qui pourrait être définie comme un 'Ensemble de choses et d'êtres, constituant le milieu dans lequel vit un être humain; univers existentiel d'une personne'.

Par ailleurs, les dictionnaires du français enregistrent nombre de significations du signe lexical */monde/*, dénotant sa faculté à la référence unique En sus des définitions paraphrastiques, ces significations sont illustrées par des collocations figées – expressions devenues en français des „traditions textuelles" [7], qui préexistent dans le code de la langue comme unités de texte, à utiliser telles quelles dans le discours, et valident la justesse de notre assertion antérieure. Voir, par exemple, certaines des collocations figées qui illustrent dans les dictionnaires les diverses intensions à référence unique du signe visé:

La création du monde;
Venir au monde;
Le monde sous-marin;
Le monde des idées;
Tout le monde;
Il y a du monde;
Le monde des affaires;
Se retirer du monde, etc.

(Larouse. Lexis)

A côté des noms massifs et des noms à référence unique, les noms abstraits sont aussi susceptibles d'emploi au pluriel dans le discours, et leurs occurrences plurielles pourraient être considérées dans certaines situations comme un cas de pluriel ambigu, qui n'est pas justifiable habituellement par un mécanisme de décomposition. Les exemples ci-dessous ont d'ailleurs le pouvoir de le prouver:

(6) ***Mes deux consciences pouvaient entrer à tout moment dans ma chambre: rien n'y trahissait mes tiédeurs intérieures.***

(Fr. Chandernagor)

Evidemment, on ne peut pas prendre ce pluriel pour un véritable cas de référence divisée, car, en fait, il n'y a pas de pluralisation du référent: la réalité à laquelle renvoie le signe lexical */tiédeur/* dans cette séquence discursive garde toujours sa continuité; les isotopies discursives n'indiquent non plus que le sens du signe visé ait changé par son emploi au pluriel. De toute façon, vu que cette forme grammaticale lui est impropre, ce nom présente dans le contexte visé un certain degré d'indétermination sémantique et référentielle à la fois. En suivant les opinions de certains linguistes à ce propos, surtout des historiens de la langue française, on pourrait accepter comme hypothèse que ce pluriel ne sert alors qu'à intensifier et à amplifier l'idée abstraite que ces noms expriment habituellement, et que ce n'est qu'un pluriel „poétique" ou „emphatique", à valeur intensificatrice, un pluriel d'envergure rhétorique, très à la mode dans la poésie des siècles précédents (surtout des 16-ième et 17-ième, mais aussi du 19-ième), comme procédé d'intensification (ou d'amplification) du sens du nom abstrait ou un „pluriel illogique", comme, par exemple, chez A. de Lamartine: ***L'objet de mes amours...; L'ombre de nos orgueils...*** [8].

A première vue, il semble que grâce à la forme de pluriel grammatical qui leur est impropre les noms abstraits accusent indétermination sémantique et référentielle; en réalité, avec leur pluriel grammatical, ils ne changent ni de signification, ni de référence; à vrai dire, dans la séquence discursive (6) il n'y a ni multiplication, ni pluralisation de référent: la forme du nom abstrait *mes tiédeurs* exprime toujours la même notion abstraite, mais d'une façon plus intense, amplifiée. Par suite à une analyse sémantique et référentielle à la fois, on peut se rendre compte du fait que dans ce contexte le nom *tiédeurs*, quoiqu'au pluriel, réfère à la même réalité qu'au singulier, mais que son sens est quand même intensifié dans ce contexte et que ce pluriel favorise un effet de sens plutôt euphorique.

Les spécialistes en matière de langue française ne certifient la présence de ce pluriel des noms abstraits que dans les œuvres littéraires, pendant que la langue commune, affirment-ils, ne connaît pas en principe ce pluriel intensificateur ou augmentatif (selon eux), abstraction faite de quelques pluriels figés et des emplois dictés par la tradition de la politesse[3].Plus particulièrement, on constate que dans le style épistolaire les fins des lettres exigent le pluriel. Cf.: ***Veuillez agréer, Monsieur (Madame), l'expression de mes amitiés (affections, tendresses, etc.)***; ***Acceptez, Monsieur (Madame), mes cordiales salutations***; ***Mes hommages à...***, etc. [8], [68].

On a généralement tendance à considérer trop aisément un pluriel des noms abstraits comme intensificateur. Toutefois, on ne peut pas envisager ce phénomène de façon absolue, car il y a même des cas où l'on peut constater la multiplication des référents de cse noms et l'on peut suivre une mutation sémantique graduelle, un glissement de sens allant de l'abstrait vers le concret, qui a comme corollaire des extensions polysémiques

[3] On partage habituellement une opinion commune, selon laquelle „…l'amplification lui est étrangère …, et la langue commune se sert de préférence d'autres moyens pour intensifier une idée... Là où nous rencontrons quand même le pluriel intensificateur, il fait l'effet d'une exagération ou d'une plaisanterie. Ex: *Ramasser ses courages.* Il s'agit ici d'un procédé essentiellement littéraire." (Apud: R. Zindel, *Des abstraits en français et de leur pluralisation. Une contribution à l'étude des mécanismes de pensée,* p. 68).

du signe-nom abstrait employé au pluriel: alors il a lieu l'acquisition de sens nouveaux du nom abstrait, par le biais de la lexicalisation de ses occurrences de pluriel grammatical. Le signe lexical */horreur/* excelle dans ce contexte, car il comporte nombre d'intensions dans sa forme de pluriel grammatical lexicalisée; de ce côté, il est donc un substantif pluralia tantum, et les dictionnaires de la langue française l'enregistrent en tant qu'unité codique comme *n. f. pl.*, possédant les significations suivantes:

1. 'Chose, manifestation concrète qui inspire le dégoût ou l'effroi': *Être témoin des horreurs de la guerre*.
2. 'Paroles, écrits obscènes, orduriers, outrageants; calomnies': *Débiter des horreurs sur ses voisins.*
3. 'Action cruelle; acte infâme': *Commettre des horreurs à l'égard de qqn.*

(Larousse. Lexis)

La genèse de ces intensions est due à un mécanisme de re-catégorisation [9] lexico - sémantique du signe ou d'une «catégorisation dynamique, en chaîne, où chaque membre est susceptible de constituer un prototype pour d'autres membres» [10]; cette re-catégorisation est marquée par le pluriel grammatical et elle est fonction de la référence indirecte; elle aboutit à la lexicalisation et à l'extension polysémantique du signe. Par suite à une analyse sémantique isotopique des exemples qui illustrent dans le dictionnaire les diverses intensions du signe lexical */horreur/*, on peut constater qu'il exprime, dans ces occurrences de pluriel, la multiplication des référents, et qu'il acquiert chaque fois une catégorie lexico - sémantique nouvelle, suivant certains modèles de transfert sémantique du type métonymique, qui se soumettent à des explications par les schèmes suivants:

1: 'sentiment' → 'manifestation concrète (chose) qui l'inspire': on n'est témoin qu'à des ***choses réelles***, et à ***la guerre*** il ne peut arriver que ***des choses*** *inspirant l'effroi.*

2. et **3:** 'état d'esprit' → 'manifestation de l'homme qui le provoque' > 'action'; > 'calomnie': on ne peut commettre que des ***actions*** et ***des actes*** *ignobles, infâmes* et on ne peut débiter, oralement ou par écrit, que des ***propos*** *indécents, outrageants*.

Il existe des cas où l'occurrence plurielle des noms abstraits a pour correspondant la pluralisation des référents, et ça arrive surtout dans des expressions quasi figées, constituant des traditions textuelles et fixées par le constat lexicographique. Cf.:

Avoir des angoisses; avoir des hésitations; avoir des envies (de femme enceinte); éprouver des peurs (enfantines), etc.

Certes, ces pluriels des noms abstraits expriment l'idée de variétés, de différentes formes sous lesquelles le même référent peut se présenter, ou de succession du même référent.

Conclusion

Dans un sens large, la désambiguïsation sémantique vise en général la recherche des mécanismes et des moyens langagiers capables d'éliminer l'indétermination sémantique et/ou référentielle de tout signe lexical qui peut arriver si le contexte lui fait défaut. Elle est donc étroitement liée aux rapports de signifiance, de référence et d'interprétance qui sont inhérents aux signes lexicaux aux deux paliers du langage, dans la langue et dans le discours.

Dans le discours, la désambiguïsation sémantique d'un signe lexical vise à éliminer son indétermination sémantique et/ou référentielle lorsqu'il arrive que dans un certain contexte discursif il donne lieu à des plurilectures, créant la situation d'ambiguïté sémantique et, par là même, rende difficile la compréhension du sens global d'un énoncé sinon du texte entier. Elle impose alors au(x) locuteur(s) une série d'opérations interprétatives, visant à repérer les mécanismes d'articulation du sens avec la référence, en tant que désambiguïsateurs sémantiques.

La référence divisée, qui s'opère dans le discours par des stratégies morphosyntaxiques spécifiques impliquant la singularisation/pluralisation grammaticale, est l'une des structures d'articulation référentielle du sens qui ont le pouvoir de générer des ambiguïtés sémantiques, surtout dans les cas où il s'agit de l'articulation du sens des noms qui, par leur appartenance à certaines catégories lexico-semantiques (noms «massifs», noms à référence unique, noms abstraits), n'admettent pas de pluriel grammatical, mais qui se trouvent toutefois lors de l'énonciation face à la singularisation/pluralisation. Et si une situation d'ambiguïté sémantique arrive, où l'un des noms des catégories visées soit impliqué, l'énonciataire se voit alors obligé à discerner le type de structure référentielle et à déduire le mécanisme d'articulation du sens avec le référent, afin de saisir le sens global.

Par conséquent, l'approche sémantique interprétative qu'on a appliquée dans l'analyse des corpus constitués des exemples – séquences discursives comportant des occurrences des noms visés au pluriel grammatical a permis de constater l'existence de plusieurs phénomènes qui y sous-tendent:

Le pluriel grammatical des noms a référence unique et (dans des cas isolés) des noms abstraits constitue un emploi habituellement impropre; il représente donc pour eux, en tant que signes lexicaux, la marque d'un transfert sémantique accompagné de la recatégorisation lexico-sémantique, qui a comme corollaire la multiplication de référents. Le signe lexical singularia tantum employé dans le discours au pluriel grammatical devient alors le porteur d'un sens nouveau, et la lexicalisation de ce pluriel mène a l'acquisition par le signe d'une intension nouvelle, qui est le plus souvent marquée par le constat lexicographique. En sus de la fonction d'articulation référentielle spécifique du sens qu'il accomplit dans le discours par rapport à des signes lexicaux caractérisés par ces particularités sémantiques, ce pluriel représente aussi l'un des mécanismes d'extension polysémantique des signes visés.

Pour la majorité des noms abstraits l'occurrence de pluriel grammatical se laisse interpréter comme un cas spécifique de pluralisation à valeurs sémantiques différentes : intensification de la qualité exprimée par le référent, variétés diverses du même référent, succession du même référent. Ce qui est pertinent, c'est que ce pluriel du signe réfère à la même réalité que son singulier; il ne fait que favoriser dans le discours un effet de sens plutôt euphorique.

Notes et références bibliographiques:

1. Kleiber G., Déictiques, embrayeurs, "**token-reflexives**", symboles indexicaux, etc.: comment les définir? in: L'information grammaticale, nr. 30, 1986 , p.3-22.
2. Charaudeau P., Grammaire du Sens et de l'Expression, Paris, Hachette, 1992, p.493.
3. Quine W. van O., *La référence divisée*, in: *Word and Object*, The MIT Press, 1960 / Apud: Rey, A., *Théories du signe et du sens*, *Lectures II*, Paris, Klincksieck, 1976, p.129-131.
4. Pour la différence entre *noms massifs* et *noms comptables*, voir : Kleiber, G., *L'opposition Massif - Comptable et les adjectifs*, in: *Nominales. Essais de sémantique référentielle*, Paris, Armand Colin, 1994, p.29-47; Idem: *Une leçon de CHOSE: sur le statut sémantico-référentiel du mot CHOSE,* in: *Nominales. Essais de sémantique référentielle,* Paris, Armand Colin, 1994, p. 12-28.
5. Pour plus de détails à ce sujet, voir les travaux de: ter Meulen, A., *Homogeneous and Individuated Quantifiers in Natural Language*, in: *7th International Congress of Logic, Methodology and Philosophy of Science,* Salzburg (11-16 juillet), 1983, vol.2, p. 321-323; Idem: *Events, Quantities and Individuals,* in: Landman, et alii (eds.), *Proceedings of the 4th Amsterdam Colloquium,* Grass Series, Dordrecht, 1984, p. 259-279.
6. Kleiber G., *Une leçon de CHOSE: sur le statut sémantico-référentiel du mot CHOSE*, in: *Nominales. Essais de sémantique référentielle,* Paris, Armand Colin, 1994, p.12-28.
7. Coşeriu, E., *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu,* Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p.61.
8. Apud: Zindel, R., *Des abstraits en français et de leur pluralisation. Une contribution à l'étude des mécanismes de pensée,* in: *Romanica Helvetica,* vol. 64, Berne, Édition A. Francke S.A., 1958, 166 p.
9. À propos du concept de „catégorisation", voir: Kleiber, G., *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical,* Paris, Presses Universitaires de France, 1990, 200 p.
10. Poitou, J., *Polysémie et catégorisation en chaîne,* in: S. Rémi-Giraud et L. Panier (éds.). *La polysémie ou l'empire des sens. Lexique, discours, représentations*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 2003, p. 29-38.

Textes de référence:

1. Fr. Chandernagor = Françoise Chandernagor, *La Sans Pareille,* Paris, Éditions de Fallois, 1994.
2. Le Clézio = Jean-Marie Gustave Le Clézio, *Onitsha,* Paris, Editions Gallimard, 1993.
3. M. Duras = Marguerite Duras, *L'amant,* Paris, Editions de Minuit, 1985.

Prezentat la 24.04.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

INTERPRETAREA METAFORELOR EXTINSE

Rodica PÂNZARU

Catedra Limba Engleză

This article studies the issue of decoding extended metaphors. The research is performed based on the novel *The Collector* by John Fowles, which contains a globally extended metaphor: from the title until the end. The emphasis is put on coherence as the ability of the reader to find correspondences between the concepts of the metaphor. This research reveals the problems that appear while decoding local metaphors, how they influence decoding the global one and how the global metaphorical nodes crystallise in the novel.

Metaforele sunt foarte des utilizate în toate mediile de comunicare, independent de registrul sau codul narativ în care sunt folosite. Ele sunt un mijloc comod de prezentare a informației, pentru că sunt scurte, cuprind un volum de informație mai mare decât suma conceptelor care le constituie, dar în același timp sunt exacte datorită limitărilor impuse de conceptele care le reprezintă; în dependență de context, pot avea un aer eufemistic sau zeflemitor, pot să clarifice o situație sau să o facă şi mai confuză. Motivele pentru care locutorul ar putea alege să folosească metafore pot fi variate, însă în foarte multe cazuri el, pur şi simplu, nu are de ales. Aceasta se întâmplă pentru că metafora este unul din modurile noastre de a gândi, şi nu doar de a vorbi, fără de care noi nu putem să concepem lumea din jurul nostru.

La această ultimă concluzie au ajuns lingviştii George Lakoff şi Mark Johnson în lucrarea lor *Metaphors We Live By* [1], care a revoluționat modul de abordare a metaforelor şi a dat un nou impuls pentru alte cercetări în domeniul lingvisticii şi nu numai. Mark Turner în *Death Is The Mother of Beauty* susține că „metafora, către care criticul literar este în mod exact racordat, nu este doar o chestiune de joc literar de cuvinte, nici măcar o chestiune de limbă – ci este un pattern de gândire, care stă la baza procesului de percepție şi a cunoaşterii noastre în general, inclusiv a percepției şi a cunoaşterii despre lumile noastre de fiecare zi, despre dragoste, despre cvarcuri, despre familie, despre arme nucleare, despre viol, despre matematică, despre gender, despre economie, şi despre corp[i]" [2]. Ideea de metaforă ca structură mintală şi lingvistică a dat naştere *Teoriei Contemporane a Metaforei* [3], dezvoltată de lingviştii menționați mai sus ş.a., care face distincția dintre *expresii metaforice* – expresiile lingvistice folosite în text – şi *metafore conceptuale* (metafore) structurile mintale care stau la baza creării expresiilor metaforice. De exemplu, în următorul fragment problemele din educație sunt conceptualizate ca boală: „After all, the *problems* we face as educators are, to a large degree, merely *symptoms*. Addressing the *symptoms* will not change education. *New ones appear faster than we can solve the old ones*[ii]" [4, p.1-2]. Expresiile metaforice sunt evidente, iar metafora conceptuală din spatele lor este complexă: PROBLEMELE SUNT BOLI, care au simptome aproape imposibil de controlat.

Mecanismul conform căruia metaforele sunt interpretate se numeşte *mapping* şi presupune selecția seturilor de corespondență dintre conceptele care compun metafora. Această operație mintală implică crearea unui tipar de inferență conform căruia fiecare expresie metaforică este creată sau devine clară interlocutorilor. Datorită acestui mecanism, o serie de expresii metaforice sunt create, având la bază aceeaşi metaforă. Prezența într-un text a unei astfel de serii pe tot parcursul lui formează o *metaforă extinsă global*. Ea se reactualizează de fiecare dată când apare în text o expresie metaforică care o susține. Metaforele globale formează *macrostructura* unui roman. *Macrostructurile reprezintă o abstracție tematică în interiorul unor „adaosuri care în mod succint captează conflictele, planurile, eşecurile, soluțiile şi rezoluțiile*"[iii] [5: 200]. Prin intermediul unei astfel de structuri, aplicând operația de inferență, putem reconstrui aproape în întregime o povestire întreagă, pentru că fiecare nodul al macrostructurii metaforice include multe semnificații comprimate într-un simbol-cheie [5, p.201-202].

[i] Metaphor, to which the literary critic is minutely attuned, is not just a matter of literary wordplay, not even just a matter of language – it is a pattern of thought that underlies our cognition and knowledge generally, including our cognition and knowledge about our daily worlds, about love, about quarks, about family, about nuclear arms, about rape, about mathematics, about gender, about economics, and about the body.

[ii] Până la urmă, problemele cu care ne confruntăm în calitate de profesori sunt, în mare măsură, doar simptome. Tratarea simptomelor nu va schimba educația. Cele noi apar mai repede decât noi suntem în stare să le rezolvăm pe cele vechi.

[iii] Macrostructures involve thematic abstraction into „adages that succintly capture conflicts, planning failures, solutions, and resolutions".

Să vedem în continuare problemele care apar la interpretarea metaforelor locale, cum ele influenţează decodificarea celei globale şi cum se cristalizează în roman nodulii metaforei globale.

Coerenţa este luată ca standard textual de bază care dovedeşte că percepţia metaforelor şi a universului textual din jurul lor a fost făcută în mod corespunzător. Printre factorii pe care lingviştii (M.Charolles, R.de Beaugrande, T.van Dijk ş.a.) îi consideră esenţiali pentru ca decodificatorul să înţeleagă textul în mod coerent sunt: cunoştinţe de bază comune cu ale codificatorului (concepte, imagini-schemă, cultură, educaţie), potrivirea textului cu situaţia, coeziunea lexicală, capacitatea intelectuală (activarea şi stocarea cunoştinţelor).

Noi am ales pentru analiză o *metaforă extinsă global* din romanul *The Collector* de John Fowles [6] şi am evidenţiat modul în care acest tip de metaforă influenţează percepţia cititorului asupra textului.

Romanul lui Fowles este construit în jurul conceptului de „colecţionar". El este răspândit în tot romanul cu semnificaţia sa literală şi metaforică. Metafora colecţionarului (şi mai exact a entomologului) funcţionează conform următorului scenariu: atât în domeniul sursă, cât şi în domeniul ţintă există un *colecţionar* care adună fiinţe (în domeniul sursă) sau femei (în domeniul ţintă) de acelaşi fel. Pentru el este un ciclu fără sfârşit de *a căuta* mult doritul specimen, de *a*-l *găsi*, *a*-l *prinde*, *a*-l *ţine*, *a*-l *omorî*, *a*-l *depozita*. Fiecare stadiu de „colecţionare" a Mirandei, fata de care s-a îndrăgostit Frederick (sau de care a devenit obsedat), este prezentat în asociere cu ocupaţia lui de bază – colecţionarea fluturilor. Aceste stadii reprezintă nişte noduli în jurul cărora se cristalizează informaţia despre activitatea de colecţionare şi, în dependenţă de context, faptele sunt înţelese direct sau prin intermediul metaforei, adică se aplică la „colecţionarea" Mirandei.

Primul stadiu: *căutarea mult doritului specimen* este prezentă numai în primul şi al patrulea capitole ale cărţii, care prezintă situaţia din perspectiva lui Frederick, pentru că el este cel care îndeplineşte această fază. Stadiul vine să evidenţieze interesul colecţionarului faţă de victimele sale şi îl extinde asupra subiecţilor neconvenţionali pentru colecţionare – femeile.

Seeing her always made me feel like I was ***catching a rarity*****,** ***going up to it very careful, heart-in mouth*** *as they say.* ***A Pale Clouded Yellow****, for instance. I always thought of her like that, I mean words like* ***illusive*** *and* ***sporadic****, and* ***very refined*** *– not like the other ones, even the pretty ones.* ***More for the real connoisseur****.* [6, p.7] (*Tot dând cu ochii de ea, aveam sentimentul că urmăresc un exemplar rar, apropiindu-mă cu mare atenţie, cu sufletul la gură, cum se zice. Ca de un Galben Pal Brumat, de exemplu. Totdeauna mă gândeam la ea în cuvinte de gen sporadic, evaziv, foarte rafinat – altfel decât celelalte, chiar cele drăguţe. Ceva ca pentru cunoscători*. [7, p.7])

Nu este neobişnuit să asociezi femeile cu fluturii. Frumuseţea este o trăsătură caracteristică a fluturilor care este transferată asupra femeilor. O astfel de descriere este revelatoare din punctul de vedere al faptului că ea evidenţiază atât frumuseţea Mirandei, cât şi atitudinea lui Frederick faţă de ea – ea era doar încă un specimen pentru el. În *The Collector* fluturii sunt percepuţi ca victime ale propriei lor frumuseţi, iar situaţia insectelor este suprapusă cu a Mirandei, care este o victimă a unei minţi orientate spre găsirea tiparelor şi colectarea materialelor în mod corespunzător, cu orice preţ. Pentru că autorul foloseşte două concepte care sunt uşor recunoscute de cititori, nu este dificil pentru ei să găsească setul de corespondenţe dintre domeniile S şi Ţ. Cu toate acestea, elementele care constituie expresia metaforică ar putea fi obscure pentru cititorul neavizat. De exemplu, în expresia noastră, prinderea Mirandei este suprapusă cu experienţa de a prinde *a Pale Clouded Yellow* (*un Galben pal Brumat*). Obstacolele care apar la suprapunere sunt datorate faptului că un necunoscător nu este familiarizat anume cu stilul de viaţă al acestei specii ca să ştie ce o face să fie atât de greu de găsit şi de prins. Noi înţelegem metafora în baza contextului în care ea este folosită. Naratorul introduce informaţia strict necesară despre eveniment pentru a-l face destul de explicit ca să nu lase metafora nedecodificată. Pentru a mări numărul de corelaţii dintre domeniile S şi Ţ, este nevoie să facem investigaţii enciclopedice ulterioare.

Procesul de prindere este perceput ca o sarcină neplăcută. Astfel că naratorul nu părăseşte domeniul entomologiei, dar alege o asociaţie neplăcută a Mirandei cu o muscă:

The only ***fly*** *in the ointment was* ***Miranda*** [6, p.10] (*Singura umbră era Miranda*. [7, p.11])

Expresia *the only fly in the ointment* [ad lit. *unica muscă în ulei*] este una frazeologică care înseamnă *a difficulty or something unpleasant, which prevents or spoils total satisfaction or enjoyment* [5] (trad. n. – *o dificultate sau ceva neplăcut, care opreşte sau strică satisfacţia sau bucuria totală*). Noi înţelegem această expresie metaforică activând cunoştinţele noastre de bază despre sentimente neplăcute de a avea muşte în lichide, transferându-le asupra problemei lui Frederick – Miranda. Focarul expresiei metaforice nu poate fi decodificat numai din propoziţia care îl conţine. Un context mai larg este necesar pentru aceasta. Mediul

textual după care urmează această propoziţie enumeră schimbările care avuseseră loc în viaţa lui Frederick după câştigul unei sume importante de bani. Folosirea unei metafore, pe lângă contrastul pe care propoziţia îl conţine, dublează impactul expresiei lingvistice. În primul rând, introducând o metaforă, implică operaţii mintale suplimentare, deci şi mai mult timp se opreşte atenţia cititorului asupra ei, şi, în al doilea rând, asociaţia se evidenţiază datorită discrepanţei neaşteptate dintre viaţa minunată pe care ar trebui el să o aibă şi nefericirea pe care o simţea de fapt din cauza *muştei*.

Asocierea cu o muscă este limitată numai la percepţia lui Frederick în ceea ce o priveşte pe Miranda ca un gând lipicios pe care nicidecum nu putea să-l alunge din minte. Însă întreaga urâţenie este transferată asupra altor femei cu care făcuse cunoştinţă înainte de a *o găsi* pe Miranda:

She was ***worn***, ***common***. *Like* ***a specimen you'd turn away from***, *out* ***collecting***. [6, p.12-13] (*Era urâtă, ordinară. Ca un exemplar de care nu te apropii când te duci după insecte.* [7, p.12])

Metafora suprapune conceptul unei femei ordinare asupra unui specimen ordinar. Însă un colecţionar, întotdeauna, ţinteşte specimenul special, unic. Deci, în sfârşit, el îl *găseşte* – următorul stadiu al ciclului.

In *finally ten days later* ***happened*** *as* ***it*** *sometimes* ***happens with butterflies***. *I mean you go to a place where you know you may see something* ***rare*** *and you don't, but the next time not looking for it you* ***see it on a flower right in front of you***, ***handed to you on a plate***, *as they say.* [6, p.24] (*Zece zile mai târziu s-a întâmplat, la fel ca la fluturi. Vreau să spun, te duci undeva unde ştii că poţi să dai peste ceva rar şi nu găseşti, dar te duci iar şi nu cauţi, dai de el pe o floare chiar în faţa ta, cum s-ar zice adus pe tavă chiar la nasul tău.* [7, p.24])

Scenariul găsirii unui specimen rar este suprapus scenariului de găsire a Mirandei, o fată rară de care el credea că este îndrăgostit şi o dorea de atâta timp. Ideea uşurinţei cu care ar fi putut să o *aibă* este surprinsă în asociaţia cu un fluture *on a flower right in front of you, handed to you on a plate* (*pe o floare chiar în faţa ta, cum s-ar zice adus pe tavă*).

Capturarea în sine a Mirandei este suprapusă cu prinderea fluturilor rari. Această activitate reflectă faza ulterioară în cercul închis al colecţionării: *prinderea specimenului*.

It was like ***catching the Mazarine Blue again*** *or* ***a Blue Queen of Spain Fritillary***. *I mean it was like* ***something you only do once in a lifetime*** *and even then often not;* ***something you dream about*** *more than you ever expect to see come true, in fact.* [6, p.29] (*Era ca şi cum aş fi prins iar un Albastru Mazarin sau o fritilaria Regina Spaniei. Adică era ceva ce nu faci decât o dată în viaţă şi uneori nici atât; ceva la care visezi mai mult decât te aştepţi să se îndeplinească.* [7, p.29])

Expresia metaforică începe cu folosirea numelor de specii *the Mazarine Blue, a Blue Queen of Spain Fritillary* (*un Albastru Mazarin* sau *o fritilaria Regina Spaniei*), care creează rupturi în înţelegerea coerentă a fragmentului, dacă nu ar fi susţinute de detalii care suprapun sentimente unice: *something you only do once in a lifetime, something you dream about* (*ceva ce nu faci decât o dată în viaţă, ceva la care visezi*) legate de prinderea unei rarităţi asupra sentimentelor care apar atunci, când o prindea pe Miranda.

Următorul pas în colecţionare este *întemniţarea specimenului*. Acest stadiu este cel mai complex, pentru că el cuprinde relaţia dintre colecţionar şi victimă.

Una dintre problemele pe care le avea Frederick era felul în care Miranda îl făcea să se simtă: ruşinat, incomod, neconfortabil. Pentru a-l face pe cititor conştient de ceea prin ce de fapt el trecea, el recurge la suprapuneri metaforice care au ca domeniu-sursă colecţionarea fluturilor. Prin urmare, o persoană căreia îţi este greu să-i rezişti este suprapusă cu prinderea unui specimen fără plasă:

It was like not having a ***net*** *and* ***catching a specimen*** *you wanted in your first and second fingers (I was always very clever at that),* ***coming up slowly behind*** *and you* ***had*** *it, but you had to* ***nip the thorax***, *and it would be* ***quivering*** *there. It wasn't easy like it was with a* ***killing-bottle***. *And it was* ***twice as difficult with her***, *because I* ***didn't want to kill her***, *that was the last thing I wanted.* [6, p.38] (*Era ca şi cum n-ai fi avut plasă şi ai fi prins un exemplar dorit cu degetul mare şi arătătorul (totdeauna am fost priceput la treaba asta) apropiindu-te uşor pe la spate şi apucând, dar trebuie să-l apuci de torace şi acolo se zbate. Nu e uşor ca atunci când ai sticluţa de omorât. Şi era de două ori mai greu cu ea, fiindcă nu voiam s-o omor, ăsta era ultimul lucru pe care mi-l doream*. [7, p.38])

Este cam dificil să găseşti corespondenţele exacte pentru toate componentele expresiei metaforice, pentru că focarele ei fac parte dintr-o practică cu care majoritatea cititorilor nu sunt familiarizaţi. Cu toate acestea, la nivel conceptual, ea se interpretează ca o condiţie neconfortabilă, intensificată de asociaţia în care el era cu Miranda, unde lupta pentru a rezista era *twice as difficult with her* (*de două ori mai greu cu ea*). Situaţia tensionată în care era el este confirmată de imposibilitatea de a aplica metoda asupra Mirandei, pentru că era mortală, iar pentru ea se dorea contrariul.

Relația metaforică colecționar-victimă este direct exprimată în următorul lanț susținut de expresii metaforice:

I'm an entomologist. I collect butterflies.
"Of course," she said. "I remember they said so in the paper. Now you've ***collected me****."*
She seemed to think it was funny, so I said, in a manner of speaking.
"No, not in a manner of speaking. ***Literally****. You've* ***pinned me in this little room*** *and you can* ***come and gloat over me****."* [6, p.41]

– Entomologie. Colecționez fluturi.
– A, da? Îmi aduc aminte că scria în ziar. Acum m-ai prins pe mine. Avea aerul că i se pare interesant, aşa că i-am răspuns.
– Într-un fel.
– Nu, nu doar într-un fel. În toate privințele. M-ai prins în cămăruța asta şi acum poți să vii să mă admiri când vrei. [7, p.41]

Miranda se include pe sine în colecția lui de fluturi susținând metafora globală. Frustrarea şi conştientizarea situației ei este evidențiată prin folosirea unei alte expresii metaforice care susține metafora colecționarului.

...if you asked me to stop collecting butterflies, I'd do it. I'd do anything you asked me.

"Except ***let me fly away****."* [6, p.41] (*Dacă mi-ai cere să nu mai colecționez fluturi, n-aş mai colecționa. Aş face orice m-ai ruga. – Doar că nu-mi dai drumul.* [7, p.41])

În acest exemplu, ceea ce reprezintă libertatea pentru fluturi este folosit pentru a sugera ideea de libertate pentru Miranda.

O altă expresie metaforică care susține asocierea ei cu fluturii colecționați este:

"Aren't you going to show ***my fellow-victims****?"* [6, p.51] (*Nu vrei să-mi prezinți tovarăşele de suferință?* [7, p.51])

Miranda evidențiază sentimentul său de victimă, permanent identificându-se cu insectele.

Conceptul de colecționare se extinde spre alte zone de interes ale protagoniştilor. Pe lângă fluturi, Miranda l-a acuzat pe Frederick că întotdeauna colecționează lucruri fără vreun scop anumit. Mai întâi un desen care i-a plăcut foarte mult şi a vrut să-l păstreze:

*"****Put it in a drawer*** *with the* ***butterflies****."* [6, p.57] (*Pune-l într-un sertar, cu fluturii.* [7, p.57])

Ideea colecționării este conceptualizată făcând corespondențe între *butterflies in a drawer* [ad lit. *fluturi într-un sertar*], care la acest moment al textului activează un sentiment negativ față de colecționare, şi, respectiv, *keeping the picture* [lit. *păstrarea tabloului*].

Mai departe, Miranda se referă la Frederick:

"You're the most perfect ***specimen*** *of petit bourgeois squareness I've ever met."* [6:72] (*Eşti cel mai tipic exemplar de platitudine mic-burgheză pe care l-am întâlnit în viața mea*. [7, p.72])

Această expresie metaforică susține suprapunerea conceptuală generală a romanului, prin aplicarea cunoş-tințelor despre un specimen în interiorul unei clase de insecte asupra unei caracteristici sociale a unui membru din acea clasă.

A doua parte a romanului reiterează evenimentele părții întâi şi unele dintre expresiile metaforice prezen-tate anterior reapar, dar într-un mediu textual diferit şi dintr-o altă perspectivă, cu o altă atitudine. Jurnalul Mirandei, prin intermediul expresiilor metaforice care au la bază relația colecționar-victimă, la fel susține stadiul întemnițării.

I know what ***I am*** *to him.* ***A butterfly he has always wanted to catch****. I remember [...] G.P. saying that* ***collectors were the worst animals of all****... They're* ***anti-life, anti-art, anti-everything****.* [6, p.116] (*Ştiu acum ce sunt pentru el. Un fluture pe care şi-a dorit întotdeauna să-l prindă. Îmi amintesc că (la prima noastră întâlnire) G.P. spunea că cele mai urâte animale din lume sunt colecționarii... Ei sunt antiviață, antiartă, antitot.* [7, p.116-117])

Aceste expresii metaforice suprapun componentele metaforei conceptuale generale. Miranda corespunde *a butterfly he has always wanted to catch* [*un fluture pe care şi-a dorit întotdeauna să-l prindă*] şi Frederick este conceptualizat ca un *animal* [*lit.* animal], în legătură cu ocupația lui. Astfel, expresiile metaforice din prima parte care mențin aceste idei sunt în continuare transferate asupra expresiilor metaforice din partea a doua. Distincția este că spațiul textual dintre ele este diferit. În prima parte, la început, Miranda este concep-tualizată ca un fluture pe care orice colecționar l-ar dori, şi Frederick este văzut metaforic ca un animal mai spre sfârşit. În a doua parte însă, aceste conceptualizări sunt într-un scurt paragraf. În prima parte, tabloul unei creaturi inumane este construit de-a lungul narațiunii, pe când în a doua parte, care reprezintă narațiunea victimei, frustrarea aduce conceptele mai aproape, demonstrând un sentiment adânc de ură. De asemenea, în prima parte vom găsi mai multe detalii conceptualizând-o pe Miranda ca fluture, pentru că „vedem" totul prin ochii unui expert în domeniu.

O altă idee care se repetă în a doua parte este cea în care Miranda se identifică cu *fellow-victims* (*tovarăşii mei de suferință*) – fluturii – ca un lucru colecționat.

*Then there were his **butterflies**, which I suppose were **rather beautiful**. Yes, rather **beautifully arranged**, with their **poor little wings stretched out** all at the same angle. And I felt for them, **poor dead butterflies**, **my fellow-victims**. The ones he was proudest of were what he called aberrations!* [6, p.120] (*Şi mai sunt şi fluturii lui, care cred că sunt destul de frumoşi. Da, destul de frumos aranjați, cu bietele lor aripioare întinse toate în acelaşi unghi. Şi mi-a fost milă de ei, bieții fluturaşi morți, tovarăşii mei de suferință. Pe cei de care era cel mai mândru îi numea aberații !* [7, p.120-121])

Când ea se identifică cu fluturii din colecția lui, noi transferăm imaginea creată despre insecte asupra felului în care ea îşi conceptualiza prezența ei acolo. Şi ea era frumoasă, şi ea era frumos aranjată, şi ea era țintuită şi îngrijită după placul colecționarului, şi ea se jelea pentru condiția în care era aşa cum erau şi fluturii.

Transferarea sensului de la răpitor la colecționar este, de asemenea, arătat în următoarele expresii metaforice:

It's me he **wants**, my **look**, my **outside**; **not** my **emotions** or my **mind** or my **soul** or even my **body**. **Not** anything ***human***.
He's a **collector**. That's the **great dead thing in him**. [6, p.150-151]

(Pe mine mă vrea, chipul meu, exteriorul meu; nu sentimentele sau mintea sau sufletul sau chiar trupul meu. Nimic *omenesc*.
E colecționar. Asta e ceea ce e mort în el. [7, p.151])

Aici sunt activate conceptele care identifică un colecționar în legătură cu victimele sale, aplicându-le la felul în care Frederick o privea pe Miranda, ca un alt specimen la care să se *holbeze*.

Pe parcursul părții a doua, Miranda se reîntoarce, la distanțe textuale rezonabile, pentru a scoate în evidență condiția sa de fluture colecționat, aducând noi componente pentru crearea unui tablou complet al felului în care ea simțea situația în care se afla.

*I am **one in a row of specimens**. It's when I try to **flutter out of line** that he hates me. I'm meant to be **dead**, **pinned**, **always the same**, **always beautiful**. He knows that part of my **beauty is being alive**, but it's the **dead me he wants**. He wants me **living-but-dead**.* [6, p.188-189] (*Sunt unul dintre exemplarele colecției lui. Dar când încerc să ies din tipar, mă urăşte. Ar trebui să fiu moartă, prinsă într-un ac, mereu aceeaşi, mereu frumoasă. Eu ştiu că o parte din frumusețea mea e viața, dar el mă vrea moartă. Mă vrea în viață, dar moartă.* [7, p.189])

Corespondențele care se suprapun în cazul acestor expresii metaforice sunt: faptul că era ținută ca un articol dintr-o colecție corespunde *one in a row of specimens* (*unul dintre exemplarele colecției lui*); *flutter out of line* (*să ies din tipar*) corespunde faptului că era diferită de celelalte specimene; *to be dead, pinned, always the same, always beautiful* (*să fiu moartă, prinsă într-un ac, mereu aceeaşi, mereu frumoasă*) corespunde supunerii sale față de tot ce dorea el; *beauty is being alive* (*frumusețea mea e viața*) corespunde faptului că numai în viață ea ar putea fi un specimen pentru el.

Casa în care Miranda era ținută este asociată cu o sticluță de omorât, o unealtă folosită pentru a ține fluturii după ce îi prinde.

*...He showed me one day what he called his **killing-bottle**. I'm **imprisoned** in it. **Fluttering** against the glass. Because I see through it I **still think I can escape**. I have **hope**. But it's all an **illusion**.*
A thick round wall of glass. [6, p.189]

(*...Mi-a arătat într-o zi ceea ce el numeşte sticluța de omorât. Eu sunt prizonieră acolo. Flutur din aripi, izbindu-mă de perete. Fiindcă pot să văd prin sticlă, tot mai cred că voi scăpa. Mai am speranțe. Dar e o iluzie.*
Un perete rotund, gros, de sticlă. [7, p.189])

Partea a patra a cărții este punctul final al ciclului fără sfârşit, când interesul față de „specimenul deteriorat" se stinge şi tiparul începe de la început.

*I thought I was **seeing a ghost**, she had the same hair, except it was not so long; I mean she had **the same** size and **the same** way of walking as Miranda.* [6, p.253] (*O secundă am avut un şoc, mă gândeam că e o stafie, avea acelaşi păr, doar că nu atât de lung; vreau să spun că avea aceeaşi mărime şi acelaşi mers ca Miranda.* [7, p.153])

Cadrul mintal caracteristic lui Frederick (de colecționar) are tendința de a căuta lucruri care aparțin aceleiaşi clase. Astfel, natura metaforică a exemplului de mai sus o conține suprapunerea a ceea ce ştim despre Miranda cu felul în care arăta cealaltă fată. Asemănarea este evidențiată prin expresia metaforică *ghost* (*stafie*), care o conceptualizează pe ultima ca exact aceeaşi. Chiar şi numele are aceeaşi inițială – *M*.

Înțelegerea coerentă a metaforelor globale depinde de abilitatea cititorului de a decodifica expresiile metaforice locale care împânzesc romanul pentru a susține imaginea structurii globale. Fiecare menționare a expresiei metaforice are ca scop să activeze o idee care este intenționată ca o imagine însoțitoare în tot textul.

Este important să decodificăm fiecare ocurență a metaforei globale, aşa ca să avem o imagine întreagă, şi nu o înțelegere fragmentară a intenției autorului. În dependență de nivelul de familiarizare a cititorului cu domeniile S şi Ț ale metaforei sau cu elementele expresiilor metaforice, se aplică strategii diferite pentru decodificare. Cititorii ar putea să încerce să afle amănunte despre lumile, cărora conceptele metaforice aparțin. Dacă ei au doar cunoştințe generale despre aceste lumi, ei ar putea să-şi lărgească zona de cunoştințe despre ele pentru a mări numărul setului de corespondențe dintre domeniile S şi Ț. De exemplu, în *The Collector*, unul dintre naratori foloseşte cuvinte foarte specifice legate de entomologie. De obicei, el dă informație minimă adițională legată de ele pentru a ajuta cititorul mediu să decodifice metafora. Dar ceea de ce acest cititor este privat sunt sentimentele pe care variatele practici legate de colecționare le produc asupra adevăratului cunoscător, diferența constând în faptul că cititorii niciodată nu le-au încercat.

În cazul în care cititorii decid să ignore expresia metaforică, ei pot să o facă. Aceasta va afecta coerența textului local. Cu toate acestea, o astfel de ruptură în percepția textului întrerupe imaginea extinsă propusă de autor. Dacă ignorarea unei expresii metaforice nu împiedică în mod necesar înțelegerea textului ca un tot întreg, atunci incapacitatea de a decodifica metafora globală este distrugătoare pentru întreg textul. De aceea autorii sunt limitați în alegerea lor de expresii metaforice pentru a se face înțeleşi (dacă aceasta este intenția). Dacă nu sunt siguri de abilitățile de înțelegere ale auditoriului lor, ei ar trebui să includă note explicative în contextul în care este folosită expresia metaforică sau să recurgă la alte mijloace lingvistice sau grafice.

Referințe:

1. Lakoff George, Johnson Mark. Metaphors We Live By, 1980.
2. Turner Mark. Death is the Mother of Beauty: Mind, Metaphor, Criticism. - Chicago: University of Chicago Press, 1987.
3. Lakoff George. The Contemporary Theory of Metaphor, 1992. http://www.ac.wwu.edu/~market/semiotic/lkof_met.html
4. Jensen Eric. Super Teaching. The Brain Store, Inc. - San Diego, California, 1995. - 342 p.
5. Kimmel Michael. From Metaphor to the "Mental Sketchpad": Literary Macrostructure and Compound Image Schemas in Heart of Darkness. METAPHOR AND SYMBOL, 20(3), Lawrence Erlbaum Associates, Inc. - Mahwah, USA; London, UK, 2005, p.199-238.
6. Fowles John. The Collector. - New York: A Laurel Book Publ. by Dell Publ., 1980. - 255 p.
7. Fowles John. Colectionarul. - Bucuresti: Minerva, 1990. - 256 p.

Prezentat la 30.03.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2007, nr.4

DELIMITAREA POLISEMIEI DE OMONIMIE LA SUBSTANTIVELE DERIVATE METONIMICE

Tatiana PORUMB
Catedra Filologie Spaniolă şi Italiană

The article represents an approach to the problems of polysemy and lexical homonymy delimitation and as regards the semantic derivates appeared on the basis of metonymy.

În lingvistica contemporană, metonimia este definită drept dependenţă de incluziune a sememelor. Unii autori [1, p.53] consideră admisibilă definirea metonimiei prin intermediul dependenţei de incluziune sau implicaţiune, fiind considerată un „analog cognitiv al relaţiilor reale (interacţiune, dependenţă) dintre entităţile din lumea obiectivă" de tipul: material–produs din acest material, cauză–efect, proces–rezultat, parte–tot, proprietate–obiect ş.a. Raportul de implicaţiune, în accepţia acestor autori, obţine un conţinut cuprinzător, incluzând, totodată, şi unele tipuri de relaţii suplimentare, cum ar fi contiguitatea contextuală, spaţial-temporală, care nu sunt acoperite de noţiunea de „metonimie". Pentru acest tip de raport, V.I. Bahnaru [2, p.72] propune termenul de metasemie implicativă, care are două forme concrete de manifestare: metasemie implicativă cu orientare denominativă şi metasemia implicativă cu orientare estetică. Metasemia implicativă cu orientare estetică presupune prezenţa unei imagini poetice în conţinutul sememelor derivate, fapt ce se află în concordanţă cu scopul mesajului poetic, în timp ce metasemia implicativă cu orientare denominativă, de regulă, nu are finalitate expresivă şi, de aceea, se caracterizează, mai întâi, prin orientarea de a desemna realitatea obiectivă.

Metasemia implicativă are trei varietăţi concrete de funcţionare: spaţială, temporală şi spaţial-temporală. Varietăţile implicative ale metasemiei se realizează prin modelele generale ale metasemiei implicative, care în fiecare limbă se manifestă prin intermediul unor modele concrete, uneori proprii numai limbii date.

În continuare, vom determina, în primul rând, modelele generale de metasemie implicativă în limba italiană, care cel mai frecvent contribuie la apariţia sememelor noi în cadrul semantemelor şi, în al doilea rând, modelele productive concrete de mutaţii semantice de contiguitate care duc la scindarea integrităţii unui cuvânt în două sau mai multe omonime.

După ce am analizat substantivele din vocabularul limbii italiene, am delimitat tipurile mai productive de modele ale metasemiei implicative în plan paradigmatic. Unul din modelele generale de manifestare ale metasemiei implicative spaţiale este modelul **parte pentru tot**: *autofocus* „obiectivul aparatului de fotografiat care execută automat focalizarea" şi „aparatul de fotografiat dotat cu astfel de obiectiv"; *carne* „parte a corpului constituită din muşchi" şi „corpul uman, persoană"; *clip* „închizătoare cu care se prind cerceii de ureche" şi „cercei cu astfel de închizătoare"; *emicrania* „cefalee localizată într-o zonă a capului" şi „durere de cap"; *feccia* „drojdia de vin depusă pe fundul butoiului" şi „orice depunere care se sedimentează pe fundul vaselor ce conţin lichide".

În limba italiană este productiv şi modelul invers **tot pentru parte**: *camino* „sobă joasă cu vatra larg deschisă" şi „coş pe unde iese fumul"; *implantologia* „disciplină medicală care studiază implantele şi transplantele de organe în chirurgia generală" şi „timplantare a părului" sau „tehnică odontoiatrică care permite înlocuirea dinţilor cu proteze"; *droga* „substanţă vegetală uscată folosită la aromatizarea bucatelor, condiment" şi „substanţă naturală sau sintetică cu proprietăţi stupefiante".

După cum observăm, relaţiile dintre semnificaţiile care apar în structura semantică a substantivelor după modelul **parte pentru tot** şi **tot pentru parte** pot fi numite de incluziune, deoarece se bazează pe raportul de incluziune dintre entităţile din lumea obiectivă. Acest tip de dependenţă obiectivă se manifestă şi la nivel lingvistic prin dependenţă semantică, adică, prin prezenţa cel puehnică de ţin a unui sem comun între sememele derivante şi derivate, ceea ce garantează integritatea semantică a cuvântului. Să exemplificăm cele spuse, aplicând analiza semică asupra semnificaţiilor derivate şi derivante ale unuia din substantivele citate:

autofocus 1. hiperosem „obiectivul”, clasem [inanimat], hiposeme [structură] „de la aparatul de fotografiat”, [operaţie] „care execută automat focalizarea”;
2. hiperosem „aparatul de fotografiat”, clasem [inanimat], hiposeme [structură] „dotat cu astfel de obiectiv”, [operaţie] „care execută automat focalizarea”.

Prin urmare, observăm că semul în baza căruia se efectuează transferul semantic este semul [operaţie] sau [acţiune].

Modelul **parte pentru tot** se realizează în limba italiană într-un număr mare de modele concrete asupra cărora vom stărui în continuare. Modelul **plantă – partea ei sau produsul din ea**: *abete* „brad” şi „lemn de brad”; *alloro* „dafin” şi „frunza de dafin”; *anice* „anason” şi „lichior de anason”; arachide „arahidă, plantă” şi „seminţele prăjite de arahide”; *assenzio* „pelin” şi „lichior de pelin”; *betel* „arbust” şi „bol de mestecat pregătit din frunzele acestei plante”; *cacao* „arborele de cacao” şi „praful de cacao obţinut din seminţele de cacao”; *caffè* „planta de cafea” şi „substanţa aromatică obţinută din seminţele fructului de cafea”, „băutură din această substanţă”.

Modelul **material – produsul din acest material**: *argento* „argint (metal)”, „obiecte din argint” şi „monedă de argint”; *avvorio* „fildeş” şi „obiecte din fildeş”; *bandone* „foaie de tablă” şi „jaluzea din metal”; *bronzo* „bronz”, „obiecte din bronz”, „obiecte de artă din bronz”, „clopot din bronz”; *felpa* „ţesătură de pluş”, „haină din pluş”.

În baza investigaţiilor efectuate, observăm că modelele **parte pentru tot**, **tot pentru parte** şi **planta – seminţele, fructul sau produsul din ea** servesc drept mijloace de actualizare a cuvântului polisememic, dar nu duc la dezintegrarea acestuia în unităţi lexicale distincte, deşi unele dicţionare [3] înregistrează în articole diferite denumirea de plantă *noce*$_1$ „nuc” şi de fruct al acestei plante *noce*$_2$ „nucă”.

Modelul concret **animal – produs din pielea, lâna, blana, pana, carnea acestui animal** poate contribui uneori la apariţia a două sau mai multe omonime. Cauza acestor scindări semantice rezidă în raportul dintre obiectele din lumea reală, care suferă schimbări datorită progresului tehnico-ştiinţific şi care se oglindesc şi în limbă. Deşi dicţionarul lui Nicola Zingarelli continuă să le trateze într-un singur articol, noi considerăm cazurile următoare drept omonime care trebuie tratate în articole diferite:

penna$_1$ hiperosem „formaţie cornoasă”, clasem [animat] [nonuman], hiposeme [localizare] „epidermică”, [compoziţie] „care acoperă corpul păsărilor”, [funcţie] „servind la protecţia lui şi la zbor”;

penna$_2$ hiperosem „instrument cu cerneală”, clasem [inanimat], hiposem [operaţie] „cu care se scrie”.

Însă nu toate semnificaţiile apărute în structura semantică a substantivelor în baza modelului concret **animal – produs din pielea, lâna, blana, pana, carnea acestui animal** devin independente semantic, adică omonime; majoritatea din aceste derivate doar sporesc numărul semnificaţiilor în structura semantică a substantivelor respective: *antilope* „antilopă” şi „pielea tăbăcită a acestui animal folosită la confecţionarea hainelor”; *camoscio* „capră de munte” şi „ pielea acestui animal”; *capretto* „ied” şi „pielea tăbăcită a acestui animal”; *lingua* „limbă, organ mobil” şi „fel de mâncare din limbă de animal gătită”; *lombata* „muşchi de la coapsa animalelor tăiate” şi „fel de mâncare din acest tip de carne”.

Modelul **obiect$_1$ – obiect$_2$, coexistente în spaţiu,** s-a dovedit foarte productiv în limba italiană: *barbecue* „grătar” şi „friptură la grătar”; *bordo* „bord al unei nave” şi „bordură”; *busto* „bust” şi „corset”; *calcolo* „calcul matematic” şi „calcul, pietricică biliară”; *cavallo* „cal” şi „răscroiala pantalonilor”; *collo* „gât”, „guler” şi „balot”; *passante* „trecător, pasager, pieton” şi „gaică la cordon”; *polsino* „încheietură la mână”, „puls” şi „mâneca unei haine”; ş.a. Din substantivele enumerate îşi păstrează integritatea doar: *barbecue* şi *bordo*, celelalte, după părerea noastră, au scindat în două sau mai multe omonime. Pentru unele din ele, acest fapt este atestat de dicţionarele italiene de referinţă: *Vocabolario della lingua italiana* [4] înregistrează drept omonime substantivele *collo*$_1$ „gât, guler” şi *collo*$_2$ „balot”, iar *Dizionario di italiano, Garzanti–Petrini* [5] înregistrează *calcolo*$_1$ „calcul matematic” şi *calcolo*$_2$ „calcul biliar” şi, respectiv, *collo*$_1$ şi *collo*$_2$.

Să analizăm aceste cazuri mai amănunţit.

barbecue 1. hiperosem „obiect”, clasem [inanimat], hiposeme [structură] „alcătuit din vergi metalice paralele prinse într-un cadru”, [funcție] „pe care se frige carne, pește, ciuperci etc.”; 2. hiperosem „friptură”, clasem [inanimat], hiposem [modalitate] „pregătită la grătar”.

În structura semică a semnificației „friptură”, sememul *barbecue* „grătar” devine hiposem, indicând modalitatea de gătire. Același lucru se întâmplă și în cazul substantivului *bordo* „bord” și „bordură”: 1. „bord” (al unei nave), 2. „tiv, margine” (a unei țesături), 3. „fâșie, panglică cusută [localizare] la marginea unui obiect textil”.

Substantivul *calcolo* cândva desemna obiectul, materia „piatră”, mai târziu cuvântul a obținut și semnificația de „calcul matematic”, deoarece socotelile se făceau cu ajutorul pietrelor. În cazul acesta, transferul semantic a avut loc după modelul **obiect – operație de calcul**. Dacă analizăm în sincronie componența semică a sememelor substantivului *calcolo*, observăm că acestea nu au nici un sem comun:

calcolo$_1$ hiperosem „ansamblu de operații matematice”, clasem [dinamicitate], hiposem [scop] „făcute cu scopul de a găsi valoarea uneia sau mai multor mărimi”.
calcolo$_2$ hiperosem „concrețiune”, clasem [inanimat], hiposeme [formă] „de forma unei pietricele”, [origine] „rezultată din precipitarea sărurilor organice și anorganice”, [loc] „care se formează în anumite organe interne”.

Prin urmare, *calcolo*$_1$ și *calcolo*$_2$ pot fi considerate omonime.

Substantivul *collo*$_2$ „balot” a derivat de la substantivul *collo*$_1$ „gât” în baza metasemiei implicative de tipul **obiect$_1$ – obiect$_2$, coexistente în spațiu**, deoarece cândva obiectele de dimensiuni mai mari se cărau pe gât, astfel asociația „marfă purtată pe gât” a produs semnificația de „balot”. Mai mult ca atât, după părerea noastră, sememul „guler” este tratat pe nedrept în dicționarele italiene de referință ca fiind VLS a lui *collo*$_1$ „gât”:

collo$_1$ „gât” 1. hiperosem „parte a corpului”, clasem [animat], hiposem [funcție] „care unește la om și unele vertebrate capul de torace”.
collo$_2$ „guler” hiperosem „parte a unor haine”, clasem [inanimat], hiposem [scop] „confecționată pentru a acoperi complet sau parțial gâtul”.

Acest fapt poate fi confirmat prin existența în limba italiană pentru *collo* „guler” a sinonimelor *colletto* și *bavero* (*colletto* fiind diminutivul lexicalizat al lui *collo*). Iar dacă comparăm aceste unități lexicale din limba italiană cu respectivele acestora din limba română, observăm că în limba română avem trei lexeme diferite pentru a desemna conținutul acestor entități: 1) *gât;* 2) *guler;* 3) *balot.*

În cadrul modelului general de metasemie implicativă spațială, avem modelul concret **obiect – local, întreprindere**, care este destul de productiv pentru limba italiană: *abbigliamento* „haine” și „sector al industriei care produce haine”; *battistero* „cristelniță” și „partea bisericii unde se administrează botezul”; *buffet* „masă pe care se pun mâncărurile, băuturile” și „bufet, restaurant”; *caffé* „plantă tropicală”, „băutură, cafea” și „cafenea”; *carrozzeria* „caroserie” și „atelier unde se fac sau se repară caroserii, trăsuri”; *dazio* „taxă vamală” și „birou vamal”; *cassa* „ladă, cutie” și „ghișeu care se ocupă de plăți și încasări”; *deposito* „depozit” (obiect, sumă depozitată) și „magazie, depozit”; *discotecă* „colecție de discuri” și „încăpere special amenajată pentru păstrarea și audierea discurilor” și „local în care se ascultă muzică modernă și se dansează”; ș.a. Din această serie de cuvinte, considerăm omonime semantice substantivele *caffé* și *discoteca* (cvasiomonime). Să studiem structura semică a sememelor substantivului *caffé*:

caffé$_1$ „cafea” hiperosem „băutură”, clasem [continuitate], hiposeme [origine] „preparată din cafea prăjită și râșnită, sau din surogat”, [culoare] „de culoare cafenie închisă”.
caffé$_2$ „cafenea” hiperosem „local”, clasem [imobilitate], hiposeme [utilitate] „public”, [dimensiuni] „de dimensiuni diferite”, [funcție] „în care se consumă ceai, cafea, băuturi alcoolice, prăjituri”.

Observăm că aceste două sememe *caffé* „cafea” și *caffé* „cafenea” nu conțin nici un sem în comun; în plus, pentru a desemna obiectele în cauză din realitatea înconjurătoare, limba italiană dispune și de alte mijloace: pentru „cafea” avem *caffé*, iar pentru „cafenea” *caffetteria*, ambele fiind niște derivate de la baza derivativă *caffé*, foarte productivă în italiană: *caffeaccio*, *caffeino*, *caffettino*, *caffeuccio*, *caffeario*, *caffeucolo*, *caffeifero*, *caffeina*, *caffeismo*, *caffellatte*.

Aşadar, materialul de limbă supus analizei permite să conchidem că derivatele semantice provenite în baza metonimiei, modificându-şi statutul de neologisme semantice corelate cu tot ansamblul semantic al unităţii lexicale în structura căreia figurează, pot deveni neologisme lexicale în procesul continuu de evoluţie a limbii. Cu alte cuvinte, unele modele de metonimie pot deveni surse ale omonimiei.

Referinţe:

1. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетание. - Владимир, 1974. - 222 с.
2. Bahnaru V.I. Mutaţii de sens: cauze, modalităţi, efecte. - Chişinău: Ştiinţa, 1988. - 156 p.
3. *Cfr.* tratarea diferită în dicţionare a cuvântului *noce*: în *Dizionario italiano-romeno* [6] – $noce_1$ şi $noce_2$, în *Dizionario di italiano* [5] – $noce_1$ şi $noce_2$, iar în *Vocabolario della lingua italiana* [4] doar *noce*.
4. Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli. Ed. XI. - Bologna: Zanichelli editore S.p.a., 1986.
5. Dizionario di italiano / Petrini Editore // Garzanti Linguistica. - 2004.
6. Dizionario italiano-romeno. Dicţionar italian-român / Sub red. lui Al.Balaci. Ed.III. - Bucureşti: Editura 100+1 Gramar.

Prezentat la 23.03.2007

STRUCTURA SEMICĂ A SEMNIFICAȚIEI

Tatiana PORUMB

Catedra Filologie Spaniolă şi Italiană

The present article includes a description of the modality of signification decomposition on semic levels and of the semic typology of its microstructure. We dwelled upon defining the concepts of seme, sememe and semanteme, since in the linguistic studies that treat this particular issue a lot of different terms exist for the same linguistic entities.

Numai odată cu dezvoltarea vertiginoasă a structuralismului lingvistic, care a elaborat metodele moderne de analiză a limbii (cum sunt comutarea, analiza distribuțională şi componențială, verificate inițial în fonologie şi gramatică) şi a stabilit unitățile minime pentru toate nivelurile limbii, a devenit posibilă aplicarea metodelor şi procedeelor acestuia în semasiologie, în general, şi în studierea sensului lexical, în particular. Datorită structuralismului, a fost stabilită unitatea minimă a planului conținutului, cunoscând cele mai diverse variații terminologice: sem [1, p.10; 2, p.80; 3, p.294; 4, p.117; 5, p.90; 6, p.46, 54], semem [7, p.75], trăsătură semantică sau component semantic [8, p.144; 9, p.18], figură de conținut [10, p.141], [11, p. 43], marcher semic sau marcă semică [6] ş.a.

Termenul **sem** apare inițial în lucrările lingvistului ceh V.Skalička cu referire la unitățile minimale de conținut din gramatică [12, p.229]. Ulterior, acesta a pătruns în semasiologie, unde, se pare că, pentru prima dată, a fost utilizat de B.Pottier [13, p.14].

Semul este definit drept component semantic minimal, mai mic decât sensul; de aceea unitatea elementară a semanticii este semul, şi nu cuvântul. Fiecare sem este bifuncțional, adică, pe de o parte, el face parte din componența semantică a unui sens în calitate de unitate minimală de conținut, iar, pe de altă parte, el funcționează în calitate de sens independent al unui anumit cuvânt. Semele ordonate într-un anumit fel formează sensul cuvântului, adică, o microstructură semantică, numită semem sau semnificație în semasiologie.

Între semnificant şi semnificat constatăm însă o anumită asimetrie: un semnificant poate avea mai multe sensuri lexicale (polisemie), iar un semnificat poate fi exprimat prin mai multe complexe sonore (sinonimia). Din aceste considerente, şi din cauza că semasiologia folosea până nu demult „o categorie echivocă şi cu contururi imprecise, denumită „sensul (cuvântului)"; termenul **sens** desemnând atât un sens separat al cuvântului polisemantic, cât şi totalitatea de sensuri ale cuvântului polisemantic" [14, p.806], considerăm rațional să facem anumite delimitări terminologice necesare. În domeniul corelației dintre limbă şi gândire, noțiunea de sens are statut extralingvic [15] şi este condiționat de următorii factori: 1) sensul poate fi exprimat cu mijloace nonlingvice 2) în cadrul unei limbi naturale sensul poate fi transmis prin mijloace diferite ale sistemului lingvistic 3) unul şi acelaşi sens poate fi exprimat prin mijloace lexicale din diferite limbi. Astfel, legătura dintre sens şi semnificație poartă caracter indisolubil: sensul, fiind una din laturile care caracterizează conținutul noțiunii, se dezvăluie prin intermediul semnificației cuvântului.

Semnificațiile din limbă poartă caracter nonuniversal din cauza raportului dintre acestea şi semnificanți. Semnificațiile unităților din mai multe limbi pot să nu coincidă după caracterul lor conținutal, după volum, după locul în sistem. Pe când sensul nu depinde de diferențierile dintre limbi şi este după natura sa universal, „reprezentând invarianta conținutală a activității umane reflectate" [16, p.83].

O semnificație, pentru a fi delimitată de altele posibile, trebuie să posede cel puțin un sem pertinent; adică, diferența minimală dintre două semnificații este un sem: astfel, diferența dintre cuvântul *scaun* şi cuvântul *taburet* este furnizată de prezența /absența semului „spetează" (confr.: *scaun* „mobilă cu patru picioare şi cu spetează pe care poate şedea o singură persoană" şi *taburet* „scaun fără spetează"). Cantitatea de seme din componența unei semnificații depinde de gradul său de abstracție: cu cât un sens este mai concret, cu atât mai multe seme conține, şi invers [5, p.64].

Uneori substituirea unui sem prin altul produce nu doar un simplu transfer semantic, ci generează o unitate lexicală nouă. De exemplu, dacă vom comuta semul „feminin" din conținutul substantivului *soră* prin semul „masculin", vom obține substantivul *frate*.

La descrierea fiecărui sistem, sarcina principală constă în identificarea şi definirea unității lui fundamentale. Deci, pentru planul de conținut al sistemului lexical, în semasiologia contemporană se foloseşte termenul

de **semem** [17, p.106; 13, p.14], identificat cu unul dintre semnificaţiile cuvântului polisemantic, iar cuvântul polisemantic este interpretat în calitate de microstructură de sememe ierarhic organizate. Sememul este definit, pe de o parte, drept concept care reprezintă o totalitate de trăsături diferenţiale ale unui anumit segment din realitatea obiectivă, reflectat în conştiinţa oamenilor în calitate de imagine tipizată, iar pe de altă parte – în calitate de ansamblu de seme care formează un sistem ordonat ierarhic. Diferenţa dintre aceste două definiţii rezidă în faptul că prima este determinată de planul ontologic, având astfel caracter extern faţă de sistem şi fiind elaborată în termeni extralingvici, iar cea de-a doua definiţie este determinată de planul epistemologic, având un caracter intern faţă de sistemul limbii şi fiind elaborată în termeni lingvistici.

În această ordine de idei, vom considera semele drept constructe epistemologice lingvistice, cărora în plan ontologic le corespunde o cantitate mare de trăsături pertinente concrete care aparţin obiectelor, lucrurilor şi fenomenelor din lumea înconjurătoare. E necesar să precizăm că definiţia lexicografică nu conţine toată informaţia semantică (la nivel epistemologic) privitoare la compoziţia sensului, deoarece scopul definiţiilor lexicografice este cel de a explica sensul unei semnificaţii, adică de a descrie obiectul, şi nu de a determina componenţele semantice ale sensului. Pe când semelor le revine o funcţie importantă pentru planul conţinutului, în parte, şi pentru sistemul lexical, în genere: cea de constituire a sistemului, adică sistemogenă, întrucât datorită semelor „comune pentru o serie de sensuri, unităţile lexicale formează serii, grupuri, paradigme" [5, p.50].

Interpretând sememul drept un ansamblu ordonat de seme, lingviştii disting mai multe tipuri de seme opozitive: distinctive/nondistinctive [8, p.162], necesare/facultative [3, p.294], uzuale, obligatorii/ocazionale, conotative [18, p.10-12; 19, p.151-152; 4, p.130-113; 20, p.175], nucleare/categoriale [1, p.10; 21, p.46; 22, p.103] ş.a. Semele din partea stângă a opoziţiei sunt calificate drept obligatorii, constituind nucleul semantic al sememului, în timp ce semele din partea dreaptă a opoziţiei sunt considerate facultative.

Pentru a investiga mai profund tipologia semelor, vom delimita, pentru comoditate, structura semică a semnificaţiei pe niveluri semice. Importanţa acestei delimitări rezidă în faptul că fiecare nivel este totalmente diferit de celelalte şi conţine seme specifice proprii doar lui. De exemplu, funcţia hiperosemului este dublă: de integrare într-o clasă ontologică mai amplă şi de diferenţiere în cadrul claselor, subclaselor, grupurilor tematice. Hiperosemul este determinat de însuşi caracterul obiectelor reale. De exemplu, pentru *tavolo,* vom avea hiperosemul „obiect", pentru *sciampo* – „substanţă", pentru *rosa* – „plantă", pentru *aspirina* – „medicament" ş.a.

Bazându-ne pe concepţia referitoare la structura semică a sememului, proprie mai multor semasiologi [1, p.10-11; 23, p.61; 4, p.124-125], vom defini hiperosemul drept sem generic, care integrează cuvântul într-o clasă ontologică mai amplă. Din acest motiv, hiperosemul figurează pe primul plan în componenţa semică a sememului. Dacă încercăm să definim o anumită semnificaţie a unui cuvânt, de fiecare dată ne vom vedea constrânşi să includem conceptul desemnat, mai întâi de toate, într-o anumită taxonomie extralingvică. Astfel, pentru a explica semnificaţia cuvântului *colibri,* este suficient să menţionăm că aceasta denumeşte o pasăre. Pentru nivelul hiperosemic, distingem două categorii de seme: generice şi specifice. Extensiunea semelor generice este mult mai mare decât cea a semelor specifice, adică clasa de obiecte extralingvice, exprimată de un sem generic, este mult mai vastă decât cea desemnată de un sem specific. De exemplu, *pendaglio* „oggetto (obiect) ornamentale che pende" şi *muffola* „guanto (mănuşă) senza divisioni per le dita o con il solo dito pollice indipendente".

Clasemul sau categoremul este semul care indică apartenenţa cuvântului la o anumită clasă morfologică sau posesiunea unei anumite categorii gramaticale, caracteristice pentru clasa morfologică respectivă.

Semul categorial principal al substantivelor este semul [substanţialitate], care permite delimitarea acestei categorii lexico-gramaticale de alte părţi de vorbire. Al doilea tip de seme categoriale specifice substantivului, care permit divizarea clasei în două subclase mari, este grupul opozitiv [concret/abstract]. Pentru a explica apariţia acestor seme, este necesar să urmărim mecanismul logic de formare a semnificaţiei lexicale a substantivelor.

Generalizarea este operaţia care constă în dezvoltarea trăsăturilor comune unei mulţimi de obiecte aparţinând aceleiaşi clase, făcându-se abstracţie de însuşirile individuale ale fiecărui obiect în parte. Prin această operaţie, se formează noţiunile generale ce reflectă clase de obiecte de acelaşi fel. În limbă acestea sunt exprimate prin substantivele concrete: *albero* "copac", *sedia* "scaun", *televisore* "televizor", *arma* "armă", *borsa* "geantă" ş.a.

Din punct de vedere lingvistic, apariţia şi existenţa substantivelor abstracte este determinată de necesităţile funcţional-sintactice, şi anume de necesitatea utilizării cuvintelor cu sensul de însuşire (*una ragazza bella*

„o fată frumoasă” → *la bellezza della ragazza* „frumusețea fetei”), de acțiune (*il treno si muove* „trenul se mişcă” → *il movimento del treno* „mişcarea trenului”), de stare (*il ragazzo riflette* „băiatul reflectă” → *la riflessione del ragazzo* „reflecția băiatului”) în funcțiile sintactice specifice substantivului, adică în poziție actanțială. Prin semnificația referențială, substantivele abstracte se aseamănă cu adjectivele şi verbele de la care, de cele mai multe ori, acestea au derivat. Se deosebesc însă de acestea de la urmă şi prin faptul că prezintă însuşirile, acțiunile, stările nu ca pe nişte atribute ale obiectelor, ci ca entități de sine stătătoare ale gândirii.

Semnificația referențială a substantivelor, în care îşi găsesc reflectare caracteristicile calitative, cantitative şi relaționale ale denotatului, se constituie din intensiune, extensiune şi implicație. Intensiunea substantivului indică „sensul sau conceptul la care se referă expresia” [24, p.16]. Prin extensiune înțelegem „ansamblul de obiecte de acelaşi fel desemnate printr-un singur substantiv” [24, p.15]. De exemplu: *Il tavolo serve per mangiare.* În cazul dat, *il tavolo* „masa” desemnează clasa în ansamblul ei. Extensiunea substantivului conține informația privind componența clasei şi structura ei. În funcție de numărul de elemente pe care le includ, clasele sunt de două feluri: 1) clase care conțin o mulțime de elemente de acelaşi fel: *casa → case*, *uomo → uomeni*, *amico → amici*, *stella → stelle* ş.a. şi 2) clase alcătuite dintr-un singur element: *la terra*, *la luna*, *il mondo* ş.a. Pentru clasa de substantive alcătuite dintr-un singur element, semul categorial este [+ unicitate].

Din punctul de vedere al structurii, clasele se împart în clase discontinue şi clase continue (sau segmentate şi nesegmentate) [25, p.56]. Discontinuitatea clasei presupune diferențierea elementelor constituente pe exemplare. În cazul în care elementele sunt delimitate distinct unul de altul, clasa se prezintă ca ceva segmentat, discontinuu. Drept exemplu ar putea servi clasele de obiecte existente în realitate sub forma unor exemplare de acelaşi fel: *libro* „carte”, *penna* „pix”, *tavolo* „masă”, *finestra* „fereastră” etc. Pentru acest grup de substantive, semul categorial este [+discontinuitate].

Şi dimpotrivă, continuitatea clasei este determinată de caracterul amorf, neconturat în spațiu sau în timp al elementelor clasei, cum ar fi, de exemplu, substantivele: *ferro* „fier”, *carne* „carne”, *farina* „făină”, *olio* „ulei”, *acqua* „apă”, *birra* „bere” ş.a. – semul categorial specific va fi [+continuitate].

În cadrul categoriei substantivelor animate putem face distincția următoare: semul [+ animat] va fi integrator pentru substantivele ce denumesc animale, iar [+ uman] – pentru substantivele ce denumesc specia umană: *ragazza*, *professore*, *bambino*, *direttore*, *regista*, *attrice*, *presidente* ş.a.

Dacă analizăm componența categoriei de substantive inanimate, vom observa că aceasta poate fi divizată, la rândul ei, în trei subcategorii mari: 1) substantive ce denumesc plante; 2) substantive ce denumesc obiecte, lucruri; 3) substantive ce denumesc obiecte imobile. Pentru grupul de substantive ce denumesc plante, semul categorial este [+vegetativitate], pentru substantivele ce denumesc obiecte imobile [imobilitate], iar toate celelalte substantive ce denumesc obiecte, lucruri din lumea înconjurătoare, semul categorial este [inanimat propriu-zis].

Din observațiile şi analizele făcute în sfera substantivelor, putem afirma că semele de la nivelul clasemic, în afară de caracterul gramatical, posedă şi un caracter semantico-ontologic. V.I. Bahnaru, de exemplu, numeşte semele categoriale „categorii semantico-ontologice” [26, p.120].

Nivelul hiposemic conține semele specifice care constituie nucleul semantic al unui semem anumit, diferențiindu-l de alte sememe şi asigurându-i stabilitatea şi independența. Hiposemul exprimă trăsăturile individuale ale denotaților. După părerea unor semasiologi [27, p.37], hiposemele sunt universale şi au caracter finit. Pentru substantive, de exemplu, acestea sunt: structura obiectului, fenomenului, funcția, acțiunea sau operația, starea, localizarea în spațiu, timpul, calitatea, cantitatea, culoarea, cauza, consecința, modalitatea, forma, masa, mirosul, gustul ş.a. De exemplu, sememele care desemnează substanțe, materii, conțin în structura lor astfel de seme, precum: componența fizico-chimică, utilizarea (funcția), proveniența, masa, culoarea, mirosul: *aria* „aer” – amestec de gaze [utilizare] care serveşte la respirație, [componența] compus preponderent din azot şi oxigen [localizare] din atmosfera terestră.

Semul **operației** sau al **acțiunii** este unul dintre cele mai importante în determinările de sens ale sememelor ce desemnează profesia, ocupația, de exemplu: *falegname* „tâmplar”, *suggeritore* „sufleor”, *scrittore* „scriitor”, *redattore* „redactor”, *meccanico* ”mecanic”, *tassista* „taxist”, *operatore* „operator”, ş.a.: *operatore* – „muncitor calificat care **supraveghează funcționarea unei maşini de lucru, a unui aparat sau care efectuează diferite operații cu acestea**”, *tassista* – „persoană care **conduce un taximetru**”, *suggeritore* – **„**persoană care **suflă actorilor replicile pe care urmează să le spună**”.

Semul **operației** îl întâlnim la determinarea sensului lexical al sememelor care desemnează aparate, utilaje sau ființe vii, spre exemplu: *microbi*, *fermenti*, *virus*, *locusta*, *batteria*, *generatore* ş.a.: *microbi* – „ființe vii unicelulare care sunt **agenți ai bolilor infecțioase, ale fermentațiilor, putrefacțiilor**", *fermenti* – „substanțe care **dirijează reacțiile biochimice** din organismul omului, animalelor, plantelor, microorganismelor", *generatore* – „aparat, instalație care **produce energie**".

Scopul determinării acestor seme constă nu atât în delimitarea, cât în generalizarea particularităților calitative ale sensurilor lexicale. De exemplu, calitatea „culorii albe" este diferită în următoarele substanțe şi obiecte: *vino bianco*, *il bianco dell'uovo*, *il bianco delle nevi*, *il bianco di barite*, *il bianco di zinco.* Manifestările concrete ale semelor, combinațiile variate ale acestora formează un număr infinit de sensuri lexicale reale. Determinările semantice sunt nişte procedee de generalizare, de determinare a semelor indicate mai sus şi de reunire a acestora într-un sens lexical unic.

Virtuemul [17, p.106; 4, p.130-131] este semul facultativ, conotativ, potențial, putând apărea în structura sememului în mod virtual. Nivelul virtuemic îl întâlnim doar la metaforele-caracterizări de tipul „similitudinea calitativă a denotaților". În cazul dat, putem vorbi de o similitudine emotivă, ca urmare a apropierii denotaților după asemănarea aprecierii emoționale, care stă la baza modificării de sens.

La nivelul structurii semice, în cadrul sememelor derivate după modelul dat, atestăm trecerea virtuemelor în hiposeme, de exemplu: sememul derivant *asino* „măgar": hiperosem „animal domestic", clasem [animat], hiposeme [funcție] „de povară" [forma] „mai mic decât calul, cu urechile lungi", virtuem [calitate] „prostie, încăpățânare" şi sememul derivat expresiv al semantemului *asino* conține o altă totalitate de seme: hiperosem „persoană, om", clasem [uman], hiposem [calitate] „prost, încăpățânat". Paralel cu aceasta, hiperosemul „animal domestic" a fost substituit cu „om", iar hiposemele [funcție] şi [formă] au fost reduse. Este vorba de restricție de sens, în cazul transferului metaforic.

Prin urmare, sememul este un ansamblu ierarhic ordonat, constituit din hiperosem, clasem, hiposem şi virtuem. Primele trei tipuri de seme sunt denotative, iar ultimul este conotativ. Descompunerea substanței semantice într-un fascicul de seme permite o determinare mai exactă şi mai clară a semnificației, înlăturând astfel imprecizia şi ambiguitatea în tălmăcirea sensului acesteia. Soluționarea problemei în cauză are repercusiuni directe în practica lexicografică, şi anume, la: definirea semnificațiilor cuvintelor în dicționarele explicative, determinarea relațiilor asociative existente între sememele cuvintelor polisemantice, ordinea prezentării semnificațiilor cuvintelor polisemantice în dicționarele explicative.

Referințe:

1. Бородина М.А., Гак В.Г. К типологии и методике историко-семантических исследований. - Ленинград: Наука, 1979. - 232 с.
2. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания // Семантическая структура слова. - Москва, 1971, с.78-96.
3. Левин Ю.И. Структура русской метафоры // Учен. зап. Тартуского гос. ун-та. - Вып. 181: Труды по знаковым системам 2. - Тарту, 1965, с. 293-299.
4. Pottier B. Vers une sémantique moderne // Travaux de linguistique et de littérature. - Strasbourg, 1964. - Vol.II. - No1. - P.107-137.
5. Стернин И. А. Лексическое значение слова и речи. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. - 171 с.
6. Tuțescu M. Précis de sémantique française. - Bucureşti, 1974. - 214 p.
7. Guiraud P. La sémantique. 3-ème éd. - Paris: PUF, 1959. - 120 p.
8. Bloomfield L. Il linguaggio. - (1933): Prima edizione Est, 1996. - 626 p.
9. Селиверстова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов. - Москва: Наука, 1975. - 240 с.
10. Апресян Ю.Д. О понятиях и методах структурной лексикологии. (На материале русского глагола) // Проблемы структурной лингвистики. - Москва, 1962, с.141-162.
11. Prieto L. Figures de l'expression et figure du contenu // Prieto L. Etudes linguistique et de sémiologie générale. Génève - Paris, 1975, p.41-45.
12. Березин Ф.М. История лингвистических учений. - Москва: Высш. школа, 1975. - 304 с.
13. Pottier B. Du trait général au trait particulier en analyse linguistique // Travaux de linguistique et de littérature. - Vol.II. - Strasbourg, 1963. - No 1. - P.7-16.
14. Звегинцев В.А. Об основной и предельной единице семасиологического уровня языка // Studii şi cercetări lingvistice. - Bucureşti, 1960. - №3. - P.803-809.

15. Слюсарева Н. А. Смысл как экстралингвистическое явление // Как подготовить интересный урок иностранного языка. - Москва, 1963.
16. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. - Москва, 1982. – 157с.
17. Bouton Ch. La signification: Contribution à une linguistique de la parole. - Paris: Klinckisieck, 1979. - 332 p.
18. Арнольд И.В. Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте // Иностр. яз. в школе. - Москва, 1979. - №5. - С.10-14.
19. Гак В.Г. К проблеме общих семантических законов // Общее и романское языкознание. - Москва, 1972, с.144-157.
20. Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация: Виды наименований. - Москва, 1977, с.129-221.
21. Courtés J. Introduction à la sémantique narrative et discursive. - Paris: Classique Hachette, 1976. - 144 p.
22. Greimas A.-J. Sémantique structurale. - Paris: Larousse, 1966. - 262 p.
23. Соколова Н.Л. К проблеме определения и классификации антонимов и их стилистического использования // НДВШ Филол. науки. - Москва, 1977. - №6 - С.60-69.
24. Manea M. Gramatică, pragmasemantică şi discurs. - Bucureşti: Litera, 1993. - 253p.
25. Coja I. Preliminarii la gramatica rațională a limbii române. Gramatica articolului. - Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983. - 286 p.
26. Bahnaru V.I. Mutații de sens: cauze, modalități, efecte. - Chişinău: Ştiința, 1988. - 156 p.
27. Арбатский Д.И. Толкования значений слов. - Ижевск: Изд-во Удмуртия, 1977. - 96 с.

Prezentat la 23.03.2007

L'ÉNONCÉ IRONIQUE DANS LA PRESSE

Eugenia ZIADEH

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată

Articolul de faţă este o încercare de a pune accentul pe specificul enunţului ironic în textul publicistic. E ştiut că orice enunţ presupune un sens explicit şi unul sau mai multe implicite, care urmează să fie decodate de către receptor. Interpretarea literală a enunţului ironic este deseori blocată, fiindcă ironia suspendă adeziunea enunţătorului la ceea ce el spune. Redarea ironiei într-un text scris impune dificultăţi, deoarece, pentru a o evidenţia, nu se mai poate face apel la intonaţie sau gest şi mimică. Prin urmare, enunţătorul este pus în faţa necesităţii de a recurge la alte mijloace precum: caracterul hiperbolic al enunţului, ghilimelele, semnul de exclamaţie, punctele de suspensie etc. Ironia este un tip de enunţare cu valori contradictorii care poate lăsa destinatarul perplex. Deseori caracterul ironic al unui enunţ este echivoc: astfel se manifestă specificul ironiei de a juca între frontierele admisibilului vs. Inadmisibilului. Constatăm deci că, prin natura sa, ironia prezintă o întrebare deschisă, analizată deseori pornind de la nişte presupuneri pe care le face destinatarul enunţului ironic.

En général l'énoncé porte un sens que le récepteur doit déchiffrer. Pour atteindre ce but, le récepteur doit disposer du même code de la langue et connaître les circonstances environnantes de la production de l'énoncé concret. Donc nous assistons à un acte de communication qui inclut obligatoirement un locuteur qui écrit ou parle, le message produit et un interlocuteur. Le résultat matériel de l'acte de communication est le texte. Les interactions communicatives peuvent être regroupées en plusieurs catégories: verbales, écrites et non verbales (gestes, expressions du visage).

L'interaction verbale a pour base la constatation que l'utilisation du langage par un locuteur, sauf le but d'exprimer un contenu informationnel, doit encore influencer les interlocuteurs. L'énonciateur d'un message adressé à un récepteur n'est pas vu comme un émetteur, mais comme un participant à une activité commune.

L'interaction communicative écrite est représentée par le texte qui est caractérisé par P.Charaudeau (1992, p.645) comme «manifestation matérielle de communication, dans une situation donnée pour servir le projet de parole d'un locuteur donné».

Les interactions non verbales englobent les manifestations corporelles, les expressions du visage, etc. Ces gestes sont les composants d'un seul système qui exprime ce que veut dire le sujet, mais elles montrent aussi comment la langue est beaucoup plus que des mots et des phrases.

Le but essentiel du langage est de transmettre des informations, et c'est pourquoi il est essentiel de connaître sa fonction de communication. Autrement dit, la communication organise l'énoncé dans des formes diverses, ce qui implique l'existence de différents types de message qui supposent plusieurs fonctions du langage, correspondant à la finalité discursive du projet de parole du locuteur.

Dans une énonciation, pour Ducrot (1984), il y a polyphonie quand on peut distinguer deux types de personnages, les énonciateurs et les locuteurs. Par locuteur on entendra un être qui dans l'énoncé est présenté comme son responsable. Il s'agit d'une fiction discursive, qui ne coïncide pas nécessairement avec le producteur physique de l'énoncé.

Ex. : *Je, souligne, déclare...*

Le *je* du locuteur de ce texte n'est autre que moi, qui n'en suis pourtant pas l'auteur effectif. Après avoir distingué entre sujet parlant, l'auteur effectif et le locuteur, Ducrot va distinguer «le locuteur en tant que tel» et «le locuteur en tant qu'être du monde». Le premier est défini comme le responsable de l'énonciation et considéré uniquement comme détenteur de cette priorité, tandis que le deuxième est une personne qui peut posséder par ailleurs d'autres priorités.

Donc l'énonciateur est un peu au locuteur ce que le personnage est à l'auteur dans une fiction. Les énonciateurs sont des êtres dont les voix sont présentées dans l'énonciation sans qu'on puisse néanmoins leur attribuer des mots précis: ils ne «parlent» donc pas vraiment, mais l'énonciation permet d'exprimer leur point de vue.

Le phénomène de l'ironie se laisserait décrire en ces termes. L'interprétation littérale de l'énoncé ironique peut en effet toujours être bloquée pour peu que l'ironie suspende l'adhésion de l'énonciateur à ce qu'il dit.

Ainsi, un énoncé ironique fait entendre une autre voix que celle du locuteur, la voix d'un énonciateur qui exprime un point de vue insoutenable. Or, le locuteur prend en charge les paroles, mais non le point de vue qu'elles supposent. Par conséquent, cela exige qu'apparaisse une marque de distinction entre les paroles et le locuteur sinon ce dernier se verrait attribuer le point de vue de l'énonciateur. C'est une manière simple de rendre compte du caractère paradoxalement autodestructeur de l'énonciation ironique, dans laquelle celui qui parle invalide cela même qu'il est en train de dire.

Analysons l'exemple suivant: *Cette droite mérite une bonne gauche*. (Libération, 23/10/2006)

Le locuteur, dans ce cas le journaliste, est responsable des paroles, qui peuvent être comprises explicitement. Mais on peut deviner aussi le sens implicite, le point de vue d'un énonciateur qui peut être le même journaliste ou bien un autre, et c'est l'ironie à propos des oppositions des partis qui participent aux l'élections présidentielles: «une bonne gauche» signifie en argot un coup de poing. Le jeu de mots utilisé par l'auteur sert à laisser entrevoir l'idée que le parti de droite mérite un coup de poing, c'est-à-dire sa défaite, mais que pour cela, la «gauche» doit être bonne, c'est-à-dire convaincante. On suppose que l'ironie subvertit la frontière entre ce qui est assumé et ce qui ne l'est pas par le locuteur. Alors que la négation pure et simple rejette un énoncé un utilisant un opérateur explicite, l'ironie a la propriété de pouvoir rejeter sans passer par un tel opérateur.

On comprend quelles difficultés pose la transcription de l'ironie dans un article de presse, par exemple, car on ne peut plus faire appel à l'intonation ou aux mimiques pour la déceler. On est alors obligé de recourir aux autres moyens: caractère hyperbolique de l'énoncé, explication d'une intonation (*dit-il, ironiquement*), guillemets, points d'exclamation, points de suspension. En l'absence de tels indices, il ne reste qu'à se fier au contexte pour y repérer des éléments contradictoires. C.Kerbrat-Orecchioni cite un extrait de critique théâtrale: *Les deux jeunes filles fondent, avec quelques révoltés, un journal «Femmes en colère». L'amour les ramène l'une à l'autre à de plus saines conceptions de leur féminité.* Le contexte montre que le journaliste prend ironiquement une distance dans la seconde partie, mais ce serait indécidable sans la prise en compte des options idéologiques du journal lui-même.

Les problèmes liés au repérage de l'ironie n'ont rien d'accessoire: il est en effet de l'essence de l'ironie de susciter l'ambiguïté, et bien souvent l'interprétation pose des difficultés. Ainsi dans l'éditorial (Libération, 03/10/2006) de J.M. Thenard nous lisons:

Au moins, le quinquennat *(durée d'un mandat présidentiel)* ***ne partira pas en fumée: en mal de bilan, Jacques Chirac va pouvoir se targuer*** *(se vanter)* ***d'avoir mis le tabac au ban*** *(d'avoir rejeté)* ***de la société. Pour un homme qui, pendant plus de quarante ans de vie politique a été photographié la clope au bec*** *(la cigarette à la bouche),* ***voilà qui n'est pas rien.***

D'une part on suppose que l'ironie se fonde sur l'incohérence d'un président fumeur qui cherche son électorat en prenant des mesures démagogiques: l'interdiction du tabac. D'autre part *partir en fumée* peut signifier *disparaître sans laisser de traces*, ce qui guette le président dont le bilan serait insignifiant.

Prenons un autre exemple: (Libération, 04/10/06) *Royal, Fabius, DSK: la guerre des trois Roses.*

Pour décoder le sens de cet énoncé il est nécessaire de savoir qu'il s'agit des trois candidats à la présidence: Ségolène Royal, Laurent Fabius, Dominique Strauss-Kahn. Tous les trois sont les représentants du parti socialiste français dont le symbole est un poing qui tient une rose. Et puis on retrouve une référence culturelle à la guerre des 2 roses (deux dynasties qui luttent pour la couronne d'Angleterre). Le nom de la candidate (*Royal*) redouble l'allusion.

Il convient de ne jamais perdre de vue que l'ironie est un geste tourné vers un destinataire et non une activité ludique, désintéressée. La plupart des analystes y voient plutôt un geste agressif, d'autres, comme A. Berrendonner (1981), préfèrent y voir un geste neutre de ce point de vue, et même une attitude défensive, destinée à déjouer certaines sanctions attachées aux normes de l'institution langagière.

Pour Berrendonner, l'activité linguistique est soumise à divers types de normes (ne pas parler tout seul, ne pas injurier, ne pas être incompréhensible, etc.) et ces normes sont en quelque sorte suspendues si l'un des interlocuteurs les enfreint: l'autre est alors en droit d'en faire autant. L'intérêt stratégique de l'ironie, c'est qu'elle permet au locuteur d'échapper aux normes de cohérence qu'impose toute argumentation: l'auteur d'une énonciation ironique produit un énoncé qui possède à la fois deux valeurs contradictoires sans pour autant être soumis aux sanctions que cela devrait entraîner. L'ironie apparaît alors comme «une ruse permettant de déjouer l'assujettissement des énonciateurs aux règles de la rationalité et de la bienséance publiques» (Berrendonner, 1981).

Analysons encore quelques exemples:

1. *La retraite des députés nuit à notre santé*. (Libération ,06/10/06.)

C'est la copie du slogan: *Fumer nuit à la santé*. Lorsque la citation d'autorité (déjà connue d'une collectivité) accède au statut de slogan elle acquiert des propriétés nouvelles, d'un point de vue pragmatique, en particulier celle d'être foncièrement liée à l'action: le slogan «fait marcher», aux deux sens du mot, il est lié à des pratiques. S'il «réussit à donner à son destinataire l'illusion qu'il est son destinataire» (Berrendonner, 1981), c'est que, comme les citations d'autorité, il suppose l'absence d'un énonciateur, absence qui se retourne en place que peut et doit occuper tout énonciateur. Ainsi on est présent à la mise en parallèle de deux mesures: l'interdiction de fumer dans les lieux publics (donc par conséquent à la Chambre des Députés aussi) et la réduction des retraites et l'allongement de la durée du temps de travail. Attention: les députés ont une retraite financièrement très confortable! Lisons l'article: *J'ai été heureux d'apprendre hier que J.L.Debré (président de l'Assemblée) afin que les parlementaires montrent l'exemple aux Français, envisageait de fermer le bureau de tabac de l'Assemblée Nationale. Je lui propose un autre symbole encore plus fort: que nos députés renoncent à leur régime de retraite spécial avant de légiférer sur ceux des salariés.* Ici l'ironie repose sur l'écart entre les deux mesures, sur l'hypocrisie démagogique du procédé et sur les prétentions de l'élu (*montrer l'exemple*).

2. *Sois grosse et t'es toi*. **(**Libération, 5/10/06).

A propos d'une femme-mannequin (Velvet), qui, après avoir été filiforme, est maintenant très «enrobée» et assume sa rondeur sans complexes, posant pour des modèles de confection «femme forte». On observe une référence à un dicton misogyne: *sois belle et tais-toi* qui suppose les femmes décoratives mais sottes. Ici, c'est une invitation à s'accepter telle que l'on est.

3. *Buffet froid entre l'UE et Poutine.* (Libération, 23/10/06).

D'abord c'est une allusion à propos des droits de l'Homme. Ensuite on observe une référence culturelle: un film «noir» des années 90, «Buffet froid» qui mettait aux prises des assassins. Le mot «buffet» désigne ici un repas froid de sandwiches etc.…présenté dans sa totalité sur une table. *Etre en froid avec quelqu'un* veut dire être en mauvais termes.

L'ironie est un type d'énonciation foncièrement indécidable, qui porte des valeurs contradictoires et peut laisser le destinataire perplexe quant à sa visée. Notons que l'ironie n'a pas le même effet selon qu'elle s'exerce sur un tiers ou sur l'allocutaire.

Donc on conçoit que bien souvent il y a doute sur le caractère ironique ou non ironique des énoncés; c'est justement le propre de l'ironie que de jouer sur les frontières. S'il existait des marques univoques d'ironie il n'y aurait plus d'ironie. Car l'ironie reste par nature une question ouverte, que chaque théorie analyse en fonction de ses présupposés. Décider de ce qu'est l'ironie engage en réalité une certaine conception au sens de l'activité de parole et de la subjectivité.

Bibliographie:

1. Berrendonner A. Eléments de pragmatique linguistique. - Paris, Miniut, 1981.
2. Charaudeau P., Maingueneau D. Dictionnaire d'analyse du discours. - Paris: Editions du Seuil, 2002.
3. Charaudeau P. Grammaire du sens et de l'expression. - Paris: Hachette, 1992.
4. Ducrot O. Le Dire et le dit. -Paris: Minuit, 1984.
5. Maingueneau D. Nouvelles tendances en analyse du discours. - Paris: Hachette, 1987.

Prezentat la 03.04.2007

ANGLICISMELE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Stela BURBULEA

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată

The article "English Borrowings into Romanian" presents the importance of borrowings that should be studied in all their complexity like all other categories of words. Romanian, perhaps more than any other language, is an insatiable borrower. Whereas the speakers of some languages take pains to exclude foreign words from their lexicons, Romanian seems always to have welcomed them. As the world changes – through invention, discovery, revolution, evolution, or personal transformation – so does the language. The process of borrowing from other languages is due to more or less direct contact of one nation with another, and namely the transition to the market economy, the financial crises and monetary shifts, stages that generated the taking over from English speaking community. It is one of the most conspicuous features of the development of every language.

Limba este un tezaur transmis din generație în generație de la strămoşii noştri de origine latină – romanii şi pe care marii scriitori ai neamului au transpus-o în opere nemuritoare, care ne-au fermecat copilăria şi adolescența.

Marcată de un dinamism accentuat, în special în compartimentul său lexical care este un seismograf sensibil al prefacerilor vieții sociale, economice, politice, culturale, limba română aminteşte astăzi, în mod izbitor, de perioada de modernizare a vocabularului din secolul al XIX-lea, cu nenumăratele sale controverse legate de ortografie, adaptarea neologismelor sau chestiuni de normare lingvistică.

Valul de neologisme "necesare", cu precădere anglicisme, vine să umple, în mod benefic, largi goluri de dominare, din domeniile politic, economic, financiar-bancar, tehnico-ştiințific, cultural, viața cotidiană, divertisment şi altele. De exemplu: *audit, casting, briefing, chat, discount, live, look, net, online, site, stretch, thriller, workshop* etc.

O particularitate structurală a limbii române este aceea de a fi o gazdă primitoare a cuvintelor împrumutate, impunându-le însă tipare stricte de adaptare morfologică. Cuvintele purtătoare ale unei sarcini ideologice perimate sau compromise de uzul "limbii de lemn" sunt înlocuite de neologisme anglo-americane seducătoare: *meeting, summit, job, poject, planning, board* etc.

Din rațiuni pur conjuncturale, create în procesul de evoluție economică, socială şi tehnico-ştiințifică a societății, limba acceptată ca limbă a globalizării a fost engleza. Limba contractelor comerciale, a acordurilor financiare, a ofertei şi a cererii, prezentă adesea într-o formă cu caracteristici particulare, ca variantă scrisă, împreună cu limba utilizată în procesul de negociere directă, ca variantă orală, se supun aceloraşi exigențe generale ale comunicării, utilizate în acest spațiu al comunicării. Motivele care au generat impunerea limbii engleze sunt evidente. Este clar că dezvoltarea vertiginoasă a domeniului financiar bancar s-a făcut mai întâi în Statele Unite, adică în spațiu de limbă engleză. Faptul acesta i-a determinat pe cei care doreau să aibă acces la informația şi cuceririle ştiințifice americane să adopte în negocieri limba interlocutorului de peste ocean.

Lumea afacerilor îşi creează propria limbă, care, în mod cert, nu este româna de dicționar. Românii îşi însuşesc cuvinte fără de care nu se pot descurca. Pe lângă oamenii de afaceri, s-a dezvoltat o masă semnificativă de specialişti. În mod firesc, mediul lor de muncă a generat un limbaj specific care include o serie de exagerări, făcând discursul destul de dificil: "*Dacă am* ***dealuit*** *un* ***contract****, facem un* ***meeting*** *cu clientul* ***debriefăm*** *în* ***awareness*** *fără a uita să* ***linkuim*** *nişte* ***proiecte*** *mai vechi. Când simțim că* ***stafful*** *e nemulțumit, îl* ***incentivăm****, pentru ca politica noastră* ***corporate*** *este de* ***retaining people****. Iar la ceas de sărbătoare, organizăm un* ***event.***"

Acceptarea limbii engleze atunci, când este vorba de denumirea structurilor organizatorice ale întreprinderilor este un domeniu unde anglicizarea se manifestă într-o manieră vizibilă în spațiul economic. De exemplu:

Firme româneşti: ***BIT, SOFT, SRL****, lider național în furnizarea de soluții informatice pentru industria hotelieră angajează* ***SYSTEM INSTALLER****, cod. Ref. SI 043.* Analizând situația din exemplele de mai sus, constatăm că "globalizarea lingvistică" nu este un fenomen intern al limbii, ci este rezultatul unei atitudini lingvistice deliberate, determinată strict de interese economice.

Totuşi există şi o reacție de respingere, care este foarte posibil să fie susținută, pe de o parte, de imposibilitatea depăşirii unei mentalități naționale formată în timp şi cu prețul unor lupte în numele idealurilor naționale

pe care popoarele le-au plătit scump, iar pe de altă parte, de dificultatea de a accepta ideea de supremație lingvistică pe care unele state nu o pot tolera, în virtutea tot a unui trecut istoric nu prea îndepărtat.

Vorbind despre domeniul politic, este necesar de specificat că înainte de 1989 discursul "public" era lemnos şi contrafăcut. Şi în prezent se constată o contrafacere a discursului public, dacă ne referim la discursul public al demnitarilor. În ansamblu, însă este mai diversificat. De exemplu, discursul public practicat de reprezentanții societății civile (ONG-uri) este mai precis şi mai clar. Este cert faptul că atunci când ai ceva de spus nu ai nevoie de multe cuvinte. Când însă nu ştii cum să minți mai convingător, ca să-ți ascunzi impostura civică, demnitarii recurg la ceea ce este mai complicat şi mai obscur în vocabular. În acest caz, lipseşte motivația de a comunica mai eficient, dar şi înțelegerea însăşi a conceptului de comunicare eficientă. Printre cuvintele la modă ale tranziției, cu viața mai mult sau mai puțin efemeră, se numără alături de anglicisme, numeroase derivate şi compuse noi. Cele mai cunoscute sunt: *dolarizare, dughenizare, vesternizare, fesenist, pesederizare, cederizare, buticar, manipulare, criptocomunist, a se kahjebi* etc.

În ceea ce priveşte domeniul sportiv, este important de menționat că se întâlnesc cele mai multe **pseudo-anglicisme**, care sunt înțelese ca cuvinte care nu există de fapt în limba engleză şi care au fost create în alte limbi prin combinarea unor teme şi elemente formative de origine engleză. Modelul unor astfel de formații îl constituie împrumuturile preexistente, care provin, neîndoielnic, din limba engleză şi care au o structură similară cu a pseudoanglicismelor.

Un astfel de fals anglicism este cuvântul **tenisman**, pe care dicționarele noastre nici măcar nu-l înregistrează, deşi există pentru el sute de atestări. Din această cauză, nu se ştie exact dacă grafia şi mai ales pronunțarea acestui termen sportiv ar trebui să fie:

– *tenismán* – în conformitate cu etimonul francez din care provine;
– *ténisman* – cu accentul deplasat pe prima silabă;
– *ténismen* – cum se pronunță şi chiar se scrie din ce în ce mai des.

Din punct de vedere etimologic, forma *tenismen* nu este justificată, deoarece termenul dat reprezintă, în limba română, un împrumut din limba franceză (*tennisman*), nu din limba engleză, după cum a fost el interpretat şi considerat în general.

Argumentele pe care le aducem în sprijinul originii franceze a cuvântului *tenisman* sunt următoarele:

– cuvântul nu este înregistrat de nici un dicționar mai vechi sau mai nou al limbii engleze;

– nu apare în literatura de specialitate şi în presa engleză sau americană, unde se întâlneşte perifraza *tennis player* – "jucător de tenis", ceea ce pare destul de firesc dacă observăm că, în aceeaşi limbă, se mai spune şi:

- *football player;*
- *basket-ball player;*
- *wolley-ball player;*
- *(ice) hocjey player;*

– mulți vorbitori de limbă engleză, printre care şi unii jucători de tenis, ignorează termenul în discuție sau nu-l folosesc niciodată, deşi îl cunosc foarte vag din presa franceză;

– în dicționarele franțuzeşti, *tennisman* este considerat un "fals anglicism", adică o creație internă a limbii franceze din elemente englezeşti şi după modelul mai vechiului *sportsman*;

– ultimul şi poate cel mai plauzibil argument care poate fi adus în sprijinul originii franceze a cuvântului românesc *tenisman* este conținutul unui întreg pasaj din cunoscuta carte a lui Etiemble: *Parlez-vous-franglais?:*

"*Plus étonnant encore le cas des tennismen, dont en français le singulier, vous le savez, est* ***tennisman****. Vainement cherchez-vous* ***tennismen*** *dans les dictionnaires anglaises. Vous n'y trouvez que* ***tennis-player****, c'est-à-dire* ***joueur de tennis****. Mais ouvrez le* ***Harrap's anglais-français****. Sous* ***tennis-player****, vous lirez la traduction, si j'ose dire française, que voici:* ***tennisman****, pl.* ***tennismen****. Pour ne pas dire en français* ***joeures de tennis****, nous en sommes donc inventer des mots de pseudo-anglais!*"

Din analiza de mai sus, rezultă că atât globalizarea lingvistică, cât şi răspândirea în diverse limbi a anglicismelor sunt fenomene actuale care au tendința să se internaționalizeze. Faptele şi argumentele discutate arată, pe de o parte, că globalizarea lingvistică trebuie interpretată ca o consecință a mondializării economiei, care pe planul schimbărilor verbale a dus la crearea unei noi situații de comunicare în care se cere utilizarea de către partenerii economici a unei singure limbi ca unic instrument lingvistic de comunicare, iar pe de altă parte, că alegerea limbii engleze pentru această funcție este un fenomen istoric conjunctural.

Anglicizarea actuală a unor limbi, deşi prezintă tendința de internaționalizare, rămâne un fenomen procentual scăzut, rezultat din evoluția firească a unei limbi sau a alteia, iar din punct de vedere lingvistic el se circumscrie fenomenelor de superstrat.

Schimbările pozitive care au loc în limbă sunt mai multe decât cele negative. Când comparăm situația de azi cu cenuşiul limbajului public din deceniile comuniste, constatăm varietatea, pitorescul, inventivitatea, vivacitatea limbii române actuale.

Bibliografie:

1. Avram M. Anglicismele în limba română actuală. - Bucureşti, 1997.
2. Ciobanu G. Adaptation of the English Element in Romanian. - Timişoara, 1997.
3. Deroy L. L'emprunt linguistique. - Paris, 1967.
4. Dimitrescu F. Dinamica lexicului românesc ieri şi azi. - Cluj-Napoca–Bucureşti, 1995.
5. Stoichițoiu Ichim Adriana. Observații privind semantica şi stilistica anglicismelor în limba română actuală // Limba şi Literatura Română. - 1978. - Nr.1.

Prezentat la 30.03.2007

FORMATION OF INTERNATIONAL VOCABULARY AND "FALSE FRIENDS"

Olga BUREA

Catedra Limba Engleză

Articolul tratează problema formării vocabularului internațional şi a "prietenilor perfizi" ai traducătorului. Cuvintele internaționale sunt cuvinte de aceeaşi origine, care sunt întâlnite în mai multe limbi. Ele pot apărea ca rezultat al înrudirii cuvintelor sau datorită împrumuturilor de cuvinte dintr-o limbă în alta. Internaționalismele pot fi grupate în funcție de limbile lor de origine, acestea, de cele mai multe ori, fiind limbile romanice. Însă, cuvintele care sunt întâlnite în mai multe limbi, şi au forme identice, dar sensuri diferite nu pot fi incluse în vocabularul internațional. Ele sunt de obicei numite "prieteni perfizi" sau "capcane", pentru că ele ne întind o cursă prin înfățișarea lor familiară, făcându-ne să credem că le cunoaştem sensul. "Capcanele" rezultate din diferențele semantice dintre cuvinte cu sens aparent cunoscut constituie surse de greşeli, mai mult sau mai puțin grave, când vocabularul limbii engleze nu e stăpânit într-o măsură suficientă şi când nu se recurge destul de des la dicționare bune.

The world of 21st century is a global community of nations. Expending global contacts result in the considerable growth of international vocabulary. All languages depend for their changes upon the cultural and social matrix in which they operate and various contacts between nations are part of this matrix reflected in vocabulary. As the process of borrowing is mostly connected with the appearance of new notions, which the loan words serve to express, it is natural that the borrowing is seldom limited to one language. Words of identical origin that occur in several languages as a result of simultaneous or successive borrowings from one ultimate source are called **international words.** International words play a prominent part in various terminological systems including the vocabulary of science, industry and art.

In the widest sense, an **international word** is a word which occurs in more than one national language. The German words *Haus* and *Automobil*, for example, are identical with the English words *house* and *automobile* despite slight differences in spelling and pronunciation. Their meanings are of course essential parts of them. If they were semantically distinct, as are English *also* and German *also* for example, they could not be viewed as identical words.

There are two types of international words. German and English *Haus* and *house* represent a type, which owes its international range to the common descent of two or more languages; words of this type are international by cognateship in the restricted sense of the term. On the other hand, the internationalism of German and English *Automobil* and *automobile* is due to the transition of words from one language to another; words of this type, though sometimes loosely called **cognates**, should be distinguished as international by loan and diffusion.

International words differ strikingly in their range. From a practical point of view, only those international words need be considered which have a wide range of occurrence throughout the regions of the world inhabited by peoples who participate in international intercourse and are consequently apt to take an interest in its simplification.

If international words differ as to their range, they may likewise be grouped as to their language of origin or **"center of radiation"** [1, p.9]. There are important and unimportant centers of radiation, and words of wide international range spring from either. The word *igloo* for instance has a very respectable range. It occurs in Eskimo, English, French, Russian, and in many other languages. But Eskimo, from which the word stems, is not therefore a significant center of radiation. Such minor "centers of radiation" can be disregarded without a resulting loss of important items in the international vocabulary provided it be ascertained that the possible contributions of every disregarded center come into consideration elsewhere.

For practical reasons the sphere in which "international words" are to be collected must be restricted, but the purpose of getting together the most generally international vocabulary possible can best be served if the restricted sphere fulfills two requirements: first, it must be a powerful center of radiation of international words, one that has contributed largely to the stock of international words throughout the rest of the world; secondly, it must have a high degree of receptivity with regard to the material radiating from other languages.

English answers most fully the requirement of receptive power in regard to international words of foreign origin. The Romance languages comply best with the requirement of productive radiation of international

words. The best restricted sphere of languages in which to carry out a systematic collection of international words is consequently a combination of English and the Romance languages. These languages are called **source** or **control languages** [2, p.11].

A few examples may serve to show that the Anglo-Romance group of languages does constitute a sphere of source languages in which international words of the most varied origins can be gathered. The Hebrew word for "hell," *Ghinnm*, is widely international, but to get it into the international vocabulary, Hebrew need not be investigated for the word appears in English as *Gehenna*, in Spanish as *gehena*, in Italian as *geenna*. The Arabic word which appears in English as *alcove* can likewise be gathered in the restricted sphere, for it appears in Italian and Portuguese as *alcova*, in Spanish as *alcoba*, and in French as *alcove*. An example of an international word of Russian origin is that appearing in English as *mammoth*, in French as *mammouth*, in Spanish as *mamat*, and in Italian as *mammut*. A German example is English *feldspar*, French *feldspath*, Italian *feldispato*, Spanish *feldespato*.

The rate of change in technology, political, social and artistic life has been greatly accelerated in the 20th century and so has the rate of growth of international word stock. Nowadays, at the beginning of the 21st century, international words penetrate in our everyday life, and become fundamental, indispensable, and essential for all kinds of activity. At the same time, they continue to play an especially prominent part in various terminological systems including the vocabulary of science**,** industry and art.

The international vocabulary has absorbed materials of the most varied origins and languages. But one of the most important languages of the first kind is **Latin**, which has prolonged its natural span of life for over a thousand years by serving as a universal language to the world of learning throughout the Middle Ages and the Renaissance and, till this day, to the roman Catholic Church.

Latin phrases and words are used nowadays by intelligent people in literature and literary speech. The following Latin words and expressions, which still circulate today, are considered international: *a posteriori* – inductive; *a priori* – deductive; *de facto* – in reality, actually; *et alii* – and others; *et cetera* – and so forth; *in camera* – in private, secretly; *ipso facto* – as an inevitable result; *magna cum laude* – with great distinction; *nota bene* – used to call attention to something important; *per capita* – per unit of population; *per diem* – by the day, daily; *sui generis* – unique, peculiar.

Latin words are also used nowadays in science and medicine by biologists, physicians, doctors and pharmacists. Latin medicinal terms continue to play the central function in the development of world medicine. New cures appear and besides the name given by their creators, they receive an international Latin name. The same happens with other discoveries and inventions in the field of Biology, Zoology, Psychology, etc.

In the domain of chemistry, international terms occupy a rather important place. The words that denote chemical elements are international: *aluminum, bismuth, gallium, germanium, lithium, magnesium, selenium, tellurium, titanium,* etc.

Greek is also a very important source for international vocabulary. Words of this origin are special terms: *philanthropy, cosmography, agronomy, oligarchy,* etc.

A distinct semantic group of Greek international words pertains to theatre, literature and rhetoric: *anapest, comedy, climax, critic, dialogue, drama, elegy, epilogue, episode, prologue, rhythm, scene, theatre,* etc.

A new impulsion for the creation of international words was given by the great technical progress of the 20th c., which is reflected in hundreds of newly coined terms or Latin and Greek words applied in new meanings, eg.: *allergy, antibiotic, hormones, protein, stratosphere,* etc. – all based on Greek roots. Examples of new application of Latin terms are: *introvert radioactive, relativity,* etc.

Some terms are Greco-Latin hybrids, as they combine Latin and Greek roots: *sociology, television, telegraph, telepathy,* etc.

The mankind's cultural debt to **Italy** is reflected in great number of Italian words connected with architecture, painting and especially music that were borrowed into most European languages. Italian musical terms are accepted and used in the whole world. They are: *accent, accompaniment, allegretto, allegro, cadence, chord, crescendo, forte, fortissimo, interval, lento, melody, piano, pianissimo, scale, tempo, tone,* etc.

French influence of the later periods mainly pertains to diplomatic relations, social life, art and fashions. French remained the international language of diplomacy for several hundred years. Examples of diplomatic terms are: *attaché, communiqué, dossier,* etc. The words: *ball, cortege, café, coquette, hotel, picnic, restaurant* refer to social life. *Ballet, ensemble, essay, genre* relate to art**.** Military terms are: *brigade, marine, police*. Fashions in dress and food are illustrated by words like: *blouse, corsage, champagne, menu, soup.*

The importance of French expressions is indisputable and undeniable. Some of them become international due to their role and function in literature and history. The following examples show us the value and significance of the French expressions in the world culture: *a propos, beau monde, carte blanche, comme il faut, en face, tête-à-têtes,* etc.

The tempo of change in technology in the 20th and 21st century accelerated the growth of international word stock. The following examples of comparatively new words due to the progress of science illustrate the development and the spread of international vocabulary in all directions: a*lgorithm, antenna, antibiotic, accumulator, acoustics, battery, cybernetics, detector, diagram, gene, genetic code, gravitation, microelectronics,* and many more.

Due to the revolution in science, technology and social life, many new professions appears in the world. Some of them became international: *president (in a firm), programmer, image-maker, manager, stylist, security, barman,* etc.

The invention of computer causes the appearance of new international words. These words penetrate in our everyday live and are used by the greater part of the population, because the computers are nowadays indispensable in our society. The most popular words are: *internet, CD-ROM, monitor, display, file, printer, disk, scanner, mouse, cursor, click,* etc.

Nowadays, the electronic media that bind the world together are the essential carriers of language. To work efficiently, they need a common standard. The **English** language is now the operating standard for global communication. Electronic communications have created a need for a global language – and English will fill that slot.

A large number of English words are to be found in the vocabulary pertaining to clothes: *jersey, pullover, sweater, nylon, tweed etc.* Cinema and different forms of entertainment are also a source of many international words of English origin: *film, club, cocktail, jazz.* We find numerous English words in the field of sport: *football, out, match, tennis, time*.

In the previous century English has become the international language of trade. The following terms are very important in the sphere of economy. The economists and businessmen use them in the foreign commerce, foreign market and external relations. Some of them are: *bonus, cash, credit, dividend, exchange, exporting, importing, interview, leasing, management, market, marketing, overdraft, quotas, trademark,* etc.

In the course of the last fifty years a great number of international words in different languages have been under a process of constant change of their meanings in dependence and rhythm of development of the given society, economic, political, scientific and technological development. New meanings appeared, while others were entirely dropped in other languages. This process is going on and will go on. In some cases we can observe generalization of meaning, in others – specialization of meaning. Sometimes borrowings acquire new meanings, which were uncharacteristic for its former semantic structure [3, p.13].

In the translation process the translator should avoid misleading international counterparts. For instance, the Russian *аккуратный* should not be translated into Romanian or English by *'acurat'* or *'accurate'* correspondingly, but by *'punctual'*, *'neat'*, etc. The English word *artist* is not translated into Romanian and Russian by *'artist'/ 'артист'*, but by the lexemes *'pictor, om de artă'* and *'художник'* [4, p.64].

This category of words is termed *"deceptive cognates", "false cognates"* or *"false friends"* [5, p.12]. **"False friends"** are pairs of words in two languages that look or sound similar but differ in meaning. Such words can cause difficulty for students learning a foreign language, particularly one that is related to their native language, because the students are likely to misidentify the words due to language interference.

From the etymological point of view, "false friends" can be created in several ways [6]:

– Cognates: If Language A borrowed a word from Language B, then in Language B the word shifted in meaning, a native speaker of language A will face a "false friend" when learning language B.

– False cognates: In certain cases, "false friends" were created separately in the two languages or they are simply homonyms with no relation between them whatsoever. They happened due to pure coincidence, e.g., the Latin *is*, the Chinese *you*, and the German *Rat* when compared to the respective English words.

– Pseudo-anglicisms: Pseudo-anglicisms are artificially-created constructions of words with elements borrowed from English but the morphemes of which do not actually exist in English. For example, the German word *twen* for 'anyone in their twenties' or the age itself, or *fesch* for 'smart, natty, chic, attractive', which originated in the English "fashionable".

Let us compare, for example, the following words in English and French: *Attend* in French does not mean 'to be present' but 'to wait'. *Assist* in French means 'to attend'. *Raisin* means 'dried grape' in English but it means 'the fresh grape' in French. *Demand* in English is 'to require', *demander* in French is 'request'. *Appointment* is not *appointement* – that means 'money' in French - but *rendez-vous. Agenda* in English means 'things to be done at a meeting', whereas in French it means 'a diary'. *Deception* means 'lies' but *déception* means 'disappointment'. *Actually* means 'really' but *actuellement* means 'presently'. *Ignore* means in French 'to not know'.

Pseudo-international words are such words, which are similar in form but different in meaning. Here the risk of making a mistake is very great whenever the translator fails to consult his dictionary. The formal similarity of pseudo-international words suggests that they are interchangeable, but this is deceptive and may lead to translation errors [7, p.57].

Such words are often a problem for inexperienced translators. Not without reason they are called "false friends" of translator**,** as the mistakes are numerous. They may become the "false friends" if the translator substitutes one of them for the other without due regard to the difference in their meaning or to the way the English word is used in the particular context. The translator should bear in mind that a number of factors can prevent the possibility of using the formally similar word as an equivalent. Among these factors, the following are most important [8, p.85-87]:

– The semantic factor resulting from the different subsequent development of the words borrowed by the two languages from the same source.

– The stylistic factor resulting from the difference in the emotive or stylistic connotation of the correlated words.

– The co-occurrence factor, reflecting the difference in the lexical combinability rules in the two languages. The choice of an equivalent is often influenced by the usage preferring a standard combination of words to the formally similar substitute.

– The pragmatic factor reflecting the difference in the background knowledge of the members of the two language communities that makes the translator reject the formal equivalent in favor of the more explicit or familiar variant.

The international word stock should carefully be studied in order to avoid frequent mistakes committed by students and translators. But, despite the cases of "false friends", the formation of the international vocabulary is a positive process, which makes easier to communicate or translate from one language into another due to the existing common international word stock.

References:

1. Gode Al. Interlingua-English Dictionary, http://www.interlingua.org/intro1.html
2. Ibidem.
3. Борисова Л.И. Ложные друзья переводчика с английского языка. - Москва, 1982.
4. Melenciuc D. Comparativistics. - Chişinău, 2002.
5. Акуленко В.В., Комиссарчик С.Ю., Погорелова Р.В., Юхт В.Л. Англо-русский и русско-английский словарь "ложных друзей переводчика". - Москва, 1969.
6. Melanson R. False friends and other dangers of bilingualism // New Brunswick Telegraph Journal, September 2001.
7. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. - Москва, 1984.
8. Комиссаров В.Н., Коралова А.Л. Практикум по переводу с английского языка на русский. - Москва, 1990.

Prezentat la 03.04.2007

LA TRADUCTION AU CANADA: NOUVEAUX ENJEUX SUR LE MARCHÉ MONDIAL DE LA TRADUCTION

Zélie GUÉVEL

Université Laval (Québec), Canada

Canada este recunoscută de mult timp ca fiind o ţară cu tradiţii în domeniul traducerii, iar nivelul înalt al traducerilor realizate serveşte drept etalon al calităţii în materia respectivă. La început, traducerile în Canada erau efectuate pentru necesităţile interne ale ţării; la momentul actual însă, experienţa acumulată de-a lungul zecilor de ani şi care se sprijină pe structuri solide a confirmat statutul de actor important al Canadei pe piaţa mondială a traducerii care cunoaşte în prezent o dezvoltare vertiginoasă. Articolul de faţă informează despre această evoluţie în timp a traducerilor de diferit tip în spaţiul canadian, oferind o serie de indicatori de ordin social, politic, lingvistic, juridic, precum şi statistici care reflectă dinamica şi perspectivele dezvoltării acestei activităţi la nivel statal şi mondial.

Le Canada est reconnu depuis longtemps comme étant un pays de traduction et sa réputation d'excellence en la matière lui permet aujourd'hui de se positionner comme modèle de référence.

D'abord tournée vers les besoins internes du pays, la traduction canadienne, maintenant forte d'un savoir-faire développé au cours de plusieurs décennies et dotée de structures solides, est devenue un acteur important sur les marchés mondiaux de la traduction, actuellement en pleine croissance.

À la toute fin des années 1990, un important groupe d'étude canadien - le Comité sectoriel de l'industrie canadienne de la traduction - a mené une vaste enquête visant à examiner de manière systématique les diverses composantes de l'industrie de la traduction au Canada et à cerner le positionnement de celle-ci par rapport à l'industrie mondiale de la traduction, qu'il a également analysée. Son rapport final («rapport » ci-après) [1] a servi de référence principale pour le présent exposé.

Nous présenterons la situation de la traduction au Canada en six points:

- Contexte linguistique et juridique
- Réglementation, organisation des professions langagières et représentation internationale
- Formation universitaire
- Quelques grandes réalisations terminologiques
- Structure de l'industrie canadienne de la traduction et contexte économique
- Nouveaux enjeux

1. Contexte linguistique et juridique

Pour commencer quelques mots sur la situation démographique et linguistique. Sur près de 30 millions de Canadiens, 17,5 millions (soit 59,3 %) sont de langue maternelle anglaise et 6,7 millions (soit 22,7 %) sont de langue maternelle française. Les francophones sont majoritaires seulement dans une province, le Québec, où ils représentent 81 % de la population. De plus, pour bien comprendre la situation linguistique du français et de l'anglais au Canada, il faut considérer qu'à l'échelle de l'Amérique du Nord, les anglophones représentent 86 % et les francophones, 2 %.

Le rôle de la traduction comme rouage essentiel dans le fonctionnement de l'État fédéral canadien, ainsi que des provinces et des territoires, découle du bilinguisme institué dès la fondation du pays par l'*Acte de l'Amérique du Nord britannique*, en 1867. D'autres lois linguistiques, tant fédérales que provinciales sont venues renforcer ce bilinguisme ou la place du français. Ainsi, la *Loi sur les langues officielles* du Canada, adoptée en 1969, consacre des droits égaux à l'anglais et au français pour l'ensemble des documents émanant de la fonction publique fédérale et pour toutes les prestations de services du fédéral. Au Québec, en 1977, la *Charte de la langue française* a fait du français la langue officielle et reconnu cette langue comme langue normale et habituelle du travail, de l'enseignement, des communications, du commerce et des affaires (les projets de lois demeurent toutefois bilingues et les deux langues peuvent être utilisées devant les tribunaux). En 1987, la *Loi sur les services en français* était adoptée en Ontario; d'autres provinces canadiennes ont aussi agi en ce sens [2].

Dès 1934 était fondé le service de traduction du gouvernement fédéral canadien, aujourd'hui appelé Bureau de la traduction, organisme central dans l'histoire de la traduction au Canada et qui demeure un partenaire de poids dans l'industrie canadienne des services langagiers aujourd'hui.

La traduction canadienne est donc à l'origine, et pour une grande part encore, une traduction de type institutionnel. Selon le Rapport, la traduction des langues officielles compte pour 75 % des revenus des cabinets et la combinaison de l'anglais vers le français représente à elle seule 48 % de leurs revenus [3].

2. Réglementation, organisation des professions langagières et représentation internationale

Parmi les professions langagières, il faut distinguer les traducteurs, au sens strict, c'est-à-dire ceux qui travaillent sur l'écrit (de loin les plus nombreux), les terminologues (une profession bien reconnue au Canada) et les interprètes (interprètes de conférence, interprètes judiciaires). À signaler que la demande canadienne est composée à 80 % de traduction et à 10 % d'interprétation (Rapport, p. 18), la terminologie étant au service de ces deux branches d'activité.

Un organisme central, pancanadien, le Conseil des traducteurs et interprètes du Canada (CTIC) représente près de 2500 membres agréés, parmi lesquels 1400 sont des membres de l'association provinciale du Québec et 580, de l'association de l'Ontario. Enfin, il faut signaler que sur les onze associations provinciales ou territoriales constituant le CTIC, trois sont expressément reconnues comme regroupement de professionnels par une loi provinciale (en Ontario, au Québec, et au Nouveau-Brunswick).

À l'échelle internationale, le CTIC est représenté à la Fédération internationale des traducteurs (FIT), organe affilié à l'UNESCO, qui regroupe des associations d'une cinquantaine de pays. Rappelons que la FIT œuvre à la promotion de la profession de traducteur (au sens large), dont il défend aussi les intérêts légaux et moraux (par la Recommandation de Nairobi par exemple). Composée de plusieurs comités techniques, la FIT œuvre aussi, en particulier, à l'harmonisation des normes professionnelles. Il est intéressant de signaler que l'actuelle présidente de la FIT, Mme Betty Cohen, est canadienne et que le dernier congrès de la FIT (été 2002) a eu lieu à Vancouver.

Considérons à titre d'exemple d'association professionnelle le cas de l'Ordre des traducteurs, terminologues et interprètes agréés du Québec (OTTIAQ). Cette association dont les membres ont un titre reconnu (les traducteurs, terminologues ou interprètes «agréés ») par la loi du Québec s'est défini comme mission de «promouvoir la qualité et l'efficacité de la communication en s'assurant de la compétence de ses membres» et, ce faisant, de «remplir son mandat de protection du public». Les membres de l'OTTIAQ sont soumis à un Code des professions et à un Code de déontologie. Ce dernier définit des devoirs envers le public, envers le client et envers la profession et il traite notamment de la responsabilité professionnelle, du secret professionnel et de la publicité. Parmi ses importantes activités, l'Ordre assure une formation continue par le biais d'un programme structuré et procède à l'inspection professionnelle de ses membres. L'Ordre publie une revue d'information sur les professions langagières, la revue *Circuit*. L'Ordre existe en tant que tel depuis dix ans mais il est riche d'une histoire de cinquante ans, celle de la Société des traducteurs du Québec, qui a œuvré à la reconnaissance de la profession dans les faits depuis ses origines.

3. Formation universitaire

Le Canada bénéfice de programmes universitaires de traduction depuis les années 1970. Ces programmes, centrés sur la formation pratique des traducteurs, des terminologues et des interprètes, se distinguent des programmes de linguistique et des programmes de formation dans les langues secondes ou étrangères. Onze de ces programmes sont regroupés au sein d'une association pancanadienne, l'Association canadienne des écoles de traduction (ACET) [4]. Fondée en 1973, cet organisme sert de forum d'échange en vue d'une optimisation de la formation des traducteurs, terminologues et interprètes. Outre les programmes de premier cycle, certaines universités offrent des maîtrises, des DESS et des doctorats en traduction. Enfin, depuis peu, on assiste à la création de programmes ou de cours portant sur la localisation (par exemple de DESS en localisation de l'Université du Québec en Outaouais).

4. Quelques grandes réalisations terminologiques

Au cours des trois dernières décennies, les terminologues engagés par le Bureau de la traduction du gouvernement fédéral, d'une part, et l'Office de la langue française du Québec, organisme voué à la francisation, d'autre part, ont accompli un travail impressionnant de recherche et de pratique touchant la science terminologique, la terminotique et la terminographie à l'égard des deux langues officielles et, plus récemment de l'espagnol et du portugais. Les résultats de leurs travaux pratiques sont consignés dans deux importantes banques de terminologie, accessibles actuellement par le grand public au moyen d'Internet : Termium et Le Grand dictionnaire terminologique. Plus de trois millions de termes se trouvent ainsi répertoriés dans chacune des banques, toujours en

cours d'élaboration et de mise à jour permanente, avec des attestations, des définitions et des équivalences bilingues ou trilingues. De plus, divers dictionnaires terminologiques (vocabulaires, lexiques) portant sur une multiplicité de domaines scientifiques, techniques ou économiques sont aussi parus, dont près de deux cents provenant du Bureau de la traduction. Les services de traduction et de terminologie des administrations provinciales ou encore du secteur privé ont également contribué à l'élaboration de terminologies sous diverses formes. Citons par exemple le *Dictionnaire de la comptabilité et de la gestion financière* de l'Institut canadien des comptables agréés. Il convient aussi de signaler les vastes projets de recherche en terminologie et lexicographie juridique visant à définir la common law en français et le droit civiliste en anglais, pour répondre aux quatre cas de figures combinant les deux langues officielles et les deux systèmes juridiques existant au Canada.

5. Structure de l'industrie canadienne de la traduction et contexte économique

Le Comité sectoriel de l'industrie canadienne de la traduction a évalué le marché canadien de la traduction à environ 450 millions de dollars canadiens. À ce chiffre, qui est une évaluation de l'offre « externe » de services de traduction, il faudrait ajouter la valeur de la traduction faite par les services internes de traduction (le travail de 2000 traducteurs environ au service des grandes entreprises).

L'offre de traduction « externe »au Canada est le fait de plus de 800 cabinets de traduction ainsi que 4500 travailleurs autonomes. Les cabinets de traduction se trouvent principalement dans deux provinces (Québec et Ontario) et ils emploient environ 7200 personnes (dont 4635 professionnels). Selon l'enquête, 75 % des cabinets ne font que de la traduction, 2 % se spécialisent en interprétation et 23 % offre des services mixtes. Le chiffre d'affaires des cabinets est estimé à près de 230 millions de dollars et celui des traducteurs autonomes à 219 millions de dollars.

Le Bureau de la traduction, déjà mentionné, organisme de services relevant d'un ministère fédéral mais devant faire ses frais, à lui seul, emploie 1200 personnes et réalise un chiffre d'affaires de 72 millions de dollars (dont 42 % est effectué en sous-traitance).

L'analyse de l'industrie touche également les entreprises de produits ou de recherche informatiques en traduction; Le chiffre d'affaires global dans ce secteur était de 25 millions de dollars en 1997, avec une estimation de croissance de 17,5 % pour les trois années suivantes [5].

6. Nouveaux enjeux

Aujourd'hui, le Canada est partie prenante sur le marché international de la traduction, marqué par une grande croissance associée à la mondialisation des marchés et au phénomène de la localisation (domaine très spécialisé, en forte demande, concernant en particulier la traduction des logiciels et des produits multimédias ainsi que des documents d'accompagnement). Ainsi, selon le Rapport, le marché des services de traduction et de localisation devait tripler entre 1995 et 2000, pour passer d'un peu moins de 2 milliards à plus de 6 milliards de dollars US. Quant au marché des produits de traduction qui, en 1995, représentait environ 200 millions de dollars US à l'échelle mondiale, on observait qu'il avait grossi, en moyenne, à un rythme de près de 50 % par année si bien que, d'ici l'an 2000, sa valeur devait atteindre 1,5 milliard de dollars US. En l'an 2000, annonçait-on, le marché des produits et services de traduction et de localisation devait équivaloir au total à 7,8 milliards de dollars US.

L'intensité et l'envergure des activités de traduction tout au long des trois dernières décennies font que le Canada dispose aujourd'hui d'une grande expertise quant aux méthodes de travail et à la gestion de projets ainsi que de structures efficaces (organisation des professions langagières; formation universitaire en traduction) et d'outils puissants tels que les banques de terminologie. Il peut ainsi bien se positionner sur le marché mondial de la traduction, fort de ses acquis et sous réserve d'ajustements envisagés sous forme de recommandations dans le Rapport.

Références:

1. Pour en savoir plus, voir : Leclerc, Jacques, «La politique des langues officielles du gouvernement canadien » et «législations linguistiques adoptées au Canada », dans *L'aménagement linguistique dans le monde*, Québec, TLFQ, Université Laval, 31 décembre 2001, [http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/amnord/canada.htm], (19 janvier 2007).
2. Site de l'ACET : http://www.uottawa.ca/associations/acet/
3. Voir les sites : http://www.olf.gouv.qc.ca/ressources/gdt_bdl2.html
4. http://www.termium.com/site/f2/gratuit.html
5. Rapport final, p. 16-18 et p. 37.

Prezentat la 20.04.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2007, nr.4

ANGLICISME ÎN ANUNŢUL PUBLICITAR DIN INTERNET

Anastasia LEŞAN

Catedra Limbă Engleză

The number of Anglicisms used in the Romanian language is considerable. Due to the market economy transition, development of computers and informational techniques the amount of English loan (borrowed) words related to many spheres of activity has considerably increased recently. The preoccupation to study the Romanian words of English origin is relatively recent. Although at the beginning lexical problems were given priority, later on the phonetic and morphological aspects were not neglected either. Logically, an increase in the number of borrowings involved an increase in the number of problems to be tackled, and implied a greater number of studies dealing with these problems.

The borrowing process of English words is favored by the "openness" of our language to receive foreign words; at the same time it is influenced by the peculiarity of Romanian to keep its Latin character unaltered. The penetration of English elements into Romanian is a dynamic process, in a way the English borrowings into Romanian contributes to its re-Romanization, because most of the loan words are of Romance origin.

Anglicizarea se reprezintă ca o tendinţă a limbilor actuale de a lăsa să pătrundă, mai ales, în domeniul vocabularului, influenţa engleză, aceasta manifestându-se ca element de superstrat. Fenomenul este cu atât mai interesant, cu cât are loc între limbi neînrudite genealogic; internaţionalizare, relevând o nouă dimensiune a contactului dintre limbi.

Dacă luăm ca exemplu limba română, constatăm că acest element de superstrat are o pondere destul de mică în ansamblul lexicului din perspectiva structurii sale etimologice. Două sunt aspectele sub care se manifestă influenţa engleză asupra limbii române actuale:

– Un aspect vizează categoria neologismului necesar care s-a impus în câteva domenii (de exemplu, sport, economie, ştiinţifico-tehnic etc.) şi a intrat atât în limba română literară, cât şi în cea vorbită; ca exemplu, în terminologia sportivă anglicismele au creat un „prototip" productiv al modelului (cuvântul *tenisman* este inexistent în engleză).

– Un alt aspect ţine de „moda lingvistică" şi are un caracter mai superficial şi efemer. Utilizarea anglicismelor astăzi, mai ales, în vorbirea tinerilor depăşeşte limitele „clasice" ale jargonului, care indicau un mijloc de manifestare nu numai a snobismului, dar şi a diferenţelor sociale. Anglicismele din limbajul actual al tinerilor sunt elemente lexicale (cuvinte, expresii) preluate din limbajul familiar, vorbit (*cool, ok, fresh, trend, boyband* etc.) şi reprezintă un mijloc de „internaţionalizare" comportamentală.

Acceptarea limbii engleze atunci, când este vorba de denumirea structurilor organizatorice ale întreprinderilor este un domeniu unde globalizarea se manifestă într-o manieră vizibilă în spaţiul economic românesc.

Analizând situaţia din publicitatea românească, constatăm că „globalizarea lingvistică" nu este un fenomen intern al limbii, ci este rezultatul unei *atitudini* lingvistice deliberate, *determinată strict* de *interese economice*. Majoritatea analiştilor afirmă că publicitatea se face în limba engleză numai atunci, când interesul economic o cere; în momentul în care interesul economic cere exprimarea în limba română, engleza va fi complet ignorată; de exemplu, nici o ofertă de vânzare a unui produs pe piaţa românească nu se face în limba engleză.

Dacă este să vorbim de penetrarea termenilor englezi în limba română, atunci putem spune că aceasta a început după 1989 şi a fost determinată de o serie de aspecte economice rezultate din liberalizarea schimburilor economice, deci a fost determinată de acelaşi fenomen al globalizării lingvistice. În ultimii 10 ani, se atestă, în sfera producţiei şi a comerţului, un număr impunător de firme străine în spaţiul nostru geografic. Publicitatea pe care şi-o fac acestea în procesul de angajare a personalului se efectuează fără rezerve în limba engleză. Aşadar, de multe ori, ofertele de serviciu se fac în limba engleză. Un exemplu ar fi macroanunţurile cu oferte de angajare de pe site-ul www.moldovajob.com, www.infojob.md, unde există oferte în limba engleză făcute de *AXA Management Consulting – a leading training and consultancy company in Moldova, is looking for new colleagues willing to join the team of consultants. We offer full-time/part-time positions to professionals with relevant experience in all areas related to HUMAN RESOURCES MANAGEMENT* – şi alte companii internaţionale care aduc la cunoştinţă că *International law firm seeks candidates for switchboard position*; şi oferte în limba română, precum: *Compania, distribuitor oficial ORBIT anunţă concursul la postul de merchandiser în oraşul Chişinău; Sun Communications anunţă concurs pentru postul de Reprezentant*

Call Centru; Angajăm salesman, experienţă în domeniu accesorii îmbrăcăminte etc. Deşi foarte rar, dar se întâlnesc şi anunţuri publicate în limba engleză şi română, un fel de mixaj care are, probabil, intenţia de modernizare a mesajului lingvistic: *MOLDCELL announces new vacancies of New! Inginer Proiectant.*

În ofertele publicitare ale angajatorilor, se întâlnesc în presa românească actuală mai multe situaţii distincte în raport cu gradul de utilizare a limbii engleze:

1. Anunţul publicitar este redactat integral în limba engleză şi poate aparţine atât unor companii multinaţionale, cât şi unor companii al căror proprietar nu provine din spaţiul de limbă engleză, dar care foloseşte acest mijloc de comunicare pentru ca acestea să fie acceptate în procesul de mondializare economică. De exemplu, compania franceză lansează următorul anunţ pe site: LOUIS BERGER GROUP *50 years of pioneering in 65 countries is seeking Senior Engineers with at least 10 years experience in design and/or construction supervision, FIDIC contract management and control and quality assurance during construction, in the following sectors (good English skills are necessary for all positions): Transport infrastructure, public and industrial buildings, and economists and planners.*

Marketing supervisor for a well-known multinational company(FMCG). You will lead consumer and trade marketing programs implementation on Moldovan market [1].

2. Anunţul este redactat în cea mai mare parte în limba română, iar în denumirea postului se utilizează formula din engleză, ceea ce arată că firmele româneşti sau străine au adoptat un model de organizare adaptat la nivel internaţional. Adoptarea acestui model a dus implicit la acceptarea denumirilor englezeşti: *Head for Sales Compartment (Leasing Company). Obiectivul postului: Creşterea vânzărilor companiei prin menţinerea şi dezvoltarea de relaţii profitabile şi pe termen lung cu clienţii şi deallerii şi prin coordonarea echipei de Account Manageri din subordine.*

BIT SOFT SRL, lider naţional în furnizarea de soluţii informatice pentru industria hotelieră angajează SYSTEM INSTALLER!

Dacă analizăm spectrul larg al anunţului publicitar din Internet, constatăm că anunţul ce ţine de oferta de muncă reprezintă doar un aspect în acest sens. Pe paginile publicitare apar multe anglicisme care nu au fost găsite în dicţionarul explicativ, şi, deci, ele aparţin sectorului vorbit, mai ales, de tineri: *Poţi memora imagini digitale pe care apoi le poţi folosi wall-paper.* Cele mai frecvente cuvinte şi expresii în limba engleză utilizate de către tineri sunt: *boss, business-man, dealer, job, marketing, shopping, target, challenge, boyband, girlpower* etc.

Anunţul publicitar este invadat de termeni tehnici împrumutaţi din limba engleză. Acestea sunt produse importate sau pot fi chiar produse naţionale, pe care producătorii tind să le internaţionalizeze. Ca exemplu, pot servi anunţurile publicate atât de firme autohtone, cât şi de cele străine:

– Avantaje IPromo – Banner Exchange: 10 000 de Afişări Gratuite la înscriere! 1000 de afişări pentru un click pe paginile Dumneavoastră! Promovare Site Online prin IPromo Banner Exchange!; Propunem portofolii de stock-options!; Mail include şi efecte 3D, sunete, preview-uri!; Noile desktop-uri promovează facilităţi noi de securitate!;

VIA, în schimb, produce chipset-uri pentru ambele companii!; Nokia 3 330 pune utilizatorul în legătură cu Internetul prin intermediul browserului WAP incorporat!; Au fost livrate peste 180 modemuri, huburi, switch-uri, routere, cabluri şi alte componente de reţea [2].

În domeniul economic, limba română se dovedeşte a fi sufocată de anglicisme. Practic, cea mai mare parte a termenilor folosiţi de economişti sunt în limba engleză. Deşi unii termeni economici pot fi traduşi sau au un corespondent în limba română, cei din domeniu operează adesea tot cu termeni englezeşti. Unii dintre aceştea pot fi traduşi printr-un singur cuvânt, alţii prin mai multe. Chiar dacă *broker*, de exemplu, poate fi tradus prin „agent de bursă", se foloseşte termenul englezesc. Sunt cazuri când termenii nu au corespondent în limba română. Ca exemplu poate folosi cuvântul *bubble*, care în domeniul finanţelor denotă „o umflare a unui fenomen fiind o exagerare care cu timpul revine la normal". *Bubble* se poate produce la bursă, unde se produce o scădere ale cotaţiilor. Termen potrivit în limba română nu există şi de aceea se utilizează termenul englezesc. Un alt termen care nu a fost tradus este *leasing* .

Tot în limbajul economic îşi face apariţia termenul *leadership* care sună foarte bine, este utilizat de toată lumea, şi prin urmare reprezintă ceva dezirabil. Cu toată larga sa utilizare în presă şi pe diferite canale ale audiovizualului, literatura română de specialitate foloseşte relativ puţin conceptul. Economicul este însă domeniul unde termenul de *leadership* este utilizat cel mai mult. Instruirea oferită în aspecte de *leadership* vine cel mai adesea din partea companiilor particulare şi a organizaţiilor nonguvernamentale. Dar în urma solicitărilor pieţei au fost introduse cursuri de *leadership* în planurile de învăţământ ale universităţilor [3].

Domeniul publicitar însă nu a fost mai puţin afectat de invazia anglicismelor. După cum menţionează Angela Goddard în studiul său „Limbajul publicităţii", publicitatea îşi exercită influenţa asupra unei largi

varietăți de indivizi și în moduri surprinzător de directe. Agenții de publicitate sunt cei care utilizează termenii *puzzle* – Reclamele sunt *puzzle-uri* inteligente, *layout-relația dintre limbaj, imagine și layout*. Termenul *slogan* are conotația de fraze care vin și pornesc de la linii particulare de produs și campanii diferite; *adaptarea copy-ului* – înseamnă adaptarea textului la cultura publicului-țintă, *advertising copywriters* sunt mesajele publicitare în scopul de a atrage atenția.

Ca urmare, putem menționa că împrumuturile englezești au penetrat nu doar un domeniu aparte, ci au pătruns în toate sferele: socială, economică, științifică, culturală, mai mult sau mai puțin.

Din perspectiva ortoepiei și ortografiei, multe dintre anglicisme sunt preluate fără să sufere un proces de adaptare la sistemul limbii noastre, cu excepția unora.

Vorbind de schimbările care apar în ortoepie, putem menționa inconcordanța în pronunțarea sunetelor ce există într-o limbă și se omit în alta. Ca de exemplu, în limba română avem *cnocaut*, *cnocdaun*, iar în limba engleză *„k”* nu se pronunță (cu toate că abrevierile *K.O*, *K.D* se pronunță) [4, 5].

În cazul acesta, aspectul scris este mult mai transparent decât cel oral: *camping* din limba engleză este folosit mai degrabă ca „a campa”, „campanie” decât pronunția *camping*; la fel și verbul *a consulta* în loc de *consulting* [6].

Încadrarea morfologică a substantivelor la care se face referire pune probleme de gen, număr, caz și de flexiune cauzală. Cea mai mare parte a substantivelor în discuție se încadrează în genul neutru, realizând pluralul cu ajutorul desinențelor **-uri** sau **-e**: *Via în schimb produce chipset-uri pentru ambele companii, noile desktop-uri promovează facilități noi de securitate, în cadrul rețelelor ce au servere, calculatoare echipate cu testere.* Termenul *modem* realizează ambele variante: *modeme* – e necesar să achiziționăm un număr cât mai mare de *modeme*, *modemuri* – *modem-urile* noastre au devenit aparaturi medicale.

Un caz interesant reprezintă substantivul ***mouse***, care se încadrează atât la genul neutru, cât și la masculin, realizând formele de plural ***mouşi*** – noii *mouşi* optici funcționează aproape pe toate suprafețele; și ***mousuri*** – comercializarea de tastaturi și *mousuri* [7].

Multe anglicisme din domeniul economic care sunt mai apte să se integreze în sistemul limbii noastre, își creează forme de plural românești: *brokeri, manageri, marchandiseri, promoteri* etc. În timp ce altele continuă să prezinte o formă invariabilă: *handsman, housekeeper, salesman* etc.

Uneori anglicismele intră în sintagme alături de un cuvânt românesc, de proveniență tot neologică, dar care s-a integrat mai demult în sistemul limbii: *consultant advertising* cu pluralul *consultanți*.

Verbele sunt mai flexibile, conjugarea I fiind cea mai productivă cu terminațiile **-iza, -a**: *sistemul poate boota de pe CD, cere și ți se va e-maila, doar la noi se poate customiza acest lucru.* Terminațiile **-i** și **-uri** sunt folosite doar în limba vorbită: *a chatui, a e-maili, a clicăi*.

Din punct de vedere lexical, avem un diapazon larg de derivare. În limba română au fost împrumutate sufixele: **-al** *(acțional, atitudinal*), **-at, -atic** *(mediatic*), **-ism,-itate,-iv** *(protectiv*), **-averaj** *(galoveraj*); prefixele **hiper-, super-, mega-, mini-**. Numeroase anglicisme au invadat limba română prin omitere sau prin derivare (*blooming-blooming mill, grep-grapefruit, snec-snacbar, trenci-trench coat*); altele au fost adaptate întocmai *software, hardware, living* etc. [8].

Invazia anglicismelor este un fenomen firesc și mai ales general. Ea are loc în contextul fenomenului de internaționalizare a limbii engleze, fenomen apărut – conform Enciclopediei Cambridge a Limbii Engleze (p.160) – datorită unor rațiuni istorice, politice, economice, practice, intelectuale, de divertisment, și nu datorită vreunor rațiuni lingvistice ca, de exemplu, simplitatea structurii gramaticale sau varietatea vocabularului. Deși ele provoacă schimbări și dificultăți în vocabularul limbii române, totuși ele nu au un rol negativ, mai ales în domeniul publicitar.

Referințe:

1. Nicolae Mariana. Explorări ale conceptului de leadership în organizațiile românești // Management strategic și leadership, 5-11 iunie 2006.
2. Ibidem.
3. Pană Dindelegan Georgeta. Din nou despre terminologia lingvistică. Adaptarea morfosintactică a noilor termeni. - București: Editura Universității, 2002.
4. Avram Mioara. Cuvintele limbii române între corect și incorect. - Chișinău: Cartier, 2001.
5. Goddard Angela. Limbajul Publicității. - Iași: Collegium Polirom, 2002.
6. Ibidem.
7. Avram Mioara. Op. cit.
8. Ibidem.

Notă: Anunțurile publicitare au fost extrase de pe următoarele site-uri: www.markmedia.ro, www.infojob.md

Prezentat la 25.03.2007

SOCIAL DIALECT OF TEENAGERS' SOCIETY REVEALED IN THE SERIES "HARRY POTTER" BY J.K. ROWLING

Irina MARCHITAN

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată

În ultimii ani, un interes deosebit se acordă aspectelor sociolingvistice ale traducerii. În prezentul articol se tratează problema sociodialectului în textul literar – aspecte cu caracter sociocultural care au trăsături caracteristice ale societății reflectate în opera literară analizată şi deseori prezintă dificultăți în procesul de traducere.

Dialectul social reflectă experiența din viața de zi cu zi; inclusiv istoria, structura socială, religia, tradiții şi obiceiuri, limbajul vorbit. Este foarte dificil a înțelege esența acestui fenomen în întregime.

În pofida dificultăților de traducere, studierea acestui fenomen este mai mult ca necesară şi trebuie cultivată întrucât reflectă trăsături caracteristice ale societății reprezentate în lucrarea artistică şi astfel formează mesajul autorului. Substituirea incorectă sau neglijarea acestuia în traducere poate duce la distrugerea totală a imaginii societății create de autor.

Cu toate acestea, este important să conştientizăm că limba ca instrument este împuternicită să redea orice realități sociolingvistice care aparțin diferitelor limbi şi culturi străine. Traducătorul trebuie să ia în considerație şi să utilizeze mijloacele lingvistice asemănătoare sau paralele existente în subcultura literară a limbii-țintă.

The analysis of literary text basically allows several approaches: literary text can be studied as an incidental material for consideration of historical, social and economic or philosophical problems or it can serve as a source of data regarding life, legal or moral norms of certain epoch, etc. In each case the specificity of scientific problem will require corresponding technique of research.

In real life texts and objects which have cultural implicature are, as a rule, multifunctional. So, the medieval icon, antique temple or Renaissance architecture carry out both religious and aesthetic function, military charters and the governmental acts of Peter I were both legal and publicistic documents, appeals of famous generals can be considered as military and historical texts and as monuments of publicism, public speaking and prose. In certain conditions such overlapping of functions is considered natural and necessary phenomenon: for the text to be able to implement its function, it should carry some additional functions. This concerns mainly literature. Combination of artistic function with magic, legal, moral, philosophical, political constitutes the integral feature of social functioning of this or that literary text. Therefore, we can observe bilateral interconnection of text functioning: to fulfill certain artistic function, the text should as well carry moral, political, philosophical, publicistic functions. And vice versa, to fulfill certain purpose, for example political, the text should realize aesthetic function.

These functions are realized by means of communication. We can assume that communication differs in different social groups. These differences vary from society to society and such phenomenon is known as social dialect. This term has arisen not so long ago – in the second half of the 20th century. The concept of social dialect comprises a set of linguistic peculiarities characteristic to a certain social group having common professional, class, age or social status within the system of national language. Examples of social dialects can be found among different types of social groups – soldiers, criminals, tradesmen, teenagers etc.

Social dialects do not represent complete systems of the communications. They embody features of speech – such as words, word-combinations, syntactic structures, accent, etc.

As it is known, a word carries not only the present-day information conveyed through daily speech communication; it also accumulates social and historical, intellectual, expressive and emotional information and in particular information revealing national identity and speech community. Such information represents nationally coloured cultural component of semantic structure of a word.

The cultural component of word semantics comes to light in texts which refer to certain historical epoch, reveal and compare mentalities, speech of the representatives of different layers of society, trades, political groups, etc.

The cultural component of word semantics becomes obvious while analyzing speech of characters represented by the author.

For instance, “Harry Potter” series represents the society of teenagers and magic world, characterized by monoculture and language specific to teenagers and magic practice.

Among the cultural components characteristic to this work we can observe the following categories of words:

1) Proper names whose connotation is based on associations.
2) Names of objects representing everyday life within the society.
3) Specific language used within teenagers society.

While speaking about proper names it is important to distinguish associations based on traditional, social and historical judgments, representations and concepts which are nationally inherent only to the speakers of the given language, and associations of literary origin. The minimum function of personal names is nominal; some designation must be fixed to a person. Moreover, the formal attributes of proper names can play an important role in literature by evoking, for example, an epoch, social status, or nationality of the characters. Along with their nominal function, names often perform a descriptive or characterizing function. If a personal name characterizes its bearer, the expressive and stylistic function may dominate the nominal one. Therefore, proper name is a linguistic cultural element, and the author uses it for its associative value. If it resists translation its evocative value is lost. This idea can be illustrated by the following example:

We all know that J.K. Rowling places a lot of importance on the names of the characters within the Harry Potter series. Often they reveal something about the individual's personality, past, or future.

E.g. **Remus Lupin** **Рем Люпин (RU)** **Remus Lupin (RO)**

The etymology of this name suggested by Wikipedia runs as follows: "This character's name is a clear example of Rowling's use of descriptive names for her characters, settings and other story elements. His first name, "Remus", is an allusion to Romulus and Remus, the legendary twin founders of Rome, who as infants were cared for by a she-wolf. His last name, "Lupin", recalls the English word "lupine" (meaning "characteristic of or relating to wolves"), which in turn is derived from Latin *lupus* ("wolf"). In the folklore of northern France, *lupin* is also the term used to refer to a type of werewolf, noted for its shyness (in contrast to the more aggressive and violent *loup-garou*)” [1].

In translation into Russian only the first part of this name preserved the allusion to the founder of Rome cared for by a wolf, but the second part of the name has lost its evocative value as Russian does not have Romanic origin and the root morpheme “Lup” does not have the meaning of “related to wolf” But in Romanian this allusion is fully preserved.

Another category presenting interest for analysis contains the names of objects representing everyday life within the society. Speaking about “Harry Potter” we can single out names of magic objects, plants, potions, animals such as:

E.g. **The Sorting Hat** **Шляпа-сортировщица (RU)** **Jobenul Magic (RO)**

The Sorting Hat is a special hat used to assign students to certain categories.

“New students at Hogwarts were sorted into Houses by trying on the *Sorting Hat*, which shouted out the House they were best suited to (Gryffindor, Ravenclaw, Hufflepuff, or Slytherin)” [2].

“Новых учеников “Хогварца” распределяли по колледжам (“Гриффиндор”, “Равенкло”, “Хуффльпуфф” и “Слизерин”) с помощью *шляпы-сортировщицы*” [3].

“Noii elevi de la Hogwarts erau repartizați în case după ce puneau pe cap *Jobenul Magic*, care se gândea puțin şi striga în gura mare la ce casă se încadra mai bine fiecare student (Cercetaşi, Astropufi, Ochi-de-Şoim şi Viperini)” [4].

As it can be seen in Russian translation the function of this object is clearly stated, while in Romanian it is not quite clear as the translation is performed by means of generalization.

Some names of magic animals which have been invented by the author and thus do not have analogues in real world present even greater interest for analysis and are difficult to translate adequately.

E.g. ***Hinkypunk*** ***Финтиплюх (RU)*** ***Hinchipuni (RO)***

A little one-legged creature, with the appearance of being made of smoke, the hinkypunk carries a light with which it lures travelers into bogs.

“But, sir,” said Hermione, seemingly unable to restrain herself, “we’re not supposed to do werewolves yet, we’re due to start Hinkypunks …” [5].

"Но, сэр, - вмешалась неугомонная Гермиона, - мы ещё не дошли до оборотней, мы должны были начать финтиплюхов..." [6].

" Dar, domnule profesor, zise Hermione, care nu se mai putu abţine. Nu trebuia să facem despre oamenii-lup încă, ci despre Hinchipuni..." [7].

The semantics of this word is not clear and therefore in translation the translator resorts to creativity and some phonetic similarity between source and target words, as the original word is the creation of the author.

The next category under discussion is the use of specific language which helps to describe the characters of the story and events indirectly, through their language. Thus, teenagers in "Harry Potter" speak colloquial English and use magic spells, which sound quite strange.

E.g. **Alohomora** **Алоомора.** This is a magic word opening locks. It is considered that it originates from Hawaiian "aloha" – good-bye and Latin "mora" – obstacle.

E.g. **Finite incantatem** **Фините Инкантатем.** This spell stops the action of other spells. Originates from Latin "finio, ivi, itum, ire"- to finish, to stop.

Such words and phrases are transcribed as the main point here is to render the acoustic form of the spell.

Certainly colloquial speech presents greater difficulty for translation as in this case the translator should find out in the target language the corresponding slang or colloquial expression.

E.g. "Yep," said Stan proudly, "anywhere you like, 'long it's on land. Can't do nuffink underwater. "Ere," he said, looking suspicious again, "you did flag us down, dincha? Stuck out your wand 'and, dincha?" [8].

"Ага, - гордо объявил Стэн, - куда пожелаешь, ежели на земле. А под водой мы ничё не могём. Слуш, - подозрительно спросил он, - ты вить вправду нам сигналил, верноть? Выбросил палочку, все дела? А?" [9].

"Da, oriunde vrei tu! făcu Stan, mândru. Numa' să fie pe pământ, că pe sub apă, nu merge! Doar mi-ai făcut semn să opresc, nu? Ai ridicat bagheta, nu?" [10].

This example illustrates translation of informal and incorrect speech by means of grammatically and phonetically incorrect Russian. It is considered that the use of incorrect language serves the purpose of describing an illiterate person or a teenager. In Romanian translation we can also observe features characteristic to colloquial language.

One of the main goals of literary translation is to initiate the target-language reader into the sensibilities of the source-language culture which can be based on different sociolinguistic phenomena vitally important for creating special atmosphere of the literary work. The creative translator's ability to capture and project them is of primary importance for, and should be reflected in, the translated work. Otherwise the essential component of the author's message will be lost in translation.

There are both linguistic and extralinguistic aspects that hinder to reach adequacy in fiction translation. Semantic information of the text differs essentially from the expressive-emotional information of the text but they have one common trait: both can bear and render extralinguistic information. Extralinguistic information often becomes a stone to stumble over by a translator, as it is a lingvoethnic barrier for a fiction translator.

The process of transmitting sociolinguistic elements through literary translation is a complicated and vital task. Social dialect reflects complex collection of experiences which condition daily life; it includes history, social structure, religion, traditional customs and everyday usage. This is difficult to comprehend completely. Especially in relation to a target language, one important question is whether the translation will have any readership at all, as the specific reality being portrayed is not quite familiar to the reader.

Such transfer requires a multi-pronged approach. It is concerned with the author's relationship to his subject matter and with the author's relationship to his reader. These should be reflected in a good translation. The translator must transmit this special linguistic phenomenon from one language to another. Caught between the need to capture the local colour and the need to be understood by an audience outside the original cultural and linguistic situation, a translator must be aware of both cultures and societies.

Thorough knowledge of a foreign language, its vocabulary, and grammar is not sufficient to make qualitative translation. One should be familiar with one's own culture and be aware of the source-language culture before attempting to build any bridge between them.

If the reality being represented is not familiar to the audience, the translation stumbles and becomes difficult to read. The translator would have to consider whether similar or parallel language resources exist in the literary subculture of the target language. A translator has to look for equivalents in terms of relevance in the

target language and exercise discretion by substituting rather than translating certain elements in a work. Even with all the apparent cultural hurdles, a translator can create equivalence by the judicious use of resources.

Translation is an intellectual activity that will continue to thrive, deriving inspiration from fiction in the source language and passing on such inspiration, or at least appreciation, to target-language readers.

References:

1. http://en.wikipedia.org/wiki/Remus_Lupin#Name_etymology
2. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner Of Azkaban. - Bloomsbury, 1999, p.53.
3. Роулинг Дж. К. Гарри Поттер и узник Азкабана. - Росмэн, 2001, с.105.
4. Rowling J.K. Harry Potter – Prizonier la Azkaban. - Egmont, 2003, p.58.
5. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner Of Azkaban, p.100.
6. Дж. К. Роулинг. Гарри Поттер и узник Азкабана, с.202.
7. Rowling J.K. Harry Potter – Prizonier la Azkaban, p.107.
8. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner Of Azkaban, p.20.
9. Дж. К. Роулинг. Гарри Поттер и узник Азкабана, с.42.
10. Rowling J.K. Harry Potter – Prizonier la Azkaban, p.23.

Prezentat la 29.03.2007

SOME PROBLEMS OF TRANSLATING IDIOMS

Ümit Öz

Catedra Filologie Engleză

În articolul dat, sunt analizate problemele ce ţin de traducerea unităţilor frazeologice. Sunt evidenţiate dificultăţile lexical-stilistice în traducerea frazeologismelor.

An idiom is an expression (i.e. term or phrase) whose meaning cannot be deduced from the literal definitions and the arrangement of its parts, but refers instead to a figurative meaning that is known only through conventional use. In linguistics, idioms are widely assumed to be figures of speech that contradict the principle of compositionality, however some debate has recently arisen on this subject.

In the English expression *to kick the bucket*, a listener knowing only the meaning of kick and bucket would be unable to deduce the expression's actual meaning, which is to die. Although kick the bucket can refer literally to the act of striking a bucket with a foot, native speakers rarely use it that way.

Idioms hence tend to confuse those not already familiar with them; students of a new language must learn its idiomatic expressions the way they learn its other vocabulary. In fact many natural language words have idiomatic origins, but have been sufficiently assimilated so that their figurative senses have been lost.

Idioms are, in essence, often colloquial metaphors – terms which require some foundational knowledge, information, or experience, to use only within a culture where parties must have common reference. As cultures are typically localized, idioms are more often not useful for communication outside of that local context. However some idioms can be more universally used than others, and they can be easily translated, or their metaphorical meaning can be more easily deduced.

The most common idioms can have deep roots, traceable across many languages. To have blood on one's hands is a familiar example, whose meaning is obvious. Many have translations in other languages, some of which are direct. For example, get lost! (ie. go away or stop bothering me) is said to have originated from a Persian expression., "gom sho!" which means, quite literally, "become lost."

While many idioms are clearly based in conceptual metaphors such as "time as a substance", "time as a path", "love as war" or "up is more", the idioms themselves are often not particularly essential, even when the metaphors themselves are. For example "spend time", "battle of the sexes", and "back in the day" are idiomatic and based in essential metaphors, but one can communicate perfectly well with or without them.

In forms like "profits are up", the metaphor is carried by "up" itself. The phrase "profits are up" is not itself an idiom. Practically anything measurable can be used in place of "profits": "crime is up", "satisfaction is up", "complaints are up" etc. Truly essential idioms generally involve prepositions, for example "out of" or "turn into".

Interestingly, many Chinese characters are likewise idiomatic constructs, as their meanings are more often not traceable to a literal (i.e. pictographic) meaning of their assembled parts, or radicals. Because all characters are composed from a relatively small base of about 214 radicals, their assembled meanings follow several different modes of interpretation - from the pictographic to the metaphorical to those whose original meaning has been lost in history.

In this article we will analyse the treatment of fixed word expressions developed the translation system. We will show several cases of transfer to corresponding idioms in the target language, or to simple lexemes in Romanian and English.

Translating idioms is one of the most difficult tasks for human translators and translation machines alike. Idioms are defined as multiword expressions with a fixed (often metaphorical) meaning that cannot be derived from its parts. It is one of the most frequently used means of non-literal language.

Literal translation of idioms is a source of numerous translator's jokes and apocrypha. The following famous example has often been told both in the context of newbie translators and that of machine translation: when the sentence "The spirit is strong, but the flesh is weak". Was translated into Russian and then back to English, the result was "The vodka is good, but the meat is rotten".

Idioms can be classified in various ways. They can, for example, be distinguished by their syntactic structure as in 1. These examples show that some idioms can be translated word by word if a similar idiom in the target language exists (the verb phrase example), while others can be translated using the same picture but with a different structure (the infinitival complement example), and still others cannot be translated with an idiom but only with their literal meaning if a corresponding idiom does not exist in the target language (the noun phrase example).

1)	noun phrase:	*a broad hint*
	verb phrase:	*throw the baby out with the bathwater*
	infinitival complement:	*without batting an eyelid*

Idioms can also be distinguished by their degree of compositionality. We distinguishe three classes of idioms:

2)	compositional:	*have a good (bad) hand*
	partly compositional:	*to watch something like a hawk*
	non-compositional:	*not to do things by halves*

A compositional idiom has two characteristics: First, it can be syntactically modified and second its parts can be mapped to the intended meaning. In a partly compositional idiom at least one constituent has its original meaning whereas the rest has a special idiomatic meaning. In example 2 *to watch* has its genuine meaning whereas *with the eyes of Argus* is specific to this idiom. The noun *Argus* is not used outside of this idiom. It is a further characteristic of idioms that they use specially preserved lexical material. A non-compositional idiom can be neither syntactically modified nor lexically substituted without losing its idiomatic meaning.

A translation system must recognize idioms and translate them as a whole. This should be easiest for non-compositional and partly compositional idioms since they are fixed in their lexical material. It is more difficult for compositional idioms since their variations must be taken into account.

Idioms can be contrasted to *collocations*. Collocations are also relatively fixed combinations of words but their meaning can be derived from their parts. It is the special combination of words and their frequent co occurrence rather than their special meaning that sets collocations apart from idioms.

Multiword expressions are known to constitute a serious problem for natural language processing. In the case of translation, a proper treatment of multiword expressions is a fundamental requirement, as few customers would tolerate a literal translation of such common expressions as *a intra în vigoare* 'to come into effect', *a da dovadă* 'to show' or *a face cunoştinţă* 'to meet '.

However, a simple glance at some of the current commercial translation systems shows that none of them can be said to handle multiword expressions in an appropriate fashion. As a matter of fact, some of them explicitly warn their users not to use multiword expressions.

We distinguish verbal idioms (idioms headed by a verb) from fixed multiword entries: the latter, in our definition, cannot be discontinuous, and are stored like ordinary words in our monolingual dictionary. Examples include nouns such as *a înnoi* ('update') and *a-şi asuma răspunderea* ('support' in our technical corpus), conjunctions such as *de manieră că* ('so that'), and prepositions (*la sfârşit de* 'at the end of'). These expressions do not require a specific treatment, and are handled in the same way as single words of the same category.

For the purpose of this paper, we define verbal idioms as verb phrases whose meaning is idiomatic and cannot be derived compositionally from the literal meaning of the idiom parts. Verbal idioms thus pose problems for natural language systems, and especially machine translation systems, where the entire phrase may have a non-compositional gloss. For example, in the system presented in this paper, the Romanian idiom *a-şi asuma răspunderea* has been variously translated word for word (and therefore incorrectly) as 'take in load' or 'seize in load', when the correct translation in our technical context is 'support'.

Other examples include *a face parte din* ('belong'), translated by 'make part' in some instances, *a avea nevoie de* ('need') translated by 'have need', etc. These verbal idioms are very common, and are typically translated very poorly. The problem in all these cases is that these verbal idioms are not analyzed as such, and are translated literally, word for word.

Verbal idioms can participate in a variety of constructions, which can result in discontinuities, and vary according to the idioms [1,2,3 among others]. That, in turn, makes it difficult to match all parts of the idiom in a sentence. For example, in the examples below, the object is not adjacent to the other idiom parts because of relativization (as in (1)) and the passive construction (in (2)):

(1) *Afacerile de care şi-a asumat răspunderea sunt delicate.*
(2) *Aceste afaceri vor vi luate sub răspundere fără întârziere.*

The entire expression has to be recognized as a unit, however, if translations such as the ones mentioned in the introduction are to be avoided. For the expression to have an idiomatic reading, *a lua* must be followed by, although not necessarily be adjacent to, the prepositional phrase *sub răspundere*; it must also have an object complement (which, in the passive construction, will be realized as the grammatical subject).

Previous approaches to idiom analysis propose to identify idioms during parsing (for example [4,5]), or on the structure produced by parsing [6]. Some approaches propose local grammar rules written specifically to handle idioms [7].

Our approach is closest to Wehrli's solution, in that idioms are identified after parsing (in our case, on the resulting syntactic tree). As we pointed out earlier, since idioms can be discontinuous, the entire sentence has to be parsed before an idiom can be identified with certainty. In our current research, idioms such as these are entered manually in the monolingual dictionaries. The entries are keyed on the verbal head, and they list the arguments and modifiers that make up the idiom, with morphosyntactic constraints expressed as features on each idiom part. For example*, a avea nevoie de (ceva)* is an idiom meaning 'to need (something)' as long as *nevoie* is in the singular and is not preceded by a determiner; that information is hand-coded in the dictionary.

The translation of these idioms is a three-step process:
- Identification of source idiom
- Transfer of idiom
- Generation of target idiom

Idiom identification

As we argued in the previous section, the task of identifying an idiom is best accomplished at the abstract level of representation. At this point, the structure is completely general, and does not contain any specification of idioms. The idiom recognition procedure is triggered by the "head of idiom" lexical feature. This feature is associated with all lexical items which are heads of idioms in the lexical database.

The task of the recognition procedure is to retrieve the proper idiom, if any, and to verify that all the constraints associated with that idiom are satisfied.

Idiom entries specify the canonical form of the idiom (mostly for reference purposes), the syntactic frame with an ordered list of constituents, and the list of constraints associated with each of the constituents.

Transfer and generation of idioms

Once properly identified, an idiom will be transferred as any other abstract lexical unit. In other words, an entry in our bilingual lexicon has exactly the same form no matter whether the correspondence concerns simple lexemes or idioms. The corresponding target language lexeme might be a simple or a complex abstract lexical unit. For instance, our bilingual lexical database contains, among many others, the following correspondences:

Romanian	**English**
a avea nevoie de X	*need X*
a face cunoştinţă cu X	*meet X*
a avea dorința de	*feel like*
ce muscă a pişcat	*what has gotten*

The generation of target language idioms follows essentially the same pattern as the generation of simple lexemes. The general pattern of generation is the following: first, a maximal projection structure is projected on the basis of a lexical head and of the lexical specification associated with it. Second, syntactic operations apply on the resulting structure (extraposition, passive, etc.) triggered either by lexical properties or general features transferred from the source sentence. For instance, the lexical feature [-(-raising] associated with a predicate would trigger a raising transformation (NP movement from the embedded subject position to the relevant subject position). Subject-Auxiliary inversion, topicalization, auxiliary verb insertion are all examples of syntactic transformations triggered by general features, derived from the source sentence.

The first step of the generation process produces a target language D-strcuture, while the second step derives S-structure representations. Finally, a morphological component will determine the precise orthographical/ phonological form of each lexical head.

In the case of target language idioms, the general pattern applies with few modifications. Step 1 (projection of D-structure) is based on the lexical representation of the idiom (which specifies the complete syntactic pattern of the idiom, as we have pointed out earlier), and produces structure. Step 2, which only concerns the insertion of perfective auxiliary, derives the S-structure. Finally, the morphological component derives sentence.

In this section, we have argued for a distinct treatment of compounds, viewed as complex lexical units of word-level category, and of idioms, which are phrasal constructs. While compounds can be easily processed during the lexical analysis, idiomatic expressions are best handled at a more abstract level of representation, in our case, the D-structure level produced by the parser. The task of recognition must be based on a detailed formal description of each idiom, a lengthy, sometimes tedious but unavoidable task. We have then shown that, once properly identified, idioms can be transferred like any other abstract lexical unit. Finally, given the fully-specified lexical description of idioms, generation of idiomatic expressions can be achieved without ad hoc machinery.

References:

1. Nunberg G. Idioms. Language 70:3:491-538. I. Sag & T. Wasow, 1994.
2. Schenk A. The syntactic behaviour of idioms // Everaert M., van der Linden E., Schenk A. and Schreuder R. (eds). Idioms: Structural and Psychological Perspectives, 1995.
3. Wehrli E. Translating idioms // Proceedings of the 36th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. - Montreal, 1998.
4. Stock O. Parsing with flexibility, dynamic strategies, and idioms in mind // Computational Linguistics. - 1989. - 15.1.
5. Matsumoto Y. et al. Bi-directional parsing for idiom handling // Martin J., Fass D. and E. Hinkelman (eds). Proceedings of the IJCAI Workshop on Computational Approaches to Non-Literal Language: Metaphor, Metonymy, Idioms, Speech Acts and Implicature, 1991.
6. Wehrli E. Op. cit.
7. Breidt E. et al. Local grammars for the description of multi-word lexemes and their automatic recognition in texts. Proceedings of COMPLEX 96. - Budapest, 1996.

Prezentat la 24.04.2007

МЕТОД ПРОЕКТОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Зинаида КАМЕНЕВА, Наталья ХАНБЕКОВА*

Кафедра английского языка
**Центр информационных технологий*

Articolul prezent este dedicat procesului de instruire a limbilor străine, în cazul de faţă, a limbii engleze cu ajutorul utilizării computerului şi Internetului. Sunt enumerate şapte metode concrete de utilizare a Internetului în baza metodei de proiectare pe anumite teme de gramatică şi civilizaţie, acompaniate de exerciţii şi teste de control.

Dialogul, susţinut de participanţii proiectelor, le ajută să lichideze bariera de limbă şi cultură, le îmbogăţeşte vocabularul şi cunoştinţele de limbă, le dă posibilitate să studieze în universităţile de peste hotare în caz că câştigă un grant, dacă proiectul este bine organizat şi prezintă interesul scontat de către organizatorii concursului.

The article is dedicated to the teaching / learning a foreign language, in our case – the English language, by means of new informational technologies – the computer and Internet. Seven concrete methods of acquiring information, their utilization in the process of education by means of the project method that provide interesting dialogues of two or more cultures extending the knowledge of the participants. Such projects require special training and certain personal characteristics: sociability, absence of language barriers, knowledge of the "norms of international etiquette", the way of "showing" oneself. The computerized educational programs are an auxiliary means in the process of teaching / learning all the aspects of the English language.

Цель обучения иностранному языку – это коммуникативная деятельность учащихся, то есть практическое владение иностранным языком. Задачи преподавателя – активизировать деятельность каждого студента в процессе обучения, создавая ситуации для творческой их активности.

Использование современных средств, таких как компьютерные программы и Интернет-технологии, а также обучение в сотрудничестве и проектная методика, позволяют успешно решать эти задачи.

Основной целью обучения иностранному языку является подготовка личности, желающей и способной к общению, желающей и способной к самообразованию. Участие в разнообразных международных программах, возможность учиться за границей предполагают не только высокий уровень владения иностранным языком, но и определенные личностные черты: коммуникабельность, отсутствие языкового барьера, знание норм международного этикета, широкий кругозор, умение, что называется, «подать» себя. Как правило, при выполнении различных тестов при поступлении в высшее учебное заведение или участии в конкурсах или олимпиадах устанавливается строгий лимит времени выполнения каждого задания, что также требует особой подготовки.

Для достижения всех перечисленных целей, безусловно, эффективную помощь преподавателю оказывает использование ресурсов Интернета в обучении иностранным языкам, тем более – английскому.

Если в больших городах у учащихся есть возможность общения с носителями языка, просмотра фильмов на языке оригинала, участия в международных проектах, то в мелких населенных пунктах одной из самых серьезных проблем обучения английскому языку является проблема мотивации, так как о «живом» общении не может быть и речи. Насколько легко эта проблема может быть решена с помощью Интернета понятно каждому: это и переписка по электронной почте с учащимися и студентами других стран, разработка и реализация совместных телекоммуникационных проектов, участие в разнообразных конкурсах и олимпиадах, текстовых и голосовых чатах, публикации творческих работ на образовательных и художественных сайтах и получение отзывов на них из всех стран мира. И это не имитации общения, а интересный, захватывающий диалог двух или нескольких культур, а если проекты затрагивают страноведческий аспект, то расширяются общие знания школьников и студентов, возрастает заинтересованность не только в изучении английского языка, но и других предметов. Все учащиеся, независимо от возраста и уровня обученности, принимают участие в любых видах деятельности, связанной с использованием Интернета, с истинным азартом, при этом интерес не угасает в течение нескольких лет. Исчезают языковые и культурные барьеры, улучшается успеваемость, школьники и студенты приобретают уверенность в своих силах.

Говоря о конкретных способах использования возможностей Интернета в обучении английскому языку, выделим следующие как наиболее эффективны:

1. Переписка по электронной почте со сверстниками-носителями языка и изучающими английский язык как иностранный в других странах (современный живой язык, оперативность информации, возможность изучения другой культуры, получения знаний из «первых рук»).
2. Участие в телекоммуникационных международных проектах (повышение уровня владения языком, развитие общего кругозора, получение специальных, необходимых для выполнения конкретного проекта знаний).
3. Участие в текстовых и голосовых чатах (хотя этот вид деятельности и вызывает наибольший интерес у студентов, но, к сожалению, этот пункт не всегда работает в местах с недостаточно хорошей связью).
4. Участие в телекоммуникационных конкурсах, олимпиадах, тестировании (возможность получить объективную оценку знаний, самоутвердиться, подготовиться к экзаменам, к участию в других видах конкурсов и олимпиад).

При выполнении подобных заданий мы наблюдаем у большинства студентов отсутствие отрицательного психологического момента, чувства страха, присущих учащимся в реальных ситуациях.

5. Возможность оперативной бесплатной публикации творческих работ студентов (повышение мотивации как необходимая возможность самоутверждения).
6. Возможность самообразования на курсах бесплатного или платного дистанционного обучения, включая обучение в ведущих британских учебных заведениях.
7. Для преподавателя – обилие языкового и страноведческого материала, подробное описание новейших обучающих технологий, советы авторов аутентичных учебных комплексов, возможность постоянно повышать собственный уровень владения языком, обмениваться опытом с зарубежными коллегами (виртуальные методические объединения), общаться самим на английском языке и приобщать к этому студентов.

На протяжении ряда лет мы используем в учебном процессе компьютерные обучающие программы как вспомогательное средство при обучении произношению, устной речи, чтению, письму, при отработке грамматического материала. Разнообразие тем, красочность, увлекательность компьютерных обучающих программ вызывают огромный интерес у студентов. Формы работы с компьютерными программами разнообразны. Красочное оформление, игровые моменты, элементы мультипликации способствуют быстрому запоминанию и стимулируют студентов к активной работе на занятиях.

Для работы со студентами мы используем различные компьютерные программы, направленные на отработку грамматических навыков. Много грамматических упражнений размещены на сайте МолдГУ – http://www.usm.md/cid/index.html

Каждая порция материала на сайте посвящена отдельной грамматической теме и включает большое количество упражнений, которые можно использовать как для тренировки и закрепления, так и для контроля знаний студентов: перед началом выполнения упражнений студенты повторяют те или иные грамматические правила, они также могут обратиться к правилам и в ходе выполнения тренировочных упражнений, таким образом эти материалы фактически представляют собой электронные учебники по грамматике.

Каждая программа предусматривает, кроме теоретических выкладок и практических заданий, также систему оценок и словарь. Использование этих программ позволяет отработать столь сложную грамматику английского языка и позволить учащимся работать в том темпе, который свойствен их характеру. Итогом работы, вне зависимости от темпа ее выполнения, является выполнение последнего (контрольного) задания.

Особое внимание хочется уделить использованию Интернет-технологий на уроках иностранного языка.

Новые информационные технологии, на наш взгляд, открывают большие возможности в расширении образовательных рамок по каждому предмету. В нашем вузе это особенно ощутили студенты, которые принимали участие в проектных работах по английскому языку. Окунуться целиком в английский язык, использовать аутентичную информацию из англоязычных стран позволяет нам (и преподавателям, и студентам) принимать участие в международных сетевых проектах.

Мы принимали участие во многих проектах: **"Sounds and scenes of my city"**, **"Sounds of the water", "ART".**

Нашим первым проектом был "**Sounds and scenes of my city**". Он был предложен UNESCO.

В мае 2006 года студенты из разных городов и стран участвовали в проекте **"Sounds and scenes of my city"**, организованном UNESCO. Они выполнили цветные иллюстрации-описания своего города, разместили фото, видео- и аудиоматериалы на сайте http://ydc.usm.md. Эти работы на английском языке позволяют понять их мировому сообществу.

Результатом участия в этом проекте явилось то, что наш мультимедийный проект стал победителем и его разместили на сервере UNESCO, и наш студент Габриэл Плачинта получил возможность участвовать в фестивале электронного творчества в Сан-Хосе (Америка) с 7-13 августа 2006 года. В 2007 году мы принимали участие в другом международном проекте **"Sounds of my Water",** который также предлагался UNESCO. Виртуальное жюри очень тщательно рассматривало каждую работу, присланную на конкурс. Оценка работ происходила по следующим критериям:

- Оригинальность, нестандартность идеи и формы ее воплощения в графике и тексте.
- Умение выразить на английском языке свое видение проблем своего города.
- Владение основными языковыми категориями: грамматические времена, лексический запас, синтаксическое построение предложений для передачи своей идеи любому человеку, владеющему английским языком.
- Умение применять компьютерные средства для обработки фотографий, звука, создания рисунка и выражение содержания рассказа в нестандартной форме.
- Качество фотографий и графических иллюстраций к разработанному описанию.
- Выполнение технических требований, прилагаемых в алгоритме к проекту.
- Умение участников представлять свои работы в дистанционной конференции, проводимой с помощью E-mail и Chat.

Метод проектов можно использовать при изучении многих тем, их можно проводить и только в своем вузе, но интереснее создавать проекты совместно с другими вузами, особенно с другими странами. Этот вид работы очень полезен для студентов и преподавателей.

Чтобы студенты воспринимали язык как средство межкультурного взаимодействия, необходимо не только знакомить их со страноведческой тематикой, что, разумеется, важно. Необходимо искать способы включения их в активный диалог культур, чтобы они на практике могли познавать особенности функционирования языка в новой для них культуре.

Всё это расширяет кругозор студентов, активизирует их деятельность, творчество, способствует проведению исследовательской работы, улучшает знание иностранного языка.

Участие в проектах, связанных непосредственно с иностранным языком, расширяет лингвистический и образовательный кругозор студентов и позволяет качественно усваивать иностранный язык, не на словах, а на деле формировать образованную личность, способную свободно ориентироваться и активно существовать в мире информации.

Конечно, на уроках иностранного языка нельзя использовать компьютер постоянно, так как есть множество других задач, решать которые можно лишь при непосредственном общении. Но и недооценивать роль таких уроков не следует. Именно компьютерное обучение несет в себе огромный мотивационный потенциал и соответствует принципам индивидуализации обучения.

Литература:

Ларман К. Применение ИМЛ и шаблонов проектирования. - Москва: Издательский дом «Вильямс», 2001. - 496 с.

Prezentat la 30.03.2007

REGARDS SUR LE RÔLE DE LA PHONÉTIQUE DANS LE COURS DE FRANÇAIS, LANGUE ÉTRANGÈRE

Elena SOLOVIEVA, Anatol LENȚA

Catedra Filologie Franceză „Grigore Cincilei”

Profesorul de limbă a căutat dintotdeauna ajutor din partea lingvistului, iar lingvistul a visat mereu să-şi vadă teoria angrenată în procesul de predare. În articolul de față, se încearcă a potrivi unele metode din fonetica practică la necesitățile predării limbii franceze. Se aduc unele argumente potrivit cărora fiecare metodă poate concura la nuanțarea aspectului de conținut al unităților semnificative şi deci poate fi luată în calcul de profesorul de limbă.

La phonétique, discipline dont l’essor dans l’histoire de la linguistique est lié avec les succès de l’acoustique grâce à la performance des appareils capables d’étudier les sons du langage humain, survit actuellement une période de stagnation, et cela grâce, au moins d’une manière implicite, à l’ampleur que prennent aujourd’hui les méthodes communicatives.

Puisque dans l’approche communicative, «il ne s’agit plus de s’attarder sur des structures grammaticales à apprendre par coeur, mais avant tout sur le sens de la communication» [1, p.3], on pourrait se demander quel serait le rôle de la phonétique (particularités des sons, moyens phoniques d’expression d’une langue donnée, règles d’emploi des sons etc.) dans le processus pluriaspectuel de la formation, de la structuration et de la véhiculation du sens dans et par un énoncé. K. Barichnikova, la fondatrice de la méthode corrective en phonétique française en URSS écrivait: «La valeur sémantique d’un mot, d’une catégorie grammaticale et leurs significations sont indépendantes des qualités physiques du groupe de sons...La phonétique au contraire, étudie «la nature» des moyens sonores et de leurs éléments qui n’ont, eux, aucune valeur sémantique» [2, p.8].

Quelles que soient les distances entre la phonétique et la sémantique, entre le son et le sens, on est en droit de croire que l’examen des dimensions phonétiques et phonologiques des unités significatives pourrait aider à améliorer l’enseignement de la phonétique et en même temps à contribuer à mieux l’intégrer dans la méthode communicative. Et cela grâce encore au fait que :

a) la méthode communicative a effectué le retour à la grammaire du sens, à une pédagogie de la signification; les didacticiens ont tourné le regard sur le rapport ″sens-formes″ pour répondre à la question comment les formes de la langue sont au service de la communication, d’un projet de sens [3].

b) la phonétique elle-même contient des resources intérieures pour indiquer aux enseignants les procédés de l’utilisation des formes linguistiques, en particulier phonétiques, pour servir au mieux la communication. Selon l’opinion un peu exagérée, à notre avis, de V. Dogan Gunay «dans la méthode active, la phonétique n’est pas un accessoire, au contraire, c’est l’un des moyens de l’apprentissage de la langue étrangère» [4, p.8].

Les méthodes d’apprentissage des phénomènes phonétiques ouvrent des perspectives prometteuses pour une approche plus nuancée des unités dans la communication linguistique.

Parmi les méthodes d’apprentissage de la phonétique française on cite d’habitude **la méthode articulatoire, la méthode fondée sur une transcription phonétique, la méthode technologique, la méthode des oppositions phonologiques et la méthode verbo-tonale** qui occupe une place à part.

La méthode articulatoire se base sur la description précise des sons à produire, ayant des schémas à l’appui. Les linguistes lui adressent plusieurs reproches: omission du facteur auditif et des données de la phonétique combinatoire, omission des phénomènes de compensation articulatoire, graves défauts de négligence des facteurs prosodiques (intonation et rythme), surestimation de l’aspect conscient de la phonation etc. Et le reproche fondamental, à leur avis, se ramène à ce que cette méthode ignore le caractère global du comportement langagier et cela nuit à la spontanéité de l’expression par le fait même qu’elle s’attache à l’élément isolé plutôt qu’à la structure. Ces linguistes croient que l’appel à la conscience phonatoire peut s’avérer efficace à partir du moment où le bénéfice escompté vient se greffer sur un acquis suffisamment fixé par un conditionnement antérieur. «On n’agit pas autrement dans le cas de la langue maternelle, lorsqu’on corrige un sujet, enfant ou adulte, dont l’expression ne manque pas de spontanéité» [5, p.192].

Quelques remarques s'imposent. L'enseignement des langues étrangères dans tel ou tel établissement d'enseignement diffère de l'apprentissage des langues étrangères «sur le tas» et en plus il y a une différence entre l'apprentissage des adultes et des enfants.

L'apprentissage «sur le tas», c'est vrai, s'effectue d'une façon inconsciente, tandis que l'apprentissage dans un établissement avec un professeur ne peut jamais être inconscient à l'exception des méthodes, par exemple, qui prévoient l'activité subconsciente du cerveau lors du sommeil, sous l'hypnose etc., mais qui n'exclue totalement l'activité analytique ni de la part des élèves, ni de la part des enseignants. L'enseignement à l'établissement avec un professeur a recours à un manuel qui fournit aux apprenants le contenu d'apprentissage, des exercices d'entraînement, des activités d'apprentissage à faire et, bien sûr, utilise des procédés destinés à activer le subconscient. C'est le résultat d'un travail analytique conscient des concepteurs qui présentent aux apprenants non pas un fragment d'une réalité concrète, mais une abstraction qui est le modèle des réalités possibles unies par l'illocution commune. Cela exige en général de la part des apprenants aussi un travail analytique conscient. En ce qui concerne l'enseignement des enfants la part de l'inconscient grandit avec la diminution de l'âge de l'enfant.

Il va sans dire que tout son, toute unité phonétique ne peut exister sans ses éléments suprasegmentaux. Les phonèmes se réalisent, s'actualisent dans l'intonation. Les composantes articulatoires et les éléments suprasegmentaux constituent un ensemble unique et indivisible [6, p.90].

Puisque la méthode articulatoire est accusée d'un défaut fondamental qui consiste à ignorer le caractère global du comportement langagier et à nuire à la spontanéité de l'expression, nous pouvons dire qu'une méthode contenant des sons isolés n'existe pas dans le réel. C'est que la méthode articulatoire commence l'apprentissage par le plus simple pour aller vers le plus compliqué.

La critique adressée à **la méthode fondée sur une transcription phonétique** réside dans les reproches qu'elle néglige le facteur auditif, la phonétique combinatoire, les phénomènes de compensation, les facteurs prosodiques et nuit à la spontanéité de l'expression en se fondant surtout sur l'analyse rationnelle des éléments isolés. A vrai dire, nous n'avons jamais vu de méthode qui soit fondée exclusivement sur la transcription phonétique. N'importe quelle méthode peut avoir recours à la transcription phonétique ou l'éviter tout à fait. Tout dépend de la méthode choisie. A notre avis on ne peut pas éviter la transcription phonétique, elle est un corrélat graphique du son et constitue un des supports pour la mémoire des apprenants.

La méthode des oppositions phonologiques se fonde sur les conceptions de Bloomfield, de Jakobson et de Halle. Ces linguistes classaient les phonèmes en fonction des traits distinctifs permettant des oppositions binaires. Le reproche de A.Landercy et de R.Renard que cette méthode est loin de satisfaire les praticiens ne nous paraît pas juste car en tant que praticiens, nous sommes sûres de l'utilité de l'emploi des exercices établis sur des oppositions phonologiques. L'élève ne peut saisir adéquatement (l'entendre et le produire) le timbre du phonème que dans son opposition à d'autres phonèmes. Nous partageons entièrement l'affirmation des auteurs que cette façon de procéder présente des avantages. «On reconnaît la primauté de l'audio-oral; on s'attache par priorité à l'enseignement des phonèmes et on fonde donc des discriminations phoniques sur des différences de sens» [7, p.193].

Les linguistes croient que la méthode des oppositions phonologiques offre des procédés de correction utiles à des débutants plus ou moins avancés dans l'étude de la langue étrangère. En tant que praticien nous pouvons affirmer qu'en revanche, la méthode des oppositions phonologiques s'avère très efficace avec les débutants. C'est vraiment un moyen de correction très efficace si l'élève n'arrive pas à prononcer, par exemple, «pur», on lui fait prononcer «pour» pour l'aider à différencier de «pur». Les auteurs soulignent le fait que le contenu linguistique à présenter aux apprenants réside dans les sons isolés, tandis que pour prétendre d'être méthode, le contenu linguistique doit dépasser les limites des sons isolés. Et c'est vrai parce qu'à notre avis l'utilisation des oppositions phonologiques lors de la correction ne présente pas une méthode mais plutôt un procédé de correction phonétique.

La méthode verbo-tonale de correction phonétique fait partie de la méthode structuro-globale audio-visuelle (SGAV) d'enseignement des langues vivantes. La méthode verbo-tonale tient ses origines de la conception psycho-sociolinguistique qui voit dans la parole une activité supposant l'existence d'un système complexe mais inconscient de régulations audio-phonatoires. «C'est ce système de régulations qu'il convient d'éduquer par une action sur le stimulus (l'émission modèle), en fonction et au départ d'une appréciation correcte de la faute commise. Le contrôle du processus se fondera donc sur la reproduction: les données **proprioceptifs** joueront un rôle fondamental, puisqu'il est admis que l'échange professeur-élève se réalise

essentiellement sous le contrôle permanent de la perception de chacun. Bien entendu, si l'ensemble du processus doit aboutir à une conduite inconsciente, non analytique de l'élève, une méthodologie rigoureuse, prenant pour levier le facteur qui apparaît responsable de la déficience présidera au choix du stimulus» [8, p.194].

La méthode audio-visuelle et structuro-globale de Saint-Cloud – Zagreb qui intègre la méthode verbo-tonale a produit une révolution dans l'enseignement des langues modernes, elle s'est répandue très vite dans le monde et a acquis énormément d'adeptes. La méthode est destinée à des adultes débutants complets.

R.Renard qui décrit la préhistoire de la naissance de la méthode audio-visuelle fait voir qu'elle surgit aussi en réponse à la demande sociale du temps [9, p.21, 22]. Les promoteurs de la méthode étaient convaincus que la forme orale de la langue constitue son essence réelle. Les enquêtes sur le français fondamental ont confirmé les découvertes de la linguistique qui reconnaissaient la primauté de l'affectivité. En même temps, les promoteurs de la méthode attachaient une grande importance au rythme et à l'intonation. «La langue parlée peut se permettre une relative indigence dans le domaine lexicologique: l'intonation la dote d'un procédé vraiment extraordinaire d'enrichissement du moyen d'expression» [10, p.37].

Les enquêtes statistiques effectuées ont permis de dégager une grammaire française de base. Le français fondamental ainsi délimité a constitué la matière à enseigner. Les concepteurs de la méthode ont accordé la plus grande importance à la délimitation de la matière d'enseignement tant sur le plan du lexique que sur celui de la grammaire.

Les auteurs de la méthode se posaient l'objectif de trouver le meilleur moyen d'enseigner vite et bien. Le résultat d'un travail de beaucoup de spécialistes particulièrement avertis était une méthode audio-visuelle d'enseignement du premier degré du français appelé «Voix et Images de France». La méthode de St-Cloud – Zagreb se rattache à trois grandes conceptions. «L'une concerne la nature des langues, l'autre la nature des individus qui les apprennent, la dernière enfin se réfère à la méthodologie» [11, p.44].

La figure de proue de la didactique en phonétique est sans aucun doute P.Léon qui guidait dans l'enseignement de la phonétique française beaucoup de phonéticiens français et étrangers. L'auteur attribuait à l'enseignement de la phonétique dès le début de l'apprentissage d'une langue étrangère le terme de correction. Pierre Léon partait certainement de l'idée que l'apprenant est confronté dès le début de l'apprentissage aux efforts de lutte contre les habitudes articulatoires innées: «Cet apprentissage de la prononciation doit s'intégrer à la classe normale de français à l'étranger, parce qu'il conditionne l'acquisition linguistique, dans ses deux aspects essentiels. Le premier, le plus important, est celui de la compréhension orale. Le second est celui de l'expression orale» [12, p.1].

Les principes de base de la correction phonétique élaborés par P.Léon ont été largement utilisés dans l'apprentissage phonétique dans notre pays. Nous voudrions attirer l'attention sur ceux qui permettent d'intégrer l'apprentissage phonétique dans un cours de langue. Par exemple, nous retenons le principe selon lequel l'apprentissage de la phonétique doit dépasser "de loin **l'acquisition des sons isolés**". L'enseignement de la phonétique doit se baser sur l'organisation phonétique et linguistique des sons "**dans le système du français, en allant de la syllabe au groupe et du groupe à la phrase**".

Dans le système phonétique français P. Léon délimite les traits phonétiques généraux qui constituent à notre avis l'essentiel de sa méthode corrective.

Les traits phonétiques généraux malgré la variabilité du système phonétique français constituent le point de départ pédagogique car «l'essentiel pour atteindre à la perfection phonétique est d'acquérir un ensemble de traits généraux» [13, p.48]. P.Léon estime que les bonnes habitudes articulatoires doivent être prises le plus tôt possible et il sera bon d'alterner les leçons sur l'articulation proprement dite et celles sur les traits généraux avant d'arriver à la perfection. P.Léon souligne également l'importance d'enseigner les voyelles et les consonnes en oppositions fonctionnelles.

Le parcours rapide des méthodes parues récemment: *Campus, Forum, Taxi, Studio, Alter ego, Connexions* et des méthodes déjà largement employées dans tous les pays du monde y compris la Russie, telles que *Panorama, Nouveau sans frontières* etc., témoigne du caractère arbitraire dans le choix du matériel phonétique.

Arrêtons-nous sur ce qu'il y a de commun et de différent. Il est à noter que nous nous intéressons toujours au niveau 1 qui constitue le livre 1 de chaque méthode. Le matériel phonétique comprend premièrement des sons, des voyelles et des consonnes qui sont présentées comme les phonèmes. Le système de phonèmes n'est pas toujours présenté complètement. Par exemple, le phonème [ø] est absent dans la méthode *Panorama.* Dans le tableau des contenus de la méthode *Alter ego* nous n'avons pas trouvé les voyelles [i], [œ], [œ] nasal, [e] fermé. Dans *Campus et Panorama* nous avons [œ] nasal qui ne figure ni dans *Connexions,* ni dans *Alter ego.*

Le choix et la quantité différente des phonèmes montrent des intentions didactiques différentes des auteurs des manuels. Les uns veulent s'arrêter sur les phonèmes qui entraînent le plus de confusions chez les apprenants étrangers. Les autres mettent l'accent sur les traits d'articulation qui sont considérés comme les plus importants dans le phonétisme français. Par exemple, les auteurs de *Connexions* privilégient l'antériorité, le caractère ouvert de la voyelle, la postériorité, la labialisation et l'articulation des semi- voyelles.

Si dans Panorama nous trouvons les signes de transcription dans les exercices, dans *Alter ego* ils sont absents. Il y a des transcriptions phonétiques dans la méthode *Forum* ainsi que dans *Connexions.*

Les méthodes analysées présentent des exercices en forme d'oppositions fonctionnelles. Dans chaque méthode les oppositions fonctionnelles varient. Dans *Panorama* il y a des oppositions: la voyelle fermée vs la voyelle ouverte, la voyelle antérieure vs la voyelle postérieure, la voyelle nasale vs la voyelle orale et beaucoup d'autres oppositions. Dans *Connexions,* par exemple, la voyelle non arrondie est opposée à la voyelle arrondie, la consonne sourde est opposée à la consonne sonore.

Le point de départ, cela veut dire l'unité phonétique par laquelle on commence l'apprentissage phonétique est significatif car elle indique la priorité accordée aux phonèmes et aux intonèmes français par des auteurs des manuels dans l'apprentissage phonétique. *Panorama* et *Campus* commencent, par exemple, par le phonème [i], dans *Connexions* l'apprentissage de la phonétique commence par [a] d'avant et l'intonation. D'abord en opposition fonctionnelle: intonation déclarative vs interrogative, ensuite par le rythme: on fait les élèves prononcer les groupes de mots de 2 syllabes, les groupes de 3 syllabes, les deux groupes de 3 syllabes.

Dans la métode *Studio* 60 le début de l'apprentissage est consacré au développement de la compétence auditive, à savoir discriminer des sons et des intonations. Par exemple, on propose d'écouter des couples de phrases et dire si elles sont différentes ou identiques.

Toutes les méthodes analysées prêtent attention aux phénomènes de la chaîne parlée: liaison, enchaînements, prononciation de [Ə] instable.

Toutes les méthodes que nous avons examinées ne contiennent pas d'information concernant l'articulation des sons, à l'exception peut-être de *Forum* où il y a, tout au début du livre, le tableau présentant le système des voyelles françaises selon l'aperture et des consonnes françaises selon la tension articulatoire. A notre avis *Forum* est l'unique méthode qui fait le tableau de la corrélation de l'orthographe et de la prononciation française ce qui constitue une grande difficulté pour les élèves russes.

Nous voudrions nous attarder sur la méthode *Forum* qui est déclarée par ses auteurs d'être «la première méthode de français qui intègre les éléments de réflexion mis en oeuvre dans le «cadre européen commun de référence». Le premier des principes sur lesquels s'appuient les auteurs est formulé de la façon suivante: «Les langues sont d'abord des sons, des musiques, des rythmes, qu'on perçoit et qu'on met en mémoire» (Forum, p.5). Cette citation nous renvoie à la place de la phonétique dans cette méthode. Il faut certes attirer l'attention des lecteurs du présent article et des enseignants qui travaillent avec cette méthode sur les images accompagnant les mots-diapason qui jouent un rôle illustratif très important dans l'acquisition de la prononciation française. Les auteurs sont aussi fidèles à ce principe quand ils proposent aux élèves de discriminer l'affirmation et la question. L'exercice est accompagné des modèles d'intonation en 5 lignes. Les auteurs proposent aux élèves de se servir des gestes de la main en accomplissant la consigne: «Ecoutez une première fois l'enregistrement. Suivez l'intonation. Indiquez si elle monte ou si elle descend avec un geste de la main»; «Réécoutez l'enregistrement et faites un signe de la main à la fin de la première partie de l'énoncé» (Forum, p.32, 162). Cette approche témoigne de l'appel à la conscience des élèves et du retour aux principes élaborés par des phonéticiens français dans ce domaine.

Un deuxième pas en avant des auteurs de la méthode *Forum* est fait à propos de l'accent. Les méthodologistes offrent aux élèves l'information concernant non seulement la place de l'accent français mais ils introduisent aussi la notion de «groupe de souffle» qui peut coïncider avec le groupe rytmique, le syntagme ou toute une phrase ce qui dépend de la valeur pragmatique de l'énoncé. Les didacticiens ne se bornent pas au seul renseignement concernant la place de l'accent rythmique en français, ils proposent aux élèves un exercice d'entraînement en forme de mécanisme de régression (Forum, p.68).

Par ailleurs la plus grande partie des exercices dans des méthodes analysées est consacrée à l'apprentissage de la prononciation des parties de discours: des pronoms et des advebes, des noms de nombre ; des formes verbales, des voyelles finales des participes passés, des lettres françaises; de la réalisation intonative de l'expression des sentiments. Donc le côté phonétique est au service des autres aspects de la langue.

En finissant le bref parcours de l'approche à la phonétique dans les méthodes apparues récemment nous voudrions attirer l'attention des lecteurs de l'article sur le développement des compétences auditives des apprenants dans ces méthodes. Les consignes des exercices en témoignent. La consigne principale commune de toutes les méthodes est «écoutez et répétez» ou «écoutez et prononcez» avec l'oubli du principe de perception de la parole par les étrangers dont avertissent les psycholinguistes. Il convient de rappeler que les étrangers ne peuvent plus ou moins bien imiter que les sons qui existent dans leurs langues maternelles. Autrement dit la perception se fait à travers leur phonétisme inné, leurs habitudes articulatoires innées.

La méthode *Connexions* effectue l'apprentissage de l'audition non seulement par l'intermédiaire des unités phonétiques, mais aussi et en grande partie par le biais des unités lexicales, grammaticales et sémantiques. Par exemple, pendant l'écoute du dialogue les élèves sont priés de repérer l'heure, la date, l'attitude critique ou positive etc.

En analysant la partie destinée à l'enseignement de la phonétique dans les méthodes communicatives, nous étions surtout intéressé par leur corresponance aux traditions de l'enseignement de la phonétique. Nous avons cherché le rapprochement et l'écart des traditions du siècle d'or de la phonétique française, ainsi que des nouvelles approches.

En conclusion, nous pourrions constater que premièrement les méthodes analysées représentent une approche phonologique avec recours aux oppositions phonologiques des phonèmes vocaliques et consonantiques ainsi que des intonèmes avec l'appui sur les moyens technologiques : cassettes audio, CD, et cassettes vidéo ou DVD. Beaucoup de temps est réservé au développement de l'audition. Les exercices réservés à la phonétique font généralement partie d'une rubrique à part.

Par ailleurs, l'enseignement de la phonétique joue un rôle secondaire, de service pour fournir l'information concernant la prononciation des parties du discours, des phénomènes de la chaîne parlée qui constituent une partie importante de la communication orale.

Cependant la méthode comme *Forum* fait preuve d'un faible penchant pour l'articulation française. Nous croyons que le retour à la méthode verbo-tonale n'est pas bien loin et la justification repose sur la notion de crible phonologique et sa résistance avancées par N.Troubetzkoy [14]. A notre avis c'est le principe cardinal de l'enseignement de la phonétique étrangère qui constitue le pivot même de l'enseignement. N.Troubetzkoy avertissait de la résistance du crible phonologique de la langue maternelle aux structures phoniques de la langue cible, voilà pourquoi les verbo-tonalistes préconisaient une rééducation de l'audition. Tout de même ce retour que nous prédisons ne sera pas une copie fidèle, il se produira sur une base renouvelée de la perception de la parole compte tenu des nouvelles données.

Bibliographie:

1. Bailly N. et Cohen M. Tourdetoile, 29.10.2002, http://flenet.rediris.es/tourdetoile/NBailly_MCohen.html-
2. Барышникова К. К. Фонетика французского языка /конспект лекций/. - Москва, 1965.
3. Debyser F. De l'imparfait du subjonctif aux méthodes communicatives // LFDM. - №196. - P.28-41.
4. Dogan Gunay V. La langue à l'occasion de l'enseignement de la phonétique et de l'enseignement par la phonétique. http://www.philagora.eu/educatif/
5. Landercy A. et Renard R. Eléments de phonétique. - Bruxelles, 1977.
6. Hendrich J. La discrimination des sons français par les Tchèques // Etudes de linguistique appliquée, octobre-décembre 1972.
7. Landercy A. et Renard R. Op. cit.
8. Ibidem.
9. Ibidem.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Léon P. et M. Introduction à la phonétique corrective. - Paris, 1964..
13. Ibidem.
14. Troubetzkoy N.S. Principes de phonologie. - Paris, 1986; Baylon C., Campà A., Mestreit C., Murillo J., Tost M. Forum 1. Méthode de français. - Paris, 2000.

Prezentat la 24.04.2007

METODE INTERACTIVE PENTRU DEZVOLTAREA EXPRIMĂRII ORALE

Larisa STRATIEV, Steluța POSTOVANU

Catedra Limba Franceză

La parole est un processus interactif qui implique des mécanismes complexes, des phénomènes verbaux et non-verbaux en conformité avec les éléments du contexte situationnel. Le développement de la parole inclut en soi la formation des compétences de la parole monologuée et dialoguée. On propose quelques méthodes interactives pour l'enseignement de ces deux types de la parole. Le but principal des méthodes interactives est de former, de développer les capacités de l'expression orale et de rendre la communication plus efficace. Une langue étrangère est un moyen de compréhension et ne pas recourir à l'interaction pour l'enseigner ou l'apprendre serait absurde. L'enseignement interactif a des avantages incontestables. Il stimule l'effort et la productivité de l'individu. L'interaction développe des intelligences multiples. En plus, elle stimule l'autonomie, la participation, la coopération, la responsabilité. L'une de ces qualités essentielles est qu'elle axe la communication sur l'apprenant.

Vorbirea este un proces interactiv care implică mecanisme complexe, fenomene verbale şi nonverbale în conformitate cu elementele contextului situațional. Dezvoltarea vorbirii include formarea deprinderilor de vorbire monologată şi dialogată. Este important de menționat că vorbirea are diverse aspecte:

- imitarea relației (alcătuirea dialogului în baza cuvintelor-cheie);
- simularea autentică (exprimarea opiniei).

Pentru predarea/învățarea vorbirii dialogate prin metode interactive, pot fi recomandate:

- exerciții de reproducere a unui dialog-modal;
- schimbarea sau includerea unor replici;
- alcătuirea unui dialog în baza unor cuvinte-cheie;
- înscenarea dialogului;
- încheierea sau începutul unui dialog;
- reconstituirea dialogului în baza unor replici dispersate.

Expunerea monologată în baza:

- unor modele;
- unor cuvinte-cheie;
- unui plan;
- unor propoziții etc.,

de asemenea, sigură dezvoltarea deprinderilor de vorbire.

Orice vorbire implică doi indivizi într-o interacțiune, proces în care fiecare îşi asumă un anumit rol în funcție de anumite determinări exterioare. În procesul vorbirii fiecare subiect îşi găseşte rolul într-o interacțiune constantă şi structurată în funcție de măsura în care recunoaşte şi percepe situația de vorbire. În această interacțiune, apar „situații deschise" care presupun prezența interlocutorului şi pe deplin sunt considerate interactive (dialogul, conversația, discuția), adică „vorbirea dialogată" şi „situații închise", fără interlocutor, situații mai puțin active de comunicare, realizate prin povestire, repovestire, memorare, descriere, descoperire, improvizare.

Scopul principal al metodelor interactive este de a forma, de a dezvolta capacitățile de vorbire şi de „a optimiza comunicarea" [1].

O limbă străină este un mijloc de înțelegere şi a nu recurge la interacțiune pentru a preda sau a o învăța este absolut absurd.

Avantajele interacțiunii în predarea limbii străine:

- în condițiile îndeplinirii unor sarcini simple, activitatea de grup este stimulată, generând un comportament contagios şi o strădanie competitivă; în rezolvarea sarcinilor complexe, rezolvarea unei probleme, obținerea soluției corecte e facilitată de emiterea de ipoteze multiple şi variate [2].
- stimulează efortul şi productivitatea individului, inițiativa;
- este importantă pentru autodescoperirea propriilor capacități şi limite pentru autoevaluare (D.Ausubel);
- există o dinamică intergrupală cu influențe favorabile în planul personalității;

- subiecții care lucrează în echipă sunt capabili să aplice şi să sintetizeze cunoştințele în moduri variate şi complexe, învățând în acelaşi timp mai temeinic decât în cazul lucrului individual; ei au posibilitatea de a imita unii pe alții privitor la pronunție, ei îşi îmbogățesc vocabularul împrumutând unii de la alții cuvinte şi expresii noi;
- dezvoltă capacitățile studenților de a lucra împreună – componența importantă pentru viață şi pentru activitatea lor profesională viitoare [3]; ținând cont de faptul că în viitor profesia lor ține de comunicare în colectiv (fie că ei vor deveni profesori, fie că vor deveni traducători, oricum se vor afla în mediul uman;
- dezvoltă inteligențele multiple, capacități specifice inteligenței lingvistice (ce implică sensibilitatea de a vorbi şi de a scrie; include abilitatea de a folosi efectiv limba pentru a se exprima retoric, poetic şi pentru a-şi aminti informațiile), inteligenței logice-matematice (ce constă în capacitatea de a analiza logic problemele, de a face deducții), inteligența spațială (care se referă la capacitatea, potențialul de a recunoaşte şi a folosi patternurile spațiului; capacitatea de a crea reprezentări nu doar vizuale), inteligența interpersonală (capacitatea de a înțelege intențiile, motivațiile, dorințele celorlalți, creând oportunități în munca colectivă), inteligența intrapersonală (capacitatea de autoînțelegere, autoapreciere corectă a propriilor sentimente, motivații, temeri), inteligența naturalistă (care face omul capabil să recunoască, să clasifice şi să se inspire din mediul înconjurător), inteligența morală (preocupată de reguli, comportament, atitudini) [4];
- se formează astfel de deprinderi importante pentru cooperare, cum sunt priceperea de a evidenția şi de a expune poziția personală şi a altora;
- stimulează curiozitatea şi interesul, imaginația;
- stimulează autonomia, autodecizia, participarea, cooperarea şi responsabilitatea;
- axează comunicarea pe cursant;
- stimulează concentrarea atenției;
- cultivă obiectivitatea şi respectul reciproc;
- stimulează şi dezvoltă capacități cognitive complexe (gândirea divergentă, gândirea critică, gândirea laterală – capacitatea de a privi şi a cerceta lucrurile în alt mod, de a relaxa controlul gândirii);
- munca în grup permite împărțirea sarcinilor şi responsabilităților în părți mult mai uşor de realizat;
- timpul de soluționare a problemelor este de cele mai multe ori mai scurt în cazul lucrului în grup decât atunci când se încearcă găsirea rezolvărilor pe cont propriu;
- cu o dirijare adecvată, învățarea prin cooperare dezvoltă şi diversifică priceperile, capacitățile şi deprinderile sociale ale studenților;
- interrelațiile dintre membrii grupului, emulația, sporeşte interesul pentru o temă sau o sarcină dată, motivând studenții pentru învățare;
- lucrul în echipă oferă studenților posibilitatea de a-şi împărtăşi părerile, experiența, ideile, strategiile personale de lucru, informațiile;
- se reduce la minim fenomenul blocajului emoțional al creativității;
- grupul dă un sentiment de încredere, de siguranță, antrenare reciprocă a membrilor ce duce la dispariția fricii de eşec şi curajul de a-şi asuma riscul;
- interacțiunea colectivă are ca efect şi „educarea stăpânirii de sine şi a unui comportament tolerant față de opiniile celorlalți, înfrângerea subiectivismului şi acceptarea gândirii colective” [5].

Vom descrie în continuare câteva modalități de actualizare a vorbirii dialogate şi monologate.

De exemplu, am putea provoca o discuție în baza unor situații probleme:

1. *Comment pourrions-nous vivre à 50 lei par semaine?*
2. *Comment éviter la catastrophe globale?*
3. *Faut-il ou non punir les enfants?*
4. *Est-il bien d'avoir un seul enfant?*

Pentru a varia situația-problemă, am putea recurge la metoda „**Pălăriilor gânditoare**”, care este o tehnică interactivă de stimulare a creativității participanților bazată pe interpretarea de roluri în funcție de pălăria aleasă. Sunt 6 pălării gânditoare, fiecare având câte o culoare: alb, roşu, galben, verde, albastru şi negru. Culoarea pălăriei este cea care defineşte rolul. Astfel:

Pălăria albă – este neutră, oferă o privire obiectivă asupra informațiilor.

Pălăria roşie – dă frâu liber imaginației şi sentimentelor; oferă o perspectivă emoțională.

Pălăria neagră – exprimă judecata, grijă, oferă o perspectivă pesimistă, tristă.

Pălăria galbenă – oferă o perspectivă pozitivă, constructivă, optimistă (galben simbolizează lumina marelui, optimismul).

Pălăria verde – exprimă ideile noi, stimulând gândirea creativă, este simbolul fertilității, al producției de idei noi.

Pălăria albastră – exprimă controlul, organizarea, supravegherea procesului de gândire având rolul de conducător adresează comentări şi sugestii.

Le putem propune cursanților – o discuție despre oameni celebri (Napoleon), despre localități (Moldova, France, Paris), despre evenimente (Jeux Olympiques).

Putem recurge la utilizarea procedeului „diferențelor în concepții". Conform acestui procedeu, stimulentul pentru comunicare în limba străină sunt diferențele în experiența de viață şi punctele de vedere asupra problemelor discutate de cursanți la lecție.

De exemplu:

1. *Avant d'acheter qch, je ...*
2. *Avant de sortir de la maison, je ...*
3. *Quand je suis heureux, je ...*

Formăm grupuri a câte 2-3 persoane şi le propunem să ghicească ce face fiecare dintre ei în situațiile date. Prin nesupozițiile confirmate sau infirmate, cursanții se vor apropia de varianta care corespunde adevărului.

Un alt exemplu îl constituie jocul comunicativ „L'image de soi-même". Fiecare cursant primeşte o foaie de hârtie pe care este scris prenumele unui coleg şi câteva enunțuri incomplete, iar cursantul trebuie să le completeze, exprimându-şi părerea despre coleg:

Il/elle ... parfois.	*Il ... d'habitude.*
Il ne ... jamais.	*Il ... rarement.*
Il ... toujours.	*Des le matin il ...*

Apoi cursanții se unesc în cupluri cu cei despre care au scris, citesc enunțurile. Partenerul respectiv confirmă sau infirmă cele spuse.

În baza procedeului aranjării, putem organiza activitatea următoare. Divizăm tabla în două scriind pe o jumătate „*Mon expérience positive à la mer*", iar pe altă jumătate „*Mon expérience négative à la mer*". Doi studenți se invită la tablă şi scriu propunerile colegilor (5-6 fraze). Aceşti animatori pun întrebările colegilor care încearcă să exprime atitudinea lor vizavi de cele scrise şi să comenteze cauza alegerii unei anumite variante.

În cadrul altui exercițiu, cursanților li se propune să aleagă zece denumiri de obiecte din douăzeci, scrise pe tablă, în cazul în care pleacă în călătorie. După ce fiecare scrie varianta sa, îi unim în cupluri şi le propunem să alcătuiască o listă nouă din zece obiecte, găsind un compromis. Cursanții discută alegerea lor, invocând argumente pro şi contra.

Procedeul „jocului de rol" ne este bine cunoscut, deoarece realizează cele mai bune rezultate ca mijloc de dezvoltare a cunoştințelor şi abilităților de vorbire. De exemplu, pentru jocul de rol „À la gare", putem propune cursantului care are rolul de casier la un ghişeu al gării feroviare următorul suport:

Lieu de destination	*Prix du billet*	*Heure du départ*	*Heure de l'arrivée*	*Wagon-restaurant*	*Wagon-lit*	*Saison de l'année*

Un cursant în rolul de pasager trebuie să facă rezervare pentru un bilet în trenul de Paris, pentru 7 iunie, aflând prețul, timpul de plecare şi de sosire.

De asemenea, jocurile lingvistice au un rol destul de important în învățarea unei limbi în cadrul metodei comunicative.

Jocul „Formule la question" este unul din ele. Cursantului A din fiecare cuplu i se repartizează fişe pe care sunt scrise cuvinte sau îmbinări de cuvinte:

Souvent	*au mois de juin*	*dans la forêt*	*arc-en-ciel*

Cursantul A trebuie să-i adreseze cursantului B o astfel de întrebare, a cărei răspuns ar fi un cuvânt din fişe.

În final, putem menționa că la dispoziția unui profesor ce activează creativ există o gamă largă de metode şi procedee care ar putea dezvolta competențele comunicative şi ar putea stimula interesul cursanților pentru studierea limbii străine.

Referințe:

1. Baylon Christian, Mignot Xavier, Comunicarea. - Iaşi, 2000, p.210.
2. Ausubel D., Robinson F. Învățarea în şcoală. O introducere în psihologia pedagogică. - Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1979, p.102.
3. Johnson Karen E. Understanding Communication in Second Language Classroom. - Cambridge University Press, 1995, p.190.
4. Gardner K. and Lambert W. Attitudes and Motivation in Second Language Learning. - Rowley, Mass: Nenbury Housse, 1972, p.168.
5. Oprea O. Tehnologia instruirii. - Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1979, p.107.

Prezentat la 30.03.2007

POLITICA LINGVISTICĂ EUROPEANĂ

Gabriela ŞAGANEAN

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată

European language policy promotes the learning of several languages for all individuals in the course of their lives, so that the Europeans become plurilingual and intercultural citizens. It also focuses on the idea that language study offers opportunities to acquire independence and autonomy as learners and on the conviction that knowing different languages is a powerful factor in intellectual development, encouraging open-mindedness and flexibility.

An essential part of the teachers' role is to develop their learner's confidence, social and intercultural skills, and the ability to communicate and connect with the world. They are not simply trainers. They focus on language in use, and that means developing the individual's power to communicate.

Una dintre preocupările majore ale Consiliului Europei, Comisiei Europene, UNESCO, de-a lungul a cel puțin trei decenii, este de a găsi soluțiile cele mai adecvate, mai corecte, mai practice şi, totodată, mai argumentate din punct de vedere ştiințific privind aspectele lingvistice pe plan european.

Comunicarea verbală este o realitate generală peste care nu se poate trece. Iar comunicarea face apel la limbă. Problema limbii este într-atât de importantă, încât până în prezent au loc discuții, manifestări ştiințifice internaționale şi apar publicații dedicate unor aspecte însemnate, cum sunt: în ce limbă sau în ce limbi să se realizeze comunicarea internațională; cum să nu dispară treptat limbile de circulație restrânsă; în funcție de ce criterii să fie preconizată învățarea în şcoală a unor limbi străine; iar de aici, ce metode didactice să fie considerate mai eficiente şi să contribuie la rezultate bune în însuşirea limbilor străine.

Europa este de multă vreme multiculturală şi multilingvă. Peter Nelde, la începutul acestui secol, afirma că în Europa sunt 100 de limbi, incluzând aici şi unele dialecte.

Dar această Europă se confruntă, pe de o parte, cu necesitatea unei comunicări internaționale care impune soluția neîntârziată a alegerii limbii utilizate, în acest scop, în relații în afara vorbitorilor din comunitatea dată, iar, pe de altă parte, este pusă în fața presiunilor exercitate de diverse colectivități care îşi susțin propriile limbi, dorind ca acestea să fie utilizate pe plan internațional, considerând că astfel ar păstra această limbă, apărându-i identitatea.

Astfel, o preocupare permanentă a organismelor internaționale vizează comunicarea internațională, care este necesară – dar în ce limbă, cum să se realizeze? Să se aleagă o singură limbă, două, sau mai multe, şi care anume?

În cadrul reuniunilor internaționale de lingvistică aplicată s-au propus uneori soluții contradictorii, paradoxale. Consilierul special al Consiliului Europei, Domenico Lenarduzzi, propunea în 2001 să se învețe, ca a doua limbă străină, o limbă din aceeaşi categorie tipologică, adică dintre limbile romanice sau germanice, ori slave, cu argumentul că învățarea ar fi facilitată de asemănările tipologice. Aici apare o întrebare: de ce s-a exclus categoria limbilor fino-ugrice, în cadrul căreia asemănările nu facilitează înțelegerea pentru vorbitorii de limbi maghiară şi finlandeză? Semnalăm şi propunerile anterioare de a fi învățate limbile esperanto şi neerlandeza.

În 1995, Uniunea Europeană a admis 11 limbi ale statelor-membre, ca limbi oficiale. Peter Nelde, în 2001, aprecia că prin extensiunea Uniunii Europene vor fi 70 de limbi europene care vor pretinde să fie oficiale la fel ca cele 11.

În acest adevărat Babel de propuneri, se omite un fapt real: limba engleză a devenit dominantă pe plan global, inclusiv pe plan european. Prin diversele media, mijloacele de înaltă tehnologie, care includ terminologia programelor şi prin Internet, dar şi prin comunicarea în spațiile internaționale prin poşta electronică, se introduc în toate limbile termeni englezi, clişee.

Tatiana Slama-Cazacu, în studiul ***Identitatea limbii române şi politica lingvistică europeană,*** susține că soluția pragmatică este învățarea limbii engleze sau, în anumite cazuri, a limbii franceze ca prima limbă străină, iar cea de-a doua limbă străină să fie la libera alegere.

Din ce în ce mai multe voci cheamă ca obiectivul de bază al mileniului II să fie implementarea trilingvismului. Pentru ca popoarele Europei să trăiască în armonie cu vecinii, să comunice şi să se înțeleagă reciproc este necesară posedarea mai multor limbi străine.

Din acest motiv, Consiliul Europei şi Comunitatea Europeană cer ca cetățenii să învețe două limbi străine, astfel devenind plurilingvi sau trilingvi. Merită a învăța o limbă străină pentru a pătrunde în adâncurile civilizației date, a cunoaşte opera marilor scriitori ai țării, a cărei limbă se învață. Considerăm că literaturii îi revine un rol primordial în educația interculturală: operele literare contribuie la înțelegerea valorilor spirituale şi morale ale altui popor.

Fiecare cetățean al Europei, pe lângă limba maternă, trebuie să cunoască încă două limbi străine: o limbă de circulație internațională şi o limbă minoritară, de exemplu, preferabil o limbă a țărilor învecinate. O astfel de alegere ar fi benefică pentru menținerea unor relații personale, profesionale şi comerciale ulterioare.

În multe publicații este reflectată ideea liberei alegeri în învățarea limbilor străine, care este legată şi de factorii motivaționali individuali, de interesele culturale, economice, de apropierea regională, afectivă chiar. Învățarea unei a doua limbi străine trebuie să înceapă din primele clase şi alegerea acesteia trebuie făcută de către elevi capabili de discernământ în decizia lor.

O altă problemă fundamentală este protejarea diverselor limbi. Organismele internaționale trebuie să susțină acest proiect prin contribuții ştiințifice referitoare la identitatea acestora, prin sprijinirea financiară oficială a traducerilor marilor opere din fiecare limbă în limbile de majoră circulație.

În lucrările Consiliului Europei se pune accentul pe rolul profesorului în predarea limbilor. Să promoveze metode moderne de predare care vor consolida independența gândirii şi acțiunii, vor înconjura cooperarea elevilor, urmate de abilități sociale şi responsabilitate.

Să încerce să facă față necesităților lingvistice diversificate determinate de contextul multilingv şi multicultural, oferind metodologii inovatoare, cursuri intensive, mai multe cursuri de predare a limbilor într-un timp limitat, programe de schimb educațional, posibilități pentru utilizarea tehnologiilor internaționale de comunicare.

Un imperativ al timpului este cunoaşterea la un nivel avansat a computerului de către profesori pentru a utiliza adecvat tehnologia disponibilă. Se susține că tehnologiile informaționale stimulează independența şi autonomia elevilor, încurajează lucrul interactiv, asigură accesul rapid la diferite materiale didactice, oferă posibilități mai mari de a studia în mod individual, de a comunica cu lumea din afară, promovează învățarea la distanță.

Pedagogul trebuie să posede competențe care ar facilita dezvoltarea abilităților comunicative ale studenților, pentru a le trezi setea de cunoştințe şi a-i motiva să învețe în afara orelor de curs.

De asemenea, să se preocupe de elaborarea materialului didactic în scopul facilitării dezvoltării eficiente a competențelor comunicative, să favorizeze utilizarea competențelor parțiale privind mai multe limbi, contrar posedării perfecte a unei singure limbi, să promoveze o pedagogie integrată a limbilor, să descrie diferențele culturale dintre popoare şi să dezvolte competența interculturală.

Pedagogul are menirea de a-i convinge pe elevi/studenți că însuşirea a diferite limbi este un factor primordial şi semnificativ în dezvoltarea intelectuală, care contribuie la dezvoltarea altor abilități sociale.

Anthony Fitzpatric (2003), bazându-se pe observațiile lui A.Lund, enumeră 5 tipuri de noi competențe: 1) ştiințifică; 2) digitală; 3) critică; 4) lingvistică; 5) culturală, care trebuie promovate în procesul de predare.

1) Ştiințifică – abilitatea de a gândi ştiințific într-o lume a ştiinței şi tehnologiei.

2) Digitală – abilitatea de a utiliza tehnologiile informaționale şi a le aplica la subiectul dat, utilizarea instrumentelor lingvistice şi a programelor standard pentru exerciții şi testare.

3) Critică – a evalua credibilitatea, validitatea, coeficientul de siguranță a surselor de informație.

4) Lingvistică – în acest context, se referă la abilitatea de a recunoaşte diferite genuri literare în evoluție.

5) Culturală – observarea şi înregistrarea schimbărilor din societatea a cărei limbă este învățată, cu implicațiile acestora în predarea limbii.

În prezent, suntem martorii unei schimbări de paradigmă în predarea limbilor: ideile vechi sunt înlocuite de noi modalități de înțelegere a scopului şi rolului limbii în secolul al XXI-lea.

Dacă în vechea paradigmă se punea accent pe limba maternă ca sursă a identității, multilingvismul era considerat o problemă, învățarea unei limbi străine – dificilă, fiind accesibilă numai unui grup restrâns şi având doar obiective lingvistice, atunci astăzi multilingvismul este strict necesar, cetățeanul Europei este o persoană plurilingvă, învățarea limbii străine este o normă, fiecare persoană poate avea succes în învățarea limbilor, care se bazează pe elementul cultural şi promovează competența interculturală.

Considerăm că, pe bună dreptate, învăţământului şi educaţiei li se acordă un rol primordial printre aspectele importante ale vieţii sociale, deoarece ele constituie un element de bază în dezvoltarea unei societăţi, sunt piatra de temelie a acesteia. Şcoala este un spaţiu de viaţă şi de experienţă, care contribuie la formarea reprezentărilor sociale, de solidaritate şi la acceptarea reciprocă, spaţiu unde elevii învaţă conceptele fundamentale despre drepturile omului, pace, toleranţă, comunicare interculturală şi internaţională.

Bibliografie:

1. Nelde P.A. Perspectives for a European Language Policy // Selected papers from AILA. - Tokyo: Waseda Univ. Press, 2001, p.340-344.
2. Rea-Dickins and Germaine. Language and cultural issues in innovation: the European dimension // Managing Evaluation and Innovation in Language Teaching, 1998, p.131-139.
3. Slama-Cazacu Tatiana. Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării. - Iaşi: Editura Trinitas, 2002. - 432 p.
4. Wallace M.J. Training Foreign Language Teachers. - Cambridge: Cup, 1991, p.243.

Prezentat la 30.03.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

TYPOLOGICAL RESEMBLANCES BETWEEN JOHN STEINBECK'S "GRAPES OF WRATH" AND THE LITERARY WORKS OF THE MOLDOVAN WRITERS

Svetlana CALARAŞ

Catedra Limba Engleză

Articolul de față abordează un studiu tipologic bazat pe asemănările tematice dintre opera vestitului scriitor american John Steinbeck şi operele prozatorilor moldoveni. Condițiile istorice, sociale şi psihologice, asemănătoare în cele două țări, au favorizat apariția similitudinilor tipologice din literatură, ceea ce ne atestă numeroasele tangențe literare între operele scriitorului american şi cele ale scriitorilor din Republica Moldova.

It is a well-known fact that any artistic creation is the product of the author's imagination and sensibility, but it is also the product of his reception of some ideas taken from previous readings – both from the national literature, and from the foreign ones. As a common reader, the writer acts the same way in the process of the lecture, but in addition to that, he gets inspired for the creation of some other work, this time with a national coloring.

The typological study is based on the principle of searching for resemblances in literatures, that can't be explained through the direct and the indirect relations, – these are the typological resemblances, explained by the social-economical conditions, which generated these affinities in different periods of time. The similar occurrences and historical, social, or psychological conditions led to the appearance of some similitude in the literary works of the writers of different countries, even if they have never seen each other's works.

Thus, the use of the same themes and motifs in different literatures can be explained as a social and a literary phenomenon.

In the Moldovan post-war literature the American writers have been remarked by their typically American brutal realism (approached by E. Hemingway, Caldwell, J. Steinbeck) and taken over by our most conservative writers, who combined it with the typically Moldovan way of narration: gentle, quiet, advisable. On the whole, the author being sensitive to the metamorphoses generated by the modern world still can preserve the national coloring of the Moldovan prose.

John Steinbeck, a classic of the social novel, lived in the epoch of the economic and social reforms of the thirties in the twentieth century. He dwelled upon the problems and the doubts of the human nature and the development of the society.

His best novel "The Grapes of Wrath", for which he received the Pulitzer Prize, is based on a real problem of that time – the uproot of the free enterprising, same as the uproot of the man, of the farmer from his land. But what is particular to Steinbeck's style of writing is that this huge socio–historical problem is approached by the author indirectly, it is present in unclear and even naïve undertones, rendered by the plain form and language used in the work. Thus, the issue is reflected in the characters' thoughts and speech, therefore being closer to the understanding of the reader, who is the main target of the author's literary creation.

Steinbeck took his characters from life. He himself was raised in a modest family and had to work in order to earn a living. He had little education, for he preferred to learn from life and just like any other literary man of his generation, traveled a lot, combining physical work with the profession of journalist.

The main theme shown at John Steinbeck in "The Grapes of Wrath" is the theme of the **Society on the brink of urbanization**. Steinbeck's characters are mostly farmers – the Joad family, who are ruined and forced to look for work on their way to California, in order to survive. In his other work "To a God Unknown" the writer described California as being the cause of the main character's troubles. It was not a dreamland as the Joads from "The Grapes of Wrath" would like to think. Furthermore, it was portrayed in his novel "In Dubious Battle" as the place where the collectors of fruit, victims of social oppression and economical exploitation, struggled for their rights, and first of all, for the lowering of the prices.

Looking over these facts, one could come to the conclusion that the author had a reason to choose California as the destination of their journey. The Joads from "The Grapes of Wrath" were looking for a Utopia, because California wasn't ideal. It was submitted to the social and economical changes as much as the other American states.

Their odissey consists not only in their physical movement to the West, on their way to the new jobs and a new home, but it is also in the way of losing illusions regarding main life issues.

The characters in John Steinbeck's works are mostly farmers – the Joad family, ruined and forced to look for work on their way to California, in order to survive, same as Ion Druță's character, who is the supporter of the idiom „The immortality was born in the countryside" (Veşnicia s-a născut la sat) – Cojocaru, Doinaru families, etc.

Both Steinbeck and Druță center the thread of the naration on a family, following in reality the crystallizing of the nature of a single character in relation to the other characters which is a typical Bildungsroman. In Druță's work the central character is Rusanda, who decides in the circumstances of her unshared love for Gheorghe Doinaru and by the incitement of her parents, to pursue her calling of a teacher. But the central idea of the novel is that the peasant is forced to face the problem of joining the social and scientific progress or to keep to his or her position of a man of the land. And the character that symbolizes the old habits is Gheorghe Doinaru. Rusanda accepts the development of the society and embraces a new way of life, different from that of her parents, whether for Gheorghe it was so hard that he couldn't do that, even for the sake of his personal happiness. As a result – Rusanda marries a schoolteacher, with whom she had more in common.

The same is seen in "The Grapes of Wrath" where Steinbeck describes both the inner and the outer fight of Tom Joad against the civilization, which he rejects because he doesn't want to accept the modernization: he doesn't want to work the land with tractors, preferring to leave the native place instead of submitting to the scientific development. Farmers like Tom admit only the direct connection with the land. But gradually, this emotional connection between them and the wheat they cultivate disappears: "Pământul năştea sub fier – şi sub fier treptat murea; pentru că nu era iubit, nu era urât; lui nu i se rugau, şi nu-l blestemau" [1, p.23].

Therefore, the **Love for the land** is a common theme at the American and Moldovan writers. Moldova, a predominantly agrarian country, created the same historical and social conditions for the Moldovan writers, from which comes the typological resemblance with the American literary works.

"The Grapes of Wrath" by Steinbeck and "Frunze de dor" by Druță describe both the inner and the outer fight of the main characters against the civilization, which they reject, because they don't want to accept the modernization, preferring to leave the native place instead of the submission to the scientific development. Both the American Tom and the Moldovan Gheorghe look for a refuge from the conflict: Gheorghe enrolls and goes to war as a volunteer in 1944 and Tom leaves for the distant California, the land of promises.

The members of the Joad family suffer the consequences of the modernization, the commutation to the city meaning the uprooting from the land, the braking from the traditions, theme characteristic to the classical American realism. The theme of the **Human Condition**, of the uprooted man estranged from his profession and from his country is essencial in "The Grapes of Wrath" by John Steinbeck. In fact, none of the themes is closer to the Mioritic spirit of our people as this one. Here it is also outlined the image of the Shepherd (Farmer), who isn't estranged only from his sheep (like in our Mioritza), but also from his calling and from his native place.

The image of the outcast is fully explored in Ion Druță's "Toiagul Păstoriei". The shepherd called "baciu" also suffered the consequences of the estrangement from the modern society, which rejected him: "Ca şi toți ciobanii coborâți din singurătatea dealurilor, chiar şi atunci când se pomenea în mijlocul mulțimii, rămânea oarecum sub ocrotirea propriei sale singurătăți" [2, p.481].

People envied him, gossiped about him, beat him, and even misled the authorities, by telling that he was hiding sheep and that he didn't pay his taxes to the state, for which he was sent to Siberia, but he received all his misfortunes with calm and dignity. The paradox is that instead of admitting their mistake and helping him throughout a harsh and cold winter, because he had a lung disease as a result of working for years in the Siberian mines, the authorities didn't give him coal saying that he had enough sheep leather to get warmed up. And as a result, the shepherd died and the village, as a collective consciousness, groaned about his dying in winter, without being properly buried and mourned.

But, in spite of all, his mioritic heritage survived, symbolized by the soft and thick grass from his grave in early spring: "Era iarbă de munte, iarbă de păşune. [...] O fi purtat-o în sufletul, în inima lui, şi, ca să vezi, până la urmă, a răsărit" [3, p.494].

The symbolism is also an important feature of "The Grapes of Wrath". The image of the unborn baby of Tom' sister is extremely symbolic – it represents the growing hopes of the farmers for a better life, but along

with the ruin of their hopes, the baby is born dead, due to the dreadful life conditions. Nevertheless, the author leaves an important detail to show that there is still hope for this society: the sympathetic girl breastfeeds a dying man using the consequences of her unfulfilled motherhood.

Or, the image of Tom's brother in law leaving his pregnant wife in front of present and future difficulties, that is the typical character embodying cowardice and lack of responsibility for the future of his child. The symbolism is in the same attitude of the government, which also abandoned its children in the moment of crisis, without thinking about their future, and even leaving them to die of hunger on their way to California.

Symbolism also abounds in the Moldovan prose. Thus, in parallel with the thematic resemblances, there could be singled out the poplar tree in Haralambie Moraru's work "Ploi cu găleata în secolul XX", which symbolizes a villager's unity with the land: the main character Paraschiv had to cut it down because of the circumstances created, but being affected by his loss, he died of a heart attack, or the swifts in Vladimir Beşleagă's "Zbor Frânt" – the symbol of the family unity: "Nobody can reach them. If anybody tries to get to them, it's a real sight to see how they drive him away!" [4, p.12] The main character Isai, like the faithful birds, saved his younger brother and his son from the dangerous circumstances, although his "flight", his normal way of life, was interrupted.

The thematic similitude between "The Grapes of Wrath" and "Zbor Frânt" is based on the resemblance in Tom and Isai's lives: they both went to fight for their country and they both suffered the consequences of this action – when they came home the society gave them nothing but more problems and treated them with a hurtful indifference. As a result, Tom and Isai became the symbols of the lost illusions about a normal existence in the estranged society.

Therefore, the similitude in Steinbeck's and Beşleagă's conditions of existence and in the psychological act led to the resemblance in the symbolical expression. The use of the same themes and motives in different works can be explained as a social and a literary phenomenon. It is called the typological resemblance and it is caused by the similar occurrences in the historical, social, or psychological conditions that led to the appearance of some similitude in the literary works of the writers of the same, or even different countries, even if they have never seen each other's works.

All in all, the Moldovan writers impose themselves through the approach of the universal themes and especially through the use of the classical forms of the prose, belonging to such trends as the Romanticism (the motive of the rebel, of the outcast, the Bildungsroman, the following of the crystallizing of a character), the Realism (the stream of consciousness, the alternated time plans, the slide into the fantasy, into the dream), etc.

The themes that traverse the creation of the American prose writers had a considerable echo in the Moldavian literature. It is obvious that the Moldavian writers have read something from the work of the American prose classics, but the resemblance can be caused not only by the reflection of the American values into the Moldavian literary works, but also by the similar surroundings or similar social and historical conditions.

It was also ascertain the fact that many Moldavian literary figures have played an important role in the process of the reception of the American Literature: not only as translators and literary critics, but also as men of art – as authors of literary works of American inspiration.

References:

1. Steinbeck John. Fructele mâniei. - Chişinău: Lumina, 1986.
2. Druță Ion. Toiagul păstoriei // Scrieri. În patru volume.Vol.2. - Chişinău: Literatura artistică, 1990.
3. Druță Ion. De la verde pân' la verde. - Chişinău: Literatura artistică, 1982.
4. Beşleagă Vladimir. Interrupted flight. - Chişinău: Literatura artistică, 1987.
5. Ploi cu găleata în secolul XX. Povestiri moldoveneşti contemporane. - Chişinău:Hyperion, 1990.

Prezentat la 27.03.2007

ASPECTS OF FOCALIZATION

Oxana CREANGA

Catedra Filologie Engleză

Conceptul de focalizare, ce desemnează perspectiva naratorului sau a personajului în textul narativ, constituie o sursă de investigare relativ controversată, fapt ce îşi găseşte reflectare nu doar în lipsa unui sistem bine definit de termeni (*centru deictic, filtru, focalizator*), dar şi în existența unui şir de tipologii ale focalizării axate pe diferite criterii. Articolul prezent constituie un studiu contrastiv al diferitelor teorii privind fenomenul focalizării în textul narativ. Sunt expuse opiniile lingviştilor notorii ce au contribuit la definirea conceptului de focalizare şi aplicarea sa ulterioară la analiza textuală. O deosebită atenție se acordă mijloacelor lingvistice (elemente deictice, verbe de percepție fizică şi mintală, expresii modale) şi aspectelor focalizării (perceptual, psihologic şi ideologic) care contribuie la identificarea agentului focalizator.

The essay reviews the traditional point-of-view concepts within the narratological framework of Genettean and post-Genettean focalization theory. Focusing on '*a mental model of vision'* that argues that focalization rests on "vectored indicators of subjectivity", the essay explores the concept of '*deictic center'* and provides a more comprehensive set of focalization criteria, subsequently used in the presentation of an improved gliding-scale typology.

While the narrative unfolds, the reader is invited to see the referential content through the narrator's or character's perspective. The process of selecting and restricting narrative information, of seeing events and states of affairs from somebody's point of view has been termed in G. Genette's account as *focalization* [8]. Consequently, a text is anchored on a *focalizer* (Bal) / a *deictic center* (Buhler) [4] / *a self* (Banfield) [3] / *a reflector* (James) [11] *point of view* when it presents his or her thoughts, reflections and knowledge, actual and imaginary perceptions, as well as his/her cultural and ideological orientation.

Text deictic elements - pronouns, proximal and distal adverbs (*here, there, now, then*), modals (*presumably*), and tenses - are criterial focalization indicators the reader needs to keep track of if the narrative is to be understood properly. G. Genette notes that in any textual analysis, we must pose the following questions: first, Which character's point of view orients the narrative perspective?, and second, Who is the narrator? In other words, Who sees? and Who speaks? [8].

G. Genette identifies three types of focalization. First of all, there is the *classic narrative*, the *non-focalized narrative*, or the narrative "*à focalisation zéro*." Second, there is *internal focalization*, which can be *fixed*, *variable*, or *multiple*. Third, there is *external focalization* (which one finds in Balzac, when the enigmatic hero acts before our eyes without us being allowed to know his thoughts or emotions). As G. Genette points out, a given text may change from one type of focalization to another; no rule says that focalization must be constant [8].

Seymour Chatman refines the distinction between *seeing* and *speaking* by proposing the alternative terms "filter" and "slant". "Filter" refers to narrative instances where the narrator "can elect to tell a part or the whole of a story neutrally or "from" or "through" one or another character's consciousness" [5]. "Slant", by contrast, encompasses the attitudes narrators may share with characters about people or events in the story world and which manifest themselves in narrators' comments, judgments, and the like.

Post-Genettean focalization theory was largely influenced by M. Bal's [2] critique of G. Genette and her introduction of various new terms and definitions. As M. Bal points out, one cannot present any kind of event verbally without presenting it through a certain vision; zero focalization is thus impossible. A narrator always has a point of view, a way of seeing things. Some kind of focalization is thus always present in a text. In fact, critics who follow G. Genette (Mieke Bal, Shlometh Rimmon-Kenan, Suzanne Fleishmann) prefer a binary paradigm. The critical distinction is whether the **focalization is internal or *external***.

If the focalization is internal, M. Bal explains, it is located in a character who participates as an actor in a narrative. If it is external, it is located in an anonymous agent outside of the narrative. M. Bal proposes three major modifications: (1) she gives away Genette's category of zero focalization - mainly, she argues, because it rests on a confusion of subject and object, a confusion of "who sees?" and "what is seen?"; (2) she adds the

concepts of "external" and "internal focalizers," in effect re-introducing narratorial point-of-view (via the external focalizer); and (3) she initiates an inquiry into the nature and epistemological restrictions of perceptible and imperceptible objects.

Furthermore, there are various "**levels of focalization**" which can make focalization "complex" or layered. Within a narrative fragment focalized by an external focalizer (EF) there can be a level shift to a character-bound focalizer (CF), who focalizes an object or another character [2]. In fact, the EF always keeps the focalization in which the focalization of the CF may be embedded as object. Thus, figural narration is a situation of embedded focalization:

"*In the morning she found in her chair upon the porch the book she had left by the river. A fresh indignity! But she came and went as she intended to, and sat as usual upon the porch amid her familiar surroundings. When the Offender passed her by she knew it, though her eyes were never lifted. Are there only sight and sound to tell such things? She discerned it by a wave that swept her with confusion and she knew not what besides…*

He stood motionless, watching her slim, straight figure lessening by degrees as she walked slowly away from him. He was wondering what she meant. Then a sudden, quick wave came beating into his brown throat and staining it crimson, when he guessed what it might be." (A Shameful Affair", Kate Chopin)

The short story "A Shameful Affair" by Kate Chopin is an example of figural narration that contains embedded focalization. The passage begins with the narrator's perspective which changes in the second sentence. The exclamation "*A fresh indignity!*" is that of Mildred, the main character, displeased with the farmhand's behavior who dared to kiss her. Then the narrator's point of view persists *"Are there only sight and sound to tell such things?"* until the subsequent sentence *"She discerned it by a wave that swept her with confusion and she knew not what besides…*" At this moment the focalization is again shifted to the girl who becomes the perceiver of the events. In the last paragraph of the passage the focalization shifts to another character- the farmhand who sees things ("…*watching her slim, straight figure…*"), ponders over them ("*He was wondering what she meant.*") and feels them ("*Then a sudden, quick wave came beating into his brown throat and staining it crimson…*"). The last sentence represents a fusion of two voices: the interior state of the character externalized by the narrator. The colours "*brown*" and "*crimson*" are obviously perceived by an external focalizer.

G. Genette's terms have been taken up by Rimmon-Kenan and extended into a classification of **criterial aspects relevant in focalization** analysis: the perceptual, the psychological and the ideological facet [14].

Perception of the focalizer is determined by both **space and time**. **Spatially**, the external focalizer has a bird's-eye view, allowing either a panoramic view of the story's events or a simultaneous focalization of things happening in different places. This kind of perception is obviously denied to the internal character-focalizer. It is possible within any text to observe a change in spatial focalization from bird's-eye view to one limited observer or a shift from one limited observer to another. Thus Kate Chopin's short story "A Shameful Affair" commences with the narrator's general presentation of the story place - *the farm,* its inhabitants (*the master, the mistress, Mildred Orme and the farmhands*) and gradually the perspective shifts to the main character- *Mildred Orme*:

"*This was no such farm as one reads about in humorous fiction. Here were swelling acres where the undulating wheat gleamed in the sun like a golden sea…The house itself was big and broad, as country houses should be. The master was big and broad, too. The mistress was small and thin…From her agreeable corner where she lounged with her Browning or her Ibsen, Mildred* ***watched*** *the woman do this every day. Yet when the clumsy farmhands all came tramping up the steps and crossed the porch in going to their meal that was served within, she never looked at them.* ***Why should she****?* ***Farmhands are not so very nice to look at,*** *and she was nothing of an anthropologist"* (Kate Chopin "A Shameful Affair").

The verb "to watch" from the last paragraph of the given example marks the shift. The question "*Why should she*? (look at farmhands)" and the answer "*Farmhands are not so very nice to look at…*" can be ascribed to Mildred, since they reveal her superior social position and disapproving attitude towards the farmhands.

The second coordinate of the **perceptual facet of focalization is that of time**. If we are dealing with external focalization, it is panoramic for an unpersonified focalizer, but retrospective for a character focalizing his or her own past. Internal focalization, however, is logically synchronous with the information regulated by the focalizer. Thus an internal focalizer is limited to the "present" of the characters while the external focalizer has access to all the temporal dimensions of the story (past, present, and future).

Except the coordinates of time and place, the perceptual feature of focalization contains other **sub-aspects**, those **of primary perception**: *vision, audition, touch, smell, taste, bodily sensation* [10], realized in the narrative mostly through verbs of physical perception or other lexical indicators related to perception:

"*SHE sat at the window watching the evening invade the avenue. Her head was leaned against the window curtains and in her nostrils was the odour of dusty cretonne. She was tired.*

Few people passed. The man out of the last house passed on his way home; she heard his footsteps clacking along the concrete pavement and afterwards crunching on the cinder path before the new red houses. One time there used to be a field there in which they used to play every evening with other people's children." (Eveline, James Joyce).

In the passage, Eveline, the main character, is the focalizer mostly in the perceptual aspect. The determinate origo (the origin of personal-spatial-temporal coordinates: *she-at the window - in the evening*) of the girl projects the perspective on the reader through the co-occurrence of various sublevels of perceptual facet:

Sight – "*She sat…watching the evening invade the avenue*....." The reader is invited to see the avenue as Eveline sees it: the people passing, the pavement, the houses.

Smell – "*…in her nostrils was the odour of dusty cretonne*."

Audition – "*…she* ***heard*** *his footsteps* ***clacking*** *along the concrete pavement and afterwards* ***crunching*** *on the cinder path before the new red houses.*"

Bodily sensation – "*She was tired."*

Retrospection - Eveline's memories about her childhood – "*One time there used to be a field there in which they used to play every evening with other people's children.*"

Within the **psychological facet of focalization**, it is the focalizer's mind and emotions that take on importance. These include: fear, pity, joy, revulsion. The external or narrator-focalizer, within the cognitive component, has of necessity unrestricted knowledge about the represented world. The knowledge of the internal focalizer, however, is necessarily restricted; as part of the represented world, an internal focalizer cannot know everything about it. In its emotive aspect, the difference between external and internal focalization gives us the difference between "objective" (or neutral or uninvolved) focalization and "subjective" (or colored or involved) focalization.

In "Eveline," Joyce presents the dilemma of the main character who must either care for her father and children or flee her homeland with a sailor who has made a rather ambiguous proposal. The whole story contains descriptions of the heroine's reaction to internal and external impressions and memories. The psychological facet of focalization is mostly expressed through various sequences of free indirect thought that contain exclamations: "*She stood up in a sudden impulse of terror. Escape! She must escape! Frank would save her. He would give her life, perhaps love, too. But she wanted to live. Why should she be unhappy? She had a right to happiness.*" Questions are direct elements presenting Eveline's inner reality: "*She had consented to go away, to leave her home. Was that wise? She tried to weigh each side of the question."*

The third facet of focalization is that **of ideology**. According to Uspensky, this facet (sometimes simply referred to as the "norms of the text") consists of "a general system of viewing the world conceptually," in accordance with which the events and characters of the story are evaluated [16]. These norms, ordinarily presented through a single dominant perspective (often a narrator-focalizer), are usually taken as authoritative, and all other ideologies in the text are evaluated from this "higher" position. In more complex examples, however, the unitary authoritative external focalizer may give way to a plurality of ideological positions, the interplay among them provoking, according to Bakhtin, a nonunitary or "polyphonic" reading of the text.

Ideologically, Eveline is portrayed as a young girl burdened with responsibilities, and represents the joyless life of the Irish. At the same time she is the portrayal of the woman whose life is structured and controlled by the stigma of femininity attached to it by the patriarchal society. She ends up serving a domestic role, realizing the gendered aspect of her fate. Another ideological aspect is her catholic family background. Eveline comes from a strongly catholic family, her mother was catholic while she was alive, and Harry, her brother, is in the church decorating business. The picture of the priest which hangs on the wall in their house and whom she knew nothing about is another catholic symbol in Eveline's life.

Based on the above mentioned aspects of focalization as well as the number of *focal agencies or deictic centers***,** a typology of focalization has been provided by modern naratology:

The fixed focalization presents the narrative facts and events from the constant point of view of a single focalizer. This can be illustrated by the following passage from Katherine Mansfield's short story *Bliss*:

"*It was dusky in the dining-room and quite chilly. But all the same Bertha threw off her coat; she could not bear the tight clasp of it another moment, and the cold air fell on her arms.*

But in her bosom there was still that bright glowing place – that shower of little sparks coming from it. It was almost unbearable. She hardly dared to breathe for fear of fanning it higher, and yet she breathed deeply, deeply. She hardly dared to look into the cold mirror – but she did look, and it gave her back a woman, radiant, with smiling, trembling lips, with big, dark eyes and an air of listening, waiting for something…divine to happen…that she knew must happen…infallibly" (*K.* Mansfield, Bliss) [13].

While there is a narrator telling us about Bertha, we do not look at her from a distance or from a bird's eye perspective; the perspective adopted here is Bertha's own. She experiences the chilliness of the room and she regards herself in the mirror, perceiving her own radiance, the trembling of her lips, and so on. In other words, whatever is observed in the room is focalized through Bertha, and we as readers are invited to look at the same things as if we were looking through Bertha's own eyes. Moreover, we have access to Bertha's state of mind and emotions: "*she could not bear*" the tight clasp of the coat; she felt a "*bright glowing*" in her bosom, and she "*hardly dared to breathe*" because of her overpowering sense of bliss.

The **variable focalization** offers the arrangement of different episodes of the story as seen through the eyes of several focalizers. For example, in Woolf's *Mrs. Dalloway*, the narrative's events are seen through the eyes of Clarissa Dalloway, Mr. Dalloway, Peter Walsh, Warren Septimus Smith, Rezia Smith, and many other internal focalizers.

"*For he was gone, she thought -- gone, as he threatened, to kill himself -- to throw himself under a cart! But no; there he was; still sitting alone on the seat, in his shabby overcoat, his legs crossed, staring, talking aloud.*

Men must not cut down trees. There is a God. (He noted such revelations on the backs of envelopes.) Change the world. No one kills from hatred. Make it known (he wrote it down). He waited. He listened. A sparrow perched on the railing opposite chirped Septimus, Septimus, four or five times over and went on, drawing its notes out, to sing freshly and piercingly in Greek words how there is no crime . . . . (V. Woolf, *Mrs. Dalloway*)" [17].

The passage depicts two reflectors, Rezia and Septimus. The shift from Rezia's point of view to Septimus' does not occur simultaneously with the paragraph break. The first sentences of the second paragraph are still Rezia's perception of what Septimus is muttering, and of what he is writing down. The word "revelation" is ambiguous, suggesting either Rezia's desperate irony or Septimus's sincere belief. It is not until later in the text, when the bird begins to call out Septimus's name and to sing "in Greek," that the reader has enough evidence to ascertain that a shift has taken place.

In multiple focalization an episode is presented repeatedly, each time seen through the eyes of a different (internal) focalizer. Typically, what is demonstrated by this technique is that different people tend to perceive or interpret the same event in radically different fashion. Texts that are told by more than one narrator (such as epistolary novels) create multiple focalization based on external focalizers (example: J. Fowles, *The Collector*).

In collective focalization it is through either plural narrators ('we' narrative) or a group of characters ('collective reflectors') that the events are exposed. Stanzel [15]; Banfield [3].

"*When she was ill and sat by the window in her room he sometimes went in the evening to make her a visit. They sat by a window that looked over the roof of a small frame building into Main Street. By turning their heads they could see through another window, along an alleyway that ran behind the Main Street stores and into the back door of Abner Groff's bakery. Sometimes as they sat thus a picture of village life presented itself to them. At the back door of his shop appeared Abner Groff with a stick or an empty milk bottle in his hand. For a long time there was a feud between the baker and a grey cat that belonged to Sylvester West, the druggist." (Sh. Anderson, Mother)* [1].

The paragraph depicts two deictic centers, that of the mother and of the boy (*they - at the window – in the evening*). Both of them are focusing their attention on the same objects of focalization: the street, the buildings, the stores, the scene of fight between the baker and the cat.

An instance of collective focalization through "we narrative" can serve the short story "A Rose for Emily" by William Faulkner:

"*We did not say she was crazy then. We believed she had to do that. We remembered all the young men her father had driven away, and we knew that with nothing left, she would have to cling to that which had robbed her, as people will."* (W. Faulkner, *A Rose for Emily*) [7].

In fact, focalization has a strong manipulative effect on the reader, since his perception of the unfolded events can be biased by this process of selecting and restricting the information. M. Jahn's '*model of vision" was* a succesful attempt to explain the cognitive mechanism of this phenomenon [10]. He postulates a concept according to which a passage that presents objects and events as seen, perceived, or conceptualized from a specific focus-1 will, naturally and automatically, invoke a reader's adoption of this point of view. A focalization window is anchored in a "*deictic center*," which orients deictic expressions (verbs like *come* and *go*, spatial, temporal, and modal adverbs, denominations, expressive constructions, and so on). The compatibility of these elements is a crucial coherence factor that is continually monitored by the reader. His mental pattern consists of two *foci: Focus I* that represents a point of view, an origo, a deictic center (K. Buhler), a focal character (G. Ganette), a reflector (H. James) and *Focus II* – the object of focalization (M. Bal) or a non – focal character (E. Segal).

M.Jahn establishes a scale of focalization where four main categories represent a morphological progression: *strict focalization, ambient focalization***,** *weak focalization and zero focalization,* the question applied to the categorization being *'whose subjectivity* (i.e affect, perception and conceptualization) *orients the narrative perspective?*' The main properties used to differentiate the four types are: presence or absence of focus-1; the nature of the spatio-temporal link between F1 and F2; presence or absence of focus-2.

In strict focalization, F2 is perceived from (or by) F1 under conditions of precise and restricted spatio-temporal coordinates.

"*Mrs. Mooney glanced instinctively at the little gilt clock on the mantelpiece as soon as she had become aware through her reverie that the bells of George's Church had stopped ringing. It was seventeen minutes past eleven: she would have lots of time to have the matter out with Mr. Doran and then catch short twelve at Marlborough Street" (J. Joyce, The Boarding House*) [12].

The passage exhibits strict focalization. Its F1 is situated in a relatively determinate *here-and-now*, the reader has access to the reflector's perceptions and thoughts.

In *ambient focalization*, the field of subjectivity is shown as an ellipse which has two foci, ambient focalization is based on two (or more) F1's, depicting a thing summarily, from more than one side, possibly from all sides, considerably relaxing the condition of specific time-place anchoring, and allowing a mobile, summary, or communal point of view.

"*MRS. MOONEY was a butcher's daughter. She was a woman who was quite able to keep things to herself: a determined woman. She had married her father's foreman and opened a butcher's shop near Spring Gardens. But as soon as his father-in-law was dead Mr. Mooney began to go to the devil. He drank, plundered the till, ran headlong into debt.*" (J. Joyce, *The Boarding House*) [12].

The second abstract, in contrast, is less strictly focalized. The passage uses relaxed time-place deictics, the point of view is mobile, and it frequently employs the durative and iterative frequencies of summary mode of description. The inner world of the focalizer is not presented to the reader. It is important to note that in the traditional acceptance this passage would be treated as external or narrator's focalization.

In *weak focalization*, all F1's, and with them all spatio-temporal ties, disappear, leaving only a focused object (F2). W*eak focalization* occurs in passages presenting a sequence of bare facts, independent of an individual point of view or specific spatiotemporal conditions. G. Genette's *Water boils at 100 degrees C* (1988, 101) might be a suitable example, even though it falls short of narrative import. Lastly, in *zero focalization* the focused object itself disappears, as possibly do the limits of the perceptional field itself (which for this reason is shown as a dotted shape). Instances of *zero focalization* can be found in S. Beckett's works.

M. Jahn, scale of focalization does not exclude the classical typology first mentioned in the essay. They rather supplement each other, since the continuum is based on different criteria, the degree of subjectivity exposed and the nature of spatio-temporal coordinates, and can be applied to borderline cases as the patterns of weak or zero focalization, thus helping to describe the complex phenomenon of focalization.

From what was stated above, one might conclude on the complexity of axioms considering focalization and the interplay between various aspects of focalization, as well as the criterial indicators of subjectivity. The identification of subjective slant in a narrative text and its shift from narrator to a character or from one character to another within the narrative is essential for the reader's construction and interpretation of the fictional world.

References:

1. Anderson Sherwood. “Mother” http://www.englishlibrary.org/stories.html.
2. Bal Mieke. The Narrating and the Focalizing: A Theory of the Agents in Narrative / Trans. Jane E. Lewin. Style 17 (1983): 234-69.
3. Banfield Ann. Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction. - London: Routledge, 1982.
4. Buhler Karl. Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache. 1934. - Stuttgart: Fischer, 1965.
5. Chatman Seymour. "Characters and Narrators: Filter, Center, Slant, and Interest-Focus." Poetics Today 7 (1986): 189-204.
6. Chopin Kate. “A Shameful Affair” http://www.englishlibrary.org/stories.html.
7. Faulkner William “A Rose for Emily” http://www.englishlibrary.org/stories.html.
8. Genette Gerard. Narrative Discourse // Trans. Jane E. Lewin. - Oxford: Blackwell, 1980, p.203-230.
9. Jahn, Manfred. Narratology: A Guide to the Theory of Narrative. - English Department, University of Cologne, 2005, p. 82.
10. Jahn Manfred. More Aspects of Focalization: Refinements and Applications // Pier, John, ed. GRAAT: Revue des Groupes de Recherches Anglo-Américaines de L'Université François Rabelais de Tours 21: 85-110.
11. James Henry. The Art of the Novel: Critical Prefaces / Ed. Richard P. Blackmur. - New York: Scribner's, 1934.
12. Joyce James. Dubliners. - Penguin Popular Classics, 1996.
13. Mansfield Katherine 1983 (1918). The Garden Party and Other Stories. - London: Everyman’s Library.
14. Rimmon-Kenan Sholomith. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics.* - London: Methuen, 1983.
15. Stanzel Franz K. A Theory of Narrative / Trans. Charlotte Goedsche. - Cambridge: Cambridge UP, 1984.
16. Uspensky Boris. *A Poetics of Composition /* Trans. Valentina Zavarin and Susan Wittig. - Berkeley: U of California, 1973.
17. Woolf Virginia. Mrs. Dalloway. - Moscow: University Press, 1982, p.28.

Prezentat la 23.03.2007

CARTEA: REPROGRAFIE POSTMODERNĂ

Raisa GANEA, Maria PILCHIN

Catedra Literatură Universală

The electronic book is the product of the postmodern culture and of a civilization based on technologies. An on-line-book is the product of a cult of book and media culture. Despite of its criticism this type of book is established, more and more promoting the postmodern idea of hypertext, intertext, fragmentarity. The electronic book substitutes the traditional one announcing a new epoch of human culture and civilization.

Scriitorul de plăcere (şi cititorul său) acceptă litera textului;
renunţând la desfătare, el are dreptul şi puterea de a o spune:
litera este plăcerea sa; el e obsedat de ea.
(R. Barthes)

Prima explozie informaţională (în sensul metaforic al termenului) în istoria omenirii a fost apariţia vorbirii, a doua – scrisul şi a treia este invenţia tiparului. Ne întrebăm dacă invenţia computerului nu este o a patra explozie de acest fel, chiar dacă iniţial funcţia lui nu era de a scrie, ci de a calcula, de unde şi sinonimul de „calculator". Există diverse tehnici de transpunere sau de reproducere a cărţilor. Numele generic al procedeelor tehnice de multiplicare a textelor este reprografia – din fr. **reprographie.**

Grafia este o preţiozitate imanentă unei civilizaţii a scrisului. Psihografia textului vorbeşte despre faptul că ochiul uman „pipăie" cu privirea elementele cele mai importante ale figurii, cuprinzând grupe de litere, forma acestora, precum şi lungimea rândului cu unele pauze grafice. Într-o epocă a discursului, s-a vorbit şi scris mult despre text, scriitură, carte în general. Cartea-obiect, substanţa materială a cărţii sunt un subiect actual pentru o cultură a consumerismului. Secolul trecut a fost un veac al culturii tipărite, o Galaxie ideatică Gutenberg. Epocă a imprimatelor şi a căderii în semiotică (sensul, şi respectiv, semnul fiind un produs diacronic), secolul XX a propus cultul unui *Imago* tipografic, căci „scrisul corespunde tehnologiilor imagistice" [1], iar „arta tipografică înlocuieşte şi evocă foarte bine variantele vechii caligrafii, fie că este vorba de funcţia decorativă, de cea ilustrativă ori de cea semnificativă" [2].

Departe de o eventuală textanaliză, într-un secol în care visăm la o lume absolvită de sens, s-a întâmplat nu o dată să trecem degetele peste unele pagini cu rabat tipografic în care simţeam cum literele (această mască literală a fabulei, acest manifest – substanţă grafică a semnului verbal), de pe cealaltă parte a foii, fiind imprimate printr-o forţă mecanică mai mare a tiparniţei, formau o anumită doză de relief pe partea unde se delecta mâna. Aveam senzaţia că mâinile ar putea citi şi ele, iar acest citit „digital" te face să gândeşti şi la aspectul material, obiectiv al lecturii. Pe lângă ipostaza sa picturală, acel text basoreliefic anunţa şi o dimensiune sculpturală a texticităţii a cărei valoare era dictată de regulile combinatorii, şi nu de anumite caracteristici inerente sensului textual. Or, textul impunea iarăşi ideea unui *Imago, simulacrum, figura, sema, ειδολον*, de care nu te poţi eschiva într-o lume a vizualului şi care serveşte pentru a canaliza imaginaţia lectorului.

Dacă „istoria literară este în primul rând o istorie a cuvintelor" [3], iar „ceea ce purta numele de istorie a ideilor, este o istorie de cuvinte şi imagini" [4], precum „cuvintele, inclusiv cele din textele cele mai literare, trimit nu doar la realităţi, ci şi în mod complex la idei" [5], apoi asistăm la configurarea unui triunghi relaţional din Istoria literară, Istoria cuvintelor şi Istoriei ideilor. Astfel, în dimensiunea sa literară, lingvistică şi ideatică, textul trădează un anumit grad al reprezentării, în cazul când cuvântul, din perspectiva lui etimologică, este palimpsestul unei reprezentări în permanentă schimbare. *Imago* (mulajul în ceară al feţei defunctului, reproducere), *simulacrum* (imagine, statuie, tablou), *ειδολον* (fantomă), *sema* (statuia de pe mormântul celui ce murise), *figura* (înfăţişare) – toate acestea ne plasează în zona misticii textuale, în universul enigmatic al unei alchimii scripturale, într-o lume a ficţiunii, pentru că „literatura şi mitologia aparţin lumii construite de om, şi nu lumii percepute" [6], chiar dacă ele însele afirmă un *Larvam prodeo* (arăt masca). Iar fantasma lexicală, consideră Roland Barthes, nu constă în a înţelege tot (orice), ci de a înţelege *altceva* (şi în această privinţă el se proclamă mai clasic decât teoria textului pe care o susţine) [7].

În pofida edificiilor sale mentale de sens, cartea, cartea-marfă, cartea exponat de bibliotecă, unitate dintr-o colecţie de anticar, accesoriu decorativ al unei garnituri de mobilă luxoasă, rămâne a fi un element inerent

culturii de azi. Şi totuşi, tributari modei, ajungem să le percepem drept obiecte de pe raft, ele devenind o bagatelă de design, o prezenţă a frumuseţii de acasă. Cuvantul "carte" semnifică însă nu doar ansamblul de foi de hârtie tipărită, ci şi mesajul informaţional absolvit de suport. În limba română este atestat sensul figurat consemnat în DEX: cunoştinţe de scriere şi citire, învăţătură, ştiinţă, cultură.

Cultura cărţii la început elitistă, ori aulică, a devenit populară. Dar şi astăzi a scrie şi cu atât mai mult a citi cărţi, pentru un intelectual, este un fel de indiciu de apartenenţă la clasa sa socială, un permis de acces la un grup pretins drept elitar. Este cunoscută porunca dintr-un posibil decalog barthesian al lecturii: „nu devoraţi, nu înfulecaţi, ci paşteţi mărunt, tundeţi cu minuţiozitate, regăsiţi, pentru a-i citi pe aceşti autori de astăzi, tihna vechilor lecturi: fiţi nişte cititori aristocratici" [8].

În ultimul timp, se face tot mai simţită necesitatea unei teorii a cititorului şi a lecturii, căci înţelegem că lectorul este eroul principal al studiului literar, eroul care luptă cu faptul că textul este parazitat de un strat metatextual. Clément Moisan afirmă că lectura stabileşte o triplă relaţie, prima, *fondatoare*, pune faptele la fundamentul istoriei şi aceasta la fundamentul textelor şi operelor; a doua, *clasificatoare*, consideră textele ca un decodaj al faptelor; a treia, *hermeneutică*, priveşte istoria ca interpretă a textelor şi faptele ca interpretare a istoriei [9].

Lectura trezeşte senzaţia de fascinaţie a textului. Or, putem vorbi de o estetică textuală, de caracterul plasticizant al cuvintelor, care te seduc la o relaţie fizică cu textul. Însuşi actul întoarcerii foii creează sentimentul de coparticipare la acel *Ποιειν* al scriiturii. Extravaganţa semnificantului, acrobaţiile tipografice, acel mărunt orgasm ortografic, cum îi zice Barthes, poate culmina printr-o sinestezie lecturală: cromaticul, parfumul (de hârtie şi vopsea tipografică), auditivul imaginar şi tactilul fizic, precum şi unul fabulesc, chiar dacă „cuvântul devine un alibi (adică un altundeva şi o justificare)" [10]. Acest *„Περι καλον"* („Despre frumuseţe") textual este rezultatul unor efecte de scriitură marcată de o putere impresivă şi o acustică a imaginii literare, dar şi celei tipografice. Cum rămâne cu operele lipsite de aceste efecte?! Dacă unui arhitect nu-i reuşeşte un edificiu i se zice: „Dă drumul iederei pe ea", cu textul e mai dificil pentru că el deja este „iedera" unui sens.

Am văzut nu o dată biblioteci aşa-zise „personale", care nu erau decât îngrămădirea întâmplătoare a unor cărţi. Cărţi nu atât citite, cât afişate, expuse ochiului vizitatorului. Un fel de necropolă privită drept o panoramă (Dex.: panoramă – tablou mare aplicat pe peretele unei încăperi rotunde, care primeşte lumina de sus, dând spectatorului aflat în mijlocul încăperii iluzia unei imagini reale) a unui spaţiu de agrement, un fel de prezenţă a absenţei.

În epoca „reproductibilităţii tehnicii" [11], cartea şi-a cam pierdut din autoritatea sa aproape divină dintr-un *illo tempore*. Tirajată, într-o cultură de masă, ea s-a transformat într-o masă livrescă. Tiparul, imprimanta, Internetul, cinematograful au promovat-o până la o suprasaturaţie a maselor. Omul secolului XXI a început să gândească vizual, sau mai bine-zis să consume produse semifabricate pe calea audiovizualului. El nu mai acceptă cu uşurinţă curgerea lentă a unui text literal, el vrea o lume a ficţiunii cromatice, un univers al imaginii în care nu se operează cu imagini mentale.

Paul Valéry visa la electronică, la o zi când un caleidoscop electronic va compune o mulţime de figuri muzicale, va inventa ritmuri, melodii în serie, iar omul se va folosi de maşini de creat când va avea maşini de gândit exact, iar rolul lui se va mărgini doar la a alege. Astăzi, într-o media-cultură şi o civilizaţie informatizată, când poetul are o digitaţie perfectă a tastaturii, precum pianistul a pianului, suntem împinşi spre o infoliteratură, spre literatura electronică, care, deşi valorifică pe alocuri suportul tradiţional, îl intimidează din ce în ce mai mult. Inspiraţi de o estetică informatizată, citim o literatură cu un suport de 0 şi 1 biţi. O definiţie de dicţionar a cărţii electronice ar suna cam aşa: "o carte electronică este varianta electronică a unei cărţi tipărite, care poate fi citită pe calculator, laptop, pe dispozitive portabile de lectură, pe dispozitive gen Palm/PDA, pe ecranul telefonului mobil sau terminale Internet". Videoscreen-ul, videotextul, audiobook-ul, e-book-ul par să anunţe alunecarea spre o nouă oraliteratură, care sfidează trecerea de la oralitate la scris, şi scripturalitate, anunţând un fel de tradiţie homerică în care muza şi lira sunt tehnologiile moderne. Este deja atestat impactul tehnologiei asupra tradiţiei literare orale.

Analizând evoluţia civilizaţiei umane, putem vorbi despre o matrice ce propune un algoritm pentru toate timpurile şi spaţiile geografice. Căci „ceea ce pare inovaţie vine, de fapt, de multe ori, de la o reminiscenţă involuntară sau de la o mai bună cunoaştere a trecutului" [12]. E şi cazul oraliteraturii, dar acest tip de lectură de gradul doi, cu ochi străin sau cu o gură străină, te plasează în zona cărţii on-line, a *Βιβλιον*-ului virtual, care prin virtualitatea sa trezeşte frica de dispariţia fizică.

În fragmentul său *Greşeli de frapă*, Roland Barthes mărturisea: „A scrie la maşină: nimic nu se desenează: deocamdată nu se vede nimic, şi-apoi dintr-o dată, a apărut: nicio *producere*: nicio aproximare; nu asişti la naşterea unei litere, ci la expulzarea unui cod minuscul. Greşelile de frapă sunt deci foarte speciale: sunt greşeli de esenţă: greşind o tastă, aduci atingere sistemului însuşi; greşeala de frapă nu este niciodată un lucru vag, un *indescifrabil*, ci o greşeală lizibilă, un sens. Trupul meu întreg se investeşte în aceste greşeli de cod: de pildă, în dimineaţa aceasta, pentru că m-am trezit, din întâmplare, prea devreme, nu încetez să fac greşeli, să-mi falsific propria copie şi, de aceea, scriu alt text (drogul ăsta, oboseala); astfel, în mod normal, nu fac erori ieşite din comun: dezorganizez, de exemplu, structura printr-o metateză încăpăţânată sau substitui lui „z" (literă nepotrivită) „s"-ul pluralului" (în scriitura de mână, nu fac niciodată decât o singură greşeală frecventă: scriu „n", în loc de „m" mă frustrez de un pilon de rezistenţă, vreau literele cu două picioare, nu cu trei). Aceste greşeli mecanice, atâta timp cât nu sunt derapaje, ci doar substituiri, pun în evidenţă o cu totul altă tulburare decât particularismele manuscriselor: prin intermediul maşinii, inconştientul scrie mult mai stăpân pe sine decât scriitura naturală, ceea ce ne permite să imaginăm o *grafanaliză*, în alt fel pertinentă decât insipida grafologie; e adevărat că o bună dactilografă nu se înşeală: dar asta pentru că nu are inconştient! " [13].

Odată cu inventarea maşinii de dactilografiat, literele şi-au pierdut caracterul individual, chiar şi graficitatea a devenit una de standard, standardizare care dictează, la rândul său, o altă graficitate. Literele de tipar au anunţat o anumită mascare a celui care scrie, pe când cele de mână trădau personalizarea scrisului. A dispărut cerneala. Acum dispare hârtia (ale cărei resurse de altfel sunt limitate deja). Se vor scrie oare cărţi prin simpla apăsare a lui F1 sau F5?! Fiindcă nu ne putem eschiva unei gândiri lingvistico-etimologice, ne întrebăm însă dacă acea „personalizare" a actului scrierii manuale nu este şi ea o mască?! Latinescul *persona*, adică „mască, personaj, rol" nu denotă oare şi el simulacrul?!

Într-o emisiune TV, am văzut demonstrându-se un dispozitiv ortopedic ce se fixează de palatul cavităţii bucale. Cu ajutorul limbii apeşi butoanele acestui dispozitiv şi mişti cursorul pe monitor. De aici ne întrebăm dacă e departe până la convertirea sunetului în literă, fără ca degetele să „digiteze" cuvintele.

Trăim în epoca lui *Livre de Poche*, a unui kitsch lectural, în care adaptat încape un Balzac. Un fel de *multum in parvo*?! *Parvum in parvo*! O carte e deja lumea în miniatură; miniatura miniaturii, adnotaţia adnotaţiei?! Dar în pofida progresului tehnologic, Cartea e o afacere a Ta cu Tine, a Ta cu Lumea şi a Lumii cu Tine. Vei ajunge poate să înţelegi că în prezent cartea este un blazon cultural al unei culturi ce nu este a cărţii şi în care cartea este marfa târgurilor de carte unde mai mult se fac politici de editură. Cartea devine astfel un decor gratuit al unei culturi de marketing. *Homo tehnologicus* şi cultura sa se află într-o continuă reproducere, iar cartea este suportul material ideal prin care cultura ar trebui să fie produsă. Carte materială, obiect de artă sau de lux, Cartea (fie şi virtuală) va rămâne atâta timp, cât va fi Omul.

În zona computerului te transformi într-un consumator care va ajunge să nu mai poată trăi acel sentiment de asociativitate pe care îl ai între pereţii unei biblioteci. Biblioteca va deveni un muzeu? Dacă şi da, apoi omul va ajunge să înţeleagă că „este imposibil să se repete trecutul şi imposibil să nu-l repetăm" [14].

Referinţe:

1. Santerres-Sarkany S. Teoria literaturii. - Bucureşti: Cartea românească, 2000, p.40.
2. Ibidem, p.41.
3. Moisan C. Istoria literară. - Bucureşti: Cartea românească, 2000, p.59.
4. Pageaux D.-H. Literatura generală şi comparată. - Iaşi: Polirom, 2000, p.89.
5. Ibidem, p.117.
6. Ibidem, p.147.
7. Barthes R. Plăcerea textului. Roland Barthes despre Roland Barthes. Lecţia. - Chişinău: Cartier, 2006, p.94.
8. Ibidem, p.14.
9. Moisan C. Op. cit., 2000, p.21.
10. Barthes R. Gradul zero al scriiturii. Noi eseuri critice. - Chişinău: Cartier, 2006, p.21.
11. Benjamin W. Histoire littéraire et science de la littérature, Poésie et révolution. - Paris: Lettres Modernes, 1971, p.11.
12. Santerres-Sarkany S. Op. cit., 2000, p.100.
13. Barthes R. Gradul zero al scriiturii. Noi eseuri critice, p.21.
14. Stucki P.-A. Essai sur les catégories de l'histoire. - Neuchâtel: Ed. H. Messeiller, 1969, p.94.

Prezentat la 03.04.2007

COPILUL – TIPUL RECURENT DE PERSONAJ ÎN ROMANUL DICKENSIAN

Viorica GONCEAR

Catedra Limba Engleză

This article focuses on the extensive analysis of a type of character found in Charles Dickens' novels – the child, underlying his most prominent characteristics, making him an unforgettable figure in English Literature. The child represents a mirror of the society contemporary to Ch. Dickens, as his cultivated interest in drawing his characters is supported by a harsh spirit of analyzing their psychological states.

Preocupările poetice ale romancierilor englezi de experiența copilăriei şi de importanța acesteia în devenirea personalității, în special impresiile infantile, sunt continuate şi transpuse în proză de un număr considerabil de autori ai epocii victoriene, dintre care se prefigurează imaginea lui Charles Dickens. Dintre prozatorii victorieni, Dickens este, poate, romancierul cel mai mult preocupat de stabilirea unor relații între individ şi societate în procesul evoluției unei personalități, acordând o atenție deosebită etapei infantile, dar în legătură directă cu mediul social, în special cu cel urban, acesta fiind pentru protagonistul în devenire un adevărat „pământ al promisiunilor", un altfel de a fi pentru existența sa. Copilul lui Dickens, de fapt, este la începutul existenței sale, un locuitor al provinciei, mediu care, alături de figurile părinteşti aparținând societății obstrucționale şi şcolirea instituționalizată inadecvată aspirațiilor şi instinctelor sale, plasează personajul în mijlocul unor constrângeri sociale şi intelectuale, îi determină plecarea din casa părintească în vederea creării propriului drum în viață într-un mediu urban, unde începe reala experiență de viață, culminând cu trecerea din faza adolescentină în cea a maturității odată cu revelarea locului şi felului de a exista în lumea modernă, a unui compromis cu sine şi cu lumea exterioară personajului.

Conform opiniei lui Petru Golban, dintre aspectele cele mai importante ale experienței umane, afişate de protagonist, Dickens acordă o atenție deosebită psihologiei unui copil, spre exemplu, Pip din „Marile speranțe" şi David Copperfield, din opera cu acelaşi nume, nu-şi cunosc tatăl. Ei intră în conflict cu lumea matură şi relevă faptul că această situație înseamnă nimic altceva decât pierderea credinței în valorile casei şi familiei şi duce inevitabil la căutarea unui înlocuitor, atât ca persoană fizică, cât şi ca mediu sau filozofie a existenței, tânărul protagonist fiind nevoit să-şi creeze propriul drum prin tenebrele experienței. Londra romanului dickensian pare a fi un astfel de înlocuitor, oraşul primind personajul mirat şi naiv şi jucând în viața acestuia un rol important ce ține de o dublă ipostază: sursa eliberării din provincialitate sau sursa corupției totale, o citadelă a lumii şi un protest al civilizației împotriva barbarismului.

Părăsirea inocenței infantile este remarcabil prezentată de Charles Dickens în „Marile speranțe", naratorul creând o apropiere indirectă de motivul biblic al cuplului primordial din grădina Edenului, înainte de păcat, prin situarea lui Pip şi a Estellei în grădina casei domnişoarei Havisham, ambii copii şi ambii încă inocenți. Dar Pip o părăseşte, după cum părăseşte şi existența sa de până atunci, existență marcată de o serie de principii ale vieții rustice simple, nealterate de civilizație, ipostaze ale purității şi valorilor umane primare, întruchipate de Joe, pentru a-şi crea un nou destin într-o societate modernă de tip urban. Similar, Estella pare a deveni instrumentul răzbunării împotriva bărbaților, creat de Havisham, astfel pierzându-şi propria personalitate.

Charles Dickens a avut o „intuiție totală a vieții sufleteşti şi mintale specifice copilului" [1, p.22], ceea ce i-a permis să redea farmecul inefabil şi inanalizabil al reacțiilor sufleteşti ale copilului la provocările mediului ambiant. Centrate asupra propriului personaj, amintirile lui Dickens evocă totuşi o lume situată în afara acestui personaj, în cea mai mare parte a povestirilor, o lume pitorească şi vie, în care copilul evoluează ca personaj principal.

Este important a observa că Dickens în prezentarea scenelor cu copii săraci nu renunță la modul ironic în descrierea azilelor sau şcolilor, cum ar fi în „Dombey şi fiul" sau în „Micuța Dorrit". Imaginea copilului în „David Copperfield" este prezentată diferit datorită calității autobiografice a acestui roman. Citind pasajele despre închiderea lui Mr. Micowber la Kimp's Bench Prison urmat de soție şi copii, realizăm că Dickens îşi aminteşte de închiderea tatălui la închisoarea Marshalsea. Mulți critici au afirmat că David Copperfield este un alter ego al lui Dickens, deoarece chiar în prefață la „David Copperfield", scriitorul însuşi mărturisea că are în sufletul său un copil, iar numele lui este David Copperfield.

În paginile romanului „David Copperfield" găsim o galerie de personaje pline de culoare, cum ar fi: familia Peggotty, colegul de şcoală Steerforth iubit până şi de servitori, Miss Trottwood, figura celebră în literatură, Mr. Murdstone, tatăl vitreg ş.a. John Forster afirma că „toate aceste personaje au jucat un rol în viaţa lui David, iubindu-l, îngrijindu-l ori terorizându-l" [2, p.168]. Pe de altă parte, Charles Dickens, introducându-l pe David Copperfield în răutăcioasa societate a Londrei la mijlocul secolului XIX, realizează un adevărat protest împotriva acelora care nu lasă copiii să fie copii şi să-şi trăiască copilăria.

La Dickens întâlnim un trecut al autorului care evocă trecutul copilăriei şi adolescenţei sale, precum şi unele divagaţii lirico-meditative despre acest trecut. Dar în unele episoade concrete ale acţiunii, acest trecut reînvie faptele săvârşite demult de personajul copil, fapte ce ne sunt înfăţişate ca şi cum ar fi trăite la modul prezent şi relatate prin prisma subiectivă şi prin modul de simţire şi înţelegere proprii vârstei respective.

De fapt, tot ce ni se prezintă în această operă este văzut cu ochii de copil ai lui David, este comentat şi trăit de el, iar „aspectele multiple ale scrierii nu fac decât să-i întregească fizionomia morală, ele adăugând trăsături noi la portretul lui David, umanitatea, bunătatea, duioşia, înţelepciunea, generozitatea, făcând din el unul dintre cele mai iubite personaje – copii din întreaga literatură"[1, p.112], personaje ce vorbesc în limba în care au fost născuţi şi crescuţi.

Charles Dickens vorbeşte în romanele sale despre copilărie, pentru că un copil are dreptul să viseze. Paul Dombey din „Dombey şi fiul" este o imagine a copilăriei cum numai Charles Dickens ar fi putut-o prezenta, abundând în observaţii, îmbogăţită cu simpatie imaginară. În anii 1840, o astfel de imagine ca aceasta cu Paul Dombey pe patul de moarte, a fost o binefacere a Angliei, care trebuia să fie trezită de responsabilităţile în problema copiilor şi care trebuia „să admită cât de mare influenţă a exersat Charles Dickens prin preocuparea constantă faţă de copii şi suferinţele, educaţia şi problemele lor de orice fel"[1, p.114]. Spre exemplu, micuţul Paul Dombey este zdrobit de un sistem al egoismului ignorant, aici Charles Dickens apelând la compasiunea şi indignarea cititorilor. Uneori poate exagerarea este prea intensă, dar artistic realizată pentru a putea prezenta cât mai adânc posibil adevărata stare a educaţiei din epoca victoriană.

Romanul „David Copperfield" cuprinde, după cum s-a mai spus, bogate elemente autobiografice luate din copilăria şi tinereţea scriitorului. Astfel Dickens nu redă numai ceea ce a observat, ci şi ceea ce a trăit, adică spre deosebire de alţi scriitori, el nu-şi priveşte eroul din afară, ci-l trăieşte dinăuntru, învăluindu-l astfel cu o rază de simpatie şi căldură care ni se transmite nouă cititorilor. Poate de aceea ne simţim atât de atraşi de micul David, copilul bun, cu „cugetul ca un cristal care nu vrea să răspândească decât afecţiune în jurul său, chiar dacă adesea i se răspunde cu brutalitate şi cruzime" [1, p.113]. În ciuda încercărilor grele prin care trece, el nu-şi pierde încrederea în om şi sare în ajutorul celorlalţi uitând de sine. Iar când soarta-i surâde, departe de a deveni egoist, el îşi păstrează aceeaşi modestie şi dorinţa de a fi folositor celor nefericiţi. Toate aceste trăsături frumoase nu sunt zugrăvite în chip rece şi abstract, ci ele se desprind firesc din povestirea faptelor şi evenimentelor ce-i umplu viaţa: copilăria, învăţătura, vicisitudinea familiei, înlocuit cu o muncă grea pentru câştigarea pâinii, reluarea învăţăturii, primele încercări de scriitor, căsătoria.

Procesul rememorării autobiografice, motivul central al copilului exemplar, al formării lui în trecerea către maturitate se desfăşoară însoţit de un şir de imagini veridice ale vieţii din acel timp. Latura critică se desprinde deosebit de puternic din toată această desfăşurare, în care conştiinţa tânără şi curată a lui David, ce-şi deschide anevoios o cărare în viaţă, întâlneşte, ce-i drept, şi bunăvoinţa, însă cel mai adesea se izbeşte de brutalitatea, de egoismul şi de nepăsarea mediului. Atitudinea sa critică ţinteşte mai multe aspecte ale acestui mediu din care două sunt considerate cele mai importante.

Neuitată este hora aceasta a copiilor în romanele lui Dickens. Râsul şi plânsul, sublimul şi ridicolul se evidenţiază aici într-o strălucire unică, se contopesc ca şi culorile curcubeului. Tragicul şi comicul, adevărul şi ficţiunea poetică, momentele sentimentale şi cele măreţe se îmbină, se armonizează în ceva nou, nemaipomenit până atunci. Dickens învinge aici caracterul englezesc, constrângerile pământene, aici el este, după cum susţine şi Ştefan Zweig, fără nici o rezervă, mare şi incomparabil. Dacă ar fi să i se ridice un monument această horă de copii, dăltuită în marmoră, ar trebui să împresoare chipul lui de bronz, aşa cum i se cuvine lui, ocrotitorul, părintele şi fratele lor.

Pe ei i-a iubit cu adevărat, pe copii – „ca expresia cea mai pură a fiinţei omeneşti" [5, p.452]. Dacă vroia să-i facă simpatici pe oameni, el îi înfăţişa ca pe nişte copii. De dragul copiilor, el a iubit chiar pe acei care, deşi nu mai erau copii, au rămas copilaşi: pe cei vătămaţi la suflet şi pe cei cu mintea înnegurată. După părerea lui Ştefan Zweig, în toate romanele lui Dickens, găsim câte unul dintre aceşti nebuni blânzi, ale căror sărmane

simțuri rătăcite călătoresc prin depărtări înalte, ca nişte păsări albe, deasupra lumii pline de griji şi de plângeri – bieți smintiți pentru care viața nu e o problemă, o trudă, un rost de împlinit, ci numai un joc plin de beatitudine, cu totul neînțeles, însă frumos. E mişcător să urmărim cum descrie el pe oamenii aceştia. El „îi ia cu băgare de seamă, ca pe nişte bolnavi şi îi încunună cu multă bunătate, parcă le-ar da o aureolă de sfințenie" [5, p.460].

Pentru el, aceste personaje sunt nişte făpturi binecuvântate, pentru că au rămas veşnic în paradisul copilăriei. Căci, în operele lui Dickens, copilăria este adevăratul paradis.

În „David Copperfield", Dickens a transpus traumele propriei copilării şi nefericirea tinereții sale. El a creat o autobiografie fictivă în care puterea psihologică a experienței personale se relevă printr-o serie de personaje vivante, dintre care cel mai proeminent rămâne a fi David. Prin el, Dickens demască exploatarea cruntă a muncii copiilor, lipsa de drepturi a celor săraci, întregul sistem rafinat creat de burghezie pentru asuprirea şi reprimarea maselor populare. Unele incidente sunt luate direct din experiențele juvenile ale lui Dickens şi atribuite copilăriei pline de regrete ale lui David, visele sale, precum şi altor scopuri.

Universul fericit al copilăriei sale este umbrit de apariția lui Murdstone, figură tipică a părintelui ce aparține unei societăți distructive, care îi inspiră frică micului David. Având o copilărie plină de teroare, impusă de unele personaje şi de mediu, eroul îşi păstrează totuşi inocența şi rezistă destinului său crud.

Frânturi din copilăria lui Ch.Dickens sunt prezentate şi în „Marile speranțe". După cum susține D.Alexander, Dickens a ştiut că circumstanțele timpurii formează personajul, iar acest personaj, la rândul lui, dă naştere unor reacții circumstanțelor de mai târziu. Pip reprezintă aici „milostenia şi inocența care dă de mâncare puşcăriaşului înfometat". Pip la fel ca şi David trece prin grele şi dureroase procese, care împreună alcătuiesc copilăria, care le va marca existența până la sfârşitul vieții. El semnifică încrederea în lumea adulților şi în acelaşi timp inabilitatea de a înțelege lumea acestora.

Cele enunțate mai sus au rolul de a confirma faptul că „David Copperfield" şi „Marile speranțe" sunt două dintre cele mai reuşite imagini ale copilăriei din întreaga literatură engleză. „David Copperfield" este considerată o capodoperă de vervă, de duioşie, de observație, de psihologie. Nicăieri sufletul copilăresc nu este mai bine studiat, nicăieri ipocrizia, egoismul nu sunt mai biciuite, nicăieri, în sfârşit, dragostea pentru cei mici şi setea de dreptate nu sunt mai înduioşătoare decât în această lucrare.

Gr.Vereş e de părerea că cea mai importantă contribuție a lui Dickens rămâne faptul că pentru prima dată copiii au devenit personaje principale în roman. El consideră că romanele sale sunt salvate de copii, pentru că portretele copiilor au o valoare aproape unică: „Viziunea copilului, care reduce şi maschează multe aspecte din lumea lui artistică, dăruieşte astfel prozei sale compensația unei intensități poetice şi unei forțe sugestive rar întâlnite" [6, p.249]. Examinând locul pe care îl ocupă copiii în operele unor artişti narativi, T.Vianu scria în „Estetica" sa că este firesc ca artistul să revină către începuturile vieții sale, povestindu-şi cu plăcere copilăria.

Dickens a fost un mare prieten al copiilor, un adversar al brutalității în relațiile cu ei, a pledat pentru un învățământ în care să se dezvolte imaginația şi să se formeze caracterul. Din paginile cărților sale ne vorbesc peste vreme Oliver Twist, Nicholas Nickleby, David Copperfield, Pip ş.a. Dickens se caracterizează prin creativitate, printr-o raportare critică la realitate şi prin conştiința valorii binelui. El prezintă în opera sa o scară largă a valorilor şi un punct de vedere asupra existenței. El scrie cel mai bine atunci când narează din perspectiva copilului. El a trezit simpatia cititorului de rând pentru că i-a vorbit în limba inimii. El a pus în mişcare resorturile secrete ale simpatiei prin insistența asupra sentimentelor legate de familie şi astfel a realizat una din cele mai înalte misiuni ale artei, acea de a educa trezind sentimentele nobile din om.

Referințe:

1. Mărăscu E. Universul copilăriei şi imaginea copilului la Ch.Dickens, Ion Creangă şi M.Twain. - Chişinău: CEP USM, 2005.
2. Forster E.M. The English Novel. - New York, 1927.
3. Golban P. A student's Guide to English Literature // East West for You. - Chişinău, 1998.
4. Alexander D. Creating characters with Charles Dickens. - New York: University park, 1991.
5. Coote S. The Penguin short history of English Literature. - London, 1993.
6. Vereş Gr. Opera lui Charles Dickens în România. - Bucureşti: Editura Minevra, 1982.
7. Golban P. Paralelisme şi particularități. - Chişinău: USM, 1998.

Prezentat la 29 .03.07

ФАНТАСТИЧЕСКОЕ НАЧАЛО В РОМАНТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Э.Т.А. ГОФМАНА

Екатерина НИКУЛЬЧА

Бельцкий государственный университет им.Алеку Руссо

Cercetarea categoriilor esenţiale ale fantasticului demonstrează că divizarea existenţei în două lumi incompatibile (realitatea şi lumea imaginaţiei), care devine mai intensă în visuri, viziuni, halucinaţii, pe de o parte, şi în descrierea lumii după modelul universal, pe de altă parte, este numai aparentă. Legătura dintre realitatea obiectivă şi lumea fantasticului se efectuează prin intermediul numeroaselor metamorfoze (schimbarea îmbrăcămintei, balul de măşti), influenţa cărora duce receptorul la un alt nivel, unde are loc penetrarea unei lumi în alta. Confuzia celor două lumi se escalează prin identificarea parţială, mai rar absolută a autorului cu naratorul sau protagonistul. Toate categoriile analizate produc, dar şi exagerează, caracterul fantastic al operelor lui E.T.A. Hoffmann, marele reprezentant al romantismului german.

The research of the main features of fiction demonstrates that the existence is divided into two contradictory worlds: the real world and the world of fantasy. This division is intensified in dreams, visions, hallucinations on the one hand and in the universal picture of the discribed/represented world on the other hand. But this division only seems to exist. There is a connecting-link between the objective reality and the fantasy world. These are numerous metamorphoses (changing of clothes, masquerade). Their influence leads the recipient to another level, where the penetration of one world into the other one takes place. The confusion of the two worlds is intensified by the partial, seldom even complete identification of the author with the narrator or with the main character. All the investigated categories cause and intensify the fantasy-character in the works of E.T.A. Hoffmann, the represantative of late romanticism in Germany.

Разнообразие трактовок фантастического и перечисление его проявлений не привело к раскрытию своеобразия этого понятия. Более глубокое исследование его природы позволяет, в первую очередь, установить тесную взаимосвязь реального и фантастического. При этом мы сознательно избегаем понятия «ирреальный», так как оно только усилило бы антагонизм двух миров, тогда как для них характерно взаимопроникновение объективного мира и воображаемой действительности.

Каждый новый этап развития человеческого общества знаменуется изменениями, произошедшими в нем: меняется видение мира, вместе с ним преображается картина мира, отображенная в литературе и требующая новых методов и средств изображения действительности. Следовательно, применение диалектического принципа при исследовании фантастики глубоко обоснованно.

Останавливаясь на различных этапах изображения мира в художественном творчестве – начиная с античности до состояния современной литературы, особое внимание уделяем периоду романтизма, прежде всего немецкому. Именно с этого времени можно говорить о существовании фантастической литературы в полном объеме, когда художник сознательно избирает фантастическое как способ изображения.

Подобную позицию развивают составители "Larousse Universel" [1] и «Словаря современного русского литературного языка» [2], в которых Э.Т.А. Гофмана относят к писателям-фантастам, авторам фантастических произведений. Не случайно сборник его рассказов, в который входят «Золотой горшок» („Der goldene Topf"), «Кавалер Глюк» („Ritter Gluck"), «Крейслериана» („Kreisleriana"), называется «Фантазии в духе Калло» („Fantasiestücke in Callots Manier"), а еще ранее В. Гауф, представитель раннего романтизма (йенская школа), употребляет в предисловии к сказочным альманахам образ сказки, называя ее старшей дочерью королевы фантазии [3].

Богатый запас приемов, методов, тем, сюжетов, мотивов, накопленный на протяжении разных веков, был обобщен романтиками как йенской, так и гейдельбергской школы, что привело к симбиозу и вместе с тем к рождению совершенно нового типа произведений, в которых фольклорные элементы сочетались с мифологическими, мир духовный с общественными кризисами, бытовые сцены перемежались воображаемыми, христианство боролось, но часто сосуществовало с язычеством, за превращениями следовало разоблачение.

Совокупность этих элементов, представленных в произведениях романтиков, но наиболее полно раскрытых в романах, повестях, сказках-новеллах Э.Т.А. Гофмана, определяется специфическими особенностями атмосферы фантастического. Румынский филолог Д. Бэдэрэу называет их, но не выделяет их в один класс. Это – сон/мечта и реальность („vis şi realitate") [4]; универсальность модели мира („model universal") [5]; маска как проявление иронии („masca") [6]; терзания от вечно преследующей ностальгии („vesnica nostalgie") [7], что определяет своеобразие фантастических произведений немецкого романтика.

Рассмотренные категории раскрывают отличительные черты сочетаемости мотивов у Э.Т.А. Гофмана и являются производными нового миропонимания и порожденных им новых задач в литературе. Так с помощью взаимодействия мечты и объективного мира и полного (или частичного) устранения границ между ними, ощущения вечно довлеющей тоски и потребности постоянно носить маску, чтобы скрыть свое истинное лицо, формируется универсальный характер творчества писателя, на который указывает румынский литературовед.

Вместе с тем, подчеркивая всю сложность окружающего мира: безнаказанность произвола высоких сановников («Крошка Цахес по прозванию Циннобер» – „Klein Zaches, genannt Zinnober"), бесполезность псевдонаучных изысканий, претендующих на мировое значение («Хайматохара» – „Haimatochare"), тщетность сохранения душевной чистоты и невозможность противостоять душевной черствости действительности («Житейские воззрения кота Мурра»–„Lebensansichten des Katers Murr"), – немецкие романтики, в особенности Э.Т.А. Гофман, находят единственно возможный выход освобождения от мирской обыденщины и нравственной нечистоплотности: это погружение в себя, уход в мир фантазии.

Останавливаясь исключительно на произведениях периода романтизма, Д.Бэдэрэу вычленяет следующие категории фантастического: демонизм („demonism") [8], дух Прометея („prometism") [9] и титанов („titanism") [10], присутствие фаустовского начала („faustianism") [11], стремление к протесту, разрушению („luceferism") [12], которые образуют ядро персонажей романтиков в их классическом понимании. Таковы главные действующие лица поэм и трагедий Д.Г. Байрона, повестей и новелл П.Мериме. Их герои идут наперекор судьбе, разрушают сердечные привязанности, провоцируют открытый конфликт, чтобы доказать свою правоту, вновь обрести душевное равновесие, ставят себя вне закона и живут согласно своим духовным принципам.

Действующие лица в произведениях немецких романтиков совершенно другие. Они не титаны, стремящиеся разрушить свои оковы, не Прометеи, терпящие лишения и созидающие во благо народа, не демоны, попирающие законы бытия. Они представляют терзаемые сомнениями характеры, это люди, живущие на грани между реальным миром и миром, выдуманным ими самими, будь то мир воображения или болезненных галлюцинаций, видений. Некоторые из героев сохраняют свою детскую несмышленость, наивность и в зрелом возрасте, другие живут попеременно то в одном измерении, то в другом, часто надевая маску послушного, хотя и не совсем расторопного служащего или писаря, срывая ее и становясь самими собой в своих мыслях, в своей фантазии.

Категория фантастического находит выражение прежде всего в мотиве маски и связанном с ним приемом переодевания с целью изменения своей личности, что было известно еще в эпоху Возрождения. Этот мотив неоднократно опробован на действующих лицах трагедий, драм и комедий В.Шекспира. Так, переодетый Ромео проникает неузнанным в дом Капулетти; Виола, переодетая в мужское платье, выдает себя за юношу; Джулия, переодевшись, бежит в лес, спасаясь от преследователей.

Этот же мотив часто встречается и в произведениях Э.Т.А. Гофмана, но в обновленном качестве. Ему был уготован особый путь развития в произведениях немецкого писателя, он им был переосмыслен, поэтому нелегко однозначно охарактеризовать его роль в создании образов у Е.Т.А. Гофмана. В своем первом романе «Эликсиры сатаны» автор еще следует традиционной трактовке маски. В нем путем многочисленных и быстро следующих друг за другом переодеваний и других приемов изменения внешности монах Медард старается скрыть свое истинное лицо, выдает себя за другого, т.е. надевает на себя маску.

В более зрелых произведениях писателя, когда разница между реальностью и миром, в котором царит видимость, стала постепенно усиливаться, это внешнее получало другую форму и содержание.

Все преобразовалось в мир ирреальный. А маска, полностью утратив свое первоначальное значение – сокрытие действительного лица, получила новое, противоположное первому содержание – раскрытие еще неосознанных, сокровенных возможностей, желаний, стремлений.

Именно в таком свете можно рассматривать каприччио «Принцесса Брамбилла». На фоне карнавала, начавшегося в Корсо, в котором участвуют ряженые во всевозможные костюмы и маски – жители города и приезжие, разворачиваются пути поиска принца принцессой Брамбиллой и самой принцессы молодым актером Джильо. Во время маскарада, когда все кажется изменчивым и видится в неверном свете, Джильо суждено найти принцессу. Его даже для карнавала странный костюм и волшебные очки, изготовленные шарлатаном Челионати, должны помочь в поисках.

Так преобразуется мотив маски, получается, что именно атмосфера нереального, фантастического способствует достижению цели, реализации романтического идеала.

Исследуя далее текст Е.Т.А. Гофмана, приходим к выводу: наслоение многочисленных элементов, призванных вызвать недоверие ко всей истории принцессы Брамбиллы, воспринимается совершенно иначе – несуразный костюм, помощь мнимого волшебника и обладающие необычными свойствами очки теряют волшебную оболочку, а действительность отходит на второй план. Только благодаря вмешательству всех этих фантастических деталей Джильо и Джачинта узнают друг в друге принца и принцессу и находят в гнетущей своей бедностью действительности оставшуюся тайной даже для них самих любовь.

Благодаря особой роли деталей получается, что каждодневная рутина быта, надевшая на обоих любящих друг друга молодых людей маски обыденности, скрыла таким образом от всех их настоящий облик принца и принцессы, юных, красивых, исполненных самых пылких чувств. И лишь необычная атмосфера карнавала, жизнерадостность, присущая («comedia del' arte») комедии масок, а также таинственные приготовления Челионати, вырвали влюбленных из атмосферы повседневности и, облекая их в маски, причудливые только в сравнении с действительностью, раскрыли их затаенные качества.

У писателя осуществляется переосмысление «маски», устанавливается доминанта мира фантазии, позволяющего полнее проявить и реализовать заложенный в замысле произведения потенциал; фантастическое превалирует над миром реальным, скрывающим идеал под бременем привычных забот, но в то же время очевидна их взаимосвязь.

Нами установлено: разница между объективной реальностью и миром воображения отражена как на сюжетном уровне, так и в плане выражения фантастического.

Выделим те черты фантастического в работе Д. Бэдэрэу, которые мы считаем важными в раскрытии этого понятия: принцип дистанцирования («procedeul distanțării») [13], усиление дистанцирования («amplificarea distanțării») [14]; прием устранения момента неожиданности («tehnica suspendării surprizei») [15], а также категории псевдофантастического, к которым можно отнести галлюцинации, сны, пророческие сны, видения, телепатию, спиритизм.

Причины четко проводимой границы между категориями первой группы и псевдофантастикой можно толковать по-разному. Согласно пониманию румынского филолога, их отличает друг от друга возможность объяснения или произошедшего в соответствии с закономерностями реального мира. Но такое толкование идет вразрез с выдвинутыми другими исследователями положениями о том, что любая форма фантастического отталкивается, прежде всего, от действительности.

Принципы достижения фантастического, обнаруженные румынским филологом, можно считать общими для фантастической литературы в целом. Некоторые из них можно распространить на произведения немецких романтиков, в частности – на творчество Э.Т.А. Гофмана.

Здесь преобладают принципы дистанцирования и усиления дистанцирования, в результате которых при чтении художественного текста возникает впечатление от развертывающихся событий как бы со стороны, невозможно отождествление ни с одним из действующих персонажей, нет ощущения сходства ни с одним из них. Своего кульминационного пункта этот принцип достиг в «романтической иронии», нашедшей теоретическое обоснование в произведениях Ф.В.Шеллинга, особенно в «Философии искусства» [16], и в программных работах Ф.Шлегеля, которые, в свою очередь, оказали сильнейшее влияние на становление романтизма в Германии.

Представители йенской романтической школы, а затем и гейдельбергский кружок усвоили принцип «романтической иронии» и стали отображать объективную реальность сквозь ее призму, уводя читателя в мир ирреальный, функционально противопоставленный действительности, но родственный ей по своей природе, усиливая образовавшуюся дистанцию между изображаемым и воспринимающим это субъектом, между миром действительным и миром иллюзорным.

Прием устранения момента неожиданности присущ творчеству Э.Т.А. Гофмана. Жанр, избранный им для своих произведений, во многом определил и особенности их сюжетной канвы. Борьба добра и зла, находящая отражение в народных сказках и образующая их основу, перешла и в сказки немецкого романтика с единственным изменением: воплощением добра становится мир фантазии, которому противопоставляется реальность («Золотой горшок», «Принцесса Брамбилла», «Щелкунчик и мышиный король»), хотя в некоторых произведениях, таких как «Крошка Цахес по прозванию Циннобер», характеризующихся бытовой направленностью при развертывании идейного содержания, автор следует все же их традиционному пониманию. Следовательно, счастливый конец, венчающий литературную сказку, не будет для читателя чем-то удивительным, как не покажется ему странной победа добра над злом в народных сказках.

Неожиданным может показаться решение того или иного героя остаться в мире фантазии («Золотой горшок», «Щелкунчик и мышиный король» и др.) или вернуться в душный и тесный, но вместе с тем недосягаемый (для персонажа-мечтателя) мир действительности («Крошка Цахес по прозванию Циннобер»). Внимательный анализ текста позволяет заключить обратное: финальное решение зачастую главного действующего лица исходит из тщательно обдуманного развития сюжета, чем и снимается весь эффект неожиданности.

Отметим, что обращение к псевдофантастическому, т.е. к снам, видениям, галлюцинациям, указывает в таком ракурсе на возможность использования его в качестве приема, незаметно увлекающего читателя в сферу вымысла, воображаемого, в сферу фантазии, что позволяет поместить эти приемы на один уровень с другими принципами выражения фантастического.

Как видим, в художественных текстах Э.Т.А. Гофмана разнообразны приемы воплощения фантастического начала. Они в известной степени своеобразнее принципов, выдвинутых Д. Бэдэрэу, которые он считает важными для создания фантастического эффекта. Подчеркнем, что всегда сохраняется своеобразная связь между фантастическим, выраженным в характерах действующих лиц, и событиями, в которых они задействованы, между развертыванием сюжетных линий и стилистическими приемами их реализации.

Полагаем: всем главным персонажам, связанным с творческим процессом или открывающим для себя нечто загадочное в самых обычных предметах, присущи в какой-то мере черты юродивых. Неприятие их другими членами общества, некоторые странности в их поведении, несоответствие момента содержанию произносимой ими речи во многом соответствуют положению капельмейстера Крейслера, студента Ансельма, офицера Виктора фон С., монаха Медарда, даже архивариуса Линдхорста и мастера Абрахама, несмотря на его особое положение при дворе князя Иеремея. Их окружает сказочная атмосфера, возвращающая как персонажей, так и читателей в мир сбывающихся желаний и отделяющая от грядущей и разрушающе воздействующей действительности.

Сравнительный анализ образов и исследование биографии немецкого романтика приводит к следующему выводу: образ капельмейстера Крейслера во многом повторяет личность автора, Э.Т.А. Гофмана, следовательно, необходимо рассматривать автора в его взаимосвязи с повествователем и протагонистом. Подобное сочетание позволит установить различия, определяющие каждого из этих субъектов.

На начальном этапе литературного творчества немецкого романтика прослеживается дистанция как между автором, т.е. личностью Э.Т.А. Гофмана, и повествователем, так и между повествователем и протагонистом. В романе «Эликсиры сатаны» автор и повествователь не идентичны. Повествователь – один из монахов, брат монаха Медарда по вере, записавший с его слов рассказ о мытарствах и духовных поисках в миру, выпавших на его долю. Этим обстоятельством доказывается близость повествователя к протагонисту, но не их идентичность.

В более поздних произведениях Э.Т.А. Гофмана, когда человек творящий становится все более значимой фигурой, можно говорить об усиливающемся сходстве между автором и протагонистом, но не

об их идентичности. Так, образ музыканта становится центральным в серии очерков «Крейслериана», названных по имени капельмейстера Иоганнеса Крейслера. Немецкий писатель вводит этот образ и в незавершенный роман «Жизненные воззрения кота Мурра». Он – музыкант, создающий необыкновенную музыку на грани безумия и погружающийся в грезы, чтобы в своей мечте обрести все то, что для него недоступно в действительности (любовь к Юлии), из которой он черпает свое вдохновение и силы для дальнейшего творчества.

Очевидно, качества, присущие самому писателю, формируют в какой-то степени личность и придуманного им героя капельмейстера Крейслера и других вымышленных персонажей. Глубокий анализ и знание политической жизни в Пруссии, в частности в Берлине и Саксонии, музыкальный талант, проявившийся у самого Э.Т.А.Гофмана, помогли ему получить должность капельмейстера в Бамберге, а часто испытываемое забвение, порой безумная жажда деятельности, приходящие после выпитого вина или пунша, являются теми моментами из биографии писателя, которые, в большинстве случаев, стали доминирующими в одном или в другом образе, или даже в целом произведении. Но невозможно отождествить героев Э.Т.А. Гофмана с личностью самого писателя: черты характеров героев, их поступки разнятся, мотивируются разными причинами, хотя отдельные свойства совпадают.

Таким образом, исследуя дифференциальные признаки фантастического, приходим к выводу: разделение бытия на два несовместимых мира (действительность и мир воображения), усиливающееся в снах, видениях, болезненных галлюцинациях, с одной стороны, и в универсальной картине изображаемого мира, с другой, является лишь кажущимся. Связующим звеном между объективной реальностью и миром фантазии видится нам ряд многочисленных метаморфоз (переодевания, маскарад), воздействие которых выводит реципиента на совершенно новый уровень, в котором и происходит взаимопроникновение одного мира в другой. Смешение двух миров усиливается частичной, реже полной идентификацией автора с повествователем или с главным героем. Все рассмотренные категории порождают и одновременно усиливают фантастический характер произведений представителя позднего романтизма в Германии Э.Т.А. Гофмана.

Литература:

1. Larousse Universel en 2 volumes. 1-er volume A-K/ Claude Augé. - Paris: Librairie Larousse, SA. -1278 p.
2. Словарь современного русского литературного языка: В 17-ти т. // АН СССР, Институт русского языка. / Ред. А. М. Бабкин. - М.-Л.: Наука, 1964, т.16. - 1610 с.
3. Digitale Bibliothek 3.0 Band 1: Deutsche Literatur: [CD]
4. Bădărău G. Fantasticul în literatură. - Iaşi: Institutul European, 2003. - 88 p.
5. Там же, с.37.
6. Там же, с.38.
7. Там же.
8. Там же.
9. Там же.
10. Там же.
11. Там же.
12. Там же.
13. Там же, с.25.
14. Там же, с.26.
15. Там же.
16. Шеллинг Ф. Философия искусства. - М.: Мысль, 1966. - 496 с.

Prezentat la 29.03.2007

OMAGIU BIBLIOLOGULUI PETRE ŞTEFĂNUCĂ

Ion MADAN

Catedra Biblioteconomie şi Asistenţă Informaţională

L'auteur propose une brève analyse de la vie et de l'œuvre du grand folkloriste et ethnologue bessarabien Petre Ştefănucă. On y prête une attention particulière à l'examen de l'héritage bibliographique du chercheur martyr, y compris „Contribution à la bibliographie des études et des recueils de folklore propres aux Roumains de Bessarabie et aux peuples cohabitants, publiés en russe" (1935), „Eléments de la vie du livre roumain de Bessarabie" (1932), „Les bibliothèques paysannes du village Nişcani (étude statistique)" (1935). Ces études n'ont pas perdu leur originalité et leur actualité.

Folclorist şi etnolog de un deosebit talent, profesor de vocaţie şi organizator de cercetări monografice ale satelor din Moldova dintre Prut şi Nistru Petre Ştefănucă a traversat ca un meteor cerul Basarabiei în anii 30 ai secolului trecut, lăsându-ne o moştenire bogată şi variată în domeniul folcloristicii, publicisticii, bibliologiei. Petre Ştefănucă constituie o conştiinţă a neamului nostru, iar viaţa lui tragică „întruchipează spiritul de rezistenţă şi de dârzenie a poporului românesc din această provincie, atât de rău încercată de destinul istoric" (Şt. Ciobanu).

Timp de 50 de ani, marele savant şi om de omenie era interzis de a fi pomenit în presă, opera lui aflându-se la index. În 1991 editura „Ştiinţa" a inaugurat seria „Moştenire" prin editarea celor două volume ale lui Petre Ştefănucă întitulate „Folclor şi tradiţii populare" [1] sub îngrijirea şi cu un studiu amplu de Grigore Botezatu şi Andrei Hâncu. Au apărut apoi un şir de materiale, au fost efectuate simpozioane naţionale şi conferinţe locale şi internaţionale consacrate renumitului savant şi patriot. Iar în toamna anului 2006 a văzut lumina tiparului o biobibliografie inedită „Petre Ştefănucă 1906-1942" [2]. Autorul proiectului, tot el fiind coordonatorul ediţiei, este cunoscutul etnolog Grigore Botezatu. Partea bibliografică a fost realizată de Sofia Muşat şi Larisa Petcu. Însă opera bibliologică şi bibliografică a savantului notoriu Petre Ştefănucă practic n-a fost cercetată.

Petre Ştefănucă s-a născut la 14 noiembrie 1906 în comuna Ialoveni din vecinătatea Chişinăului într-o familie de ţărani gospodari. Îşi face învăţământul primar la şcoala din satul natal, apoi la liceul „Al.Donici" din Chişinău. Studiile superioare le urmează la Universitatea din Bucureşti, unde îşi ia licenţa în filosofie şi litere (1932).

Elev distins al profesorilor D.Gusti, D.Caracostea şi N.Cartojan, după terminarea studiilor revine în Basarabia, unde pe lângă catedra de limbă română pe care o ocupă la Thighina, Cetatea Albă şi Chişinău, Petre Ştefănucă desfăşoară o vie propagandă românească, luând parte activă la diferite manifestări culturale.

Începe să publice studii de folclor. Prima lucrare de volum – „Folclor din judeţul Lăpuşna" – a fost publicată în „Anuarul Arhivei de Folclor" al Academiei Române în 1933. Peste 4 ani, aceeaşi publicaţie scoate la lumină una din cele mai interesante lucrări cu privire la viaţa poporului românesc din Basarabia – „Cercetări din Valea Nistrului-de-Jos".

După înfiinţarea Institutului Social Român din Basarabia, Petre Ştefănucă devine secretarul acestei instituţii, animatorul şi conducătorul cercetărilor de la Iurceni, Nişcani, Copanca, care s-au soldat cu volume importante de studii. „Cu Petre V. Ştefănucă s-a început de fapt explorarea ştiinţifică, după un plan bine structurat, a spiritualităţii românilor basarabeni, – scrie Iordan Datcu – se iniţia cercetarea monografică a acestui spaţiu românesc, la a cărei realizare şi-au adus contribuţia şi alţi folclorişti contemporani cu el, nici unul însă de valoarea ştiinţifică a lui Ştefănucă" [3].

Concentrat în armata română în anul 1939 şi eliberat la vatră peste un an ajunge la Chişinău pe data de 26 iunie, cu două zile înainte de momentul reanexării Basarabiei la Rusia Sovietică. Este angajat ca lucrător ştiinţific la Institutul de istorie, economie, limbă şi literatură de pe lângă Sovietul Comisarilor norodnici al RSSM. Arestat la 9 octombrie 1940 şi anchetat timp de şase luni, ultima dată de un tribunal revoluţionar excepţional, i se aduc învinuiri născocite: că este agent al imperialismului, că este antisemit şi antirus. A respins demn şi cu argumente aceste învinuiri aberante. Însă este condamnat la moarte prin împuşcare şi i se confiscă toate manuscrisele ştiinţifice. În urma unei cereri de graţiere, pedeapsa cu moartea a fost înlocuită cu zece ani de temniţă grea: a murit în 1942 într-un lagăr de concentrare din regiunea Kuibâşev [4].

Personalitate de primă mărime în știința și cultura basarabeană interbelică, fecior demn al neamului și adevărat om al cărții, Petre Ștefănucă s-a manifestat și ca un Bibliograf de valoare și biblioteconomist înzestrat.

Marele savant consideră că „... orice om de știință, înainte de a porni la cercetarea și rezolvarea unei probleme, trebuie să cunoască bibliografia problemei respective. În noianul de cărți ce se scriu astăzi îi este oricui imposibil să se orienteze într-o chestiune științifică dacă munca nu este ajutată de operele bibliografice" [5].

Și Petre Ștefănucă pune la dispoziția publicului cititor lucrarea care își păstrează și astăzi actualitatea „Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare publicate în rusește", care a apărut în „Anuarul Arhivei de folclor" (1935, vol.III). În esență cuprinde culegeri de folclor și studii privitoare la creația orală a românilor basarabeni și a altor etnii (bulgari, ucraineni, ruși) publicate în presa rusă din Chișinău, Odessa, Moscova, Sankt Petersburg.

La începutul lucrării savantul face o introducere în care arată necesitatea scrierii acesteia: „Avem foarte puține culegeri de folclor basarabean ... cei ce-ar încerca să urmărească răspândirea unor motive folclorice pe tot teritoriul locuit de români vor întâmpina pentru regiunea dintre Prut și Nistru un mare gol tocmai din lipsa aproape totală a studiilor și culegerilor românești de folclor" [6].

Unele studii și culegeri de folclor privitor la Basarabia au fost publicate în periodicele rusești, materialele de care se pot folosi folcloriștii și etnografii. Pentru a scoate la iveală aceste materiale, Petre Ștefănucă le depistează, le descrie și le grupează în această bibliografie. Cele mai multe publicații de folclor au apărut în revista „Kișinevskie eparhialnâe vedomosti" („Buletinul Eparhiei Chișinăului"), care a început să fie editată în 1867 și a continuat până în 1917. În acest buletin au fost publicate monografii statistice și istorice asupra satelor din Basarabia întocmite de preoții din localitățile respective.

În titlul lucrării P.Ștefănucă menționează „... și popoarele conlocuitoare", deoarece în această bibliografie el include nu numai materialul adunat de la românii moldoveni, ci și de la locuitorii de alte naționalități. Bibliografia pune la dispoziția savanților români de la acea vreme lucrările apărute în limba pe care ei n-o cunoșteau.

Însăși P.Ștefănucă socoate această bibliografie departe de a fi completă. În timpul elaborării, savantul a întâlnit greutăți enorme, deoarece în bibliotecile publice din Chișinău nu se aflau edițiile complete ale revistelor ce-l interesau. Titlurile tuturor studiilor și culegerilor apărute în limba rusă în periodicele rusești sau independent autorul le dă în traducere în limba română, titlurile periodicelor lăsându-le în limba rusă, dar transliterate în grafie latină. Printre autorii culegerilor de folclor, studiilor incluse figurează astfel de autori ca Al.Hâjdeu, Al.Iațimirschi, N.Grebencea, A.Stadnițchi, Al.Mateevici ș.a.

Astăzi lucrarea lui Petre Ștefănucă „Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare publicate în rusește" este solicitată de folcloriști, etnografi, cât și de bibliografi, informaticieni, fiind folosită la predarea disciplinei „Bibliografia națională".

Petre Ștefănucă mai scrie un șir de articole, recenzii, însemnări bibliografice, apreciind înalt munca celor ce se ocupă de activitate bibliografică. Cu mult respect și competent savantul apreciază lucrările bibliografice ale lui Alexandru David.

Îndată după apariția bibliografiei lui Al.David „Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă 1812-1918. Vol.I (1814-1880)" (Chișinău, 1934), P.Ștefănucă publică o recenzie obiectivă și favorabilă, atenționând: „Iată o carte care vine să distrugă multe idei fantastice asupra culturii române din Basarabia din timpul stăpânirii rusești. O operă bibliografică (dintre care a apărut numai vol.I; vol.II e gata pentru tipar) întocmită după cele mai riguroase metode științifice, ne arată, în mod cu totul convingător, că în Basarabia, provincie socotită de mulți ca o Sahară pentru cultura română în răstimpul de o sută de ani de stăpânire străină, au apărut nu mai puțin de 230 de tipărituri (vol.I ne descrie 116 tipărituri), în limba română sau limba română și rusă" [7].

Petre Ștefănucă face o amplă analiză a acestei cercetări bibliografice, subliniind că cea mai mare parte a lucrărilor cuprinse în opera bibliografică a lui Al.David au caracter religios: „Din cele 117 cărți descrise în primul volum 86 de cărți sunt cu conținut religios. Restul până la 116 sunt bucoavne și gramatici româno-ruse" [8]. În continuare savantul arată că această valoroasă operă bibliografică constituie o mărturie vie a continuității și spiritualității românești în Basarabia.

În timp ce activa în cadrul Institutului Social Român din Basarabia, P.Ștefănucă se ciocnește de anumite probleme, care țineau nu numai de folclor, ci și de cartea românească, circulația ei pe teritoriul Basarabiei, de bibliotecile în special cele țărănești etc. Și el se ocupă de studierea lor.

În articolul „Din viața cărții românești în Basarabia” publicat în nr.12 al revistei „Viața Basarabiei” din 1932, savantul caută să arăte mai întâi de toate căile de răspândire a literaturii române în Basarabia. El scrie: „Iubitori de cultură românească au fost mai ales boierii mai bătrâni ce trăiau viața moldovenească la moșiile lor. Aceștia aveau strânse legături cu boierii de peste Prut, de cele mai multe ori legături de rudenie, de la care primeau cărți românești prin contrabandă și a căror mișcare culturală o urmăreau cu viu interes” [9]. În continuare P.Ștefănucă se referă la faptul că literatura română s-a mai răspândit și prin intermediul manualelor școlare și a crestomațiilor ce-au fost tipărite în Basarabia. Un astfel de manual a fost „Cursul primitiv de limbă română” al lui Ioan Doncev, editat în tipografia lui Achim Popov în 1865. Până la 1905 cartea aceasta a fost aproape singura ediție românească în grafie latină care era citită și cunoscută și printre țărani.

Petre Ștefănucă scrie un studiu amplu și unic prin documentarea riguroasă, prin datele adunate în timpul expedițiilor monografice – „Bibliotecile țărănești din Nișcani (Studiu statistic)”. Acest material a fost publicat în Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, vol.I din anul 1937. Lucrarea constă din trei părți: 1. Introducere; 2. Date statistice; 3. Încheiere.

Au fost cercetate bibliotecile pe care sătenii și le-au format singuri, cumpărând carte cu carte din proprie inițiativă și pentru nevoile lor spirituale. În cadrul studiului sociologic n-au intrat: bibliotecile intelectualilor, biblioteca bisericii și biblioteca căminului cultural. Populația satului era compusă aproape numai din mazili (196 familii); răzeșii și țăranii constituiau împreună 117 familii. S-a analizat știința de carte și analfabetismul după sexe: bărbați știutori de carte [464] = 73,7%, bărbați analfabeți [165] = 26,3 %, femei știutoare de carte [305] = 51,3%, femei analfabete [289] = 48,7%.

Sociologul și bibliologul P.Ștefănucă afirmă că ideea cum că țăranul român nu are nevoie de carte nu e caracteristică satului Nișcani: „... sătenii își caută și-și cumpără singuri cărțile de care au nevoie și le păstrează cu sfințenie în micile lor biblioteci” [10].

Partea de bază a cercetării „Bibliotecile țărănești din Nișcani” o constituie datele statistice. Acest compartiment cuprinde o tabelă, șapte diagrame, precum și unele constatări privind cititul, cultul, circulația cărților. Savantul analizează componența bibliotecilor țărănești după numărul de tipărituri, categoriile sociale, domenii etc. Diagramele sunt întitulate: „Cărți religioase și morale”, „Cărți literare”, „Cărți științifice”. De altfel, din ultima diagramă aflăm că în bibliotecile sătești ale Nișcanilor se aflau cărți de științe aplicate (39), social-politice (22), istorice (15), cărți de științe teoretice (11) și științe popularizate (8). La această diagramă P.Ștefănucă a alcătuit un supliment – o listă a celor mai însemnate cărți de științe aplicate (în total 23). Exemple de denumiri: „Cultura căpșunelor”, „Ce este vița de vie”, „Boli de ficat și rinichi” ș.a.

După ampla analiză a cărților din bibliotecile țărănești de la Nișcani, P.Ștefănucă cercetează și limba în care sunt editate aceste cărți. Aici distingem 4 categorii de cărți după limba în care au fost scrise: cărți românești, cărți cu text paralel român și rus sau slavon, cărți rusești și slavone și cărți în alte limbi (franceză, germană ș.a.). Cele mai numeroase le constituiau cărțile românești cu grafie latină (356) și chirilică (259). În continuare savantul menționează câteva căi pe care au pătruns cărțile în bibliotecile nișcănenilor: satul Nișcani este așezat între mai multe mănăstiri – Răciula, Hârbovăț, Hârjauca, Căpriana; altă cale – hramurile mănăstirești, aducerea de cărți de către elevi și liceeni. O carte interesantă circula de la o gospodărie la alta, deseori din sat în sat.

În „Anexe” P.Ștefănucă prezintă o listă cronologică de cărți românești (114), apărute până la 1918 în Vechiul Regat, Ardeal și Basarabia. Lista începe cu un „Ceaslov” tipărit în Tipografia Mitropoliei Iașilor la anul 1747, nesemnalat în „Bibliografia românească veche” de Ioan Bianu și Nerva Hodaș, apoi urmează alte rarități: *Psaltire* (Iași, 1757), *Psaltire* (Râmnic, 1764), *Catavasier* (Iași, 1778), *Noul Testament* (Sankt Petersburg, 1817), *Biblia* (4 exemplare, Sankt Petersburg, 1819), *Bucoavna* (Chișinău, 1844), *Octoih* (manuscris, 1864) etc.

Studiul statistic „Bibliotecile țărănești din Nișcani” constituie un model neîntrecut până astăzi de cercetare bibliologică. Este un document despre tradițiile noastre cărturărești în decurs de secole. Și dezminte orice afirmații aberante cum că până la 1940 populația basarabeană, mai ales autohtonii, trăiau în întuneric.

În 1991 în Ialoveni a avut loc prima conferință științifică dedicată aniversării a 85 de ani de la nașterea folcloristului, etnologului și bibliologului Petre Ștefănucă. La două instituții: una de învățământ și alta de cultură, adică Liceului Teoretic și Bibliotecii orășenești din Ialoveni li s-a conferit acest nume. Tot în acel an a fost reabilitat și recunoscut ca personalitate de prim rang în cultura și știința basarabeană savantul prin editarea celor două volume ale lui P.Ștefănucă „Folclor și tradiții populare”.

În cadrul simpozionului național de etnologie şi folclor (Ialoveni–Soroca, 23-26 septembrie 1993) pe frontispiciul clădirii Bibliotecii publice de la baştina savantului a fost instalată o placă comemorativă, iar în incinta bibliotecii a fost organizat Muzeul „Petre Ştefănucă". Iar în toamna anului 2006, în timpul ediției a XV-a a Zilelor bibliotecii în cadrul unei suite de manifestări de nivel național şi internațional a fost dezvelit bustul lui Petre Ştefănucă. Moştenirea lui Petre Ştefănucă serveşte ca sursă de educație a tinerei generații, îi învață cum să fii cetățean devotat şi patriot al acestui pământ basarabean mult pătimit.

Referințe:

1. Ştefănucă Petre V. Folclor şi tradiții populare. În 2 vol. / Alcătuire, studiu introductiv, comentarii şi note de Grigore Botezatu şi Andrei Hâncu. - Chişinău: Ştiința, 1991. - Vol.1. - 360 p.; Vol.2. - 510 p.
2. Petre Ştefănucă 1906-1942: Bibliogr. / Alcăt.: Sofia Muşat, Larisa Petcu; aut. proiectului: Grigore Botezatu; red. şt. Nicolae Băieşu. - Chişinău-Ialoveni: Elena V.I., 2006. - 168 p.
3. Datcu Iordan. Un etnograf clasic Petre V. Ştefănucă // Rev. de etnografie. - 1995. - Nr.1. - P.50.
4. Documente // Ştefănucă Petru V. Folclor şi tradiții populare. Vol.2. - Chişinău, 1991, p.460-486.
5. Contribuție la bibliografia studiilor şi culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia şi popoarele conlocuitoare publicate în ruseşte // Ştefănucă Petre. Folclor şi tradiții populare. Vol.2. - Chişinău, 1991, p.106.
6. Ibidem, p.206.
7. David Al. Tipăriturile româneşti în Basarabia sub stăpânirea rusă [Recenzie] // Ştefănucă Petre. Folclor şi tradiții populare. Vol.2, p.434.
8. Ibidem, p.435.
9. Din viața cărții româneşti în Basarabia // Ştefănucă Petre. Folclor şi tradiții populare. Vol.2, p.304.
10. Bibliotecile țărăneşti din Nişcani: (Studiu statistic) // Ştefănucă Petre. Folclor şi tradiții populare. Vol.2, p.258.

Prezentat la 22.03.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4

CELE MAI IMPORTANTE TURNEE ÎNTREPRINSE DE COLECTIVE CORALE PE TERITORIUL BASARABEAN (sf. sec. al XIX-lea – înc. sec. al XX-lea)

Tatiana DANIȚĂ

Academia de Muzică, Teatru, Arte Plastice

The article contains information, unknown until now, about concert tours of the well-known foreign choral collectives which performed in Basarabia of the end of 19th century and the beginning of 20th century. There is no doubt that the choirs of Slaveanski, Arhanghelski, Musicescu and others influenced the ulterior development of coral art in Basarabia, being as famous examples to be followed.

Muzica profesionistă autohtonă din ultimul sfert al secolului al XIX-lea se afla în perioada sa incipientă. Un rol deosebit în dezvoltarea artei corale în Basarabia de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea li se atribuie colectivelor de peste hotarele țării, care au întreprins turnee la Chişinău şi în alte ținuturi ale Basarabiei, fapt ce a influențat pozitiv activitatea artistică ulterioară a corurilor din Basarabia. Ca şi în alte domenii ale artei, viața muzicală locală se desfăşura, în mare măsură, datorită concertelor şi spectacolelor realizate de mari maeştri ai muzicii, precum şi de colectivele venite din altă parte.

Unul dintre evenimentele cele mai importante ale Chişinăului din acea perioadă a fost deschiderea căii ferate Chişinău-Odesa şi Chişinău-Iaşi în anul 1871. Acest fapt nu numai a facilitat contactul cu regiunile îndepărtate ale Basarabiei, Rusiei şi Europei, ci a transformat Chişinăul într-un centru cultural-comercial (al treilea după Kiev şi Odesa) din teritoriul de sud al Imperiului Rus. Chişinăul, dobândindu-şi cu timpul faima de oraş muzical, a devenit punctul de atracție al celebrităților şi al colectivelor lumii şi al celor din Rusia. Ne vom referi în continuare la unele turnee întreprinse pe teritoriul Basarabiei, considerându-le ca cele mai importante şi mai de valoare pentru viața muzicală a ținutului.

Unul din ansamblurile corale venite în turneu la Chişinău a fost corul lui Dmitrii Agrenev-Slaveanski, care a concertat cu succes în sala Adunării Nobilimii în anii 1878, 1882, 1884 [1] şi 1891[apud 2]. Probabil, nici un colectiv coral din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea nu a trezit atâtea polemici şi aprecieri contradictorii precum colectivul lui D.Agrenev-Slaveanski. Acesta era un colectiv ce interpreta prelucrări de cântece populare ruse şi slavone, de unde a venit mai târziu şi denumirea de „slaveanskii". Repertoriul unilateral al corului, care în mare măsură nu a fost prezentat la un nivel cu adevărat profesionist, a stârnit nedumerirea unora şi admirația altora. În pofida argumentelor expuse, corul lui D.Agrenev-Slaveanski era, fără îndoială, unul din cele mai populare colective ale timpului. S.Taneev a apreciat meritele acestei formații, ce „a atras atenția publicului vest-european asupra cântecului rusesc" [3]. Luând în considerație faptul că această corală a lui D.Agrenev-Slaveanski a fost primul colectiv muzical (alături de corul cneazului Iu.N.Golițin, ce a întreprins un turneu în America) care a evoluat peste hotarele țării, atunci importanța concertelor lui a fost şi mai mare. Ideea de a populariza cântecul național rus într-un auditoriu larg a adus acest colectiv şi pe meleagul nostru, la Chişinău.

Venirea acestui colectiv a constituit un eveniment de mare importanță pentru viața culturală a oraşului. Publicului chişinăuian i s-au propus spre audiție lucrări muzicale populare ruse şi slavone care au demonstrat ascultătorilor potențialul artistic al cântării pe mai multe voci. Aceasta a avut un efect cognitiv şi stimulativ pentru arta corală autohtonă. Avem posibilitatea să propunem integral, în „premieră absolută" programul unuia dintre concertele susținute de această formație la Chişinău, grație cercetărilor făcute în acest domeniu de regretatul profesor al Academiei de Muzică, Teatru şi Arte Plastice – Efim Bogdanovschi. Concertele din 22 şi 23 martie 1884 au derulat cu următorul program.

1-ое отделение.

1. Былина про Добрыню Никитича – старинное сказание XI-го века. Добрыня известен в народе также под именем Бовы-Королевича; 2. *Вниз по матушке, по Волге* – волжская старинная песня времен Стеньки Разина; 3. *Во лузьях* – хороводная песня; 4. *Катенька веселая, Катя чернобровая* – народная песня Пензенской губернии; 5. *Ай, Дунай ли сын Иванович* – хороводная песня Казанской губернии;

6. *Чаму ж мне не пець* – бытовая белорусская песня Могилевской губернии; 7. *Сизенький голубчик* – старинная солдатская песня; 8. *За горами, за долами* – игровая песня.

2-ое отделение.

1. *Былина про Илью Муромца* – старинное сказание о чудесном исцеление Ильи Каликами-перехожими, сборы его и отъезд «в поле чистое гуляти»; 2. *Как на горе калина* – сибирская народная песня; 3. *Человек жену бьет-бичует* – бытовая белорусская песня Могилевской губернии; 4. *Камаринская* – шутка для пения, переделанная из пьесы соч. Глинки Шубертом; 5. *Течет речка по песку* – фабричная шуточная песня Московской губернии; 6. *В селе малом* – фабричная песня; 7. *Ай, дубинушка охни!* – песня рабочих при вбивании свай, Костромской губернии”.

Un alt colectiv celebru al Sankt Petersburgului a fost corul lui Alexandr Arhanghelski. Acest colectiv ce a activat la sfârşitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea şi, trecând prin „cumpene istorice” pentru a supravieţui, a onorat publicul chişinăuian cu un concert coral care a avut loc în cadrul primului turneu de proporţii prin oraşele Rusiei (să nu uităm că la acel moment Basarabia era gubernie a Imperiului Rus). Astfel, la 1 noiembrie 1898, Alexandr Arhanghelski întreprinde primul turneu pe traseul: Pskov – Vilno – Grodno – Belostok – Novogheorghevsk – Lodz – Brest-Litovsk – Warşovia – regiunea de vest; Smolensk – Viazma – Kaluga – Tula – Oriol – Kursk – Belgorod – Harkov – Poltava – Kremenciug – regiunea centrală; după aceasta – la sud – Elizavetgrad – Ekaterinoslav – Rostov-pe-Don – Taganrog – Odesa – Chişinău – Novocerkask; în drum spre casă – Voronej şi Reazan.

Evoluările prin 27 de oraşe au durat până la 1 ianuarie 1899, timp de două luni. Luând în consideraţie amplitudinea ariei geografice, programele de concert, şi, în special, nivelul de interpretare artistică, acest turneu este considerat ca fiind unul din primele turnee din istoria artei corale profesioniste din Rusia. Începând cu concertele da la Warşovia, corul interpreta întregul program pe de rost [4]. Astfel, putem atesta evoluarea corului la Chişinău în perioada 1noiembrie1898 - 1ianuarie 1899. Colectivul coral constituit din 30 persoane (cor cameral) a prezentat un program format din lucrări ale compozitorilor G.P.Palestrina, L.Marenzio, A.Lotti, O.Lasso, O.Vecchi, G.Allegri, C.Monteverdi, J.S.Bach ş.a. Putem uşor observa diferenţa nivelurilor de interpretare a programelor artistice dintre corurile lui Dmitrii Agrenev-Slaveanski şi al lui Alexandr Arhanghelski, constatând că programul artistic al celui din urmă este net superior. Printre lucrările compozitorilor europeni au răsunat şi creaţii clasice ruse, prelucrări ale cântecelor populare ruse, ucrainene şi poloneze. Privitor la acest turneu şi, respectiv, la concertul din Chişinău, D.Tkaciov menţionează: „Ce mai putem anexa la aprecierile înflăcărate şi la multiplele epitete înălţătoare ale ascultătorilor şi a presei în adresa corului! Este urmărită încântarea tuturor datorată unei prezenţe profesioniste a corului din capitală şi a familiarizării publicului provincial din centrul Rusiei, a ţinuturilor ei vestice cu lucrări ce aparţin diferitelor epoci, stiluri şi naţionalităţi” [5]. Corul lui A.Arhanghelski, superior celui al lui D.Slaveanski, a cucerit cu adevărat publicul chişinăuian, impresionând ascultătorii şi mobilizând maeştrii baghetei corale locale la performanţe artistice. Ţinând cont de faptul că vocile feminine au fost introduse de Alexandr Arhanghelski în componenţa corului în anul 1887, încercare fără precedent până atunci, ne dăm seama că Chişinăul a audiat componenţa mixtă a colectivului, completat cu voci feminine.

Audiţia unui cor mixt nu a constituit o noutate pentru publicul din Chişinău, dat fiind faptul că în luna martie a aceluiaşi an (1898), acest public a savurat cântecul coral, în interpretarea renumitului Cor Mitropolitan din Iaşi, sub conducerea lui Gavriil Musicescu. N-a fost uşor pentru G.Musicescu să obţină posibilitatea de a vizita meleagurile copilăriei sale. „După multă trudă – scrie M.Gr.Posluşnicu – reuşeşte să învingă toate restricţiile impuse de ţarism şi, în calitate de şef al Corului sf. Mitropolii din Iaşi, cu un ansamblu muzical-coral, format din 40 de femei – soprane şi alte şi 30 bărbaţi – tenori, baritoni şi başi – trece în Basarabia şi în zilele de 8 şi 9 martie 1898, în sala *Clubului Nobilimii* din Chişinău, dă două concerte cu un program ales de piese corale religioase şi cântece naţionale” [6]. Concertele susţinute de corul lui Musicescu au fost elogiate în presa cotidiană locală, graţie cărui fapt a fost posibilă o expunere mai amplă asupra acestui subiect. Studiind activitatea lui Gavriil Musicescu, Lidia Al. Axionova ne propune programul acestor concerte din care rezultă înaltul nivel profesionist al colectivului [7]. Din anunţul publicat în ziar, se afla că la data de 8 martie 1898 va avea loc un concert în sala Adunării Nobilimii cu participarea Corului Mitropoliei ieşene, sub conducerea profesorului Conservatorului din Iaşi – G.Musicescu şi cu coparticiparea profesorului de violoncel a aceluiaşi Conservator – I.Bursuc. Concertul a decurs cu următorul program.

„Partea I. 1. G.Musicescu – *Imnul Heruvic;* 2. G.F. Haendel – Aria din opera *Alcina;* 3. Fr.Auber – al 3-lea final din opera *Muta di Portici*.

Partea II. 4. R.Wagner – corul pelegrinilor din opera *Tannhauser*; 5. Solo la violoncel – a) D.Poperr – *Wie einst in Schoenen Tagen*; b) C.Dumitrescu – *Danse villageoise;* 6. F.Mendelssohn-Bartholdy – Trei momente de dragoste (Declarația, Fuga, Consecințele); 7. R.Wagner – Corul torcătoarelor din opera – *Le vaisseau fantome*.

Partea III. 8. G.Musicescu – *Imn Regal;* 9. G.Musicescu – *Stejarul și cornul;* 10. prel. G.Musicescu – a) *Dor, dorule*, b) *Stăncuța sprâncenată.* 11. *Baba și moșneagul*. 12. *Zis-a badea c-a veni"*.

După cum s-a remarcat, Corul Mitropolitan din Iași a susținut două concerte, în zilele de 8 și 9 martie 1898. Presa locală a remarcat succesul și măiestria profesionistă a dirijorului. Impresii deosebite au produs prelucrările cântecelor populare, iar în special *Dor, dorule* și *Stăncuța*. Ziarele locale au remarcat și faptul că armonizările lui G.Musicescu lasă neschimbate melodiile cântecului popular. În urma acestui măreț succes, după cel de-al doilea concert din 9 martie 1898, boierii moldoveni îi oferă lui G.Musicescu un set de cupe din argint, gravate cu numele maestrului, data acelor zile de neuitat și cu o dedicație: „Nobilimea Chișinăului, în amintirea dulcelor suveniruri din zilele de 8 și 9 martie 1898, căpătate prin concertele strălucite ale Corului vocal (capela) Mitropolitan din Iași, oferă maestrului său Muzicescu acest mic dar, spre semn de dragoste și eternă memorie". După aceste concerte, Corul a fost invitat și la un banchet luxos, oferit de nobilime, unde au putut constata că moldoveanul basarabean și-a păstrat sonoritatea dulce și atrăgătoare a graiului românesc [8].

În ziarul local *Bessarabeț* a apărut o recenzie foarte elogioasă la adresa corului. Recenzia a fost trimisă la Iași de către D.Ion N. Halippa, iar la 13 martie 1898, a fost primit răspuns de mulțumire, al cărui text îl redă cu precizie în schița sa istorică Alexandru Boldur.

„Onorate D-le Halippa,

A sara am primit Nr.55 al ziarului Bessarabeț, în care ați bine-voit a da o recenzie despre al 2-lea concert dat de corul nostru în Kișinău. Ve mulțemesc în numele personalului Capellei și al meu pentru gentileța ce ați avut d'a ne da preciosul D.-V. concurs prin pana artistică pe care o mănuiți cu abilitate. Personalul Corului și eu vom păstra aceste recensiuni, ca o dulce amintire de plăcuta noastră petrecere în Capitala Bessarabiei.

Mulțemindu-Ve încă o dată, vă stâng mâna amicalminte, G.Muzicescu.

N.B. nu credeți că ar fi bine cu vr'o ocazie favorabilă, să dați o notiță în jurnal că eu, în numele Corului, am dăruit Spitalului de Copii din Kișinău 100 ruble prin d-na Dr.Sitinschi.

G. Muzicescu

Sper în curând să viu la Kișinău, ași dori să ne mai vedem. Îmi voiu permite a Vă înștiința de sosirea mea. G.M."

Întorcându-se la Iași, Gavriil Musicescu întocmește un raport cu privire la concertele din Basarabia, adresat Ministrului Instrucțiunii Publice, semnat cu ziua de 18 martie 1898. Lidia Al. Axionova a reușit să găsească acest raport, din care putem extrage crâmpeie importante asupra evenimentului expus. Musicescu scria: „Sosit la Unghenii Ruși, am primit o telegramă că pentru concertul I-i s'a vândut toate locurile și că pentru al doilea concert a rămas prea puține locuri ...". Privitor la aprecierea repertoriului din partea publicului, marele maestru s-a exprimat: „piesele clasice au trecut cam cu răceală, au fost aplaudate, dar fără entuziasm, în schimb bucățile populare au fost primite cu căldură." Musicescu mai adaugă că: „După terminarea concertului al doilea, mi s-a oferit un servis de argint foarte elegant, pentru lichior... Fiecare număr a fost repetat de mai multe ori. După terminarea concertului am fost invitat la supeu de D-l Suruceanu..." [9].

La începutul anului 1903, vizita colectivului menționat la Chișinău s-a repetat. Gavriil Musicescu evoluează cu corul său în cadrul unui concert, unde propune spre audiție creații laice, printre care *Hai, Ileană, la poiană*. După primul concert în Basarabia, Gavriil Musicescu consolidează legăturile de prietenie cu muzicienii basarabeni și ulterior dorește să le ajute în organizarea unui turneu peste Prut. Intenția nu s-a realizat din motive necunoscute, însă el continuă să mai vină pe la Chișinău, ca să asculte cântarea armonioasă a Corului Arhieresc al Catedralei din Chișinău, sub conducerea lui Mihail Berezovschi.

Analizând concertele vizate, în baza documentelor puse la dispoziție, putem extrage următoarele:

1) programul de concert a fost destul de vast, variat din punctul de vedere al stilurilor, epocilor și caracterului;
2) concertele erau nespus de solicitate, fapt confirmat de biletele vândute cu mult timp înainte;
3) prelucrările lui Musicescu s-au bucurat de un succes enorm la public;
4) un nivel profesional foarte înalt a fost menționat și elogiat în periodica timpului.

Alături de corurile profesionale ce au vizitat ținuturile noastre în perioada cercetată, a fost și corul de studiu al Universității din Novorosiisk. În luna noiembrie 1902, corul susține concerte la Odesa, după care vizitează Chișinăul și Benderul cu același program artistic [10].

Aprecierea artei corale rusești nu scade nici în perioada interbelică, cu toate că „alarma rusificării" este lansată chiar și la opera din Cluj, care angaja drept coriști un număr mare de basarabeni, ca să nu mai vorbim de Chișinăul locuit și guvernat decenii în șir de guvernatori ruși. Aici am dori să aducem un argument „pro" artei

muzicale ruseşti, propus de un profesor de la Universitatea din Cluj, Onisifor Ghibu, în articolul său *Rusificare .... şi încă ceva* din ziarul *Adevărul* din 7 noiembrie 1925: „Nu, desigur, nu poate fi vorba de nici o rusificare la Cluj, deşi poate că o anumită rusificare ar fi de dorit, căci, oricâte rezerve am avea faţă de ruşi, nu trebuie să mergem faţă de ei aşa departe cu resentimentele, încât să le tăgăduim ceea ce toată lumea le recunoaşte. În special, pe terenul muzicii am avea destul de învăţat şi de împrumutat de la ei, lucru foarte uşor de făcut astăzi, când avem cu noi Basarabia, care este o depozitară nu numai a influenţelor rele din vechea Rusie, ci şi a celor bune...".

Aşadar, publicul chişinăuian, deja destul de versat în domeniu, aştepta cu mare înflăcărare evoluarea corului lui S.A.Jarov, venit la Chişinău prin martie-aprilie 1934. F.Săgeată, în articolul său din revista *Viaţa Basarabiei,* menţionează: „Corul lui Jarov a ţinut timp de câteva zile într-o mare frământare şi a stârnit furtuni de admiraţie pentru muzica rusească printre intelectualii Chişinăului. Toate biletele se vânduse cu câteva zile înainte şi în ziua spectacolului s-a văzut vânzându-se bilete la licitaţie" [11].

Lista colectivelor ce au vizitat Chişinăul ar putea fi completată, probabil, şi cu multe alte evoluări cu adevărat valoroase, însă lipsa ediţiilor periodice din perioada interbelică ne privează de această posibilitate, care va fi realizată prin investigaţii suplimentare.

În perioada celui de-al II-lea război mondial se fac înştiinţări despre concerte corale ale colectivelor locale, precum şi ale unor colective din Bucureşti. Iată un astfel de anunţ, publicat în ziarul *Basarabia*: „Corul maestrului Nicolae Oancea din Bucureşti compus din 100 persoane va da în ziua de 3 August ora 8 seara, în sala teatrului „Expres" din Chişinău un concert de o deosebită importanţă" [12]. Tot aici se relatează următoarele: „corul se găseşte în acţiune culturală şi ca pretutindeni şi la Chişinău, se va bucura de o primire frumoasă, mai ales că toţi coriştii sunt învăţători şi învăţătoare din Bucureşti şi înprejurimi. De altfel, însăşi Direcţia Teatrului „Expres" apreciind faptul că acest cor îndeplineşte un rol cultural, a făcut reduceri pentru închirierea sălii."

O informaţie ce poate fi inserată în acest compartiment este cea despre prezenţa renumitului cor bănăţean „Ion Vidu" din Lugoj la Chişinău, în zilele de 10 şi 11 martie 1943, condus de Preşedintele Societăţii Bănăţenilor din Bucureşti Petru Nimoianu [13]. Acest eveniment este remarcat fugitiv şi de Gabriela Cristea-Tudorănescu, nora lui Alexandru Cristea, în interviul său cu Maria Vieru-Işaev. Ruda dirijorului Al.Cristea, ce a fost prezentă la acest concert, îşi aminteşte: „Am audiat la Chişinău renumitul cor „Ion Vidu" din Lugoj, care a lăsat o impresie deosebită" [14]. Nu punem la îndoială competenţa dnei G.Cristea-Tudorănescu, care, fiind muzician, era în măsură să dea o apreciere justă unui colectiv coral.

Finalmente, nu am putea ignora contribuţia colectivelor corale venite din alte localităţi la întregirea vieţii muzicale a Chişinăului şi a ţinutului în general. Această pagină nu ar lua forme desăvârşite fără a fi conştienţi de faptul că informaţia, în toate formele ei de manifestare, este ceea ce provoacă activitate, dezvoltare şi, nu în ultimul rând, schimbare calitativă. Anume astfel, ca „informaţii-inovaţii", ni se prezintă primele colective venite la Chişinău, mai ales la finele secolului al XIX-lea, când în localitate încă nu era plăsmuit cu adevărat un cor de tip profesionist.

Referinţe:

1. Informaţie din arhiva personală a regretatului Efim Bogdanovschi. Venirea corului lui D.Slaveanski în capitala Basarabiei în anii 1883-1884 este atestată şi de E.Nagacevschi în cartea Mihail Berezovschi, dirijor de cor şi compozitor.
2. Королева Э. Молдавский балетный театр. - Кишинэу: Штиинца, 1990, с.33.
3. Локшин Д. Замечательные русские хоры и их дирижеры. - Москва: Музыкальное издательство, 1963, с.69.
4. Александр Андреевич Архангельский. Воспоминания современников: Избранные духовные концерты для хора a capella. - Москва: Живоносный источник, 1999, с.15.
5. Ткачев Д. Александр Андреевич Архангельский. - Ленинград: Музыка, 1974. с.30-31 (traducerea ne aparţine).
6. Posluşnicu M.Gr. Istoria musicei la români de la renaştere până'n epoca de consolidare a culturii artistice. - Bucureşti: Cartea Românească, 1928, p.504.
7. Axionova L.A. Gavriil Musicescu, viaţa şi opera. - Chişinău: Cartea Moldovenească, 1960, p.30-34.
8. Posluşnicu M.Gr. Op. cit., p.505.
9. Axionova L.A. Op. cit., p.34.
10. Informaţie din arhiva personală a lui Efim Bogdanovschi.
11. Viaţa Basarabiei. - 1934. - Nr.4. - P.224.
12. Concertul Corului „Oancea" la Chişinău // Basarabia. - 1943. - Nr.624. - P.3.
13. Buletin Municipal, 1943, 1-15 martie. - P.20.
14. Vieru-Işaev M. Alexandru Cristea. Viaţa şi activitatea reflectate în timp. - Chişinău: Civitas, 2001, p.268.

Prezentat la 24.04.2007

«МАСКИ» СЕМЁНА ЛУНГУЛА
В ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ РЕДАКЦИИ ПРОФЕССОРА ЛЮДМИЛЫ ВАВЕРКО

Елена ГУПАЛОВА

Академия музыки, театра и изобразительных искусств

Autorul articolului *Măştile* de S.Lungu, în redacţia interpretativă a profesorului L.Vaverco, tratează unele particularităţi ale stilului pianistic al cunoscutului compozitor din Moldova S.Lungu pe baza operei *Măştile.* Această operă a căpătat o mare popularitate, atât în Republica Moldova, cât şi peste hotarele ei, în mare măsură, datorită redacţiei interpretative profesionale a profesorului L.Vaverco. Graţie acestei redactări, în operă au fost rezolvate probleme legate de articulare, de plasarea confortabilă a notelor, de pedalizare, de aplicare şi desigur de nuanţare, ce în mare măsură serveşte la dezvăluirea conţinutului expresiv al operei.
În redacţia interpretativă *Măştile* de S.Lungu, prof. L.Vaverco a generalizat bogata sa experienţă pedagogică, ceea ce a făcut posibilă includerea în practica interpretativă a operei menţionate.

In the article *„The Masks”* by S.Lungul edited by professor L.Vaverko” the author introduces the readers to some peculiarities of piano style of the famous Moldovan composer S.Lungul by analysing his work *„The Masks”* which has acquired fame and popularity both in Moldova and abroad due to the keen and highly skilled editing of professor L.Vaverko. Owing to this editing the problems of articulation comfortable transposition and distribution of music texture for hands, pedaling, fingering and, of course, shading which, to a considerable extent, facilitates the revelation of the artistic concept of the piese.
In editing *„The Masks”* by S.Lungul professor Vaverko generalised her rich performing and teaching experience which led to the introduction of this complex and masterly play into performing practice.

*«Создание произведения и концертное исполнение –
это две разные ступени музыкального искусства»*

С.Е. Фейнберг [1; с.34]

Самым плодотворным и динамичным периодом в творчестве Семена Лунгула явился конец 60-х – начало 70-х годов XX века. Новые значительные произведения, появившиеся в это время, свидетельствуют о достижении композитором подлинной зрелости и профессионального мастерства [2]. В камерно-инструментальных жанрах начала 70-х годов отчетливо прослеживается влияние живописного и утонченного искусства импрессионистов, придавших новые качества его музыке для фортепиано и создавших «звучащий образ» в красочно-колоритном преломлении. Самыми значительными и популярными инструментальными пьесами С.Лунгула в этот период стали 2 фортепианных произведения концертно-виртуозного стиля: *«Каприччио»* и *«Маски».* В *«Каприччио»* [3] композитор сумел разнообразно использовать регистрово-тембровые, интонационные и динамические возможности фортепиано, проявив большую изобретательность в области ритма, гармонии и введения элементов фольклора.

В произведении *«Маски»*, созданном С.Лунгулом под впечатлением работ известного молдавского художника Глеба Саинчука, органично преломляется увлечение композитора фортепианным стилем С.Прокофьева, в творчестве которого (в особенности раннего периода: 1909-1913 гг.) ярко прослеживается резкий контраст двух образных сфер: созерцательной лирики, лишенной всякой чувственности и гротескного, жесткого юмора – изначально противопоставленных друг другу.

Л.Гаккель отмечает, что *«контраст…**л и р и ч е с к о г о** и **ю м о р и с т и ч е с к о г о** в ранних инструментальных композициях Прокофьева отзывается фольклорной антитезой **м а с к и** и **ж и в о г о л и ц а**: маска – это схематизированная эмоция…, живое лицо – это эмоция в движении, в развитии»* [4; с.196-197] (разрядка наша, Е.Г.). Об упомянутой антитезе, присущей прокофьевской музыке, писал и С.Фейнберг, указывая, что в его фортепианном творчестве *«пробуждается мир сказочных образов... Никогда еще звучание фортепиано не обладало такой образной цепкостью, такой реалистической фантастикой…Исполнитель фортепианных произведений Прокофьева должен позаботиться о том,*

чтобы...угловатая жестикуляция пассажей не перенеслась и в истолкование чудесных лирических моментов. Пианист должен быть готов к мгновенным сменам музыкальных декораций» [5; с.131-133].

Такие же исполнительские задачи являются первостепенными при интерпретации фортепианных «*Масок*» С.Лунгула. Это чрезвычайно сложное как в техническом, так и психологическом плане произведение пользуется большим успехом на концертных сценах не только Молдовы, но и других стран. Так, «*Маски*» были исполнены на концерте молдавской музыки в Венгрии (г. Пече) в 1973 г. пианистом Пал Боршан, а также прозвучали в концертной программе IV съезда композиторов Молдавии (в том же 1973 году) в исполнении Гиты Страхилевич [6; с.64].

Большой интерес для пианистов представляет интерпретация данного опуса профессором Л.Ваверко, которая в то же время является и первым исполнительским редактором «*Масок*» С.Лунгула, опубликованных в 1975 году издательством «*Картя Молдовеняскэ*». Это произведение неоднократно успешно исполнялось ею, например, в Дни молдавской музыки в Болгарии (г. Пловдив) в 1975 г. Во время стажировки в Москве (25 декабря 1974 года) в Большом зале Московской консерватории она представила большую и разнообразную программу, состоящую из произведений молдавских композиторов, в число которых были включены также «*Маски*» С.Лунгула. «*Исполнение ее отличалось несомненными достоинствами, как в художественном, так и в пианистическом отношении, и заслуживает самой высокой оценки*», – отмечал в своем официальном отчете московский куратор Л.Ваверко профессор Яков Мильштейн [7; с.85].

И действительно, именитый педагог настолько тщательно и глубоко проникает в идейно-эмоциональный замысел композитора, внимательно вчитываясь в нотный текст, не просто расшифровывая символику знаков, но и оживляя те переживания, которые создали в душе автора эти звуки, что композиторы разных поколений пишут свои фортепианные произведения часто с расчетом на ее творческую индивидуальность. Например, С.Лобель, будучи достаточно хорошим пианистом [8], восхищаясь «*логической конструктивностью ее игры, умением строго упорядочить, но не иссушить авторскую мысль*», специально для Людмилы Вениаминовны создал необычную по форме Сонату-Мозаику «*Афоризмы*», состоящую из 30 миниатюр [9].

Достаточно примечательным является и тот факт, что и «*Афоризмы*» С.Лобеля, и «*Маски»* С.Лунгула были написаны обоими композиторами в 1972 году, а затем ими же опубликованы в 1975 году. Только *«Афоризмы»* вышли в свет в авторской редакции, а *«Маски»* начали свою «музыкальную карьеру» в руках опытного педагога-исследователя –Л.В. Ваверко, которая получила от композитора, не достаточно хорошо знакомого со всеми тонкостями пианизма, в буквальном смысле «голые ноты».

Исполнительская редакция Людмилы Вениаминовны сопоставима только с научным трудом: темпы, нюансировка, штрихи, аппликатура, педализация и иные ремарки редактора были ею выполнены с огромной тщательностью и отличным знанием дела. С.Лунгул считал, что *«она увидела за скупой графикой его рукописей живые образы, своеобразные характеры. Маски…действительно стали гримасничать и улыбаться, страдать и ухмыляться, перекликаясь с прототипами из папье-маше»* [10; с.86].

Для более полного представления о достоинствах, а также в целях аргументации приоритетного использования в пианистической практике *«Масок»* Лунгула в исполнительской редакции Л.Ваверко, мы можем сравнить ее с педагогической редакцией этого же произведения, сделанной в 80-х годах XX в. А.Х.Мирошниковым. Он является составителем нотных сборников: «*Произведения Молдавских композиторов*» для фортепиано и «*С.Лунгул. Фортепианные произведения*», в содержание которых также было включено произведение *«Маски»* [11].

Необходимо прежде всего отметить тот факт, что в данных редакциях речь идет не только о разных трактовках произведения Лунгула с точки зрения пианизма, но и о совершенно разных авторских редакциях. А.Мирошниковым взят за основу его первоначальный рукописный вариант, Л.Ваверко – конечный музыкальный текст с доработками автора. Поэтому уже при первом сопоставлении нотной графики этих двух редакций обнаруживается большое отличие музыкального текста даже в самом начале произведения.

В редакторском варианте Л.В.Ваверко присутствует двенадцатитактовое вступление, которого нет в сборниках, составленных А.Мирошниковым. «*Маски*» Лунгула в его редакции начинаются виртуозным пассажем, расположенным в конце 12-го такта. По словам Л.Ваверко, при изучении данного произведения вступление играет большую роль для изначального проникновения в драматургию произведения, а также верной передачи характера и образного содержания пьесы в целом. Людмила

Вениаминовна представляет здесь вниманию слушателей *«высокую стену, увешанную масками самых различных людей, которые окружали художника».*

Во вступительной части ощущается первое впечатление от беглого взгляда на этот своеобразный «театр масок» Глеба Саинчука. Этот обобщенный образ фактурно выражен степенным движением мрачных диссонансных созвучий (половинные длительности), которые затем плавно переходят в виртуозный затактовый пассаж (шестнадцатые длительности), оканчивающийся дойнообразной попевкой (восьмые и четверти), придающей всему вступительному разделу ощущение причудливости. Она сопутствует не только первой части произведения, но и второй (73-80 т.), появляясь позже в более динамичном фактурном изложении.

Второй раздел данного произведения Л.Ваверко назвала картиной «*Маски разбежались*», тем самым образно обозначив сложные технические задачи, стоящие здесь перед исполнителем. На протяжении всей части пианисту необходимо все время быть в напряжении, предваряя смену гротескных, острых фантастических элементов (57-67 т.), которые контрастируют с дойнообразными речитативными попевками (71-83 т.). Особую трудность представляет их сочетание, а также полифоническое соединение нескольких пластов: например одновременное исполнение пассажей виртуозно-концертного плана в правой руке и дойнообразных мотивов в левой (84-91 т.).

В данном эпизоде редактор облегчил технические трудности исполнителю, проставив очень удобную аппликатуру, штрихи и педализацию. Причем для многих трудных виртуозных пассажей Л.Ваверко выписала такое фактурное распределение рук, при котором данные последовательности должны прозвучать четко, а порой даже с «металлическим блеском» (23, 34, 80 т.).

«Маски» С. Лунгула, изданные в 1975 году, изобилуют очень важными ремарками Л.Ваверко, касающимися как характера целого раздела (например, в начале второй части стоит редакторское указание: *senza ped, ben ritmico*; в начале дойнообразных напевов выставлен термин *espressione*, а во вступлении гротескных эпизодов – термины *marcato, secco, risoluto*), так и динамического плана произведения (частые акценты на затактовых нотах, указания *sf* на первых долях тактов, как, например, в 30 т.).

Г.Коган отмечал, что *«исполнение как явление искусства есть* ***с о а в т о р с т в о, т в о р ч е с к и й а к т****… Во всяком искусстве наличествует творец и материал /-/ исполнитель и произведение. Взаимоотношения того и другого диалектичны: с одной стороны материал подсказывает творцу решение, ставит границы его фантазии, с другой – творец преобразует материал, подчиняет его своей воле»* [12; с.37, 39] (разрядка наша, Е.Г.). Эти слова можно в полной мере отнести к исполнительской редакции и интерпретации произведения *«Маски»* С.Лунгула профессором Л.Ваверко, которая, внутренне переосмыслив данную фортепианную пьесу, придала ей новый ракурс и несколько иное освещение.

В заключение хотелось бы процитировать также достаточно убедительное высказывание Г.Когана об огромном значении творческого союза композитора и интерпретатора его сочинений: «*…в современном исполнительстве недоучитывается право исполнителя как всякого творца /…/ на преобразование своего материала (произведения). А без этого нет исполнительства как творческого акта, то есть как искусства…и подобно тому, как ребенок рождается в результате соединения двух людей (отца и матери) так и каждое новое звучание, то есть новое* ***р о ж д е н и е м у з ы к а л ь н о г о п р о и з в е д е н и я п р е д с т а в л я е т п л о д с о т в о р ч е с т в а к о м п о з и т о р а и и с п о л н и т е л я****, в котором смешаны «гены» обоих родителей»* [13; с.161-162] (разрядка наша, Е.Г.).

Литература:

1. Фейнберг С.Е. Пианизм как искусство. - Москва, 1969.
2. В течение данного десятилетия им было создано несколько развернутых хоровых поэм: «A fost război» (1968) на стихи Гр.Виеру, «Apassionata» (1970) и «Memoria veacurilor» (1973) на стихи А.Бусуйока; многочастные вокально-симфонические произведения: кантата для детского хора «Patria mea» (1972) на стихи Г.Виеру, оратория «Дмитрий Кантемир» (1973) – либретто Г.Димитриу, а также яркие и проникновенные вокальные циклы: «Tablourile Patriei mele» (1968) на стихи Гр.Виеру и П.Кэраре и «Cîntările Nistrului» (1970).
3. «Каприччио» для фортепиано было написано С.Лунгулом специально для участников проходившего в 1966 году в Кишиневе межзонального конкурса молодых пианистов и исполнялось на нем в качестве обязательного произведения.
4. Гаккель Л. Фортепианная музыка XX века. - Ленинград, 1976.

5. Фейнберг С.Е. Пианизм как искусство. - Москва, 1969.
6. См. об этом: Деркач Т. Семен Лунгул. - Кишинэу, 1977.
7. Пожар С. К таинствам пианизма: Уроки жизни и творчества Людмилы Ваверко. - Кишинев, 1999.
8. С.Лобель получил свое начальное образование как музыкант-теоретик в Бухарестской музыкальной академии, занимаясь по классу фортепиано у Флорики Музическу (дочери Г.Музическу) и по классу композиции у профессора Михаила Жоры.
9. Соната-Мозаика «Афоризмы» С.Лобеля была также включена в программу сольного концерта, представленного Л.Ваверко в Москве в 1974 г. В фонотеке Академии музыки, театра и изобразительных искусств сохранилась запись данного произведения в исполнении Ц.Розенталь (CD-314-Z).
10. Пожар С. К таинствам пианизма: Уроки жизни и творчества Людмилы Ваверко.-Кишинэу, 1999.
11. Данные нотные сборники увидели свет благодаря московскому издательству «Советский композитор». Они были опубликованы в 1984 и 1988 годах под рубрикой «Педагогический репертуар музыкальных училищ».
12. Коган Г. Избранные статьи. Вып. 3-й. - Москва, 1985.
13. Там же.

Prezentat la 17.05.2007

MIHAIL KOGĂLNICEANU – UN DES PLUS BRILLANTS REPRÉSENTANTS DE LA CULTURE FRANÇAISE DANS LES PRINCIPAUTÉS DANUBIENNES (XIX-ème siècle)

Alexandra MACAROV, Ludmila ZBANȚ, Eufrosinia AXENTI*

Catedra Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată
**Catedra Limba Franceză*

Prezentul articol se referă la activitatea lui Mihail Kogălniceanu, politician, ministru, scriitor, promotor al francofoniei în Principatele Dunărene şi a imaginii lor în Europa Occidentală din secolul al XIX-lea.

„N-aş schimba săraca Moldovă nici pentru întîiul tron din lume", afirma la Luneville, în Franța, Mihail Kogălniceanu, cel care se considera, pe bună dreptate, „un adevărat fiu al secolului al XIX-lea". A fost istoric, scriitor, ziarist, om politic, prim-ministru şi, mai târziu, ministru de externe. A jucat un rol important în Revoluția de la 1848 şi în lupta pentru Unirea Principatelor Române.

Personalitate fascinantă a epocii moderne, spirit pasionat, M.Kogălniceanu se situează în fruntea celor mai talentați reprezentanți ai generației sale. În rândurile ce urmează, ne-am propus să transmitem imaginea lui Mihail Kogălniceanu desprinsă din dicționarele enciclopedice franceze, care se referă la personalitatea sa.

Il est évident qu'un chercheur, un savant qui illustre son pays explorant une époque qu'il n'a pas connue lui même, dépend exclusivement des sources bibliographiques et de la littérature mémorialiste dont il dispose.

Malheureusement rien n'est stable sous le soleil. L'appréciation des valeurs de l'activité surtout des personnalités historiques change selon les conjonctures politiques, sociales et culturelles locales ou même mondiales. Elevées sur le piédestal de la gloire hier, demain elles peuvent être rejetées dans l'abîme de l'oubli ou du mépris.

L'histoire n'est pas un art, elle est une science, donc elle doit constater les faits, pénétrer l'essence des documents, les interpréter avec le plus de justesse, en rejetant toute sympathie et tout subjectivisme et les présenter absolument objectifs.

Les œuvres à caractère historico littéraire destinées au grand public portent surtout un caractère informationnel, descriptif et appréciatif, reflétant la vision du monde de l'auteur. *Grosso modo* c'est un ZigZag des valorisations parfois difficile à concevoir.

Comment alors évaluer l'apport du tel ou tel savant, dans le trésor culturel de l'humanité, restant intègre dans ses appréciations quand on sait que la valorisation même la plus honnête porte *volens-nolens* l'empreinte du for intérieur du chercheur qui se manifeste ou par un subjectivisme qui se veut objectif, ou par une objectivité qui malgré tout est teinte des traces du subjectivisme.

La grande majorité des chercheurs font recours au comparativisme, méthode comparative contrastive incluant la juxtaposition des sources lexicographiques, méthode qui permet de réduire au minimum les vides, les lacunes, les erreurs infiltrées dans les œuvres.

Pour respecter la suite logique de la recherche de l'objectivité nous nous permettrons de présenter l'image de M. Kogalniceanu tirée des deux sources lexicographiques les plus notoires du XX-ème siècle et notamment «*Grand Larousse encyclopédique du XX-ème siècle*».

M.Kogalniceanu est un historien et homme politique roumain (Iaşi 1817 – Paris 1891). Il a fait ses études à Lunéville et à Berlin, puis en 1838, à sa rentrée en Roumanie, le prince Sturdza lui confie des fonctions de secrétaire qui lui laissent des loisirs.

Kogalniceanu fonde la revue «*La Dacie littéraire*» (1840) et prend, avec V.Alecsandri et C.Negri, la direction du théâtre national de Iaşi. En 1843 il est nommé professeur d'histoire à l'Académie dite Mihăileanu (du prénom de son fondateur Mihail Sturdza) mais son cours inaugural irrite le consul de Russie, qui fait supprimer la chaire.

Kogalniceanu prend une part active au mouvement de 1848, s'enfuit après l'échec, revient en Moldavie et fonde, en 1855, le journal «*Etoile du Danube*». Elu membre du Divan *ad hoc*, qui doit décider du sort des Principautés roumaines, il intervient efficacement en faveur de l'Union d'abord, puis de l'élection de A.I.Cuza, lequel le nomme Premier ministre.

A l'abdication de A.I.Cuza, en 1866, il se retire de la vie politique et ne sort de sa retraite qu'en 1877 au moment de la guerre de l'Indépendance. Il est alors Ministre des Affaires étrangères et défend la cause de son pays au Congrès de Berlin 1878. Il prend une retraite définitive en 1880.

En 1837, il avait publié une «*Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cizains»* (les Tzigans) et le premier volume d'une «*Histoire de la Valachie*, *de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*» et, en allemand: «*Moldavie et Valachie*. *Langue et littérature roumaines ou valaques*». En 1841 il fonde une revue historique, l'Archive roumaine, où seront publiées les anciennes chroniques nationales. On lui doit aussi un volume de souvenirs personnels «*Illusions perdues*» (1841).

Voyons maintenant ce que disent les dictionnaires :

«Mihail Kogalniceanu, écrivain et homme politique roumain (Iaşi 1817 – Paris 1891). Il fonda la revue «*Dacia literară»* (la Dacie littéraire) 1840, élaborant un programme de littérature spécifiquement roumaine, historique et folkloristique et participe à la création du théâtre de Iaşi avec V. Alecsandri et C. Negri. Il participe au mouvement de 1848 dont l'écho le contraignit à l'exil. Revenu en Moldavie il fonde «*L'Etoile du Danube*» 1855, intervient comme membre du Divan *ad hoc* en faveur de l'Union avec la Valachie (1857) et de l'élection d'Alexandre Cuza, dont il fut le premier ministre jusqu'en 1866. Lors de la guerre d'Indépendance, il fut ministre des Affaires étrangères (1877) et participa au Congrès de Berlin 1878. Auteur en français de: «*Esquisse sur l'histoire des mœurs et la langue des Cizains*» (c.a.d. des Tsiganes), «*Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*.» (*Les dates de la publication des œuvres ne sont pas indiquées*). [1991, p.691].

Même un regard fugitif sur le contenu des articles cités permet de découvrir des points de tangence ainsi que d'écart, de décalage dans l'exposé de mêmes réalités, fait qui encombre la possibilité de valoriser l'activité scientifique et politique du savant, la plus grande personnalité de l'époque.

Aussi serait-il regrettable l'oubli d'un de ses mérites capitales d'être un des premiers historiens et politiciens roumains à entamer un dialogue entre la culture française (l'esprit français) et celle roumaine de nos jours reconsidérée et reconnue comme un côté francophone de son activité, activité hautement appréciée par la science française.

Notre essaie se veut un pieux hommage à la mémoire de M. Kogalniceanu, historien et homme politique roumain à l'occasion de la commémoration de 190 ans de sa naissance, dont le nom reste à jamais inscrit dans les Anales historiques du devenir de la Roumanie moderne et un de ses premiers intellectuels à entamer un contacte de nos cultures et de l'art oratoire.

Nous tâcherons, dans la mesure de notre compétence, de combler certaines lacunes et présenter l'image du grand historien, et avant-coureurs de toutes les reformes qui ont assuré les mutations d'ordre culturel, social et politique dans les Principautés Danubiennes de la II-ème moitié du XIX-ème siècle en revalorisant dans la mesure de la vérité objective l'image du grand historien patriote et avant coureur du dialogue des cultures franco-roumaines, base de la future francophonie.

Naissent et en Moldavie des hommes capables d'illustrer leur pays et leur peuple

Ce réalisateur de grandes mutations dans les conditions politiques, sociales, culturelles, humaines des Principautés Danubiennes naquit à Yassy le 6 septembre 1817 d'une famille de boïars moldaves, dont le premier ancêtre est mentionné en 1563 quand le hospodar moldave Despot Vodă donne à Basile Kogalniceanu, diac de visterie (employé au ministère de Finance) la terre de Rîpele du district de Fălticeni.Son père le Vornic Elie Kogalniceanu était un boïar moldave de l'ancien temps. A l'âge de 9 ans l'enfant entre au pensionnat français de Liancourt, Chefreu et Bagarre à Yassy ensuite à l'Institut français de Miroslava dirigé par le Français Victor Cuémin. Il fait de sérieuses études, démontrant une application exclusive et une persévérance exemplaire surtout aux langues et apprend le français, l'allemand et le grec avec les meilleurs professeurs de son temps. Dans cette atmosphère française bienveillante il continue ses études jusqu'en 1834 et gardera un souvenir pieux surtout à son professeur Victor Cuémin qui a su lui inspirer beaucoup d'idées progressistes qui frappaient la sensible imagination du romantique adolescent.

La découverte de la France. Lunéville

En 1834 Kogalniceanu a la chance d'être envoyé avec les deux fils du hospodar de la Moldavie Michel Sturdza en Lorraine, à Lunéville. Les jeunes s'installent chez l'ancien précepteur du prince. L'homme qui en ce temps-là était professeur de rhétorique et de latin dans le collège de cette ville [11, p.5]. Le programme

d'études est assez chargé. Une attention spéciale est réservée aux bases de l'éducation visant la religion, la monarchie, la légitimité, la philosophie et les langues modernes. Pendant les cours on faisait un grand appel à la réflexion et au jugement [5, p.34-35].

Le jeune Moldave s'adonne corps et âme aux études et surtout à la lecture et dépense son argent à procurer tous les livres indiqués dans le programme (Corneille, Racine, Chateaubriand, Bouffon, Voltaire plus «*Bibliothèque des voyages*»).

La presse qui abonde en ce temps-là réveille son intérêt pour les événements politiques et le voilà chaque jour avec une feuille: «*Gazette de France*», «*L'estafette*», «*La Caricature*», «*Le Voleur*», «*Le Mercure de France*» et surtout «*La Revue des Deux Mondes*» et la plus prestigieuse publication, et sa préférée «*La Revue de Paris*».

C'est ainsi que peu à peu l'influence de l'esprit français se fait sentie et se transforme en une admiration visible pour l'atmosphère de liberté qui règne en France. Il avoue à ses parents: «D'ici je puis vous écrire n'importe quoi, car ici tout est libre» [9, p.24].

Les jeunes Moldaves comptaient rester à Lunéville trois ans «pour finir l'étude des lois», mais la conjoncture locale changeant ils sont envoyés à Berlin. Regrettant de ne pas avoir vu Paris ils quittent la France pour descendre à Berlin au début d'août 1837.

Berlin

Mais... un rayon de soleil ! Ils tombent dans une réalité tout à fait inattendue. Ce n'est pas le Berlin prussien! C'est le Berlin romantique et philosophique avec ses salons brillants imitant ceux de la France.

«Le Berlin de ce temps, avouera plus tard Kogalniceanu, a acquis le nom d'Athènes de l'Allemagne et par le patriotisme et par l'intelligence et par le grand mouvement national qui y règne partout» [11, p.8]. Vraiment, on y respire l'air des idées libérales françaises dans un entourage idéaliste et romantique.

Le jeune Moldave prend contact avec les salons, «brillants à la française», qui réunissent un monde fort hétérogène, mais d'autant plus attrayant, car tous y sont élevés dans les idées des encyclopédistes et des philosophes du XVIII-ème siècle. C'est dans cet entourage français qu'il commence ses études à l'Université, où son professeur préféré sera le célèbre jurisconsulte (professeur de droit public) Edouard Guans qui était d'une si grande éloquence, d'un si large libéralisme que de tous les côtés de l'Allemagne on accourait pour entendre ses cours tous «fascinés par le don de la parole «*doux comme une mélodie*», avouera plus tard l'académicien M. Kogalniceanu [Discours de réception à l'Académie roumaine, 1 juin 1881]. «Ce magicien de la parole savait réunir à l'érudition allemande la finesse, la grâce et la clarté de l'esprit français», remarquaient ses étudiants.

C'est dans ce milieu savant où on peut rencontrer M. de Staël, G. Sand, H. Heine, Th. Gautier – société plutôt française par ses idées libérales où on s'intéresse à tout ce qui touche la France. Le jeune étudiant reste presque deux ans (1837 - 1838), s'imprégnant de tout ce qui est progressif, avancé, humanitaire. Et son âme se transforme peu à peu en une sorte de Saint Graal où s'amassent des sentiments nobles de l'humanisme français: «*la vraie civilisation consiste donc dans l'amour de la patrie et du prochain, dans le respect pour les lois, dans l'abolition de l'esclavage qui subsiste encore dans notre pays (à notre honte), dans l'égalité des personnes sans distinction de rang et de naissance*», écrivait-il à son père [9, p.28].

Son amour de la patrie s'approfondit quand il comprend que sa belle terre natale riche et accueillante, son peuple déshérité depuis des siècles par une exploitation sans vergogne souffre en silence, officiellement anonyme et officiellement exclus de la conjoncture politique européenne, n'étant au moins connu par les intellectuels français.

A Lunéville il a vécu dans une atmosphère où dominait l'esprit humanitaire français. Le contexte politique qui l'entourait, les débats qui s'y engageaient pendant les cours sur les droits de l'homme favorisaient le réveil des idées humanitaires dans son âme sensible et cette évolution assurait des mutations idéologiques qui l'amenaient à concevoir peu à peu une grande réalité historique: l'inégalité sociale existe encore!

Ce sentiment s'accentue surtout après son arrivée à Berlin quand dans cette société mondaine et bien sûr hétérogène, il se voit parfois regardé un peu de travers par un quelconque salonnard qui, en entendant le nom de Moldave ou de Valaque, demande avec une courtoisie dédaigneuse et une ironie mal dissimulée si les Moldo-Valaques c'est une peuplade des bords escarpés de l'Orinoque ou des confins glacés de Kamtchatka [4, p.58].

Non moins douloureux était pour le jeune érudit d'entendre ses collègues qui, sans vouloir l'offenser, criait: Ohé, Valac! ou «Voilà, le Moldave!» ou plus courts: un Valav, un Moldac où d'un seul tenant les Moldo-Valaques tandis que son cher pays était baptisé Moldaquie, Valavie ou Moldo-Valachie [6, p.171].

Cet anonymat des terres natales est le plus grand chagrin qui ronge l'âme du jeune patriote ainsi que la thèse de l'origine de son peuple, de son histoire glorieuse, mais absolument ignorée en Europe, les Principautés Danubiennes étant inclues dans la conjoncture politique occidentale comme terres intégrées, appartenant à la Sublime Porte.

La valorisation du passé de son peuple devient ainsi une idée fixe et une sorte d'engagement de sa propre conscience. Doutes et tâtonnements... il cherche la voie qui lui permettra de présenter à toute l'Europe présomptueuse la carte de visite des Moldo-Valaques qui valoriserait sa noble origine romaine, son passé glorieux, sa langue (déjà appréciée dans les publications des étrangers) et sa culture incomparable par son originalité. Et au nom de cette cause énoncée comme nationale [3, p.39] le jeune Kogalniceanu prend une décision très hardie: écrire!

Il avouera plus tard: «*Dans ce siècle des Lumières quand les plus petits pays de l'Afrique et de l'Amérique sont connus, les Moldaves et les Valaques sont encore regardés comme un peuple sauvage, abruti indigne d'être libre et connu*» [3, p.40].

Pour apprécier à juste valeur l'exploit scientifique du jeune Moldave il faudrait se poser la question: «Mais qu'est-ce qu'on savait sur la Roumanie[1] à cette époque-là à l'Occident?»

La réponse serait plus que modeste: «Très peu!»

Analysons ce «trop peu»: l'existence des Principautés Danubiennes est signalée par quelques érudits vers la fin du XVIIIe et le commencement du XIXe siècles concernant ces peuples-énigmes, vivant sur les bords du Bas Danube, oubliés, méfiés, déshérites, parlant une langue ressemblant à celle latine.

La palme de la première publication concernant ces terres appartient à un journaliste français, secrétaire du prince G. Ghica – Jean Louis Carra: «*Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'état actuel des deux provinces*», publiée à Yassy en 1777, au dépense de la Société typographique des deux-Ponts, republiée à Paris en 1778, et à Neufchâtel en 1781, traduite en allemand à Nuremberg en 1789 et à Leipzig, et à Francfort en 1789, en roumain à Bucarest en 1857 par Orăsanu. Ces traductions témoignent l'intérêt que présentait cette publication et le grand mérite de son auteur d'avoir émergé à la vie et à la lumière tout un peuple condamné à l'anonymat et à l'oubli de l'histoire européenne tant de siècles.

L'exemple du publiciste français est suivi par un voyageur anglais Thomas Thornton (consul d'Angleterre à Odessa vers 1804) qui a publié «*The present stati of Turkey ... to gether with the state of Moldavie and Valachie*», Londres 1807 et le consul anglais en Valachie William Wilkinson, homme distingué et fin politicien qui explore ses impressions dans un travail consacré exclusivement aux pays roumains: «*Account of the principalities of Wallachie and Moldavie*» paru à Londres en 1820. Cette publication connaît aussi une triple traduction en français en 1821, 1824, 1831, plus en italien à Milan en 1821.

Ces ouvrages présentaient pour son temps un vrai pylône dans l'étude des problèmes roumains quand les premières étincelles d'intérêts pour les Principautés Danubiennes se manifestent en Europe.

Les traductions de ces publications affirment deux vérités très importantes:

- l'aréal croissant de l'emploi de la langue française, devenue langue de circulation européenne véhiculant les idées progressistes incarnées dans le concept de l'esprit français;
- le réveil d'un certain intérêt pour les Principautés Danubiennes dont le nom commence à s'imposer dans la conjoncture culturelle et politique européenne.

Ainsi c'est le *status quo* d'anonymat de son peuple qui déterminera M. Kogalniceanu à présenter l'image de son pays dans un concert européen. Et pour mieux réussir à susciter l'intérêt des savants et politiciens envers ses ancêtres, il fait souvent aussi recours dans son œuvre même aux traditions, aux chants populaires, à la langue du peuple pour décrire la partie la plus reculée et la moins connue du passé de son peuple.

Il avouera plus tard comment le souvenir historique se transforme dans son âme en action: «J'ai parcouru l'Allemagne entière et une partie de la France. Partout j'ai découvert qu'il n'y a aucune notion juste de ce

[1] Le terme «roumain» négligé tant de siècles apparaît dans le premier versant du XIXème siècle dans l'oralité occidentale et locale et ensuite dans les œuvres des historiographes français officiellement comme fibres d'œuvres historiques: «*La Roumanie*» J.A.Vaillant, œuvre capitale en trois volumes, publiée à Paris en 1846, *«Les Roumains»* E.Quinet, Paris 1856, Jules Michelet dans son essaye «*La Légende du Nord*» l'emploie aussi.

qu'est la Valachie et la Moldavie. A peine, ça et là, quelque voyageur se souvenait avoir entendu par ouï – dire quelque chose très vague, très confus et loin de la réalité objective».

Les œuvres consacrées aux Principautés Danubiennes que nous avons citées c'était un vrai don du ciel, mais écrites par des étrangers elles portaient le sceau de leur optique, percevant, appréciant, valorisant et expliquant les réalités moldo-valaques selon leur vision du monde.

M. Kogalniceanu veut présenter à l'Europe son peuple, comme un fils qui présente sa famille. Voilà pourquoi son écrit a une valeur incontestablement supérieure: elle est une révélation qui reflète l'âme des Moldo-Valaques, peuple qui plus d'un millénaire a été oublié par l'histoire.

Sa plume se met au travail et le fruit de ses efforts grâce à son érudition et à son assiduité hors exemple sera: «*L'Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*», écrite en français (langue de circulation européenne) et publiée à Berlin en 1838. «C'est une œuvre écrite dans un esprit tout français», remarquera l'éminent historien roumain N.Iorga.

C. Durandin à son tour souligne: «L'Ignorance dédaigneuse manifestée par l'Occident envers l'Orient (appelé «barbare» par le grand politicien Talleyrand) lui impose de constituer un Savoir» [Durandin, 30].

Et le jeune savant se réalise, arrivant à écrire un livre d'information et de réhabilitation pour son peuple dont l'image en pierre embellit plus de 17 siècles la Colonne de Trajan à Rome. A regret le Grand Larousse encyclopédique mentionne seulement la première partie de cette publication.

Jetons un coup d'oeil sur le contenu de cette première «Histoire» écrite par un des fils du peuple roumain.

Au I-er siècle de notre ère c'était un Etat fort puissant, barbare mais qui faisait trembler la Rome civilisée, indépendant, dis-je, situé sur l'espace où se trouve la Transylvanie, la Valachie, le Banat de Temeş-Var et la Moldavie. Cet Etat c'était la Dacie: elle s'étendait depuis la Theiss et les Carpates jusqu'au Danube, au Dniestr et à la mer Noire. Ses habitants, les Daces «étaient le peuple le plus courageux, le plus guerrier et le plus indépendant du temps, où Rome était l'esclave d'Auguste. Braves, justes, sobres, vigoureux, préféraient la mort à une domination étrangère».

Mais les Daces sont conquis par les Romains après une guerre qui met face à face, entre 101 et 105 l'empereur Trajan et le roi des Daces Décébale. Celui-ci, vaincu, met fin à ses jours.

L'état sociopolitique du royaume des Daces:

- le pouvoir du roi y était absolu;
- les Daces croyaient à l'immortalité de l'âme;
- Zamolxis fut leur législateur qui leur enseigna la doctrine de Pythagore.

A regret, remarque M. Kogalniceanu, «on sait fort peu de choses sur la langue dace». Or, il est à croire qu'elle était un dialecte du thrace mêlé de mots sarmates.

Le deuxième livre englobe une longue période (de l'époque de Trajan jusqu'à l'arrivée des Bulgares - 378).

«Cette chronologie est significative», nous assure C. Durandin, «car elle enjambe une date qui est à l'origine du débat concernant la continuité ou non du peuplement de la Dacie par les autochtones romanisés, depuis 270 (le départ des Romains sous la règne de l'empereur Aurélian qui désespère de pouvoir conserver ce pays sous l'invasion des barbares). Il fit transporter de l'autre côté du Danube le petit nombre de légions et une partie des colons, et les établit dans la Moesie devenue Dacie aurélienne».

«La justification de cette présentation de la continuité du peuplement de la Dacie tient en quelques lignes». On peut très facilement comprendre que la plus grande partie des Romains habitant la Dacie ne l'ont pas quittée à cette époque [Durandin, 32]. Dès le IVe à VIIe siècles elle est en proie à une vague d'envahisseurs barbares venus des steppes asiatiques.

Le troisième livre couvre l'époque du VIIe au XIVe siècle et présente la description des périodes difficiles de l'histoire du peuple sous l'invasion des Barbares. Les Bulgares sont introduits entre 678 et 683 et dévastent les provinces de l'Empire d'Orient et s'unissent aux Romains de la Dacie contre Byzance. Malheureusement, remarque l'auteur, la place des Roumains dans l'histoire des empires bulgares et de leurs guerres avec Byzance n'est pas mise en relief dans les chroniques du temps.

Ensuite l'historien note la vague d'invasions des nouveaux barbares pour s'arrêter sur l'arrivée des Hongrois vers 896 – 900 qui s'installent en Pannonie [3, p.132]. Les invasions qui ont entraîné la slavisation des Balkans au VIe siècle sont à peine mentionnées, note C. Durandin en analysant le contenu de l'œuvre de Kogalniceanu.

Le bilan fait par l'auteur sur ces siècles si tourmentés est très éloquent: c'est le triomphe de la résistance romano-dace car dit-il: «*Les Romains qui, sous de vaillants généraux avaient dompté des nations barbares, suivirent aussi en Dacie le principe: «Où le Romain a vaincu, il y vit aussi*». Ainsi, la vague d'envahisseurs dissipée, nos ancêtres s'adonnent à l'agriculture étant attachés à leur terre natale, d'autant que les barbares ne touchaient pas même une charrue. Plus tard, obligés de mener une vie errante dans les montagnes, ils commencent à s'occuper aussi de l'élevage et on les appelle alors *ciobani* et *pâtres*.

Les barbares leur étaient en horreur, l'instinct de leurs ancêtres leur inspirant cette haine. Ainsi ni les Goths, ni les Gépides, ni les Hunes, n'ont d'influence sur eux; les Bulgares seuls qui étaient chrétiens, leurs donnèrent quelques usages; la langue romaine devait adopter nécessairement des mots des dialectes barbares, mais jamais se confondre avec leur langage [3, p.32-33].

C. Durandin fait la conclusion qui suit: «En fait, la narration historique a évolué bien sûr sous la double influence de l'apporte des sources nouvelles découvertes par les chercheurs et des mutations idéologiques, mais il y est une histoire celle de l'origine et de la continuité qui demeure inchangée… Toute époque peut être revue et relue, sauf celle des origines daco-romaines et de la persistance d'une langue et d'un peuple sur son espace qui justifie le droit de la nation roumaine à l'heure où les nationalités se définissent comme nations. [3, p.44]. Des recherches qui se poursuivent pourront peut-être «décoder» l'énigme. Mais, remarque C.Durandin, «le miracle de la découverte décisive ne s'est pas produit et les scénarios conçus à partir d'une représentation de peuples – ethnies préservés sont marqués du sceau de la plaidoirie» [3, p.44].

En 1838, sous l'influence du même sentiment de miséricorde pour les malheureux habitants des Principautés Danubiennes, il publie aussi à Berlin ses «*Esquis sur les Cigains*», écrite aussi en français et dans l'esprit humanitaire.

L'auteur avouera que ces travaux d'information et de réhabilitation sont la carte de visite des Moldaves et des Valaques présentée aux Occidentaux: «*Mon seul but, ma seule pensée, ma seule ambition a été d'écrire rapidement l'histoire de mon peuple*» [3, p.30]. N'oublions pas que l'auteur avait à peine 21 ans! et cet exploit! peut être envisagé comme le commencement d'une des premiers ascensions de M.Kogalniceanu du pied d'une montagne vers son pic.

Retour au foyer paternel

Cette même année il regagne sa patrie, avec le titre de jeune érudit connu par son activité scientifique et littéraire. Ses compétences historiques imprégnées d'un profond romantisme le font se sentir prêt à se consacrer entièrement à la cause de la résurrection de son pays et de son peuple. Ces prémises le font tourner ses regards vers la jeunesse moldo-valaque. Et ... par son inlassable activité personnelle, son talent d'organiser, de persuader et de convaincre, il mobilise la jeunesse douée de certaines qualités intellectuelles à s'inclure dans la vie active de la société pour favoriser le perfectionnement (sous la bénédiction de l'esprit français) de la langue roumaine «ce monument vivant du peuple merveilleux trésor de son âme» qui malgré tant de siècles d'anonymat se perpétue de père en fils dans le folklore (les doïnas, les contes, les ballades, les chants) qui par leur mélodieusité spécifique émerveillent les étrangers.

Mille ans sans écriture, dans l'état d'oralité, la langue roumaine conservait encore ses qualités de rusticité parsemée d'archaïsmes encombrée encore de lourdes tournures latines elle devra parcourir une voie longue et épineuse pour élargir le diapason de son expressivité particulière, très malléable et adaptable, cédant sans opposition aux maniements stylistiques les plus sophistiqués des écrivains et érudits, découvre dans un habit renouvelé sous l'influence de la majestueuse et élégante langue française l'âme du peuple, ses inépuisables sources de manifestation, tout ce que l'esprit des ancêtres a su conserver et transmettre de génération en génération.

C'était la première aurore dans les aspirations d'un peuple latin qui se réveillait à une nouvelle vie adéquate à tout homme qui commence à concevoir qu'il présente une nation, ayant sa langue, ses traditions, la conscience de son origine et ses droits venus de l'antiquité.

En 1840 M. Kogalniceanu est nommé directeur du théâtre de Yassy où il travaille avec son meilleur ami V. Alecsandri. L'objectif des jeunes patriotes est celui de mobiliser la conscience de leurs concitoyens dans le mouvement pour le réveil de l'esprit national et allumer l'intérêt pour le sort de leur pays et de leur peuple. Dans ce but noble ils créent plusieurs revues destinées à un public populaire. Les plus notoires seront la revue «*Le Développement*» (*Propăşirea*) 1844 et «*La Dacie littéraire*», cénacle d'animations culturelles destiné

surtout à réaliser l'union morale du peuple, condition nécessaire de sa réunion politique ainsi que l'idée d'obliger l'Occident d'incadrer les Principautés Danubiennes dans le contexte politique européen et peut-être même entamer des débats sur les droits historiques du peuple roumain.

Or le jeune patriote a encore un rêve qu'il caresse depuis des années. Parisien d'éducation, il rêve voir cette ville centre de la culture et de la civilisation européenne mais c'est avec difficulté qu'il arrive à le réaliser seulement en 1845.

Paris

Le voilà donc ébloui, ce Français d'âme, ébloui, étourdi descendant dans la Ville-lumière. Il fait une profonde inspiration: l'air parisien doit lui donner des forces pour réaliser ses projets.

Dans le modeste appartement de C. Negri il trouve toute la fine fleur de l'intellectualité Moldo-Valaque (les plus actifs bonjouristes de la IIème génération): les frères Bratianu, les frères Galescu, I. Cîmpineanu, N. Balcescu, I. Ghica, C. Rosseti, I. Héliade et son meilleur ami V.Alecsandri [3, p.97].

Cette pléiade de patriotes est encouragée par les grands philoroumains, personnalités éminentes de la vie politique et culturelle de la France: Alphonse de Lamartine, Jules Michelet, Edgar Quinet etc.

Discussions, publications, rencontres... Ils tâchent de valoriser le passé historique des Moldo-Valaques pour fonder les engagements au nom d'une cause énoncée nationale: union des Principautés Danubiennes, création d'un pays libre et réalisation de toutes les réformes démocratiques. Et M. Kogalniceanu plonge dans la lutte politique avec tout l'élan de ses convictions humanitaires pour le triomphe de la justice sociale et reste à Paris jusqu'au commencement de la Révolution de 1848.

C'est précisément la participation à cet événement qui lui ouvre la voie politique qui deviendra le champ le plus vaste et le plus fructueux de son activité future. Dans ses publications et ses discours il réclame pour les Moldo-Valaques tous les principes libéraux des révolutions françaises.

La Révolution de 1848 éclatant dans les Principautés Danubiennes, il regagne la Moldavie et à côté de son ami V.Alecsandri et d'autres patriotes s'y inclut activement avec toute l'abnégation et toute l'ardeur révolutionnaire dans ce mouvement libérateur. Mais la révolution étouffée, des participants doivent chercher abri dans l'exile. Kogalniceanu se réfugie avec ses amis dans la capitale française. Ici tous les exilés, le premiers temps, sentent leur conscience déchirée entre l'immensité d'une tâche d'envergure nationale et la réalité de leur impuissance. Alors ils cherchent une issue et ils la trouvent: La presse!

M.Kogalniceanu commence son travail avec ardeur. Il publie des études historiques et des articles concernant les Principautés Danubiennes dans «*La Presse de Pari*», «*Indépendance Belge*» de Bruxelles et le «*National Zeitung*» de Berlin, guidé par l'idée-phare que pour atteindre son but il faut s'imposer à l'Occident et non pas lui demander l'aumône des faveurs anodines.

Pour imposer son peuple à l'Europe le grand patriote se munit de nouveau de sa plume, mobilise son talent de publiciste, le don divin d'orateur et se basant sur toute l'information historique accumulée pendant son séjour à l'étranger, il débouche sur la publication des «*Letopisețele Moldovei*» (Fragments des Chroniques de Moldavie) en 1852, écrits en français. Dans ces travaux il tâche de prouver que les Moldaves et les Valaques sont oubliés, inconnus, offensés tant de siècles, et pour les présenter dans la vérité historique il tâche de fournir une information tant que possible véridique sur ses compatriotes, sur leurs ancêtres qui infortunés, orphelins pendant des siècles possèdent eux aussi une personnalité nationale, un génie créateur mis au service de la culture humaine, glorifiant leur noble origine latine.

La lecture de ces chroniques a favorisé, sans doute, le réveil de la conscience nationale du peuple qui, usurpé tant de siècles, a enfin eu la possibilité de concevoir qui il est et d'où il vient, saluant en même temps la résurrection de son nom éthique et la fraternité des deux peuples ayant les mêmes racines ethniques.

Le contenu de cette publication témoigne que Kogalniceanu reste toujours l'apôtre des idées libérales françaises qu'il promeut et les promouvra dans toutes ses activités de publiciste et d'homme politique.

Le devenir de l'orateur et du futur politicien

A l'âge de 17 ans, le futur homme d'Etat découvre la France et les contacts avec les Français naturellement éloquents produisent sur l'adolescent curieux de savoir, d'une assiduité et un acharnement tenace, une profonde impression.

Orateur inné, doué d'une éloquence brillante, il a la chance de contacter directement l'esprit français en son plein essor à quoi s'ajoutent les études de la rhétorique à Lunéville, complétées aux cours spéciaux du

professeur Gans à Berlin et l'entourage mondain (la vie des salons berlinois). C'est ainsi que pas à pas il assimile l'art de conversation (héritage du XVIIIe siècle) les subtilités de l'art de polémiser la logique de l'exposé et la rigidité du syllogisme. Le niveau global de ses compétences encyclopédiques devient une source inépuisable pour alimenter ses discours de défense de ses opinions, l'art de contrecarrer et le maniement des subterfuges. Pour apprécier à juste valeur le grand apport du politicien et orateur de M. Kigalniceanu dans le développement et le devenir de l'art du discours politique dans les Principautés Danubiennes, nous nous permettrons un bref aperçu sur la structure juridique et linguistique d'un discours politique dans sa forme classique (académique).

Le discours politique

Les philosophes du XVIIIe siècle, hommes d'action, préféraient une période oratoire simple, la phrase courte, alerte, toute aiguisée d'esprit (une sorte de *vini, vidi, vici*). Ils ont conçu le pouvoir du mot comme véhicule d'idées et l'exploitaient avec une maîtrise étonnante. *Non multum sed multa* – voilà la devise de l'orateur de cette époque. Mais les mutations d'ordre politique et social, se reflètent sur l'art oratoire qui devient une vraie science au service des têtes couronnées, des chefs des gouvernements, des partis, des politiciens, des diplomates. La stylistique du discours politique actionnel, qui souvent se soumet à une logique situationnelle spéciale imposée par un concours de circonstances qu'on ne peut toujours prévoir et à qui on doit sacrifier parfois tout fondement rationnel prévu, est délibéré d'avance par l'orateur. La stratégie spécifique du message diplomatique consiste dans son mécanisme informationnel et persuasif dont il faut savoir manier sa dimension cognitive et celle communicative (le vocabulaire) pour ne pas parler pour ne rien dire.

L'orateur ne doit non plus négliger le rôle de la dimensionalisation des mutations des significations des mots qui peuvent intervenir dans le processus évolutif non-stop du vocabulaire (détournement de sens, allusions, résurrection des archaïsmes, les mythes, les symboles etc.) car c'est l'emploi *hic* et *nunc* de telle ou telle expression qui décide l'interprétation de tout le message. La modalité c'est la manifestation verbale de l'orateur, son éloquence, puisque le pouvoir des mots est immense dans leur perception auditive. Le langage interactionne avec l'action du discours pour modeler l'énoncé, tenir compte du précepte de Malherbe qui d'un mot mis à sa place enseigna le pouvoir pour qu'il l'appliqua avec honneur à son devoir d'orateur.

Dans un discours politique l'orateur a besoin non seulement de «dire» mais de convaincre, d'imposer son opinion et de gagner l'auditoire. Alors il fait appel à une langue à fortes tendances dynamiques, ouverte aux innovations et donc à l'enrichissement nuancé de l'exposé, car les idées viennent en parlant ainsi que leurs formes vestimentaires parce que «Ce qui l'on conçoit bien s'énonce clairement» affirmait N. Boileau.

C'est ainsi qu'après 1848, Kogalniceanu découvre sa vrai vocation et la forme de lutte pour le bonheur de son pays et la prospérité de son peuple: c'est l'arène des luttes politiques. Et il déploie son puissant tempérament d'orateur doublé d'un historien calé qui sait agir avec une suprême décision, démontrant une noble hardiesse et une témérité sublime.

Dans ces actes d'homme politique se superposent une désinvolture catégorique là où il faut être implacable (la promulgation des décisions décisives pour le sort du pays) et une rare noblesse de cœur d'une puissante personnalité animée de sentiments les plus altruistes, quand il s'agit des droits de l'homme.

L'homme et le peuple

Attaché à son peuple, il lui consacre toutes ses forces morales, ses connaissances, son talent d'érudit et d'homme politique et tout son art d'orateur sachant agir pour défendre les intérêts de ces malheurs, les plus malheureux parmi les malheureux. La devise de ses actes politiques et sociaux restera toujours la même: «*fiat justitia pereat mundus*» ce qui veut dire: «la justice soit faite même si le monde périssait».

M.Kogalniceanu, une puissante personnalité animée des sentiments les plus altruistes, sous l'influence de l'esprit français devient français par les particularités de son éloquence et sa manière d'envisager la démocratie et les droits de l'homme. Partisan convaincu des idées libérales françaises et chef de file du courant libérateur, il combattra pour les réformes libérales qui seront traduites dans les réalités du pays (inspiré de l'œuvre de M. Fotino).

Pour dimensionner l'envergure de son talent et la diversité des techniques logiques et linguistiques employés par ce tribune du peuple, nous présentons trois extraits glanés de ses discours prononcés aux carrefours les plus décisifs de l'histoire des Principautés Danubiennes à cette période, discours qui ont eu une influence décisive sur le devenir des Principautés Danubiennes et de la Roumanie moderne.

Tous ses discours sont prononcés à l'Assemblée en roumain mais ils étaient rédigés aussi en français pour les diplomates étrangers présents dans les Principautés, fait qui confirme son «mot ailé» en français utilisé pour perfectionner et embellir le roumain.

L'Union

Après 1848 l'Union des Principautés Danubiennes devient une sorte d'idée fixe, passionnément et unanimement discutée.

Pendant le Congrès de Paris en 1856, M. Kogalniceanu rédige les doléances des Principautés Danubiennes qui sont soutenues par l'Empereur Napoléon III et le premier ministre de la France le comte Alexandre Walewski et qui s'avèrent dominantes aussi sur une bonne partie des participants. Il deviendra ainsi l'âme reconnue de l'idée de la réunion des Principautés Danubiennes.

Nous nous référons à l'extrait final de son discours prononcé à la Séance des Divans *ad hoc* en septembre 1957. Ce discours ne présente pas la mémoire historique du peuple, il n'est non plus un exposé des souvenirs, il devient action et incarne le *status quo* des Principautés Danubiennes à cette époque.

Un discours politique revêt d'habitude (si on pense au poids politiques de la question qui se veut résolue) un style académique, vibrant, pompeux.

Mais l'orateur M. Kogalniceanu, connaissant l'état d'esprit de certains membres de l'Assemblée aux idées rétrogrades, fait recours à un cliché communicationnel tout à fait inhabituel: il choisit un style sublime par sa simplicité évoquant la fraternité séculaire du peuple avec la nature, un style à tonalité populaire, une sorte de « codrul frate cu Românul » en unisson avec la simplicité majestueuse de l'âme des Moldaves.

«*Unissons la Moldavie et la Valachie, tronçons une haie grande et forte labourée: le vent et les oiseaux du ciel apporteront des semences pour les fleurs et pour les arbres [...] et nous aurons un pré grand et beau. Les oiseaux chanteront, les hommes se réjouiront, bénissant Dieu.*

L'âme du peuple ne se trompe jamais. Ecoutons, mes frères, l'âme de notre peuple, écoutons la voix et les doléances de notre nation qui crie sans cesse: Union !

Pensons qu'aujourd'hui non seulement nous écrivons, mais nous faisons l'histoire de notre pays.

Le but de notre réunion a été d'entrer ici comme classe et de sortir comme nation.

C'est une honneur et une gloire, gloire pour la nation que d'avoir consacré les grands principes humanitaires et, l'Assemblée, en votant [...] l'Union a fait l'un des plus grands actes de la nation roumaine» [1, p.2].

Après beaucoup d'interventions, de discussions, de luttes, l'Union des deux Principautés, grâce au soutien de l'Empereur Napoléon III et de A. Walewski, sera réalisée.

La structure du discours présente un intérêt particulier, au point de vue de la façon de s'adresser à l'assistance. Ces apostrophes doivent parler à la raison et au cœur des représentants du peuple: «Unissons la Moldavie à la Valachie», appel direct et «Ecoutons, mes frères, l'âme de notre peuple», qui semble faire le premier pas pour la réalisation de cet événement décisif pour l'avenir de tout le pays. Le discours est soutenu par l'emploi des verbes à la première personne du pluriel.

Le style, les constructions syntaxiques, la dynamique de la présentation, la tonalité, le choix des mots pour présenter la beauté de ces terres qui se veulent unies car l'union c'est la force (le vent, les oiseaux qui chantent) expriment leur bonheur par un hymne entamé par tous.

Mais l'orateur sait manier son exposé. Voilà que ce n'est plus un rossignol qui chante le bonheur, c'est un diplomate, un homme d'Etat qui s'appuyant sur une profonde expressivité pragmatique fait appel à la conscience civique, à la responsabilité de chaque député devant sa conscience, son peuple et son pays: «*nous sommes venus ici comme classe et nous devons sortir comme nation*».

Son discours n'est pas un dictat. C'est un heureux mariage de la dimension communicative à celle cognitive et convaincante (les parlementaires n'aiment pas qu'on leur impose quelque chose).

Et c'est l'art élocutif du grand orateur doué d'une logique impeccable qui l'emporte!

La réunion des Principautés Danubiennes aura lieu le 24 janvier 1859 grâce au prince A. I. Cuza, progressiste reconnu, un homme de 1848 qui incarne la cause de l'indépendance nationale. L'union des Principautés Danubiennes c'est l'Austerlitz de M. Kogalniceanu. L'Union Principautés Danubiennes devient ainsi une réalité historique en la personne de Alexandre Ion Cuza (1859) et Kogalniceanu s'impose dans la vie nationale: il n'y a pas d'acte politique du règne de ce prince qui ne porte les traces de son activité imprégnée de l'influence de l'esprit français. Comme premier ministre (1863 - 1865), dans toutes les lois qu'il propose M.Kogalniceanu s'inspire des idées du luminisme occidental. Ce sceau français est surtout visible et palpable dans les deux réformes fulgurantes préparées par cet homme à volonté inébranlable, chacune pareille à un Coup d'Etat:

- La sécularisation des biens, fonds des monastères appartenant aux Saints Lieux de l'Orient[2]. Cette reforme, très hardie, s'est réalisée dans un esprit humanitaire et français bien saisissable.
- C'est l'acte le plus important de la vie politique de ce grand homme patriote et altruiste.

La loi paysanne

Cette loi rendra propriétaires 80000 familles de paysans roumains des terres qu'ils travaillent comme serfs.

L'idée de l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes, inspirée par la Grande Révolution française, planait dans l'air dès le commencement du XIXe siècle, sous tenue par la jeune génération des patriotes Moldo-Valaques (Parisiens d'éducation) ainsi que par les Français philoroumains qui étaient familiarisés avec les conditions politico-sociales des Principautés Danubiennes ayant vécu, travaillé ou même écrit des essais sur l'histoire de ces contrées: Royer-Collard, E. Regnault, le compte A.Walewski etc.

A. Ubicini écrivait en 1850: «Pour les Roumains il n'y a qu'une seule question politique – celle de l'Union des principautés et une seule question sociale – celle des paysans» remarque N.Iorga [7, p.223].

L'amélioration du sort du paysan des Principautés Danubiennes fut aussi l'objet des préoccupations de presque tous les historiographes et essayistes français qui ont présenté dans leurs écrits d'une manière vigoureuse et éloquente l'état déplorable de cette classe sociale exclue de la conjoncture historique européenne tant de siècles.

Mais une bonne majorité des propriétaires s'opposait à l'amélioration du sort des paysans et on nomme «le Premier ministre» (sousentendant M. Kogalniceanu) un politicien aux idées extrémistes, un ennemis des boïars, un homme qui voulait tenir compte de la tradition et du passé qui les forçait à renoncer à leurs privilèges etc.

M. Kogalniceanu se méfiait des ennemis des réformes qui tramaient des complots et ne cessait pas sa politique même après un acte de vandalisme affreux commis par ses adversaires.

Il s'agit de la mort du grand homme politique, orateur aux idées progressistes Barbu Katargiu (1807 - 1862) qui, au moment où il sortait de la Chambre, fut assassiné par une balle «anonyme» après avoir prononcé pendant la séance ces paroles «prophétiques»: «La paix, messieurs, la paix, et une belle entente, et plus le repos sont le salut du pays. Et je préférerais la mort plutôt que de fouler ou de laisser fouler aux pieds une seule des institutions du pays». Dans dix minutes il a reçu la réponse fatale [*Discussion parlementaire*, 65].

Pour apprécier à juste valeur la grandeur d'âme de ce libéral modéré et évaluer son amour et son dévouement vis-à-vis des malheureux les plus malheureux, nous nous permettrons quelques allusions aux œuvres respectives des historiens français touchant l'état de paysans dans les Principautés Danubiennes.

J. Michelet: «C'est une nation sacrifiée, passée inaperçue et qui à peine au XVIIIe siècle a obtenu l'intérêt de l'Europe».

A. Ubicini: «En se voyant si constamment opprimé, le paysan a fini par croire qu'une destinée de malheur pesait sur lui et il n'a plus tenté aucun effort pour s'y soustraire».

F. Colson présentant une analyse pessimiste de l'état de chose dans les Principautés Danubiennes remarque: «Les pauvres paysans sont abandonnés impitoyablement à une exploitation sous vergogne» [3, p.100].

C. Durandin: «C'est le martyre d'un peuple désigné pour souffrir en silence multiséculaire qui est présenté avec tant de cœur et du courage civique dans les œuvres des historiographes français» [3, p.98].

E. Thouvenel consacre à ce peuple merveilleux mais très malheureux quelques pages plus que touchantes: «Le sol de la Valachie ne demande qu'à produire [...], mais les villages ne sont que des amas de cabanes [...] qui élèvent au dessus du sol leurs toits de chaume. Dans ces huttes souterraines végètent des êtres tellement dégradés par la misère qu'ils semblent ne plus appartenir à l'humanité».

Beaucoup d'âmes généreuses nourries des idées humanitaires françaises dans l'Assemblée roumaine soutenaient aussi cette idée d'abolition du servage.

Mais l'opposition tout de même tenait ferme et cette belle intention était stoppée. L'homme politique M. Kogalniceanu, sachant manier avec beaucoup de finesse ses armes de polémique, combat pour la réforme par la parole et par la plume tant que cette lutte le permettait [...].

Mais quand le tocsin sonne le Malherbe moldave «vient et le premier dans les Principautés Danubiennes» aura la témérité de réaliser par un coup d'Etat ce que d'autres avant lui avaient rêvé.

---

[2] Certains boïars roumains laissaient leurs biens aux monastères des Saints Lieux avec certaines obligations d'épargner une partie de revenu aux Principautés. Mais les Grecs ne respectaient pas ses vœux et s'enrichissaient énormément sur le compte du peuple roumain. La sécularisation a mis ses terres au profit des Principautés Danubiennes.

Il mobilise toutes ses possibilités dont disposait sa diplomatie et le moment opportun venu par un décret (*de facto* un Coup d'Etat) il réalisera le rêve séculaire de tout un peuple : être maître de la terre qu'il laboure et arrose de sa sueur.

Nous reproduisons la partie finale d'un de ses discours prononcé le 25 mai 1862 à une séance de l'Assemblée Nationale, échantillon classique de l'art oratoire du grand politicien et de l'esprit français appliqué avec adresse aux réalités de la conjoncture politique créée dans les Principautés Danubiennes.

Comme toujours M. Kogalniceanu monte à la tribune bien documenté, un peu plus enflammé, sentant le cœur battre d'une émotion agréable … et le bon sens comme toujours présent dans son esprit. Et il tient son discours. C'est un échantillon de vérité humaine et de puissance pathétique, où l'indice émotif atteint son apogée témoignant l'incomparable noblesse de son cœur.

Défenseur enthousiaste des droits de l'homme il semblait la personne indiquée par la Providence pour accomplir cette réforme:

«*Oh! ayez pitié de ces milliers de paysans. Songez aux douleurs, aux souffrances, aux misères de leur passé. Songez à l'origine de vos fortunes, songez que la plupart de vos richesses c'est à leur travail que vous le devez.*

Pensez que leurs pères ont lutté avec les nôtres, pour le salut de notre pays et pour l'autel.

Pensez que demain, peut-être, où l'heure du danger peut arriver de nouveau, que sans eux vous ne sauriez défendre ni la patrie, ni vos fortunes, ni vos droits de pays vaincu, que vous ne seriez que des domestiques des étrangers, alors qu'à présent vous êtes à la tête d'un pays libre et autonome…

Souvenez-vous que lors de l'occupation étrangère, beaucoup d'entre nous passaient la frontière pendant que les paysans restaient dans le pays et gardaient nos terres et nos richesses.

Rappelez-vous quel était l'état de nos malheureux paysans à ce moment-là.

Rappelez-vous que eux et leurs femmes étaient devenus des bêtes de somme et que les os de milliers de paysans blanchissent encore aujourd'hui les plaines de la Dobroudja et de la Bulgarie.

Oh! ayez pitié d'eux, ayez pitié ou notre pays!»

Si on ne connaissait pas l'orateur on aurait cru qu'à la tribune est une femme, une mère qui plaide la cause de ses enfants condamnées depuis des siècles par un verdict injuste du Tout-puissant à souffrir sans avoir commis autre crime que celui d'être venus au monde (malgré eux) dans un délai de temps et un espace géographique hostiles aux gens du peuple: *Oh! ayez pitié!* exclamation et apostrophe, méandres expressifs peu communs dans les discours politiques, dans la stratégie discursive de M. Kogalniceanu s'incadrent dans une violence verbale fort persuasive et prend emprise sur l'esprit des membres de l'Assemblée, agit sur leurs sentiments humains et réveille la miséricorde des opposants. Ce procédé nous semble s'adresser et aux structures populaires, nous semble évoquer les «*scrierile cu tîlc*» de nos chroniqueurs et la sagesse populaire si admirée par l'érudit roumain.

La valeur fonctionnelle du lexique est exploitée avec une finesse de jongleur, assurant la charge informationnelle, émotive et affective du discours.

Le contexte actionnel gît sur une antithèse basée sur une apposition sémantique textuelle des verbes synonymes (*souvenez vous…, rappelez-vous* à la II personne du pluriel) quand l'auteur présente les relations séculaires entre les paysans – serfs et les boïars – maîtres (la misère des premiers assurant l'opulence et la prospérité sans borne des seconds).

Le même procédé est appliqué pour le couple des verbes de réflexion *penser* et *songer* qui reflètent les relations actuelles. Et sans être prophète, l'orateur suggère l'idée que ces malheureux sans aucune résistance ou oppositions répèteraient les actes de vaillance de leurs ancêtres.

La répétition des constructions syntaxiques avec les verbes indiqués nous semble aussi une des stratégies du style de Kogalniceanu dont l'ordonnance constructive formelle doit agir comme un facteur convainquant très puissant.

L'apogée de ce discours c'est la phrase finale où le pronom *eux* (les paysans) lève le prestige de ces pauvres malheureux au rang de «notre pays»; eux libres seront les vrais maîtres de ces terres et du bonheur de tous leurs habitants.

Plus tard M. Kogalniceanu dira: «*C'est un grand bonheur de déclarer qu'à partir de 1864 il n'y a plus de paysans serfs*» et «*Les paysans corvéables sont et restent propriétaires sur les terres qu'ils occupent*». (Art.1. *Proclamațiunile şi ordonanțele guvernului de la 2 mai 1864*, Bucureşti, 1864).

Ce coup d'Etat a rendu donc le paysan libre et a rehaussé (c'est très important!) sa dignité d'homme et de citoyen. Et la chose la plus importante: toutes les réformes ont été réalisées sans qu'une seule goutte de sang soit versée.

Après l'abdication du prince A.I. Cuza le 11 février 1866, M. Kogalniceanu se retire des affaires publiques jusqu'à la guerre de l'Indépendance Roumaine (1877) date à laquelle il devient ministre des Affaires Etrangères et en cette qualité, au Congrès de Berlin de 1878, il s'oppose à la Cession de la Bessarabie.

Il passe les dernières années de sa vie à Paris pensant toujours au sort et à la prospérité de la Roumanie.

Le 20 juin 1891 il meurt à Paris, dans ce Paris qu'il n'a cessé d'aimer et d'admirer toute sa vie.

En lui la Roumanie perdit un des plus brillants représentants de la culture française» mentionnait la presse de ce pays [5, p.57].

Conclusions

Dans notre essai nous avons tâché dans la mesure de nos compétences de combler certaines lacunes par une information supplémentaires et une revalorisation de l'activité du grand historien M. Kogalniceanu, défenseur inlassable du paysan roumain qu'il voulait voir libéré d'un servage séculaire et créateur de la Roumanie moderne.

Ses armes de combat étaient les publications sur le passé du peuple roumain, les dialogues de vive voix avec les Français aux idées progressistes et avec les boïars rétrogrades à travers des tables rondes, des débats et des discours publics.

Parisien d'éducation, brillant orateur et éminent homme d'Etat, grâce à son énergie fiévreuse, à sa force de travail hors commun, Kogalniceanu est le premier à lancer dans la conjoncture européenne l'Image des Principautés Danubiennes, terres merveilleuses, mais exclues de l'aréal de l'histoire plus d'un millénaire. C'est aussi lui qui favorise l'implantation de l'esprit français dans les réalités des Principautés Danubiennes conditionnant ainsi le réveil de la conscience nationale des Roumains.

Par son activité de luministe et les contactes culturels et politiques avec les notoires savants et hommes politiques de la France, il entame des relations multiaspectuelles favorisant l'implantation de la civilisation française véhiculée par sa langue qui à son tour conditionne le perfectionnement de la langue roumaine.

Par ces manifestations il devient l'avant coureur d'un fructueux dialogue des cultures franco-roumaines, base future de la francophonie moderne.

Nous proposons aux lecteurs quelques appréciations touchant l'activité du grand défenseur des droits de l'homme glanées dans les oeuvres des historiens français et roumains.

In memoriam

I. Ursu

- ✓ Une puissante personnalité animée de plus chaud patriotisme qui a su engager le pays dans une vie nouvelle.
- ✓ Il veut imposer son pays à l'Occident au nom de la justice sociale.
- ✓ Dans toute son activité M.Kogâlniceanu manifestait une grande noblesse de cœur, mais actionnait quand il s'agissait d'une décision et fort avec une témérité de suprême désinvolture.
- ✓ M.Kogâlniceanu est le créateur de la Roumanie moderne.

M. Fotino

- ✓ Parisien d'éducation, Français d'âme, esclave de l'Esprit français, il fut Français par sa pensée, par son art oratoire, tout en restant Roumain attaché à sa terre, à son peuple en leur consacrant toutes ses forces morales, ses connaissances, son talent et l'éloquence incomparable d'homme politique.
- ✓ Militant fervent implacable il proclame clairement le principe de la liberté civique dans les Principautés Danubiennes.
- ✓ Orateur éminent doué d'une logique impeccable qui savait toujours respecter la norme protocolaire (le jugement des valeurs historiques).
- ✓ Il se consacre entièrement dès sa jeunesse à la cause de la résurrection de son pays et de son peuple; érudit connu à 21 ans il publie le premier en 1837 «Histoire de la Valachie et de la Moldavie»: travail d'information et de réhabilitation du peuple roumain, œuvre imprégnée d'un profond romantisme historique présentant la carte de visite des Roumains aux Occidentaux.
- ✓ Il favorise la résurrection des traditions culturelles des Roumains

N. Iorga

Tout jeune il voulait:

- ✓ S'initier à la civilisation française à Lunéville.

- ✓ Respecter le suivisme de la diplomatie (sans chancellement) quand il s'agissait d'actes d'Etats.
- ✓ Imposer la témérité de ses actions et la hardiesse de leur réalisation.
- ✓ Le plus grand orateur et le plus grand penseur politique, il fut un éminent ministre et premier ministre, homme d'Etat, quarante-huitard.
- ✓ Grand découvreur de l'art nationale et le promoteur de la future francophonie.

C. Durandin

- ✓ L'apôtre des idées libérales françaises.
- ✓ Il découvre la France pour les Principautés Danubiennes et le premier lance l'image des Roumains en France.
- ✓ Le chef de file du courant littéraire dans les Principautés Danubiennes.
- ✓ Homme progressiste roumain, orateur inné, doublé d'un historien, l'apôtre déclaré des idées libérales françaises, dévoré dès sa jeunesse par la flamme sacrée de l'amour pour la patrie et pour le peuple roumain.
- ✓ Le chef de file du courant libérateur (à côté de V.Alecsandri).
- ✓ Orateur parlementaire, ministre orateur et polémiste il a dû pour défendre ses réformes déployer contre de difficultés les plus variées les ressources d'un esprit singulièrement fertile, surtout contre la couche aristocratique rétrograde qui s'opposait à la démocratisation de la société (surtout à l'abolition du servage).

En guise d'éternelle reconnaissance et pieux souvenir nous déposons sur la tombe du grand homme politique roumain qui se trouve à Paris une couronne tressée de fleurs de la rhétorique au superlatif par lesquelles la postérité reconnaissante a désigné l'activité de ce grand homme d'Etat créateur de la Roumanie moderne.

- ✓ C'est un des premiers promoteurs de l'esprit français dans les Principautés Danubiennes.
- ✓ C'est le plus éloquent et le plus grand penseur politique de son temps qui a élevé l'art oratoire à un niveau encore inconnu dans les Principautés Danubiennes.
- ✓ C'est un des plus convaincus combattants pour le devenir des Principautés Danubiennes et la création des bases de la Roumanie moderne.
- ✓ C'est un des plus téméraires réalisateurs de l'abolition du servage des paysans en 1864 (80 mille paysans sont devenus libres).
- ✓ C'est le premier à lancer à l'étranger le nom des Principautés Danubiennes en écrivant à 21 ans «*L'Histoire de la Moldavie, et de la Valachie*», carte de visite d'un peuple oublié par l'histoire.
- ✓ Il découvre la France à ces compatriotes et introduit dans la conjoncture socio-scientifique de la France le nom de Moldavie et Valachie, réalisant ainsi son engagement au nom d'une cause énoncée nationale.

La presse française

Le grand Roumain meurt en 1891 à Paris. La presse française mentionnait en guise d'épitaphe: «En lui, la Roumanie perdait un des plus brillants représentants de la culture française dans les Principautés Danubiennes» [5, p.57].

Références:

1. Buletinul ședinței Adunării ad-hoc. - Nr.7, supliment, p.2.
2. Discursuri parlamentare, Discours de réception à l'Académie roumaine, juin 1881.
3. Durandin C. L'Histoire des Roumains. - Paris, 1998.
4. Fotino M. L'Influence française sur les grands orateurs politiques roumains de la seconde moitié du XIXe siècle. - Bucarest, 1928.
5. Ghica I. Scrisori. - Bucuresti, 1889.
6. Iorga N. Histoire des relations franco-roumaines. - Paris, 1918.
7. Iorga N. Despre M.Kogalniceanu. Comunicări. - Bucureşti: Academia Română, 1922.
8. Kogalniceanu M. Scrisori 1834-1849 publiées et annotées par V.Haneş. - Bucuresti, 1943.
9. Les Étrangers à Paris, Waren 1884 selon La Question dynastique en Roumanie par un Paysan du Danube. - Paris 1889.
10. Michelet J. Légendes démocratiques du Nord. - Paris, 1854.
11. Onciul D. M.Kogălniceanu. - Bucuresti, 1918.
12. Ubicini A. Provinces d'origine roumaine: Valachie, Moldavie, Bucovine, Transylvanie, Bessarabie. - Paris, 1850.
13. Ursu I. La Roumanie en Images. - Paris: Imprimerie A.Y.L'Hoir, 1919.

Dictionnaires:

1. Grand Larousse Encyclopédique du XXe siècle. En 10 volumes. - Paris, 1980.
2. Dictionnaire universel des noms propres. - Paris, 1991.

Prezentat la 24.04.2007

РОЛЬ АКАДЕМИИ МУЗЫКИ, ТЕАТРА И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫХ ИСКУССТВ В ФОРМИРОВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ СКРИПИЧНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Ольга ВЛАЙКУ

Академия музыки, театра и изобразительных искусств Республики Молдова

Scopul major al articolului de faţă este legat de caracteristica rolului însemnat, pe care îl are Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice în dezvoltarea tradiţiilor interpretative ale pedagogiei violonistice naţionale. Autorul dezvăluie etapele principale în crearea cadrelor catedrei Instrumente cu Coarde a AMTAP, prezintă portretele de creaţie ale celor mai remarcabili violonişti – profesori şi interpreţi concertanţi, apreciază aportul lor în formarea şi dezvoltarea artei violonistice naţionale.

The main goal of this article is related to the characteristics of the important role played by the Academy of Music, Theatre and Fine Arts in the development of performing traditions of the national violin pedagogy. The author describes the main stages of formation of the staff of the faculty of strings instruments of AMTPA; depicts the creative portrait of the leading violinists: teachers and performers, values the contribution they brought to the formation and development of the national violin art.

Открытие Кишинёвской государственной консерватории в 1940 году явилось важным событием в развитии скрипичной педагогики в Республике Молдова. Параллельно с учреждением консерватории при ней стала функционировать средняя специальная музыкальная школа (существующая в наши дни в виде двух музыкальных лицеев: с государственным языком обучения – имени Чиприана Порумбеску и с русским языком обучения – имени Сергея Рахманинова). Это дало возможность организовать систему непрерывного музыкального образования (в том числе и скрипичного): от начальных шагов овладения скрипичной музыкальной грамотой до высот технического совершенства. Это позволило также индивидуализировать, разграничить педагогические задачи, решаемые в школе и в вузе.

В музыкальном вузе специальный класс скрипки преследует специфические цели: на первый план выступают художественные задачи, а вопросы исполнительной техники формулируются здесь в той мере, в какой они необходимы для реализации художественных задач. Поэтому совершенно естественно, что если поначалу, в момент основания Кишинёвской консерватории и специальной музыкальной школы, ввиду нехватки педагогических кадров класс скрипки вели в них практически одни и те же музыканты, то постепенно, со временем, в каждом учебном заведении сложился свой коллектив, со своими традициями и педагогическими принципами. Ясно, что особое значение среди них принадлежит скрипачам, работавшим в составе струнной кафедры Кишиневской консерватории*.

В консерваторию были привлечены лучшие местные кадры, а также педагоги из других республик СССР. Так, в 1940 году в состав педагогов струнной кафедры входили скрипачи М. Пестер, И. Финкель, И. Коганов и И. Дайлис. Высокие профессиональные качества М. Пестера стали основанием для назначения его заведующим кафедрой.

Среди других преподавателей по классу скрипки особо выделялся И. Дайлис – разносторонний музыкант и образованнейший человека. Известно, что после окончания Кишинёвского музыкального училища по классу И. Финкеля, он занимался в Женевской консерватории у С. Томсона и в Брюссельской консерватории у Г. Германа. Одновременно он изучал в Женевском университете экономику. В двадцатые годы XX века И.Дайлис преподавал в Кишинёвском музыкальном училище и в консерватории, а с 1926 года по 1940 год – являлся педагогом Бухарестской консерватории и солистом филармонии. Наряду со скрипкой И. Дайлис прекрасно знал ряд духовых инструментов, поэтому работал в Кишинёвской государственной консерватории не только преподавателем по классу скрипки, но одновременно являлся и заведующим кафедрой духовых инструментов.

В первые послевоенные годы и далее, вплоть до 1961 года, основную работу по классу скрипки вёл именно И. Дайлис, подготовивший за период своей деятельности свыше 60 специалистов. Среди них –

С. Лункевич, Л. Гаврилов, Н. Лозник, Х. Ширман, М. Цинман, Е. Клетинич, Л. Гончарук, С. Сокольская, Г. Ешанов, Г. Сэулеску, Е. Бессонова, Л. Бачинин, Е. Кодрянская, И. Пономарёва, И. Пищанский и др.

Сравнительно недолго работал в Кишинёвской консерватории скрипач С. Кребс, получивший музыкальное образование во Львове, затем совершенствовавшийся в Париже, Праге и Варшаве.

С 1944 года к работе в консерватории приступил О. Дайн. До войны он учился в Кишинёвской консерватории *Național*, а затем – в различных музыкальных учебных заведениях Бельгии, Франции, Чехии.

В дальнейшем состав кафедры постоянно менялся. Так, в 1950-е годы здесь работали скрипачи А. Брусков и М. Унтерберг, в начале 60-х - А. Каушанский и А. Тушмалов.

М. Унтерберг проработал в составе кафедры 15 лет и оставил о себе яркие воспоминания. Будучи блестящим исполнителем, лауреатом Всесоюзного конкурса исполнителей (1945 г.), он уделял большое внимание концертной деятельности. Показательно, что в свои концертные программы он включал не только произведения классиков и романтиков, но и сочинения молдавских авторов – В. Загорского, Г. Няги, Л. Гурова и др. В числе его выпускников – А. Катковская, В. Дуду, А. Мирочник, С. Пропищан, А. Марьясин и др.

Выпускник Московской консерватории, ученик А. Ямпольского и Д. Цыганова, А. Тушмалов приступил к работе в Кишинёвской консерватории уже зрелым музыкантом. Опытный педагог, умевший найти индивидуальный подход к каждому студенту, А. Тушмалов воспитал целую плеяду молодых скрипачей. Среди них - Э. Стрелкова (Влайку), Э. Которова, Ф. Ройтман, А. Гринберг, другие музыканты.

Большой вклад в развитие молдавской скрипичной педагогики внёс А. Каушанский. Он приехал в Кишинёв в 1964 году после окончания Одесской консерватории (класс В.Мордковича) и аспирантуры при Московской консерватории (класс проф. Д. Ойстраха). Его неиссякаемая энергия проявлялась в разных направлениях. Большое внимание скрипач уделяет исполнительской, концертной деятельности. Под его руководством создаётся струнный квартет под эгидой Гостелерадио. В составе квартета были: А. Каушанский – I скрипка, А. Мирочник – II скрипка, А. Амвросов – альт, Ю. Крылов – виолончель. Репертуар квартета отличался необычайным стилевым богатством. Он включал сочинения композиторов-классиков, романтиков, современных авторов. Неоценимую роль сыграл данный струнный квартет в развитии молдавской композиторской школы. Именно для данного коллектива композиторы Молдовы стали создавать струнные квартеты. Не случаен поэтому всплеск квартетного творчества молдавских авторов именно в 1960-е – начале 1970-х годов. Квартет часто выступал с концертами. Множество записей хранится в фондах Гостелерадио; лучшие из них записаны на грампластинки фирмы *Мелодия*.

Все эти годы А. Каушанский много сил отдаёт педагогической работе. Среди многочисленных выпускников класса А. Каушанского – Б. Гольденбланк, Ц. Дронь, М. Горенштейн, Я. Вольдман, Б. Дубоссарский, О. Нузман, О. Шрайберман, Л. Станиславский, Н. Каданцева и др.

На протяжении последних трёх десятилетий в составе кафедры струнных инструментов Кишинёвской консерватории работали разные скрипачи: Я. Вольдман, Е. Бырлиба, Э. Влайку, Л. Лашку, Д. Боцу, Г. Няга, Б. Дубоссарский, Н. Хош, А. Молодожан, В. Цыра, автор этих строк. Специально выделим среди названных педагогов Г. Нягу и Б. Дубоссарского, ибо они, являясь не только скрипачами, но и композиторами, внесли особенно весомый вклад в развитие скрипичного репертуара и скрипичных исполнительских традиций.

Процесс формирования Г.Няги-музыканта опирался на изучение румынской и русской музыкальных традиций. Важнейшими ступенями его образования стали годы обучения в Бухарестской (1937 - 1940), Кишинёвской (1940 - 1941) и Московской (1949 - 1952) консерваториях.

Изучая скрипичное творчество предшественников и современников, исполняя их музыку, Г. Няга стремился в то же время «сформулировать» собственные композиторские и исполнительские идеи. Ощутив необходимость совершенствования композиторской техники, он продолжил своё образование в Кишинёвской консерватории (1953-1958) по классу композиции Л. Гурова и Н. Лейба.

В совершенстве владея двумя специальностями (скрипичное исполнительство и композиция), Г. Няга ярко проявил себя в обоих направлениях. На протяжении десятилетий он преподавал скрипку в Кишинёвской консерватории, выступал как солист и ансамблист в многочисленных концертах, много лет работал в струнном квартете Гостелерадио. Характеризуя его игру, Е. Клетинич пишет: «Не поражая виртуозным блеском, он захватывал слушателя поэтичностью, одухотворённостью, ему

одному присущей манерой исполнения» [1]. А московский музыковед Ю. Корев, высказывая своё мнение об интерпретации Г. Нягой скрипичных пьес А. Муляра и П. Ривилиса, подчёркивает: «Няга-скрипач, по крайней мере, в национальном репертуаре – это открытие. Искусство его воскрешает неповторимо самобытные традиции лэутарского исполнительства, каким мы его себе представляем по немногочисленным описаниям, по характеру народной инструментальной музыки. Необычна свобода интонирования, подчинённая, чудится, отнюдь не акустическим законам, а только фантазии музыканта. Непринуждённая пластичность фразировки естественна как человеческое дыхание, как пение птиц. Многоцветна радужная переливчатость звука: чувствуешь, что буквально каждым мотивом, каждой попевкой и паузой артист дорожит как великой драгоценностью и любуется ею, и нежит» [2].

Как уже было сказано, скрипичное исполнительство было только одной гранью творческой деятельности Г. Няги. С первых послевоенных лет и вплоть до своего отъезда из Молдовы (1999), он писал музыку. Стилевая палитра и жанровый спектр произведений Г. Няги отличаются многообразием: оперы *Глира (Барбу Лэутарул)* и *Жар Птица* (была поставлена её первая часть – моноопера *Нефертити*), оратории и кантаты, три инструментальных симфонии и вокальная симфония *Perpetuum mobile*, десятки камерных вокальных и инструментальных сочинений, музыка к кинофильмам.

Скрипка играет исключительную роль в произведениях Г.Няги. Об этом свидетельствуют как более монументальные работы, например – два концерта для скрипки с оркестром (соответственно, 1973 и 1979 гг.), так и более камерные сочинения: *Два танца* для скрипки и фортепиано (1956), Первая соната для скрипки и фортепиано (1957), *Маски* – пьеса для такого же состава, написанная по мотивам музыки Д. Шостаковича и С. Прокофьева (1962), *Концертная пьеса* для скрипки и фортепиано (1969), *Речитатив и Бурлеска* (1971), Пьеса для четырёх скрипок (1975), Трио для скрипки, виолончели и фортепиано (1976), *Ария, Болеро и Аллегро* для камерного оркестра (1982), Квартет для флейты, скрипки, виолончели и фортепиано (1985), Три дуэта для скрипки и фортепиано (1993) и др.

Скрипичные произведения Г.Няги часто исполняются, относятся к числу репертуарных. Свободно владея техническими возможностями инструмента, Г. Няга использует их многообразно, учитывая фактор «естественности», «удобства» для скрипача-исполнителя. Именно поэтому они находят применение в учебном процессе, рекомендуются в качестве материала для исполнительских конкурсов.

Плодотворная педагогическая работа Г. Няги подтверждается тем фактом, что в числе его учеников – скрипачи В. Которова, Э. Губенко, В. Ерыгина, Л. Кавнацкая, Е. Клетинич, А. Цуркану, другие музыканты.

Такие же три направления творческой деятельности – скрипичное (и альтовое) исполнительство, композиция и педагогика – свойственны также творческой личности Б. Дубоссарского. Закончив Бендерскую музыкальную школу и Кишинёвское музыкальное училище по классу скрипки, он поступил в Кишинёвскую консерваторию в класс А. Каушанского. Впоследствии к этому добавились занятия композицией с В. Загорским. В итоге композиторское творчество и инструментальное исполнительство стали для Б. Дубоссарского неразделимы. «Со студенческих лет Б. Дубоссарский выступал в качестве скрипача и альтиста в различных камерных коллективах, ансамблях народных инструментов. Не случайно его первые композиторские опыты относятся к области камерной инструментальной музыки – в ней Б. Дубоссарский чувствовал себя свободно и уверенно», - пишет Г. Пирогова, характеризуя творческую личность музыканта [3].

После окончания консерватории Б. Дубоссарский работает на Гостелерадио (вначале – в эстрадно-симфоническом оркестре, затем – в струнном квартете). Последние десятилетия всю свою энергию он отдаёт педагогике, причём ведёт в консерватории классы скрипки и композиции. Среди его выпускников-струнников – Л. Гаврилица, С. Танас, М. Дончева, Л. Ипанова, В. Буфтяк и др. Композиторское образование под его руководством получили Л. Штирбу, В. Беляев.

Естественно, что именно струнные инструменты нашли наиболее полное отражение в творчестве Б. Дубоссарского. Основную часть его сочинений составляют произведения для скрипки, альта, виолончели, фортепиано, для различных камерных составов. Так, в 1970 году композитор пишет Три пьесы для струнного квартета, а в 1972 году – Струнный квартет № 1. В 1974 году он предлагает необычное сочетание скрипки с валторной в Каприччио. В этом же году он сочиняет Дивертисмент для трубы и струнного квартета, а также Пьесы для скрипки и фортепиано. В следующем году к струнному квартету он добавляет цимбалы и пишет для данного состава Сюиту. В дальнейшем из-под его пера

выходят: секстет *Памяти жертв Бендерского восстания* для кларнета, тромбона, ксилофона и струнного трио, четыре дуэта для двух скрипок, Камерная симфония для солирующих инструментов, струнного квартета и литавр, струнный квартет № 2, Соната для скрипки соло, струнные квартеты № 3 и № 4, *Юмореска* для кларнета, ансамбля скрипачей и фортепиано, *Романтическая поэма* для скрипки и фортепиано, другие произведения. Многие из скрипичных произведений Б. Дубоссарского вошли в педагогический репертуар детских музыкальных школ, специальных музыкальных лицеев и колледжа, консерватории.

Всё сказанное убеждает в том, что педагогический состав кафедры струнных инструментов Кишинёвской консерватории постоянно трансформируется: наряду с опытными, маститыми профессорами трудится молодое поколение, которое, внося свежую струю, перенимает знания и методические навыки старших коллег. В свою очередь, каждое новое поколение, вживаясь в коллектив кафедры, вырастает в крепкий педагогический костяк, который продолжает традиции предшественников и берёт на себя роль наставников своих последователей. Так возникает преемственность традиций в рамках одного коллектива.

Естественно, что каждый педагог обладает индивидуальными качествами, придающими его работе особые, неповторимые черты. Но единые методические принципы, которыми руководствуются преподаватели кафедры, обеспечивают общие критерии оценки при обсуждении выступлений студентов в рамках академических концертов, зачётов, экзаменов, при подведении итогов концертной деятельности самих преподавателей.

Примечание:

* С 1940 года, времени создания консерватории, и до настоящего времени в названии консерватории (и её структуре) происходили многочисленные изменения: Государственный Институт искусств (1963), Молдавская государственная консерватория (1984), Академия музыки (1993), Университет искусств (1998), Академия музыки, театра и изобразительных искусств (2002). Отмечая эти трансформации, мы не акцентируем на них внимание, поскольку интерес настоящего исследования сопряжён не со структурой и историей вуза, а с деятельностью одного из его подразделений – кафедры струнных инструментов, которая никогда не меняла своего наименования и статуса.

Литература:

1. Клетинич Е. Очерки о советских молдавских композиторах. - Кишинев, 1984, с.221.
2. Там же.
3. Пирогова Г. Борис Дубоссарский // Молодые композиторы Советской Молдавии. - Кишинев: Литература артистикэ, 1982, с.32.

Prezentat la 05.05.2007

СКРИПИЧНЫЕ СОНАТЫ В. ВЕРХОЛЫ

Ольга ВЛАЙКУ

Академия музыки, театра и изобразительных искусств Республики Молдова

În articol se analizează două sonate pentru vioară şi pian de V.Verhola, se caracterizează conţinutul ideatic, se apreciază mijloacele de expresie muzicală, se argumentează logica utilizării ciclului bipartit. Sonatele menţionate, în special *Sonata-rapsodie*, intră în repertoriul violonistic naţional, fiind incluse frecvent în programele concertelor, de aceea importanţa articolului constă şi în elaborarea unor recomandări metodice referitor la studierea şi interpretarea creaţiilor indicate.

The article analyzes two sonatas for violin and piano by Vitalie Verhola, characterizes their content and form, the means of the musical language, and argues for the benefits of using a structure with two parts cycle. These sonatas by V.Verhola, and especially "Sonata-Rhapsody", is an often performed piece of the national violin repertoire, this is why an important advantage of the article is the methodological recommendation offered by the author concerning the performance of the mentioned works.

Среди скрипичных сонат композиторов Республики Молдова заметное место принадлежит двум сочинениям В. Верхолы: *Сонате-рапсодии* для скрипки и фортепиано и *Сонате № 2* для того же исполнительского состава. Как свидетельствует В. Сандрацкая, «..написанная в 1968 году, *Соната-рапсодия,* однако, владеет вниманием композитора еще на протяжении двух лет. В 1970 году появляется вторая редакция сонаты. Почти полностью изменена вторая часть, переосмыслена общая жанровая драматургия» [1]. *Соната-рапсодия* была с успехом исполнена в Кишиневе, а затем в Москве и отмечена как сочинение «... с национальной почвенностью музыкального языка, характерностью мелодических образов» [2].

По-видимому, успех *Сонаты-рапсодии* вдохновил В. Верхолу на повторное вскоре обращение к данному жанру. В 1972 году появилась его *Вторая соната* для скрипки и фортепиано.

Очевидно, *Соната-рапсодия* служила для В. Верхолы своеобразной точкой отсчета в решении жанра скрипичной сонаты: вряд ли только случайностью обусловлено сходство между названными произведениями в построении цикла и использовании языковых средств. Обе сонаты двухчастны, в обеих чувствуется опора на молдавский фольклор, имеются контрастирующие тематические комплексы, претворяющие закономерности песенной и танцевальной жанровых сфер. Однако несмотря на наличие сходства между описываемыми сонатами, они существенно разнятся как по композиционно-драматургическим особенностям, так и по музыкальному языку.

Так, например, две части *Сонаты-рапсодии*, хотя и не сопряжены тематическим единством музыкального материала, воплощают сходную идею – торжества жизнелюбивых сил, оптимистического начала. Создавая *Вторую скрипичную сонату*, В. Верхола преследует совершенно другую художественную цель – ее части полярно противоположны по настроению: лирико-эпической I части противопоставлен вихревой жанровый финал. Аналогично соотношение сонат с точки зрения использования фольклорных элементов: конкретно-ассоциативная фольклорность *Сонаты-рапсодии* резко отличается от обобщенной, опосредованной фольклорной ассоциативности музыкального языка *Второй сонаты*.

Подтвердим данное положение детальным анализом каждого из указанных сочинений.

В названии своего первого скрипичного сонатного опуса «... композитор „скрещивает" жанры, противоположные по конструктивным свойствам: сонату, композиционная схема которой канонизировалась веками, и рапсодию, предполагающую импровизационное развитие материала, яркие неожиданные контрасты» [3].

Действительно, принцип контраста проявляется в *Сонате-рапсодии* многообразно. Особенно ярко он заметен в тематической организации произведения.

Даже при первом беглом ознакомлении с сочинением поражает частота, с которой автор темповыми ремарками в нотном тексте указывает исполнителю на резкие изменения характера музыки: только на протяжении I части подобных ремарок 12: Acuto, Andante e dolce, Allegro con fuoco, Devoto, Vigoroso, Pressante и т.д. Естественно, что каждая из них вызывает к жизни соответствующие качества

музыкального материала, связанного с использованием различных элементов музыкального языка, видов скрипичной техники. В самом же общем плане можно констатировать противопоставление двух жанровых сфер: песенно-речитативной и танцевальной. Первая из названных сфер доминирует в I части, вторая господствует в финале.

Так, уже вступление к *Сонате-рапсодии* содержит два тематических элемента: резко призывный, напоминающий интрадные фанфары, и печально дойнообразный, насыщенный ламентозными секундами у солирующей скрипки.

Главная партия примечательна фактурным контрастом. Фортепиано выполняет роль ритмизованного, активного (Allegro con fuoco) сопровождения цимбального типа, на фоне которого скрипка проводит мелодию широкого дыхания. В ней примечательно сочетание на близком расстоянии контрастных длительностей, использование форшлагов, что ассоциируется с лэутарскими приемами. Постоянная устремленность мелодической линии к высотам третьей октавы усиливает экспрессию.

Главная партия примечательна фактурным контрастом. Фортепиано выполняет роль ритмизованного, активного сопровождения цимбального типа, на фоне которого скрипка проводит мелодию широкого дыхания. В ней примечательно сочетание на близком расстоянии контрастных длительностей, использование форшлагов, что ассоциируется с лэутарскими приемами. Постоянная устремленность мелодической линии к высотам третьей октавы усиливает экспрессию.

Связующая партия развивает фоновые, «цимбальные» мелодические обороты. Здесь важную роль приобретают акценты, создающие в одноголосии эффект скрытого двухголосия.

Необычайно красочна побочная тема. Фортепиано звучит *p* на педали. Колористические фигурации захватывают огромный регистровый диапазон, создают эффект своеобразного вибрирующего звукового пространства. В него погружена речитативно-декламационная мелодия скрипки, опирающаяся на интонации главной партии. Особую роль играют ходы на широкие интервалы, создающие ощущение свободного мелодического парения.

Небольшая разработка опирается в основном на моторные интонации, происходящие из фортепианной партии. У скрипки встречаются фрагменты с использованием двойных нот, которые требуют от исполнителя определенной предварительной репетиционной работы для нахождения оптимального выбора позиции и аппликатуры.

Граница между разработкой и репризой отмечена внедрением материала вступления, существенно расширенного и трансформированного. Основной акцент здесь лежит на скрипичной мелодии, в которой контрастно сочетаются быстрые пассажные фрагменты и медленные импровизационные построения. Постепенно нарастает контраст между тематизмом скрипки и фортепиано. В партии рояля резко скандируются грозные мотивы-выкрики речитативного склада, в то время как скрипичная партия продолжает линию дойнообразных лирических протяженных построений. В этом диалоге, несмотря на постоянное усиление динамики фортепианных мотивов (*f – ff – fff*), «выигрывает спор» скрипка: звучание ее темы не прекращается, она развертывается, словно не обращая внимания на фортепианные «окрики». Фортепианные мотивы, наоборот, сокращаются и замолкают вовсе. Так готовится реприза.

Последовательность тематического материала в репризе сонатной формы совпадает с экспозиционной. Однако характер музыкального материала изменен кардинально. Главная партия (т.115) имеет черты грациозной танцевальности (примечательно, что композитор делает здесь пометку Danza intimo). Побочная, напротив, приобретает черты величественности, грандиозности (Grandiozo). Ее мелодия проводится исключительно скрипкой, в ней используются двойные ноты, мелодическая линия насыщена внезапными подъемами и спадами (т.137). Завершается первая часть сонаты материалом вступления, который словно ставит точку после всей продолжительности тематического развития.

Драматургическая логика второй части *Сонаты-рапсодии* для скрипки и фортепиано В. Верхолы словно на новом витке спирали повторяет идею первой части. Здесь композитор также использует сонатную форму, в которой контрастируют стремительная главная и танцевальная побочная темы, а после небольшого разработочного эпизода они возвращаются в зеркальном порядке.

По структурно-ритмическим, мелодико-интонационным и образно-эмоциональным признакам главная тема второй части напоминает мелодии типа бэтута-хора. В ее выразительности важная роль принадлежит повтору активного трехдольного мотива, не совпадающего с границами двухдольных

тактов. Жесткость кластерных созвучий, акцентированно завершающих каждый мотив, стремительно нисходящий, будто скатывающийся тип движения мелодии усиливают характер активного танцевального движения.

Побочную тему второй части, хотя и нельзя однозначно определить с позиции какого-либо конкретного танцевального жанра, все же по общему строю музыки, изобилию изысканных синкопированных фигур, рельефно выступающих на фоне мерно пульсирующего аккомпанемента, можно охарактеризовать как воплощение обобщенного дансантного типа движения, которое производит вся вторая часть в целом.

Отдельными чертами фактуры, структурой мелодического развертывания и типом фортепианного сопровождения данная тема близка главной партии первой части в ее репризном варианте.

Средний раздел сонатной формы сочетает в себе черты эпизода и разработки. Он открывается ламентозным монологом скрипки, выдержанным в жанровом ключе дойны. Свободная метрика (композитор отказывается от тактового деления материала), песенный тип мелодии, сочетающей плавное поступенное движение и скачки на большие интервалы, непредсказуемые вкрапления двухголосных мотивов, использование glissando – все как бы имитирует вокальное импровизационное интонирование.

Далее к свободному развитию этого материала подключаются обороты из обеих тем экспозиции, которые причудливо сплетаются в новые мотивные образования. Данные интонационные процессы протекают на фоне выдержанных кластеров фортепианной партии.

Реприза возвращает экспозиционный тип изложения материала, подводя итог всем предшествующим тематическим процессам.

Определяя жанр *Сонаты-рапсодии* В. Верхолы, необходимо отметить наличие в ней принципа концертирования, который, как известно, уже с начала XX века приобретает значение композиционного метода. В этом плане наиболее показательна разработка I части произведения, где попеременно солируют то скрипка, то фортепиано, создавая эффект своеобразного состязания. Что касается другого характерного, хотя и не основного, признака жанра концерта – виртуозного блеска, его предназначенности для торжественных ситуаций, то он наиболее ярко и рельефно отражен в идейно-образной направленности музыки сонаты, праздничном, танцевальном характере ее частей, наличии сольных импровизаций-каденций скрипки.

Обосновывая двухчастность *Сонаты-рапсодии* для скрипки и фортепиано В. Верхолы, выскажем в качестве одного из возможных объяснений такого решения цикла идею о влиянии на него принципа следования дойны и танца. Речь идет не о чередовании темпов медленно–быстро, так как обе части *Сонаты-рапсодии* написаны в быстром (Allegro con fuoco в первой части) либо стремительном (Veemente во II части) темпе. Сравнение с дойной и следующим за ней танцем понимается здесь в более широком плане. Произведение В. Верхолы близкó указанному принципу по своему образно-эмоциональному строю: так, в I части акцентируются кантиленные темы (вступление, главная и побочная), которые не столько контрастируют, сколько дополняют друг друга, являются разными гранями одного и того же лирического настроения. Во второй же части, напротив, большое значение приобретают мелодии ярко танцевальной окраски.

Рассматривая *Сонату-рапсодию* В. Верхолы с точки зрения претворения в ней фольклорных элементов, нельзя не остановиться на ее связях с традицией народного лэутарского исполнительства. Показательным примером применения приемов тарафной игры служит раздел Con spirito из II части *Сонаты*. Фактура его имитирует звучание микротарафа. Такой эффект создается метроритмическими и фактурными средствами фортепианного аккомпанемента, воспроизводящего типичные формулы цимбальных партий в тарафе. Регистровое же разделение аккордики в сопровождении может быть ассоциировано с перекличками цимбал, контрабаса и аккордеона. Партия скрипки представляется как игра солиста-лэутара, в исполнении которого, как свидетельствуют исследователи, обычно встречается обильная мелизматика и игра «на коротком смычке».

В заключительном разделе I части обращает на себя внимание виртуозный пассаж из фигураций тридцатьвторыми, охватывающий высотное пространство от e^3 до E_1, напоминающий о традиционной виртуозности молдавских цимбалистов.

Исходя из сказанного, можно сделать вывод о том, что, действительно, яркую индивидуальность *Сонате-рапсодии* придает опора на традиции молдавского фольклора. Автор нигде не цитирует на-

родные мелодии, но сочиняет свои темы в их духе. Опора на национальные традиции и их творческое развитие привело к тому, что в *Сонате-рапсодии* для скрипки и фортепиано В. Верхолы отчетливо проявилась тенденция к синтезу разных жанров и форм музыки. Это выразилось в переплетении здесь принципов классической сонаты, романтической рапсодии, отдельных черт концерта и некоторых жанров молдавского фольклора.

Вторая соната для скрипки и фортепиано В. Верхолы углубляет сферу субъективных, интеллектуализированных образов. В ней композитор предстает не только как жизнелюбивый оптимист, но и как умудренный опытом человек, задумывающийся о проблемах бытия. Музыка сонаты создает впечатление свободной исповеди, в которой раскрывается внутренний мир сложной, эмоционально богатой личности.

Первая часть сонаты – это медленная музыка (Adagio), где господствуют лирико-эпические, с элементами медитации образы. Музыкальный материал постоянно обновляется, что ассоциируется с импровизацией и приводит к многотемности и некоторой калейдоскопичности. Однако все темы I части интонационно родственны, поэтому ощущения пестроты и интонационной чужеродности не возникает. Образный мир I части воспринимается как раскрытие разных граней одного эмоционального состояния.

Импровизационность музыки и ее медитативный характер обусловливают тот факт, что в распределении функций между партиями скрипки и фортепиано скрипка является носителем мелодического, кантиленного начала, а фортепиано выполняет, в основном, функцию сопровождения. Однако и фортепианная партия наполнена важными интонационными оборотами, своего рода тематическими персонажами. Основной из них открывает сонату и представляет собой две чистые квинты, находящиеся в секундовом соотношении и возникающие с quasi-форшлагами. Композитор выписывает форшлаги короткими длительностями и располагает на полутоновом сопряжении от основных звуков.

Данное построение в партии фортепиано создает впечатление значительности и важности. Будучи чрезвычайно заметным в интонационном и ритмическом отношениях, оно легко привлекает внимание слушателя и потому используется композитором как своеобразный знак цезуры, разграничивающей участки формы и возникающей в наиболее важных точках композиции. На протяжении I части указанная фортепианная реплика звучит несколько раз. Она меняет свое высотное положение, в репризе появляются октавные дублировки, что делает ее звучание напряженным и эмоционально насыщенным. Но неизменными остаются ритмический рисунок и интонационный смысл. Показательно и то, что она никогда не проникает в партию скрипки.

Как уже было сказано, скрипичная партия является носителем мелодического начала. Именно здесь экспонируются и развиваются основные темы сонатной формы.

Главная партия (тт. 5 – 12) распевна. В ее интонационной конструкции преобладает волнообразность; примечательно чередование секундово-терцовых попевок и резких ходов на ум. 5 и ум. 8. По характеру мелодии тема напоминает лирико-эпические образы С. Прокофьева и Д. Шостаковича. Господствующим способом звукоизвлечения является legato, которое рельефно очерчивает фразы. Несмотря на невысокий уровень громкостной динамики (*p*), данная тема требует исполнения глубоким насыщенным звуком.

Связующая партия (тт.14 – 30) развивает интонации главной. Она звучит более напряженно, мелодия поднимается до as^3, фразы становятся короче, legato постепенно сменяется на détaché, наблюдается ритмическое диминуирование (переход от более крупных длительностей к мелким). Интересно, что окончание связующей партии полностью проходит на органном пункте d, что имело место также в начале главной. Так, фактурными средствами композитор объединяет два раздела формы в единый блок, построенный по принципу динамической волны: crescendo – diminuendo. В партии скрипки здесь преобладает нисходящее движение, приводящее почти к нижнему пределу скрипичного диапазона (gis). Напряжение снимается, появляется ощущение ожидания.

Побочная партия возникает по принципу контраста. Меняется размер (12/8 вместо 4/4), доля метра становится мельче, поэтому создается иллюзия ускорения темпа. На протяжении трех тактов в партии фортепиано проводится фактурная формула танцевального типа. Она бифункциональна: в левой руке очерчены контуры трезвучия ges (при этом отсутствует терция, которая указывала бы на ладовое наклонение), в правой – F-dur.

На фоне такого, тарафного по сути, сопровождения появляется лирическая, протяжная мелодия скрипки, которая по интонационному строю близка как главной, так и связующей партии. В ней сочетаются поступенность и ходы на широкие интервалы, волнообразность становится главным принципом мелодического движения, преобладает штрих détaché.

Заключительная партия примыкает к побочной и является ее развитием. Она включает две волны мелодического развертывания: первая опирается на бифункциональный комплекс Es – D в партии фортепиано; вторая, соответственно, на C – H.

Середина формы невелика. Ее начало ознаменовано возвращением размера 4/4. В партии фортепиано скандируется характерная квинтовая реплика. У скрипки в это время остинатно повторяется в октавных дублировках угловатая интонационная формула, скомбинированная из звуков того же интонационного оборота.

Так образуется интересный пример сочетания единовременного и производного видов контраста: оба участника ансамбля в опоре на общий звуковой материал выстраивают различные интонационно-тематические обороты. Данный раздел звучит напряженно и подводит к репризе, которая возникает на гребне кульминационной динамической волны.

Будучи зеркальной, реприза начинается побочной партией. Это – единственный раздел, в котором не участвует скрипка. Фортепиано трактовано с оркестровой мощью: мелодия в высоком регистре дублирована в октаву, сопровождение в левой руке также захватывает большой регистровый диапазон. Экспрессивное звучание побочной темы накладывает отпечаток и на дальнейшее проведение главной. Она излагается у скрипки двойными нотами. Энергичное détaché подчеркивает весомость каждого звука темы. Небольшая кода возвращает к первоначальному спокойно-умиротворенному эмоциональному состоянию.

Опираясь на приведенный анализ интонационно-тематических процессов в I части *Второй скрипичной сонаты* В. Верхолы, можно констатировать, что для исполнителей важной драматургической задачей является создание целенаправленной линии динамического подъема и спада, продуманной фразировки, чему должна способствовать работа над штрихами, внимание к смене смычка и чистота интонации в исполнении двойных нот.

II часть *Сонаты* В. Верхолы полностью подчинена стихии безудержного танцевального движения. Хотя, в сравнении с I частью, финальное Allegro отличается большими размерами, оно проносится на едином дыхании стремительно и полетно. Роднит финал с начальным Adagio и тематическая многосоставность, калейдоскопичность. Однако и здесь тематизм малоконтрастен, это скорее варианты одного, несколько гротестного, остро колючего мелодического образа. Как и в I части, мелодическая функция принадлежит скрипке, фортепиано выполняет аккомпанирующую роль.

Основные «строительные» интонации финала, его ритмические и фактурные параметры определяются в фортепианном вступлении. Острые акцентированные staccato в глубоких басах, неожиданные секундовые, тритоновые и септимовые интонации вводят слушателя в мир скерцозных образов, беззаботной шутки.

Основная тема финала (назовем ее рефреном) напоминает народный танец. В нем трудно выделить черты какого-либо конкретного танцевального жанра. О танцевальности здесь говорит лишь акцентность метра и повторяющиеся ритмические формулы, в которых важное место отведено синкопам. Основное внимание скрипача должно быть обращено на острую атаку звука, строгое выполнение авторских предписаний длительностей звуков в чередовании с паузами, контраст legato и staccato.

Данная тема проводится в финале сонаты несколько раз, неизменно приобретая новые оттенки в мелодическом движении: звучит двойными нотами (см. ц.4, ц.20), становится основой трехголосного канона (т.5 после ц.4), полностью меняет мелодический профиль, сохраняя лишь легкоузнаваемый синкопированный рисунок (ц.16). Подобные трансформации словно имитируют ситуацию вариационных фактурных «переодеваний», привнося в финал дополнительный формообразующий принцип – вариационность, и гарантируя структуре (при всем его калейдоскопическом характере) черты единства.

В первом эпизоде появляется новый важный интонационный элемент: повторяющиеся гаммообразные отрезки, которые своим ритмическим рисунком вносят комический эффект. Это – гемиола, движение трехдольными фигурами в двухдольном метре, что ассоциируется обычно с «непопаданием» на необходимую долю такта. В данном эпизоде она использована только в партии фортепиано, но в

дальнейшем изложении музыкального материала окажется важной ритмической идеей при построении и развитии тематизма. Так, по мере продвижения к концу формы, гемиольные обороты возникают все чаще, проникают в партию скрипки (например, в разделе с т.10 после ц.12 или в т.7 до ц.14 и т.д).

Второй эпизод рондо (ц.6) знаменателен контрастом быстрого движения в партии скрипки и остинатной басовой формулы у фортепиано.

Третий эпизод (ц.8) наиболее контрастен. У скрипки появляется кантиленная мелодия, сопровождаемая авторской ремаркой intimo. Она развертывается достаточно продолжительное время и сопровождается фортепианными аккордами нетерцовой структуры в синкопированном ритме. Это придает музыке джазовую окраску.

Таким образом, изобретательность финала анализируемой сонаты В.Верхолы обусловлена многообразием ритмических приемов, что должно быть для исполнителя поводом к внимательной работе над всеми элементами ритмической организации: метром, темпом, ритмическими рисунками.

В целом же соната является убедительным решением двухчастного цикла, построенного по принципу темпового, жанрового и тематического контраста частей, объединенных художественным замыслом: показом разных граней человеческой личности.

Литература:

1. Сандрацкая В. Виталий Верхола // Молодые композиторы Советской Молдавии. - Кишинев: Литература артистикэ, 1982, с.21.
2. Там же, с.22.
3. Там же, с.21.

Prezentat la 03.05.2007

OCTOGENARUL VLADIMIR POTLOG – PEDAGOG ŞI ISTORIC REMARCABIL

Erudit şi pasionat cercetător al istoriei, spirit riguros, exigent şi laborios, doctorul conferenţiar universitar Vladimir Potlog a atins frumoasa vârstă de optzeci de ani. Lăsând în urmă, la această dată, o pleiadă de discipoli –profesori de istorie, savanţi, personalităţi politice, care la rândul lor, aidoma Domniei sale, cu zel şi cutezanţă, cultivă dragostea de Neam şi Ţară în sufletul generaţiei tinere, neobositul omagiat cu mult succes şi energie demnă de invidiat continuă nobila misiune de Profesor şi îndrumător al tineretului studios, contribuind fructuos la făurirea potenţialului intelectual al Republicii Moldova.

Credem că întreaga cale parcursă până acum de harnicul şi intransigentul reprezentant al ştiinţei istorice din Republica Moldova, pre nume Vladimir Potlog, ar putea fi comparată într-un fel cu a unui arheolog care, adâncindu-se în straturile pământului, îi înlătură învelişul ca să pătrundă în tainele subterane ale civilizaţiilor anterioare, reconstituindu-le trecutul, acoperit de glorii, de sacrificii, dar şi de învăţăminte neîntinate, care şi-au păstrat prin negura vremurilor apuse sclipitoarele lor valori sub toate aspectele evoluţiei civilizaţiei umane.

Or, doctorul în istorie, conferenţiarul universitar Vladimir Potlog şi-a ales, conform vocaţiei sale, o profesie care, evident, nu-i este dat oricui s-o îmbrăţişeze şi s-o stăpânească aşa cum o face onoratul nostru omagiat. Doar a însuşi aproape cu desăvârşire un obiect atât de dificil, precum este istoria antică universală, înseamnă, înainte de toate, talent înnăscut, muncă fără răgaz, perseverenţă, intuiţie profesională şi, desigur, o neţărmurită dragoste faţă de obiectul de studiu, faţă de acei cărora şi-a consacrat întreaga viaţă şi osteneala ştiinţifico-pedagogică.

Vladimir Potlog s-a născut la l august 1927, în comuna Sineşti, plasa Corneşti, judeţul Bălţi, într-o familie de ţărani gospodari. Copilăria şi adolescenţa, de altfel ca şi întreaga viaţă a sa, a coincis cu perioadele de grea cumpănă ale istoriei mult pătimitului nostru popor.

Studiile primare şi complementare viitorul profesor le urmează în satul natal. În anul 1943, Vladimir Potlog este înmatriculat la Şcoala de Agricultură „Ion Gheorghe Ciorescu” din Cricova pe care o absolveşte în 1946. În toamna aceluiaşi an, se înscrie la şcoala medie din satul Corneşti pe care o absolveşte în anul 1949. La l septembrie 1949 devine student al Facultăţii de Istorie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chişinău. Absolvind cu succes facultatea, în 1953 tânărul istoric este angajat în calitate de asistent la Catedra de Istorie Universală, unde şi-a găsit adevăratul său rost în viaţă îndeplinindu-şi pe deplin vocaţia. În anul 1956 Vladimir Potlog susţine cu succes concursul la postul de lector superior la aceeaşi catedră. După fuziunea din anul 1960 a Institutului Pedagogic cu Universitatea de Stat, Domnia sa este angajat lector superior la Catedra de Istorie Universală. Din această perioadă se manifestă din plin şi capătă semnificaţie munca de investigaţie ştiinţifică a domnului Potlog, care îşi concentrează eforturile la studierea concepţiilor istorice ale voievodului-savant Dimitrie Cantemir. În 1973, această pasiune a omagiatului se încununează cu un succes remarcabil – susţinerea tezei de doctor în istorie. Un an mai târziu devine conferenţiar.

Pe lângă activitatea didactico-ştiinţifică continuă, este demnă de remarcat experienţa domnului Potlog în calitate de organizator al vieţii universitare: în 1974-1983 a exercitat funcţia de prorector pentru studii cu frecvenţă redusă, iar în anii 1983-1988 – cea de decan al Facultăţii de Istorie a USM. Dar orice posturi administrative ar fi ocupat în decursul activităţii sale Vladimir Potlog, slujindu-le cu sârguinţă exemplară, totuşi „predestinarea divină” a Domniei sale a fost şi rămâne cea de profesor, dascăl al studenţilor. Fiind dotat cu aptitudini şi capacităţi excepţionale, profesorul a demonstrat pe acest făgaş rigurozitate şi exigenţă incredibilă, dar şi toleranţă, îngăduinţă şi respect faţă de ideile discipolilor şi ale colegilor.

Pe parcursul a 53 de ani de activitate pedagogică în învăţământul superior, a ţinut permanent cursul normativ *Istoria antică universală*, discipline speciale şi auxiliare: *Originea şi evoluţia creştinismului în Imperiul Roman, Istoriografia istoriei antice, Cronologie istorică.* La Facultatea de Litere a ţinut cursuri normative: *Istoria evreilor în antichitate, Istoria Greciei şi a Romei antice.*

Vladimir Potlog şi-a modelat, şi-a perfecționat obiectul de studiu în aşa mod, încât ulterior s-a impus drept un maestru al artei şi ştiinţei pedagogice. Grație aleselor sale capacități de muncă, potențialului intelectual acumulat, pe care şi l-a fructificat continuu, savantul devine un pedagog şi un educator de excepție al tineretului studios, venerat şi apreciat de multe promoții de istorici.

Aşa se face că în anii ce au urmat contactele dintre profesori şi studenți sunt tot mai fireşti, tot mai discrete şi rodnice, încât s-ar putea afirma cu toată siguranța că este vorba de o comuniune, de o legătură şi chiar de o prietenie trainică între generațiile de profesori mai în vârstă, cu un prețios potențial intelectual. În acest context, menționăm contribuția bibliotecii personale a profesorului Vl.Potlog la instruirea studenților, care numără un fond de carte de circa 1500 de denumiri, acumulate pe parcursul a 53 de ani de activitate pedagogică. Începutul a fost foarte modest, îşi aminteşte omagiatul. Prima carte a procurat-o în 1952, fiind student la anul III, era un manual de istorie modernă, volumul I. Funcția de cadru didactico-ştiințific şi titular al cursului de istorie antică l-a obligat să acumuleze literatură la epoca respectivă. În primii ani de activitate pedagogică, achiziționa tot ce apărea nou privind epoca antică, însă librăriile din Chişinău nu prea ofereau multe titluri. Cu timpul a utilizat aşa-zisa „cartea prin intermediul poştei" („Книга почтой"). Era un mod comod şi sigur de a procura cărți preferate în URSS. Astfel devine posesorul operelor istoricilor antici ca Herodot, Tucidide, Plutarh, Tacitus; *Enciclopedia istoriei sovietice* în 16 volume; A.Losev, *Istoria esteticii antice* în 4 volume; D.Neru, *Opinii privind istoria universală* în 3 volume, zeci de monografii, culegeri tematice, studii. De asemenea, a achiziționat lucrări de referință ale istoricilor străini traduşi în limba rusă, precum A.Bordet, *Civilizația greacă* în 3 volume; Pierre Montet, *Egiptul Ramesizilor;* Leo Appenheim, *Vechea Mesopotamie*; D.Kosambi, *Cultura şi Civilizația Indiei Antice; Dicționarul antichității;* A.Schachermeyr, *Alexandru Macedon* şi mulți alții.

Un loc aparte în preocupările ştiințifice ale omagiatului îl ocupă *istoria religiilor,* îndeosebi *istoria creştinismului din perioada antică*, având întotdeauna la îndemână lucrările profesorului Mircea Eliade: *Istoria credințelor şi ideilor religioase* în 3 volume; *Biserica* sau *Adunarea* lucrare colectivă, în 3 volume; A.B.Ranovici, *Izvoare primare cu privire la istoria creştinismului*.

Mai dificil, menționează octogenarul, a fost cu achiziționarea literaturii despre antichitate în limba română. Câte ceva a procurat de la Moscova, Cernăuți, Odesa. A reuşit să obțină o ediție în limba română a epopeii *Iliada şi Odiseea*, a operelor lui Polibiu, Titus Livius, Appianus, Tacitus, Dio Cassius, tragediile lui Eschil, Sofocle, Euripide, comediile lui Aristofan. În biblioteca sa poți găsi operele marilor istorici cum ar fi Theodor Mommsen, Gustav Glotz, Pierre Lévêque, François Chamoux şi alții.

Completarea bibliotecii cu literatură artistică este meritul fiicei Tatiana care a achiziționat de la Moscova literatură universală în limbile română şi rusă, printre care şi *Romanul secolului XX* în 18 volume, clasicii literaturii române. Din poezia şi proza basarabeană, Domnia sa ține mult la operele lui Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Dumitru Matcovschi, Ion Druță, Vladimir Beşleagă ş.a.

Cea mai veche carte în biblioteca reputatului istoric cu care profesorul se mândreşte este lucrarea lui Dimitrie Cantemir *Книга систима или состояние мухамеданския религии*, СПб, 1722 (în xerocopie). Printre cele mai vechi ediții descoperim şi *Sfânta Scriptură a Vechiului Testament şi Noului Testament,* ediție revăzută după textele originale, 1921.

O lucrare valoroasă este noua ediție: Э.Д. Фролов *Парадоксы истории. Парадоксы античности*, СПб, 2004.

Profesorul Vladimir Potlog consideră o datorie a pune la dispoziția studenților literatura istorică de care dispune, pentru a se pregăti de seminare, a scrie lucrări de control, teze de an, de licență şi de master.

Talentul şi măiestria didactică a conferențiarului Vl.Potlog rămân neîntrecute, materializându-se în prelegeri bine argumentate, expuse într-o manieră polemică. Astăzi profesorul Vl. Potlog este plin de energie, cu planuri de creație grandioase pentru viitor. Este punctual şi comunicativ, cu sufletul deschis pentru lume, iar cei din jur îi prețuiesc din plin cultura aleasă, omenia şi munca cu dăruire de istoric savant.

Poetul-academician Dumitru Matcovschi, absolvent al Facultății de Istorie şi Filologie (promoția 1961), îşi exprimă admirația față de profesorul Vladimir Potlog: *„Pe noi profesorul Vladimir Potlog/ Cu limba lui fără pereche, / Istoria antică, veche / El ne citea, / Roman era de Roma când ne povestea, / Era ca fierul, sau ca piatra, / Când ajungea la Cleopatra... / La lecțiile lui un dor / Trăiam, mereu înălțător, / Adevărați studenți credeam / în mamă, tată şi în neam / Şi din străbuni latini veneam".*

Investigațiile ştiințifico-didactice ale profesorului Vladimir Potlog, ce țin de istoria antică şi medievală a românilor, explorează o temă dificilă şi aproape nevalorificată până la studiile Domniei sale: *Dimitrie Cantemir – istoricul.*

Trecute prin prisma invocării remarcabilei personalităţi a marelui nostru predecesor Dimitrie Cantemir, se încadrează perfect în sfera preferinţelor sale profesionale. Lucrările ştiinţifico-didactice ce-i aparţin lui Vladimir Potlog tratează anume acest subiect. Iată doar câteva titluri: *Dimitrie Cantemir. Cu privire la război şi pace* // Moştenirea lui Dimitrie Cantemir şi contemporaneitatea (Chişinău: Cartea moldovenească, 1976); *Ideile pedagogice ale lui Dimitrie Cantemir //* Istoria şcolii şi învăţământului în Moldova (Chişinău, 1991); *Romanitatea şi românitatea la Dimitrie Cantemir* // Romanitate şi românitate la nord de Balcani (Chişinău, 2000); *Romanizarea Daciei în viziunea lui Dimitrie Cantemir* // Probleme actuale ale istoriei naţionale şi universale (Chişinău, 1992); *Dimitrie Cantemir – istoricul //* Pergament (nr.5-6, 2004); *Biserica în Europa şi America la sfârşitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX* // Cugetul (nr.3, 2005); *Marcus Ulpius Traianus – Maximus Principe* // Cugetul (nr.4, 2006).

A participat la conferinţe ştiinţifice internaţionale, republicane şi locale cu tematică cantemeriană. A publicat un ciclu de articole la istoria antică universală în *Enciclopedia sovietică moldovenească,* vol. 1-7. Coautor la *Mic dicţionar istoric explicativ* (Chişinău, 1966), la *Istoria antică – manual pentru clasa a V-a* (Chişinău, 2000). A tradus din limba rusă manuale de istorie pentru şcoli medii şi pentru instituţii de învăţământ superior, a redactat varianta în limba română a manualului pentru universităţi *Grecia antică* (Chişinău, 1992).

Interesele ştiinţifice ale doctorului conferenţiar universitar Vl.Potlog au un diapazon destul de vast. Participarea lui la un şir de simpozioane ştiinţifice prestigioase de la Moscova, Lvov, Chişinău etc., cât şi numeroasele studii şi materiale publicate în diverse reviste de specialitate din ţară şi străinătate, demonstrează rodnica activitate ştiinţifică a omagiatului.

Merită să fie reţinute şi *Istoria antică*. Manual pentru clasa a V-a (coautor); *Mic dicţionar istoric explicativ* (coautor).

Munca asiduă şi plină de abnegaţie a profesorului Vladimir Potlog a fost menţionată de rectorat şi ministerul de resort, decernându-i-se diplome de onoare, insigna *Eminent al învăţământului public* şi titlul de *Lucrător eminent al şcolii superioare din RSSM*, *Diploma de onoare a Prezidiumului Sovietului Suprem al RSSM* (1972), titlul *Lucrător emerit al şcolii superioare din RSSM* (1985), medalia *Veteran al Muncii* (1986), iar în anul 1997 Vladimir Potlog s-a învrednicit de înalta distincţie de stat – medalia *Meritul Civic.*

Gheorghe RUSNAC, academician,
profesor universitar,
Valeriu COZMA, doctor habilitat,
profesor universitar

O LUCRARE IMPORTANTĂ DE METODOLOGIE A ŞTIINŢEI

Vasile ȚAPOC. Teoria şi metodologia ştiinţei contemporane: concepte şi orientări. - Chişinău: CEP USM, 2005. - 212 p.

Astăzi – în era globalizării – explorarea teoriei şi logicii dezvoltării ştiinţei a devenit un domeniu major al reflecţiei filosofice. Aceasta se explică prin faptul că dezvoltarea ştiinţei în baza specializării înguste, pe lângă faptul că a adus rezultate impresionante, include în sine şi pericolul ruperii ştiinţelor particulare de tabloul general al dezvoltării ştiinţei. Rezultatele obţinute pe această cale ar putea fi „plătite" cu preţul „specializării barbare" (J.Ortega y Gasset), care ar reduce la zero orizontul general asupra ştiinţei şi asupra instrumentarului metodologic general de cercetare. Îndeosebi, în asemenea situaţii, ar avea de suferit „zonele neutre", interdisciplinare. Aşa cum specializarea îngustă în munca fizică a dus la apariţia proletariatului, la fel şi specializarea îngustă în cercetarea ştiinţifică ar putea duce la apariţia „cognitariatului", lucru firesc dacă conştientizăm că „specializările" înguste fac să se ştie „mereu mai mult despre tot mai puţin şi, în cele din urmă, totul despre nimic" (A.Marga). Şansele plasării unor astfel de specialişti în câmpul muncii, tensionat de concurenţă, sunt incerte. Situaţia poate fi şi este redresată prin sinteze operate pe tărâmul imens al dezvoltării ştiinţei de către epistemologie, îndeosebi prin compartimentul acesteia, care este **metodologia ştiinţei.** Astfel, prin însuşirea cursului **Teoria şi metodologia ştiinţei,** masteranzii, plasaţi în domeniul cercetării în ştiinţele ramurale, vor fi călăuziţi în realizarea unor paşi concreţi în lărgirea opticii conceptuale şi metodologice asupra dezvoltării ştiinţei în general, ceea ce le va permite, în baza cunoştinţelor acumulate în domeniul specializat, să activeze cu mai multă eficienţă în cadrul cercetărilor întreprinse şi, prin aceasta, să se afirme ca savanţi ce ar rezista concurenţei pe plan naţional şi internaţional, concurenţă impusă autoritar de procesele de globalizare.

Cele menţionate demonstrează necesitatea unor lucrări în domeniul teoriei şi metodologiei ştiinţei atât pentru studenţii, masteranzii şi doctoranzii de la specialitatea Filosofie, cât şi de la alte facultăţi, în special pentru ciclul II de studii. De o importanţă incontestabilă, în acest aspect, este lucrarea ***Teoria şi metodologia ştiinţei contemporane: concepte şi orientări***, elaborată de profesorul universitar, doctor habilitat în filosofie **Vasile Ţapoc**.

Lucrarea e alcătuită din trei compartimente.

Primul compartiment e dedicat teoriei ştiinţei. Aici se relatează despre tabloul general asupra ştiinţei, instituţionalizarea ştiinţei, unitatea ştiinţei şi pluralitatea ştiinţelor, clasificarea şi criteriile clasificării ştiinţelor etc.

Partea a doua include orientările de bază asupra dezvoltării ştiinţei: mutaţionistă şi cumulaţionistă. Din prima orientare sunt evidenţiaţi: K.R.Popper, Th.Kuhn, St.Toulmin, Im.Lakatos, N.Luhmann, L.Laudan, R.Merton ş.a. Viziunea cumulaţionistă cuprinde reprezentanţii Cercului de la Viena, filosofia limbajului şi o evaluare generală a filosofiei analitice.

Partea a treia autorul o dedică Metodologiei ştiinţei. Compartimentul cuprinde analiza principiilor generale ale metodologiei contemporane a ştiinţei: incomensurabilităţii, corespondenţei, simplităţii şi complementarităţii şi descrierea nemijlocită a metodelor de cercetare: realist-empirică, inductivă, deductivă, analitică, transcendentală, dialectică, fenomenologică, hermeneutică, structural-funcţională etc.

Diversitatea aspectelor abordate în compartimentele lucrării elucidează pe deplin tematica anunţată în titlul lucrării. Materialul este expus într-o manieră inteligibilă, la un înalt nivel ştiinţific. Consider că lucrarea profesorului **Vasile Ţapoc** ***Teoria şi metodologia ştiinţei contemporane: concepte şi orientări*** prezintă o deosebită valoare teoretico-didactică şi o recomand tuturor celor interesaţi de acest domeniu al filosofiei ştiinţei.

Svetlana COANDĂ,
doctor habilitat în filosofie, conferenţiar universitar,
Catedra Filosofie şi Antropologie